

**T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA VE KİTAPLAŞMIŞ
ESERLERİNDE DİN- TASAVVUF VE İNANÇLAR**

Esra Akpınar

2501090018

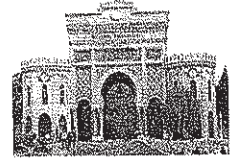
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

İstanbul, 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2501090018 numaralı ESRA AKPINAR'ın hazırladığı "ELİF ŞAFAK'IN ROMANLARINDA VE KİTAPLAŞMIŞ ESERLERİNDE DİN-TASAVVUF VE İNANÇLAR" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 13.07.2011 ÇARŞAMBA günü saat:15.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Kabulü.....'ne (1) OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.KAZIM YETİŞ	Kabulü	
PROF.DR.HÜSEYİN YAZICI	Kabulü	
DOÇ.DR.ALİ ŞÜKRÜ ÇORUK	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR.NURİ SAĞLAM	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR.İSMAİL KARACA	Kabulü	

ÖZ

Elif Şafak, son dönem Türk Edebiyatı'nın önemli ve ses getiren yazarlarından biridir. Eserlerinde din ve tasavvuf konularını sıkça işlediği görülmektedir. Bu çalışmada yazarın din ve tasavvufa bakış açısı, görüşleri ve bu görüşlerini kurgu içinde kullanışı ele alınmıştır.

Tezin ilk bölümünde dindar ve mutasavvıf kahramanlar ele alınmış, ikinci bölümde yazarın din ve tasavvuf hakkında görüşleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde eserlerde geçen dinî ve tasavvufî terimler kaynaklarla karşılaştırılarak verilmiştir. Dördüncü bölümde ise bazı dinî mekânlar, ibadethaneler, kutsal sayılan mekânlar ele alınmıştır. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapımlı, bibliyografya kısmında yararlanılan kaynaklar sıralanmıştır.

ABSTRACT

Elif Shafak, author of the recent Turkish literature is one of the important and resounding. Issues of religion and mysticism in his works are frequently committed. In this study of religion and Sufism, the author's point of view, opinions, and in the use of fiction is discussed in this opinion. In the first part of the thesis is discussed religious and mystic heroes in the second chapter examined the author, views on religion and mysticism. In the third section are given in works by comparing the sources of religious and mystical terms. In the fourth chapter of some religious places, places of worship, sacred spaces are discussed. In the conclusion, a general assessment yapımlı, bibliography listed at the utilized resources.

ÖNSÖZ

Elif Şafak, son dönem Türk Edebiyatı'nda adından sıkça söz ettirmektedir. Şimdiye kadar yayımlanan romanları, hikâyesi ve makalelerinden derlenerek oluşturulan kitaplarında din, dinler tarihi ve tasavvuf konusuna geniş yer verdiği görülmektedir. Yazarın, yüksek lisans tez çalışmasının da tasavvuf üzerine olması neticesinde Şafak, tasavvufa ilgi duymuş ve hemen her eserinde tasavvufu alt metin olarak kullanmıştır.

İnsan ayrımı gözetmeyen tasavvuf anlayışından beslenen Şafak, dinlere ve dinler tarihine karşı da aynı bakış açısına sahiptir. Çalışmamızda incelenen *Kem Gözlere Anadolu*(1994), *Pinhan*(1997), *Şehrin Aynaları*(1999), *Mahrem*(2000), *Bit Palas*(2002), *Araf*(2004), *Med-Cezir*(2005), *Baba ve Piç*(2006), *Siyah Süt*(2008), *Aşk*(2009) ve *Firarperest*(2010) kitaplarında yazar semavî dinler, dinler tarihi, tasavvuf anlayışı yanında ilkel inanışlara da yer vermiştir.

Elif Şafak, incelenen her eserinde görüldüğü üzere din ve özellikle tasavvuf konusuna çok önem vermektedir. Çok dilli, çok dinli olmanın kendisine normal geldiğini dile getiren yazar, eserlerinde de farklı dinlere mensup insanları bir araya getirir, tekkelerde farklı tarikatlara hatta dinlere mensup insanlar bir arada yaşamaktadır. Şafak, din konusunda ayrımcılıktan kaçınmanın yanı sıra İslam dininin ana esaslarını bilir, kahramanlarını buna göre kurgular. Ancak dikkat çeken bir husus kadın kahramanların batıl inançlara, hurafelere fazlaca kıymet vermeleri, cin, büyü, fal gibi işlerle meşgul olmalarıdır.

Biz bu çalışmada, hemen her eserinde tasavvuf izleri görülen Şafak'ın tasavvufa ve tasavvuf dolayısıyla İslam dinine bakışını, üç büyük dinin hakkındaki görüşleri yanında din veya inanış olduğu konusunda tartışmalar bulunan eski Türk inanışı Şamanizm ile ilgili düşüncelerini de belirlemeye çalıştık.

Bu tezi bitirdiğimiz zaman Gazal BALTA'nın "Elif Şafak'ın Romanlarında Mistik Öğeler" başlıklı tez çalışmasını gördük. Hemen bizimle aynı dönemde başlanılan bu çalışmanın savunması 14 Haziran 2011'de yapıldı. Biz çalışmadan Haziran başlarında haberdar olduk. Bu çalışmada mistisizm başlığı altında Hint, Yahudi, Hıristiyan mistisizmi yanında tasavvuf, İslam mistisizmi olarak ele alınmıştır. Biz ise tasavvufu mistisizmden ayırarak değerlendirdik. Zira tasavvuf kimi kaynaklarda mistisizm olarak yer alsa da Tanrı'dan başka şeylerle de mistik temas kurmak söz konusudur. Bunun yanı sıra çalışmamızda üç büyük dini, ibadetleri ve bu dinlere bağlı olarak çeşitli inanış ve uygulamaları da ayrı başlıklar altında inceledik. Şafak'ın eserlerinde kullandığı dinî-tasavvufî terim ve kavramları ayrıntılı olarak ele aldık. Çalışmamızda, yazarın ilk ve tek hikâye kitabı olan *Kem Gözlere Anadolu* dâhil olmak üzere son kitabı *Firarperest*'e kadar tüm yayınlanmış eserlerini değerlendirdik. Gazal Balta ise *Kem Gözlere Anadolu* ile *Med-Cezir*'i çalışmasına dâhil etmemiştir. Esasen o, kendini Elif Şafak'ın romanları ile sınırlandırmıştır. Sevinerek gördük ki çalışmalardaki konuya yaklaşış ve muhteva büyük ölçüde farklıdır. Nitekim bizim çalışma konumuz din ve tasavvuf olduğu için, biz üç büyük dinin esaslarını, öğretilerini ve eserlerde yer aldığı ölçüde ibadetlerini işledik. Gazal Balta ise konusuna hep "mistik" çerçeveden bakmıştır. Karşılaştığımız farklılıklardan bir diğeri, bizim çalışmamızda "Bazı İnanış ve

Uygulamalar” “nazar, büyü, cin vb.” bahislerinin Gazal Balta’nın çalışmasında “İslamî Kaynaklı Mistik Öğeler” başlığı altında incelenmesidir. Halbuki Elif Şafak’ın eserlerinde yer alması şekliyle bu konulara “İslamî Kaynaklı” demek temelde yanlıştır. Biliyoruz ki büyü Müslüman olmayan toplumlarda daha yaygındır, üstelik İslam dini bunlarla meşgul olmayı yasaklamıştır. Bizim çalışmamızda Elif Şafak’ın romanlarındaki dindar-mutasavvıf kahramanlar ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Gazal Balta ise Elif Şafak’ın romanlarında geçen sadece büyük İslam mutasavvıflarını söz konusu etmiştir. Ayrıca romanlardaki kahramanlarla ilgili sadece derviş, mürşit başlığında genel bir değerlendirme yapmıştır.

Bu tezi yaparken, öncelikle üç büyük dinin kutsal kitaplarına başvurduk. Tasavvuf bahsinde ise, eserlerde zaman zaman söz edilen bazı mutasavvıf zatların eserleri başta olmak üzere, İslam tasavvufuna dair pek çok kaynaktan yararlandık. Bu tezi yapmaktaki amacımız, Şafak’ın din, tasavvuf ve inançlar hakkındaki görüşlerini tespit etmek olduğundan konumuzu desteklemek amacıyla yazarın çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan söyleşilerinden ve makalelerinden faydalandık. Çalışmamızda Elif Şafak’ın tüm eserlerini inceledik. Yalnız, Şafak’ın dört yazarla (Murathan Mungan, Pınar Kür, Faruk Ulay, Celil Oker) ortak olarak yazdığı *Beşpeşe* romanında yazarın yazdığı kısmı temel aldığımız için, konumuza uygun malzeme bulamadık. Şafak’ın eserlerinden aldığımız örnekler, birkaç konu/ kavrama temas ettiği için yer yer farklı başlıklar altında aynı örnekleri kullanmak durumunda kaldık, tekrara düşmemek için göndermeler ve dipnotlarla açıklamalarda bulunduk.

Çalışmamızın birinci bölümünde eserlerdeki dindar ve mutasavvıf kahramanları, eserlerin kronolojik sırasını takip ederek ele aldık. Bu kahramanların kurgu içindeki yeri, dine/ tasavvufa bakışları, yaşayışları ve uygulamalarını inceledik. İkinci bölümde Elif Şafak'ın din-tasavvuf anlayışı ve görüşlerine, dinî-tasavvufî esasların uygulamaların, eser içinde ve kurguda nasıl yer aldığına değindik. Üçüncü bölümde dinî ve tasavvufî terim ve kavramları, alfabetik bir sırada, kaynaklarda yer alan anlamlarını vererek yazarın kullanım şekillerini ortaklık ve farklarıyla belirttik. Dördüncü bölümde ise, romanlarda geçen bazı dinî, tasavvufî ve kutsal sayılan mekânlara yer verdik. Sonuç bölümünde çalışmamızda ulaştığımız sonuçları değerlendirdik.

Çalışma sürecinde problemlerimin hallinde her türlü yardımını esirgemeyen ve üzerimde maddî-manevî büyük hakları olan Hocam Prof. Dr. Kâzım YETİŞ'e ve Prof. Dr. Yunus BALCI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Esra AKPINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT).....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxii
GİRİŞ.....	xxiii

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Dindar- Mutasavvıf Kahramanlar.....	1
1.1.Şazili Derviş.....	1
1.2.Derviş.....	1
1.3. Pinhan.....	2
1.4. Dürri Baba.....	21
1.5. Dertli Hagopik.....	26
1.6. Dulhani Hasan.....	32
1.7.Kul Hüseyin Ve Budala Tosun.....	34
1.8.Şeyh Mehmet Mühür Efendi.....	36
1.9.Şeyh Abdülfettah Efendi.....	39
1.10. Hezarpare Horoz Baba.....	40
1.11. Çelebi Şeyh.....	41
1.12.Lodos Lütfü.....	43
1.13.Hırpani Baba Tekkesi'nin Dervişleri.....	43

1.14.Kevser Nine.....	46
1.15.İsmihan Kadın.....	47
1.16. Alonso Perez De Herrera.....	48
1.17.Haham Yakup.....	57
1.18.Şeyh Süleyman Sedef Efendi.....	61
1.19. Miguel Pereira- İsak.....	63
1.20.Zişan Kadın.....	68
1.21.Amet Zambarel.....	69
1.22. Yaşlı.....	71
1.23.Elena Rodrigez.....	73
1.24. İsaabel Pereira.....	76
1.25. Engizisyon Görevlisi Derviş.....	78
1.26. Samur-Oğlan.....	78
1.27. Esir Şamanlar.....	84
1.28. Babaanne.....	85
1.29. Hacı Hacı.....	86
1.30.Mavi Metres.....	90
1.31.Ethel.....	93
1.32. Kalktıgöçeyledi Dede.....	94
1.33.Abed.....	96
1.34.Zehra.....	99
1.35.Piyu.....	102

1.36.Alegre.....	103
1.37.Banu Kazancı.....	105
1.38.Cicianne.....	112
1.39.Başrahip.....	114
1.40.Can Derviş Hanım.....	114
1.41. Ella Rubinstein.....	118
1.42. Aziz Zekeriya Zahara.....	123
1.43. Baba Samed.....	129
1.44. Mevlânâ Celaleddin Rumi.....	129
1.45. Şems-i Tebrizî.....	142
1.46. Seyyid Burhaneddin.....	168
1.47.Baba Zaman.....	169
1.48.Kimya Hatun.....	171
1.49.Çöl Gülü.....	175
1.50.Çömez.....	178
1.51.Talebe Hüsam.....	180
1.52. Mutaassıp / Şeyh Yasin.....	182

İKİNCİ BÖLÜM

2.Din- Tasavvuf- İnançlar.....	184
2.1.Dine Bakış Açısı.....	184
2.1.1.İslamiyet.....	186

2.1.1.A. Allah İnancı.....	187
2.1.1.B.Peygamberler.....	194
2.11.B.a. Hz. Âdem.....	194
2.1.1.B.b. Hz. Nuh.....	196
2.1.1.B.c.Hz. İbrahim.....	199
2.1.1B.ç.Hz. Lut.....	200
2.1.1.B.d. Hz. Yusuf.....	201
2.11.B.e.Hz. Eyüp.....	203
2.11.B.f.Hz. Musa.....	204
2.1.1.B.g. Hz. Davud.....	206
2.1.1.B.h Hz. Süleyman.....	206
2.1.1.B.ı Hz. İsa.....	207
2.1.1.B.i. Hz. Muhammed.....	208
2.1.1.C.Kur'an-ı Kerim.....	210
2.1.1.D.İbadetler.....	217
2.1.1.D.a.Namaz.....	217
2.1.1.D.b.Oruç.....	220
2.1.1.D.c. Hac.....	222
2.1.2. Bazı Uygulamalar- Vecibeler.....	222
2.1.2.A. Kurban/Adak.....	222
2.1.2.B. İstihare.....	223
2.1.2.Ç. Aşure.....	224

2.1.3. Bazı İnanç Ve İnanışlar.....	226
2.1.3.A. Evliya Türbeleri.....	227
2.1.3.B. Nazar.....	231
2.1.3.C. Cin.....	232
2.1.3.Ç.Habil-Kabil.....	238
2.1.3.D.Deccal.....	239
2.1.6.E. Muska.....	240
2.1.3.F. Fal.....	240
2.1.3.G. Kurşun Dökme.....	244
2.1.3.H. Dabbetü'l-Arz.....	245
2.1.3.I. Harut-Marut.....	246
2.1.3.İ. Tuba Ağacı.....	247
2.1.3.J. Hızır-Hıdırellez.....	249
2.1.4.Tasavvufa Bakışı Ve Bazı Mutasavvıfların Sözleri.....	251
2.2.İlkel İnanışlar.....	267
2.2.1.Şamanizm.....	267
2.3.Hıristiyanlık.....	268
2.3.1. Günah Çıkartma.....	269
2.3.2. Vaftiz.....	269
2.3.3. Kilise Vaazları.....	270
2.3.4. Engizisyon.....	272
2.4. Yahudilik.....	273

2.4.1.Şabat.....	276
2.4.2.Levir-Halitzah.....	277
2.4.3.İsim Değişirme.....	278

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

3.Dinî-Tasavvufi Terimler, Kavramlar.....	280
3.1.Aba.....	280
3.2.Abdal.....	281
3.3.Abdest.....	283
3.4.Aforoz.....	284
3.5.Ahir Zaman.....	285
3.6. Ahiret/ Öte Dünya.....	286
3.7. Alamet.....	288
3.8.Alem.....	290
3.9. Alem-i Kevn ü Fesad.....	293
3.10. Allah'ı Aramak / Bulmak.....	293
3.11. Allah'ın Varlığında Yok Olmak (Fenafillah).....	294
3.12. Allah'ın Zuhuru / Tecelli.....	295
3.13. Allah'tan Gelip Allah'a Gitmek.....	296
3.14. Amel.....	296
3.15. Amel Defteri.....	297

3.16. Anasır-ı Erbaa.....	299
3.17. Arif.....	302
3.18. Arş.....	302
3.19. Asa.....	304
3.20. Asr-ı Saadet.....	305
3.21. Aşık.....	305
3.22. Aşk.....	307
3.23. Aşk Olsun.....	311
3.24. Ayakkabıları Çevirmek.....	312
3.25. Ayet.....	312
3.26. Ayin.....	313
3.27. Ayna.....	315
3.28. Ayn-el-Yakin.....	317
3.29. Aziz / Azize.....	317
3.30. Azrail.....	319
3.31. Baba.....	320
3.32. Batni.....	321
3.33. Beddua.....	323
3.34. Beka.....	323
3.35. Bektaşî.....	324
3.36. Ben/Benlik.....	325
3.37. Besmele.....	326

3.38. Bid'at.....	326
3.39. Birlik /Vahdet/Teklik.....	327
3.40.Bi Ser ü Pa.....	328
3.41. Can/ Canan.....	329
3.42.Canfeza.....	329
3.43. Cebrail.....	330
3.44. Cehennem.....	330
3.45. Celal.....	332
3.46. Cemal.....	333
3.47. Cennet.....	334
3.48. Cevher.....	335
3.49. Cezbe.....	337
3.50. Cihad.....	337
3.51.Converso.....	338
3.52. Cüz.....	339
3.53. Çarmıh.....	339
3.54.Çelebi.....	339
3.55. Çember.....	340
3.56. Çiğ/ Çiğlik.....	340
3.57. Çile Çekmek/Çıkarmak.....	340
3.58. Çokluk/ Kesret.....	343
3.59. Dede.....	345

3.60. Dehr.....	346
3.61. Dem.....	346
3.62. Derviş.....	348
3.63. Derya/Deniz.....	349
3.64. Destegül.....	351
3.65. Destur.....	352
3.66. Devir.....	352
3.67. Devr Etmek/ Devran.....	354
3.68. Dilenmek.....	355
3.69. Dominikan.....	356
3.70. Dost /Yaren.....	356
3.71. Dört Kapı.....	357
3.72. Dua.....	360
3.73. Ebru.....	361
3.74. Ecel.....	362
3.75. Edep.....	363
3.76. Edep Ya Hu.....	364
3.77. Elhamdürillah.....	365
3.78. Erkan.....	365
3.79. Eshab-ı Kiram.....	365
3.80. Esmâ-ı Hüsnâ.....	366
3.81. Eşik.....	367

3.82. Evliya.....	368
3.83. Eyvallah.....	369
3.84. Fakih.....	370
3.85. Fakir.....	370
3.86. Farz.....	370
3.87. Fasık.....	371
3.88.Fena.....	371
3.89. Fetva.....	372
3.90. Feyz.....	372
3.91. Fıkıh.....	373
3.92. Gayb/Gayb Âlemi.....	373
3.93. Gıybet.....	375
3.94. Gönül.....	376
3.95. Gönül/Kalp/Can Gözü.....	377
3.96. Gurbet.....	377
3.97. Günah.....	377
3.98. Haç.....	379
3.99. Hadis.....	380
3.100. Haham.....	381
3.101. Hak Dostu.....	381
3.102. Hakikat Ehli.....	381
3.103. Hakk.....	381

3.104. Hakta Yok Olmak.....	382
3.105. Hak'tan Alıp Halka Vermek.....	383
3.106. Hal /Kalp Ehli.....	383
3.107. Halka.....	384
3.108. Halvet/ Halvete Çekilmek.....	385
3.109. Ham/ Hamlık.....	386
3.110. Hamd Etmek.....	387
3.111. Haram.....	388
3.112. Hatib.....	388
3.113. Havari.....	388
3.114. Hayr / Şer.....	389
3.115. Hayy.....	390
3.116. Helal.....	390
3.117. Hırka.....	391
3.118. Hoş Görmek/ Bakmak.....	391
3.119. Hu.....	392
3.120. Huri.....	393
3.121. Hurufi.....	393
3.122. Hutbe.....	394
3.123. Hücrenişin.....	394
3.124. İbadet.....	395
3.125. İblis.....	396

3.126. İbnü'l- Vakt.....	396
3.127. İcazet.....	397
3.128. İfrat- Tefrit.....	397
3.129. İkon/İkona.....	398
3.130. İlahi.....	398
3.131. İlhad/ Mülhid.....	399
3.132. İlm-i Keşf-İ İlahi.....	399
3.133. İlm-i Ledun.....	400
3.134. İman.....	400
3.135. İmtihan/ Sınanma.....	401
3.136. İnci.....	403
3.137. İnsan-ı Kamil.....	404
3.138. İnziva / Münzevi.....	405
3.139. İrfan.....	406
3.140. İsrafil.....	406
3.141. Kabe.....	407
3.142. Kainat.....	408
3.143. Kalenderi.....	409
3.144. Kalubela.....	410
3.145. Kardinal.....	411
3.146. Katre.....	411
3.147. Kefaret.....	412

3.148. Kelam/ İlm-i Kelam.....	412
3.149. Kemal.....	413
3.150. Kendini Bilmek.....	413
3.151. Kerahat Vakti.....	414
3.152. Keramet.....	414
3.153. Keşf.....	416
3.154. Keşiş.....	417
3.155. Keşkül.....	417
3.156. Kible.....	417
3.157. Kırk.....	418
3.158. Kıyamet.....	419
3.159. Kiramen Katibin.....	420
3.160. Kitap.....	420
3.161. Kul.....	421
3.162. Kul Hakkı.....	422
3.163. Kuşak /Elifi Nemed.....	422
3.164. Kutb.....	423
3.165. Küfr/ Kafir.....	423
3.166. Kün.....	424
3.167. Mahluk / Mahlukat.....	425
3.168. Makam.....	425
3.169. Malik'ül- Mülk.....	426

3.170. Mana /Mana Alemi.....	426
3.171. Manevi Terbiye.....	426
3.172. Manevî/İçsel Yolculuk.....	426
3.173. Marifet.....	427
3.174. Masiva.....	427
3.175. Maşuk.....	428
3.176. Mecusi.....	428
3.177. Meczup.....	429
3.178. Mekruh.....	429
3.179. Melami.....	430
3.180. Melek.....	431
3.181. Menzil/ Mertebe.....	432
3.182. Mesih.....	433
3.183. Mevlevi.....	433
3.184. Mezhep.....	435
3.185. Minber.....	435
3.186. Mucize.....	435
3.187. Muhabbet.....	436
3.188. Mutasavvıf.....	437
3.189. Mutrib.....	437
3.190. Mümin.....	438
3.191. Münafık.....	439

3.192. Münkir.....	440
3.193. Mürit.....	440
3.194. Mürşit.....	441
3.195. Nedamet.....	441
3.196. Nefs.....	442
3.197. Nefs-i Emmare.....	443
3.198. Nefs-i Levvame.....	444
3.199. Nefs-i Mülhime	445
3.200. Nefs-i Mutmaine.....	446
3.201. Nefs-i Raziye.....	447
3.202. Nefs-i Marziye/Mardiye.....	448
3.203. Nefs-i Kamile.....	448
3.204. Nefsini Bilmek/ Aşmak/Köreltmek.....	449
3.205. Ney.....	450
3.206. Nokta.....	451
3.207. Nur.....	452
3.208. Ölmeden Evvel Ölmek.....	453
3.209. Öz.....	454
3.210. Papaz.....	455
3.211. Pazar Okulu.....	455
3.212. Perde.....	455
3.213. Peygamber / Resul/Nebi.....	456

3.214. Pir.....	457
3.215. Post-Nişin.....	457
3.216. Put /Putperest.....	457
3.217.Rahip/Rahibe.....	458
3.218. Rahman.....	459
3.219. Rahmet.....	459
3.220. Rakib.....	460
3.221. Ramazan.....	460
3.222. Rind.....	461
3.223. Ruz-ı Mahşer.....	461
3.224. Sabır.....	462
3.225. Sadaka.....	463
3.226. Saf.....	464
3.227. Salik.....	464
3.228. Secde.....	464
3.229. Sefer.....	465
3.230. Sema.....	466
3.231. Semazen.....	467
3.232. Sırat Köprüsü.....	468
3.233. Sikke.....	469
3.234. Sofu.....	470
3.235. Sohbet.....	470

3.236. Sufi.....	470
3.237. Şeriat.....	471
3.238. Şeyh.....	472
3.239. Şeytan.....	472
3.240. Şükür/ Şükretmek.....	473
3.241. Takva.....	473
3.242. Talib.....	474
3.243. Tarikat.....	474
3.244. Tefekkür.....	475
3.245. Tefsir.....	476
3.246. Tennure.....	476
3.247. Tevekkül.....	477
3.248. Tevhid.....	477
3.249. Tövbe/ İstiğfar.....	478
3.250. Umman.....	479
3.251. Vaaz/ Vaiz.....	479
3.252. Varlık Alemi / Dünya/ Alem-İ Vücut/ Maddi Alem.....	479
3.253. Vecd.....	480
3.254. Vedud.....	480
3.255. Vuslat.....	480
3.256. Yaradandan Ötürü Yaradılanı Sevmek.....	480
3.257. Yatır.....	481

3.258. Yortu.....	481
3.259. Zahid.....	481
3.260. Zahir.....	482
3.261. Zahiri.....	482
3.262. Zebani.....	483
3.263. Zekat.....	483
3.264. Zemzem.....	483
3.265. Zındık.....	484
3.266. Zikir.....	484
3.267. Zina.....	485

DÖRDÜNCÜBÖLÜM

4.Bazı Dinî ve Kutsal Mekanlar.....	487
4.1.İbadethaneler.....	487
4.1.1. Cami.....	487
4.1.2. Mescit.....	488
4.1.3. Kilise.....	488
4.1.4.Havra.....	489
4.1.5.Manastır.....	489
4.1.6.Namazgah.....	491
4.2. Tasavvufî Mekanlar.....	491
4.2.1.Dergah.....	491

4.2.2. Hücre.....	492
4.2.3.Mevlevihane.....	493
4.2.4. Semahane.....	494
4.2.5. Tekke.....	495
4.2.6.Tevhidhane.....	496
4.2.7.Zaviye.....	496
4.3.Kutsal Mekanlar.....	496
4.3.1.Türbe.....	496
4.3.2. Mabed.....	497
Sonuç.....	498
Biblografya.....	502

Kısaltmalar Listesi

A.:Araf

A.e.: Aynı eser / yer

A.g.e: Adı geçen eser

Aş.:Aşk

B.:Baba ve Piç

B.P.:Bit Palas

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev: Çeviren

D.K.S.: Dinî Kavramlar Sözlüğü

F:Firarperest

K.G.A.: Kem Gözlere Anadolu

M.C.:Med-Cezir

M:Mahrem

No: Numara

O.T.T.S.: Osmanlı Toplumunda Sufiliğe Bakışlar

P:Pinhan

s.: Sayfa / sayfalar

S.S.:Siyah Süt

Ş.A.:Şehrin Aynaları

T.D.G.A.D.: Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler

t.y.y.: Yayın tarihi yok

Y.S.T.: Yüz Soruda Tasavvuf

GİRİŞ

Elif Şafak, *Kem Gözlere Anadolu* adlı hikâye kitabı; *Pinhan*, *Şehrin Aynaları*, *Mahrem*, *Bit Palas*, *Araf* ve *Baba Piç*, *Siyah Süt*, *Aşk* adlı romanları, *Med-Cezir* ve *Firarperest* adlı deneme kitapları ve pek çok gazete ve dergilerde yayımlanmış yazıları ile son dönem yazarlarımız arasında yerini alan, eserlerinde pek çok konuya eleştirel yaklaşan önemli yazarlarımızdandır. Yazar, genellikle kimlik arayışı içinde olan, kim ve nereye ait olduklarını bilemeyen karakterlerini, ya oraya ya da buraya ait olmaları yönündeki dayatmalara tabi tutmak yerine, ne oraya ne de buraya ait olma gibi alternatif düşüncelerle şekillendirir. Romanlarında genel olarak kargaşadan nizama varan yazar, bu düşüncesinden hareketle karakterlerinin yaşamalarını şekillendirir. Romanlarda genel olarak bir karmaşa ve karışıklık hali hâkimdir, her şey parçalanmıştır. Çağın gerçeklik anlayışı, edebî eserin dünyasına da yansımıştır, sanat da hayattan aldığı gerçeklik anlayışını kendine göre bir gerçeklik düzlemi ile harmanlamıştır.

“Nasıl ki gerçeklik anlayışı çağlar boyunca koşullara göre farklı yönelimler ortaya koyuyorsa, gerçekliği biçimlendirmeye, onu yeniden kurgulamaya/yaratmaya çalışan sanatın da, gerçekliğin dokusundan, üstünde yapılandığı düzlemin niteliğinden etkilendiği su götürmez.”¹

Yüzyılın gerçeklik anlayışı, tek ve bütüncül bir gerçeğin olmadığı ve yaşamda parçalanmış olarak bulunduğu düşüncesi ile şekillenmektedir. “Zira tek merkeze bağlı bir gerçek olmadığı gibi, her şeyi içine alabilecek tek bir doğru da yoktur. Kısacası

¹ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.30

kavranan gerçek, gerçeğin tamamı değil, sadece bir parçasıdır.”² Elif Şafak da çağın parçalanmış gerçek anlayışından hareket ederek romanlarının gerçeklik düzlemini oluşturmuştur. Onun romanlarında tek bir gerçek yoktur, sayısız gerçekler vardır. Elif Şafak romanlarında genel olarak karakterler de bu parçalanmışlıktan paylarını almışlar ve iki arada bir derede kalmışlardır. Tüm bu saydıklarımız bizi postmodern edebiyat anlayışına götürür.

Postmodernizmin tanımı ve kapsadığı alanının tam olarak belirlenememiş olması onun günümüzde kullandığı alanlar ve kullandığı metodlar hakkında yorum yapmamızı zorlaştırmaktadır. En basit anlamıyla “post” önekinin moderne karşıt olarak tanımlanan; modernin sonrasını, modernden bir kırılmayı ya da kopmayı gösterdiği apaçıktır. Üstelik Postmodernizm terimi modernin bir yadsınışını, belirgin bir şekilde reddedilişini modernin tayin edici görünümünden bağıntısal uzaklaşma anlamı vurgulanan bir kırılmayı daha güçlü bir şekilde anlatır.³ Dünyada 1950’lerden sonra gelişmeye başlayan postmodernizm, ileri kapitalizmin sonucu olan bir kültür, felsefe, fikir ve sanat hareketidir. İnsanı mutlu etmeyi başaramayan modernizmin eleştirisi sonucunda doğan bu akım; modernizmle gelen akılcılığa, maddeciliğe, telkine, teslimiyete, insanı kendi emrine alıp köleleştiren ve makineleştiren teknolojiye ve ilme karşı çıkar. Genel kabulleri yıkma amacındaki postmodernizmle; bütünlüğün yerine parçalanma, evrenselliğin yerine yerellik, tekilliğin yerine çoğulluk, kuralcılığın yerine kuralsızlık, seçkinlik ve özgünlüğün yerine popülerlik ve benzerlik, şuurun yerine şuuraltı, aklın yerine akıl ötesi, objektifliğin yerine sübjektiflik, bağlılığın yerine özgürlük geçer.⁴

² İsmail Çetişli, Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s.146

³ Mike Featherstone, “**Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**”, İstanbul, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay. 2005

⁴ Gülseren Özdemir, “**Postmodern Bir Edebiyatın Postmodern Bir Eleştirisi**”, 2008Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, , Çukurova Üniversitesi, <http://turkoloji.cu.edu.tr>

Postmodernizm “Avrupa’da Bell, Jameson gibi yazarlar tarafından nostaljik bir reaksiyonla toplumsal düzeni tehdit eden bir gelişim olarak nitelenmiş ve bu kavramın ortaya çıkardığı çözümlenin ancak din veya Marksizm’le önlenebileceği iddia edilmiştir.”⁵

Postmodernizm modern toplumlarda dinle paralel yürüyen bir kavram olmaktan ziyade dinin saflığını tehdit eden bir olgu olarak algılanmıştır. Bu algıya göre Postmodernizm bir nevi dine karşı bir meydan okumadır. Bu meydan okuma, geçmişten ayrı olarak farklı cinsiyetlere bakış açılarıyla, değişik dinler arasındaki yakın ilişkilere, dinler arasındaki gittikçe yaygınlaşan ruhani ve karmaşık yeni hareketlere imkân sağlamasıyla, sarmal kültürler arası işbirliklerini teşvik etmesiyle ve son olarak daha fazla seküler bağlama vurgu yapmasıyla daima dinamik olacaktır.⁶

Modernist sanat anlayışını tam olarak sindirememiş olan Türk edebiyatının 1980 sonrasında toplumsal meselelerden uzaklaşması ve depolitize olarak yeni bir tarza yönelmesi; tam anlamıyla postmodern bir eserin ortaya çıkmasını zorlaştırmış⁷ olsa da bu akım kendine “din” gibi yeni bir mecra açmıştır. Zira postmodernliğin dine karşı olumlu bir tavır almak, geçmişin kendi şartlarına uygun bir şekilde yaşatılmasını istemek gibi özellikleri de vardır. Bu özellikler vasıtası ile dini hassasiyetleri bulunan bir okuyucu kitlesine de ulaşma imkânı bulmaktadır.

Modernizmin din karşısındaki tutumunu bir bakıma ortaçağ skolâstik düşüncesi belirlemiştir. Batı kaynaklı modernlik düşüncesinin tarihi çıkış köklerinden biri de dinin

⁵ Mustafa Alıcı, “**Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler**”, İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’alesi, Cilt II, (1299- 1366), İstanbul, 2005.

⁶ Muhammed Hüküm, “**ELİF ŞAFAK’IN “AŞK” ROMANINDA POSTMODERN BİR UNSUR OLARAK TASAVVUF**”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010

⁷ Özdemir, Age, 10

eleştirilmesidir. “XIX. yüzyılda Batı’daki bilimsel ve felsefi yaklaşımlara göre, dinler sadece sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmeleri engelleyici değil aynı zamanda insanlık için tehlikeli olarak da nitelendirilmişlerdir.”⁸ Postmodernizm, geleneksel olan ile modernizm arasındaki mücadele devam ederken modernizme karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizm, öncelikli rakibi olarak gördüğü modernizmin, artık yenilenmeye ihtiyacının olduğunu savunurken, geleneği ise kendi içeriği olarak görmektedir. Elif Şafak’ın romanlarını bu çerçevede düşünmek mümkündür. Postmodernizmin ana gayesi modernizmin hâkimiyetini kırmaktır. Bu sebeple modernliğin, bilimin, rasyonelliğin mutlak otoritesine karşı çıkmakta ve modernizmin bittiğini, tüm modern kurumları sorgulayarak açıkça ilan etmektedir. Bunu yaparken tüm modern kurumları kendisi için bir hazırlık aracı olarak görür. “Dahası postmodern yaklaşım, tüm evrensel söylemlerin terk edilmesini, somut araçların yerini soyut imajlara bırakmasını, tek düze fikirler yerine çok karmaşık ve çok yönlü ve çoğulcu fikirlerin hâkim olmasını ister, hatta farklı kültürel unsurların alabildiğine bir arada bulunmasını savunur.”⁹ Bu konuda postmodernizmin dinden yana mutlak bir tavrı yoktur. Toplumların yapısına göre akımın din ve inanç karşısındaki duruşu farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Elif Şafak’ın eserlerinde üç büyük dinin ve bu dinlere bağlı anlayışların, yaşama biçimlerinin yer aldığı görülmektedir. İslamiyet ekseninde tasavvuf, Yahudilik ekseninde Kabala ele alınır. Yazarın tasavvuf bilgisi ve tasavvufu romanlarında kullanım tarzı oldukça dikkat çekicidir. Tasavvuf, onun edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle vahdet-i vücud, fena, bekâ düşünceleri onun romanları içinde oldukça önemli yere sahiptir. O, tasavvufu kendine göre yorumlamakta ve eserlerinde kullanmaktadır. Yazarın romanlarında çıkış noktası tasavvuf, ancak varış yeri biraz da olsa tasavvuftan farklı açılımlara sahiptir. Yazarın gerek ölümü algılayış gerek hayatı anlamlandırış biçiminde tasavvuf merkezli anlatıları vardır.

⁸ Alıcı, Age, 70

⁹ A.e.,72

Elif Şafak'ın üzerinde önemle durduğu bir tema olan “geçmiş” onun romanları için önemli bir meseledir. Yaşamındaki göçebelilikler, yalnızlıklar, kültürel, dilsel, dinsel ve sınıfsal farklılıklar Şafak için ayrı bir anlam taşır. Şafak, “şimdilik” vurgusundan dolayı bir türlü bir yere, bir konuma, bir kimliğe bütünüyle yerleşemediğini belirtir. Yazarda “Dem bu demdir” anlayışının hâkim olmasının yanında, zaman zaman “hiçlik” anlayışı da görülür.

Yazar, tasavvufu önemsemiş, geçmiş kültüre ve tarihe farklı bir bakış açısıyla bakmaya çalışmıştır. Bu noktada edebiyat ile tasavvufun ortak noktası olarak “arayış ve aşkınlık”ı görür ve bunu yazılarında sık sık dile getirir. İkisinde de durmadan bir öte benliğe geçiş olduğundan, hiç sonu olmayan bir geçişten bahseder. Bu “arayış”ta ne aradığının bir önemi yoktur. “Gönlünün götürdüğü yere git” anlayışının tasavvufa hâkim olduğunu düşünür. Tasavvufun bir edebiyatçı olarak kendisi için sadece bir roman malzemesi olmadığını da söyler.

Edebiyat ile tasavvuf arasında yakın bir ilişki gören yazar, edebiyatta da tasavvufta da geçişlilik, akışkanlık olduğunu dile getirir. Tasavvuf ve edebiyatın iki nedenle birbirine benzerlik gösterdiğini söyler. “*Bir, tasavvuf açısından. ‘Ne kadar çok yürek varsa Allah için çarpan o kadar çok yol vardır’ diyen bir okumayı, bir topoğrafyayı tek bir kişiye indirgemek ve sahiplenmek bence çok yanlış. İkincisi de edebiyat böyle bir şey değil. Edebiyat başkası olabilme yeteneği. Edebiyat hayal kurabilmek, zemini kayganlaştırabilmek. Ve geçişlilik. Tasavvufta da aynı şey var.*”¹⁰

Şafak’a göre tasavvufu anlamak insanı anlamaktır. Bireyi, bireyin sıkıntılarını, acılarını, çatışmalarını dile getirmesi bakımından tasavvufu önemli bir yerde görür. Şafak, din ve tasavvuf ilişkisi ile kültürel yapı arasındaki bağlara dikkatleri çekerek

¹⁰ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj>

üçüncü bir yol olduğunu, üçüncü bir pencereden bakılabileceğine dair değerlendirmelerde bulunur.¹¹

Yazar, tasavvufun çok güçlü bir damar olduğunu, bunun için ilgisini çektiğini, bu ilgisinin akademik bir ilgi sayılmamasını, hayatı da benzer bir şekilde algıladığını belirtir. Bununla beraber tasavvuf ehli olmadığını ekler. Örnek vermek gerekirse, *Pinhan* ve *Aşk* romanlarının konusu doğrudan tasavvufla ilgilidir. *Mahrem*' de Şamanlık, tasavvuf düşüncesinin *devir* anlayışı önemli bir yer tutar. *Şehrin Aynaları*'nda Hıristiyanlık, Yahudilik, Müslümanlık ve tasavvuf önemli yer tutar. *Siyah Süt*'te tasavvuf geniş çapta yer alır. Birçok romanda şeyhler, tarikatlar (*Pinhan*, *Şehrin Aynaları*, *Aşk*) veya dinsel yönü güçlü kişilikler (*Bit Palas*, *Siyah Süt*, *Araf*, *Baba ve Piç*, *Mahrem*) bulunur. Hemen her romanda mutlaka velilerden söz edilir. Hemen her romanda olanlara ve olacaklara dair rüyalardan ve gündelik olaylardan alâmetler derlenir. *Siyah Süt* ve *Aşk* romanları göz önünde bulundurulduğunda yazarın Mevlâna, Yunus Emre çizgisinde bir tasavvuf anlayışını ön planda tuttuğu, giderek önerdiği söylenebilir. Yazarın, tasavvufu; dinsel farklara karşı hoşgörülü yaklaşımı, Yaratan'dan ötürü yaratılan insanı sevme anlayışı, evrende her şeyin zıddıyla var olduğuna dair kabulü nedeniyle, çağdaş toplumun ve insanın manevi problemlerinin çözümünde katkısı olabileceği inancıyla romanlarında başat bir tema olarak ele aldığı, en azından böyle bir izlenim verdiği kanısındayız.

Romanların çoğunda dün, bugün ve yarın, karmaşık bir biçimde birbirinin içine geçmiştir. Romanlar, baştan sona düşünüldüğünde döngüsel bir düzen karşımıza çıkmaktadır. En sonda olması gereken kısım, bir giriş ile romanın başına alınmış, sonra da yavaş yavaş sona yaklaşmıştır. Zamanda ve mekânlarda büyük sıçramalar bile vardır. Farklı zaman ve mekânlardaki olaylar, birbirinin içine girmiş, bu da romanlarda bilinçaltı yolculukları öne çıkarmıştır. Bilinçaltı yolculukların öne çıkması da romanın

¹¹ <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=305785>

örtük bir yapıda şekillenmesini ve simgelerle döşenmesini gerekli kılmıştır. Bu simgelerle yazar, romanın içinde âdeta simgelerle şekillenen yeni bir dünya kurmuştur.

Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı'nda ve özellikle romanda dine ve tasavvufa, inançlara farklı şekillerde yaklaşmıştır. Özellikle 1980'den sonra din ve inançlar, daha çok irşad romanlarının yaklaşımı ile bir propaganda mahiyeti almıştır.

İlk eserini 1997'de yayımlayan Elif Şafak ise, din, dinleri ve tasavvufu entelektüel bir yaklaşımla ele almış, özellikle tasavvufa yeni yaklaşımlar getirmek istemiştir. Bu bakımdan onun eserleri zaman zaman çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Biz bu tartışmalara hiç girmedik. Sadece onun eserlerindeki dinî ve tasavvufî unsurları onun anlayışına göre belirlemeye çalıştık. Bunu yaparken elbette dinî bir motif veya kavramla ilgili klasik bilgilere de yer verdik. Bundan maksadımız Şafak'ın yorumlarının daha iyi anlaşılmasıdır.

Elbette bir edebi metin çeşitli yorumlara tabi tutulabilir. Biz akademik çerçevede bu yorumların tartışılmasının çalışmamıza çok fazla bir katkısı olacağını düşünmedik, yorumu okuyuculara bıraktık.

1.DİNDAR- MUTASAVVIF KAHRAMANLAR

1.1. Şazili Derviş (Kem Gözlere Anadolu, 1994)¹

Elif Şafak'ın ilk ve tek öykü kitabı olan *Kem Gözlere Anadolu*'da yer alan “Kahve Değirmenleri ve Rüzgâr” adlı hikâyede, bir yazar çeşitli kişilerin kahve ile tanışmalarını yazmaktadır. Bunlardan birisi de Arabistan'da, Moka'da Şazili bir dervîştir. Dervîş tarikatından sürülmüş, kendini çöllerde vurmıştır.

“Dervîş, uzun saçlarını açıp, rüzgârın eline bıraktı. Ve her bir tutam saç, ayrı bir yöne gidip, yiyecek aramaya başladı.”(K.G.A.:1994, 41)

Bu esnada dervîşin saç tellerinden biri tuhaf bir ağaca rastlar. Aç düşüp ölüme yenilmemek için bu ağacın tanelerini kaynatmanın tek çare olacağını düşünür ve böylece kahve ile tanışmış olur. Kahve tanelerinin dervîşi bir ömür boyu ayakta tuttuğu belirtilir.

1.2. Dervîş (Kem Gözlere Anadolu, 1994)

“Anadolu” adlı hikâyede Anadolu'ya gelen bir dervîşin hikâyesi anlatılmaktadır. Dervîş, yürümekten yorgun düşmüş, harap bitap Anadolu'ya varmıştır. Karşısında kuzeye doğru bir köy uzanmaktadır. Güneyde, dervîşin sırtını döndüğü yerde ise bir şehir durmaktadır.

¹ Elif Şafak, **Kem Gözlere Anadolu**, İstanbul, Evrensel Kültür Kitaplığı, Evrensel Basım Yayın, 1994

Derviş, batıda usul usul ilerleyen bir kervan görür, gülümser. Aklına uzaklaşan sevdalar gelir. İçinden kervana koşup, o bilinmezliğe katılmak gelir. Oysa derviş “hiçbir izi süremeyecek kadar yalnızlığına düşkündür.”(K.G.A.:2009,52) Gönlünün tutsaklığına kavuşalı uzun zaman olmuştur. Derviş kervanı izlerken karşıda kayanın üzerinde ne saç ne de sakalı olmayan, zayıf bir Kalenderi derviş durmaktadır. Derviş, ellerini açıp, üç kez kendi çevresinde döner ve derin bir solu alır. Gözlerini açtığında kendisini köye bakarken bulur. Asasını sıkıca kavrayıp uzaktaki köye doğru yol alır.

Köye varınca bir an için durup köyün nefesini dinler. Yabancı olduğu bir ses çıkmayınca içi rahatlar ve gülümser. Asasıyla toprağa kocaman bir göz çizer.

“Kırpıklarını Batı’ya uzatmış, ama kıpırdamadan Doğu’ya bakan ve Doğulu olduğundan, ömrü boyunca yalnız tek bir kişiyi sevebilecek iri bir göz.”(K.G.A.:2009,53)

Sonra dizlerinin üzerine çöküp toprağı öper. Zira yalnızca taşların ya da ağaçların değil, bütün varlıkların bir canı vardır ve her biri aralarında usulca fısıldaşır. Derviş, başını kaldırdığında bir nilüfer çiçeği görür. Çiçeğin güzelliği karşısında adeta büyülense de hiçbir şeyi sahiplenemeyecek kadar benliğine saygılı, nefesine hâkimdir. Derviş, çiçeği düşünerek köyden ayrılır, ancak ömrü boyunca o güzelliği unutamaz.

1.3. Pinhan (Pinhan, 1997)²

Romanın başkahramanı, sonradan “Pinhan” adını alacak çocuktur ve yaratılış itibariyle hüsnadır, bunu “sır” olarak herkesten saklamaktadır. Romancı tekkeye girene kadar kahramanımızın adını anmaz. Babasını küçük yaşta kaybettikten sonra; annesi ve dört kardeşiyle birlikte yaşamaktadır. Oldukça asi, yaramaz ve hırçın bir çocuktur. Gündüzleri son derece korkusuz, vurdumduymaz olmasına rağmen geceleri; yazarın

² Elif Şafak, **Pinhan**, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, 14. baskı

deyimiyle “ürkek bir ceylan” gibi mahzunlaşır. Bunun sebebi; her gece yatağa yattığında hünsa olduğu gerçeğinin bir karabasan gibi üzerine çökmesidir.

“Gece çökünce, karanlığı fırsat, yalnızlığı kılıf bilen hüzün, arz-ı endam ediverirdi. Çocuksa, hüznle hesaplaşması sona erdiğinde, bir umutla ellerini vücudunda gezdirir; ama her seferinde bu karabasanın hakikat olduğunu görerek yattığı yerde tortop olur, kendi içine kıvrılırdı.” (P.:2010, 13)

Roman Pinhan’ın hikâyesi olarak gelişir. Bir gün mahallede yedi arkadaşıyla birlikte oynarken, Dürri Baba tekkesinin bahçesindeki ağaçlardan birinde dinlenen bir kuş görürler. Kuş boynunda bir inci taşımaktadır. Kuşun boynundaki inciyi almak için önceleri yanından geçmeye bile çekindikleri Dürri Baba tekkesinin bahçesine girerler. Buradaki kuşu “anka kuşu” olarak düşünebiliriz. Nitekim kuş daha sonra tekrar karşımıza çıkacaktır.

Bahçeye girdiklerinde kuşu gözden kaybederler ve bu esnada bahçedeki ağaçların meyve yüklü olduğunu fark ederler. Pinhan, mademki buraya kadar geldiler, elleri boş dönemeyeceklerini, en azından meyve ağaçlarını talan etmeye hakları olduğunu düşünür ve bu düşüncesini arkadaşlarına söyler. Pinhan’ın bu fikrine uyan çocuklar meyve koparmak için ağaca çıkarlar. Ağaçları talan etmeye başladıkları esnada tekkede bulunan dervişler tarafından fark edilmeleri üzerine arkadaşları kaçır. Pinhan kaçamaz ve şayet bu günü yakalanmadan atlatabilirse bir daha kuş avlamayacağına dair yemin eder. Lakin elindeki sapan yere düşünce tekkenin dervişlerinden biri tarafından yakalanır. Sapanı alan derviş, bir müddet sonra yanında yaşlı bir adamla -Dürri Baba ile- geri döner. Pinhan kendisine nasıl bir cezanın reva görüleceğini düşündürken Dürri Baba’nın son derece sakin tavrı karşısında şaşırır.

Dürri Baba küçük çocuğun yere düşürdüğü sapanı elinde tutarak adeta boşluğa seslenir gibi “*dilersen bizdeki emanetini al, dilersen kal orada, sen nasıl dilersen,*

gönlün ne yana akarsa” (P.:2010,16) der. Bu tavır ve söylenen söz, kuşkusuz onun insan-ı kâmil oluşunun bir işaretidir.³

O vakit Pinhan fark edildiğinden emin olur ve beklemenin, korkmanın faydası olmayacağını anlar. Dürri Baba'nın başını yukarı kaldırmasıyla göz göze gelirler. Pinhan Dürri Baba'nın bakışlarına adeta teslim olur. Dürri Baba'nın küçük, mavi gözlerinde yağmuru, fırtınayı, Nuh Tufanı'nı görür. O esnadaki bakışmalarında, deyim yerindeyse birbirlerinin içlerine akarlar. Dürri Baba, küçük çocuğun sırrını gözlerinden okur.

“Çocuk elma ağacının bir dalında donakalmıştı. Yaşlı adam elini uzatıp inmesine yardım etmeseydi orada öylece kalakalacak, maviliğın içinde hiç kıpırtısız, hiç telaşsız, öncesiz ve sonrasız soluklanacaktı.”(P.:2010,16)

Dürri Baba'nın ona istersen bizdeki emanetini al, istersen burada kal diyerek tekkeye girişini çocuğun tercihine bırakması pek çok evliya menkıbesinde geçen bir motiftir ki⁴ Hoca Ahmet Yesevi'ye, Hacı Bayram Veli'ye dair anlatılan menkıbelerde de karşımıza çıkar.⁵ Daha sonra karşımıza tekrar çıkacak olan ve Pinhan'ın hayatında

³ İnsan-ı kâmil Allah'ın yeryüzündeki halifesi olması itibariyle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş hazreti, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insan. (Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kbalcı Yayınevi, 2005, s.188)

Allah yolunda nefsinı terbiye eden, içindeki kötülüklerle hesaplaşan kişi artık İnsan-ı kâmil derecesine ulaşmış, vuslata ermiş yani Allah'a kavuşmuştur. “Dür” sözcüğünün tasavvufta insan-ı kâmil anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Esasen “dür” kelimesi inci manasında olduğu için tekkenin şeyhi için böyle bir ad kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴ Dürri Baba'nın ‘gönlün ne yöne akarsa’ demesi tasavvufun, bireysel seçimine verdiği önemin göstergesidir. Esasen tarikatların çokluğu da büyük ölçüde bundan kaynaklanmaktadır. “Herkesin kendi özellikleriyle Hakk'a ulaşabilmesi için değişik usul ve yolların olması gerekir ki bu da tarikattır.” (Mustafa Kara, **Metinlerle Günümüzde Tasavvuf Hareketleri**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2003, s.16)

⁵ Sivrihisar'ın kuzey tarafına düşen Sarköy ismiyle bilinen köyde, Yunus adında çok fakir bir köylü yaşamış. O yıl Anadolu'da büyük bir kıtlık baş göstermiş, bu kıtlığın sonucu da zaten yoksul olan Yunus'u iyice çaresizliğe sürükler. Kerametlerini ve yoksullara yardımını duyduğu Hacı Bektaş Veli'ye gidip yardım istemeye karar veren Yunus, bu büyük insana ve onun kutlu dergâhına boş gitmemek için dağlardaki ağaçlardan bir miktar alıç toplayarak Hacı Bektaş Veli'nin yolunu tutar. Dergâha gelen Yunus, adet gereğince üç gün dergâhta ağırlanır, bir cuma günü yardım isteyenlerle birlikte Hünkâr'ın huzuruna

belirleyici rol oynayan Dürri Baba'nın bu sözleri çocuğu etkiler, aşağıya inmeye karar verir.

Dürri Baba'nın sözlerinden ve gözlerinden oldukça etkilenen Pinhan, tekkede kalmayı tercih eder. Böylelikle kahramanımız tekkeye girmiş olur. Dul annesi oğlunun olgunlaşacağını ve "hünsa"lık derdine çare bulunabileceğini aynı zamanda tekkede karnını doyurabileceğini düşünerek bu durumdan çok memnun olur. Gündüzleri hayır duasını eksik etmez; fakat akşam olunca dört çocukla bir başına kaldığı için hayır dualarını bedduaya çevirir. Pinhan tekkede yaşadığı bu sırada her kuşluk vakti yüreğinin ferahladığını, akşam olunca daraldığını hisseder.

Tekkenin en küçük ferdi olan Pinhan başlangıçta tekkeyi ve tekkedeki diğer dervişleri tanımaya çalışır, Kul Hüseyin, Budala Tosun, Dulhani Hasan ve Dertli Hagopik ile arkadaş olur. Tekkeye giren her yeni salık gibi o da birtakım işleri yapmakla yükümlüdür.⁶ Kendisine verilen her işi hiç yakınmadan büyük bir keyifle yapar. Çoğu kez yaptığı hatalar hoş görülür.

çıkıp bir miktar buğday ister. Hacı Bektaş Veli "Buğday mı istersin? Himmət mi?" diye sorar, erenler himmetinin henüz bilincinde olmayan çiftçi Yunus "Ben himmeti neyleyim, bana buğday gerekli" diye cevap verir. Yunus'taki cevheri sezen Hacı Bektaş Veli "İstersen getirmiş olduğun alıçlar kadar sana himmet vereyim" der. Yunus Kabul etmeyince Hacı Bektaş'ın "Alıçların çekirdekleri kadar himmet vereyim" demesine karşın Yunus, "Ben bir yoksul köylüyüm. Senin himmet dediğin nesneden anlamam. Bana buğday verin gideyim" diye ısrar edince, Hacı Bektaş, "Koca Türkmen bizim söyleyen dilimiz olacak" deyip, öküzün götürebileceği kadar Yunus'a buğday verilmesini söyler. Verilen buğdayı öküzüne yükleyen Yunus'un yolda içini garip bir düşünce alır, Veli'nin vermek istediği himmetin nasıl bir şey olduğunu merak eder. İki gün içinde bir müddet yol aldıktan sonra, dayanamayıp gerisin geri dergâha dönen Yunus'un bu halini halifeler Hünkâr'a bildirir. Hacı Bektaş "O iş bundan sonra bizden çıktı. Biz o kilidin anahtarını Taptuk Emre'ye sunduk, gitsin nasibini ondan alsın" der. (<http://www.ilkvahiy.net/dini-kissalar/yunus-emreden-kissa-20550/>)

⁶ Sufî geleneğinde müridin, şeyhin cemaatine resmen kabul edilebilmesinden önce genellikle üç yıl hizmette bulunması gerekliydi; bir yılı halka hizmet, bir yıl Hakk'a hizmet, bir yılı da kendi kalbini müşahade içindi."(Kadir Özköse, **Tasavvuf ve Gönül Eğitimi**, Ankara, Nasihat Yayınları, 2007, s.124)

"Hizmet ehli, dergâha yeni girmiş mübtediler (Arapça yeni başlayan, acemi demektir.) taifesidir. Onlara hizmet etmelerinin buyrulmasının sebebi, bu vesileyle muamelat ve münazelet (yol alma) ehlinin kalplerinin makbulü ve manzuru olmaları, onların rahmet ve şefkat nazarından faydalanıp, onlarla yakınlık ve üns bulmaları, yabancılık ve uzaklık libasından sıyrılmalarıdır. " (İzzeddîn Kâşânî, **Tasavvufun Ana Esasları**, İstanbul, Kurtuba Yayınları, 2010, s.162)

Zaman içinde Pinhan o eski asi tavrını, hırçın huylarını bırakmaya başlar. Tekkede yaşayan dervişleri yakından tanımaya çalışır, kimileriyle yakın arkadaş olur. Lakin tek derdi karşılaştıkları gündün bu yana Dürri Baba'yı bir daha görememektir.

“Kendisini bilinçli olarak algılamaya başladıktan itibaren problemi iç dünyasında derinleştirerek psikolojik bir olgu hâline getirmeye başlayan Pinhan, yavaş yavaş mutlu çocukluk günlerini geride bırakarak iç dünyasında dramatik çatışmaların yaşandığı psikozu istemeyerek de olsa besleme yoluna girer. Buna, aynı tekkenin içinde Dürri Baba'ya uzak oluşu, düzenlenen ayinlere alınmaması gibi öğelerin eklenmesi, ona dışlanmış olduğu duygusunu verecek, başka insanlarda iç dünyasının yansıma alanlarını aramaya itecektir.”⁷

“Dürri Baba'nın maviliğini kendisinden esirgediğini düşünüyor, neden bunca zaman sonra affedilmediğini anlamaya çalışıyor, içten içe kızıyor, öfkelerini zapt etmek için yeni öfkeler ediniyordu. Dürri Baba'nın selamını almak, onu selamlamak ve muhabbetinde yer almak için can atsa da içinde kabarık duran bu dalgaların taşmasına mani olmayı başarıyordu.”(P.:2010,21)

Gün gelir Pinhan rüyasında gördüklerinin etkisiyle dalgın ve sıkıntılı bir şekilde ortalıkta dolaşırken bir zamanlar bahçeden bulup döşeklerin arasına sakladığı tırtılı hatırlar. Orada unuttuğu tırtılın akıbetine ne olduğunu öğrenmek için döşeklerin arasına baktığında hiç ummadığı bir şeyle -ölü bir kelebeğe- karşılaşır. Tırtılın kelebeğe evrimleşmesi ve ölmesi ile Pinhan'ın macerası bize ihsas ettirilir. Gördüğü kelebek

⁷ Gariper, C. Yard. Doç. Dr. - Küçükcoşkun Y. Arş. Gör. "Elif Şafak'ın Pinhan Romanında Varoluş Problemi ve İnsanın Kendi İç Dünyasına Yolculuğu", 2007 UNESCO Mevlana Yılında Uluslararası VII. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu, 2-5 Mayıs 2007, Konya, Bildiri Kitabı II, s.477-486.

karşısında hayrete düşen Pinhan şaşkınlığını saklayamaz ve büyük bir gürültü çıkarır. Kelebeğe meşgul olmaktan Dürri Baba'nın arkasında olduğunu, onu izlediğini fark edemez. İşte uzun zaman sonra Pinhan ile Dürri Baba yine karşı karşıyadır.

“Çocuk vakti zamanında döşeklerin arasına yerleştirdiği o çirkin tırtılın, rengârenk kanatlarıyla adeta ölümü inkâr eden bir kelebeğe dönüştüğünü görünce, öyle heyecanlandı, öyle büyük bir patırtı kopardı ki, arkasında durup merakla onu izleyen yaşlı adamı çok geç fark etti. Birbirlerini görmeyeli hayli uzun zaman olmuştu ama Dürri Baba, sanki az evvel yarım bırakılmış bir sohbeti kaldığı yerden devam ettirmekteydi... Çocuk tanıştıkları gün, elma ağacının dalları arasında yaşadığı o sıkıntılı tereddüt anını bir daha yaşıyordu.” (P.:2010,22)

Dürri Baba Pinhan'a hitaben konuşur;

“Görünenle yetinirsen eğer sadece tırtılı bilirsin. Çirkindir ya tırtıl, gönlünü çelmez. Görünenin ötesine geçmek istersen eğer, aradan örtüyü kaldırıp da gönül gözü ile bakarsan, keleşi bulursun karşında. Güzeldir ya keleş, gönlün ona akar. Lâkin gönül gözünle görürsen eğer keleşe değil tırtıla sevdalanırsın. ... Sade tırtıl ile keleş değil elbet. Sakın ola hor görme Pinhan; canları hor görme. Bak bu gayb âlemine, bir kendini gör. Bak kendine, cümle mahlûkatın özünü gör. Devri tamam olan gelir, devri tamam olan gider. Gelen, gidende saklıdır, giden gelende saklı.”(P.:2010,23)⁸

⁸ Burada Dürri Baba, Pinhan'a varlığa bakmayı, onu temaşayı anlatır. Tasavvufa göre var olan her şey, Tanrı'dan başka bir şey değildir. Vahdet-i vücud anlayışına göre varlıklarda Tanrı'yı görmek gerekir. Yalnız bu anlayış herkesin idrakine göre verilmelidir. Bunun için Dürri Baba, bir eğitici olarak Pinhan'ın görünenele yetinmemesini, onun arkasındaki gerçeği görmesini tavsiye eder. Fakat bir de görünenden esası, özü görmek vardır. Tanrı'nın yarattığı her şeyde kendisi vardır ve O güzeldir. Dolayısıyla çirkin veya kötü yoktur. Bunu görebilmek gerekir. Gölpınarlı vahdet-i vücudu şöyle anlatır;

“<<saklı>> dedi çocuk gönülden tekrar ederek.
<<Pinhan!>>dedi Dürri Baba.
<<Pinhan!>> dedi çocuk üst üste üç kere. O zaman Dürri Baba, kollarını iki yana açıp, olan biteni izleyen dervişlere doğru dönerek, <<Nicedir adını bekler dururdu. Velhasıl adı da onu. İşte bugün kavuştular birbirlerine. Adı Pinhan olsun bundan böyle.>>dedi.”
(P.:2010,23)

Böylelikle Pinhan’a bir ad verilmiş olur. Dürri Baba’nın tekkeye gelen çocuğa “Pinhan” adını vermesi tesadüfi değildir. Çocuğun sakladığı, saklamak istediği “ikibaşlılığı”⁹ dolayısıyla bu isim verilmiştir. Yazar ismin verilmesi hususunda şöyle söylemektedir:

“İsimler büyülüdür. Sade büyülü mü, isimler hem de büyücüdür.”... “İsim dediğin Hz. Âdem’den bu yana, kendini taşıyamı kâh usul usul yoğurur, kâh efsunlu iplerle sıkı sıkı bağlardı.” (P.:2010,24)

O günden sonra Pinhan değişmeye başlar. Bu sakin tavırları herkesin dikkatini çekerken o, artık bahçedeki çiçek, böcek yerine tekkedeki kitaplara merak salar, kısa zamanda okuma yazma öğrenir. Şimdiye kadar uzaktan seyrettiği tekke onun için anlam kazanır. Artık günlerini ibadetle geçiren dervişleri uzaktan seyretmek yerine onların arasına karışma isteği duyar.

“İsmi Pinhan olduğunda
Bildigi ne varsa unutmakta,
Tırtıla kanmayarak
Can gözünü açmakta
Manasını veremediğinde
Muhabbetin tadına ağı katmamakta

“Bu inanç her şeyde Tanrı’nın kudretini, kuvvetini, lütfunu, tek sözle varlığını, birliğini, tecellisini görmek, her şeyin onun varlığıyla kaim olduğunu bilmek.”tir.(Abdülbâki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969, s.48)

Varlıkta görünen vardır, görünenin arkası, görünmeyen, gizli olan vardır. Dürri Baba bunun için “Pinhan” der ve çocuk bu kelimeyi tekrarlar, ad olarak kabullenir.

⁹ Tıpta “hermafrodit” denilen bu durumu yani bir kimsede hem erkek hem kadın cinsel organı olmasını yazar “ikibaşlılık” diye verir.

Ol vakte kadar da,
Tek başına
Bir kendine sığınmakta
Karar kıldı.”(P.:2010,24)

Tekkede geçen günlerinde Pinhan ikibaşlılığının öğrenilmesi endişesini taşır. Buna gördüğü bir rüya sebep olmuştur.¹⁰ Pinhan rüyasında bir eşik üzerinde durmaktadır. Eşik ise uçsuz bucaksız denizin üstünde bir kara parçasıdır. Pinhan “*orada duramayacağını, eşiğe basmanın çığlık olduğunu gayet iyi bilmekte, lakin suda batmaktan, boğulmaktan korktuğu için kıpırdayamamakta.*”(P.:2010,30)dir. Pinhan çaresizlik içinde eşik üstünde dururken bir tarafında Dürri Baba bir tarafında Dulhani Hasan’ın durduğunu fark eder ve onları gördüğüne sevinir. Fakat ikisi arasında seçim yapmakta zorlanıp ne yana gideceğini bilemez. Ne tarafa gitmek istese diğeri ona mani olmaktadır. Bu esnada Dürri Baba ve Dulhani Hasan Pinhan’ın elbiselerini parçalayarak çıkarmaya başlar. Pinhan tüm çıplaklığı ile ortada, utancından ne yapacağını şaşırır. Lakin Dürri Baba ve Dulhani Hasan aynı anda Pinhan’ın ikibaşlılığını koparır.

Rüyanın etkisiyle Pinhan gördüklerini unutmak için dolaşmaya çıkar, tekkenin yakınlarındaki dereye gider. Dere Pinhan’ı görünce konuşmaya başlar. Derenin “*Anlat bana, karabasanlarını bir bir anlat bana ki; topunu birden alıp götüreyim uzaklara... bil ki ben her rüyayı hayra yorarım.*” (P.:2010,32) demesi üzerine rüyasını bir bir anlatır, anlattıkça rahatlar. Dere rüyayı yorumlamaya başlar. Suyun yüzeyi bir ayna olur ve Pinhan’a gördüklerini aktarır. Bu görüntüler Pinhan’a tırtılı hatırlatır. Pinhan da tırtıl gibi vakti tamam olduğunda değişim yaşayacak, iki başlılığından kurtulacaktır.

¹⁰ Tasavvufi menkıbelerin çoğunda rüya motifine rastlanır. Rüya tasavvufta aydınlanma yollarından biridir. Rüya, salikin Hakk’a ermek için bir müşidinin öncülüğünde çıktığı manevi ve ruhi yolculuğu olan seyr ü sülukunda önemli bir yere sahiptir. Salik rüyalar yoluyla elde edeceği bilgilerle ilahi sırlara vakıf olur.(GÜFTÂ, 2004, 42) Hz. Muhammed’in vefatıyla birlikte vahiy kesilmiş, ileride meydana gelebilecek olayların öğrenilebileceği en önemli kaynak olarak sadık rüyalar kalmıştır. (GÜFTÂ, 2004, 39)(Mustafa Ever, “*Pinhan ve Mahrem Romanları Odağında Elif Şafak’ın Romanlarında Görülen Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Kültür Unsurları*”,2009, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana)

“Su dedi ki velev ki, Pinhan yanlış saymıştı. Akıl gözüyle iki parmağa denk düşenin sakın gönül gözü hesabı bir olmasındı? Madem ki adı Pinhan’dı, zahiride saydığını batınîde tekrar hesaplamalıydı. Zira eşiğin iki yana serdiği, iki apayrı renkteki denizler, aslında tek ve hudutsuz bir ummandı. Hal böyle ise iki yürek bir vücutta pekâlâ bağdaşır, kucaklaşırdı. O vakit husumet gider, ayrı gayrı kalmazdı... Ta kalu beladan beri yazılan destanlar bunu anlatırdı. Canansız can, cansız canan olamazdı. Aşığın da maşuğun da gıdası, mayası aşktı. İki yürek bir çarpardı.” (P.:2010,33)

Bunun üzerine Pinhan “ *Lakin o yüreklerden biri benim yüreğim; de bana, ya öteki kim? Ben kimin peşindeyim?*” (P.:2010,33) der.¹¹ O sırada bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlar ve Pinhan verilen cevabı işitemez. Ama o kuvvetli yağmura rağmen dağ bayır dolaşmaktan da kendini alamaz. Sonunda tekkeye döner ve yine o elma ağacının -tekkeye girmesine bir nevi vesile olan ağacın- altında oturur. Buraya geldiği ilk günü hatırlar, ürperir. Serçe parmağını ısırarak kanatır, yere düşen bir damla kanı, onu gözlerden uzak tutmak için etrafına iç içe halkalar çizerek bu halkaların içine hapseder. Bu esnada bir kuş sesi duyar, bu kuş yine boynunda inci taşıyan kuştur. Pinhan yere akıttığı kan damlasının içine Dürri Baba’nın adını yazar ve kuşun gagasından akan bir damla kan Pinhan’ın parmağından akıttığı kanın tam üstüne düşer.

“Kan noktayı can evinden vurdu. Kuşun kanı, topraktaki noktanın içine süzülüp, Pinhan’ın kanına karıştı.” (P.:2010,34)

¹¹ Tasavvufta mürid, kemale erişinceye kadar bir arayış içindedir. Mürşidi önderliğinde bu arayışı sürdürür. Bu arayış belli bir noktada durmaz, ömür boyu devam eder. “Tasavvuf, kişinin kendini gerçekleştirme sürecinde, belirli bir metot çerçevesinde bireye yol gösteren sistemdir. Bu şekilde insan-ı kâmil olma mertebesine ulaşacaktır.” (Özköse, A.g.e., s.3)

“Mürit, tarikata giren ve şeyhe bağlanan derviş, efendisi olan şeyhin kuludur. Kendi şahsi iradesini şeyhinin iradesinde yok etmiş ‘fena fi’ş-şeyh’ mertebesine ulaşmıştır.” (Uludağ, A.g.e., s.263)

İleride bu kuşun kim olduğu ortaya çıkacaktır. Yalnız burada şunu söyleyelim ki Pinhan'ın kanı ile kuşun kanının birleşmesi bir alışveriştir. Bu bölümün tamamlanmasıyla “Hafıza” bölümüne geçilir. İki bölüm arasında aradan uzun zaman geçtiği hissettirilir ki Pinhan artık büyümüş, çocukluktan ergenliğe geçmiştir.

Dürri Baba tekkesinde biri ilkbaharda diğeri sonbaharda olmak üzere her sene Ruz-ı Muhabbet meclisi toplanır.¹² Tüm tekke ahalisi bugün için hazırlanırken Pinhan olan biteni dışarıdan izler. Şimdiye kadar meclise alınmayan ve alınmayışını küçük olmasına bağlayan Pinhan yine çağırılmadığını görünce içten içe kahrolur.

“Senelerdir Ruz-ı Muhabbet kapıları
Pinhan'a sırlanmıştı. Buna dayanamıyor,
içten içe kahroluyordu. Umutsuzdu, yalnızdı,
yabancıydı.” (P.:2010,36)

Pinhan'ın bu halini gören Dertli Hagopik, çocuğun derdine bir çare arar ve bir akşamüstü onunla konuşmaya karar verir. Aslında Dertli Hagopik uzun zamandır Pinhan'ın bu durumunu fark etmiş; fakat doğru zaman olup olmadığını kestirememiştir. Sonunda artık Pinhan'ın büyüdüğünü anlar. Bu konuşma, Pinhan'ın gelişme seyrinin ciddi anlamda yükseldiği ve bu çizgide bir kırılma noktası olarak tayin edebileceğimiz bir olaydır. Hagopik, Pinhan'ı yanına çağırır ve kendi hikâyesini anlatmaya başlar. Pinhan'ın tasavvufi deyimle hamlıktan çıkması için “*gönül gözüyle ne gördüyse bir bir anlatmaya*” (P.:2010,36) karar verir. Hikâyesini Dürri Baba'dan başkasının bilmediğini söylediğinde Dürri Baba ile bir sırrı paylaşıyor olmak Pinhan'ı heyecanlandırır ve dikkatle dinlemeye başlar. Derviş; tekkedeki herkesin bir hikâyesi olduğunu, tekkeye eli boş gelinmeyeceğini, bu tekkeye girmek isteyen kişinin beraberinde hikâyesini de getirmesi gerektiğini ve bunun Dürri Baba Tekkesi'ni diğerlerinden farklı kıldığını, bu

¹² Tekkelerde “ihya gecesi”, “zikir gecesi” gibi adlarla anılan muayyen günlerde zikir yapılır. Bunlara herkes seyirci olarak katılabilir. Belli ki burada yazar özel bir sohbet ve zikir gecesini kastediyor. Yalnız hikâyesi olmadığından dolayı çağırılmadığı ifade edilen Pinhan'ın, “hünsa” olması dolayısıyla çağırılmaması da mümkündür.

yüzden Pinhan'ın onlardan farklı olduğunu zira bir hikâyesi olmadığından dolayı Ruz-ı Muhabbete alınmadığını söyler.

“Demem o ki sen daha hikâyesi yaşamadın Pinhan. Kendine yollar, akacak maceralar ararsın onu da bilirim. Dürri Baba'nın neden sana görünmediğini, neden böyle uzak durduğunu merak edersin, buna içten içe üzülürsün. Oysa bizler Dürri Baba'yı her gün her gece görürüz, onunla uzun uzun sohbet ederiz. Hikâyelerimiz ortaktır, birdir... Senin defterinse henüz boştur Pinhan, boş olduğunu bilirsün sen de. Doldurmaya gayret edesin. Lakin bunu yanlış yerde yaparsın. Burada yeni hikâye yazılmaz. Bizim nazarımızda zaten her hikâye, ta kalubeladan kalma eski bir hikâyedir. Seninle burada ayrı düşer yollarımız. Elbet bir vakte kadar, o zaman yeniden kavuşur, kucaklaşırız.¹³ Senenin iki günü, sadece iki günü biliriz ki bize benzemezsin. Bu yüzdendir ki o meclise giremezsin. O mecliste biz hafızalarımızı yere serer, hayallerimizi ortaya koyar, hikâyelerimizin falına bakarız... Zira sade bu demde değil başka demlerde yaşamışlığımız var.” (P.:2010,46)

“Hikâyesi yaşamadan Pinhan, özünü bulamazsın. Hele ki özünden utanıp sıkılırsan...” (P.:2010,47)

Dertli Hagopik'in sözleriyle öfkelenen Pinhan kendini dışlanmış hisseder. Ağlayarak nereye gittiğini bilmeden koşmaya başlar. O esnada bir kapı görür, içeri girer, kapı arkasından kapanır. Uzun müddet nerede olduğunu idrak edemez. Bunca senedir tekkede olmasına rağmen daha önce bu odayı hiç görmemiştir. Odanın içinde başka kapılar da vardır. Pinhan bunlardan birinin önünde durur. Kapının üstü minyatürlerle doludur. Dikkatlice baktığında bu minyatürlerden birinde bir meyve

¹³ “ Hak Teala insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve sormuş “Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?” (Elestü bi- Rebbiküm) Onlar da “ Evet öyledir,” demişler (kalu bela) (Araf Suresi, 172.) Böylece Allah'la kulları arasında bir sözleşme yapmışlar, kullar Allah'a ahit ve söz vermişler. “ (A.e., s.206)

bahçesinde yedi çocuk, sapanlar, dal üstüne tünemiş incili bir kuş ve yere düşmüş bir elmanın resmedildiğini görür, tedirgin olur. Bu minyatürün kendisini anlattığını düşünür, fakat sonunu görmeye tahammül edemez, öfkesi iyice artar.

Pinhan korku, şaşkınlık ve umutsuzluk duyguları arasında gidip gelirken içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlar. Gördüğü bu manzara karşısında alt üst olmuştur. Senelerdir bu tekkede mutlu mesut yaşamış, ikibaşlılığının verdiği sıkıntıyı yenmeyi bu tekkede başarmış, bir kez olsun buradan çıkıp gitmeyi aklından geçirmemiş olmasına rağmen tekkenin onu böyle kıştırmasına anlam veremez. Kendini oldukça yalnız hisseder. Nihayet kendi kendine düşünüp durmanın bir çözüme ulaştırmayacağını anlar ve kapı ile konuşmaya karar verir. Kapıya “kapu hakkı” olarak ne istediğini sorar. Kapı vücudundaki kılları ister. Pinhan soyunur ve tüm çıplaklığıyla kapının karşısında kalmaktan en ufak bir endişe, utanç duymaz.

“Artık ne çocukluğunda iliklerine kadar ürperten ‘ya görürlerse’ korkusu, ne de tekkeye geldikten sonra zaman zaman bedenini yalayan ‘öğrendiklerinde acaba kapının önüne koyarlar mı?’ kaygısı... artık hiç birine yer yoktu.” (P.:2010,52)

Vücudundaki tüm kılları koparır, fakat tepesinde tek bir saç teli bırakır. Daha sonra görüleceği gibi bu tek saç telini, özünü bulmak için tekkeden ayrıldığında kopartacaktır. Pinhan’ın vücudundaki kıllardan arınmasını kesretten vahdete doğru bir adım atması olarak düşünebiliriz. Kıllarını orada bırakıp dışarı çıkınca kendini tekkenin mezarlığında bulur. Mezar dolayısıyla ölüm, yokluğu, kendi benliğini yok etmeyi ve birliğe/vahdete ermeyi anlatır. Pinhan daha önce bu mezarlıktan da haberdar değildir. Mezarların arasında dolaşırken bir kadın mezarı dikkatini çeker. Böylelikle Pinhan’a kadın olacağı söylenmiş olur. Mezar taşında bir oyuk ve oyuğun etrafında kızıl bir saç örgüsü ve oyuğun altında bir şiir vardır. Nitekim Pinhan’ı oldukça etkileyen, yüreğini sızlatan bu mezar taşı daha sonra kendi mezar taşı olarak karşımıza çıkacaktır.

Mezarlıkta dolaşmak Pinhan'ı rahatlatır, kaygılarından arındırır; çünkü benliğinden kurtulmuş huzurlu ve rahattır. Mezarlıkta oturup dinlendiği esnada davul sesine benzeyen bir ses işitir. Mezarlardan birinin arkasına gizlenip izlemeye başladığında Dürri Baba'yı ortalarına almak suretiyle tekkedeki tüm dervişlerin bir halka oluşturup "Allah'ım!" diye zikir çektiklerini duyar. Gördükleri karşısında hayretini gizleyemeyen Pinhan göğsüne bir yumruk indirir, dengesini kaybedip düşer. Sesi duyan Dürri Baba, Pinhan'ın olduğu yere bakınca Pinhan; Dürri Baba'nın iki kaşının ortasında kırmızı bir nokta görür. Bunun kendi kanı olduğunu fark eder ve sırrının açığa çıkması vehmine kapılarak kendinden geçer.

"Çizdiği sınırlar, ördüğü duvarlar, sakladığı sınırlar içre sınırlar ve yaptığı kapı içre kapılar birden bire açılmış, toprağa çizdiği o kıpkırmızı nokta... açığa çıkmış, çırılçıplak kalmıştı. Çırılçıplak kalması demek, ikibaşlılığının açığa çıkması demektir... Şu anda herhangi bir insanın, hele hele Dürri Baba'nın bilmesini hiç mi hiç arzu etmediği sırrının faş edilmesi demektir ki..." (P.:2010,61)

Uyandığında kendini Dürri Baba'nın yanında bulur. Dürri Baba ebru yapmaktadır ve Pinhan'a, ebrunun ne anlama geldiğini sorduktan sonra şunları söyler:

"Sen kendini küçük zannedersin. Hâlbuki en büyük âlem sende toplanmıştır. Ebru bunu fısıldar bize... Katreyiz âlemde, lakin unutma ki tek bir nokta Pinhan, tekmil sırları içinde barındırır."(P.:2010,62)¹⁴

¹⁴ Tasavvufî düşüncede "insan" çok merkezî bir rolde olup, yaratılanların en mükemmelidir. İnsan mihverli tasavvuf anlayışında insanın bilinmesi yani insanın kendini, içinde yaşadığı dünyayı tanınması ile Allah'ın tanınması birbirinin ayrılmaz şartı olarak görülür. İnsan, bilinmeden yaratıcı bilinmemektedir. Bu, "*Kendini bilmeyen Rabb'ini tanıyamaz*" anlayışından hareketle Pinhan romanında da benimsenen bir görüştür. Dürri Baba'nın, Pinhan'a "*biz nefsimizi silmekten değil, bilmekten yanayız*" demesi de bu anlayışın bir göstergesidir. Bu anlayışa bağlı olarak "Kendini bilen" insandan kast edilen olgunlaşmış insan yani "insan-ı kâmil"dir. Çünkü tasavvufa göre kemale erenler görünenlerin ötesindeki özü görüp, dünyadaki görüntülerin birer yansıma olduğunu bilirler. Böylece yanılmayan insanlar belli aşamaları geçerek tasavvuftaki üç mertebeyi de aşarlar.

Tasavvuftaki insanı çağrıştıran bu cümleler ile Pinhan'ın çatışmaları aydınlanmaya başlar. Bunun üzerine Dürri Baba,

“Senin gönlüne gurbet düşmüş bir kere, kavli karar etmişsin göçmeye. Gönlün o yöne akmış Pinhan, elden ne gelir. Her ne yöne gidersen git, kaç menzil tüketirsen tüket sakın ola kendinden utanma. Vücudunun şehrine gir Pinhan, onu seyreyle. Biz nefsimiz silmekten değil, bilmekten yanayız; unutma. Birinci hediyem budur sana.”
(P.:2010,63)

nasihatlerinde bulunur ve ikinci hediye olarak bir inci tanesi verir.¹⁵ Bu esnada havada bir kandil peyda olur. Dürri Baba, bu kandilin ona yol göstermesini, kandilin söndüğü yerde aradığını bulabilmesini söyler.

Pinhan Dürri Baba'nın hediye olarak verdiği inci tanesi ve kandili alarak kendini tanımak, hikâyesini bulmak için yola koyulur. Bilindiği ve Yunus Emre'nin menkıbelerinde görüldüğü gibi derviş, bir süre seyahate çıkar veya gönderilir. Böylelikle yolu İstanbul'a kadar uzanır.

İstanbul'a vardığı ilk zamanlarda bazen gezgin dervişlerin kaldığı tekkelerde, zaviyelerde, dergâhlarda konaklar, bazen hamam külhanlarında yatar. Aynı yerde bir geceden fazla kalmaz, aynı yastığa ikinci kez baş koymaz. Bir süre Üsküdar'daki Hırpani Baba tekkesinde kalır. Bu Kalenderi tekkesinde kendi gibi gezgin dervişlerle

“Bilmek-bulmak-olmak, Bil-bul-ol.(...)Kendini bilmek, Hakk'ı bulmak. (kendini bilen Rabbini de bilir). İnsan-ı kâmil. (...)Ham idim, piştim, yandım.” (Vecihe Çakır, “**Elif Şafak'ın Romanlarının Tematik Açından İncelenmesi**”, (2007), Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.)

¹⁵ Tasavvufa göre insanın hamlıktan olgunluğa yani insan-ı kâmil derecesine ulaşmak için çektiği çileler seyr-i sülûk (Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhî yolculuktur. Sair ve sâlik (ehl-i sülûk) denilen yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır.

tanıtır, onların arasına karışıp onlar gibi dilenmeye “*yalın ayak, baş açık elinde keşkül belinde zillerle*”(P.:2010,139)dolaşmaya başlar.¹⁶

“Buradaki dervişler fakr ve tecerrüdd esası gereği nefislerinin hâkimiyetine bir son verebilmek için dilenmeyi erkândan kabul ediyorlardı. Öteki insanlarsa, onları hem meczup hem de evliya olarak görüyorlardı... Onların nazarında, babayani kıyafetle dilenen bu dervişler, kâh alçalıp kendilerinden daha hakir, kâh yükselip kendilerinden daha büyük olmaktadır. Hal böyle olunca da hiçbir zaman bu dervişlerle aynı topraktan, aynı su ve hava ve ateşten yoğrulduklarını görmeye yanaşmıyorlardı.” (P.:2010,139)

Pinhan tekkeden ayrıldıktan sonra da keşkülünü bırakmaz. Elinde keşkülü ile sokaklarda dolaştığı bir gün, genç bir kadın hasta kızı için yardım ister, keramet bekler. Pinhan bu durumdan rahatsız olur. Elinden bir şey gelmeyeceğini, bu derde deva olamayacağını; ancak Allah’tan umut kesilmeyeceğini söyler ve koşarak uzaklaşır. Pinhan’ı rahatsız eden bir diğer şey ise keşkülüne bırakılan altındır. Pinhan altına dokunmadan keşkülü bir çeşmenin başına bırakır.

¹⁶ “Kalenderiler’in, aba giymeyi yün elbiseye tercih ettiklerini, göğü ata, yeri ana bildiklerini, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tıraş ettiklerini, mescid ve tekkeyle kiliseyi, cennetle cehennemi bir gördüklerini, güzellere düşkün gezici derviş zümrelerinden olduklarını” bilmekteyiz.

“Kalenderiliğin ana karakterini teşkil eden ‘fakr ve tecerrüd’ dür. Hemen hepsinin yarı çıplak denebilecek bir tarzda giyindiği ve üstlerinde bazı aksesuarlar taşıdıkları müşahede olunmaktadır. Vazgeçilmez aksesuarlardan biri keşküldür. Keşkül Hindistan cevizin kabuğundan veya o biçime uydurularak madenden yapılan, boyna asılmak üzere iki yanından bir zincirle tutturulan, içi çukur ve genişçe kabın adıdır. Kalenderiler bazen gruplar halinde bazen yalnız şehir şehir, kasaba kasaba hatta köy köy ilahiler söyleyerek dolaşmakta, önlerine çıkana keşküllerini uzatarak verilen para ve yiyecekleri toplamaktadırlar.

Fakr ve tecerrüd esasının bir gereği olarak nefislerini aşağılamak, böylece onun hâkimiyetinden kurtulmak için dilenmeyi erkândan kabul etmişlerdir.

Kalenderilerde mutlaka yerine getirilmesi icap eden erkânlardan biri ‘seyahat’tir. Hatib-i Farsî’ye göre seyahat insanın içini olgunlaştırır. Mana ehli bununla yücelir. Yumuşak huylu olmanın mayası seyahattir. (HATİB-İ FARŞÎ, 1972, 15–16) ”(Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.142- 170)

“Birilerinin çıkıp da ondan keramet beklemelerinden, yardım dilemelerinden korkuyordu. Olduğundan daha hakir görünmekten değil, olduğundan daha büyük görünmekten korkuyordu.”(P.:2010,140)¹⁷

Sıkıntılı bir anında boynunda taşıdığı inciye akıl danışmak için çıkardığında Kayserili Kavanoz Bekir adlı hırsız inciye çalar. Pinhan hırsız takip ederek mahallenin kahvesine kadar gelir, adamın peşinden o da içeri girer. Herkesin türlü hünerini sergilediği kahvede Pinhan içeri girdiği vakit yılanbaz gösteri yapmaktadır. Pinhan gözlerini yılanın gözlerinden alamaz. Gösteri bitip kendine geldiğinde hırsızın orada olmadığını fark eder. Birkaç gün adamı bulma umuduyla kahveye gelir. Pinhan’ı kahveye getiren, incisine kavuşma arzusunun yanında yılanın gözleridir. Yılan gözleriyle adeta Pinhan’a bir şeyler anlatmaktadır. Sonunda Kavanoz Bekir’i yakalayınca incinin Cüce Cafer adlı birine satıldığını öğrenir. İnciyi almak için Kavanoz Bekir ile Cüce Cafer’in evine giden Pinhan Cüce Cafer’in ilgisini çeker.

“Cüce Cafer, kendisine sert sert bakan bu suskun dervişten etkilenmişti. Onun bir sırrı sakladığını daha ilk görüşte anlamış ve bu sırrı keşfetmenin merakıyla yanıp tutuşmaya başlamıştı.”(P.:2010,144)

Cüce Cafer, Pinhan’ın bir sırrı olduğunu ilk bakışta anlar ve bu sırrını öğrenebilmek için sürekli sorular sorar, ancak Pinhan’ın ağzından laf alamayacağını anlayınca önce kendi uydurduğu boy uzatma oyununu oynatır. Bu oyunla Cüce Cafer, karşısındakine sorular sorup sırrını öğrenerek onu zor durumda bırakır, utandırır böylelikle karşısındakinin küçülmesini sağlar. Pinhan, sürekli inciden bahsederek sırrını söylememekte diretince içinde uyuşturucu madde barındıran yiyecekler ikram eder ve kendi hikâyesini anlatmaya başlar. Lakin bu bile Pinhan’ı konuşturmaya, sırrını anlatmasına yetmez. Pinhan sırrını anlatmamakta, Cüce Cafer inciye vermemekte

¹⁷ Kalenderiler olduklarından daha hakir görünmek isterler. Bu uğurda halk tarafından yadırganıp dışlanmak onları rahatsız etmez. Böylelikle nefislerini tamamıyla öldürdüklerini düşünürler.

kararlıdır. Pinhan'ın tek düşüncesi inciye alıp bir an evvel buradan gitmektir. İnciyi geri almak hevesiyle Cüce Cafer'in peşini bırakmayan Pinhan için yine önemli bir kırılma noktası yaşanacaktır.

Oynadığı oyunda başarıya ulaşamayan Cüce Cafer, Pinhan'ı Meyhaneci Manol'un yerine götürür. Niyeti sarhoş edip konuşmaktır. Pinhan'ın meyhaneye adım atması hikâyesini bulmasına, yeni bir mecraya doğru yol almasına vesile olacaktır. Meyhanede gördüğü ateşoğlanından oldukça etkilenir, gözlerini ondan ayıramaz.

“Pinhan onun attığı her adımın yankısını yüreğinde, ta derinlerde duyuyordu. Şimdiye değin, bir tek Dürri Baba'nın mavi bulutlu gözlerini gördüğünde yaşamıştı böylesi fırtınayı.” (P.:2010,156)

Bu saçsız, sakalsız, siyahlar içindeki derviş de ateşoğlanının dikkatini çeker. O da Pinhan'a karşı ayını duyguları hissetmektedir. Her insan, Havva'nın Âdem'den yaratıldığı günden beri diğer yarısını aramaktadır. Aşkın insan için taşıdığı anlam da bu gerçekle su yüzüne çıkar. Karanfil Yorgaki, Pinhan'ın eş ruhu, yüreğindeki ateşi yakan bir ateşoğlanıdır. Karanfil Yorgaki ile Pinhan karşılaşınca elmanın iki yarısı tamamlanmış olur. Nitekim ateşoğlanının elinde tuttuğu şamdan serçe parmağını yakınca Pinhan'ın serçe parmağı da aynı anda, aynı yerden su toplamıştır.

O günden sonra ateşoğlanını bir türlü aklından çıkaramayan Pinhan, sonunda Cüce Cafer'i ikna eder ve ateşoğlanıyla Cüce Cafer'in evinde buluşurlar. Bu onların vuslat anıdır. Odaya çekilince Karanfil Yorgaki raks etmeye başlar, Pinhan da duvara yansıyan gölgesini seyreder. Sonra ateşoğlanı hikâyesini anlatır. Bunun üzerine Pinhan yıllardır kimselere açmadığı sırrını Karanfil Yorgaki'ye açar.

“Ben, dedi Pinhan ‘ben ikibaşlıyım. Bu âleme geldim geleli böyleyim.” (P.:2010,168)

Karanfil Yorgaki'nin hiçbir şey anlamadığını görünce her şeyi açık açık anlatmaya başlar. Doğuştan hünsa olduğunu, Dürri Baba Tekkesi'ni, meçhul bir hikâyenin peşine düşüp buralara kadar geldiğini, İstanbul'da yaşadıklarını ve inciye çaldırmasını anlatır. Bunları anlatmasına, anlatabilmiş olmasına kendisi de şaşırır, ancak en ufak bir pişmanlık duymaz. Yoğun bir arzulamayla birbirlerinin çekim alanına girerler, birlikte olup iki iken bire, kesretten vahdete ulaşırlar. Geceyi Karanfil Yorgaki'yle birlikte geçiren Pinhan; rüyasında uzun, kızıl saçları olduğunu görür. Uyandığında Karanfil Yorgaki'yi evde bırakıp kendini sokaklara atar. Artık Karanfil Yorgaki'den başka bir şey düşünemez olmuştur ve nereye gittiğini, ne yapacağını bilmeden öylesine yürürken Akrep Arif diğer adıyla Nakş-ı Nigar mahallesine kadar gider.

“Bundan sonra ne yapacağı hakkında en ufak bir fikri yoktu. Bir yanı, geri dönüp Karanfil Yorgaki'yi kucaklamak ve bir daha ondan hiç ayrılmamak için direnirken; bir yanı da, bu şehri bir an evvel terk edip Dürri Baba tekkesine dönmesini salık veriyordu.”
(P.:2010,209)

Burada Pinhan'ın mecazî aşkla hakikî aşk arasında çatışma yaşadığını görürüz. Mahallenin kaderi de tıpkı Pinhan gibidir. Akrep Arif ve Nakş-ı Nigar diye iki isim taşıyan mahalleyi ikibaşlılığından kurtaracak, mahallenin yazgısını değiştirecek olan Pinhan'dır. Mahallenin doğu kapısından giren Pinhan; karşısında onu bekleyen kadınları görünce şaşırır. Kadınlar onu mahallenin hamamına götürürler. Pinhan kendisini buraya neden getirdiklerini sorduğunda aldığı cevap karşısında ürperir. Zira kadınlar Pinhan'ın hünsa olduğunu bilir. Kevser Nine Pinhan'dan yardım ister.

“Derdimizin dermanı sendedir, çünkü yaratılıştan hünsa olarak gelmişsin bu âleme. Mahalle de tıpkı senin gibi ikibaşlıdır.”(P.:2010,213)

“Eğer ki senin iki başlılığın bu hamamda
tamamına ererse, mahallenin dört hıltı yatıştır,
kavga durulur... Hâsılı kelam, biz tek iken
çok olduk; sen çok iken tek olursan salaha
kavuşuruz.” (P.:2010,214)

Pinhan, Dürri Baba'nın “vücudunun şehrine gir, onu seyreyle” sözlerini hatırlar, büyük bir iç aydınlanması yaşamaktadır ve artık vücudunun şehrine girme vakti geldiğini anlar. Belki de bunca zamandır arayıp durduğu hikâyesi kendi içindedir, diye düşünerek yaşlı kadınların isteğini kabul eder. Yaşlı kadınların hazırladığı çeşitli macunlar, ilaçlar ile Pinhan uyumaya başlar. Rüyasında vücudunun şehrinin keşfe çıkar. Karşısında ateş, su, hava, toprak olmak üzere dört yol vardır.¹⁸

Pinhan en kısa olan ateş yolunu seçince daha önce kapı hakkı olarak tüm kıllarını verdiği kapı ile karşılaşır. Kapı, üzerinde “Min-el evvel İl-el ezel” yazılı bir kitaptır aslında ve Pinhan kitabı açıp okumaya başlar. Kitabın ilk sayfasında şunlar yazılıdır:

“Kimine kâfi gelir bu ten sureti
Böyle doğar, böyle sırlanır
Kimine dar gelir bu ten sureti
Hep arar, savulur

Her kim ki aşk için, aşkla yaşar
Aşkı arar, aşkla yanar
İşbu vücut şehrinin
Kapısını aralar.”(P.:2010,218)

Kapıdan içeri girince kalabalıkla karşılaşan Pinhan; kalabalığın ortasında Meyhaneci Manol'un kahvesinde gördüğü yılanı görür, yine gözlerini ondan alamaz. Yılanla Pinhan adeta aynadaki suret gibidir.

¹⁸ Tasavvufi anlayışa göre Allah, evrende var olan her şeyde belirilmiş, canlı ve cansız varlıkların içinde en çok insanda tecelli etmiştir. Allah'ın bütün sıfatları evrendeki her şeyde var ama hepsinin toplandığı tek yer insandır. İnsan unsurunun oluşturduğu gövde ya da beden Anasır-ı Erbaa denilen ateş, su, hava ve toprak olarak dört unsurdan oluşmuştur.

“Karşı karşıya durmuş iki ayna gibi,
birbirlerini çoğaltarak, birbirlerine akarak
duruyorlardı.”(P.:2010,219)

Yaşlı, ulu bir ağaç çıkar meydana. Sarmaşık, ağacı sarar; ağaç ikiye ayrılır, içinden bir bebek çıkar. Bebek, Karanfil Yorgaki'nin yüzünü taşımaktadır. Pinhan, Yorgaki'ye sarılmak için atıldığında yılan da onu sokmak için ağzını açar ki yılanın ağzında ısırılmış bir elma vardır. Bu bize Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyveyi yiyerek dünyaya gönderilmesini anımsatır. Nitekim yazar da “*Pinhan yılanın ağzında dişlenmiş, ısırılmış bir elma buldu. Düşündü ki, elmanın dişlendiği an parçalanmışlığın anydı. Bu bir veda anydı. Yılanın gözleri o dosttan ayrı düşmenin hüznünü anlatıyordu.*”(P.:2010,220) der. Yılan Pinhan'ı ısırarak zehrini akıtır. Yavaş yavaş etkisini gösteren zehir Pinhan'ı adım adım ölüme yaklaştırmaktadır.

Kendine geldiğinde Pinhan uzun, dalgalı saçlı bir kadına dönüşmüştür. Hikâyesini tamamladığına kanaat getirip tekkeye dönmeye karar verir. Artık ne yöne giderse gitsin karşısında hikâyesini bulacaktır.

“Artık biliyordu ki ne geriye ne ileriye
hangi yöne adım atarsa atsın, karşısında
hikâyesini bulacaktı. Biliyordu ki görüp
geçirdiği her bir acıyı ve her bir saadeti
tekrar ve tekrar yaşayacaktı.(...) Yaşanan,
yaşanılan ve aslolan tekerrüdü ve tekerrürde
hiçbir şey baki kalamazdı. Öyleyse dönüp
durmali halka diye düşündü.(...) Dönmeli ki
ben, ben olmaktan çıkayım.(...) Dönmeli ki
ölümlerden hayat doğsun. Dönmeli ki başka
başka demlerde, başka başka sıfatlarda vücut
bulayım. Dönmeli ki her dem başka bir suret
ile geleyim.” (P.:2010,225)

Pinhan artık olgunlaşmış bir derviş olarak varlık âlemini bilecek, kendisini bilecektir. İnsan-ı kâmil seviyesine gelen ve tasavvufî tabirle pişen Pinhan, her acıyı,

her saadeti tekrar tekrar yaşayacağını bilir. İleriye de geriye de gitse karşısında hikâyesini bulacaktır.

“Öyle ise neden korkayım ki sizden?
Niçin çekineyim yavuz dilinizden?
Benden ayrı değilsiniz
Hepiniz vücudum şehrinde.” (P.:2010,209).

Pinhan artık varlık âlemini tanımış, gördüğü her şeyde kendisini, kedisinde ise varlık âlemini anlamıştır. Tasavvuf felsefesinin seyr ü sülük anlayışıyla örtüşen yapıda çıktığı kaynağa, yani hamken çıktığı tekkeye olgunlaşmış olarak döner ve yolculuğunu tamamlamış olur. Tekkeye giderken yolda kırmızı bir gül görür, saçlarından bir tutam kesip güle bağlar ve gülden rengini ister. Böylece uzun dalgalı saçları kızıla döner. Tekkeye vardığında bir harabe ile karşılaşır. Şeyhülislam’ın Denizli Kadısı’na verdiği hüküm üzerine -tekkedeki dervişlerin sapkınlık, dalalet içinde ve halkı dinden çıkarmak üzere oldukları gerekçesiyle- tekkenin faaliyetleri durdurulmuş, tekke darmadağın edilmiştir. Pinhan bir müddet ortalığa saçılmış eşyalar arasında dolaştıktan sonra tekkenin yakınındaki dereye gider. Artık onun için de hikâyesini sonlandırmanın vakti gelmiş, vücut şehrinde karşılaştığı yılanın içine akıttığı zehrin, ona tanıdığı mühlet dolmuştur. Pinhan sırdaş olduğu derenin yanında can verir.

Bu esnada Karanfil Yorgaki uzun uğraşlar sonunda Cüce Cafer’in elinden inciye almayı başarır. Pinhan’a vermek için peşinden gelir. Geldiğinde derenin kenarında kızıl saçlı bir kadının cansız bedeni ile karşılaşır. Pinhan’ı tekkenin bahçesindeki mezarlığa götürür. Bir mezar yapar ve inciye mezar taşının ortasına yerleştirir. Geceyi orada geçirdikten sonra sabaha karşı mezarın başından ayrılırken incinin asıl sahibi, Pinhan’ın tekkeye girmesine vesile olan kuşun gelmesiyle roman son bulur.

1.4. Dürri Baba (Pinhan, 1997)

Dürri Baba, romanda kendi adını taşıyan tekkenin şeyhi olarak karşımıza çıkar. Pinhan'ın üzerinde durulurken Dürri Baba söz konusu edildiği ve ancak Pinhan ile görüşmelerinde var olduğu için burada, tekrardan kaçınmak amacıyla sadece birkaç noktaya temas edilmiştir. Dürri Baba, Pinhan'ın seyr ü süluk yolunda ilerlemesine yardımcı olan kişi olarak yer alır. Tasavvufta şeyh ve mürit ilişkisine önem verilir. Tasavvuf yolunda ilerlemenin ön koşullarından birinin de dervişlik olduğu bilinir. Dürri Baba kendi tekkesindeki dervişlere iyi davranır. Adaletli, herkesle farklı iletişim kuran, herkesin yanında itibarı olan biridir.

Dürri Baba tekkesi, farklı yaratılıştan insanların bir arada bulunduğu, huzurlu ve sakin bir ortamdır. Tekkede yaşayan bütün kahramanlar, bu mekâna hikâyelerini yaşamış olarak gelmişler, 'hayal ve hafızalarıyla' kendilerine özgü bir dünya kurmuşlardır. Dürri Baba tekkesinde dervişliğin şartları ve ilişkilerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Dervişler seçim yapma hakkına sahiptir, şeyhe itaat etme zorunluluğu yoktur, nefsiyle sürekli mücadele etme, nefsini silmek yerine bilmek esası vardır. Kibirden uzaklaşmak, aslolanın kalp temizliği olduğunu bilmek, her türlü bela ve cefalara girmek, emanete sahip çıkmak ve hıyanet etmemek bu tekkede bulunmanın kuralıdır. Bu noktada, acaba Elif Şafak, Dürri Baba tekkesini tarikatların hepsini kucaklayan bir tekke olarak mı düşündü, sorusu akla gelir.

Dürri Baba; tekkenin şeyhi, mürşidi olarak dervişlere her daim irşad edici, yol gösterici tavsiyelerde bulunur. Dürri Baba'nın kuşatıcı sevgisi ve manevi yüceliği belki de Pinhan'ın sığınacağı yegâne sığınaktır. Aynı zamanda onu serüvenine hazırlayan, çıkarıcı ve gözetici bir kişilik olarak eserin merkezine yerleşir. Dürri Baba, Pinhan'a eser boyunca yol gösteren, onu içine yönelten kılavuz bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Dürri Baba'nın "*bak kendine, cümle mahlûkatın özünü gör*" (P.:2010,22) sözleri Pinhan'ı kendi içine yönelterek, ruhsal yolculuğunun kapılarını açar. Aynı şekilde "*biz*

nefsimizi silmekten değil, bilmekten yanayız” demesi de bir örnektir. Bu anlayışa bağlı olarak “kendini bilen” insandan kast edilen olgunlaşmış insan, yani “insan-ı kâmil”dir. Çünkü tasavvufa göre ancak kemale erenler görünenlerin ötesindeki özü görüp, dünyadaki görüntülerin birer yansıma olduğunu bilirler. Böylece yanılmayan insanlar belli aşamaları geçerek tasavvuftaki üç mertebeyi de aşarlar. “Bilmek-bulmak-olmak, Bil-bul-ol.(...)Kendini bilmek, Hakk’ı bulmak. (kendini bilen Rabbini de bilir). İnsan-ı kâmil. (...)Ham idim, piştim, yandım.”¹⁹

Dürri’nin sözlük anlamının “inci gibi parlayan, parlak, parıltılı” olması da dikkate değerdir. Dürri Baba, hikâyesini yaşamak üzere tekkeden ayrılıp yolculuğuna çıkacak olan Pinhan’a iki hediye verir. Bunlardan biri “*özünden utanmaması*” nasihatı, biri de “*fındık iriliğinde bembeyaz bir inci*” tanesidir (P.:2010,61). Bu inci tanesinin vesilesiyle Dürri Baba, madden olmasa da manen her daim Pinhan’ın yanında olacaktır. İnci, romanın genelinde hâkim bir nesne olarak, hem romanın başında hem de sonunda karşımıza çıkar.

Romanın başında Dürri Baba’yı boynunda inci taşıyan kuş şeklinde görürüz. Bu durum pek çok evliya menkıbelerinde yer alan ve keramet olarak adlandırılan bir husustur. Tasavvufta da kuşun, kâmil insanı sembolize ettiğini yer yer görürüz. Pinhan parmağını kesip kanatınca kuşun gagasından damlayan kan da Pinhan’ın kanına karışır, Pinhan daha sonra bu kanı Dürri Baba’nın iki kaşının ortasında görür. Yine Pinhan’ın ölümü üzerine tekkenin bahçesinde ona bir mezar yapan Karanfil Yorgaki mezarın üzerinde bir kuşun kanat çırpıtığını görür ki bu kuşun gözleri Dürri Baba’nın gözlerine benzemektedir.

“Bu garip kuş bir ara o kadar alçaktan uçmaya başladı ki, Karanfil Yorgaki onun gözlerini görebildi; mavi bulutlu gözlerini ve o gözlerde biriken yaşları.” (P.:2010,228)

¹⁹ Uludağ, A.g.e., s.112

Ayrıca Dertli Hagopik, Pinhan'a tekkeye gelişini anlatırken onu da bir incili kuşun karşıladığını söyler.(P.:2010,45) Dürri Baba kuş şekline bürünerek insanları tekkeye davet eder. Esasen Dürri Baba'nın kuş şekline bürünmesi tasavvufta "Don Giyme" olarak adlandırılır. Evliya kerametlerinden sayılan don giyme, çeşitli hayvanların kisvesine bürünmektir.²⁰ Örneğin Hacı Bektaş-i Veli'nin Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi'den icazet alması üzerine Anadolu'ya gelişi sırasında bir güvercin donuna bürünüp Sulucakarahöyük'e konduğu rivayet edilir.²¹

Bunun dışında Dürri Baba'nın kerameti olarak gösterebileceğimiz örnekler mevcuttur. Kuşun boynundaki inciye istediği zaman elde edebilir. İnci burada hakikatin sembolü olarak kullanılmıştır diyebiliriz. Bir diğeri Pinhan yolculuğa çıkmaya karar verdiğinde havada bir kandil peyda olur. Dürri Baba, Pinhan'a: "*Bu kandil sana yol gösterebilir. Adını fasl-ı hazan²² koyalım. Söndüğü yerde aradığını bulasın.*" (P.:2010,61) der.

Dürri Baba'nın görüşleri, aşağıda kısaca göstereceğimiz gibi, Çelebi Şeyh'in öldürülmesine yol açan görüşleriyle paralellik gösterir. Zaten bu yüzden de Çelebi Şeyh'ten devir ettirilegelen gizli kitap anlatılacağı gibi, en sonunda Dürri Baba'ya gelecektir.

Dürri Baba ve Pinhan haricinde tekkenin tüm dervişleri Ruz-ı Muhabbet günü birlikte mezarlıkta toplanmış, bir halka oluşturmuşlardır. Halka içinde halkalar

²⁰ Eski çağ insanının kafasında her cisim bir kuvvetin taşıyıcısıdır. Görünüşleri farklı olsa da türler arasında birtakım benzerlikler vardır. Bir cisim birden fazla görünüş altında tezahür edebilir. Bir insan; hayvan, bitki veya eşya biçimine girebilir. Bu yüzden pek çok efsane ya da masalda şekil değiştirme motifine rastlanır. (Ocak, 2007, 206) Bizde geyik ya da kuş donuna girmek yaygındır. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş*'ta Hacı Bektaş, Bedahşan halkıyla savaşıma şahin donunda gider. Daha sonra güvercin olup Horasan'a gider. (Ocak, A.g.e, s.219)

²¹ <http://www.bydigi.net/alevilik/46752-alevi-bektasi-folklorunda-kus-motifi.html>

²² Tasavvufta 'fasl', âşıkın sevgiliden ayrı düşmesini anlatır (Uludağ, A.g.e., s.174)

oluşturarak dervişler dönmekte, Dürri Baba ise ortalarında bulunmakta, durmaktadır. Bu olay anlatılırken kimin tarafından söylendiği belli olmayan şu sözler verilir:

“yeter ki sen seni bil sen seni/.../kendinde
gör on sekiz bin âlemi/ fahmeylemekse
maksadın bu sırrı/.../ ne kadar çok yürek
varsa çarpan/ ne kadar çok gönül gözü varsa
dost cemaline müptela/ o kadar çok yol
yordam var demektir/.../halka dediğin
tepeden tırnağa aşktır/.../madem ki âlem
adem, adem de âlem içindedir/ yetmiş iki
millete bakarız aynı nazarla”
(P.:2010,59)

Bu sözlerden Dürri Baba'nın Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ ve Yunus Emre çizgisinde bir anlayışı temsil ettiğini görüyoruz. Zikir esnasında dervişler “Allah'ım” diye hep bir ağızdan haykırırlar. Sonra Dürri Baba yavaş yavaş kollarını kaldırarak kendi etrafında dönmeye başlar. Dürri Baba tekkesinde yapılan bu zikir bize Mevlevilikteki sema ayinini hatırlatmaktadır.

Dürri Baba'nın bir başka özelliği de ebru yapmasıdır. Pinhan, Ruz-ı Muhabbet meclisini gizlice izlerken bayılmış, kendine geldiğinde Dürri Baba'nın eşiğinde gözlerini açmıştır. Dürri Baba ebru yapmakta, Pinhan da eşiğin bir adım gerisinde “meme bir nazarla”(P.:2010,11) onu seyretmektedir. Burada canlandırılmak istenen şey, tekke adabıdır. Bu adaba göre Pinhan eşiğin bir adım gerisinde durmaktadır. Bu, aynı zamanda onun henüz belirli bir merhaleye gelmediğinin işareti olabilir. Ayrıca Pinhan'ın şeyhe hayranlığı da hissettirilmektedir. Bu sahnede canlandırılmak istenen şeylerden biri de bu mürşit-mürit ilişkisidir. Sufilerin dünyasında müridin mürşidini sevmesi olağan ve makbuldür. Çünkü insan-ı kâmil olma yolculuğuna çıkmış müridi, hakikate mürşit taşıyacaktır. Şeyh, insan-ı kâmidir.

Dürri Baba sakin sakin ebru yaparken bir yandan da Pinhan'ın düşüncesiyle “ağladığını bilmeden ağlamakta” gözlerinden yaşlar süzülmemektedir. Bunun üzerine

Dürri Baba Pinhan'a "*Ebru neyi anlatır bilir misin ya Pinhan?*"(P.:2010,62) diye sorar ve cevabını kendisi şöyle verir:

"...Sen kendini küçük zannedersin. Hâlbuki en büyük âlem sende toplanmıştır. Ebru bunu fısıldar bize. Bir tek nokta, en ince fırçanın ucuyla suya bırakılan minnacık bir nokta, olur sana umman u derya. Yayılır, kıvrılır, lamelif misali dolanır. Katreyiz âlemde, lakin unutma ki tek bir nokta Pinhan, tekmil sırları içinde barındırır."(P.:2010,62)²³

Burada noktanın Pinhan olduğu, yine tasavvuftaki insan kavramını çağrıştırdığı görülür. Çünkü varlık âleminde Allah'ın tüm sıfatlarının toplandığı varlık insandır. Dürri Baba Pinhan'a yaşamdaki her şeyin Allah'tan geldiğini söyler. Bir parçasına bakmayı bilirse denizi görecektir. Aslında gören gözler için her şey basittir. Dürri Baba'nın sözleri tasavvufun insan anlayışını dile getirir. Burada Hz. Ali'nin, "Sen kendini küçük bir varlık sanırsın, hâlbuki en büyük âlem sensin ve sende gizlidir" (Sunar,1974,114) sözünün neredeyse olduğu gibi kullanıldığını görüyoruz.²⁴ Dürri Baba, ebrudaki oluşumları Pinhan'a gösterir. Suda mavi bulutlar aralanır, keman kaşlar çıkar ortaya, güllere bülbüllere dönüşür sonra, ardından baykuşlu viranelere terk eder yerini. Bir devanası boy gösterir, her şeyi ezer geçer. Yorulup oturduğunda karnından kız mı oğlan mı olduğu anlaşılmayan bir çocuk çıkar.(P.:2010,60) Bu Pinhan'ın hikâyesidir. Bu görüşmeden sonra Pinhan, tekkeden ayrılır ve Dürri Baba artık görülmez.

Dürri Baba, eserin önemli kahramanlarından biri olmakla birlikte, nadiren karşımıza çıkar. Esasında Dürri Baba'nın romandaki konumu, Pinhan'ı serüvenine

²³ "Tasavvuftaki insanı çağrıştıran bu cümleler ile Pinhan'ın çatışmaları aydınlanmaya başlar. Tasavvufta ırk dil, din cinsiyet gibi ayrımlar yoktur. Çünkü her insan Allah'ın bir görüntüsüdür, anlayışı var. İnsanlar kadın ya da erkek, zengin ya da fakir olmakla değil, gönü ile değer kazanır. Dervişliğin gösterişte veya görünüşte olmadığını dile getirir. Derviş kendine bakıp kendisi dışındaki bütün âlemleri görebilir. Yeter ki görebilmeyi, temaşa etmeyi bilsin."(Çakır, A.g.e., s.146)

²⁴ Güneş Yavru, "**Elif Şafak'ın Romanlarında Sosyal Problemler Üzerine Bir İnceleme**", (2010), Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan

çıkarmak, bu yolculukta yolunu aydınlatacak manevi aydınlanmanın kaynağı bir insan olarak belirleyebiliriz. Eser boyunca Pinhan'a yol gösteren, onu içine yönelten, ruhsal yolculuğunun kapılarını açan bu kılavuz kişi, ancak Pinhan ihtiyaç duyduğu zamanlarda karşısına çıkar, çeşitli nasihatleriyle onu sıkıntılı durumundan kurtarır ve bir anda hadiseye girdiği gibi bir anda çıkar. Onun dışında Dürri Baba'nın tekkedeki günlerini nasıl geçirdiğine, neler yaptığına dair herhangi bilgi yer almaz.

1.5. Dertli Hagopik (Pinhan, 1997)

Aslen Yahudi ve asıl mesleği sarraflık olan Hagopik, Dürri Baba tekkesinin bir mürididir. Tekkeye geliş hikâyesi daha sonra kendi ağzından Pinhan'a anlatılacaktır. Hagopik, Pinhan için önemlidir, zira onun Dürri Baba'dan sonra ikinci derecede yakın olduğu kişi Dertli Hagopik'tir. Hagopik, Pinhan'ın özünü bulma amacıyla sefere çıkışına vesile olur. Tanışıp kaynaşmaları zaman almasına rağmen bir süre sonra aralarında kuvvetli bir yakınlık doğar.

“Dostlukları geç başlamış, derine kök salmıştı. Gözleriyle konuşur, gözleriyle ağlaşır, gözleriyle gülüşürlerdi.” (P.:2010,20)

Hagopik ile Pinhan'ın tanışmaları romanda şöyle verilmektedir: Bir kış günü soğuktan elleri çatlayan Pinhan, bahçedeki kuyudan su çekerken kovanın ipini tutamayınca; kova gerisin geri aşağı düşer. Bu esnada Hagopik gelir ve kovayı yukarı çeker, kuşağından bir çift yün eldiven çıkarıp Pinhan'a verir. Çocuk derdine derman bulan Dertli Hagopik'le işte böyle tanışır, böyle kaynaşır.(P.:2010,20) Dertli Hagopik, anlatıcı tarafından şöyle tanıtılır:

“Dertli Hagopik hemen hiç konuşmazdı. Sesinin neye benzediğini bilen pek azdı. Gözpınarları her zaman dolu dolu olur, birazdan kendini koyverip ağlamaya başlayacakmış sanılırdı. Gene de ağladığını

gören olmamıştı bunca zaman. Gün boyu elinden kitap düşmez ve satırların, kelimelerin, harflerin deryasında dalıp dalıp giderdi. Hem oradaydı hem de başka başka yerlerde; hem gözle görülürdü hem de elle tutulmaz. Sanki anlatacak çok şeyi vardı da, kelimelere itimadı yoktu. Bir tek boşluğa ve boşlukta konuşurdu. Sessiz sedasız kendince devran sürerdi. Çalışırken, devamlı kuşağında taşıdığı reyhan, ceviz ve tarçından mürekkep bir keseği ikide bir çıkartıp, uzun uzun koklar ve derin derin iç geçirdikten sonra, gözpınarları dolu dolu tekrar işine dönerdi. Dertli Hagopik kuşları pek sever, korur kollardı. Bu sebeptendir ki köy çocuklarının tekke bahçesinde koşuşturup kuş avlamaya kalktıkları günden kalma yetime, sapan ehlini etrafında görmek istemediğini kanıtlarcasına yüzünü buruşturup bakmış ve o gün bugündür çocuktan uzak durmuştu.” (P.:2010,20)

Görüldüğü gibi burada yazar Dertli Hagopik’in ruhsal yapısını ortaya koyup Pinhan’dan bunca zaman neden uzak durduğunu açıklar. Pinhan, kuş avladığı için Hagopik, onu başlangıçta sevmemiştir. Zaman içinde Pinhan’ın iyi niteliklerini görmüş, onu daha bir merakla ve şefkatle izlemeye başlamıştır. Çok kitap okur, az konuşur. Tahta parçalarına kuşlar nakşeder. Pinhan da ondan öğrenir. Pinhan’ın zaman içinde bu işte ustalaşması onu çok sevindirir.

“Biliyor, bekliyordu... kuş yavrularını canlarından etmeyi nasıl terk ettiyse, vakit tamam olduğunda, ölü kuşlara hayat vermeye de muvaffak olacaktı... O mesut günü sabırsızlıkla bekliyor; senelerdir gözpınarlarına dolan yaşlara dayanmalarını, belki de o vakit, sular seller gibi akabileceklerini fısıldıyordu”(P.:2010,21)

Pinhan’ı uzaktan uzağa gözleyen, onun derdine bir çare arayan Dertli Hagopik; artık Pinhan’ın, tasavvufi deyimle hamlıktan çıkması için “*gönül gözüyle ne gördüyse bir bir anlatmaya*” (P.:2010,36) karar verir. Pinhan için Dürri Baba’dan sonra ikinci yol

gösterici diyebiliriz.²⁵ Pinhan'ın sıkıntısını fark edince uygun zamanın geldiğini düşünen derviş, ruh dünyasında çalkantılar içinde olan Pinhan'ın, kendisinin farkına varma sürecine girmesine yardımcı olacaktır. Bunun için öncelikle kendi hikâyesini anlatmakla işe başlar.

Hagopik, bir akşamüstü Pinhan'dan kahve ister. Anlatıcı bu isteğin çocuğu şaşırttığını belirtir ve şöyle devam eder:

“Zira Dertli Hagopik ağzına iptila yaratacak hiçbir şey koymaz; böylesinin aklı ve yüreği pek tuttuğuna körü körüne inanırdı. Körü körüne demekte fayda var zira Hagopik ne kahveyi, ne afyonu, ne şarabı, ne de tütünü tatmıştı. Demek bu akşam kendi hudutlarına savaş açacaktı.”(P.:2010,36–37)

Hagopik, kahveyi keyifle içerken Pinhan, “*Aşk olsun!*” der. Hagopik'in yanıtı, “*Aşkın cemal olsun*” şeklindedir. Pinhan, “*Cemalin nur olsun,*” der. Hagopik'ten “*Nurun âlâ nur olsun,*” diye yanıt gelir.(P.:2010,37)²⁶

“Bilirsin Pinhan. Ben seni yıllar var ki uzaktan seyreder; bir eksiğin, bir derdin olduğunu anladığımda da yanı başında yabancı ot misali bitiveririm. Başka zamanlarda ilişmem yanına. Ne zaman ki geniş dünya dar gelir sana, bu yürek senin için atar, bilesin.”(P.:2010,37)

diyerek Pinhan'la konuşmaya başlar. Pinhan hayretle dervişini dinler. Zira Hagopik kahvenin kokusuna bile katlanamayan, normalde ağzını bıçak açmayan, insanlardan köşe bucak kaçarak boşlukla dertleşen, gününü siyah mine üzerine türlü işlemler yapmakla geçiren biridir. Oysa şimdi Pinhan'a kendi hikâyesini anlatıp sırlarını

²⁵ Yalnız burada hemen söyleyelim ki Dertli Hagopik'in Pinhan'ı gözlediği söylenir, anlatılır, gösterilmez.

²⁶ Süleyman Uludağ, “Aşk olsun!” hitabının Mevlevîlerde ‘aşk ve vecd hâlinin artması’ yönünde bir temenni hitabı olduğunu belirtmektedir. (Uludağ, A.g.e., s.61)

açacaktır. Pinhan'a niçin kendisine "Dertli" dediklerini, her daim ağlamaklı gezmesinin sebebini, günlerini dostlarının arasında olmak yerine karanlık ve kuytu köşelerde tek başına geçirmesinin nedenini bilip bilmediğini sorar ve hikâyesini anlatmaya başlar. Hagopik'in hikâyesini kendisinin de söylediği üzere Dürri Baba'dan başkası bilmemektedir.

Hagopik'in doğduğu yerde kendi tabiriyle dört kitabın ehli bir arada yaşamaktadır. Aile nesillerdir orada sarraflık eder. Babası da, dedesi de, dedesinin babası da bu mesleğin erbabıdır. Babası Ohannes Usta'nın yanında çıraklık eden Hagopik de bu işle iştigal etmektedir. Babası bildiği her şeyi ona öğretip dükkâna usta yapmak ister. Oysa Hagopik bu konuda pek yetenekli değildir. "*Bana gelince, ben, değil sarraflık etmek, gümüş tellerini, altın yapraklarını oradan oraya koymayı bile beceremezdim.*" (P.:2010,38) der. Hagopik'in aklı havada, gözü gurbettedir. O daracık dükkânda sıkılır. Gün boyu avare avare dolaşmaktan başka gayesi yoktur. Lakin dükkâna gelen Müslüman bir kadınla tanışması Hagopik'in hayatını değiştirir.

Dükkânda yalnız olduğu bir gün akşam ezanı okunduğu vakit dükkânı kapatmak üzereyken içeri Müslüman bir kadın girer. Hagopik kadını görür görmez âşık olmuştur. Konuşurken dahi Hagopik'in yüzüne bakmayan kadın, tezgâhın üzerine bir kese içinde firuze bırakır, bundan bir yüzük yapmasını ister. Yüzüğün içine kimsenin fark edemeyeceği bir kutu koymasını, kutunun kapağının da kolay açılacak surette yapmasını ve üç gün içinde yüzüğün tamamlaması gerektiğini söyler.

Hagopik ilk etapta ne yapacağını şaşırır; zira o zamana kadar sarraflık mesleğine hiç itibar etmemiş, babası Ohannes Usta'nın maharetine dudak bükmüş iken (P.:2010,40) şimdi bu yüzüğü nasıl yapacağını bilemez. Ertesi sabah erkenden babasını kaldırıp dükkâna gider. O gün sabahtan akşama kadar babasını seyrederek işin inceliklerini öğrenmeye çalışır. Bir günde bu mesleğin sırrına vakıf olur. Bu esnada Pinhan'a nasihatte bulunur, gönül gözüyle bakmasını telkin eder;

“Seyretmeyi işte o zaman öğrendim. İnsanları izlerken, daha evvel hiç görmediklerini görebilir, hiç hissetmediklerini hissedebilirsin Pinhan. İnsanları uzaktan seyrederken, onlara her zamankinden yakın olabilirsin. Eğer bakmayı bilersen gözlerin sana oyun etmez, dosdoğru görürsün. İçte saklı olanı, acıtanı, kanatını görürsün. O vakit anlarsın ki o dediğin sensin, seyrettiğin kendi bedenini, kendi suretin...”(P.:2010,40)

İkinci gün kafasında nasıl bir yüzük yapacağını tasarlar. Kadına duyduğu aşk dolayısıyla ona layık, eşsiz ve her dokunduğunda kendisini hatırlayacağı bir yüzük yapmak ister. Birbirlerinden ayrı düşseler de bu yüzük onları birbirlerine bağlayacak, yüzük parmağından çıkmadıkça, Hagopik de kadının aklından çıkmayacaktır. Üçüncü gün yüzüğü yapmaya başlar. Bütün gün dükkâna kapanıp sabaha kadar tek başına çalışır; fakat “*Yalnız değildim. Pirimiz Davud Peygamber de bütün gece yanı başımdaydı. Beni dikkatle izliyor, ara sıra başını sallayarak memnuniyetini ifade ediyordu.*”(P.:2010,42) der.²⁷

Sabah erkenden kadın yüzüğü almak için gelir. Kadına bu yüzüğü ne niyetle istediğini sorar, sadece sorusuna cevap vermesini, yüzüğün karşılığında para dâhil başka hiçbir şey istemediğini söyler. Müslüman bir kadına âşık olan Hagopik kim olduğunu, kiminle evleneceğini nereden geldiğini bilmediği kadına âşık olmuş ve yaptığı yüzükle kadının içine zehir koyup intihar edeceğini duyması ile korkunç bir suçluluk duygusuna girmiştir.

²⁷ Burada Davut Peygamber’in demircilik mesleğine telmih yapılır. Davut Peygamber, Yehûda kabilesi ile İsrailoğullarının peygamberidir. Aynı zamanda demiri yumuşatma mucizesine de sahip olduğu söylenir. Eliyle demir plakalardan zırh yaparak geçinir, devlet hazinesinden yemezmiş. (İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları,2005, s.108)
Kur’an-ı Kerim’de Sebe Suresi 10–11. ayet ve Enbiya Suresi 80. ayette Allah’ın Hz. Davud’a demiri işlemeyi ve sudan zırhlar yapmayı öğrettiği bildirilmiştir.(Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009)

“yüreğim kafesini parçalıyor, kanıyordu.
Aşkımı, uğruna canımı vereceğim aşkımı,
kendi ellerimle öldürecektim. Benim
ellerimde hayat bulan firuze ona ölüm
getirecekti.”(P.:2010,43)

Bunları anlatırken Hagopik ilk defa ağlar. Hayrete düşen Pinhan dervişin gözünden akan kanlı gözyaşlarını toplar. Hikâyesini anlatmaya devam eden Hagopik, kadının da kendisine âşık olduğunu, fakat ismini bile bilmediği sevdiğinin gitmesine mani olamadığını, bunun üzerine oralarda durmadığını ve evden ayrıldığını söyler. Evden ayrılırken babası Ohannes Usta ona siyah mineler verir. Heybesini boynuna asıp yollara düşen Hagopik; yol boyunca mola verdiği yerlerde -bir ağaç gölgesinde veyahut bir handa- bu siyah mineleri işler. Yeniden yola koyulmadan önce kardeşlerinin verdiği topacı çevirerek yönünü tayin eder. Böylelikle çok diyar gezer ve en nihayetinde Dürri Baba tekkesine ulaşır. Tekkeye gelişini Dertli Hagopik şöyle anlatır:

“...Buraya vardığımda bitap düşmüştüm.
Kapı sırlıydı. Kapının tokmağında incili bir
kuş durmaktaydı. Onu görünce anladım ki
bunca zamandır aradığım yer işte burasıdır.
İncili kuş, gözlerimin içine baktı; sırlanmış
kapı ardına kadar açıldı, beni içeri buyur etti.
Buraya varışımın hikâyesi işte budur Pinhan”
(P.:2010,45)

Burada sözü edilen kuş, Pinhan'ın da tekkeye girmesine vesile olan incili kuş, yani Dürri Baba'dır.

Pinhan, hikâyeyi dinledikten sonra bunları ona niçin anlattığını, sırrını ifşa ettiğini sorar. Hagopik'in Pinhan'a anlatmasının amacı hikâyesi olmadığından ötürü çocuğun onlara benzememesidir. Zira bu yüzden bunca zamandır onu seyretmektedir. Hagopik Pinhan'a kendi hikâyesini yaşaması, özünü bulması için yol gösterici nasihatte bulunur. Pinhan bahsinde anlatıldığı üzere tekrara düşmemek için Dertli Hagopik'in

sözlerini burada yeniden ele almıyoruz. Yalnız Pinhan Hagopik'in sözlerine öfkelenir. "Tüm bunları nerden biliyorsun, işin gücün yok mudur ki beni gözetlersin?" diye çıkışınca "Ben sende kendimi gördüm... Yani... benim hikayem de..." (P.:2010,47) der ve öfkeyle yanından ayrılır. Bu hadiseden sonra Hagopik'in bahsi bir daha geçmez.

Dertli Hagopik'in tekkeye geldikten sonra Müslüman olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Romanda yer alışı da söz ettiğimiz şekilde olur.

Dertli Hagopik, tıpkı Pinhan gibi kuş donuna giren Dürri Baba'nın çekimine kapılarak tekkeye gelir ve bir daha da ayrılmaz. Dervişliği, insanî özellikleri, ruhî yapısı üzerinde durulur. Hagopik de Pinhan'ın gelişim sürecinde yardımcı bir unsur olarak düşünülebilir. Zira Pinhan'ın tekkeden ayrılmaya karar verme sebeplerinden biri Hagopik ile aralarında geçen konuşmadır. Hagopik her zaman değil, insanların yardıma ihtiyacı olduğunda yanlarına koştuğunu sözleri yanında davranışlarıyla da gösterir. Yaşadıkları neticesinde içine kapanmış olan ve kimseyle konuşmadığı özellikle vurgulanan Hagopik, kurgu içinde Pinhan ile olan ilişkisi, konuşup görüşmeleri dışında yer almaz.

1.6. Dulhani Hasan (Pinhan, 1997)

Tekkede Pinhan'ın yakınlık kurduğu diğer bir derviş olan Dulhani Hasan'ın hikâyesi kesin olarak bilinmemekle beraber daha önceki namının "Külhani" olduğu, bir zamanlar meyhanelerde dolaşıp sokaklarda naralar atıp küfürler ettiği anlatıcı tarafından hikâye edilir. "Şer'an haram, aklen fena ne bulduysa yaptığı" (P.:2010,19) söylenir. Âşık olduğu Kıpti güzelinin ona türlü oyunlar edip ele güne madara etmesine rağmen

“şanına yakışmayacak bir yufka yüreklilik gösterip” (P.:2010,19) kadını her daim koruyup kollamış, bir paşa konağına satılması üzerine kendi canına kıymaya bile yeltenmiştir. Sonrasında kimsenin tam olarak bilmediği bir sebepten ötürü eşyalarını toplayıp şehrini terk etmiş, Denizli’ye Dürri Baba tekkesine kadar gelmiştir. Dulhani Hasan, romanda Pinhan ile ilişkisi çerçevesinde yer alır. Pinhan’ın kahve tiryakisi olan Dulhani Hasan’a kahve yaptığı anlatılır.

“...Dulhani Hasan ise, adı üstünde, tam bir tiryaki idi. Kahveye, tütüne, afyona, badeye, gecenin matemine, dost cemaline ve nar-ı aşka müptelası o denli büyüktü ki, bu hususlarda katıyyen şakaya gelmez, köpürür, ortalığı duman ederdi. Keyif adamıydı. Dilinde kemik, havsalasında art niyet bulunmazdı.” (P.:2010,19)

Nitekim Pinhan, Dulhani için yine kahve yaptığı bir sırada anlatıcı onun durumunu şöyle verir:

“Kahvesini tam kıvamında pişirdiğinde, Dulhani Hasan durduk yerde heybetlenir, onun körpe omzuna bir şaplak indirir, farkında olmadan salıverdiği küfrü elinin ayasıyla yakalayıp bastırır; kendince ‘ellerin dert görmesin!’ demeye getirir. Çocuk da omzunun ağrısına aldırılmaz; gözlerinin içine gülerek sağ elini sol göğsüne yapıştırır, boyun kırar, ‘Afiyet bal olsun!’ demeye getirirdi.” (P.:2010,19)

Aslında art niyetsiz bir kişi olmasına rağmen Pinhan onu korkuyla karışık sever. Aralarında bozulmamasına özen gösterilen, çocuğun en ham olduğu zamanlarda bile korunan bir hukuk vardır. (P.:2010,19)

Karakış bastırıp bir türlü gitmeyince, tekkede açlık sıkıntısı baş gösterir. Yollar karla kapalı olduğu için erzak sıkıntısı çekilmektedir, tabii kahve de yoktur. Tam bir

tiryaki olan Dulhani Hasan kahvesizlikten iyice hırçınlaşır, sağa sola çatar. Her gün pencerenin önünde kışın gitmesini bekler, ancak bunun çare olmadığını anlayınca bizzat duruma el koymaya karar verir. Sımsıkı giyinip bahçeye çıkar, kara kışa meydan okur. Yüreğinde azıcık cesaret varsa en kısa zamanda karşısına çıkmasını, dövüşün adil olmasını istediğini, vakit tamam olunca yerini ilkbahara bırakması gerektiğini, mertçe davranıp karşısına çıkmadığı takdirde soğuktan donarak ölmeyi göze aldığını, zaten kahvesiz kalmaktansa canını vermeyi yeğlediğini söyler. (P.:2010,27) İlk gün havada bir değişiklik olmaz. Dulhani Hasan beklemekte kararlıdır. Tekkedeki herkes işi gücü bırakıp onu izler. İkinci gün tipi başlar. Dulhani Hasan kara kışın karşısına çıkmayı kabul ettiğini düşünerek bu durumu hayra yorar. İçeri gidip senelerdir sakladığı yatağanını alır ve kara kışla kavga etmek niyetiyle tekrar bahçeye çıkar. Üçüncü gün kara kış mağlup olunca oturup keyifle kahvesini içer.(P.:2010,29)

Dulhani Hasan bir de Pinhan'ın rüyasında karşımıza çıkar. Daha önce de Pinhan'ın ele alındığı kısımda bahsi geçtiği üzere Pinhan rüyasında denizin ortasında bir eşik üzerindedir. Eşiğin bir tarafında Dürri Baba bir tarafında Dulhani Hasan durmaktadır.

“Eşiğin bir yanında, en okkalı küfürleri, kulak çınlatan kahkahaları, itinayla burulmuş bıyıkları, kızıl siyah sakalı ile Dulhani Hasan duruyordu. Her zamanki gibi gözü pek ve heybetli görünüyordu. Denizin üzerine serdiği bir Acem halısında oturuyor, Pinhan'a el ediyordu. Afyon çubuğu, badesi, sagarı, mangalı, cezvesi ve nargilesi halının köşelerine özenle konulmuştu... Dönüp baktığında Dulhani Hasan'ın, elindeki kahve fincanını denize daldırdığını, o mavilikten bol köpüklü kahveler çıkardığını dehşetle gördü. Dulhani'nin bulunduğu yerde deniz mavi renginden kahverengiye dönüşmüş, tuzlar şeker, dalga köpükleri ise kahve köpüğü oluvermişti.” (P.:2010,31)

Bu rüyayı yorumlayan dere Pinhan'a, Dulhani Hasan'ın gözü pekliğinin, neşesinin, hayata ve ölüme olan derin bağlılığının, tek bir kadehten, tek bir gülüşten, tek bir nefesten böylesine büyük tatlar almasının iki baştan birini büyüleyip cezbedtiğini söyler.(P.:2010,32) Yani Dürri Baba'nın şefkat ve muhabbet yönü, Pinhan'ın iki başlılığından birini etkilerken Dulhani Hasan'ın mert, babacan tarafı öteki yönünü etkiler. Pinhan, çift cinsiyetliliğini farkında olmadan bu kahramanların özellikleri ile örtüştürme eğilimindedir. Yani Dulhani Hasan'ın erkeksi tavırları, Pinhan'ın maskülen tarafını etkiler. Dürri Baba ve Dulhani Hasan'ın rüya aracılığıyla Pinhan'a mürşitlik yapmakta oldukları söylenebilir. Rüyanın anlatılmasından sonra Dulhani Hasan romanda görülmez.

Dulhani Hasan da romanda Pinhan ile olan ilişkisi çerçevesinde yer alır, Pinhan'ı tanıtıcı ve tamamlayıcı bir işlevi vardır. Nitekim dere Pinhan'ın rüyasını yorumlarken Dulhani Hasan için söylediklerinden Dulhani Hasan'ın Pinhan'ın dünyevî arzularına karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim Dürri Baba da ruhanî dünyayı temsil etmektedir. Pinhan ile Dulhani Hasan arasında bir dostluk olduğunu belirten anlatıcı, zaman zaman Pinhan'ın Dulhani'yi, onun sohbetini özlediğini söyler.(P.:2010,50) Pinhan'ın tekkeden ayrılması üzerine tekke ile bağı kopmuş, dolayısıyla anlatıcı bir daha tekkede bulunan dervişlerden söz etmemiştir. Dulhani Hasan ve adı geçen diğer dervişler eserin birinci bölümünün dışında yer almaz.

1.7. Kul Hüseyin ve Budala Tosun (Pinhan, 1997)

Çok eğlenceli kişiliklere sahip olan ve anlattıkları hikâyelerle çevrelerine neşe saçan dervişlerdir. Dervişlerin tekkeye nasıl geldikleri yahut burada neler yaptığına dair bilgi verilmemiştir, Pinhan'ın yakınlık kurduğu, sevdiği dervişler olarak isimleri geçer. Her akşam hikâyeler anlatırlar, diğer dervişler gibi Pinhan'da akşamları bu hikâyeleri dinleyerek hayaller kurar, rüyalarında kendi başından geçmiş gibi anlatılan hikâyeleri yaşar.

“Kul Hüseyin ile Budala Tosun dudaklarından tebessüm eksik olmayan, ağızlarından bal damlayan, kimsenin kusurunu görmeyen dervişlerdi. Adeta ömürlerini dar-ül hayal ile dar-ül hakikati birbirinden ayıran hatt-ı faslı silmeye vakfetmişlerdi. Onları kızdırmak, deveye hendek atlatmaktan çok daha zordu.” (P.:2010,18)

Pinhan onları dinlemekten büyük zevk alır, kendini çocukluğunun hayal iklimlerine bırakır.

“Çocuk, bu hikâyeleri dinlemeye bayılır; güzellerin cemaline bend olan, türlü cefa ve belaya bir kez olsun “yandım Allah!” demeden göğüs geren, aynı döşeğe iki kere baş koymayan, aynı aşa iki kere kaşık sallamayan, bir kılı bin pare eden, her bir pareyi çil çil altınlarla, kıymetli taşlara yeğleyen Âdemoğullarının, Havvakızlarının maceralarını dinleyerek uyuyakalır; rüyasında aynı hikâyelerin kendi başından geçtiğini görür; sabahları pek mahmur, pek ürkek uyanırdı”(P.:2010,18)

Bir gün Pinhan Budala Tosun’un yanına ilişip, anlattığı memleketleri hakikaten görüp görmediğini sorar. Budala Tosun, *sanki bu soruyu uzun zamandır* beklemektedir ve Pinhan’a bakarak *‘Elbet ya. Amma bu demde değil, başka başka demlerde gidip gelmişliğim var o diyarlara.’* (P.:2010,18) der.

Budala Tosun başka demlerde başka diyarlara gidip gelmişliği olduğunu söyler ki bu da devir ya da tenasüh inancını yansıtır.²⁸ Budala Tosun ve Kul Hasan, kurgu

²⁸ Ancak, tasavvufta tenasüh anlayışı bütün mutasavvıflar tarafından kabul edilmiş bir anlayış değildir. Musevîlik, Hıristiyanlık, İslâmiyet tenasühü kabul etmez. Buna rağmen İslâm tarihinde çeşitli heterodoks mezhep ve tarikatlarda yer bulmuştur. Bektaşilikte bu inanca geniş yer verilir.(Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 59)

içinde herhangi bir işlev yüklenmemiş, yardımcı kahramanlar olarak yer almıştır. İsimleri zikredilmekle yetinilmiş, yalnızca Budala Tosun'un Pinhan'la yukarıda sözünü ettiğimiz konuşması verilmiştir. Esasında her biri farklı özellikte olan bu dervişler, Dürri Baba tekkesinin herkese açık olduğunun birer göstergesi olarak bulunmaktadır diyebiliriz. Ancak her iki dervişin hikâye anlatması, tekkenin özelliğini vurgulamak içindir. Dürri Baba tekkesini diğer tekkelerden ayıran en önemli özellik herkesin bir hikâyesi olması ve zaman zaman bunları anlatmaları, üzerine konuşmalarıdır. Tekkenin kapatılmasına vesile olan da dervişlerin hikâye anlatmaktan, "hikâyecilik"ten öteye geçememeleridir.

1.8. Şeyh Mehmet Mühür Efendi (Pinhan, 1997)

Şeyh Mehmet Mühür Efendi İstanbul'da yaşamaktadır. Çelebi Şeyh'ten kalma *Min-el-evvel İl-el-ezel* adlı kitabı Denizli'ye Dürri Baba'ya göndermesi vesilesi ile söz konusu edilmiştir. Bu kitap, Pinhan'ın dönüşüm serüveninde önemli bir yer tutar. Aslında kitap, romanda yer alan farklı kahramanlar arasında bağlantı kurar.

Hezarpare Horoz Baba tekkesinin son yedi yıldır postnişini olan Şeyh Mehmet Mühür Efendi ile ilgili şu bilgiler verilir. Şeyh Mehmet Mühür Efendi, babasını küçük yaşta kaybedince amcası Abdülfettah Efendi'nin himayesi altında büyür. Vakti gelince Rabia isimli bir hanımla evlenir. Hanımı üçüncü çocuğunu dünyaya getirirken vefat edince kendisini sorumlu tutan Mehmet Mühür Efendi için bu durum adeta yıkım olur, uzun süre insan içine çıkmaz, kimseyle konuşmaz. Sonra kızlarıyla birlikte Amasya'ya yerleşir. Orada evinin alt katındaki bir odaya kendini deyim yerindeyse hapseder, kitaplarının arasında yaşamaya başlar, kızlarıyla bile görüşmez. Bir gün bir derviş, Mesnevihan Hamdi Dede'nin selamını ve amcası Şeyh Abdülfettah Efendi'nin

Pinhan romanında belirli bir tarikattan söz edilmese bile heterodoks bir anlayışın benimsendiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, romanın kurmaca dünyası içinde tenasühün, benimsenmiş bir inanç olmaktan çok, fikirlerin, anlayışların devamlılığını anlatmada bir mecaz olarak kullanıldığını düşünebiliriz.

mektubunu getirir. O dervişle birlikte, kızlarını da yanına alarak İstanbul'a geri döner. “*Burada Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin Füsüs’ünü noksansız, kusursuz okuyarak, zamanın âlimlerinin ve şeyhlerinin hazır buldukları bir sırada semahanedeki merasimle*” (P.:2010,127) icazet aldıktan sonra amcasının ölümü üzerine tekkenin postnişini olur. Mevlevi derviştir, engin tasavvuf bilgisine sahiptir.

“Her çarşamba, öğle namazından sonra Şeyh Mehmet Mühür Efendi tevhidhanede bir saat kadar Mesnevi okuturdu.” (P.:2010,120). Ardından gelen sohbetten sonra sema icra ettirir, fakat “sikke üzerine sarık sarmak suretiyle öteki dervişlerden ayrılmaya gönlü elvermezdi.”²⁹ (...)“Hakikaten derviş vasıflı bir kimse idi. Sessizliğin ve yalnızlığın kudretini de bilirdi; dost meclislerinin kıymetini de. Kalabalıklar içinde yalnız kalmayı da bilirdi; yalnız kaldığında kalabalık olmayı da.” (P.:2010,121)

Anlatıcı şeyhi bize şöyle tanıtır. Şeyh, aynı zamanda nükteşinaslığı ile de tanınan bir kişidir. İlim ve marifet öğrenmeye tutkudur. Tekkenin kitap odasını zenginleştirmiştir. “*Bülbüle gülzar, tutiye şeker, sarrafa gevher ne ise dervişe de muhabbet odur.*” (P.:2010,121) fikrinde olduğu için memleketin her yanından âlimler, gezgin dervişler gelip onu saygıyla dinler. Kalenderane kıyafetler giyer, aslolanın içeride yatanı görebilmek olduğunu söyler. Yazar, Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin, ayineye gönül gözüyle bakan biri olduğunu söyleyerek, “*ayineye sen nasıl bakarsan, ayine de sana öyle bakar,*” (P.:2010,121) gibi sözlerini vererek onun ve dolayısıyla tekkenin tasavvuf anlayışını yansıtır. Sessizliğin ve yalnızlığın kudretini ve dost meclislerinin ve muhabbetinin kıymetini bilen bir kişidir. Uzaklardan gelen misafirlerine ayrı bir hürmet gösterir. Yaptığı işi gönül kazanmak üzere yapar, gönül kazanmanın önemine inanır.

²⁹ Görülüyor ki her tarikattan dervişin bulunduğu tekkede, Mevlevi olan Şeyh Mehmet Mühür Efendi, tarikatların özel kıyafetle birbirinden ayrılmasına razı olmaz.

Tekkenin en dikkat çekici özelliği çok sayıda musiki aleti olmasıdır. Musiki odasında her türden ney vardır. Her sabah o odaya gider, aletleri okşar, onlarla konuşur. Şeyh musikiye düşkündür ve özellikle tambur çalmakta ustadır. Mardinios Ağa'dan tambur öğrenmiştir. Zaman zaman beste de yapar. Kendi bestesi vardır, ancak henüz olgunlaşmadığını söyleyerek onu kimseyle paylaşmaz.(P.:2010,121)

“Şeyh Mehmet Mühür Efendi sabah namazından sonra musiki odasına iner, halini hatırını sorduğu her bir musiki aletini teker teker okşar ve uzun uzun dinlerdi. Her sabah onların arasında ferahlayan yüreği ağır ağır yollara düşer, nice badireler atlatır ve yorgun ama müsterih bir halde gerisin geri silaya dönerdi.” (P.:2010,122)

Mehmet Mühür Efendi amcasının ölümünden önce emanet ettiği “*Min-el-evvel İl-el-ezel*” adlı kitabı yıllarca herkesten gizlemiştir. Tekkenin huzuru Mısırlı İbrahim Efendi'nin gelişiyle kaçmıştır. Mısırlı İbrahim Efendi, zaman zaman çığlık eden, sohbetlerin tadını kaçıran biridir. Şeyh, tekkenin kapısının herkese açık olduğunu söyleyerek ona tahammül eder. Lakin Mısırlı İbrahim Efendi'nin kitaptan haberdar olması ve kitabı almak istemesi Mehmet Mühür Efendi'yi tedirgin eder. Bu, bir felaket haberidir. Zira kitaptan sadece kendisi haberdardır. Bunu duyan Şeyh Efendi, içmekte olduğu kahveyi şaşkınlıktan halıya döker ve orada yangın görür ki bu, sonra gerçek olacaktır. O durumdayken bile Şeyh Efendi, “*Hak nârı nur eder*” demekle yetinir. Mısırlı İbrahim Efendi'yi gönderdikten sonra kitabı içinde sakladığı beşiğe yönelir. Örtüleri kaldırır. “*O vakit, beşiğin altındaki anahtar deliği ortaya çıktı. Teslim aldığı gündün bu yana hep boynunda asılı taşıdığı anahtarı yuvasına oturttu ve üç kez sola çevirdi.*”(P.:2010,120) O arada bir hırıltı duyar gibi olur, etrafı kontrol eder; ama kimse yoktur.

“Şeyh Mehmet Mühür Efendi, o gece kitabın kapağını açıp da ilk kelimenin, ilk harfiyle göz göze geldiğinde birdenbire gördü ki, aşkla yoğrulmuş bu kitap konuşmaktansa

susuyor; anlatmaktansa dinliyor; bir sırrı ifşa etmektense aşikâr olan ne varsa sırta çeviriyor ve son satırına gelindiğinde sil baştan yazılıyordu. Bu kitap okunmuyor; o, insanın içini okuyordu. İnsan, onunla kendini okuyordu.” (P.:2010,124)

Burada sözü edilen kitabın; susma, dinleme, sırta çevirme, sil baştan yeniden yazılma, insanın onunla kendini okuması gibi özellikleri düşünüldüğünde, aslında gönül gözüyle bakan herkesin kendini gördüğü bir ayna olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, bu kitap olmayan bir kitaptır; her okuyanın kendini, kendi kitabını okumasıdır. Sırrı, adında gizlidir: *Min-el-evvel İl-el-ezel*, yani evvelden sonsuzluğa. Kitabın, Pinhan’ın hikâyesinde önemli bir yer teşkil ettiğini belirtmiştik. İstanbul’da Nida Hamamı’nda dönüşümünü tamamlamak için, kendi içine yolculuğa çıktığında karşısına üzerinde *Min-el-evvel İl-el-ezel* yazılı bir kapı çıkar. Kapıya dikkatlice baktığında onun bir kitap olduğunu görür. Kitabın ilk sayfasında yer alan sözler Pinhan bahsinde verilmiştir.

Şeyh, ısrarla kitaba sahip olmak isteyen İbrahim Efendi’yi vazgeçiremeyeceğini anlayınca asıl kitabı Cenaze Mustafa adlı ulakla Denizli civarında kurulmuş olan Dürri Baba Tekkesine göndererek yerine başka bir kitap koyar. Kitabı, emin ellere göndermenin huzuruyla uyumak üzere odasına çekilir. Rüyasında Hezarpare Horoz Baba’yı, daha sonra Mısırlı İbrahim Efendi’nin yandığını görür. Korkuyla gözlerini açtığında tekkede yangın çıktığını fark eder. Tekkeden geriye bir kül yığını kalır. Lodos Lütfi dışında yangından kurtulan olup olmadığı verilmemiştir.

Şeyh Mehmet Mühür Efendi, romanda *Min-el-evvel İl-el-ezel* adlı kitap vesilesi ile yer alır. Şeyhin kurgu içinde yer almasının sebebi ve önemi de bu kitabı elinde bulundurmasıdır. Kitabı; nerede ve ne zaman tanıştığı bilinmeyen, aralarındaki ilişkinin yahut yakınlığın belirtilmediği Denizli’de bulunan Dürri Baba’ya göndererek kitabın Pinhan’la buluşmasını sağlar. Mehmet Mühür Efendi’nin eserde yer alan diğer derviş ve şeyhlerden farkı, gerçek bir mutasavvıf olarak karşımıza çıkmasıdır. Anlatıcı, şeyhin

kişisel özelliklerinin yanında tasavvufî yönlerini de ön plana çıkarır. Şeyhin ibadetlerini yerine getirdiği, tekkede irşat faaliyetlerinde bulunduğu görülür.

1.9. Şeyh Abdülfettah Efendi (Pinhan, 1997)

Şeyh Mehmet Mühür Efendi anlatılırken yukarıda adı geçen kitap dolayısıyla Şeyh Abdülfettah Efendi'den de söz edilir. Abdülfettah Efendi, Hezarpare Horoz Baba tekkesinin postnişinliğini yapmış, Çelebi Şeyh'ten Horoz Baba'ya, ondan da kendisine kadar gelen gizli kitabı ve makamını kendinden sonra post-nişin olacak olan yeğeni Mehmet Mühür Efendi'ye bırakmış ve ölmüştür. Anlatıcı bu vesile ile Hezarpare Horoz Baba'yı da tanıtır. Abdülfettah Efendi, ölüm döşeğinde iken yeğeni Mehmet Mühür Efendi'ye Horoz Baba'yı ve Çelebi Şeyh'in hikâyesini anlatır.

Şeyh Abdülfettah Efendi; kurgu içinde yer almaz, hikâyesi geriye dönük olarak kısa bir şekilde verilir. Yeğeni Mehmet Mühür Efendi'nin sahip olduğu makama nasıl ulaştığı söz edilirken ona da değinilmiştir.

1.10. Hezarpare Horoz Baba (Pinhan, 1997)

Hezarpare Horoz Baba tekkesine adını veren bu kişi İstanbul'un fethine katılmış, Horasanlı bir dervıştır. *Min-el-evvel İl-el-ezel* adlı kitap dolayısıyla söz konusu edilmiştir.

Hakkında rivayet edildiği üzere fetih zamanı savaş esnasında horoz gibi kanatlarını açıp düşmanın üzerine atıldığı için bu ismi almıştır. Bu davranışıyla pek çok askeri cesaretlendirerek fethine oldukça katkısı olmuştur. Bunun üzerine İstanbul ele geçirildiğinde padişah ona kıymetli hediyeler vermek istemiş; fakat derviş hediyelerin hiç birisini kabul etmeyerek gidip bir çınar ağacının altına oturmuş. Padişah burayı

Horoz Baba'ya tahsis ederek bu çınar ağacının etrafına bir tekke inşa edilmesini buyurmuş. Böylelikle Horoz Baba tekkesi kurulmuştur.

Aradan asırlar geçmiş, Horoz Baba pek çok padişah görmüştür. Gün gelir Çelebi Şeyh ile yolları kesişir. Çelebi Şeyh, İstanbul'da ve Edirne'de pek çok müridi olan bir şeyhtir. Bir gün divana çıkarılır, sorulan sorulara verdiği cevaplar dolayısıyla önce zindana atılır, ertesi gün tekrar huzura çıkarılıp aynı cevapları verince on bir müridi ile birlikte katledilir. Bu olaylar esnasında Manisa'da olduğu için öldürülmekten kurtulan, Çelebi Şeyh'in sağ kolu olan Derviş Fasih Horoz Baba'ya "*Min-el-evvel İl-el Ezel İtikad-ı Anasır-ı Erbaa*" adlı bir kitap ulaştırılır. Horoz Baba'dan bu kitaba gözü gibi bakmasını ister. Horoz Baba, kitabı bir süre kendisi sakladıktan sonra tekkenin yeni şeyhi olacak kişiye teslim eder ve tekkeyi terk eder. Kimse nereye gittiğini, ne olduğunu bilmez. Ölüsü de bulunamadığı için cesedinin bin parçaya ayrıldığı düşünülerek "Hezarpare" Horoz Baba diye anılmaya başlar. Ondan geriye kırmızı bir horoz tüyü kalmıştır. (P.:2010,121–123)

Tekkenin bahçesine onun için temsili bir mezar yapılmıştır. Onu sevenler tekkenin bahçesine bir mezar yaptırarak kış aylarında cesedinin kar taneleri gibi ayrıldığına, yine baharda parçaların toplanıp bir araya geldiğine inanırlar. Tekkeyi ziyarete gelenler yanlarında buğday getirirler. Çocukları olmayan kadınlar, şifa bulamayan hastalar, kara sevdaya düşenler, meczuplar ve kimsesizlerin hep tekkeye geldikleri vurgulanır.

Hezarpare Horoz Baba da kurgu içinde yer almayan; fakat geçmişte kendi adını taşıyan tekkenin kurucusu olduğu için sözü edilen bir dervıştır. Esasında İstanbul'da bulunan Hezarpare Horoz Baba tekkesinden ve tekkenin postnişinlerinden söz edilmesinin sebebi Çelebi Şeyh'e ait olan meşhur kitaptır. Horoz Baba, kurgu içinde herhangi bir fonksiyona sahip değildir.

1.11. Çelebi Şeyh (Pinhan, 1997)

Çelebi Şeyh, Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin hikâyesini amcasından öğrendiği kişidir. Söz konusu edilmesinin amacı *Min-el- evvel İl-el-ezel* adlı kitabın ilk sahibi olmasıdır. Çelebi Şeyh, güzelliğinden ötürü bu adla anılmış. Mah cemalini bir kez olsun görebilmek için uzaklardan gelen çok sayıda müridi olmuş. Edirne ve İstanbul'da etkili, pek çok müridi olan bir zatmış. Herkese aynı nazarla bakıp sohbet eden cesur bir dervişmiş. Sevenlerinin yanında çekemeyenleri de çokmuş. Çekemeyenlerinin de iftiralarıyla bir gün divanın³⁰ huzuruna çıkarılmış. Divanda sorulan sorulara:

“Haram da/ helal de/ cennetin hurileri de/
nâr-ı cehennem de/ birdir bize/.../ bize sade
seni gerek seni/.../gıdam ise safi
aşk/...nefsimizi köreltip/kimsenin ayıbını
görmemişiz/gönül yapmayı/arş yapmaya bir
tutup/gönülden gönüle/yollar kurmuşuz/...
/Ne kabir azabı/ne zebani zulmü/o yardım
ayrı düşmektir/ rahman ve rahim olandır o
dostun ismi/o sever/o gözetir/ onun
merhameti öfkesinden büyüktür...
Benim vücudum şu varlık âlemine benzer/ şu
gördüğünüz nehirler, dereler benim içimde
çağlar/.../çok alametler vardır bende/
derebilen gelsin beri” (P.:2010,128–129)

³⁰ Burada “divan”ın neresi olduğu belirgin değildir.

Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde “Divan” sözcüğünü şöyle açıklar: (İda.) Devlet işlerinin idaresiyle alakalı encümene bu ad verilmiştir. Abbasiler zamanında mali işlerle meşgul daireye divanü'z-zimam âlem olmuş, bilahare manası genişleyerek bununla en yüksek idare makamı “Divanü't-tevki” kastedilmiştir. Bundan sonra da muhtelif devlet encümenleri bu adı almışlardır. Pakalın, bu açıklamadan sonra Mecdud Mansuroğlu'nun *İslam Ansiklopedisi* “Divan” maddesindeki açıklamalarına da yer vermiştir. Mansuroğlu, divan tabirinin İslam diline geçmiş diğer tabirlerinin mevcut olduğundan bahseder ve şöyle sıralar:

- A. Arşiv
- B. Hükümdarın oturduğu sedir ve bunların Avrupa dillerine geçmiş manasıyla şarkkari kanepeler.
- C. Osmanlı Devletinde birkaç köyden müteşekkil küçük bir idari birlik
- D. Mahkeme, divan-ı harb, divan-ı âli gibi...

(M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1993, C.1, s.456–457)

şeklinde yanıtlar vermiş. Bu sözleri işiten divan, öfkelenmiş ve zindana atmış. Ertesi gün en büyük din adamlarının karşısına çıkarılmış ve sonunda, şeyhin on bir müridi ile öldürülmesine karar verilmiş. O günün akşamında Çelebi Şeyh ve on bir müridi canlarından edilmiş, ancak Manisa’da bulunan sağ kol olarak gördüğü Derviş Fasih’e bir emanet bırakmış. Bu, üzerinde *Min-el-evvel İl-el-ezel* yazan kitaptır. Şeyh, bu kitabı Hezarpare Horoz Baba’ya iletmesini istemiş. Böylelikle kitap silsile halinde Şeyh Mehmed Mühür Efendi’ye oradan Dürri Baba’ya kadar ulaşır.

Çelebi Şeyh de kurgu içinde yer almaz, hikâyesi geriye dönüş tekniği ile verilir. Ancak Çelebi Şeyh’in sahip olduğu kitap ve onun divanda söylediği sözler romanın özünü teşkil eder ve bu sebeple eserde yer almıştır. Şeyhin bu sözlerinde tasavvufun en derin izleri görülür. Gönül kırmamanın ne kadar önemli olduğu, öbür dünyada verilecek mükâfata bağlı olmadan sevgiye ve aşka dayalı bir anlayış ortaya konulur. Yine Çelebi Şeyh’in dile getirdiği cümlelerde vahdet-i vücud düşüncesinin verildiği görülmektedir. Tasavvufla beraber korkuların biteceği, insan-ı kâmil olanların zaten ölmeden önce öldükleri böylece Allah’a ulaşacakları yolundaki görüşleri ön plana çıkarılmıştır.(P.:2010,122) Tasavvuf inancında her şeyin gerçek sahibi Allah’tır. Bu düşünce Kur’an-ı Kerim’den gelen bir düşüncedir ve Dürri Baba’da da kendisini gösterir.

1.12. Lodos Lütfü (Pinhan, 1997)

Lodos Lütfü’nün, söz konusu edilen kitap vesilesiyle hikâyesi şöyle anlatılmıştır. Lodos Lütfü, Hezarpare Horoz Baba tekkesinde karşımıza çıkan, yağmurda “lodosun gözü yaşlı olurmuş” diyerek dolaşan bir meczuptur. İsmi geçtiği için burada söz konusu edilmiştir. Lütfü, tekkeye birkaç hafta evvel girmiştir. Yağmurda dolaşmayı çok sever ve kapı kapı dolaşarak her kapıyı açana meşhur sözünü “lodosun gözü yaşlı olurmuş” der. Böyle dolaşırken ciğerlerini üşütür ve hasta olduğu için Şeyh Mehmet Mühür Efendi onu hiç olmazsa bir süre kalması için tekkeye almıştır. İyileşmesi için elinden

geleni yapar, bu süre içinde Lodos Lütfü bir nebze olsun toparlanır. Tekkede çıkan yangında herkes yangını söndürmeye uğraşırken o içinde gizli kitap bulunan kutuyu alır, (ancak bu kitap Mısırlı İbrahim Efendi'nin istediği *Min-el-evvel İl-el-ezel* değildir.) Mısırlı İbrahim Efendi'nin cariyesi olan kadına vererek tekkeye gelirken yanında getirdiği kedileri ile birlikte gider.(P.:2010,129) Yangından kurtulan Lodos Lütfü bundan sonra bir daha görülmez.

1.13. Hırpani Baba Tekkesi'nin Dervişleri (Pinhan, 1997)

Üsküdar'da bulunan Hırpani Baba tekkesinde yaşayan dervişlerdir. Pinhan, İstanbul'a geldiğinde bir süre bu tekkede konaklar. Bu tekkede ihtiyaçları karşılamak için kırk bir Kalenderi dervişi sırayla dilenmektedir. Dervişler tıpkı Pinhan gibi bu tekkeye sığınmış ve burası gezgin dervişlerin sığınağı olmuştur. Buradaki dervişler "*fakr ve tecerrüd³¹ esas gereği nefislerinin hâkimiyetine bir son verebilmek için dilenmeyi erkândan kabul ediyorlardı. Öteki insanlarsa, onları hem meczup, hem evliya olarak görüyorlardı.*"(P.:2010,138–139) Ancak dervişler dilenerek ekonomik olarak gelir elde etmekten ziyade nefislerini köreltmeyi amaçlarlar. Bununla beraber kendilerine verilen para ile bir gelir elde edilmiş olur. (P.:2010,140)

³¹ Fakr, tasavvufta; dervişlik, salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek maliki ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesidir. (Uludağ,A.g.e., s.171)

Tecerrüd, soyunma, çıplak olmaktır. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2005, s.1050)

"Kalenderiliğin ana karakterini teşkil eden 'fakr ve tecerrüd' dür. Hemen hepsinin yarı çıplak denebilecek bir tarzda giyindiği ve üstlerinde bazı aksesuarlar taşıdıkları müşahede olunmaktadır. Vazgeçilmez aksesuarlardan biri keşküldür. Keşkül Hindistan cevizin kabuğundan veya o biçime uydurularak madenden yapılan, boyna asılmak üzere iki yanından bir zincirle tutturulan, içi çukur ve genişçe kabın adıdır. Kalenderiler bazen gruplar halinde bazen yalnız şehir şehir, kasaba kasaba hatta köy köy ilahiler söyleyerek dolaşmakta, önlerine çıkana keşküllerini uzatarak verilen para ve yiyecekleri toplamaktadırlar.

Fakr ve tecerrüd esasının bir gereği olarak nefislerini aşağılamak, böylece onun hâkimiyetinden kurtulmak için dilenmeyi erkândan kabul etmişlerdir. Kalenderilerde mutlaka yerine getirilmesi icap eden erkânlardan biri 'seyahat'tir. Hatib-i Farsî'ye göre seyahat insanın içini olgunlaştırır. Mana ehli bununla yücelir. Yumuşak huylu olmanın mayası seyahattir. (HATİB-İ FARŞİ, 1972, 15–16)" (Ocak, **O.T.T.S.**, s.142- 170)

Pinhan, Hırpani Baba tekkesindeki dervişlerin arasına karışır.

“onlar gibi yalın ayak, açık baş, elinde keşkül, belinde zillerle dolaşmaya başladığında şehirlilerin ikibaşlılıklarına yakından tanık olmuştu. Onlar, bu hırpani dervişlere hem kınayarak hem saygıyla, hem korku duyarak, hem de merakla onlara yaklaşmaktaydılar.”(P.:2010,139)

Bundan sonra Pinhan, tıpkı bir Kalenderi dervişi gibi dolaşacaktır. Süleyman Uludağ’ın belirttiğine göre; Kalenderi dervişler başlarını usturayla tıraş ederler.³² Kalenderiler oldukları daha hakir görünmek isterler. Bu uğurda halk tarafından yadırganıp dışlanmak onları rahatsız etmez. Böylelikle nefislerini tamamıyla öldürdüklerini düşünürler.

Şehirdeki insanların önce suratlarını buruşturup kötü gözlerle dervişlere baktıkları, sonra birden bire hürmet etmeye başladıkları anlatılır.

“Adeta kötü bir hastalığın kendisine sirayet etmesinden korkar gibi uzak duran biri ise birdenbire yaklaşıp keramet bekleyebiliyordu.” (P.:2010,139)

Şehirdekilerin bu dervişlere yaklaşımı şöyle verilmektedir:

“...baktıklarında görmüyor, dokunduklarında hissetmiyorlardı. Onların nazarında, babayani kıyafetle dilenen bu dervişler, kâh alçalıp kendilerinden daha hakir, kâh yükselip kendilerinden daha büyük

³² “Kalenderiler’in, aba giymeyi yün elbiseye tercih ettiklerini, göğü ata, yeri ana bildiklerini, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tıraş ettiklerini, mescit ve tekkeyle kiliseyi, cennetle cehennemi bir gördüklerini, güzellere düşkün gezici derviş zümrelerinden olduklarını” bilmekteyiz. (Uludağ, A.g.e., s.205)

olmaktaydılar. Hal böyle olunca da hiçbir zaman bu dervişlerle aynı topraktan, aynı su ve hava ve ateşten yoğrulduklarını görmeye yanaşmıyorlardı.” (P.:2010,139)

Yazar, eserinde bu tekkede bulunan dervişlere yer vererek Kalenderilere dair bazı hususları dile getirmiş olur ki bunu tezin “Dini Tasavvufi Terimler- Kavramlar” bölümünde ele alacağız.

Pinhan’ın İstanbul’da uğradığı Akrep Arif nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesinde kadınların kendisini hamama götürdüklerini söylemiştik. İşte bu mahallede bulunan yedi³³ yaşlı kadından ikisi öne çıkmaktadır. Bu yaşlı kadınlar, Pinhan’ın dönüşüm seferinde özünü bulması, asıl kimliğine ulaşmasına yardımcı olurlar.

1.14. Kevser Nine (Pinhan 1997)

Kevser Nine, Akrep Arif nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesinde yaşayan kocakarıların başıdır ve dil, din, ırk, karakter farkı gözetmeksizin herkesle ahbaplık eden bir kişidir. Mahallenin her bir bireyi onun sözünü tutar, onun isteklerine göre yaşar. Ramazan ayında tüm mahalle, bu ayda ne yiyeceğini bile Kevser Nine’den öğrenir. Onun tavsiye ettikleri dışında yemek yemezler.

³³ Eserde pek çok sayının formülistik olarak kullanıldığı göze çarpar. Bu sayılardan biri yedidir. Akrep Arif mahallesindeki yedi tane yaşlı kadını tasavvuftaki “yediler”e denk düşünebiliriz.

“Yediler, yedi büyük veli, gayb erenlerinden yedi ulu ermiştir. Bunlara *Ricâl-i ulâ* da denir. Her nefeste miraç yapıp Allah’ın huzurundan marifet-ilim tahsil ederler.” (Uludağ, A.g.e., s.387) Yediler kutup ve üçlerden sonra gelir, dünyanın manevî idaresinde söz sahibidir. Üçler ile dünyanın dört bir yanında birer tane bulunan erenler “Yediler”i oluşturur. (Pala, A.g.e., s.481)

Mahallede son dönemlerde gariplikler baş göstermektedir. Kıyametin habercisi olarak düşündükleri akkarınca Erda'nın görülmesi Kevser Nine'yi tedirgin eder ve istihareye yatmaya karar verir.³⁴ İstihareye yatmadan önce Kur'an-ı Kerim'den rasgele bir sayfa açarak bir ayet okur. Bu ayet Enbiya suresinin 109. ayetidir.³⁵ Kevser Nine, rüyasında Pinhan'ın mahallelerine geleceğini görür. Önceden adı Akrep Arif olan mahallenin isminin değiştirilip Nakş-ı Nigar olmasından ötürü Akrep Arif'in kefareti istediğini düşünür ve bu düşüncesini arkadaşlarıyla paylaşır. Kefaret için tıpkı mahalle gibi hem kadın hem erkek özelliğini kendinde bulunduran birisi lazımdır ki bu kişi Pinhan olacaktır. Mahallenin dört kapısından doğu kapısında bekler ve Pinhan'ı alarak hamama götürür.

“Acaba gelecek miydi bekledikleri kişi? Gerçi Kevser nine onu istihare falında görmüştü ve onun istihare falları hiç şaşmazdı... Kevser nine saatlerdir bad-ı pürgu'yu dinlemekten bitap düşmüştü. Yanında saçsız, sakalsız, tepeden tırnağa siyahlar giymiş bir derviş, yarı sıkıntılı yarı mahcup bir edayla etrafına bakınıyor, buraya getiriliş sebebini anlamaya çalışıyordu.”(P.:2010,211–212)

Hamamda, bundan sonra yaşananlar Pinhan bahsinde anlatılmıştır.

Kevser Nine, mahalle halkı için önemli bir kahramandır. Her derde deva gibidir. Her konuda kendisine fikir danışılır, o da tavsiyelerde bulunur. Eser için önemi ise Kevser Nine, Pinhan'ın gelişim ve dönüşüm sürecinde uğradığı bir durak, çıktığı bir basamak olarak düşünülebilir. Zira mahalleleriyle aynı kaderi paylaşan Pinhan'ın ikibaşlılığını rüyasında görmüş ve ona nicedir telkin edilen “vücudunun şehrine gir” nasihatini gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur.

³⁴ İstihare, kişinin yapmak istediği şeyin hayırlı olup olmayacağını öğrenme umuduyla iki rekât namaz kılıp İstihare duasını okuyarak uykuya yatmasıdır. İstiharenin Hz. Muhammed tarafından önerildiği bilinmektedir.

³⁵ “Eğer yüz çevirirlerse, de ki: “(Bana emrolunanı, ayırım yapmadan) size eşit olarak bildirdim. Tehdit edildiğiniz şey yakın mı yoksa uzak mı, bilmiyorum.” (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, A.g.e, s.321)

1.15. İsmihan Kadın (Pinhan 1997)

İsmihan Kadın, mahallenin hatırı sayılır diğer bir kocakarısıdır. Üç tane cine sahip olduğu ve beddualarının tuttuğu düşünülmesi için mahallelinin çekindiği bir kişidir. İnançlar çerçevesinde burada söz konusu edilecektir. İsmihan Kadın, doğumundan itibaren Kışniş ve Karakura isimli cinlerini yanında taşır. Kışniş adlı cin, ufak tefektir ve son derece neşelidir. Gün boyu insanlara şakalar yapar. Karakura ise siyah giyinen bir cindir, somurtkandır ve keçi kılığında dolaşır. Bu iki cinin yanına İsmihan Kadın, sonradan hapsoldüğü bir kutudan çıkardığı Kepoz adlı cini de eklemiştir. Bu cini kutudan çıkardıktan sonra sol bileğine bir iğne batırarak kendine bağlamıştır. Böylece Kepoz, efendisinin sözünden çıkmayacak ve kimseye zarar vermeyecektir. (P.:2010,114) Bu cinler bazı işlerinde İsmihan Kadın'a yardımcı olur.

Cinleri³⁶ sayesinde olağanüstü güçlere sahip olan İsmihan Kadın, kimin hangi sırrı varsa öğrenir ve onların akıllarından ne geçtiğini bilir. Böylece İsmihan Kadın, mahalleliye korku salmış ve herkesin saygı duyduğu bir kişilik haline gelmiştir.

Akkarınca Erda, ortalıkta birden bire görünmeye başladıktan sonra, mahallede garip olaylar cereyan etmeye başlar. Mahalleli bütün bunların sorumlusu olarak dul kalmış olan ve kadınlarla ilişki kuran Hokkagülü İfakat'ı görür. Böylece bir gece onun evini basmaya giden mahalleli, karşılarında İsmihan Kadın'ı bulmuş ve onun gözlerindeki öfkeden korkup geri çekilmiştir. Bu olaydan sonra eve gelen İsmihan Kadın'ın içine bir hüznün ve ölüm korkusu oturur. Kışniş ve Karakura isimli cinleri yanındadır, fakat Kepoz'u göremez. Böylece hüznü bir kat daha artar. Bu esnada

³⁶ Cin, dinî bir mevzuudur ve bu nedenle onun hakkında bilgi edinebileceğimiz metinler dinî kaynaklardır. Kur'an-ı Kerim'de başlı başına bir "Cin Suresi" vardır. Bu surede cinlerin kesin olarak var olduğu yazılıdır. Surede aynı zamanda insanların cinlere sığındıkları da yazılıdır. (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e, s.571) Cin bahsi inançlar çerçevesinde ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

İsmihan Kadın, mahalleyi kurtarmanın yolunu bulur. Madem mahallelinin öfkesi onun öfkesiyle dinmiş, ikibaşlılığı da ikibaşlı birisiyle kurtulacaktır. Fakat bu çözümü diğer altı kadına iletemeden öleceğini anlar ve Kepoz'u beklemeye koyulur. Nihayetinde kapı açılır, İsmihan Kadın kılığındaki Kepoz içeri girer ve efendisini öldürür. (P.:2010,210) Kadın ölmekten korkmayan birisidir. Başka bir âlemde doğabilmek için bu âlemde ölmeyi tabii karşılar. (P.:2010,206) Böylelikle İsmihan Kadın, Pinhan'ın mahallelerine gelip, mahallelerinin kaderinin değiştiğini göremeden hikâyeden ayrılmış olur.

İsmihan Kadın, dindar bir kişi olmanın yanı sıra daha çok sahip olduğu cinleri ile ön plana çıkmaktadır. Bu cinleri sebebiyle mahalle halkı için önemli bir kahramandır, ancak kurgu içinde, hikâyenin bütünü düşünüldüğünde, Kevser Nine kadar etkileyici bir fonksiyonu olduğu söylenemez.

1.16. Alonso Perez de Herrera (Şehrin Aynaları, 1999)³⁷

Elif Şafak'ın roman kahramanları içinde İslam'dan başka dinlerin mensupları ve din adamları, mistikleri de vardır. Alonso Perez de Herrera, ünlü bir Hıristiyan vaizi ve aynı zamanda Engizisyon görevlisidir. Engizisyon dolayısı ile romanın önemli kahramanlarından biridir. Avila'da yaşayan yoksul bir fırıncının beşinci oğlu olarak dünyaya gelir. İki kardeşin erken yaşta ölmesi üzerine üç kardeş kalırlar. Alonso diğer kardeşlerinden hem fiziksel hem de ruhi yapısı itibariyle farklıdır. Zayıf, hastalıklı bir vücudu vardır. Alonso iki ağabeyine nazaran oldukça zayıf ve çelimsiz bir çocuktur. Kardeşlerine hiç benzemeyen Alonso, babası tarafından da ailede en az sevilen çocuk unvanına sahiptir. Hırçın bir adam olan babasının gözünde, Alonso'nun hiç değeri yoktur.

³⁷ Elif Şafak, **Şehrin Aynaları**, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, 1.baskı

Son derece içine kapanık olan Alonso kimseyle konuşmaz, zira insandan çok bir kuş ötüşünü andıran, kulakları tırmalayan tiz sesi buna sebeptir.(Ş.A.:1999,19) Sesinden utanır, insanların alaylarına hedef olmamak için mümkün olduğunca konuşmamaya gayret eder. Yedi yaşına bastığında kilise korosuna alınması Alonso'nun hayatını değiştirecektir. Alonso kilisede rahattır, yıllardır aradığı huzuru burada bulur. Kilise; Alonso için adeta bir sığınak, bir yuva olmuştur. Vaktinin çoğunu kilisede geçirir. Zira koroda, onca çocuğun arasında tiz sesi de fark edilmemektedir.

“Zayıf, hastalıklı vücudu kilisenin loş ışığına saklanırken; tiz, kuş sesi dikkatleri çekmiyor, alay konusu olmuyordu. Hatta bazen, öteki çocuklara zor gelen bir ilahiyi başından sonuna kadar hatasız okuyup takdir topladığı bile oluyordu. Alonso'ya kalsa oradan hiç çıkmazdı.”(Ş.A.:1999,19)

Aslında Alonso'nun tek bir arkadaşı bile yoktur. Kilise korosunda ilahi söylemenin dışında ağzını açma gafletinde bulunursa alay konusu olacağı korkusuyla insanlardan köşe bucak kaçır. Bir gün koro dağıldıktan sonra, her zamanki gibi herkesin gittiğinden emin oluncaya kadar arkada kalıp biraz oyalanır. Dalgın bir şekilde kapıya doğru yürürken gaipten bir ses işitir. Ses ona beklemesini söyler. Etrafına baktığında kimseyi göremeyen Alonso, telaşa kapılır, korkudan haç çıkartır. Ses, ona bir ömür boyu birlikte olacaklarını söyler ve bu ses içine girerek onu yönlendirmeye başlar. Bundan böyle Alonso'nun yerine, Alonso'nun ağzından kendisinin konuşacağını söyler:

“Korkma, çünkü bundan böyle senin ağzından ben konuşacağım. Sesinden utanmayacaksın Alonso. Sesinle var olacaksın.”(Ş.A.:1999,20)

Bu hadise üzerine Alonso hızla kiliseden çıkar ve bir daha kiliseye gitmemek için türlü bahaneler uydurur. Her bahanede babasından dayak yer. Evde durmaya tahammül edemeyen Alonso, sesinden utanmadığı tek yer, biricik yuvası olan kiliseye,

koroya katılmak üzere tekrar döner. Ancak ses yine peşini bırakmaz, hatta her yerde karşısına çıkmaya, mütemadiyen konuşmaya devam eder. Alonso bu sese yavaş yavaş alışmaya başlar.

Bir gün sesin “*Babanın gözdesi sen olmalısın. Sen gitmelisin üniversiteye.*” (Ş.A.:1999,21) demesi üzerine Alonso; sesin hayattaki tek rehberi, yegâne arkadaşı olduğunu anlar. Giderek bu durumdan, bu ayrıcalıktan keyif alır; başkalarına benzememenin o kadar da kötü bir şey olmadığını düşünür. Nihayetinde, sesin desteğiyle tüm cesaretini toplayarak babasıyla konuşmaya karar verir. Babasına artık onu görmesini, onu seçmesini söyler. Babası şaşırır, oğlundaki bu ani değişikliğe anlam veremez, hatta onun ruh sağlığından endişe eder.

Ertesi gün ses ve Alonso kilisede buluşurlar. Koro dağılıp içeride kimse kalmadıktan sonra ses, onu çarşıya gerilmiş İsa'nın önüne çağırır ve konuşmaya başlar ve “*Alonso! Vakit geldi. Sen ve ben kavuşmalıyız artık.*” (Ş.A.:1999,21) der.

Alonso neyin vaktinin geldiğini anlamasa da sesi tüm dikkatiyle dinler, her dediğini yapar. Ses ondan olanca gücüyle, avazı çıktığı kadar bağırmasını ister. Çocuk heyecandan değil bağırarak, ses bile çıkaramaz. Sesin isteğini yinelemesi üzerine kendini zorlar, bağırarak başlar. Bu durum Alonso'yu oldukça şaşırtır.

“Bağırıyordu Alonso. Bağırabiliyordu. Sesi, incecik kuş sesi, doğduğu günden beri kulakları tırmalayan, alay konusu olan sesi, kilisenin yaşlı, nemli duvarlarında, yaldızlı, cılız mumlarında yankılanıyordu... Garip bir şeyler oluyordu... İncecik kuş sesi giderek kalınlaşırken, hayatında ilk defa kükreyebilmenin tadını çıkaran Alonso mutluluktan sarhoş oluyordu. Mucize dedikleri bu olmalıydı. Haftalardır peşinden ayrılmayan o tuhaf ses ona kol kanat germekle kalmamış, bir de içine girip kaderini değiştirmişti. Tekrar, tekrar bağırıyordu.

Bıraksalar, yani ses bıraksa, saatler, hatta
günler geceler boyu
bağırırdı.”(Ş.A.:1999,22)

Alonso sese itaat etmek istemese de ses, bundan sonra sözünden çıkmamasını tembihler. Sadece ses istediği zaman onun sesi olabileceğini söyler. Böylelikle Alonso hayatında sesle birlikte yeni bir döneme başlar. Üniversiteye gider, ülkenin en ünlü vaizlerinden biri olup çıkar. Uzak şehirlerden, köylerden insanlar onu dinlemeye gelir. Ancak ipler her daim sesin elindedir. Ne zaman içine girip ne zaman dışarı çıkacağına ses karar verir. Alonso onun sayesinde herkes tarafından beğenilen bir kişi olur ve en yüksek mevkiye kadar yükselir.

Vaazlarında onun yerine ses konuşur. Bu yüzden Alonso hiçbir vaazına hazırlanmaz. Vakit tamam olduğunda kendini sesin ellerine bırakır. Bu sebepten ötürü nelerden bahsedeceğini kendi de bilmez. Vaazdan sonra ise kimseyle konuşmamaya gayret eder. Çünkü ağzından çıkan ses kimsenin duymasını istemediği kendi sesidir.

Sesin Alonso’ya söylediği çok önemli bir sır vardır. Alonso aslında Yahudi kanı taşıyan bir “converso”³⁸dur. Bir bıçak alıp sol elinin serçe parmağını kesmesini ister. Alonso söylenileni yapar. Ses; bozulmamış, kirlenmemiş, saf Hıristiyan kanının kırmızı, Yahudi kanının ise siyaha çalan, koyu bir renk olduğunu ve Alonso’nun kanının içinde birkaç siyah damlanın bulunduğunu söyler.(Ş.A.:1999,26) Alonso buna itiraz edince ses; hiç görmediği, tanıma fırsatını bulamadığı dedesinin Yahudi bir tüccarın kızıyla evlenerek ailenin kanını bozduğunu anlatır. Alonso sesin anlattıklarına inanmak istemese de yaşamış olduğu bu hadiseyi saklaması gereken korkunç bir sır olarak değerlendirir ve gitgide Yahudilerden daha çok nefret etmeye başlar. Kendi eksiklerini başkalarına yansıtıp kabahati başkalarında aramaya alışmış olan Alonso, Yahudileri cezalandırırken aslında kendi kanında taşıdığı Yahudiliği daha çok örtmeye

³⁸ Converso: Din değiştirerek Hıristiyan olan Yahudilere denir.

çalışmaktadır. Sırrını saklama hususunda her zaman tedbirli davranır. Vaazlarında da sık sık Yahudileri kötüler. Bir vaazında şunları söyler:

“Conversos... Onlar ikiyüzlüdür, sahtekârdır onlar. Dışarıdan, inançlı Hristiyanlar gibi görünmelerine rağmen, aslında içten içe Yahudiliklerini muhafaza ederler. Temizlenmesi gereken bir cerahattir onlar. Damarlarında siyah, simsiyah kan akar. Ve bu pis kanı etrafa saçmak için fırsat kollarlar. Boşuna gayretleri! Zira kendi kanlarında boğulmaya mahkûmlar. Nereye kaçarlarsa kaçsınlar, Mısır’ı inleyen belalardan, sapkınları çürüten vebalardan kurtulamayacaklar. Şehirlerde ve köylerde, meydanlarda ve tarlalarda lanetlenecekler. Erkekleri tohum veremeyecek, kadınları döl tutmayacak. Sodom ve Gomore’nin laneti peşlerini bırakmayacak.” (Ş.A.:1999,27)

Alonso her ne kadar bunları söylese de; aradan geçen onca seneye rağmen Yahudilerden bahsederken hâlâ sol elinin serçe parmağı sızlar. Kanın aktığı o “melun” gündün bu yana kırmızıya tahammül edemez. Kendi Yahudiliğinin intikamını diğer Yahudilerden çıkarmaya çalışan Alonso, “ses” ile yaşadıkları o hadiseden sonra bir daha kanının akmasına izin vermemiş ve “bilinmeyen başkalarınca bilinmesi demek” olan kanının akması endişesiyle sürekli olarak öldürülme korkusu taşımaya başlamıştır. Bu korkuyla hayatından kırmızıyı ve göz alıcı renkleri çıkararak kara renge bürümüştür.

Alonso’nun vaazlarında en çok bahsettiği konu “ölüm”dür. Bu dünyadaki vazifesinin, insanları ölümün dehşetiyle, kendi ölümleriyle tanıştırmak olduğuna inanır. Ölüm düşüncesi onda o kadar büyük bir yer edinmiştir ki, evinin yemek odasının başköşesine kendini ölüm döşeginde tasvir eden bir resim asmıştır. Melek ve şeytan tasvirleriyle bezenmiş duvarda asılı olan bu resimde Alonso geniş bir saman yatağa uzanmış, yatmaktadır. Alonso her gün yemeğini bu resmin karşısında yer, şarabını onun karşısında içer, önemli kararları onun karşısında otururken alır. Ses de çoğu zaman bu

resmin içine gizlenmektedir. Alonso Perez de Herrera'nın vaktinin çoğunu geçirdiği yemek odası, onun karakterinin izdüşümlerini taşımaktadır. Bu oda, kendine has tek düzeliğini sarsmayacak kadar karanlık ve kıpırtısızdır. Oda ile paralel olarak Alonso da renksiz, kıpırtısız ve durağan bir insan olarak romanda yer alır. (Ş.A.:1999,14)

Alonso, bütün ömrünü insanlara ölüm haberlerini vermek, onları ölümün dehşetiyle tanıştırmak ve kendi ölüm fikirleriyle karşı karşıya getirmek için harcamıştır. Ancak her gece gördüğü bir karabasanın etkisinden kurtulamıyordur. Alonso'nun rüyasında gördüğü ölüm; yemek odasında, içinde hiçbir renk olmayan, kan renginden dolayı bütün renklere karşı olan Alonso'nun kendini ölüm döşeğinde tasvir ettirdiği resme benzememektedir. Her gece gördüğü kâbusta kanla boğuşur. “*Ölümden değil ama ölmekten, ölmekten değil ama öldürülmekten korkuyordu.*” (Ş.A.:1999,205) Rüyasında onu öldüren genci bir “ışık topacı” olarak görür. Delikanlının yüzünde nefret ve gaddarlık yoktur. Alonso'nun sol elinden tutup parmaklarını emmeye başlar. Alonso, ona karşı koyamaz. Delikanlı kılıcını çekerek sol elinin bileğini, sonra da Alonso'nun sol elinin bileğini keser. Birlikte çırılçıplak bir kan denizinde yüzerler.

Alonso Perez de Herrera, bir vaazında son zamanlarda meydana gelen olağanüstü doğumlardan bahseder. Buna benzer daha pek çok doğumların olacağını; çünkü Hıristiyan dünyasının günahkâr olduğunu söyler. (Ş.A.:1999,24)

Bunların dışında “Doğu'dan gelen felaketlerden”, Türklerden yani Osmanlı'dan bahseder. Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunun ilerlemesine Tanrı'nın müsaade ettiğini, buna sebep olarak da Hıristiyanların günahkâr olduklarını söyler. Oldukça kışkırtıcı konuşmalar yapan Alonso Hıristiyan dünyasını günahkâr olmakla itham eder.

“Onlar dünyadaki en gaddar, en kana susamış orduya sahipler. Ayaklarının bastığı her yerde, kadın-çocuk demeden önlerine çıkan tüm Hıristiyanları kılıçtan geçiriyorlar... Unutmayın ki, Doğu'dan

gelen felakette mücadele etmek, Deccal'le³⁹ mücadele etmektir. Peki, sorarım sizlere! Hiç düşündünüz mü, Yüce Tanrı bu gaddar ordunun ilerlemesine, palazlanmasına niçin müsaade ediyor?... Evet, Tanrı Türklerin ilerlemesine müsaade ediyor çünkü Hıristiyan dünyası günahkâr. Evet, Hıristiyan dünyası bir günah batağında çırpınıyor. Hepimiz günahkârız; hepiniz günahkârsınız!”(Ş.A.:1999,25)

Vaaz bitiminde topluluktaki kadınlardan birinin hıçkırarak “*Niçin Tanrı masun insanların ölmesine müsaade ediyor?*”(Ş.A.:1999,28) diye sorması üzerine; ses hırçınlaşarak: “*Ah cahil çocuk! Küçücük aklınla sebep mi arıyorsun? Sebebi gayet sarıh. Onlar işledikleri günahlardan ötürü ölmüyorlar. İlk günahtan ötürü öliyorlar.*”⁴⁰ (Ş.A.:1999,25) der.

Alonso Pere de Herrera “Saklı Sapkınları Teşhis ve Tasnif Etmenin Yolları” adlı bir kitap yazmaktadır. Kitapta Hıristiyan halkı içindeki sapkınların nasıl anlaşılacağına dair Alonso'nun düşünceleri yer alır. Bu saklı sapkınlar sözlerden anlaşılacağı üzere Yahudilerdir.

“Onlar, dışarıdan bakıldığında inançlı Hıristiyanlar gibi görünen saklı sapkınlardır. Fakat ne denli saklanmaya çalışırlarsa çalışsınlar, aslında gayet kolaydır onları teşhis etmek. Zira üzerlerine örttükleri ve sabırla yamadıkları örtü, günahkâr bedenlerini tamamen kapatmaya yetmez... Onlar uzun müddet saklanmayı başaramazlar.

³⁹ Deccal, farklı inançlara göre ahir zamanda, Mesih'in veya Mehdi'nin ikinci kez yeryüzüne gelmesinden önce insanlığın dini inançlarını kullanıp saptırarak kötülüğe ve sapkınlığa yönelteceğine inanılan şeytanı temsil eden insandır. (Mehmet Aydın, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, İstanbul, Din Bilimleri Yayınları, 2005, s.62)

⁴⁰ Hıristiyan teolojisinde Âdem'in işlediği günah bütün çocuklarına geçer ve her insan günahla doğmuş olur. Bu durumdan ise ancak İsa'nın lütfü ile kurtulabilinir. İlk günah da denen aslî günah anlayışına göre, ilk günah, Hz. Âdem'in suçuyla başlamış ve bütün soyuna bulaşmıştır. Her doğan insan, babası Âdem'in günahının mirasından dolayı günahkâr olarak doğar. (**Dinler Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, Sabah Dış. Tic. Paz. Aş., 1999, C.2 s.34-39)

Cuma öğleden sonra evlerini temizleyip, günbatımından evvel mum yakarlar. Cumartesi sabahları temiz kıyafet giyerler. Bütün yemeklerini bir gün evvelden pişirip fırına koydukları için o gün yemek pişirmezler. Bir tepenin üzerine çıkıp köye, kasabaya yahut şehre dikkatlice baktığımızda, cumartesileri bacasından duman çıkmayan evleri bir bir tespit edebiliriz.

Onlar dizlerinin üzerinde dua etmezler. İçlerindeki habis ruh onları kıvrandırdığı için dua ederken isteseler bile sabit duramazlar. Bu habis ruh, ayak parmaklarından tırnak uçlarına kadar vücutlarının her bir zerresini ele geçirmiştir. Bu sebepten ötürü, tırnaklarını kestikten sonra kaldırıp atmak yerine muhakkak yakarlar. Oysa tıpkı tırnakları gibi ateşle...”(Ş.A.:1999,62-63)

Alonso Perez de Herrera aynı zamanda Engizisyon görevlisidir. Başında kukuletası, üzerine beyaz cüppesi ile Casa Santa’da bir sorgu esnasında karşımıza çıkar. Dönemin günah anlayışında, inançlarını gizlice yaşadıkları tespit edilen Yahudiler, Engizisyon tarafından yargılanır. Engizisyon yargıcı olan Alonso, Casa-Santa (Kutsal Ev) denilen bir binada günahkâr olarak değerlendirdiği insanları günahlarından ve haklarındaki suçlamalardan dolayı yargılar ve günah işlediğini düşündüğü herkesi cezalandırmak için çalışır. Özellikle suçlamaların çoğunu ölümle cezalandırmaya çalışan bu engizisyon yargıcı, yaptıklarından da zevk alır. Suçlu bulunanlar ise auto, yani yakılarak ölüm cezasına çarptırılırlar. Hıristiyanlıktan saptıkları ve Hz. İsa’ya karşı suç işledikleri gerekçesiyle karşısına getirilen kadınlar hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“...merhamet dolu gözlerle bakıyordu genç kadına. Yaptıklarından dolayı onu suçlamıyordu. Ne de olsa kadınlar, günah işlemeye erkeklerden çok daha meyilliydi. Tabiatları böyleydi. Zira onlar, Havva’nın kızlarıydılar. Saçmalıklara inanmaya,

büyülerden medet ummaya, şeytana itaat etmeye, batağa-düşüp batağa-düşürmeye yatkındılar. Tuhaf olan bir kadının yoldan çıkması değil, doğru yolda kalabilmesiydi... Yedi temel günah, yedi melun hayvan, bilhassa kadınları pençesine alırdı.”(Ş.A.:1999,158)

Alonso Perez de Herrera yedi temel günahı yedi melun hayvanla özdeşleştirir. Bunlardan ilki hasettir; haset durmadan deri değiştiren bir yılanıdır kadınların beyinlerine ve yüreklerine dadanır. İkinci günah öfkedir ve öfke kadınların çabuk öfkelenen ve sakinleşemeyen özelliği olarak gagası sivri, ibiği kan kırmızı, tüyleri siyah bir horozdur. Kadınlar, öfke ile hareket ettiklerinden dolayı yoldan daha çabuk çıkarlar. Üçüncü günah şehvettir; şehvet gözü doymayan bir keçidir. Dördüncü günah tamahkârlık; bir karakurbağasıdır. Karakurbağasının kadınların elindekilerle yetinmesini engellediğini düşünür. Kadınların, erkeklerin çalışarak kazandığı hiçbir şeyden yine de memnun olmadığını düşünür. Beşincisi tembelliktir; tembelliği katırla özdeşleştirir. Altıncı günah gurur, bir tavus kuşudur kadınların aklını başından alır. Son günah ise oburluktur, oburluk ise domuza benzetilir. Alonso’ya göre bu yedi günah, yedi çirkin hayvan kadınların peşinden ayrılmayan bir gölge gibidir.

Kadınların aklını çelen şeytanlar vardır. Bunların isimleri ve özellikleri iyi bilinmeli; ona göre uygun bir tedavi yapılmalıdır. Bu şeytanlar; Satan, Lucifer, Beelzebub, Barrabbas, Asmodaeus -tamahkârların piridir.- Leviathan, Belial-Çingenelerin, cadıların ve kâhinlerin piridir. Auristel -kumarbazların ve inkârcıların piridir.- Renfas- küçük hazlarla beslenir. Bilhassa genç kızların yanından ayrılmaz.

Yıllarca Alonso Perez de Herrera’yı bir an olsun yalnız bırakmayan ses, Alonso’nun Engizisyonda yargılanan Isabel Nunez Alvarez’i kendisine danışmadan serbest bıraktığı, ona itaatsizlik ettiği için terk eder. Alonso “ses”in tüm baskılarına rağmen Isabel’i ölümle cezalandırmak yerine bir süre bir manastırda kaldıktan sonra serbest bırakmaya karar verir. Çünkü çocukluğunda ilim ve irfan sahibi Müslüman bir

kadın olan Yaşlı tarafından yetiştirilen Isabel, Casa-Santa’da yargıç Alonso tarafından yargılanırken verdiği cevaplar yargıcı etkiler. Kadınların akılsız, zevklerinin ve şeytanların kölesi olduğunu düşünen Alonso, Isabel’in akli, sabrı ve sükûneti karşısında etkilenir. Aslında Alonso’nun kadınlara karşı yaklaşımı daha çok dedesinin bir Yahudi kadınla evlenmesi ve bu kadın yüzünden kanlarını kirlettiğini düşüncesinden ileri gelmektedir. Kadınlara öfkesi geçmişinden kaynaklanır. Nitekim“ses”e ihanetinden sonra da “ses” tarafından öldürülecektir.

Sesin gitmesi Alonso’yu son derece üzer. Duvarları dini resimlerle dolu yemek odasına kapanır, kimseyi kabul etmez. Tüm gün yalvarırcasına duvarda asılı duran resme gizlenmiş sesin konuşmasını bekler. Birkaç gün geçtikten sonra ses geri döner. Fakat dönmesinin sebebi yaklaşan tehlikeden Alonso’yu haberdar etmektir. Ses; kan kokusu aldığını söyler. Oysa kan akıtılmamalıdır. Sesin bu sözleriyle endişeye kapılan Alonso; telaşa kapılır, mecbur kalmadıkça evinden dışarı adım atmaz, birkaç yakını dışında ziyaretçi kabul etmez. Öyle ki; artık ayinlerde bile görevini hakkıyla yerine getiremez.

“Geceyarısı ayininde Los Inocentes Kilisesi’nde Dominikanlar ilahi söylüyordu... Topu topu yedi sekiz adım atacaktı Alonso Perez de Herrera. Yedi sekiz adım sonra ulaşacaktı Dominikanlara, sığınağa, doğru notaya. Ayin kısa sürecek. Koroya ulaştığında dizlerinin üzerine çöküp dua edecek. Altın kakmalı şamdandaki beyaz mumu yakacak, müziği kutsayacak ve vazifesini tamamlar tamamlamaz evine dönecekti...(Ş.A.:1999,205)...Çöktü dizlerinin üzerine. Gözlerini kapadı. Tedirginliğini ele veren bir telaşla duayı tamamladı.”(Ş.A.:1999,206)

Dua bitiminden sonra ayağa kalkarken Alonso tökezler. Toparlanmaya çalışırken sol göğsünden kan aktığını fark eder, öylece kalakalır. Kılıç henüz kalbine girmemiştir

ve katilinin yanı başında olduğunu görür. Burada Alonso Perez de Herrera'nın akıbetinin ne olduğuna (ölüp ölmediğine) dair herhangi bir bilgi yoktur. Şu konuşma ile bölüm tamamlanır ve Alonso Perez de Herrera'dan bir daha bahsedilmez.

“‘Yapma’ diye fısıldadı.
‘Biri bunu yapmalı’ dedi öteki.
‘Bu sen olma’ diye yalvardı.
‘Ne fark eder ki’ dedi öteki.”(Ş.A.:1999,206)

Alonso Perez de Herrera, yazar tarafından Yahudilikten dönme bir Hıristiyan olarak tasarlanarak, Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki ilişkiye, çatışmalara dikkat çekilmiştir. Eserin merkezî kişilerinden biridir ve yazarın tezine uygun olarak hareket eder. Din adamı olmasının da etkisiyle katı bir Hıristiyan olan Alonso, Yahudilere karşı -Yahudi kanı taşımasına rağmen- korku ve öfke beslemektedir. Alonso, eserde aynı zamanda Engizisyon yargıçlığı görevinde bulunur ki, bu görev onu, diğer kahramanlarla bir araya getirir ve onların hayatındaki değişikliklere sebep olur.

1.17. Haham Yakup (Şehrin Aynaları, 1999)

İstanbul'da Yahudi cemaatinin hahamlığını yapmaktadır. Romanda, Miguel'in İstanbul'a gittiğinde yanında kalması vesilesi ile yer alır. Hayatına dair pek fazla bilgiye sahip olmadığımız Haham Yakup'un kimi kimsesi yoktur, hiç evlenmemiştir. Aslında bu durum onu içten içe üzmektedir. Her şeyin başka türlü olabileceğini, ama olmadığını, bu sebepten kaçırdığı fırsatlara hayıflandığını; fakat yine de kendini teselli edebildiğini görürüz. Zira tüm hayatını okumaya, okuduklarını insanlarla paylaşmaya vakfetmiştir. Kendini cemaatinin dirlik ve düzenini, huzurunu sağlamaya adanmıştır.

“Seneler var ki bütün varını yoğunu Hasköy'ün yukarı mahallesindeki cemaati bir arada tutabilmeye adanmıştı. Hassas dengeleri gözetmek, bozulan ilişkileri düzeltmek, çıkan huzursuzlukları gidermek ve koskoca

imparatorlukta parçalar içinde parça, yamalar arasında yama olan cemaati daim kılabilmek için uğraş vermişti.”(Ş.A.:1999,129)

Haham Yakup insanların fitratını her biri kendi mecrasında akan, birbirine karışmayan nehirlere benzetir. Bu sebepten dolayı cemaatinin hem yukarı mahalledeki dindaşlarıyla hem de öteki cemaatlerle görüşüp kaynaşmalarını teşvik eder. Kendisinin de en yakın dostu bir Müslüman olan Şeyh Süleyman Sedef Efendi'dir. Zaman zaman onunla oturur sohbet eder, ona akıl danışır.

Haham Yakup ağaçlarla konuşur, her canlının halini hatırını sorar. Onun için isimlerin de ayrı bir anlamı vardır. Ölüm döşeğinde olan bir hastayı ziyarete gider. Haham, hastalığın kişinin eski isminin peşinden gidip, yeni ismin yakasından düşmesi için Museviliğin gereklerine göre hasta kişilere yeni bir isim verir. Eğer hastalık yeni isme de musallat olursa yapacak bir şey yoktur. Bunun için ismi dikkatli seçmesi gerekmektedir ve hastaya “Hayyim” ismini uygun görür. Hayyim; hayat demektir. Hahama göre de her isim bir başlangıç demektir.

Haham isimlerin büyüüne inandığı gibi, ağızdan çıkan kelimelerin kudretine de inanmaktadır. Bu inancını da Babilli kâhin Balaam'ın hikâyesine dayandırır.⁴¹

Son günlerde Yahudi cemaat arasında mesihin geleceğine dair dedikodular yayılmaktadır. Ester adlı bir kız sık sık rüyasında “O”nu gördüğünü iddia eder ve halk buna inanır. Bunun için çalışmak yerine vakitlerini ibadetle geçirip onu beklemeyi yeğlerler. Bu durum Haham Yakup'u oldukça tedirgin eder. Her ne kadar şüpheyle yaklaşıp da Ester'le görüşmekten kendini alamaz. Ailesinden ortalığı velveleye

⁴¹ Yazar, romanda Balaam'ın hikâyesini şöyle anlatır: Balam Babilli bir kâhindir. Kehanetleri kadar dil üstadı olmasıyla da tanınır. Bir gün Moab kralı Balak kâhini yanına çağırır. İsrailoğulları'nı lanetlemesine karşılık bir servet vaat eder. Kâhin Kral Balak'ın teklifini tereddütsüz kabul eder. İsrailoğulları'nı görebileceği bir tepenin üzerine çıkar. Bir müddet konuşmadan rüzgârın daha sert esmesini bekler. Rüzgâr istediği şiddete ulaşsa da kâhin konuşmaz.

Kaynaklarda; Chilam Balam (kâhin Balam) olarak geçmekte olan bu kişinin, İspanyolların geleceğini kehanetiyle önceden bildirmiş bir kâhin-şamanın adı olduğu belirtilir.

vermemelerini ister; oysa Ester'in rüyaları çoktan ağızdan ağza dolaşmaya başlamıştır bile. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Haham, yakın dostu Şeyh Süleyman Sedef Efendi'ye akıl danışmaya gider. Şeyh Süleyman Sedef Efendi durumdan haberdardır. Yıllar önce rüya tabiri yapmayı bırakmasına rağmen, dostu için yeminini bozar. Ester'in rüyalarında gördüğü genç adamın, onlar için umut demek olduğunu söyler. Haham Yakup içinse umut tehlikelidir.

Şeyh Süleyman Sedef Efendi bir gün dostu Haham Yakup'u çağırır. Selanik'teki bir yakınından mektup aldığını; mektupta Yahudi cemaatinden bir adamın ruhun ölümsüz olmadığını, insanlarla hayvanlar arasında hiçbir farkın bulunmadığını, ölüm sonrası hayatın bulunmadığını yazdığı bir kitaptan bahseder. Bu kişi Isabel'in kocası, Miguel'in ağabeyi Antonio sonraki adıyla Abraham Pereira'dır. Mektubu yazan kişi bu adamın etrafa tehlike saçtığını ve cezalandırılması gerektiğini de ekler. Bu adam Haham Yakup'u halkın Mesih olarak düşündükleri kişi kadar endişelendirmez. Kitapları çok seven Haham Efendi kitabın kendi diliyle konuştuğunu, kendi mecrasını bulduğunu, muhatabının yazarı değil kitap olduğunu düşünür. Oysa insanın muhatabı yine insandır.

Haham Yakup ile Mesih olarak nitelenen Miguel Pereira daha sonraki adıyla İsak'ın yolları bir şekilde kesişir. Fakat bu buluşmaya dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Haham Yakup Miguel'e evinde kalmasını teklif eder ve birlikte yaşamaya başlarlar. Miguel Pereira da bir conversodur, yani sonradan Hıristiyan olmuştur. İstanbul'a geldiğinde ise Yahudi olduğunu gizlemez. Haham Yakup yeni arkadaşını can dostu Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile tanıştırır.

Miguel Pereira Haham Yakup'un evinde kitaplarla tanışır, hemen hepsini okur. Okuduğu dini kitaplar Miguel Pereira'yı Tanrı'nın niçin çoğul hitap ettiği hususunda düşündürür ve bunu hahama sorduğunda şu cevabı alır:

“Bu mühim bir soru. Pek çok âlim bu mesele üzerine uzun uzun düşünmüş ve yazmış.

Mesela Nahmanides'e göre Tanrı çoğul konuşurken, tüm yarattıklarını insanın yaratılışına katılmaya çağırıyor. Zira insanın vücudu yeryüzünün tozundan yapılmıştır, ruhu ise gökyüzünden. İşte bu ruh insana bilgelik ve mükemmellik verir. Onu bütün öteki mahlûklardan farklı kılar. Nahmanides'in nezdinde, Tanrı, herkes ve her şeyi, böylesine güzel olan insanın yaratılışına çağırmak için çoğul konuşur.”(Ş.A.:1999,243)

Miguel Pereira Haham Yakup'un bu konudaki düşüncesini sorduğunda ise haham “*Belki Tanrı çoğul konuşuyor çünkü o da yalnızlığı sevmiyor.*”(Ş.A.:1999,243) cevabını verir.

Artık İsak adını alan Miguel Pereira bir gün Haham Yakup'la birlikte İstanbul sokaklarında dolaşırken Ester'in rüyalarına giren beklemedikleri kişinin, mesihin kendisi olduğunu söyler. Haham onu durdurmaya çalışır, başına bela alacağını onun mesih olmadığını sadece mutsuz bir adam olduğunu, dünyadaki herkesin acı çektiğini ve acıların da mükâfatı olduğunu söyler. Ancak İsak onu dinlemez. Bu hadiseden sonra Haham Yakup'un bahsi geçmez.

Haham Yakup, Miguel İstanbul'a gelince romana girer, ona yol gösteren aydınlatıcı bir kişi olarak yer alır. Kurgu içinde konumu itibariyle önemli bir kahramandır, din adamıdır. Romanda kendi menfaatlerini gözetmeksizin, başkalarının iyiliğini isteyen ve onların yararı için çalışıp fedakârlıklarda bulunan, yardımsever bir kişidir. O bütün hayatını İstanbul'da yaşadığı muhit içindeki Yahudileri bir arada tutmaya adanmıştır. Bunun sonucunda sağladığı bir menfaat yoktur. Toplum içinde böyle din adamları vardır ve olmalıdır, fikrini bizde uyandırır. Haham Yakup'la birlikte yazar tarafından vurgulanmak istenen bir husus, dinler ve cemaatler arası dostluk, sevgi ve saygıdır. Bu düşünce Haham Yakup ile Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin dostluğunda gözlemlenir.

1.18. Şeyh Süleyman Sedef Efendi (Şehrin Aynaları, 1999)

Süleyman Sedef Efendi, İstanbul'da Hasköy yakınlarındaki bir tekkenin şeyhidir. Haham Yakup'un yakın arkadaşı olması vesilesi ile bahsedilir. Zühre ve Zülfe adlı iki kız babası olan Şeyh Süleyman Sedef Efendi genç yaşta eşini kaybetmiştir.

Hayatı hakkında pek fazla bilgi verilmeyen Şeyh Süleyman Sedef Efendi, her gün öğle vakti tekkenin ikinci katındaki odasına çekilir, tefekküre dalıp yalnızlığına gömülür. Akşam ezanı okunduğu vakit odasından çıkar, kahvesini içer. Odadan her çıkışında şeyh oldukça üzgündür. Şeyhin bu hali kızı Zühre'yi düşündürür; niçin her gün bu kadar üzgün çıktığına, şayet kitaplarla dolu bu oda babasını bu kadar üzüyorsa neden her gün oraya kapandığına anlam veremese de sormaya cesaret edemez.

Haham Yakup, şeyhin yakın arkadaşıdır, sık sık ziyaretine gelir. Cemaati arasında mesihin geleceğine dair söylentiler ve Ester'in rüyası Haham'ı endişelendirir ve şeyhe akıl danışmaya gelir. Şeyh Süleyman Sedef Efendi, seneler evvel rüya tabiri yapmayı bırakmış olmasına rağmen biricik dostu için yeminini bozar. İçi su dolu gümüş bir tas getirir. Suyun üstüne nargilesinden çektiği dumanı üfler ve duman şekil almaya başlar. Bu şekillerden anlam çıkaran Şeyh, Ester'in rüyalarına giren genç adamın cemaat için umut demek olduğunu söyler. Burada yazar şeyhin rüya tabiri şeklini verir ama böyle bir tabir şekli tartışmalıdır.

Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesi İsak Perreira'nın gözünden anlatılır. Haham Yakup, yeni arkadaşı İsak'ı Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile tanıştırmaya götürür. İsak önce tekkeyi gezer. Tekkeye İsak Perreira anlatılırken değinileceği için burada sadece bahsetmekle yetiniyoruz.

İsak, tekkeyi dolaştıktan sonra Haham Yakup ve Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin yanına gelir. Şeyh, İsak'ın boynundan yere düşen ay taşını (inciği) görünce şaşırır;

“Şeyh Süleyman Sedef Efendi, büyük bir şaşkınlıkla yere düşen süt beyaz taşta bakıyordu. Nice sonra, zangır zangır titreyen elleriyle taşı kavradı. Gözlerini yumdu, tekrar açtı. Avucundaki taşın ürkmüş gibi bir hali vardı.”(Ş.A.:1999,261)

Bu taşı vaktiyle gördüğünü, nereden bulduğunu sorar.(Ş.A.:1999,262) İsak, taşın kendisine ait olduğunu söyleyince Şeyh Süleyman Sedef Efendi taşın kimseye ait olmadığını, onun da taş için sadece bir durak olduğunu söyler. Ancak, taşın önemine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu sözleri işiten İsak öfkelenir. Şeyh ise bunu tekerrür olarak değerlendirir:

“Tekerrür, her dem yeniden gelir vücuda. Sen buna yeni dememi bekliyorsun. Bense eski bile demiyorum.”(Ş.A.:1999,263)

İsak'ın bu öfkeli hali ona karısı Simten'i hatırlatır. Böylelikle Şeyhin karısı ve hasta kızı Zülfe hakkında bilgi ediniriz. Karısı da oldukça sinirli bir kadındır, gittikçe daha da hırçınlaşır. Hemen her gün bahçeye kazan kurup çamaşır yıkar, adeta düşmanından öç alır gibi sinirini çamaşırlardan çıkarır. Yine bir gün çamaşır yıkarken kaynar suyla dolu kazan bahçede oynayan kızları Zülfe'nin üzerine dökülür, yüzünün yarısı yanar. O günden sonra Şeyh Süleyman Sedef Efendi, Zülfe'yi tekkenin semahanesinden merdivenle çıkılan tavan arasında saklar. Kızı çirkin olduğu için insan içine çıkaramayacağını düşünür.(Ş.A.:1999,274) Kanaatimizce şeyhin en büyük üzüntüsü, her gün odasından hüznü dolu çıkmasının en büyük sebebi kızı Zülfe'nin bu durumudur. Sonunda Zülfe İsak ile birlikte sırta kadem basar. İsak'ın Haham Yakup'la birlikte tekkeyi ziyaret etmesinden sonra Süleyman Sedef Efendi'den söz edilmez.

Elif Şafak'ın pek çok eserinde alt metin olarak yer alan tasavvuf konusu, bu eserde Şeyh Süleyman Sedef Efendi vasıtası ile işlenmiş olur. Şeyhin, mutasavvıflığına dair pek az bilgi verilmesinin yanında tekkesi tanıtılır. Yazarın döngüsellik/tekerrür düşüncesini vermek ve dinler arası dostluğu göstermek istemesi dolayısıyla şeyhin kurgu içinde yer aldığı söylenebilir.

1.19. Miguel Pereira- İsak (Şehrin Aynaları, 1999)

Miguel Pereira, yaptığı bazı dinî davranışlar ve Mesih iddiası dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Romanın ana kahramanlarından olan Miguel, aslen Yahudi bir ailenin çocuğudur ve sonradan Hıristiyan olmuştur. Çocukluğundan itibaren son derece asi, hırçın ve haylazdır. Büyüdükçe de bu davranışlarında hiçbir değişiklik görülmez. İçkiye ve kadınlara düşkündür. Ağabeyi ve yengesiyle aynı evde yaşamaktadır. Düzenli bir işi ve hayatı olmayan Miguel Pereira bir dönem karnını doyurmak için Oro Azul Manastırı'na dadanmış; her gün yoksullara, açlara, sakatlara, vb. ihtiyacı olan herkese dağıtılan çorbadan yemiştir.(Ş.A.:1999,55)

Aç kaldığında karnını doyurmak için türlü yollar deneyen Miguel Pereira bir keresinde arkadaşı Rodrigo Mendez Silva ile birlikte on bir kişi daha bularak Hz. İsa ve on iki havarisi kılığında bir hana giderler. Hancıya kendisini Hz. İsa, yanındakileri havariler olarak tanıtan Miguel yiyecek ister. Önce şaşırان hancı, en güzel yemekleriyle masayı donatır. Yemekler yenilip bitirildikten sonra Miguel oyununa devam eder ve parmaklarını kucağında birleştirerek hancıya işlediği tüm günahları anlatmasını söyler. Kıpkırmızı kesilen hancı dizlerinin üstüne çökerek işlediği günahları itiraf etmeye başlar.(Ş.A.:1999,106)

Miguel, handan çıktıktan sonra eve gelip yatar, türlü rüyalar görür. Rüyasında bir dehlizin içinde olan Miguel; dalları toprağın içinde, kökleri yukarda bir ağaç görür. Ağacın köklerinde sarı sarı meyveler asılıdır. Dehlizin biraz ilerisinde bir kuyu görür.

Bu kuyuda saçlarından asılarak boşluğa sallandırılmış Harut ile Marut durmaktadır. Miguel onları görünce madem büyü yapmayı bildiklerini, niçin hâlâ burada asılı durup kurtulmayı denemediklerini sorar. Harut ile Marut aynı anda “*Olmaz! O zaman dünyanın çivisi çıkar.*” (Ş.A.:1999,115) diye cevap verirler.⁴²

Miguel iki meleği orada bırakıp yürümeye devam eder. Bir kuyunun yanından geçerken içerde birisinin içli içli ağladığını işitir. Eğilip baktığında Yusuf Peygamber’in kuyunun içinde dizlerinin üzerine çökerek kendisine zulüm eden kardeşlerini bağışlaması için Tanrı’ya dua ederken görür. Etraftan bir ip bularak kuyuya sarkıtır. Fakat Yusuf Peygamber ipe tutunup çıkmak yerine duvarda yetişmiş bir menekşeyi ipin ucuna bağlar. Miguel şaşkınlıkla buradan çıkıp çıkmak istemediğini sorar. Yusuf Peygamber zamanı gelince buradan çıkacağını söyler. Miguel, kardeşlerinin Hz. Yusuf’a bu kadar zulüm etmelerine rağmen niçin hâlâ onları bağışlaması için Allah’a yalvardığına anlam veremez. Yusuf Peygamber onları sevdiğini söylediğinde şaşkınlığı daha da artar. Şayet zulüm edeni seversen, sevdiğini sevmenin bir anlamı olmayacaktır. Bunun üzerine Hz. Yusuf’un cevabı ise “*Ben yaratandan ötürü bütün yaratılanları seviyorum.*” (Ş.A.:1999,115)⁴³ olur.

Miguel Yusuf Peygamber’in yanından ayrıldıktan sonra bir süre daha dehlizde yürümeye devam eder. Sonra kendini mahşer yerine benzer bir kalabalık arasında bulur. Burada her şey tersinedir. Miguel’e göre burası tersine dünyadır.

“Dilenciler tahtırevanlara kuruluyor, krallar
züğürt taifesinin sofrasını süslüyor. Ve ben

⁴² Burada Harut ile Marut’un sözlerinden her şeyin Allah’tan geldiği, O’nun bilgisi ve isteği dışında hiçbir mahlûkun bir şey yapamayacağı anlaşılabilir. Harut ile Marut, büyü ile kendilerini kurtardıklarında Allah’ın takdirine karşı gelmiş olacak, kâinatın eşsiz nizamı bozulacaktır.

⁴³ Yunus Emre’nin “Elif okuduk ötürü / Pazar eyledik götürü / Yaradılmışı severiz (hoş gör), yaradandan ötürü”(Faruk Kadri Timurtaş, **Yunus Emre Divanı**, İstanbul, Babıâli Kültür Yayıncılık, 2006, s.79) beyti burada Hz. Yusuf’a söylenmiştir. Yaradandan ötürü yaradılana duyulan sevgi ve hoşgörü Yunus Emre felsefesinin özüdür. Allah aşkı o kadar büyüktür ki yarattığı canlı cansız her şeye sevgi duyulur. Hz. Yusuf da kardeşlerinin yaptığı onca eziyete, cefaya rağmen, bunun Allah’ın takdiri olduğunu düşünmüş, O’na duyduğu sevgi ile kardeşlerine karşı kin gütmemiştir.

adam yerine konuyorum. Bu tersine dünya olmalı!”(Ş.A.:1999,116)

Miguel uyandığında odanın içinde bir karaltı fark eder. Bembeyaz ışık huzmesi gibi olan bu “şey” Miguel’e göre öteki âlemden gelmiştir. Çocukluğundan beri böyle ziyaretçileri olmuş, ruhlarla ahbaplık etmiştir. Miguel ile ruh konuşmaya başlar. Ruh buraya Miguel’i uyarmaya geldiğini, felaketin yaklaştığını, bir an önce sevdiklerini de alıp buradan çok uzaklara gitmesini, aksi takdirde hayatının son bulacağını anlatır. Miguel, ruha ismini sorar. Ruh ise isminin ondan başkalarına bahsederken lazım olacağını, oysa başkasına anlatırsa bir daha gelmeyeceğini söyler. Miguel ismin kendisi için, onu daha sonra hatırlaması için lazım olduğunu söyleyince ruh, Miguel’in ad vermesini ister. Miguel ise ruha Maggid, anlatıcı, adını verir: “*Maggid dedi usulca. Sen benim nakledicimsin. İsmi Maggid*”(Ş.A.:1999,118)

Konuşmasına devam eden Maggid, Miguel’e söylediklerini ciddiye alması gerektiğini yoksa sonun felaket olacağını ve en önemlisi anlatacak hikâye kalmayacağını ısrarla belirtir. Çünkü Maggid’in işi insanların hikâyelerini anlatmaktır. Bunun için de en uygun mekân dar-ı dünyadır. Bu ilginç tanışmalarından sonra Maggid, Miguel’i yalnız bırakmayacak, sık sık ziyaret edip olacıklardan ya da olabileceklerden bahsedecektir.

Miguel Perreira, ailesi ve yakın arkadaşı Rodrigo Mendez Silva Engizisyon görevlileri tarafından Hıristiyanlıktan sapmak ve Hz. İsa’ya karşı suç işlemek gerekçeleriyle yargılanırlar. Tüm suçlular Engizisyon görevlileri tarafından yakalanıp tutuklanırlar. Fakat Miguel o gece evde olmadığı için kurtulmayı başarır. Yine de içi rahat değildir, tüm olanlardan kendisini sorumlu tutar. Engizisyonun adamlarından kaçsa da vicdanından kaçamamaktadır. Onca günahına rağmen kendisi dışarıda, sevdikleri içerdedir.

“İçinden bir ses bütün bunlara sebep olduğunu söylüyordu. Sürdüğü sefahat hayatı, kırdığı kalpler, düşünmeden açtığı kilitli sandıklar, işlediği günahlar ve dillerle destan vurdumduymazlığı bütün bunları hak ettiğini açıkça ortaya koyuyordu. ...pisliğin teki, boyunca günaha batmış biri olabilirdi. Bu felaketi hak etmiş de olabilirdi; ama neden sevdikleri içerde, kendisi dışarıdaydı. Neden Tanrı böylesi bir cezayı reva görmüştü?... Neden Tanrı onun yakayı sıyrmasına, baskın anında evde olmamasına müsaade etmişti?” (Ş.A.:1999,172)

Miguel’in gıyabında tutuklama ve idam kararı çıkarılır. Yakalanamadığı ve suçu kesinleştiği için auto⁴⁴ günü samandan yapılan maketi temsili olarak yakılır. Miguel ise baştan aşağı siyah giymiş bir dilenci kılığında gizlice halkın arasından yanan maketini izler. Bu süre zarfında eski bir aşğının yanında kalmaktadır. Autodan sonra artık Madrid’de kalamayacağını anlar ve bir gemiye binerek “aynalar şehri” dediği İstanbul’a gider.

İstanbul’da karşımıza bambaşka bir Miguel çıkar. Burada Yahudi cemaat içinde yaşamaktadır, bir vesile ile Haham Yakup ile tanışır, onun evinde kalmaya başlar ve İsak ismini alır. Bu süre zarfında Yahudi cemaati de içten içe kaynamaya başlamıştır. Zira Ester adlı bir kız sık sık rüyasında “Mesih” olarak düşündükleri o kişiyi görür ve tarife bakılırsa bu kişi; uzun, kıvrırcık, kuzguni saçları ile Miguel Pereira’dan başkası değildir. Cemaatinin bu hali Haham Yakup’u son derece endişelendirmektedir. Miguel’in İstanbul’da ne yaptığı, Haham Yakup’la nasıl tanıştığı hakkında bilgi

⁴⁴ Auto (auto de fe): İspanyol engizisyonunun kutsal idam – ateşte yakma - töreni. (Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü, Dinler, Tarikatlar, Mezhepler, Efsaneler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s.13)

Engizisyon kurulu, auto de fe için belirtilen yere ayın alayıyla giderdi. Mahkûmlara bir çeşit manto (sanbenito) ve üzerlerine şeytan, alev şekilleri veya saint-andre haçları çizilmiş mukavvadan sivri bir külah (coroza) giydirilirdi. Çok kalabalık olan törene bir vaazla başlanırdı. Suçlular, hatalarını itirafa, dinî cezalara, kırbaçlanmağa, süreli veya müebbet hapse, sürgüne, malının ve mülkünün kısmen veya tamamen elinden alınmasına, ölüme mahkûm edilirdi. (Guy Testas, **Engizisyon Orta Çağ Hıristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet**, (çev. Ali Erbaş), İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 20)

verilmez, ama Haham Yakup'un evinde kalacak kadar iyi dost olmuşlardır. Burada kitaplarla tanışır, dini konuları içeren pek çok kitap okur, kafasında oluşan soruları haham efendi ile konuşur. İsak'ın kitaplarla haşır neşir olması, bütün gün okuyup düşünerek kafasında oluşan soruları hiç çekinmeden sorması hahamı oldukça hoşnut eder. Öyle ki İsak'ı kendisinden çok daha büyük bir kütüphaneye sahip olan yakın arkadaşı Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile tanıştırmaya karar verir. İsak ise hahamı kendisine bir baba olarak düşünür.

“Ben babasız bir oğul, o da oğulsuz bir baba.
Birbirimizi burada bulmamız ne tuhaf.
Burada, aynalar şehrinde.”(Ş.A.:1999,243)

İsak ve Haham Yakup, Şeyh Süleyman Efendi'nin tekkesine giderler. İlk kez gördüğü tekke İsak için son derece heyecan vericidir. Şeyhin yanına gitmeden önce tekkeyi dolaşmak ister. Selamlıkta Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile Haham Yakup oturmaktadır. Şeyh ile İsak'ın arasında geçen konuşma daha önceden bahsedildiği için burada sadece hatırlatmakla yetiniyoruz.

Zaman içerisinde Miguel Pereira kendisinin farklı bir insan olduğuna inanmaya başlar. Haham Yakup'la birlikte bir gün dolaşırken, çarşıdaki kalabalığın arasında durup “*beni hatırladınız mı?*”(Ş.A.:1999,279) diye sorar ve bekledikleri kişinin, Ester'in rüyalarına giren kişinin kendisi olduğunu söyler. Etrafına toplanan insanlar pür dikkat onu dinlemektedir. Haham Yakup'un kendisini durdurma çabalarına kulak asmaz. Haham Yakup'a göre İsak, Mesih değil mutsuz bir insandır. Bu sözleriyle ateşle oynamakta, başına bela açmaktadır. Acı dünyadaki herkes içindir ve her acının muhakkak bir mükâfatı vardır. İsak, hahama:

“Sen de biliyordun. Sen de farkındaydın değil mi? Beklediklerinin benden başkası olmadığını biliyordun. Beni görür görmez anladın ve bu sırrı kendine sakladın. Fakat

bak hakikat geldi beni
yakaladı.”(Ş.A.:1999,280)

“Anlamıyor musun? Bir tuhafılık görmüyor musun? Bunca acı, bunca hüsrân, bunca buhrân... niçin hep benim başıma geliyor? Niçin başkaları değil de ben, hep ben ve sevdiklerim?... Bir izahı olmalı muhakkak. Bütün bunları nasıl izah edeceksin?(Ş.A.:1999,281)

diyerek kendisinin bir dünya olduğunu, insanların onu gezip görmelerini, onda kaybolmalarını, hahamın sözlerinin onu avutamayacağını söyler. İsak, daha sonra Şeyh’in küçük kızı Zülfe ile İstanbul sokaklarında kayıplara karışır ve roman sonlanır. Anlatıcı bunu şu sözlerle belirtir:

“Zülfe ve İsak, çemberler içe çember olup, İstanbul şehrinin dolambaçlı, daracık, çıkmaz sokaklarında el ele, göz göze, yuvarlana yuvarlana sırta kadem astıklarında, geride kalanlar için görececek günler vardı daha.”(Ş.A.:1999,291)

Ekleme gerekir ki, İsak’ın Zülfe ile nasıl tanıştığı, birbirlerini nerede ve nasıl gördükleri verilmemiştir, ancak anlatıcı İsak ve Zülfe’nin birlikte tekkeden ayrılması üzerine şunları söyler:

“İsak, Zülfe’yi kucakladığında, bambaşka hikâyelerden damıtılmış iki yarım hikâye birbirine kavuştuğunda, çember tamamlandı. Zülfe, kuzgunî siyah, kıvrır kıvrır saçlardan yükselen kokuyu içine çekip gülümsedi. Biliyordu zaten. Hiç şüphe etmemişti birken iki olanın, ikiyken sıfır olabileceğinden.”(Ş.A.:1999,290)

Miguel/İsak Pereira romanın merkezî kişilerinden biridir, farklı mekânlar ve cemaatler arasında bir köprü oluşturur. Nitekim İstanbul’a gitmesi ile Yahudi cemaati

tanıtılır, yakın dostu Haham Yakup vasıtasıyla Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile tanışır ve bu kişiler okura da tanıtılmış olur. Eserde onun sözleri, davranışları ve yaşadıkları ile dinler tarihindeki, Hıristiyan ve Yahudi teolojisindeki bazı meseleler, inançlar söz konusu edilmiştir.

1.20. Zışan Kadın (Şehrin Aynaları, 1999)

Zışan Kadın, Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesinde mutfak işlerini idare etmektedir. Romadaki zikirleri dolayısıyla söz konusu edilecektir. İnançları kuvvetli bir Müslüman'dır. Devamlı dua eder, evliyalara inancı ve saygısı büyüktür. Evin karşısında evliya türbesi bulunmaktadır. Yağmurlu gecelerde evliyanın kalkıp sokaklarda dolaştığına, bazen evlerin kapısını çaldığına inanır. Böyle gecelerde birisi evliyanın türbesini gözetlerse evliyanın bundan çok rahatsız olacağını, varını yoğunu toplayıp başka diyarlara göç edeceğini, giderken hayır dualarını da yanında götüreceğini söyler. Yine yağmurlu gecenin sabahında gün ağarmadan kalkıp bakıldığında evliyanın ayak izlerinin görüleceğine inanır. Zaman zaman türbeyi ziyarete gider. Türbeyi ziyarete gelen her kadın gibi etrafına darı döküp dua eder.

Zışan Kadın'ın batıl inançları da kuvvetlidir. Nazara inanır, muska yapar, kahve falı bakar. Andres'e göre baktığı her yerde duyulmayı duyup görülmeyeni görmektedir. (Ş.A.:1999,8) Zışan Kadın, Andres hastalandığında evliya türbesine gidip onun için dua eder, sandukanın etrafında üç kere dönerek üç avuç darı serper. Andres'e nazar değdiği için hastalandığını, evliya hazretleri sayesinde iyileştiğini düşünür. Evinin her yerinde nazarlıklar, muskalar, üzerlikler asılıdır. Andres iyileştiğinde evliya hazretlerine teşekkür ziyaretinde bulunmasını tembihler. Andres Müslüman olmadığını söylediğinde Zışan Kadın, evliya hazretlerinin kimseyi geri çevirmeyeceğini söyler. (Ş.A.:1999,213) Zışan Kadın'ın fal da bakmaktadır:

“Senelerdir tekkenin mutfağını çekip çeviren bu yaşlı kadın, kendi elleriyle yaptığı kahveyi ikram etti Haham Efendi’ye... Fincanın dibinde kalan telveden değil, ılık ılık boğazlarından akıttıkları yudumlardan fallarına bakıyorlardı.”(Ş.A.:1999,202)

“Buraya geldiğimden beri mütemadiyen kahve içiyorum. Zişan Kadın falıma bakmak istiyor ısrarla.”(Ş.A.:1999,9)

Daha sonra Andres’in ağzından Zişan Kadın’ın öldüğünü öğreniriz.

1.21. Amet Zambarel (Şehrin Aynaları, 1999)

Amet Zambarel, Engizisyon mahkemeleri vasıtasıyla söz konusu edilmiştir, aynı zamanda İsaabel’in yakın dostu Yaşlı’nın babasıdır. Aslen Müslüman olan Amet Zambarel Hıristiyan toprağı olan Plasencia del Monte adında bir “mudejares”⁴⁵ köyünde yaşamaktadır. Köy halkı, devlet tarafından teker teker vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırılmış ve “Moriscos”⁴⁶ sıfatını almıştır. Halk her ne kadar vaftiz edilse de inançlarından vazgeçmez. Engizisyon yetkilileri bir müddet sabırla köylülerin değişmesini izlemiş, ancak köylülerin bildikleri gibi yaşama hususunda ısrarcı olmaları üzerine üç tane Engizisyon görevlisini halkı düzene sokmak amacıyla köye göndermiştir.

Engizisyonun nezdinde köylüleri yoldan çıkaran, ayaklanmalarına sebebiyet veren başkahraman Amet Zambarel’dir. Çünkü Engizisyonun hemen her kararına karşı çıkmaktadır. Mesela Engizisyonun ülkedeki tüm kasapların saf kan Katoliklerden

⁴⁵İspanyolca’da ‘Mudejares’ şeklinde söylenen Müdeccen, bir yerde ikamet edip oraya alışan kimse anlamında Arapça bir kelimedir. Reconquista savaşları sonucunda kaybedilen Endülüs topraklarındaki Hıristiyan işgali altında yaşamak zorunda kalan Müslümanlara verilen isimdir. (Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, İmge Kitabevi, 1994, C. II, s. 168–171)

⁴⁶Morisko kavramı ise, Siberya Yarımadası ya da Büyük Endülüs diyebileceğimiz topraklardan geriye kalan son Müslüman kalesi Gırnata’nın 2 Ocak 1492 tarihinde düşmesinden kısa süre sonra, Müdeccen Müslümanlar için Hıristiyanlar tarafından küçümsenme ve aşağılanma ifadesi olarak kullanılmıştır. (A.e., s.169)

seçilmesine dair verdiği emre ilk itiraz eden odur. Evinde Arapça kitaplar bulundurduğunu saklamaz. Köy sakinlerine Arapça harfleri ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğretir. Köy halkı Amet Zambarel'in yaptığı muskaları takmaktadır.

Engizisyon görevlileri başta kendilerine gelen ihbarları pek umursamaz. Köye derviş kılığında bir casus gönderirler. Casus da Amet Zambarel hakkında olumsuz rapor verince Engizisyon yetkilileri yakalanması kararını alırlar.

“...Yılanın başını ezmekte kararlıydılar. Her ne kadar bu belalı köyün tek mil sakinleri birer şüphe kaynağı olsalar da, muhakkak ki onları galeyana getiren birileri vardı. Zira başlıca faziletleri itaat ve hürmet olan köylü kısmı, kendi başına ayaklanması göze alamazdı. Plasencia del Monte köyünde bu, Amet Zambarel'den başkası olamazdı.”(Ş.A.:1999,93)

Engizisyon tarafından köye gönderilen, yeşillere bürünmüş üç görevli adam Amet Zambarel'i yakalayamadan öldürülürler, Amet Zambarel ise kaçmayı başarır. Yakalanması için dört bir yana adamlar gönderilir, ancak sırta kadem basan Amet Zambarel bulunamaz. Ancak, Katolik dağ köylülerinin yardımıyla Fransa'ya gittiği, oradan da yandaşları tarafından Kuzey Afrika'ya giden bir gemiye bindirildiği söylenir.

Amet Zambarel, eserde dönemin İspanya'sında Yahudi din adamlarının Müslümanlara bakış açısı ve onlardan çekinerek asimile etme politikalarını göstermesi bakımından önem taşır.

1.22. Yaşlı (Şehrin Aynaları, 1999)

Yaşlı, Isabel Pereira'nın yakın dostu, onu ölümden kurtaran kişi olarak karşımıza çıkar. Amet Zambarel'in ikinci karısından olan kızıdır. Engizisyon görevlileri babasını yakalamak için geldiğinde köylüler, kızı bir kilere kapatarak saklarlar. Küçük kız,

kilerde kaldığı süre zarfında babasının boynuna astığı muskanın içindeki beyaz taşla konuşur. Bu taş daha sonra Miguel'in eline geçecek olan aytaşı, Yaşlı'nın deyimiyle incidir.

Köylü kadınlar bir süre sonra kilerin kapısını açtıklarında küçük kızın saçlarının bembeyaz olduğunu görürler. Bu günden sonra kızın adı “Yaşlı” olarak anılır. Köyde kimsesi kalmadığı için kadınlar, Yaşlı'yı “*doğduğu topraklarda bet bereket görmeyenlerin tez elden gurbete gitmeleri gerektiğini söyleyerek*”(Ş.A.:1999,.99) uzak bir akrabasının yanına gönderirler. Burası “*Daroca ve Segorbe arasında adeta bir İslam vahası gibi uzanan Gea de Albarracin*”.(Ş.A.:1999,99) dir.

Yaşlı, çocukken ayrıldığı Plasencia del Monte köyünde tekrar karşımıza çıkar. Buranın halkı tarafından son derece saygı duyulan bir kişidir. Köyde herkes onun yaptığı muskaları taşır, köylülere hiç görmedikleri Kur'an'dan ayetler okur, çocukları gizlice sünnet eder. (Ş.A.:1999,48) Doğumlarını yaptırır. Doğum esnasında orada bulunan köylü kadınlara kırk kere dua okutur. Kendisi ise tek bir dua okur, sonra selam verir.

“...Onlar inatla ve sabırla kırka varmaya çalışırken, Yaşlı alçak sesle, tek bir dua okudu. Ardından, önce sağına, sonra soluna doğru üfleyip, senelerdir günah ve sevaplarını tek yapraklı deftere yazabilmek için omuzlarından hiç inmeyen meleklerini yardıma çağırdı. Bu arada, biri geceye, öteki gündüze öykünen iki cinini selamlamayı da unutmadı.”(Ş.A.:1999,44)

İslam inancına göre, insanların günah ve sevaplarını kaydetmek üzere sağ ve sol omzunda Kiramen Kâtibin melekleri vardır.

Yaşlı'nın iki omzunda “Eceg” ve “Zündüg” adlı iki cini bulunur. Bu iki cin uzun yıllar önce Yaşlı tarafından kilerde yakalanmış, tutsaklıklarının nişanesi olarak Yaşlı

boyunlarına birer çuvaldız takmıştır. Her cin, kendi boynundaki çuvaldızı çıkardığında ötekinin serbest kalmasını sağlayacaktır. Asıl ismi “Gece” olan cin, kendisine “Eceg” diye seslenilmesinden hoşlanır. Genellikle kadın kılığında dolaşır. Tepeden tırnağa simsiyahtır. “Kıskançlığı tutmadığı müddetçe, karıncayı bile incitmeyecek kadar selis, herkesin yardımına koşmaya çalışacak kadar munis” (Ş.A.:1999,44) bir cindir. “Zündüg” adlı cin ise kendisini “Gündüz” olarak tanıtır. Vücudunun üst tarafı mavi, alt tarafı beyazdır. Kendisine samandan sakal, kurutulmuş yabani otlardan bıyık hazırlayarak erkek kılığında dolaşır. Bütün gün bir tepenin üzerinden insanların yaptıklarını seyrederek, onlar gibi olabilmek için elinden geleni yapar. Bazen muziplik olsun diye insanlara, sırtına vurmaya, saçlarını çekip kaçmak gibi türlü şakalar yapar. Her iki cin de doğum hadiselerini çok sever. Yaşlının yaptırdığı her doğumda yanında bulunurlar. Her iki cin de yaşlıdan korkar, onun sözünden çıkmaz.

Yaşlı'nın daha sonra İsaabel'in yanına gittiği söylenir. İsaabel, çocukluğunda ateşli bir hastalık geçirmiş, babası tarafından son çare olarak Yaşlı'ya getirilmiştir. İsaabel'e otuz gün boyunca bakan Yaşlı, onu ölümden döndürmüştür. Böylelikle aralarında kopmaz bir bağ oluşur. İsaabel'in Engizisyon görevlileri tarafından götürüldüğü gün o da oradadır. Fakat sorgu esnasında Yaşlı'nın nerede olduğunu sorduğunda, öyle birisinin gelmediği cevabını alır. Bunun üzerine İsaabel'in Yaşlı hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Demek yoktu Yaşlı. Varken yok olmuştu, yoksa zaten yok muydu? Sadece İsaabel'in gördüğü bir rüya mıydı yoksa sadece İsaabel'in bildiği bir hakikat mi?...Eğer Yaşlı yoksa boynunda asılı duran kese nereden gelmişti?...Eğer Yaşlı yoksa onca tereddütten sonra o eski sevgiliye verdiği beyaz taşı nereden edinmişti?(Ş.A.:1999,168)

Bu cümleler bizi, Yaşlı diye birinin olup olmadığı konusunda şüpheye düşürmektedir; ancak bu modern romanda çok sık karşılaşılan bir durumdur.

Yaşlı, eserin merkezî kahramanlarından İsaabel'in büyüyüp yetişmesinde, çeşitli ilimlere vakıf olmasında bir nevi mürşitlik görevi üstlenmiştir. Zaman zaman belirsiz bir anda ve şekilde kurguya girer ve aynı belirsizlikle kaybolur. İnançlı bir Müslüman'dır, çevresinde bulunanların nezdinde öğretici konumdadır.

1.23. Elena Rodrigez (Şehrin Aynaları, 1999)

Antonio-İsaabel Pereira ailesinin komşusu olan Elana inançlarına son derece bağlı bir Hıristiyan'dır. Alonso Perez de Herrera'nın hiçbir vaazını kaçırmaz. Yıllar önce oğlu Diego'yu kaybettiği günden bu yana aklını kaçıрма noktasına gelmiştir. Çoğu kez ölümü düşünmüş, ancak inancı gereği böyle bir günah işlemekten korkmuştur. Geceleri evinde, ölmüş oğlunun ziyaret ettiği dair halüsinasyonlar görür. Komşularının çocuğu Andresillo'yu kendi çocuğu olarak benimser. Sık sık annesinden izin alarak çocuğu gezmeye götürür. Elena için dünyadaki tek masum insan, tertemiz kalmış olmayı başarabilen Andresillo'dur. Tanrı Andresillo'dan dolayı tüm şehri ayakta tutmaktadır.

“Saflıkla çarpan bu minicik yürek Tanrı'nın kahr-ı gazabının önünü kesiyordu. Evet, Tanrı, Andresillo'dan dolayı taş yağdırmıyordu Madrid'in üzerine. Eğer bu günah batağı olan şehir korkunç bir depremle, taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmayınca kadar yerle bir edilmiyorsa, eğer şeytana canla başla hizmet eden bu sefil günahkârlar ordusu cehennem alevlerini boylamıyorsa... hep bu çocuğun yüzü suyu hürmetineydi. Tanrı bu masum çocuktan dolayı onca günahkârın yaşamasına müsaade ediyor olmalıydı. Ve evrenin tek kurtarıcısı olan bu kırılğan masumiyeti koruyup kollama vazifesi kendisine bahşedilmişti. Hiç şüphesiz, böyle bir lütuf çok az insana nasip olabilirdi.” (Ş.A.:1999,87)

Elena'nın Andresillo'ya olan saplantısı, çocuğun ailesini Engizisyona şikâyet etmesine sebep olur. Engizisyon mahkemesine yaptığı bu şikâyet romanın seyrinde

önemli bir etki yaratır. Zira bu sebeple aile dağılacak, Miguel İstanbul'a gidecektir. Elena aslında Andres'i onların ellerinden almak ister. Isabel'in Engizisyonca tutuklanması, Miguel'in kaçması ve Antonio'nun İtalya'da olması sebebiyle Elena Andres'i kolaylıkla ailesinden ve böylelikle geçmişinden koparır. Engizisyon görevlilerinin Pereiraların evinin kapısına dayanmaları ile uyanan Elena, Andres'i onlardan alabileceği ve ona sahip olacağı için içten içe sevinmektedir. Isabel'in komşusu Elena Rodriguez, oğlu Diego'yu kaybetmiş ve Andres ile annelik duygularını tatmine çalışmaktadır. Andres'in kendi oğlu olmasını isteyen Elena, Andres'in ailesini Yahudiliği yaşamaya devam ettikleri gerekçesiyle Alonso Perez de Herrera adındaki Engizisyon görevlisine şikâyet eder.

Elena, Alonso Perez de Herrera'nın bir vaazında anlattığı hikâyeden oldukça etkilenir. Vaazda, günahkâr bir kadının hikâyesi anlatılmıştır. Asil ve inançlı bir ailenin kızı olan bu kadın, son derece inançlı yetiştirilmiş; fakat şeytan en zayıf anında aklını çelerek kadına bir günah işletmiş. Günahını ömrü boyunca sır olarak saklayan kadın, rahiplere günah çıkartmaya gittiğinde dahi sırrını söylememiş. Her gece arınmak için ağlayarak dua etmiş. Daha sonra bir manastıra giderek sahip olduğu her şeyi geride bırakmış. Ömrünün son günlerinde rahibeliğe kadar yükselmiş, kendini yalnızca Hz. İsa'ya adanmış. Son nefesini verirken bile günahını anlatmamış. Ancak kadın öldükten sonra manastırdaki genç, yaşlı bütün rahibeler kadının sırrını öğrenmişler. Vaizin ifadesiyle:

“Kadın, günahını itiraf etmeden, utancını söze dökmeden ölünce, dillenen günahı olmuş. Günahı onun yerine konuşmuş.”
(Ş.A.:1999,58)

Elena; başkalarının işlediği bir günahı bildiği halde saklamanın, o günaha ortak olmak anlamına geldiğini düşünerek bu kadına benzememek için Alonso Perez de Herrera'nın evine gider. Vaize kendisini, Fortuna sokağında oturan iyi Hıristiyanlardan biri olduğunu; fakat aralarında hainlerin bulunduğunu, günahkâr bir aileden bahsetmek

için buraya geldiğini söyler. Ailenin Andres adında bir oğulları olduğunu, çocuğu kendi oğlu gibi sevdiğini, çocuğun bir gün ona amcasının ve aile fertlerinin neler yaptığını anlattığını söyler.

Elena, Andres'ten öğrendiğini iddia ettiği sözlerine şöyle devam eder:

“Efendim, bana her hafta evlerinde pek çok insanın toplandığını anlattı. Perdeleri örtüp, kapıları kapatıp, gizlice konuştuklarını anlattı... Amcası ve arkadaşları... ve işte onların hepsi... İsa Efendimize işkence ederlermiş... İsa Efendimiz gözyaşlarına boğulmuş. Onlara niçin kendisine işkence ettiklerini sorarmış. Fakat onlar İsa Efendimizi kırbaçlamaya devam ederlermiş. Kan içinde kalırmış her tarafı. İşte bu Pereira ailesi, İsa Efendimize böyle zulmedermiş.”(Ş.A.:1999,65)

Bu şikâyet üzerine evlerine baskın yapılan Isabel, tutuklanır. Kocası Antonio İtalya'da bulunduğu sırada tutuklanan Isabel, Casa Santa'ya götürülür. Miguel de bir gece önce Maggid adını verdiği bir ruhun onu uyarması sonucu kaçarak bu baskından kurtulmuştur. Annesi tutuklandığı halde kaçmayı başaran amcası da gidince Andresillo yalnız kalır. Elena onu evine alıp, kendi oğlu gibi bakmaya başlar. Andres'e sahip çıkıp ona karşılıksız bir şefkat sunmak yerine onu Diego'ya benzetmeye çalışmakta ve onun kendisi olmaktan çıkmasını beklemektedir. Elena'nın Andres'i sahiplenmesi sırf kendi duygularını tatmin etmek istemesinden kaynaklanmakta ve eksikliğini bu şekilde tamlaştırmaya çalışmaktadır. Elana, Andres'in bakımını üslendikten sonra bir daha romanda görülmez. Fakat Andres daha sonra İstanbul'da ortaya çıkacaktır. Andres'in İstanbul'a nasıl ve niçin geldiği, Elena'dan ne zaman ayrıldığı belirtilmez.

Elena, inançlı bir Hıristiyan olarak kurgulanmasının yanı sıra çeşitli takıntılara da sahiptir. Bu takıntıları bir ailenin dağılmasına sebep olur. Eser içindeki en önemli

işlevi de Vaiz Alonso'ya, Pereira ailesini şikâyet etmesi neticesinde, ailenin Engizisyon tarafından yargılanarak her bir ferdin başka mecraya, başka maceraya savrulmasına sebep olmasındır.

1.24. Isabel Pereira (Şehrin Aynaları, 1999)

Andresillo'nun annesi olan Isabel, çocukken ölümcül bir hastalığa tutulur. Babası kızına çare ararken yolu Yaşlı ile kesişir. Yaşlı kısa sürede yaptığı merhemler ve şifalı bitkilerle Isabel'i iyileştirir. Yaşlı'nın yanında kaldığı süre zarfında, Isabel ile Yaşlı arasında kopmaz bir bağ oluşur. Daha sonra Isabel, Antonio Pereira isminde bir hekimle evlenir, ancak eşinin kardeşi Miguel ile yasak aşk yaşar. Miguel ile tek gecelik birlikteliğinden oğlu Andresillo doğar, fakat bunu Isabel'den başkası bilmez. Oğluna her bakışında bu utanç verici hadiseyi hatırlar, böylelikle kocasından ve oğlundan günden güne uzaklaşır, içine kapanır.

Komşusu Elena'nın şikâyeti üzerine Engizisyon tarafından Hıristiyanlıktan sapmak suçlamasıyla tutuklanır. Isabel'in en büyük korkusu ölümdür, çünkü çocukluğunda bir kez ölümle pençeleşmiş, ölümün eşliğinden dönmüştür. Mahkemede sorgu esnasında ölüm korkusuyla tekrar yüzleşir ve ölüm karşısında yeni bir tavır alır:

“Korkuyordu çünkü ölmeden önce ölmek korkutucuydu. Damarlarında kan yerine hava kabarcıkları dolanıyordu artık; fersiz gözleriye iki derin, balçık dolu çukurdu. Boşluğu soluyordu. Soludukça boşluğa doluyor, boşluk oluyordu. Soludukça genişliyor, genişledikçe ferahlıyordu. Bildiği her dilde ölüme methiye yazıyordu. Çocukluğunda tanıştığı ve kadrini bilmediği ölümü şimdi bir kurtarıcı gibi görüyordu. Artık korkmuyordu.” (Ş.A.:1999,153)

Mahkemede yargıç karşısında herkesin günahlarını itiraf etmesine rağmen o, suskunluğunu korur ve bu sayede yargıç Alonso'yu etkilemeyi, böylelikle hayatta kalmayı başarır. Alonso Perez de Herrera'nın kararı ile daha sonra serbest bırakılma üzere Santa Clara Manastırı'na gönderilir. Beş sene boyunca burada kalacaktır. Burada geçmişini silmeye başlar. Isabel vasıtasıyla başrahibe söz konusu edilir.

Başrahibe Isabel'in geleceği gün, manastırdaki tüm rahibeleri toplayarak aralarına katılacak kişi hakkında bilgi verir. Her ne olursa olsun ona kucak açmalarını söyler. Yeni gelecek kadının yaşadıklarını, bundan sonra ne yapacağını düşünürken kendi geçmişini de düşünmeye başlar. Baş rahibenin bir türlü itiraf edemediği bir günahı vardır. Bu günahın vebaliyle daha ne kadar yaşayabileceğini bilemez. Şayet bu günahı işlememiş olsa, ailesinin ona sunduğu müreffeh ve süfli hayatı ömrünün sonuna dek yaşayacaktır. Lakin baş rahibeye göre insanı Tanrı'ya yaklaştıran şey günahsa, günahkâr olmayı tercih edeceğini söyler.

Isabel geldiğinde başrahibe ona beş yıl burada kalacağını; ancak isterse bir ömür boyu orada, onlarla yaşayabileceğini söyler. Isabel'den dileği bunu bir mecburiyet olarak görmemesidir.

Isabel beş yıl sonra Manastır'dan ayrılır ve İstanbul'a gider, Luna ismini alır. İstanbul'da sarayla arası çok iyi ve çok zengin olan Mihrengiz Kadın adında bir bayan ona kalacağı bir konak verir. İlk olarak Miguel ile Halitzah törenini gerçekleştirme esnasında karşımıza çıkar. Eşi Antonio'nun ölümü üzerine Yahudi geleneklerine göre kayınbiraderi ile evlenmesi gerekmektedir, ancak Isabel bu evliliği istemez. Daha sonra İstanbul'da baktığı kahve falları sayesinde ismi saraya kadar duyulur. Isabel, Yaşlı'dan öğrendiğini söylediği bu ilmi sayesinde Osmanlı sarayında Kösem Sultan tarafından Sultan İbrahim'in derdine çare bulması için görevlendirilir.

İsabel'in burada söz konusu edilmesinin amacı, Engizisyon tarafından manastıra gönderilmesi ve orada beş yıl boyunca rahibe hayatı yaşamasıdır. Ancak anlatıcı, İsabel'in manastırda kaldığı süre zarfında neler yaşadığından bahsetmez, zamanda uzun bir sıçrama ile onu İstanbul'da karşımıza çıkarır. İsabel, İstanbul'da Yaşlı'dan öğrendiği bazı ilimler sayesinde adını duyurur ve saraya kadar girer.

1.25. Engizisyon Görevlisi Derviş (Şehrin Aynaları,1999)

Engizisyon tarafından Plasencia del Monte köyündeki Müslüman'ların arasına casus olarak gönderilir. Casus, bir Türk dervişi kılığına girerek halkın arasına karışır. Çok iyi Türkçe ve Arapça konuşabildiği için halk, kısa sürede onu benimser. Derviş kılığındaki casus, köylülere kıyamet günüyle ilgili söylemlerde bulunur. Anlattıklarıyla insanlara ümit verir.

“...onlara, İsrail'in borusu öttüğünde, yeryüzündeki hayatın sona ermeyeceğini; aksine, sil baştan tanzim edileceğini anlatmıştı. Onun açtığı kapının ardında ne cehennem korkusu vardı, ne de kabir azabı.”
(Ş.A.:1999,94)

Burada bir süre kalıp, halkı etkilemeye çalışırken aynı zamanda Engizisyon'a da burada gördüklerini rapor etmektedir. Görev süresi tamamlanınca tekrar memleketine döner, köyde gördüklerini Engizisyon yargıçlarına anlatır ve hikâyeden ayrılmış olur.

1.26. Samur-Oğlan (Mahrem, 2000)⁴⁷

Mahrem, yaşanan zamandan geçmişe gidiş gelişlerden oluşan bir romandır ve bu gidiş gelişlerde şamanlardan söz edilmektedir. *Mahrem* romanı temelde iç içe geçmiş ve birbirinden bağımsız iki ana hikâyeden oluşur. Ana hikâyelerden birisi Keramet Mumî

⁴⁷ Elif Şafak, **Mahrem**, İstanbul, Metis Yayın, 2000, 1.basım

Keşke Memiş Efendi ve onun Pera civarında işlettiği panayırdır. Bu panayırdır çadırında gösteri yapan her bir kahramanın hikâyesi geriye dönüş tekniği ile verilir. Burada işlenen hikâyelerden birisi aşağıda bahsedilecek olan Samur-Oğlan'ın hikâyesidir. Samur-Oğlan ile Şamanizm konusu işlenmiş, şaman olmanın bazı gerekleri söz edilmiştir. Şamanları eski Türk inancı olan Şamanizm dolayısıyla söz konusu ettik. Burada öncelikle şamanları ele alacağız. Yalnız, Elif Şafak'ın romanlarının bir özelliği olarak romandaki kişiler ve olayların birbirinden kopuk veya bağımsız olduğunu ifade edelim.

Romanda yer alan şamanlardan daha doğrusu şaman adaylarından biri olan Samur-Oğlan, Keramet Mumî Keşke Memiş Efendi'nin çadırında her akşam gösteriye çıkardığı Samur-Kız'ın atasıdır. Bu vesile ile 1648 yılının Sibiry'a'na giderek Samur-Oğlan'ın hikâyesi anlatılır. Sibiry'a'nın kuzey doğusunda yaşayan yerli bir kabilenin şamanı ölmüştür. Kabilenin yaşlıları, ruhu göçen şamanın yerine kardeşinin geçebileceğine inanırlar. Zira çocuğun gözleri, tıpkı bir samurun gözü gibi ölüme aşına bakmaktadır. (M.:2000,56) Bu yüzden yeni şamanın o olabileceğini düşünürler, ancak kimse bundan emin değildir. Emin olmaları için çocuğun sınanması gerekmektedir. Yerli kabilelerin birine mensup olan, henüz kılınmaya başlamış bu oğlan çocuğu, kabilesinin şamanı olan ablasının ölümü ile yerine yeni şaman olabileceğini ispat etmek için deniz kıyısında ters dönmüş bir sepetin içinde üç gün sürecek bir sınava tabi tutulacaktır.

Çocuk sınanacağını öğrendiği ilk gün insanlardan kaçır, tüm günü yalnız başına geçirir. Gece, köyden ayrılmadan önce ablasının saçından bir tutam keser, etinden bir dilim yer ve yeni şaman olup olmayacağını belirlemek için kabile halkı ile birlikte köyden ayrılır.

Kabile geleneklerine göre şaman olacak kişinin bir eş ruhu vardır. Bu ruhu bulmak için üç gün üç gece boyunca ters konmuş bir sepetin içinde insan, hayvan yahut

bitki olabilen ziyaretçisini bekler. Ziyaretçi şaman olacak kişiyi şayet eş ruhu ise olağanüstü güçlerle donatır, eğer değilse böyle bir işe kalkıştığı için şaman adayını cezalandırır. Bu, insanın kendisini/özünü bulması ve kendini tanımlaması için yapılan bir sınavdır.

Çocuk ziyaretçisini bekleyeceği yere giderken yol boyunca davullar çalınır, böylelikle davullar eşliğinde deniz kıyısına varırlar. Burada büyük bir ateş yakarak kadınlar bir tarafa, erkekler bir tarafa olmak üzere ateşin etrafına dizilirler ve dans ederler. Şafak sökerken ateş söner ve çocuğun içine girip ziyaretçisini beklemesi için sepeti ortaya koyarlar. Çocuk karın üzerinde ters çevrilmiş sepetin içinde girince herkes gider. Üç gün üç gece yemeden içmeden ziyaretçisini beklemeye başlar. “Şaman adayının her ne olursa olsun beklediği, benliğinin yarım kalmış diğer yarısıdır. Kişi de varlığının eksik yönünün mahiyeti her ne olursa olsun onu kabul etmeli ve onunla bütünleşmelidir.”⁴⁸

“O gelene kadar, ne tek lokma girecekti ağzından içeri, ne de tek kelime çıkacaktı ağzından dışarı. O’nu bekliyordu; ruhunun dengini, denginin ruhu olan ziyaretçiyi. Beklediği ziyaretçi bir insan da olabilirdi, bir hayvan yahut ot da... Her ne olursa olsun, her şeyi göze almış, O’nu bekliyordu. Ziyaretçi bir insansa yürürken, kuşsa uçarken, balıksa yüzerken, ota karın altından boy verirken sepeti görecekti ve gelecekti. Gelecek ve oğlanın, kabilesinin yeni şamanı olup olmayacağına karar verecekti.”(M.:2000,57)

Çocuk sepetin içine girdiği andan itibaren, içini sebepsiz bir sıkıntı kaplar. Bilmediği bir sebepten ötürü görülmekten korkmaktadır. Çocuk üç gün boyunca açlıktan ve yorgunluktan perişan olmuş, ancak beklediği ziyaretçi gelmemiştir. Artık ne ablasını ne de şaman olduğunda alacağı ismi düşünemez olur. Umutsuzluğa kapıldığı bir anda

⁴⁸ Gökşen Onat, “Elif Şafak’ın Romanlarının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi”, 2007, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s.104

aniden vücudu sarsılır. Sepetin içine bir şeyin girdiğini fark eder. İlk bakışta karanlıktan ne olduğunu göremediği bu varlığın büyükçe bir samur olduğunu anlar. Memnuniyetini gülümseyerek gösterir.

“Oğlan onu görünce gülümsemeden edemedi. Demek, bunca zamandır beklediği ziyaretçi, çehresinin aynası, bu âlemdeki yansıması bir samurdu. Demek tıpkı gözleri gibi, ruhu da bu kıvrak hayvanınkiyle benzeşiyordu.”(M.:2000,58)

Çocuk ve samur birbirlerine, birbirlerindeki benzerliklerine bakarlar. Karşılıklı iki ayna gibidirler. İkisinin de gözleri ışıltılıdır. Birbirlerine baktıkça birbirlerinin içine akıp, birbirlerinde kaybolurlar.(M.:2000,58) Sonra gözlerini kapatarak şaman dansı yapmaya başlarlar. Uzaktan davul sesi gelmektedir. Davulun tokmağı her vurduğunda, çocuk da ayağını yere vurur ve ayağı kanar. Samur çocuğun yaralarını yalar, dili değdiği anda yaralar kapanıp iyileşir. Samur ve çocuk aynı hızda, aynı anda dönerek dans ederler. Bu esnadaki halet-i ruhiyyeleri şöyle verilmektedir:

“O karanlık, daracık sepetin içinde ruhlarının sınırsızlığını, aydınlığını keşfettiler. Ve sevdiler birbirlerini. Yakında, sepetten çıktıklarında, her birinin gövdesi ait olduğu yere dönecek ama ruhları birbirinden ayrılmayacaktı. Bu, onların sırrıydı. Ve bu an, onların anıydı. Şaman ile hayvanın mahremi.”(M.:2000,58)

Samur ve çocuk sepet içinde danslarına devam ederken Timofei Ankidinov adlı denizci, bu bölgedeki samurların methini duymuş, büyük servet kazanmak için deniz kenarına samur avlamaya gelmiştir. Henüz keşfedilmemiş bu toprakların bir samur cenneti olduğunu düşünür. Arkadaşı ile birlikte pusu kurup avlarını beklerken büyükçe bir samurum önlerinden geçtiğini görürler. Samurun ayak izlerini takip ederek ters dönmüş sepete ulaşır. Arkadaşının bunun bir tuzak olabileceğini düşünerek açmaması

konusunda tüm uyarılarına rağmen Timofei Ankidinov arkadaşını öldürme pahasına sepeti açmakta karalıdır. Sepeti kaldırdığı anda samur ile çocuğun ritüeli yarım kalır ve avcı, gördüğü mahlûk karşısında şaşkına döner.

“...samur ve oğlan, iki denk ruh, iki kandaş varlık, iki hüznün yumağı, iki yabansı çehre, iki karmaşık sanrı, oğlan ve samur... Ruhlarını birbirlerinde çoğaltarak teklikte erimek üzerelerdi ki, yarım kaldı vuslatları. Sepetin açılmasıyla birlikte pişkin bir tebessümle içeri daldı gümüşüğü ve ardından, yabancının nazarı. Oysa o an nasıl da mahremdi! Gözlerden uzak olmalı; katiyen görülmemeliydi. Tılsım bozuldu. Her şey yarım, her şey iğreti kaldı. Şimdi oğlan da samur da, kendi gövdelerinin yarısını berikinden geri alabilmek için ümitsizce çırpınıyordu. Oysa ortada sadece bir tek gövde vardı. Vuslatın tam ortasında bozulduğu için tılsım, artık ne bir adım geri atıp eski hallerine dönebiliyor, ne bir adım ileri atıp dönüşümü tamamlayabiliyorlardı.”(M.:2000,60)

Timofei Ankidinov’un sepeti açması ile mahremiyetleri açığa çıkmış, vuslat nihayete erememiş ve çocuk kabilenin yeni şamanı olamamasının yanında yarı insan yarı samur bir halde kalmıştır. Artık bir samur-insandır; çünkü bir samurla ruhdaştır. Ancak ruhunun dengi olan ruha kavuşacağı anda; yani samurun ruhunu içine çekip, kendi ruhunu onun içine üfleyeceği, iki ruhun iç içe geçeceği anda sepet açılmış, görülmemesi gereken görülmüş ve her şey yarım kalmıştır. Samurla önce iki iken bir olmuş; ancak bir iken iki olamamıştır. Onlar artık aynı vücutta ayrı düşmüş ruhdaşlardır. Gerek samur, gerekse çocuk dönüşümünü tamamlayamamıştır.

Timofei Ankidinov, yarı samur yarı insan bu mahlûku görünce kürklere düşkünlüğü ile bilinen Tobolsk askeri valisine götürmeye karar verir. Çok kıymetli olarak düşündüğü bu mahlûktan yüklüce miktar kazanacağını düşünür. Askeri vali

Samur-Oğlanı görünce “*böyle bir çirkinliği herkes görmeli*” (M.:2000,62) diyerek Samur-Oğlanı teŖhir etmeye karar verir.

Samur-Oğlan, Tobolsk’da bir barakada masanın üzerine çıkararak dans ettirilir. Yolu buraya dŖen herkes, onu izlemeye gelir. Böylelikle askeri vali izleyenlerden topladığı bahŖiŖlerle servetine servet katar.

Samur-Oğlan gündüzleri ayağından zincirlenerek bir yerde tutulur. nne atılan yiyecekleri kemirir. AkŖamları da barakadaki masanın üzerine çıkararak kendisini teŖhir eder. ocuk, insanların nezdinde son derece çirkin olduğu için, izlemeye gelen herkes ona bakarken glŖr. Samur-Oğlan ise onlara aldırmadan masanın üstünde hoplayıp zıplar, kenara yaklaŖıp izleyenlerin ona dokunmasına izin verir ya da dört ayak üzerinde dönerek kuyruğunu yakalamaya alıŖır.

Samur-Oğlan yine bir akŖam masanın üstüne ıkmıŖ, izleyenleri eğlendirirken aniden bayılır. Askeri vali Ŗehirdeki bütün hekimleri Samur-Oğlan’ı iyileŖtirmesi için barakaya toplar; ancak hiç kimse ne hastalığın ne olduğunu ne de tedavisini bulamaz. Samur-Oğlan’ın durumu günden güne ktleŖmektedir. Bunu gören askeri vali hapisanede tuttuğu esir Ŗamanlardan birinden yardım ister. Ŗamanların içinden yalnızca bir samurla ruhdaŖ olan kiŖi Samur-Oğlan’a bakmayı kabul eder ve uyguladığı yöntemler neticesinde Samur-Oğlan iyileŖir.

Yegne para kaynağı olan Samur-Oğlan’ın hastalığı askeri valinin gözünü korkutur. Veli nimetini kaybetme endiŖesiyle onun soyunu devam ettirmeyi dŖnr ve Samur-Oğlan’ı bir hayat kadını ile birlikte olmaya zorlar. Aylar sonra, bir insan için erken, hayvan için geç denebilecek bir zaman neticesinde kadın doğum yapar. İki doğan bebek, gayet sağlıklı, normal bir bebek iken; ikincisi, vücudunun üst tarafı insan, alt tarafında kuyruğu olmasından dolayı samur bedenine sahiptir. Askeri vali samur-bebeği alarak evinin yolunu tutar ve asırlar boyunca bütün samur-çocukların, samur-

insan olarak dünyaya gelen ikiz bebekleri olmuştur. Samur-Kız'da bu silsilenin devamı olarak 1885'in Pera'sında karşımıza çıkar.

Samur-Oğlan hakkında diğer bir hikâye 219 numaralı sayfada daha farklı şekilde anlatılmaktadır. Timofei Ankinov arkadaşını dinleyerek sepeti kaldırıp içine bakmaktan vazgeçer. İki adam oradan uzaklaşırlar. Bu esnada samur ile çocuğun ruhu sepetin içinde iç içe geçmektedir. Nihayetinde sepet kendiliğinden açılır. Henüz tüylenmeye başlamamış olan çocuk samurun ruhundan bir parça almış, kendi ruhundan da samura bir parça üflemiş; böylelikle kabilenin yeni şamanı olmuştur. (M.:2000,220)

Samur-Oğlan, geçmişte yaşamış bir kişi olarak kurgu içinde yer almaz; ancak Samur-Oğlan'ın eserin sonunda bahsedilen hikâyesine göre, şaman olması, Samur-Kız'ın doğmasını engelleyecek, bunun neticesinde Memiş Efendi'nin çadırından bir kişi eksilecek ve bu durum kurguyu da etkileyecektir.

Samur-Oğlan ilk hikâyede şaman olamaz, fakat sonraki hikâyesinde şaman olarak karşımıza çıkar. Şaman olmasına dair hikâye çok kısa tutulmuş, şaman olduktan sonra neler yaptığından söz edilmemiştir. Roman, parçalık/ bölünmüşlük esası üzerine kurulduğu için kahramanın gelişim seyri hakkında söz söylemek güçtür.

1.27. Esir Şamanlar (Mahrem, 2000)

Samur-Oğlan'ın Tobolsk'a, askeri valiye getirilmesi sebebiyle söz konusu edilmişlerdir. Tobolsk, Ruslar için bir ticaret merkezi olmanın yanında dini bir merkezdir de. Burada erkekler ve kadınlar için bir manastır, bir de din okulu açarlar. İlkel kabilelere Tanrı'nın ismini öğretip, putperest âdetlerin sonunu getirmeye ahdeden din adamları bir süre burada ağırlanır.

Tobolsk'un askeri valisi, kendilerine haraç vermeyi reddeden Tungular'ın çocuklarını kaçırtıp samur kürkleri karşılığında ailesine satar. Kaçırılanlar arasında kabile reisleri ile şamanlar da bulunmaktadır.

Esir şamanlar kapatıldıkları hücrelerinde geceleri ürkütücü sesler çıkarırlar. Şafak sökene kadar durmadan gürültülü bir şekilde tepinerek, saatlerce dönerek dans ederler. Askeri vali zaman zaman aşağı inerek bir köşeden onları seyreder. (M.:2000,61) Samur-Oğlan rahatsızlanınca, vali iyileştirmeleri için bu şamanlardan yardım isteyecektir. İçlerinden biri, Samur-Oğlan'ı tedavi etmeyi kabul eder, nasıl iyileştirdiğine dair bir bilgi yoktur.

1.28. Babaanne (Mahrem, 2000)

Romanın başkahramanlarından Şişko'nun babaannesidir. Esasında roman, birbiriyle bağımsız iki hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerden biri Şişko ve sevgilisi Be-Ce'ye aittir. Şişko'nun çocukluk yıllarından bahsedilirken babaannesinden söz edilir. Babaanne dinî inançlarına bağlıdır ve ibadetlerini yapar. Torununun da kendisi gibi olmasını ister, kızlarına ibadet ve dinî davranış şekillerini öğretmedikleri için sürekli anne babasını suçlar. Sık sık oruç tutar, hatta geçmiş ve gelecek Ramazan ayları için de oruç tutar. Eserde Babaanne için; *“Geçmiş ve gelecek Ramazanların borçları hiç azalmazdı.”* (M.:2000,183) denir.

Babaanne, torununun da kendisiyle birlikte oruç tutmasını ister. Şişko, babaannesinin yanında ağzına lokma koymaz; ama dışarı çıkar çıkmaz vişne yer. Babaanesi, küçük kıza gizlice vişne yediğinde Allah'ın onu göreceğini, zira her şeyi görüp bildiğini, O'nun zamansız olduğunu, insanların uyuduğu saatlerde dahi uyumayıp onları seyretmeye devam ettiğini söyler. Ancak Şişko, gece yeterince karanlıkta Tanrı'nın onu görmeyebileceğini düşünür. Eğer Tanrı tarafından görülmemişse, yokuş aşağı yuvarlanıp cehenneme düşmeyecektir.(M.:2000,194)

Babaanne, küçük kıza namaz kılmayı da öğretir. Şişko, babaannesine bakarak onun yaptıklarının aynısını yapar. (M.:2000,184) Babaannenin küçük kıza anlattığı cehennem tasviri ise şöyledir:

“Dimdik bir yokuş vardı cehennemde. Günahkârlar, çırlıçıplak soyunup, günahlarıyla dolu küfelerini sırtladıktan sonra yokuşu tırmanmaya başladılar. Küfe ağır, yokuş dik, yerler kaygandı. Ayakları kayardı. Gerisin geri yuvarlanırlardı....Ta aşağıda, yokuşun dibinde, cehennem ateşinin kazanları sıralanmıştı. Günahkârlar alevlerden kaçmak için yeniden yokuşu tırmanmaya başladılar. Ama yokuş silme buzdu; aşağısı ise safı ateş. Öyle diyordu babaanne. Öyle diyor ve ne zaman yokuş çıkmak zorunda kalsa, önceden durup, aşağı kaymamak için dualar okuyordu. Öyle diyor ve çocuğa yokuşlardan uzak durmasını tembihliyordu. Yokuşlar cehenneme açılıyordu.”(M.:2000,194)

Babaanne, romanın sonunda yardımcı bir kahraman olarak Şişko'nun çocukluğunu hatırlaması ile hikâyeye girmiş olur ve çocukluğunda torununa, ilk dinî eğitimini verdiğiinden söz edilir. Şişko'nun cennet ve cehenneme dair yukarıda verilen tasavvurları babaannesinden gelmektedir. Esasında Elif Şafak'ın söyleşileri dikkate alındığında buradaki babaannenin, kendi babaannesine benzediği söylenebilir. Şafak, babaannesinden Tanrı'nın “Celal” yüzünü öğrendiğini söyler. Tıpkı Şişko gibi çocukluğunda Allah'ın “kapanmayan bir göz gibi” her an kendisini gördüğünü düşünür ve tedirgin olur.

Bit Palas romanı, “Ben” adlı kahramanın hapisaneyken on katlı bir apartman tasavvur ederek, her katında yaşayan ailelere/ kişilere dair anlattığı hikâyelerden müteşekkil bir romandır. Absurd felsefe üzerine yazılmış eserde Ben'in kendisi de saçma olduğunu sonunda dile getirir. Ben, bazen kahramanları kendisi anlatır, bazen de

hikâyelerini onların ağzından öğreniriz. Bu sebeple olayların akışında kesintiler, yer değiştirmeler görülebilmektedir. Ancak Elif Şafak, bazı kahramanları dolayısıyla dinî düşüncelerini verir. Bunun için Bit Palas'taki bu kahramanlara da yer verdik.

1.29. Hacı Hacı (Bit Palas, 2002)⁴⁹

Bonbon Palas apartmanının yöneticisidir. Eşini kaybettikten sonra üzüntüsünden bir süre hastanede yatmış, taburcu olduktan sonra hacca gitmiştir. Asıl adı da Hacı olan yaşlı adam, hac dönüşü de gelenek üzere isminin başına “Hacı” eklenmiştir. Hac dönüşü İstanbul'daki oğlunun yanına gelir.

Hacdan dönen herkesin sakalı olmasına rağmen Hacı Hacı, hacdan dönmeden bir gün önce kaşınıya yakalandığı için sakalını kesmek zorunda kalır. Sakalının yerine hilal şeklinde yukarı doğru uzanan bıyığı vardır. Hacı dede kısa sürede sakalını tekrar uzatır.

Hacı Hacı'nın biri kız olmak üzere üç tane torunu vardır. Anneleri çalıştığı için çocuklar, gündüz vakitlerini dedeleri ile birlikte geçirirler. Dedeleri her gün çocuklara türlü hikâyeler anlatır. Bu hikâyeler dini motiflerle veya bazı inanışlarla süslendiği için Hacı Hacı'yı burada söz konusu ediyoruz. Bu hikâyelerden biri “Boşluk Dede” adlı evliyanın hikâyesidir. Çocuklara bunun bir masal olmadığını, anlattıklarının gerçekten yaşandığını, hatta evliyanın türbesinin bulunduğunu söyler.

Bu evliya, evliya olmadan önce bir dervişmiş. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u kuşattığı zaman, o da yardıma gitmiş, fethine katılmış. İlk seferde Bizans surları ele geçirilemeyince derviş, padişahın huzuruna çıkmış, padişahın surlarda büyük bir delik açmak için müsaade istemiş. Açtığı bu delik sayesinde askerler o boşluktan içeri girecek

⁴⁹ Elif Şafak, **Bit Palas**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, 7.basım

ve düşman askerleriyle karşı karşıya gelecektir. Padişah, dervişin önerisini beğenmemiş, böylesine hırpani bir dervişin bir şey yapamayacağını düşünmüş. Ancak haftalar geçmesine rağmen, surlardan içeri girilemeyince padişah bu dervişini hatırlamış ve bahsettiği deliği açması için müsaade etmiş. Padişahın buyruğu üzerine derviş, öteki dervişlerle helalleşerek delik açmaya uygun bir yer aramaya başlamış. Nihayetinde Bizans kralının sarayının olduğu yere kendisini fırlatmalarını istemiş. Bu isteğe şaşırarak askerler, dervişini topun içine koyarak fırlatmışlar. Derviş, surların üzerinde bir duvara tutunmuş. Bunu gören Bizans askerleri dervişin bulunduğu yere önce zehirli oklar atmış, ancak bir tanesini bile isabet ettiremeyince ateşli oklar atmaya başlamışlar. Attıkları ateşli oklar sayesinde etraftaki otlar, ağaçlar yanmış; ancak dervişin saçının tek bir teli bile yanmamış. Akşama kadar dua etmiş, Akşam güneş batarken, namazını kılmış. Namaz bitince “Allah’ın al şu canımı, beni boşluğa çevir!” demiş. Allah, duasını kabul etmiş ve gökyüzünde bir şimşek çakmış, derviş yanıp kül olmuş, onun durduğu yerde ise kocaman bir boşluk oluşmuş. Askerler bu boşluktan içeri girerek şehri ele geçirmişler.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul’a yerleştikten sonra dervişin fedakârlığına karşılık ona bir türbe yaptırmak istemiş. Fakat cesedi olmadığı için gıyabında cenaze namazı kılarak boş bir tabutu gömmüşler. Üzerine bir türbe yapmışlar. Mezarın içi boş olduğu için evliyanın ismi “Boşluk Dede” kalmış. Çocuğu olmayan kadınlar, evliyanın türbesine giderek dua edip bir gece boyunca hiç uyumadan tek başlarına burada otururlarsa dualarının kabul olacağına inanırlar.

Hacı dede bunları anlatırken çocuklar bazı söylediklerine inanmakta güçlük çekerler. Evliyanın topun içine konarak fırlatılması neticesinde ölmemesi çocukları şaşırtır. Bunun üzerine Hacı Hacı, “Ölmemiş. Senin benim gibi değil ki o, boş yere evliya olmamış herhalde.”(B.P.:2002,121) der.

Hacı Hacı evliyanın namazını gözleriyle kıldığını söyler. Rahmetli eşinin de namazını bu şekilde kıldığını, eğilip kalkamayanların böyle yaptığını söyler.

Hacı Hacı'nın yedi buçuk yaşındaki büyük torunu bedensel engelli olarak doğmuştur. Hacı dedesi, çocuğun insan değil, insan kisvesine bürünmüş bir cin ya da "cin dölü" olabileceğini düşünür. Sonra bu düşüncesinden ötürü, Allah'ın kimi niçin yarattığını sınırlı aklıyla anlamaya çalışıp, bir de sorgulamaya kalktığı için tövbe eder. Dedenin çocuk hakkındaki düşünceleri şöyle verilmiştir:

"Cin olmasa bile, cin gibi bir şeydi bu çocuk. Allah ondan esirgediği güzelliği kardeşlerine dağıtmış, ama hak yerini bulsun diye, kardeşlerinin, hatta cümle sülalenin zekâlarının toplamından daha fazlasını ona bahşetmişti."(B.P.:2002,119)

Hacı Hacı, torunlarına sık sık cinlerden bahseder.:

"Cinlerin bir padişahı vardır, adına Beelzebub derler. Zinhar onun sözünden çıkmazlar. Ama zaman zaman ondan habersiz türlü türlü dolaplar çevirdikleri görülmüştür. Cin tairesi çeşit çeşit. İyisi de var, kötüsü de. Cin dediğin insan gibi, mümini de var, kâfiri de. Üç tür cin var: bir kısmı yılan yahut böcek biçiminde. Öbür türü rüzgâr yahut su biçiminde. Üçüncü türü ise insan biçiminde. En tehlikelisi bunlar. Anlayamazsın hakikaten cin mi yoksa insan mı. Bunlar geceleri düğün yaparlar davullu zurnalı, sabaha kadar yer içer oynarlar. Geceleri cinlerin düğününe denk gelerseniz, hemen başınızı çevirin. Sakın bakmayın. Tuvalet filan kalkınca bismillah demeden adım atmayın. Eşiklere dikkat etmek lazım. En çok eşiklerde dururlar. Cinlerden uzak durmanın yolu bismillahsız iş yapmamak. Bismillahsız yaptınız mı, muhakkak gelir karışır bir yerinden."(B.P.:2002,262) der.

Sözlerine “Al Karısı” ile devam eder. Al Karısı yeni doğum yapmış kadınlara musallat olmaktadır. Geceleri loğusa kadının boğazına çöreklenen bu cin sabaha kadar kadının yakasını bırakmaz, gün doğarken gider. Hacı Hacı'nın rahmetli eşi, Al Karısı'nın nasıl def edileceğini bilmektedir.

Diğer bir cin Kara Koncolos'tur. Cin taifesi arasında en zalimi olan Kara Koncolos yaşlı bir kadın kılığında girerek sokaklarda dolaşır. Köşe başlarını tutarak, geçmek isteyenlere nereden gelip nereye gittiklerini, kimlerden olduklarını sorar. Hacı dedeye göre, bu cine cevap verirken muhakkak içinde 'kara' kelimesinin geçtiği bir cevap verilmelidir; cin ancak o zaman rahat bırakır. Bazen cinin adres sorduğunu, sorduğu adres bilinemediği takdirde, çantasından çıkardığı sopa ile bayıltana kadar dövdüğünü söyler. (B.P.:2002,263) Bu hikâyelerin dışında Hacı Hacı yoktur.

Hacı Hacı, adından da anlaşılacağı üzere eserde yer alan dindar şahsiyetlerden biri hatta en belirginidir. Hacı Hacı'nın kişiliğinde İslam dininin namaz, hac gibi farzları söz konusu edilmiş, evliya ve cinler hakkındaki düşünceler/inanışlar verilmiştir.

1.30. Mavi Metres (Bit Palas, 2002)

Bonbon Palas apartmanının sekiz numaralı dairesinde oturmaktadır, eserde ismi Mavi Metres olarak verilmiştir. Kendisini dedesinin büyüttüğünü söyler. Mavi Metres, ailesinden gördüğü ilgi ve sevgiye rağmen mutsuz bir çocuktur. Çünkü annesi ve babası evlilikleri boyunca geçinememiş, Mavi Metres dört yaşındayken boşanmışlardır. Bir sene içerisinde her ikisi de yeni insanlarla evlenir. Bunun üzerine dedesi küçük kızını yanına alır. Kısa bir süre sonra dedesi ölür ve ninesiyi yaşamaya devam eder. Ninesini,

dedesi kadar sevmediği için annesinin evine geri döner. Anne babasının ona gösterdiği ilgi ve sevgisini istemez, ilgilerine tahammül edemez; ancak onlara karşı sergilediği bu nankör tavır da vicdanını rahatsız etmektedir.

Lise yıllarında yaşadığı bir hadiseden dolayı yüzünde bir yara açılmıştır, bunun üzerine okula dönmek istemez ve eğitim hayatını yarıda bırakır. Mavi Metres, yüzündeki bu yaranın sebebini Ben'e şöyle anlatır: On yedi yaşındayken postanede fatura öderken orada çalışan bir memura âşık olur ve onunla evlenir. Ancak aralarındaki anlaşmazlıklardan ötürü evliliği kısa sürer. Boşanmalarını kabullenemeyen kocası, ayrılmamak için kadını önce tehdit eder, sonra şiddete başvurur. Kocasının 'beni terk edersen suratını doğrarım' demesi üzerine bıçağı alarak suratını keser. Mavi Metres, artık evinde de kalmak istemeyerek, kendisini 'o ev' diye nitelediği evinden çıkmak zorunda hisseder ve evden ayrılır. Daha sonra zeytinyağı tüccarlığı yapan evli bir adamla tanışır ve onun metresi olur. Zeytinyağı tüccarı, Mavi Metres'e Bonbon Palas'taki bu daireyi tutar ve her türlü masraflarını karşılar. Kadının helali olduğunu, zira dinimizin de adil olmak şartıyla dörde kadar müsaade ettiğini söyler. Mavi Metres, Kur'an-ı Kerim'de geçen bu ayetin tamamını bilmektedir.

Dedesinin Mavi Metres için ayrı bir yeri vardır. Onun düşünce dünyasını benimsemiş, onun gittiği yoldan giderek İstanbul'da pek çok tarikatın sohbetine katılmıştır:

“Şehrin karşılıklı iki yakasına dağılmış, ışığa
üşüşen pervaneler gibi ayrı ayrı cemaatler
halinde kendi dedelerinin etrafında
toplanmışardı” (B.P.:2002,154)

İki sene boyunca hiç sektirmeden her hafta sırayla üç ayrı tarikatın sohbetlerine katılır. Tarikat dedelerinin sohbetlerdeki sözleriyle kendi dedesinin sözleri arasında ilişki kurar. Ancak bu sözler Mavi Metres'i avutmaya yetmez. Giderek sohbetlere “sırf peşi sıra gelecek olan zikirlerin hatıra katıldığını” fark eder. (B.P.:2002,154) Dede

konusurken öteki müritlerle yan yana oturduğu halde, onlar gibi söylenenleri dikkatle dinlemek yerine zikir başlayana kadar kulak tıkamayı tercih eder. Zikir anı Mavi Metres'e başka âlemlerin kapısını açmaktadır.

“Seviyordu o anı; o bitimsiz tekerrürde büsbütün kaybolmayı. Kelimelerin tabirinde değil, ezgilerin notalarında, bendirlerin vuruşlarındaydı aklı. Ne dillendirilen öğütlerde, ne de ilahilerin ilahiliğinde...”(B.P.:2002,155)

Bir süre sonra Mavi Metres kendini ikiyüzlü bulmaya başlar. Zira cemaatle bir olamamaktadır. Onlar gibi bu anı huşu içinde yaşayamamaktadır. Katıldığı her zikirde öteki müminlerden bir adım daha uzaklaştığını düşünür. Bir zikir sonrası, kendi kendisine “*bulduğumla yetinmeyi bilmiyorum,*”(B.P.:2002,155) der ve bu tespitinin kendisini rahatlattığını düşünür. Mavi Metres'in bu ruh hali için anlatıcı şöyle bir tespitte bulunmuştur:

“Çocukluklarının ne kadar olağanüstü bir güzellikte geçtiğinin daha çocukken bile farkında olanların onulmaz hastalığına yakalanmıştı; hayat çitası yüksekte başlayanların hastalığına... Şimdi yaşadığı tüm güzellikler hep o çitanın altında, tanıştığı tüm insanlarsa dedesinin gölgesinde kalıyordu... Oysa onlar bu noksanlığın farkında bile değillerdi. Mesele de buydu zaten iyiliğin tamlığı. İyi olduklarına yürekten inanan insanların durumu kötülerinkinden çok daha umutsuzdu çünkü onlar kendilerini tam, hem de tastamam görüyorlardı.”(B.P.:2002,155)

Kendisini hiçbir zaman tam hissedemeyen, aradığını da bulamayan Mavi Metres, içinde kötülüğe meyilli bir ruh taşıdığına inanarak her üç tarikatla bütün ilişkisini keser. İnançlı insanlardan uzaklaşmış olsa da inançlarından asla uzaklaşmaz. Ona göre; iman, 'buyurgan bir Tanrı'nın değişmez kaidelerince yaşamak yahut vazifeşinas bir cemaatin

arasına karışmak değildir', bir çocukluk hatırasıdır. Bu çocukluk hatıralarında en büyük yer dedesine aittir. Dedesi erken ölmese, bugün çok başka bir hayata sahip olmuş olabileceğini söyler. Dedesinin hayat anlayışını Mavi Metres'in sözleriyle verecek olursak:

“Benim dedem bambaşka bir adamdı; kimselere benzemezdi. Ölmeden evvel ölmeyi bilmedikten sonra, yaşam da ölüm de sırf zaruretten' derdi. Ne cennetin hurisini perisini arzular, ne de cehennem alevlerinden sakınırdı. Bir de böyle ne zaman yolda bir hayvan görse, muhakkak selam verirdi. 'Selam vermezsem ayıp olur, belki eski bir ahbabımdır' derdi. Dedem derdi ki, 'ölünce ölmez insan, gene gelir dünyaya. Bazen insan olarak gelir, bazen de hayvan. Her gelişinde başka bir kisveye bürünür; artık eşekmiş, kuğuymuş, kelebekmiş, kurbağaymış şansına. Darılmaca yok. 'Darılmaca olmasın diye, hafızamız ölmüş bizim yerimize. Eskiden ne olduğumuzu hatırlamayalım; hatırlamayalım da üzülmeyle başımızdan geçenlere diye.” (B.P.:2002,295)

Mavi Metres, tarikatlardan ayrılrsa da inançları hiçbir zaman sarsılmayan, tutkulu bir mümin olarak kalır. Ancak çocukluğundaki kadar imanlı değildir.

Mavi Metres, apartmanın birinci katında kuaför dükkânı işleten Cemal ile bir konuşmasında kadın evliyalardan bahseder. Apartmanın bahçesinde bir evliya mezarı bulunduğu dair söylenti dolaşmaktadır. Kuaför Cemal, bu evliyanın kim olduğunu, ona kimlerin inandığını, her evliyanın birilerine faydası olduğunu dolayısıyla bu evliyanın kimlerin derdine deva olduğunu sorar. Bunun üzerine Mavi Metres şu açıklamayı yapar:

“Nereden biliyoruz? Belki de kadındır... Bir sürü din büyüğü çıkmış kadınlardan. Hazreti Ayşe ile Fatma'yı baştan sayalım. Sonra

Rabia var mesela. Tabii Kadıncık Ana da çok önemli, Karyağdı Hatun da öyle. Fatih Sultan Mehmet'in anası Hüma Hatun var. Mevlânâ'nın anası Mümine Hatun. Bir de Yedi Kızlar var.”(B.P.:2002,289)

Mavi Metres, apartmanın kapıcısının eşi olan Meryem'in oğlu için bu evliyadan dilek dilediğini ve o günden sonra oğlunun değiştiğini söylemesi üzerine evliyadan dilekte bulunur. Dileğini bir kâğıdın içine yazarak katlayıp temiz bir eşarbin içinde toprağa gömer.

Mavi Metres, anlatıcı tarafından iman ve inanç sahibi bir kişi olarak tanıtılır. Tasavvufa duyduğu ilgi ile dikkat çekmektedir. Mavi Metres vesilesiyle çeşitli tarikatların zikirleri romanda yer almış, dedesi tanıtılmıştır. Esasında dedesi de üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir. Mavi Metres'in çocukluğunda, dedesinden öğrenerek dile getirdiği düşünceler tasavvuf temellidir. Dedenin, “ölmeden evvel ölme” anlayışını benimsediği, tenasüh anlayışına inandığı görülür. Fakat tenasüh düşüncesinin tasavvufta yer alıp almadığı tartışmalı bir konudur.

1.31. Ethel (Bit Palas, 2002)

Ethel, Bonbon Palas apartmanın yedi numaralı dairesinde oturan, romanda “Ben” diye tanıtılan akademisyenin arkadaşıdır. Aslen Yahudi olan Ethel, yeni sevgilisinin bir neyzen olması hasebiyle vaktiyle burun kıvırdığı mistisizme, Kabala'ya⁵⁰ ve bunun yanı sıra tasavvufa ilgi duymaya başlar. Çantasında muhakkak Mesnevi'nin bir cildini bulundurur ve zaman zaman okur.

Neyzen, Ben'in ifadesiyle “*en yansız, en hesapsız, hırssız insan ve tek anti-tarikat tarikat ehli*”dir. (B.P.:2002,163) “*İstanbul'un en meşhur Mevlevihanesi'nin*

⁵⁰ Kabala, Yahudi mistisizmidir.

meftunlarının ‘kadın ve erkek semazenlerin bir arada sema yapması caiz midir, değil midir?’ tartışmasıyla ortadan ikiye bölündüğü günlerde, o her iki gruba birden tavır alarak kabuğuna çekilmiş..”tir. (B.P.:2002,162)

Burada konumuz gereğince, Ethel’in yalnızca neyzen sevgilisiyle olan ilişkisinden söz edilmiştir. Ethel ve neyzen sevgilisi ile İslam tasavvufu ve Yahudi mistisizmi kısaca bahis konusu olmuş, üzerinde pek fazla durulmamıştır.

1.32. Kalktıgöçeyledi Dede (Bit Palas, 2002)

Esasında romanda böyle bir kahraman yoktur. Yalnız “yatır” olarak romana dâhil edilmiştir ve eserde bir fonksiyonu vardır. Bu sebeple burada Kalktıgöçeyledi Dede’yi söz konusu ediyoruz. Kalktıgöçeyledi Dede’nin hikâyesi romanın başında yer alır ve esasında roman, tıpkı apartmanın evliya mezarlığı üzerine yapılması gibi evliya inancı üzerine bina edilmiştir. Burada yazarın pek çok konuyu tenkit etmiş olabileceğini göz ardı etmiyoruz. Ama bu bizim konumuza girmediği için üzerinde durmayıp, evliyanın hikâyesini vermekle yetineceğiz.

Bonbon Palas’ın yapıldığı bölgede önceden, yan yana olmak üzere iki tane kadim mezarlık bulunmaktadır. Büyük olan mezarlık Müslümanlara, küçük olan ise Ortodoks Ermenilere aittir. Müslüman mezarlığının içinde iki tane, ikisi de birbirinin aynı olan evliya mezarı vardır. Bu mezarlar, *“kaideleri baş şahidelerine kadar yükseklikleri yaklaşık 146cm, sarıkları neredeyse tekerlek büyüklüğünde, üzeri bitkisel motiflerle bezenmiş, şarabı damarlı ak mermerden yapma iki taş sanduka”* şeklindedir. (B.P.:2002,24) Kitabelerinde *‘Allah bes bakıy heves’* serlevhası taşıyan mezarların yanında bulunan levhada şu bilgi bulunmaktadır:

“Burada Ebu Hafs i Haddad ordusunda çarpışarak İslam fütuhata için büyük kahramanlıklar yapan, lakin İstanbul’un

alındığını göremeden Hakkın rahmetine
kavuşan Kalktıgöçeyledi Dede yatmaktadır.
Ruhuna Fatiha.”(B.P.:2002,24)

İstanbul'a yapılan göçler neticesinde evler, yollar artmış; bu önlenemez büyüme sonucunda şehrin göbeğinde kalan bu mezarlıların hükümet taşınmasına karar vermiştir. İki üç aylık süre sonunda pek çok mezar taşınmış, çeşitli sebeplerden dolayı taşınamayan mezarlar ise yıkılmıştır. Ancak bu iki evliya mezarını kaldırmanın halkın, din büyüklerine saygısızlık yapıldığını düşünebilmesi ve bunu aleyhlerinde kullanabilecekleri ihtimali üzerine hükümet bu duruma bir çözüm bulması için üç kişi görevlendirir. Üç Ahbap Danışman olarak tanıtılan bu kişiler, önerilerini sunarlar. Üçüncü danışmanın teklifiyle mezarlardan hangisinin gerçek hangisinin sahte olduğunun anlaşılması için, her iki mezarın da kazılmasına karar verilir. Kazılan evliya mezarları boştur; tabut, kefen, kemik ya da evliyaya ait herhangi şahsi bir eşya çıkmaz. Hükümet yetkilileri, seçimlerin yaklaşmasının da etkisiyle evliya mezarını yeniden inşa etmeyi düşünürler ve bir tören düzenlerler.

Törende önce iki hafız Kur'an okur. Yetkililerin bu hadise üzerine yaptığı konuşmalardan sonra boş bir tabut omuzlar üzerinde taşınarak cenaze arabasına yüklenir ve Galata köprüsü yakınlarında boş bir arsaya defnedilir. Başına yıktıkları taş sandukanın parçaları birleştirilerek dikilir. Törene yetişemeyen üçüncü danışman geldiğinde kimseyi bulamaz, ancak hazırladığı konuşmasını -kendisinin uydurduğu evliya hikâyesini- kendi kendine okumaya başlar.

Yazısında, mezarda yatan kişinin derviş ehlinden olduğunu; dünya nimetlerine aldanmamak için nefisini parmağındaki firuze mahfazalı yüzüğün içinde esir tuttuğunu; aynı dam altında bir geceden fazla yatmayıp, aynı tabağa iki kez kaşık sokmadığını, tuğlayı başına yastık yaparak uyduğunu ve daimi bir ıstırap içinde olduğunu, hiçbir zaman evlenip çocuk sahibi olmadığını, arkasında soy sop, mal mülk bırakmadığını, yaz

kış diyar diyar dolaşıp yeryüzünü evi, gökyüzünü çatısı bildiğini, ahir ömrünü hiçbir yere kök salmadan geçirdiği için Kalktıgöçeyledi Dede ismini aldığı ifade etmiştir.

O günden sonra Kalktıgöçeyledi Dede'nin mezarı; isminin oradan oraya taşınmak anlamını çağrıştırmamasından dolayı uzun yola çıkacak yolcular için, yola çıkmadan bir gün evvel ziyaret noktası olmuştur. Uzun yol yolcularının yanı sıra, ara sıra başında dua edenlerin dışında pek ziyaretçisi yoktur.

“Uzun yola çıkacak yolcuların hayırlısıyla gidip, gittikleri yerde hayır bulabilmek için, yola çıkmadan bir gün evvel buraya uğrayıp, hayali bir gümrük görevlisinin onayını alır gibi, biletlerinin bir köşesini mezarın etrafındaki pas rengi balçığa batırdıkları parmaklarıyla damgalamaları adet haline gelmişti. 1960'ların ikinci yarısından itibaren, yolcuların yerini gurbetçiler ve gurbetçi yakınları almaya başladı.”(B.P.:2002,31)

Bit Palas romanı, on katlı Bonbon Palas apartmanı anlatılmadan önce, romanın “öncesi” bölümünde İstanbul'un modernleşme döneminde ana caddelerin yapılırken Kalktıgöçeyledi Dede adlı evliyanın hikâyesinin anlatılması ve İstanbul'a ana cadde yapmak için mezarlıkların ortadan kaldırılması düşüncesi ile başlar. Bu esnada bulunan boş sandukalar neticesinde evliyanın hikâyesinden ve başına gelenlerden söz edilir. Burada yazarın pek çok konuyu tenkit etmiş olabileceğini göz ardı etmiyoruz. Ama bu, bizim konumuza girmediği için üzerinde durmuyoruz.⁵¹

1.33. Abed (Araf, 2004)⁵²

⁵¹ “Romanının başında anlatılan evliya hikâyesi ile dönemin sosyal ve siyasi aksaklıklarına gönderme yapılmış, azınlık olmanın sadece etnik bir durum olmadığı da ortaya konulmuştur.” Çakır, **A.g.e.**

⁵² Elif Şafak, **Araf**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, 1.basım

Abed, Faslı bir Müslüman'dır. Amerika'ya biyoteknoloji mühendisliği üzerine doktora yapmak için gelmiştir. Ömer Özsipahioğlu isminde bir Türk ve Piyu isminde Katolik İspanyol bir ev arkadaşı vardır. Ev arkadaşı olan Abed ile Piyu'nun aralarına gazete ilanı ile Ömer de katılır.

Abed, ev arkadaşı Ömer'in aksine dinine son derece bağlı bir Müslüman'dır. Asla domuz eti yemez, içki içmez, odasında Kur'an-ı Kerim bulundurur. Muhafazakâr olmasının yanında oldukça da hoşgörülüdür. Dindaşı olan Ömer'i davranışlarından ötürü yargılamaz, bunu Abed'in şu sözlerinden anlarız:

“...Hem senin mahremiyetine daima saygı duydum. Yani sarhoş olduğunu ya da domuz eti yediğini kaç kere görmüşümdür. Sonra şu gelip giden kız arkadaşların. Müslümanlığa yakışacak şeyler değil ama seni hiç sorgulamadım.”(A.:2004,275)

Ancak Ömer onun kadar anlayışlı değildir. Abed'in içki içmemesini geri kafalılık olarak değerlendirir:

“Senin gibi insanlar için Türkiye'de böyle denir. Birisi zamanının çok gerisinde, muhafazakâr, eski kafalı, gelenekçiye... ona örümcek kafalı deriz.” (A.:2004,17)

Abed, Ömer'in bu ithamına karşılık olarak kendi kitabında bunun örümcek kafalı değil dini bütün manasına geldiğini, kendisinin dini bütün bir Müslüman olduğunu; ancak Ömer'in yoldan çıkmış bir Müslüman olduğunu söyler. Abed içki içmediği için kendisiyle ne kadar dalga geçilirse o kadar onurlandığını, zira öldüğünde bu hususta verilecek bir hesabı olmadığını belirtir. Anlatıcı, Abed'in içki içme hususundaki görüş ve davranışlarını şöyle verir:

“...Alkol Abed'in içindeki hüsrana uğramış hatibi açığa çıkarıyordu sanki. Zira Abed ne

zaman yanındaki birinin aşırı miktarda içki tükettiğine tamkılık etse, düğmesine basılmışçasına, toplum çapındaki aksaklıkları eleştirme iştahı ve tutkusuyla geçerdi atağa...”(A.:2004,218)

En çok da Ömer’in içki içmesi, Abed’in tepkisini çekmektedir. Ömer’in uzun bir aradan sonra yeniden içmeye başladığı bir akşam, İslamiyet’in içki içmeyi yasakladığını ve bu yasağı delenlerin cennete gidemeyeceğini ona anlatmaya çalışan Abed, kendisinin hiçbir zaman içmeyeceğini söyler.(A.:2004,17–19) Abed’in Ömer’i eleştirdiği bir başka konu da domuz eti yemesidir.

Bir sohbet esnasında Piyu’nun kız arkadaşı Alegre Müslümanların oruç tutma alışkanlığını sorar. Yemek masasında yapılan bu sohbete hoşgörü hâkimdir.

“Altı farklı yemek ve altı farklı çorbayla donatılmış olan masayı bir nezaket ve hoşgörü esintisi sardı. Bu esinti onları Müslümanların sabır kavramından İspanyolcanın aguantar fiiline taşıdı. Dindar teslimiyetten dünyevi tahammüle, ne olursa olsun hayata devam etmenin gerekliliğine doğru, sabretmenin, şükretmenin yüceliğinden dem vurdular.”(A.:2004,147)

Abed, farklı kültüre ve dine sahip olan arkadaşlarında Müslümanlığa karşı bir önyargı oluşmaması için dinsel değil de kültürel seviyede bir açıklama yaparak Ramazan ayından bahseder. Piyu da sohbete katılır ve Abed’in anlattıklarının Katolikliğe yakın olabilecek taraflarından bahseder. Konuşmaya Gail’in de katılmasıyla konu suflere kadar gelir. Gail agnostik bir kızdır. Piyu, hiçbir sıkıntının sebepsiz olmadığını, Tanrı’nın zaman zaman türlü zorluklarla insanların inancını sınadığını söyler. Gail, sınanmak istemediğini şöyle dile getirir:

“Yapma ya, kim sınanmak ister? Bana kalsa, bana ne kadar ihtiyacı olduğunu O’na hatırlatmayı tercih ederim. Tıpkı Rilke’nin

yazdığı gibi: Ben ölünce ne yapacaksın
Tanrım? Beni kaybetmekle kaybedeceksin
anlamını...” (A.:2004,150)

Abed, Gail’in bu sözlerine karşı çıkar ve geçmişte pek çok mutasavvıfın buna benzer sözler söylediğini, onların bu sözlerinin kulağa radikal ya da zındık olarak gelebileceğini ancak, bu şahsiyetlerin hakiki iman sahibi insanlar olduğunu söyler. Ancak radikal olarak düşünülebilecek bu sözlerin yanlış anlaşıldığını, batınî kelimelerin kendi düşünce sistemi içinde değerlendirilmesi gerektiğini, sözleri düz anlamlarıyla almanın hata olacağını ekler. Abed’e göre, söylenen her sözün bir iç bir de dış olmak üzere iki anlamı vardır. Süfüler daima iç anlamların dilini konuşurlar. O sözleri söylerken de bambaşka bir ruh hali içindedirler. Tanrı’ya duydukları sevgi ile coşup derin düşüncelere dalmışlar, Abed’in ifadesi ile “transa geçmişler” dir. (A.:2004,151)
Abed’in dervişler hakkındaki sözleri şöyle devam eder:

“O dervişler bilge adamlardı, dünyevi arzularını bastırmak ve batınî bilgilere ulaşmak için senelerini verdiler. Bu dünyayla alakaları yoktu, hele maddi sunularıyla hiç...”(A.:2004,152)

Gail, Abed’e İslam’daki cehennem tasvirlerinin nasıl olduğunu sorar. Bu soru Abed’i biraz sinirlendirir. Niçin hep ezayı, alevleri öğrenmek istediğini, cenneti ilgi çekici bulmadığını, nasıl olur da Tanrı’ya inanmadığını hayretle sorar. Abed’e göre Gail yaratılışın gizemiyle, öte dünya ile ilgilenmektedir. Cennet ve cehennem ile ilgili olarak şu bilgiyi verir:

“Kur’an-ı Kerim’e göre kitabı sağ eline verilen Cennette yüksek bir bahçede, meyveler ve nimetler arasında saadet yaşayacak. Ama kitabı sol eline verilen Cehennem ateşinde yanacak.”(A.:2004,293)

Gail ile Ömer evlendikten sonra Abed ve Piyu evde yalnız kalmaya başlar. Abed, nişanlısı Safiye'nin kuzeni ile evlendiğini öğrendikten sonra Amerikalı yaşlı bir kadına ilgi duymaya başladığından söz edilir, ancak romanın bundan sonraki kısmında Abed'den bahsedilmez.

Abed, dindar bir Müslüman'dır ve dinin gereklerini çok iyi bilir, batıl inançları yoktur. Farklı dinlere mensup kişilere karşı hoşgörülü davranır. Romanda Amerika'da bile olsa, kendi kültürüne ve dinine bağlı biri olarak dikkat çeker. Olayları değerlendirirken İslam dini açısından yaklaşır. Esasında Abed, romanın merkez kahramanlarından olan Müslüman kardeşi Ömer'in aksi bir kişilik olarak romanda yer alır. Zira Abed'e göre kendisi "dini bütün bir Müslüman"; Müslümanlığın doğru bir temsilcisidir. Ömer ise "yoldan çıkmış bir Müslüman"dır.(A.:2004,18)

1.34. Zehra (Araf, 2004)

Abed'in annesidir. Amerika'ya oğlunu ziyarete gelmesi vesilesi ile romana dâhil olmuştur. Zehra, inançları veya inanışları kuvvetli olan bir kişidir. Zehra geleceği zaman evde hummalı bir hazırlık başlar. Zira o gün evde cadılar bayramı kutlaması olacaktır. Amerikan kültürüne dair hiçbir fikri olmayan Zehra'nın bu kutlamayı hoş karşılamayacağı düşüncesiyle Abed, Piyu'nun üçüncü kattaki odasına taşınacaktır. Parti alt katta yapılacağı için Zehra'da evdeki misafirleri görmeyecektir. Bunun üzerine Piyu'nun odasında bulunan Hıristiyan inancını yansıtan İncil, İsa ikonu, azizlerin ve meleklerin resmi kaldırılır, onun yerine Abed Kur'an-ı Kerim ve annesinin verdiği muskayı koyar. Zehra taşınma esnasında Piyu'nun odasında unuttuğu Hıristiyan azizi kolyesini görünce, oğluna ait olduğunu düşünerek endişelenir. Aynı şekilde Aslında Abed'in odası olan Piyu'nun kaldığı odada Kur'an-ı Kerim'i görmesi onu hoşnut eder.

Alegre, onun gelenekçi olup olmadığını, eğer onlar evde alkol, domuz eti gibi Müslümanlarca haram olan yiyecek içecekleri tüketirlerse rahatsız olup olmayacağını

merak eder. Gail ise Zehra ile sohbet esnasında “baraka” mefhumunu sorar. Yiyeceklerin ve mekânların kendilerine ait bir barakası olup olmadığını sorar. Zehra, ekmek, su ve incirin barakası olduğu gibi, “camilerle, evliya türbelerinin vardı tabii, kuyuların da”(A.:2004,188) barakası olduğunu söyler.⁵³

Zehra'nın el ve ayak bileklerinde yara izleri vardır. Bu izler, eski bir ritüele bağlı olarak yapılmıştır. Bu ritüelin mahalli bir inanıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Abed'in açıklamasına göre, eskiden kadınlar serrata denilen, evliyalarla akraba olan muhterem kadınlarla, kan akıtma toplantıları düzenlemiş. Serratalar el ve ayak bileklerinin etrafına çizikler atar, yıkanıp temizlendikten sonra üzerlerine safran, kına ya da akr sürülürmüş.

Buna benzer bir başka inanış şöyledir: Zehra, gençken bir cinle karşılaşmıştır ve bu cin hâlâ onları ziyaret etmektedir. Zehra'nın cinle karşılaşması Abed'e hamile olduğu günlere denk gelir. İnanca göre gebe kadınlar cinlerin, özellikle dişi cinlerin en gözde avlarıdır ve asla yalnız bırakılmaması gerekir. Bir gün Zehra, kapıda yırtık pırtık giysili, çok güzel siyah gözleri olan, elinde çanağıyla bir dilenci kadın görür. Dilenci çok aç ve susuz olduğunu, kendisine yiyecek verirse hayır duasında bulunacağını söylemiş. Ancak kadının ağzı yokmuş. Zehra bunu fark ettiği an panikleyerek kapıyı kadının yüzüne kapatmış. Bu hadiseyi kısa sürede unutan Zehra, Abed'in göbeğinde ağza benzeyen koyu kırmızı bir leke ile doğması üzerine dilenci kadının aslında bir cin olduğuna ve cinin onları lanetlediğine inanmaya başlamış. Zehra'yı asıl rahatsız eden şey, Tanrı'nın yarattığı hiçbir mahlûktan bir bardak su ve bir dilim ekmek esirgenmemesi gerektiğidir.

⁵³ Baraka, Arapça “bereket” sözcüğünün İngilizce telaffuzudur. Bereket; bolluk, saadet ve Tanrı vergisi anlamlarına gelmektedir.

Zehra, cinin şimdiye kadar Abed'e zarar vermemesini ise, geçmişte verdikleri sadakalardan ve kestikleri kurbanlardan kaynaklandığına inanır. Ona göre, bunlar cinin gücünü azaltmış, yaşlanmasını engellemiş; zira inancına göre yaşlı cinler, gençlerden daha güçlüdür, dişi cinler de erkek cinlerden güçlüdür. Yani en beteri yaşlı bir dişi cindir.

Abed bu sene burs aldığı için Zehra bir koç adamıştır ve bunu ertelemesi cinin Abed'e musallat olup, korkunç rüyalar görmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden bir an önce adağını kesmek ister. Bu durumda Abed, akıl danışmak için Boston'da bulunan bir imama gitmeye karar verir. Müslüman arkadaşı Ömer, daha farklı bir çözüm önerir. Boston'da helal et satan Müslüman kasaplar bulunmaktadır. Onlardan kesilmiş et alarak, annesine sanki koçu kestirip getirmiş gibi verebileceğini söyler. Ancak Abed'in; dini törenlere sarsılmaz bir inancı, annesine karşı da ona asla yalan söyleyemeyecek kadar derin bir sevgisi vardır.(A.:2004,201) Fakat bu işi tek başına beceremeyeceğini anlar. Ömer'le birlikte Müslüman bir kasaptan bütünü tamamlayacak şekilde koyun eti alırlar ve Zehra'ya, dini bütün bir Müslüman kasabın mezbahada kestiğini söylerler.

Zehra kendilerine çok az bir kısmını ayırarak, geri kalan etleri yedi parçaya ayırır ve durumu iyi olmayan yedi farklı aileye dağıtılmasını ister. Alegre, Piyu ve Abed bu etleri arkadaşlarına verirler. Zehra, adağını da yerine getirdikten sonra Marekeş' teki evine döner. Orada oğlunu nazardan koruman için kurşun döker. Zehra'nın bazı ritüel ve inanışlarının doğrudan din ile ilgili olmadığı anlaşılmaktadır.

Zehra eserde dindar bir kişilik olarak yer alır. Esasında eserin merkezî kahramanlarından değildir; ancak oğlu Abed'in düşüncelerinin arka planını görmek/ anlamak bakımından önemlidir. Zehra karakteri ile romanda bazı inançlar, mahalli inanışlar, uygulamalardan edilmiş olur. Ayrıca onun Amerika'ya gelmesi ile dinler arası ilişkiler, yabancıların Müslüman Araplar hakkındaki düşünceleri de verilmiş olur.

1.35. Piyu (Araf, 2004)

Asıl adı Joaguin olan bir İspanyol'dur. Kendisine Piyu denmesinden hoşlanan Joaguin ev arkadaşları olan Ömer ve Abed gibi Amerika'ya doktora öğrencisi olarak gelmiştir. Piyu'nun inanışlarını bize Ömer verir. Yazar onu, bize dini bütün bir Katolik olarak tanıtır. Ömer'in ifadesi ile her daim Tanrı'ya yakın olmak istemektedir. Bu yüzden her zaman en yüksekleri tercih eder.

“... Ömer onun üçüncü katta yatmayı tercih etmesinde bunun bir etkisi olup olmadığından emin değildi ama sanki Tanrı'ya mümkün olduğunca yakın olmak istiyordu. Dini bütün bir Katolik'ti...”
(A.:2004,98)

Piyu da Abed gibi dini bütün biridir. Abed kadar istikrarlı olmasa da son derece inançlarına düşkün bir Katolik'tir. Abed ile farklı dinlere mensup olmalarına karşın çok iyi ev arkadaşı ve dostturlar. İnançları konusunda birbirlerini asla alt etmeye çalışmazlar. Odasında “Yeni Kudüs İncil'i, Hıristiyanlık Tarihinin Önde Gelen Azizleri Özel Sayı, haçını sırtlamış porselen bir İsa, Koruyucu Melek resmi”(A.:2004,175) bulunur. Zaman zaman Yeni Kudüs İncili'nden Azizlerin Hayat Hikâyelerini okur.

Sevgilisi Alegre'nin tıp dilinde blumia denilen yediğini çıkarma rahatsızlığı vardır. Ancak Piyu bunu bilmemektedir. Bir gün, mutfakta Alegre'nin yeme krizine girip fenalaştığını gören Piyu, odasında şu duayı okur:

“Ruega por nosotros, Santa Madre de Dios,
para que seamos dignos de las promesas de
Cristo...” (A.:2004,344)

Eserin sonunda Piyu, uzun süre birlikte olduğu Alegre'yle evlenmez, Alegre evden kaçır, Piyu onu aramaya gider, ama bulamaz. Ondan sonraki durumu belirsizdir. Piyu, romanda farklı dinlere mensup kişilerin hoşgörüsü, sevgi ve saygı çerçevesinde

birlikte yaşayabildiklerini göstermek bakımından önemlidir. Müslüman iki ev arkadaşı ile yaşayan Piyu, sevgilisi Alegre gibi Katolik'tir, ancak onun kadar muhafazakâr değildir.

1.36. Alegre (Araf, 2004)

Bir doktorun muayenehanesinde sekreterlik yapan Alegre, Piyu'nun kız arkadaşıdır. Piyu'ya göre daha fazla Katolik'tir. Yemek yapmayı çok sevmesine rağmen kendisinde yeme bozukluğu vardır. Anne babasını çocuk yaşta kaybetmiş, teyzeleri ve halaları tarafından büyütülmüştür. Aşırı tutucu ve baskıcı Katolik bir aileye mensuptur. Bu durum onun psikolojisini öyle bozmuştur ki, sadece yemek ve yardım kelimeleri dikkatini çeker. Yanında çalıştığı doktor bunun psikolojik olabileceğini düşünerek Alegre'yi terapik okuma grubuna yazdırır. Haftanın üç günü okuma grubunda yeme bozukluğunu yenmiş kadınların hayat hikâyelerini dinleyip, kitaplardan seçme bölümler okurlar.

Alegre'yi anlatıcı, koyu bir dindar olarak tanıtır. Bunda teyzelerinin payı büyüktür. Küçük yaşta anne babasını kaybeden Alegre, özellikle büyük teyzesinin kontrolü altındadır. Büyük teyze "la Tia Piedad", İspanyolca yayın yapan bir radyonun, düzenli olarak dini hikâyelerin anlatıldığı programını hiç kaçırmaz, torunlarına da zorla dinletir. Alegre'nin boynunda, hiç çıkaramadığı incili bir haç, çalışma masasında, içinde "Nuestra Senora de San Juan de Los Lagos" yani Bakire Meryem ikonası olan bir kar küresi bulunmaktadır. Alegre, İsa'nın öğretilerine son derece bağlıdır. Bunu şu sözleriyle örneklendirebiliriz: İnsanlara günah işleten şey, ağzına giren şeyler değil, ağzından çıkan sözlerdir.(A.:2004,290)

Meksika kökenli Alegre'nin vücuduyla ilgili bazı takıntıları vardır. Kendi gibi esmer kadınların, pembe dizilerde hizmetçi ya da dadı rolünde oynatıldığını; fakat Bakire Meryem- Virgin de Guadalupe-'in beyaz, zengin bir adama değil, yoksul, kara bir

zenciye göründüğünü, hem de esmer olarak göründüğünü söyler. “*Kimse Meryem Anayı beyaza boyayamaz çünkü o la Virgen Morena, esmer Meryem!*”(A.:2004,316) der.

Alegre, henüz genç kızlık çağlarında iken okulun karşısında manav dükkânı işleten Ukraynalı bir ailenin oğluyula ilk kez beraber olmuş ve bu birliktelikten hamile kalmıştır. Bu bebeği istemeyen Alegre, sırrını kimseye söyleyemez. Yalnızca teyzesi la Tia Tuta bu günahı bilmektedir ve onunla birlikte bir doktora gidip kürtaj yaptırır. Yaptığının günah olduğunu bilen Alegre, kiliseye gidip günah çıkarır, ancak bu günahını papaza bile anlatmaz. (A.:2004,251)

Alegre'nin sakladığı bir başka sırrı blumia hastası olmasıdır. Eserin sonunda sevgilisi Piyu'dan beklediği evlenme teklifini alamayan ve bir kriz anında Piyu'nun onu görmesine tahammül edemeyen Alegre, Piyu'yu terk eder ve Debra Thompson ile eşcinsel bir ilişki yaşamaya başladığı söylenir. Bundan sonra bir daha romanda görülmez.

Alegre, eserde dinine son derece bağlı, inançları kuvvetli bir kahraman olarak kurgulanmış; ancak ibadet ettiğine dair bir söylem yer almamıştır. Burada söz konusu etmemizin sebebi, romanda daha çok ruhsal problemleri üzerinde durulan Alegre'nin dine bağlılığının anlatıcısı tarafından sık sık vurgulanmasıdır.

1.37. Banu Kazancı (Baba ve Piç, 2006)⁵⁴

Kazancı ailesinin en büyük kızıdır. İki oğlunu arka arkaya kaybedince, kâğıt üzerinde hâlâ evli olmasına rağmen ailesinin evine geri döner. Ara sıra eski evine giderek kocasını ziyaret eder. Çocuklarının ölümü Banu Teyzeyi çok sarsar. Geleceği görme yeteneği olduğunu düşünen Banu Teyze, fal bakmaktadır, bu konuda günden güne kendisini geliştirir ve eve müşteri kabul etmeye, geçimini fal bakarak kazanmaya

⁵⁴ Elif Şafak, Baba ve Piç, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, 1.baskı

başlar. Banu Teyze'nin falcılıktaki mahareti kısa sürede duyulur, İstanbul'un hemen her yerinden kadınlar ona fal baktırmak için gelir. Banu Teyze, erkek müşteri kabul etmez.

Falcılığa başlamasıyla birlikte Banu Teyze'de maddi manevi değişiklikler görülür. Öncelikler başına gelişi güzel örttüğü şallar yerine türban takar. Sonra maddi ve dünyevi olan her şeyden elini çekip kendisini tümüyle Allah hizmetine adamaya karar verir.

“Allah bilir ne zamandır gizliden gizliye düşündüğü bir kararı ilan edivermişti aniden: Maddi ve dünyevi her şeyden elini eteğini çekecek, kendini tümüyle Yaradan'ın hizmetine adayacaktı.”(B.:2010,81)

Banu Teyze bu ani kararının ardından nedamet devresine girer, “eskiden dervişlerin yaptığı gibi bütün dünyevi kibirleri terk etmeye hazır olduğunu ilan edecek kadar ileriye...” gider.(B.:2010,82). Kız kardeşleri; ondan derviş olmayacağını, Kazancı ailesinin şeceresinde şeyhlerin bulunmadığını, Banu Teyze'nin giyimi, kuşamı, hayat tarzının dervişlerinkine benzemediğini; çünkü dervişlerin önce nefislerini öldürdüklerini, çuval ya da kaba yünden kıyafetler giyip, keçe ya da saman üzerinde yattıklarını söyler.⁵⁵ Banu Teyze, kardeşlerinin tüm karşı çıkmalarına rağmen bu zamana kadar yaşadıklarının geride kaldığını ve bundan sonra nefsiyle mücadele edeceğini söyler. Bu konuşmadan sonra odasına gider ve inzivaya çekilerek kırk gün boyunca odadan dışarı adım atmaz. Odasının kapısına “BURAYA GİRMEYEN EVVEL TERK EYLEYESİN NEFSİNİ!” yazılı bir levha asar.

Banu Teyze, inziva günlerinin ilk başlarında yanına can yoldaşı olsun diye kedisini de alır. Aslında, anlatıcının da belirttiği üzere, dervişler inzivaya yalnız çekilir. Bu hayata uyum sağlayamayan kedi, huysuzlanır ve Banu Teyze onu odadan dışarı çıkarmak zorunda kalır.

⁵⁵ Bu kıyafet konusunun tartışmalı olduğu açıktır.

“Yegâne yoldaşını böylelikle kaybeden Banu Teyze, kendini yalnızlığa gömmüş ve konuşmayı bırakıp herkese sağır dilsiz gibi davranmaya başlamıştı. Takip eden kırk günde kırk gün kırk gece boyunca yıkanmayı, saçlarını taramayı, hatta en sevdiği dizi olan Kara Sevda Sarmaşığının Laneti’ni seyretmeyi bile bırakmıştı.” (B.:2010,83)

Banu Teyze, kırk gün boyunca ekmek ve su dışında bir şey yemez. Ekmeğe düşkünlüğü ile bilinen Banu Teyze’nin yemek yememesi ailesini şaşkırtır, hatta sadece ekmekle hayatta kalabileceğine ihtimal vermezler ve onu baştan çıkarma, yolundan döndürmek için kokusu yayılacak yemekler pişirirler. Ancak Banu Teyze aldığı bu karardan dönmez. Odasına kapanıp Kur’an okur, böylelikle günlük hayatın rutinlerinden de birer birer kopar. Kırk birinci günün sabahında odasından çıkar, bugünden itibaren başını örteceğini söyler. Annesi ve kardeşleri bu kararı bağnazlık olarak değerlendirir.

Kırk günlük inziva sonrası Banu Teyze görünüşü gibi kafasının içini de değiştirmiştir. Kendini falcı ilan eder; önceleri sadece kahve falı bakar. Onun için kahve falının bir iyiliği vardır. Cenab-ı Hakk’ın yazdığı kaderin aksine, kahvenin telveyle yazdığı fal daima yıkanıp akıtılabilmektedir. Zaman içinde tarot kartlarıyla, kuru fasulye taneleri ile bozuk para, tespih boncuğu, inci, kapı zili, çakıl taşı gibi akla gelebilecek her türlü şeyle fal bakmaya başlar. Banu Teyze’nin iddia ettiğine göre, iyi olanı sağda, kötü olanı solda olmak üzere, omuzlarında iki adet cini vardır. Zaman zaman omuzlarına dönerek onlarla konuşur; ancak isimlerini bildiği halde yüksek sesle telaffuz etmekten kaçınır. Birine Şekerşerbet Hanım ötekine Ağulu Bey der.⁵⁶ Şekerşerbet Hanım kitapta şöyle anlatılmaktadır:

⁵⁶ Belirtmek gerekir ki Banu Teyze’nin bu yeni seçtiği yolun dine, İslam dinine aykırı olduğunda şüphe yoktur.

“Adından da anlaşılacağı gibi iyi bir cindi-adil ve hoşdil olan taifeden. İyilik saçan, aydınlık bir yüzü, başının etrafında mor, pembe ve eflatun tonlarında bir hale vardı; ince, zarif bir boyun, boynunun bitip teknik olarak gövdesinin başlaması gereken yerdeyse sadece duman vardı. Vücudu olmadığından kaide üstünde duran bir büstü andırırdı... Herkesin gayet iyi bildiği üre dışı insanların aksine dışı cinler vücutları orantısız diye komplekse kapılmazlar.”(B.:2010,207)

Banu Teyze, iyi kalpli, dini bütün bir cin olduğu için Şekerşerbet Hanım’a güvenir. Şekerşerbet Hanım, “cin taifesi arasında yaygın bir illet olan tanrıtanımsızlıktan tövbe ederek İslam’a” geçmiştir.(B.:2010,207) Sık sık camileri ve kutsal mekânları ziyaret eder, Kur’an konusunda çok bilgilidir.

Ağulu Bey ise, bir cin için bile oldukça yaşlıdır ve bu sayede oldukça güçlüdür. Çünkü inanca göre cinler, yaşlandıkça güçlenmektedir. Banu Teyze kırk günlük inzivasının son sabahında onu kendisine bağlamış, o günden beri cini, kendi boynuna taktığı muska ile kontrolü altına almıştır. Yeğeni Asya, niçin bu habis cini sol omzunda taşıyıp alaşağı etmediğini sorar, Banu Teyze “ *Bu dünya da öyle habis şeyler vardır ki, Allah muhafaza, yüreciği temiz insanların bunlardan hiç haberi yoktur.*” (B.:2010,85) der.

Banu Teyze’nin cinleri bağlamakla ilgili düşüncesi şöyledir:

“Bir cini bağlamak kolay iş değildi. Öncelikle ismini doğru tahmin etmek gerekirdi; ölümcül bir oyundu bu, çünkü sen onun ismini keşfetmeden cin senin ismini öğrenirse o efendi, sen köle olurdun. İsmi doğru tahmin edip cini kontrol altına alsan bile üzerindeki etkini muhakkak kabul etmemeliydin çünkü bu aptalca bir yanılsama olurdu. İnsanlık tarihi boyunca sadece Hazreti Süleyman cin

ordularını yenmeyi başarmıştı, ama o bile büyülü bir demir yüzükten yardım almıştı. Başka kimse Hazreti Süleyman'la boy ölçüşemeyeceğine göre sadece ihtiraslı bir hodbin cinleri esir etmekle böbürlenebilirdi ki Banu Teyze ne ihtiraslı ne de hodbindi.” (B.:2010,208)

Banu Teyze, insanların aksine cinlerin kendilerine yapılan yanlışı asla unutmayan bir hafızaya sahip olduğunu söyler. Cinlerin bellekleri “ Her hadiseyi ıçığına cıcığına kadar kaydeden titiz bir kâtip gibi”dir. Gün geldiğinde bu kaydettiklerini bir bir ortaya çıkarırlar. Banu Teyze, tutsağı ettiği Ağulu Bey'e her zaman saygılı davranır. Sahip olduğu bu gücü kötüye kullanmaz. İstese, cinleri vasıtasıyla para, mücevher ya da şöhret gibi maddi kazançlar talep edebilir; ancak bütün bunların bir yanılısamadan ibaret olduğunu, zulmanî cinlerin bilhassa ham yanılısamalar yaratmakta usta olduğunu bildiği için böyle bir talepte bulunmaz. Maddi kazanç istemediği gibi fiziksel güzellik de istemez. Şimdilik Allah ona sahip olduklarıyla idare etme gücü vermektedir. (B.:2010,246) Ağulu Bey'den ise, istediği tek şey bilgidir. Bir gün Ağulu Bey'e evlerine misafir gelen, kardeşi Mustafa'nın üvey kızı Armanuş'un geçmişini, kendi aileleriyle ne gibi bir bağlantısı olduğunu sorar. Önce Kafirun Suresi'ni okur, ardından şu sözleri söyler:

“Allah'ım başışla, merakım irademe baskın çıktı. Bana daha fazla bilgi ver çünkü bilme arzumu bastıramıyorum. Dertli biri dayanmışsa kapıma, sırlarına vakıf olmak istiyorum. Lakin aynı zamanda o bilgiyi kaldıracak kudreti metaneti de ihsan eyle. Âmin.” (B.:2010,267)

Cinle arasına gümüş bir tasın içinde Mekke'den getirilmiş zemsem suyu koyar. Ardından tespihini eline alarak Ağulu Bey'e hazır olduğunu söyler. Ağulu Bey, bir cin efendisine asla yalan söylemeyeceği için, hakikati söyler. Banu Teyze, öğrendiği bu gerçeğe inanmak istemez hikâyenin en önemli kısmını dinlemeden Ağulu Bey'e bu kadar bilginin kafi olduğunu söyler ve o günden sonra Ağulu Bey'le olan ilişkisi değişir.

Bu esnada yanlarında bulunan Şekerşerbet Hanım, Banu Teyze'ye “*insan taifesinin geçmişlerini öğrenmeleri gerçekten hayırlı bir şey midir? Beşer ki kolay kolay tatmin olmaz, beşer ki ilm-i kelamın getirdiği mesuliyeti anlamaz, ya sonra daha fazlasını bilmek isterse? Ve daha, daha?... Nereye kadar?*” (B.:2010,267) diye sorar.

Her zaman sabah ezanı okunmadan önce uyanan Banu Teyze, bir sabah ezan okunup bittiği halde yataktan kalkamaz. Sol tarafında bir uyuşukluk hisseder. Omuzlarında bulunan cinlere niçin kıpırdamasına izin vermediklerini sorar. Şekerşerbet Hanım, Ağulu Bey'e sormasını söyler. Banu Teyze aslında Ağulu Bey'den kendisi için bir bilgi istemek niyetindedir. Yıllardır merak ettiği tek şey yeğeni Asya'nın babasının kim olduğudur, ancak bu soruyu sormanın bir hata olabileceğini, hatta boynundan muskayı çıkarıp onu azat etme vaktinin geldiğini, bundan sonra sadece falcılık yapmakla yetinebileceğini düşünür ve omzundan inmesini söyler. Kur'an'ın cinlere karşı okunmasını nasihat ettiği bir duayı okur. Ağulu Bey, uysallaşarak onu azat mı edeceğini, yoksa şahsi bir merakını gidermek için onun bilgi çeşmesini mi açacağını sorar, isterse her şeyi anlatabileceğini, olan biteni bilebilecek kadar yaşlı olduğunu söyler. Banu Teyze de Ağulu Bey'in her şeyi bileceğinden emindir; zira gulyabani kümesine mensuptur; ancak cini tersleyerek susmasını söyler. Ağulu Bey'de boynundaki muskayı taşıdığı sürece efendisinin her sözünün bir emir olduğunu söyleyerek susar. Gulyabani kümesi kitapta şöyle yer alır:

“Gulyabani kümesi, en tehlikeli, en nakes tür. Ama iş geçmişin acılarını deşmeye gelince şüphesiz en doğru adrestirler. Yuvalarından fersah fersah uzakta pusuya düşürüp katledilen kara bahtlı askerler... çöllere sürülen biçare vebalılar... ıssız adalarda ölüme terk edilen mahkumlar, deliler... gulyabani taifesi bunların hepsine tanıklık etmiştir.”(B.:2010,211- 212)

Banu Teyze bunun üzerine çekmecesinde incili bir mahfazanın içinde sakladığı Kur'an-ı Kerim'i çıkarır ve rast gele bir sayfa açıp okur. Okuduğu ayet-i kerime Kaf

Suresi 16. ayettir. “And olsun ki, biz insanı yarattık. Nefsinin onu ne gibi vesveselere düşürdüğünü biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.” Sonra Allah’a “*Rabbim, bana şah damarımdan daha yakınsın. Bu cendereden kurtulmama yardım et. Bana ya gafillerin rehabetini ya da âlimlerin metanetini ihsan et. Hangisini seçersen seç, minnettar kalırım. Ama yalvarırım beni hem bilgili hem güçsüz kılma.*” (B.:2010,213) diye yakarır. Bu duayı ettikten sonra abdest alır ve seccadesini sererek namaza durur.

Fındık falı bakan Banu Teyze’ye “Fındık Ana” demeye başlarlar. Kadınlar arasında pek mübarek bir kadın olarak telakki edilir, müşterilerinden para yerine bir avuç fındık getirmelerini ister. Fındıkların çıtırtılarından ahbar-ı gabya dair bildiler edinir, tabiatın ve kâinatın sırlarını fındıklar aracılığıyla fısıldadığını söyler. Ancak “Gaybı bilen yalnızca Allah’tır” düsturuna hürmetsizlik ve itaatsizlik etmemek için öğrendiklerini açık açık ifşa etmekten kaçınır.

Banu Teyze, evde gergin zamanlarda hep “kaderden kaçmak mümkün değil” diyerek, yakında öleceğini bilen ve kaderden kaçabilmek için bütün dünyayı dolaşmaya kalkan bir adamın meselini anlatır. Adam, kuzeye, güneye, doğuya, batıya, gidilebilecek her yöne gider. En nihayetinde Kahire’de beklenmedik bir biçimde Azrail’le karşılaşır. Azrail, hiç konuşmadan adamın yüzüne hayretle bakar. Adam, Azrail’i görünce hemen oradan uzaklaşır, yeniden yollara düşer. Çin-i Maçin’de saklı, kuytu bir kasabaya gelene kadar hiç durmadan yolculuk eder. Aç, susuz ve yorgun bir halde karşısına çıkan ilk hana girer. İçeride, adamın oturduğu masanın hemen yanında Azrail onu beklemektedir ve adam gelince, “Hoş geldin, tam zamanında geldin. Doğrusu Kahire’de seninle karşılaştığımızda çok şaşırmışım çünkü kaderinde Çin-i Maçin’de buluşmamı yazılıydı.” der. (B.:2010,151)⁵⁷

⁵⁷ Bu kıssa kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

Hz. Süleyman’ın sarayına kuşluk vakti saf bir adam telaşla girer. Nöbetçilere, hayati bir mesele için Hz. Süleyman’la görüşeceğini söyler ve hemen huzura alınır. Hz. Süleyman benzi sararmış, korkudan titreyen adama “Hayrola ne var? Neden böyle korku içindesin? Derdin nedir? Söyle bana” diye sorar. Adam telaş içinde: “Bu sabah karşıma Azrail (a.s) çıktı. Bana hışımlla baktı ve hemen uzaklaştı. Anladım ki, benim

Günde beş vakit namaz kılar. “Namaz uykudan hayırlıdır”⁵⁸ diyerek her sabah yatağından kalkar, abdest almak için banyoya gider, suyun soğuk olduğu durumlarda kendi kendine “Ruhun uyanmak için titremesi lazım” diye mırıldanır. Banu Teyze sabah namazını kıldığı esnada ailesinin uyumasını umursamaz, onların bağışlanması için de dua eder. Huzursuz olduğu her zaman Ayet-el Kürsi okur. Boş vakitlerini de ibadetle geçiren Banu Teyze kehribar tespihini çekerek “Hasbünallahü venimel vekil, hasbünallahü venimel vekil” diye dua okur.

Kardeşleri Mustafa, Amerika’dan geleceği zaman evde, en sevdiği tatlı olan aşure yapılır. Banu Teyze bu esnada aşurenin menkıbevi hikâyesini anlatır. Hikâyeyi anlattıktan sonra insanlık tarihindeki mühim olayların aşure günü vuku bulduğunu söyler. (B.:2010,340)⁵⁹

Banu Teyze, bir gün yıllardır merak ettiği; ancak öğreneceği cevabın ağırlığını taşıyamamaktan korktuğu şeyi, Asya’nın babasının kim olduğunu Ağulu Bey’e sorar. Aldığı cevap onu hayrete düşürür. Asya’nın babası, kız kardeşi Zeliha’ya tecavüz eden ağabeyi Mustafa’dır. Öğrendiklerini kimseyle paylaşmaz ve kardeşi Mustafa, eşi ile birlikte Türkiye’ye geldikleri zaman, Mustafa’nın en çok sevdiği tatlı olan aşureye zehir

canımı almaya kararlı” der. Hz. Süleyman adama ne yapmasını istediğini sorunca adam yalvararak şu cevabı verir: “Ey canlar koruyucusu, mazlumlara sığınağı Süleyman! Sen her şeye muktedirsin. Kurt, kuş, dağ, taş senin emrinde. Rüzgârına emret de beni buradan ta Hindistan’a iletisin. O zaman Azrail (a.s.) belki beni bulamaz. Böylece canımı kurtarmış olurum. Medet senden!” Bunun üzerine Hz. Süleyman, adamın haline acır. Rüzgârı çağırır ve “Bu adamı hemen al. Hindistan’a bırak!” emrini verir. Rüzgâr adamı alır ve bir anda Hindistan’da uzak bir adaya götürür. Öğleye doğru Hz. Süleyman, divanı toplayarak gelenlerle görüşmeye başlar. Azrail (a.s.)’ın da topluluğun içine karışmış, divanda oturduğunu görür. Hemen yanına çağırır ve “Ey Azrail! Bugün kuşluk vakti o adama neden hışımla baktın? Neden o zavallıyı korkuttun?” der. Azrail (a.s.) : “Ey dünyanın ulu sultanı! Ben, o adama öfkeyle, hışımla bakmadım. Hayretle baktım. O yanlış anladı. Vehme kapıldı. Onu, burada görünce şaşırtdım. Çünkü Allah (cc) bana emretmişti ki: “Haydi git, bu akşam o adamın canını Hindistan’da al!” Ben de bu adamın yüz kanadı olsa, bu akşam Hindistan’da olamaz. Bu nasıl iştir, diye hayretlere düştüm. İşte ona bakışımın sebebi bu idi.” Cevabını verir. (Ahmet Lütfi Kazancı, **Peygamberler Tarihi (Hz. Âdem’den Hatemü’l-Enbiya’ya Kur’an’ın Tanıttığı Peygamberler)**, İstanbul, İpek Yayın Dağıtım, t.y.y., s.521)

⁵⁸ Esselatü Hayrun minnevm (Bkz. Namaz)

⁵⁹ Bkz. Aşure

koyarak ölümüne sebep olur. Bunun üzerine Banu Teyze, Allah'ın onu affetmeyeceğini bildiği halde pişmanlık duymaz ve şunları söyler:

“Gaipten gelen bilgi neye yarar, o bilgiyle bu cihanda bir şeyler yapmadıktan sonra. Allah'ım hafızamı kaybetmekten koru. Unutkanlık hastalığı için okunacak duayı veren Rabbim, silinmeyen hafıza için de bir dua verseydi ya bana. Bildiklerimin ağırlığı altında ezilmemek için... Faziletli kulların arasından kovuldum artık sonsuza kadar. Ama Rabbim biliyor ya, zerre pişmanlık yok yüreğimde.” (B.:2010,402)⁶⁰

Bundan sonra aile Mustafa'nın defin işlemleri ile ilgilenir. Roman; Mustafa için evde Kur'an okutulması ile son bulur.

Banu Teyze, romanın ilgi çekici karakterlerinden birisidir. Evliliğinde mutluluğu yakalayamayan, iki oğlunu arka arkaya kaybedince hayatla bağlarını koparan Banu Teyze, ciddi bir değişim yaşar ve kendisini “dine” adar. Dindarlığı yanında kendi deyimiyle mutasavvifâne bir hayat da yaşamaya çalışır, nefsinin terk etmeye kararlıdır. Fakat gerçek bir mutasavvif gibi davranmaz. Zira kırk günlük inziva süresinde dahi en sevdiği dizide neler olduğunu merak eder. Banu Teyze, inançlı bir kadındır. Günde beş vakit namazını kılar, Kur'an okur; ancak günah olduğunu bildiği halde fal bakması, kardeşini zehirleyerek öldürmesi onun imanını ve inançları konusunda bizi şüpheye düşürür.

1.38. Cicianne (Baba ve Piç, 2006)

⁶⁰ Elif Şafak, Banu Teyze'yi dinine bağlı gibi gösterir, fakat dinin yasak ettiği pek çok şeyi de ona yaptırır. Burada akla gelen yazarın, Müslüman birinin nasıl davranması gerektiği hakkında çok serbest ve kendine göre bir düşünceye sahip olduğudur. Biz Banu Teyze'yi yazarın bu anlayışının anlaşılması için buraya aldık. Yoksa Banu Teyze'nin İslam-Müslüman anlayışı sağlıklı değildir.

Kazancı ailesinin babaannesidir. Dinine bağlı bir Müslüman'dır, yatağının kenarında her daim Kur'an-ı Kerim, kehribar bir tespih ve evliyaların hayatlarını anlatan kitaplar bulunur. Ancak yaşlılığı sebebiyle zaman zaman ibadet esnasında unutkanlıklar yaşar. Bir ikindi namazının sonlarına doğru secdeye vardığında, ardından ne yapması gerektiğini unutur. Okuması gereken duaları hatırlayamaz. Ne yapacağını bilmeyen cicianne, elinde tespihi, başında namaz örtüsü ile yüzü Kible'ye dönük şekilde seccadenin üzerinde oturur kalır. Devamı nasıldı diye sorar. Secdede üç kere "Süphanel Rabbiyel ala, Süphanel Rabbiyel ala, Süphanel Rabbiyel ala" dediğini, ancak sonra ne yapması gerektiğini, kaçınıcı rekâta olduğunu sorar. Bu sırada yanında bulunan torunu Zeliha'nın hiçbir dini vecibe ile alakası olmadığından babaannesine yardımcı olabilmek için Kur'an-ı Kerim getirir ve içinden bir ayet okur. Ayet, Cuma Suresi 10. ayettir: *"Namaz kılınca yeryüzüne dağılın. Allah'ın ihsanını, lütfunu arayın."* (B.:2010,147) Zeliha, bu ayeti kendince yorumlar ve babaannesine, namaz öyle ya da böyle bittiği için artık düşünmeyi bırakıp dağılmasını, üzerinde durmamasını söyler ve yaşlı kadını yemek yemek için içeri götürür.

Torunu Zeliha için, Cicianne'nin çiğnenmesi imkânsız kuralları vardır. Örneğin yağmur yağdığı zaman Zeliha'nın ıslandığı için yağmura küfretmesini zındıklık olarak kabul eder. Cicianne için gökyüzünden gelene sövmek gerekir, çünkü hiçbir şey gökyüzünden kendi kendine düşmez. Nimetin de musibetin de arkasında Allah vardır. Semadan yağın bir şeye sövmek onu göndereni sövmek kadar büyük günahdır.

Cicianne, dini akidelere olan kuvvetli bağı yanında batıl inançları da olan birisidir. Nazar degen kişilere kurşun döker. Yaşlandığı için artık bu işi yapamayacağını düşünür ve bundan sonra kurşun dönecek, ondan el alıp halefi olacak kişi olarak romanda kendini "ezeli zındık" diye tanımlayan torunu Zeliha'yı seçer. Zeliha, niçin Banu Ablasını seçmediğini, onun öğrenmek için can attığını, oysa bu evde büyü vb. öğrenecek en son kişinin kendisi olduğunu söyler. Cicianne bu sözlere hiddetlenerek: *"Bunun büyü ile alakası yok. Kur'an-ı Kerim büyüü yasaklamış zaten."* (B.:2010,333)

der. Hâlbuki büyük torunu Banu, - büyü yaptığına dair bir söylem olmasa da - fal bakmaktadır ve fal bakmak da dinen caiz değildir.

Cicianne, romanın yardımcı kahramanlarından biridir. Dinine bağlı ve inançsızlar olmak üzere iki ayrı grup oluşturan Kazancı kadınlarının dindar şahsiyetlerinden biridir. Ciciannenin namazlarını aksatmadığından ve Kur'an okuduğundan bahsedilir.

1.39. Başrahip (Baba ve Piç, 2006)

Ermenistan'da yaşayan başrahip, her sene Amerika'ya gelip kapı kapı dolaşarak; eski ülkeye götürüp din adamı olarak yetiştirilmek üzere zeki, inançlı erkek çocukları arar. Yine bu amaçla geldiği bir sırada Çakmakçıyan ailesinin evine gider. Ailenin tek oğlu Barsam, tüm çocukluğu boyunca dine ve dini ritüellere ilgi duyar, din adamlığına meyillidir. Pazar okulunun en parlak öğrencisidir. Bu sebepten başrahip sık sık evlerine gelerek, annesine oğlunun istikbalinden bahseder, onunla Ermenistan'a gelmesini ister. Annesi başrahibi saygıyla dinler, ancak oğlunun götürülmesine izin vermez. Bir gün başrahip artık bir karar verme vaktinin geldiğini söyler. Anne, *“Başrahibe ne kadar hürmet beslerse beslesin, oğlunu papaz giysisi içinde büyük bir adam olarak görme fikrinden ne denli hoşlanırsa hoşlansın ve sonuçta yegâne oğlunun Tanrı'ya hizmet etmesini ne kadar isterse istesin...”*(B.:2010,308) oğlundan ayrılma fikrini hoş karşılamaz. Anneyi ikna edemeyen başrahip, kadının fikrine saygı göstererek oğlunu ona, onu oğluna emanet eder, her ikisini de kutsayarak bir daha gelmemek üzere evden ayrılır. Böylelikle Barsam'ın din adamlığı serüveni başlamadan biter ve başrahip romanda bir daha görülmez.

1.40. Can Derviş Hanım(Siyah Süt, 2007)⁶¹

⁶¹ Elif Şafak, **Siyah Süt**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, 1.baskı

Otobiyografik bir roman olan Siyah Süt'te yazarın zaman zaman konuştuğu dört tane iç sesi vardır. Her bir iç ses, yazarımızın bir yönünü bize vermektedir. Bunlardan birisi de Can Derviş Hanım'dır ki batnî yön olarak telakki edilir. Can Derviş Hanım'ı, yazardan bağımsız olarak ele alabileceğimizi düşündüğümüz için ayrı bir kahraman olarak bahis konusu ettik.

Can Derviş Hanım, yazarın içsel yolculuğunda Doğu Kapısı'nda karşısına çıkar. Azla yetinmeyi sever, başında saçlarının çok az bir kısmını gösterecek şekilde bağlanmış yeşil bir türban, üzerinde yerlere kadar uzanan yeşil bir elbise ve hırka, ayağında mestler vardır. Yemeğe başlamadan önce şükür duası eder:

“Ya Rabbim, verdiğin nimetlere, kelimelere, sağlık ve afiyete şükür olsun. Sen bütün sinelerin ne gizlediğini bilirsin. İnşallah seni çok zikredip de felah bulanlardan oluruz. Gözleri perdelilerden, yüreği mühürlülerden, geniş dünya dar gelenlerden kılma bizi. Doğru yoldan, hayırlı kullarından, ilahi aşkından ayırma yolumuzu ne olur... Muhabbet ki özüdür kâinatın, yaratılışın, ne olur muhabbetinden mahrum bırakma.”(S.S.:2007,73)

Yemek duasından sonra yazarın yanına gelmesiyle elini el göğsüne götürerek selam verir. Yazarımızın yazma kabiliyetini yitirdiğini düşünüp yazamamaktan şikâyetçi olduğu bir zaman Can Derviş Hanım'a akıl danışması üzerine, Allah'ın her şeye kadir olduğunu, insanoğlunun sahip olduğu her şeyin Allah tarafından bahşedildiğini surelerden örnekler vererek şunları salık verir:

“Evvela sükûnet. Ardından metanet... Bir dirhem de dirayet salık veririm. Enfal Suresi'nde Allah müminleri güzel bir imtihana tabi tutmak için yaptı der. Hiç düşündün mü ne demek 'güzel imtihan'?

Telaşa mahal yok. Unutma ki şu âlemde tüm cevaplar görece. Mutlak olan tek varlık âlemlerin Rabbi. Demek ki bir kul için doğru olan bir çözüm bir başkası için pekâlâ noksan, hatta büsbütün yanlış olabilir. Her şeyin hayırlısını dilemeli Allah'tan... Bir düşün istersen. Bizler miyiz acaba ömrü hayatımızın mimarı yoksa öyle olduğumuzu mu sanıyoruz boş yere? Sen ne karar verirsen ver, her şey olacağına varır son tahlilde... Ey Âdemoğlu Havvakızı, sen misin hakikaten yaptıklarının sahibi? Sana mı ait bu ten, bu mal mülk?...

Enam Suresi'ni hatırlar mısın? 'Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları O'ndan başkası bilmez, karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, onu O bilmesin; ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi âlemde... O istemeseydi yazma kabiliyetin olabilir miydi hiç?... İsterse yazdırır, isterse durdurur yazını.'"(S.S.:2007,75)

diyerek Peygamber Efendimize bir müddet hiç vahiy gelmediğini, bu yüzden Allah'ın onu unuttuğunu sanarak vehme kapıldığını, bunun üzerine Duha Suresi'nin indiğini söyler ve okumasını tavsiye eder.

Yazarımız vahyin gökten indiğini, roman yazmanın ise farklı olduğunu, yazardan geldiğini söylemesi üzerine Can Derviş Hanım, nefsinin esiri olmamasını, kendisinin ham olduğunu henüz pişip olgunlaşmadığını gidip biraz tefekkür ve tevekkül etmesi gerektiğini söyler. (S.S.:2007,76)

Bir sonraki karşılaşmalarında Can Derviş Hanım, kollarında Osmanlıca harflerle "Hu" yazan bir gömlek giymiş, boynuna "Allah" yazan bir kolye takmıştır. Yazarı çalışırken gören Can Derviş Hanım, ona çok çalıştığını, sürekli bir yerlere yetişmek için didinip durduğunu; ancak kendini sadece şu ana vermesini söyler, Yedi Uyuyanların 300 sene uyudukları halde yalnızca birkaç saat uyuduklarını sandıklarını örnek verir.

Can Derviş Hanım'a göre etrafımız alametlerle doludur ve bu alametleri okumasını bilmek lazımdır. Kâinatı açık duran bir kitaba benzetir ve her günü ayrı ayrı okumak gerektiğini söyler. Aslolan şu andır, ne geleceğe ne de geçmişe odaklanmamak lazımdır. Yazara Bakara Suresi'ni hatırlatır:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gök ile yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (S.S.:2007,121)

Yazara içsel yolculuğun öneminden bahseder. Kendi içiyle be dışıyla helalleşerek, kâinattaki her bir katreyle vuslata ermeli, Hak ile Hak yolunda bütünleşmelidir. Bunun için de birtakım aşamalardan geçmesi gerekecektir. Yazarın daha sonra hamileliği boyunca yaşadığı buhranları da geçmesi gereken bir safha, bu içsel yolculuğun bir durağı olarak telakki eder.

Doğum zamanı yaklaşınca yazar ile Can Derviş Hanım tekrar buluşur. Doğuma ve anneliğe hazır olmadığını söyleyen yazara Can Derviş Hanım, her zaman olduğu gibi evvela sükûnet, sonra metanet ve biraz da dirayet dileyerek sözlerine başlar. Kendini akışa bırakmasını, sadece teslim olmasını salık verir. Teslim olmaktan kastının ise inançlı olmak ve kendini akışa bırakmak olduğunu söyler.

“Önce emin olup, sonra teslim olmaz insan. Evvela teslim olur, ancak öyle emin olur, anlıyor musun? Hak'tan gelen her şeyin bir sebebi olduğuna ve hiçbir şeyin tesadüfî olmadığına inanırsın, o inançla kendini ilahi aşka bırakırsın... Son derece dünyevi

ayrıntılara kafa yoracağına, duanı et ve kendini Rabb'e bırak..." (S.S.:2007,232)

Can Derviş Hanım, mutasavvıfların bu koskoca dünyayı bir ana rahmi olarak düşündüklerini anlatır. İnsanoğlunun ana rahminden çıkmasıyla başlayan hayat, dervişlerin öldükten sonra başlamaktadır. Ölüm, onlar için başlı başına bir doğumdur. Bu yüzden ölmekten önce ölmek gerektiğini söyler. Can Derviş Hanım'a göre, her şeyin başı ve sonu muhabbettir. Mahlûk sevilmeden halik sevilmez. İnsan ebetteki eşini, dostunu, anne- babasını, çocuklarını sever; ancak onlar bize ait değildir. Biz bile kendimize ait değilizdir. Ölmeden önce ölen insanlar, 'küçük aşk'tan 'büyük aşk'a geçen insanlardır.

Siyah Süt'te işlenen konular arasında tasavvuf önemli bir yer işgal eder. Tümüyle yazarın doğum öncesi ve sonrası yaşadığı depresyonu anlatan eserde, Can Derviş Hanım, dikkate değer bir kahraman/iç sestir. Zira bu sıkıntılı dönemde yazarın maneviyatını güçlendirecek, ona yalnızca Allah'a teslim olmayı öğütleyecektir. Kurgu içinde, yazarın tasavvufa bakış açısını, din anlayışını vermesi bakımından Can Derviş Hanım başat kahramandır. Ancak yazarın onunla görüşmesi/konuşması yalnızca, yazar ihtiyaç duyduğu zamanlarda gerçekleşir. Dolayısıyla Can Derviş Hanım, diğer roman kahramanları gibi incelemeye müsait değildir.

1.41. Ella Rubinstein (Aşk, 2009)⁶²

Ella, kırk yaşına basmak üzere olan evli ve üç çocuk annesi Amerikalı, Yahudi bir kadındır. Kocasını tanıdığı bir dişçidir. Büyük kızı üniversitede okur ve biri kız biri erkek olan ikiz çocukları ortaokul öğrencisidir. Çocuklarına çok düşkün olan Ella, bütün gününü alışverişe çıkıp evde yemek yapmakla geçirir. Kocasıyla pek derin olmayan ilişkisini sadece çocukları ayakta tutmaktadır.

⁶² Elif Şafak, *Aşk*, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, 1.baskı

İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu olan Ella, mezun olduktan sonra birkaç dergiye yazı takviyesi yapmak, arada yerel gazetelere kitap eleştirisi yazmak dışında düzenli bir işte çalışmamıştır. Yıllar sonra ilk kez ülkenin saygın bir yayınevinde edebiyat editörünün asistanı olarak işe başlar. Bu işe başlamasıyla Ella, kendini yeni bir serüvenin içinde bulur.

Yayınevindeki ilk işi Aziz Z. Zahara adlı birinin “Aşk Şeriatı” adlı kitabını okuyup hakkında bir rapor hazırlamaktır. Ella, elindeki metnin konusuna dair hiçbir şey bilmediği bu işi almakta başta tereddüt eder. Tek bildiği, bunun tarihi, mistik bir roman olduğu ve meşhur şair Rumi ile onun sufi dostu Şems’i konu edindiğidir. Romanın kendi hayatıyla ilgisi olmadığını düşünür. Sufizm, hiç aşına olmadığı bir konudur. Bir de olayın 13. yüzyılın Anadolu’sunda geçmesi onda, konuya zihnini veremeyeceği düşüncesini uyandırır ve editörünü arayarak okuması için başka bir roman vermesini rica eder. Editör ise, böyle bir kural olmadığını, bir editörün her kitabı okuması gerektiğini söyleyerek Ella’nın isteğini kabul etmez. Böylelikle Ella, Aşk Şeriatı’nı biraz da mecburiyetten okumaya başlar.

Ella’ya kitabın yazarı hakkında kimsenin bir şey bilmediği, Hollanda’da yaşayan esrarengiz bir adam olduğu, el yazısıyla yazdığı üç yüz sayfalık romanını Amsterdam’dan yolladığı söylenmiştir. Metnin ilişğinde A.Z.Zahara tarafından bir kartpostal üzerine, editöre yazılmış bir not vardır. Notta hikâyenin zamandan ve mekândan münezzeh olduğu, Aşk’ın evrensel bir olgu olduğu yazılıdır. İlk sayfada yazarın, bu kitabı “sadece Rumi’ye ve onun sevgili güneşi Şems-i Tebrizi’ye olan hürmetinden ve sevgisinden kaleme” aldığını öğrenen Ella, ilerleyen satırlarda yazarın şu cümlesi karşısında hayrete düşer. Zira bu onun kendisinin cümlesidir: “*Zira her ne kadar bazıları aksini iddia etse de, aşk dediğin bugün var yarın yok cici bir histen ibaret değildir.*” (Aş.:2009,31) Ella, her satırda kendisini bulmaya başlar. Daha önsözde kitap kendisini etkilemeyi başarmıştır.

Ella'nın kitapta en çok ilgisini çeken Şems-i Tebrizi'dir. Etrafında böyle biri olsa hayatına renk geleceğini düşünür. Şems-i Tebrizi'nin onun el falına baksa ne göreceğini merak eder. Kitaba kendisini iyice kaptıran Ella, içten içe bu gizemli yazarı merak etmektedir. Bir gün internette A.Z.Zahara adını arar, Zahara'nın kişisel web sitesini bulur. Sayfada Ella'nın daha önce hiç görmediği semazen figürü vardır. Aziz Zahara'nın, asıl mesleği fotoğrafçılık olan bir sufi olduğunu öğrenir. Sayfada okuduğu şu şiir Ella'nın içinde tuhaf bir hisse kapılmasına sebep olur:

“Ey, kendisinde kaybolmuş kişi
Bilmezsün, bedenin sana mezar olmuş,
Nefsini tanımadıkça, nefsin seni gömer olmuş.”(Aş.:2009,65)

Bunun üzerine Aziz'e bir mail yazmaya kara verir. Maile kendisini tanıtarak başlar. Tamamen kişisel duyguları ile Aziz'in aşkın hayatın özü olduğuna dair fikirlerine katılmadığını, bugünlerde büyük kızını erkek arkadaşıyla evlenme fikrinden vazgeçirmeye çalışması sebebiyle aralarının bozuk olduğunu da ekleyerek bir gün tanışıp görüşmek istediğini belirtir. Aziz, gecikmeden Ella'ya cevap yazar. Böylelikle Ella ile Aziz tanışmış, mail vasıtası ile sık sık iletişim kurmuş olur. Yazısında insanların hayatına müdahale etmek yerine tevekkül etmeyi denemesini, tevekkülün kabulün ve uyumun getirdiği bir huzur hali olduğunu tavsiye eder. Aziz'in bu yazısı Ella'yı etkilemiştir. Hayatında böyle huzurlu bir teslimiyeti hiç yaşamamıştır, zaten kendisinde sufî kumaşının bulunmadığını, uzun zamandır Tanrı'nın kapısını çalmadığını, dua etmekten bile aciz olduğunu düşünür. Bu düşüncelerini mail vasıtasıyla Aziz'le paylaşır. Böylelikle Aziz'le arasında sanal bir arkadaşlık başlar. Günlük hayatlarında neler yaptıklarını birbirlerine anlatırlar, Ella'nın sorunlarına birlikte çözüm bulmaya çalışırlar. Ella, Aziz'le tanıştıktan sonra ilk kez, şimdiye kadar çocukları için ihmal ettiği kendisi için bir şeyler yapmaya başladığını fark eder. Maneviyatı yanında fiziki görünümüyle de alakalı değişiklik kararları almıştır. Ella'nın aldığı en önemli kararlardan birisi Rumi'nin kitaplarını almaktır. Aşk Şeriatı adlı bu kitap Ella'ya yıllardır aradığı huzurun

kapılarını aralamıştır. Bu vesile ile nice zaman sonra ilk kez Tanrı'ya dua eder, bu sıkışmış ruh halinden kurtarması için yardım ister:

“Tanrım, uzun zamandır kapını çalmadım, biliyorum. Açıkçası beni hâlâ dinler misin, emin değilim. Ama halimi görüyorsun. Bunalıyorum. Bana ya hakiki aşkı ver- ver ki kurtulayım bu sıkıntıdan, sıkışmışlıktan- ya da beni öyle duyarsız yap ki hayatımda aşk olmayışını umursamayayım... Ya aşkı öğret bana, ya da aşkın yokluğuna üzülmemeyi.”(Aş.:2009,171)

Aziz'in hayatına girmesi Ella için büyük bir değişim olmuştur. Eskiden hayatı yemek yapmak, çocuk bakmak, arada sırada yemek kurslarına gitmekten ibaret olan, kendisinin ihmal eden Ella'nın hem ruhsal hem de fiziksel değişiklik yaşadığı görülür. Kendisine daha fazla özen gösterir, süslenir. Aziz'in kitabını ve tasavvufla ilgili kitapları bir an olsun elinden bırakmaz; dolayısıyla çocuklarını, eşini ihmal eder. Sürekli hayal âleminde Aziz'i düşünmektedir. Artık o eski halim selim, munis halinden eser kalmamıştır. Aziz'in ölüm, inanç ve felsefe, aşk hakkında yazdığı mesajlarını her fırsatta tekrar tekrar okur. Ella, dindar bir insan değildir, Aziz'e yazdığı bir mesajında “...Sen dindar bir adamsın ama ben değilim. Her hafta ailecek Şebt'i⁶³ kutlarsınız ama bu dini bir gereklilikten ziyade kültürel bir uygulama gibi bizim için.”(Aş.:2009,186) der. Kendini liberal, açık fikirli, ‘dinsel değil ama kültürel anlamda’ Yahudi olarak tanımlar. (Aş.:2009,203) Tam anlamıyla agnostik değildir, zaman zaman ailecek bazı dini vecibeleri yerine getirirler. Dinden ve din adamlarından pek hazzetmez. Tarihte en kanlı savaşların din adına yapıldığını düşünür. Onun nezdinde tüm semavi dinler birbirine benzer, fakat İslam dini daha katı ve kapalıdır. Aziz'in gönderdiği resimden onun, kitabında tarif ettiği şekliyle Şems-i Tebrizi'ye benzediğini düşünür. Bu düşüncesini Aziz'le paylaşır. Aziz, vaktiyle Baba Samed'in, ona “*Bu dünyadan bir Tebrizli Şems*

⁶³ “Şebt (şabat) ilkesi Talmud'da geçer: mademki Tanrı dünyayı yarattıktan sonra yedinci günü işi bırakmıştır, o halde Museviler, yanlarında çalışan Musevi olmayan insanlar da cumartesi günü hiçbir iş yapmamalıdır.” (Asaf Atalay Yılmaz, **Dinler Tarihi**, Ankara, Alter Yayınları, 2009, s.177)

geçti. Hem de bir kez değil, yüzlerce kez. Her asırda yeniden gelir onlar. Ama Şems'i görecek, görüp de kıymetini bilecek Rumiler olmadıktan sonra neye yarar? Sen o yüzden Rumileri ara!"(Aş.:2009,239) dediğini söyler. Keşfettiği bu benzerlik romanı farklı bir gözle yeniden okumasına sebep olur. Sufiliğin ne demek olduğunu, tam olarak nasıl bir şey olduğunu merak eder, Rumi hakkında bulduğu bütün kitapları alır, her gece Mesnevi'den birkaç sayfa okur.

Aziz, bir müzede fotoğraf çekimi yapmak için Boston'a gelir, geldiğini Ella'ya haber verir ve buluşurlar. Aziz, Ella'ya ucunda semazen asılı olan bir kolye hediye eder. Ella, o günden sonra bunu boynundan hiç çıkarmaz. Aziz, Ella'ya rahatsızlığından bahseder, ömrünün son günlerini Konya'da geçirmek ister. Ella, ani bir kararla eşini ve çocuklarını bırakarak Aziz'le Konya'ya gider. Ella, için Konya bambaşka bir âlemdir. Müslüman bir ülkeye ilk kez gelen Ella, ezan sesini ilk duyduğunda ürperir. Konya'ya gittikleri ilk birkaç gün şehri gezerler, alışveriş yaparlar. Birkaç gün sonra Aziz, vefat eder ve isteği üzerine neyzenler, kudümler eşliğinde gömülür. Aziz'in ölümünden sonra Ella, Amsterdam'a yerleşmeye karar verir. Roman, Ella ile büyük kızı Jeannette'nin telefon konuşması ve bu konuşma sırasında Ella'nın, Şems'in kırk kuralından 'aşksız geçen bir ömrün boşa yaşandığını, ilahi ve beşeri aşk ayrımının anlamsız olduğunu, aşkla geçen bir hayata sahip olmanın önemli olduğunu' ifade eden sonuncusunu söylemesi ile biter.

Aşk, Elif Şafak'ın çoğu eserinde karşılaşılan iç içe geçmiş iki hikâyeden oluşur. Üst metinde Ella ile Aziz'in tanışmaları, aşk yaşamaları, Aziz'in Ella'nın manevi değişiminde mürşidi olması anlatılır. Ella, başlangıçta tek düze bir hayata sahip olan, çocukları ve yemek yapmaktan başka bir işi olmayan sıradan bir Amerikalı kadındır. Yayınevinde aldığı ilk iş ile Ella'nın ciddi bir değişim/dönüşüm sürecine girdiği gözlemlenir. Ella'nın yayınevindeki ilk işinde incelediği kitap kurgu içinde de önemlidir. Zira Bu kitap ile Hz. Mevlana ile Şems'in hikâyesini öğreniriz. Romanı, Ella'nın hayat karşısında takındığı pasif ve aktif tavırların çakışma noktalarında açığa

çıkan, özgürleşme ve hayatın odağına aşkı alma mücadelesi olarak okumak mümkündür.

“Romanda bunalımlarının ve arayışlarının sonucunda, duygusal açlığını gidermek için, kendisini o güne kadar adadığı ailesinin varlığını hiçe sayan bir kadının, hayatının odağına aşkı alması ve geçmişiyle hesaplaşmadan –aktifken de pasif tavır ortaya koyan- yeni bir hayata, sessizce başlaması anlatılmaktadır.”⁶⁴

Ella ne dindar ne de mutasavvıftır. Ancak Aziz’e duyduğu beşerî aşk ile onun sufi yönünü tanımış tasavvufla tanışmış ve az çok ilgilenmeye başlamış, yaşadığı olumsuzluklardan aşk sayesinde kurtulmayı başarmış, manevî bir aydınlanma yaşamıştır. Bu noktada diyebiliriz ki aşka inanmayan, statik ve tek düze bir hayata sahip olan Ella’nın yaşadığı beşerî aşkı daha sonrasında ise ilahî aşkı hayatının odak noktasına alması yaşadığı dönüşümü göstermek bakımından önemlidir.

1.42. Aziz Zekeriya Zahara (Aşk, 2009)

İskoçya’da, Kinlochberve adında bir balıkçı kasabasında dünyaya gelir. Ailesinin ona verdiği isim Craig Richardson’dur. Babasının ikinci el kitap satan bir dükkânı vardır. Annesi ise, yünü kıymetli koyunlar yetiştirir. Kendi ifadesi ile çocukluğu boyunca “hem bir çobanın münzevi hallerinden, hem bir kitapçının içedönüklüğünden bir şeyler...”(Aş.:2009,262) almıştır. Çoğu gün bir ağaca tırmanıp, manzarayı seyre dalar. Yirmi yaşında fotoğrafçılık kursuna kaydolarak profesyonel

⁶⁴ Mehmet Bakır Şengül, “Elif Şafak’ın Aşk Romanında Tasavvuf”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010

olarak fotoğrafçılıkla uğraşmaya başlar. Bu esnada Hollandalı, kendisinden sekiz yaş büyük Margot adında bir bayanla tanışır ve âşık olur. Margot, değişik ruh hallerine sahip bir kadındır. Devrimci ve yaratıcı fikirleri, cesareti, bağımsızlığı Aziz'i etkiler. Margot'un peşinden Amsterdam'a gider ve orada evlenirler. Margot evlendiklerinden kısa bir süre sonra trafik kazasında yaşamını yitirince Aziz, ağır bir buhran dönemi yaşar.

“Hızla değiştim, çirkinleştim, çirkefleştim ve en nihayetinde dibe vurdum. 1970'lerin başıydı. Hayatımın bu safhasına, Sufî kelimesinin 'S' harfiyle tanışma dönemi diyorum.”(Aş.:2009,265)

Margot'un ölümünden sonra eğlence kulüplerinin müdavimi olur. İçkiye, sigaraya, uyuşturuculara müptela olur. Akla gelebilecek her türlü uyuşturucu maddesini kullanır. Bir defasında intihar girişiminde bulunur. Kendi ifadesi ile bir günü bir gününe uymayan salaş bir hayat yaşar. Seçtiği bu kötü yaşam neticesinde işini, arkadaşlarını, evini kaybeder, işgal evlerinde kalmaya başlar. Bu şekilde tam dört sene geçirdikten sonra tam anlamıyla dibe vurduğunu fark eder ve hayatında yeni bir dönemin kapılarını açma gereğini duyar. Önce, Margot'tan geride kalan tüm eşyaları mülteci ailelere dağıtır, tanınmış bir gezi dergisinde fotoğrafçı olarak iş bulur. İş vesilesi ile Kuzey Afrika'ya Bedeviler hakkında bir yazı dizisinin görsellerini çekmeye gider. Burada Sahra Çölü'nde bir antropologla tanışır. Antropolog; şimdiye kadar hiçbir Batılı fotoğrafçının İslamiyet'in kutsal şehirlerine gidip orada çekim yapmadığını, eğer bunu yaparsa çok meşhur olabileceğini söyler. Ancak, Suudilerin yasasına göre, Müslüman olmayanların Mekke ve Medine'ye girişi yasak olduğunu, içeriye Hıristiyan ve Yahudi almadıklarını, yakalanırsa hapse girebileceğini, ya da daha kötü bir cezaya çarptırılabilceğini de ekler.

Antropologun anlattıkları Aziz'in ilgisini çeker ve gitmeye karar verir. Bunun için bir yardım bulması gereklidir ve antropolog, sufilerle tanışmasını, eğer onu

severlerse yardımcı olabileceklerini söyler. Suffiliğin ne olduğunu bilmeyen Aziz gitmekte kararlıdır ve gidebilmek için suffileri yalnızca bir araç olarak görür:

“Sufî nedir, kime denir, hiçbir şey bilmiyordum ama umurumda değildi. Kafaya takmıştım bir kere. Mekke ve Medine’ye giren ilk Hristiyan fotoğrafçı olacaktım! Ve bu uğurda bana kim yardım edecekse onu bulacaktım. Amaca giden yolda araçtı suffiler.”(Aş.:2009,283)

Bir araç olarak gördüğü suffiler, aslında Aziz için bir amaç olacaktır. Suffileri kendi çıkarı için kullanacağını düşünürken hayatının onlar sayesinde değişeceğini, yepyeni bir mecraya doğru yol alacağını görür. Mekke ve Medine’ye gidip fotoğraf çekmeyi düşünse de İslamiyet’i kabul ettikten sonra bile gitmez. Aziz, hayatının bu safhasını, sufî kelimesindeki ‘U’ harfi ile tanışma mevsimi olarak niteler.

1975 yazını Fas’ta suffiler arasında geçirir. Burada, hayatında ilk defa bir zaviye görür. Bu zaviyenin şeyhi Baba Samed isimli mutasavvıf bir zattır. Aziz, onun için; son derece efendi, bilgili, güngörmüş biri olduğunu söyler. Baba Samed Mekke ve Medine’ye neden gitmek istediğini sorar. Aziz, İslam dünyasının Batılılar için kapalı bir kutu olduğunu, Batılıların Orta Doğu’yu tanımadığı için korkuları ve önyargıları olduğunu söyler. Niyeti bir batılı olarak İslamiyet’in en kutsal şehirlerine gidip resimlerini çekerek dinler arası barış ve diyaloga hizmette bulunmaktır. Baba Samed, Aziz’in bu cevabını inandırıcı bulmaz ve sorusunu yineler. Aziz bu kez dürüst davranması gerektiğini düşünerek bu fotoğraflar sayesinde meşhur olacağını ve para kazanacağını söyler. O zaman Baba Samed Mekke’ye gidene kadar uyuşturucu kullanmamak şartıyla burada misafir olabileceğini söyler.

“Madem kapımıza kadar geldin, bizden yardım istedin, geri çevirmek olmaz. Ama sen egonu şımartasın diye değil, olur da çıkacağın yolu içsel bir yolculuk olarak yaşarsın diye yardım edeceğiz. Allah sevgili

kullarını çölde şaşırtmayı sever ki su bulduklarında kıymetini bilsinler. İnşallah nasip olur, sonunda şan şöhret için değil, aşk için gidersin Kabeye. Kendi içindeki Kabeye. Yani kalbine.” der. (Aş.:2009,288)

Zaviyenin sükûneti Aziz’e iyi gelir. Birkaç kez kaçıp içki içtiği geceler dışında buradaki dervişlerle iyi geçinmektedir. Uzun zamandır ilk kez huzuru burada yaşamaktadır. Aziz, zaviye yaşamı hakkındaki izlenimlerini şu sözlerle anlatır:

“İlk bakışta burada da bir nevi komün hayatı yaşanıyordu. Tüm dervişler beraberce yiyor, içiyor, aynı anda dua ediyor, zikir çekiyor, uyuyordu. Ama asıl beklenen herkesin yalnız kalıp, kendi içine yönelmesiydi. Sufiliğe merak salan kişi evvela kalabalık içinde yalnız kalmayı öğrenmeliydi. Sonra da kendi içindeki kalabalığı birmeli. Önce diyorsun ki: ‘Dünyada bir ben varım!’ Sonra: ‘Bende bir dünya var!’ Ve en nihayetinde: ‘Ne dünya var, ne ben varım!’”(Aş.:2009,289–290)

Aziz’in bu sözleri tasavvufta seyr-i süluk olarak adlandırılır. Kişi, önce nefsini öldürmelidir.

Zaviyedeki günlerinde başta can sıkıntısından okuduğu tasavvuf felsefesine dair kitapları gittikçe daha bir merak ve hevesle okur. Okuduğu onca eser içinde en çok etkilendiği Mesnevi’dir. Bu zamana kadar hep başka yerlere, bulunduğu mekândan ötelere gitme arzusu duymuştur, oysa şimdi olmak istediği yeredir. Burada, tüm zamanını meditasyonla geçirir, pişer. Müslüman olup Aziz Zekeriya Zahara adını alır.

Aziz, Baba Samed’e Şems-i Tebrizi’yi hatırlatmaktadır. Baba Samed’den Şems-i Tebrizi’yi dinleyince merakı artar. Hatta ilk dinlediği gün odada cismani olmayan bir bedeninin bir ışık huzmesinin de onlarla birlikte odada olduğunu söyler.

Bir gün Baba Samed, Aziz'e artık gitme vaktinin geldiğini söyleyerek bavulunu geri verir.”*Mademki kendi içindeki âlemi dolaştın ve nefsini aştın, şimdi git dünyayı dolaş. Senin gibi insanlar tüm ömrünü bir dergâhta kapalı geçiremez. Senin anlatacak hikâyelerin var...*”(Aş.:2009,291)der. Hayatının bu safhası Aziz için sufi kelimesinin “F” harfi ile tanıştığı mevsimdir.

Bundan sonra Aziz, dünyanın çeşitli yerlerini dolaşarak fotoğraf çeker. Her ülkeden, her din ve kültürden mistikle hemhal olup ekmek paylaşmıştır. Fas'taki tekkede taktığı gümüş küpeyi, güneş şeklindeki kolyeyi boyundan hiç çıkarmaz. Mizacındaki ve hayatındaki ana mihver tasavvuf olur. Ömrünü aşk inancına ve başka insanlara faydalı olmaya adar. Amsterdam'da bir Sufizm vakfı kurar. Dünyanın pek çok yerinde sufi müzisyenlerle konserler verir. Ömrünün bu son safhasına Sufiliğin ‘İ’ harfiyle tanışma mevsimi der. Sufilikle ölmeden önce ölmeyi öğrendiğini, makamlardan adım adım geçtiğini, bu yolu anlayabildiğince yaşamaya çalıştığını söyler. Bir gün çok sevdiği ve hürmet ettiği Hz. Mevlânâ ve Şems-i Tebrizi'yi konu alan bir kitap yazmaya kara verir. Kitabının adını “Aşk Şeriatı” koyar ve kendisi Amsterdam'da olduğu sırada, kitabı basılması için Amerika'daki bir yayınevine yollar ve editöre yazdığı not:

“Sayın Editör,
Size bu satırları Amsterdam'dan yolluyorum.
İlişikteki hikâyem ise, Anadolu'da geçmekte,
13.yüzyıl Konya'sında... Umuyorum ki,
İslam âleminin şair-i azamı, en meşhur
mutasavvıfı Rumi ile türlü fevkaladeliklerin
müsebbibi, fevri Kalenderi derviş Şems-i
Tebrizî arasındaki emsalsiz dostluğu konu
edinen bu tarihi, mistik romanı okumaya
fırsat bulursunuz... Meramınız aşk, aşkınız
baki olsun.” (Aş.:2009,30)

Kitabın önsözünde ise bu hikâyeyi sadece “*Rumi'ye ve onun sevgili güneşi Şems-i Tebrizî'ye olan hürmetinden ve sevgisinden kaleme aldı*” (Aş.:2009,30) yazılıdır.

Aziz için hayatın özü, esas gayesi aşktır. Aşkın bugün var yarın yok olan cici bir histen ibaret olmadığını, Mevlânâ'nın dediği gibi günün birinde ondan köşe bucak kaçanları bile kısıkvrak yakalayacağını söyler. Romanın giriş kısmı şöyledir:

“Bundan uzun zaman önceydi. Bir roman düştü gönlüme. Aşk şeriatı. Yazmaya cesaret edemedim.. Kırk fırın ekmek yemeye yolladım kendimi. Dünyayı dolaşım. İnsanlar tanıdım, hikâyeler topladım... Fırında ekmek kalmadı; ben hâlâ ham, hâlâ aşta bir çocuk gibi toy...

‘Hamuş’ derdi Mevlânâ kendine. Yani suskun. Düşündün mü hiçbir şairin, hem de namı dünyayı sarmış bir şairin...elli binden fazla muhteşem dizeye imza atmış bir insanın, nasıl olup da kendine SUSKUN adını verdiğini?... Kâinatın da tıpkı bizim gibi nazenin bir kalbi ve düzenli bir kalp atışı var. Seneler var ki nereye gidersem gideyim o sesi dinledim. Her bir insanı Yaradan'ın emaneti saklı bir cevher addedip, anlattıklarına kulak verdim. Dinlemeyi sevdim... Bana bu kitabı yazdıran şey som sessizlik oldu. Mesneviyi şerh edenlerin çoğu bu ölümsüz eserin ‘b’ harfiyle başladığına dikkat çeker. İlk kelimesi ‘Bişrev!’dir. Yani ‘Dinle!’ tesadüf mü dersin ismi ‘Suskun’ olan bir şairin en kıymetli yapıtına ‘Dinle!’ diye başlaması. Sahi, sessizlik dinlenebilir mi! Bu romanda her bölüm aynı sessiz harfle başlar. ‘Neden?’ diye sorma... cevabını sen bul...”(Aş.:2009,35–36)

Kitap hakkında yayınevi için rapor hazırlayan Ella'yla tanışması da bu vesile olur. Ella ile mesajlaşmaya başlarlar. Mesajlarında Ella'ya pek çok konudan bahseder, bunlardan birisi tevekküldür. Aziz, pek çok insan için tevekkül etmenin pasif kalmak olduğunu; oysa tam tersine tevekkülün kabul ve uyumun getirdiği som bir huzur hali olduğunu söyler. Kâinatta değiştiremeyeceğimiz, tam anlamıyla vakıf olamayacağımız haller arz edebilir. Bu haller de dâhil olmak üzere tüm var oluşa aşkla yaklaşmak

mümkündür. Zira Rumi aşkın hayatın can suyu olduğuna inanır. Öyleyse tek bir damlası bile ziyan edilmemelidir.

Ella'nın kırkıncı yaş günü olması hasebiyle kırk sayısının kutsallığından bahseder.

Aziz, dünyayı şekillendiren dört unsurun ateş, hava, su ve rüzgâr olduğunu; ancak kontrol edemediğimiz beşinci bir unsurun varlığını ve Sufilerin buna “beşinci unsur” adını verdiklerini söyler. Boşluk, açıklanamaz ve denetlenemezdir.

Aziz, tasavvufla tanıştığında Tanrı'nın huzurunda doğru yoldan ayrılmayacağına, egosuna boyun eğmeyeceğine ve geri kalanını yalnızca Allah'a bırakacağına yemin eder. Kendi sınırlarının ötesinde şeyler olduğunun bilincine varır. Yani Allah'a inanır. Aziz için aşk, inanç gibidir. İspat istemez, mantıklı bir açıklama beklemez. Kendini dindar olarak görmez. Onun nezdinde dindar olmakla inançlı olmak farklı şeylerdir. *Kendisini “Sufiyim. Vaktin oğluyum. Şimdi'nin çocuğuyum.”* (Aş.:2009,205) diye tanımlar. Şems-i Tebrizi'nin dünyayı koca bir kazana benzettiğini, yaptığımız, hissettiğimiz, söylediğimiz, düşündüğümüz her şeyin bu kazana malzeme olarak gireceğini söyler.

Ella'yla sanal âlemde başlayan arkadaşlıkları Aziz'in fotoğraf çekimi için Boston'a gitmesi ile yeni bir boyut kazanır. Birbirlerine âşık olmuşlardır. Buluşmalarında Aziz, Ella'ya kanser olduğunu, ömrünün son safhasına geldiğini doktorların on altı ay gibi bir süre biçtiğini söyler. Ella, bu hastalığı birlikte yenebileceklerini, bunun için ne gerekiyorsa yapacağını söyler. Aziz, ömrünün geri kalan kısmını Konya'da geçirmek ve oraya gömülmek ister. Ella ile birlikte Konya'ya gitmeye karar verirler. Konya'daki ilk günlerinde şehri gezerler. Aziz, hastalığının iyice ilerlemesi sonucu hastaneye yatırılır, kalan günlerini burada geçirir. Vefatından sonra

isteği üzere neyzenler kudümzenler ve semazenler eşliğinde Konya'ya gömülür. Aziz de tıpkı Mevlânâ gibi ölümü düğün gecesi sayar.

Aziz Zahara, romanın üst metninde en önemli kahramanlardan biri olmanın yanında, alt metnin de yazarıdır. Aziz, 21. yüzyılın Şems'i olarak karşımıza çıkar. Şems ile Aziz'in düşünsel benzerliği yanında görsel benzerliği de vardır. O da tıpkı Şems gibi sol kulağında küpe takmaktadır. Şems, Mevlânâ'nın dönüşümünü tamamlarken Aziz de, Ella'nın kendini tanımasını, değişmesini sağlar. Onun tasavvuftaki yolculuğu ve bu kitabı yazma amacı anlatılırken, Ella'nın kitabı okuduğu sayfalarla Aziz'in Mevlana ve Şems hikâyesi de romanın içine girmiş olur. Yazar, "Aşk Şeriatı" adlı kitabı Aziz'e yazdırarak Mevlana'nın aşk anlayışının kendisindeki izlerini gözler önüne serer. Aziz, Fas'ta Baba Samed'in tekkesinde kaldığı sürede sufilerin yaşadığı sade hayattan ve şeyhten etkilenerek Müslüman olup sufizm yolunu tutar ve 21. yüzyılda yaşamasına rağmen modern hayatın tüm olanaklarını reddeder. Aziz'in romandaki en önemli fonksiyonu, yazarın günümüz tasavvuf anlayışını dile getiren kahraman olmasıdır.

1.43. Baba Samed (Aşk, 2009)

Aziz Zahara'nın Fas'ta kaldığı tekkenin şeyhi olması hasebiyle söz konusu edilmiştir. Baba Samed, Mekke ve Medine'de fotoğraf çekmek isteyen Aziz'i zaviyesinde misafir etmiş, daha sonra onun sufizmi benimseyip Müslüman olmasına vesile olmuştur. Aziz'e sık sık irşat edici telkinlerde bulunur, dünyadan bir Şems-i Tebrizi'nin geçtiğini, ancak onun her asırda yeniden dünyaya geldiğini önemli olanın Rumi'yi bulmak olduğunu söyler.

Baba Samed, Aziz'in tasavvuf yolunu seçmesi bakımından önem teşkil eder. Ancak, kurgu içinde yer almaz. Aziz, Ella'ya Fas'ta bulunduğu günleri anlatırken Baba Samed'ten söz eder.

1.44. Mevlânâ Celaleddin Rumî (Aşk, 2009)

Mevlânâ, romanın “Su” başlıklı ikinci bölümünde kurguya dâhil olur. Şems-i Tebrizî Konya’ya doğru yola çıktığı sırada Mevlânâ da artık sözü edilen biri değil, bizzat “Aşk Şeriatı” adlı romanın bir kahramanı olarak karşımıza çıkar. Eserde yer yer geriye dönük olarak Mevlânâ’nın hayat hikayesi verilir. Biz burada hayatını eserdeki sıraya göre değil, kronolojik olarak vermek istedik. Esasında Mevlânâ’yı tanıtmaya dair ilk sözler, hocası Seyyid Burhaneddin’in Baba Zaman’a yazdığı mektupta yer alır. (Aş.:2009,96–97–98)

Büyük din âlimi Mevlânâ aynı zamanda mutasavvıf bir zattır. İlk hocası olan babasının ölümünden sonra Seyyid Burhaneddin; önce hocası, sonra müşşidi, en sonunda talebesi olur. Seyyid Burhaneddin’in Mevlânâ’nın olgunlaşmasında katkısı büyüktür. Müşşidinden icazet aldıktan sonra Konya’da kendi dergâhının şeyhi olur. On binlerce müridi vardır.

Mevlânâ, ilk eşi Gevher Hatun’u kaybettikten sonra aslen Hıristiyan olan, sonradan Müslümanlığı kabul eden Kerra Hatun ile evlenir. İlk eşinden Sultan Veled ve Alâeddin adında iki oğlu vardır. Aynı zamanda medresede hocalık da yapar. Her cuma camide verdiği hutbesine pek çok insan katılır.

Mevlânâ, son zamanlarda sık sık rüyasında kendini, bir kuyunun başında elinde fenerle beklediğini görür, bunu Seyyid Burhaneddin’e anlatır. Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ’nın dervişlikte olgunlaştığını, ancak içinde dolduramadığı bir boşluğun bulunduğunu söyler. Mevlânâ içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır:

“Farklı nispetlerde nebilere, velilere, âlimlere kadar uzanan İlm-i Keşf-i İlahi’den nasibimce pay aldım. Okumak, çalışmak ve başkalarını aydınlatmak kulun Allah’a

borcudur diyerek, şuurumu derinleştirmek için çok okudum, çok çalıştım. Hocam Seyyid Burhaneddin bana hep derdi ki, Hak tebliğini halka ulaştırmak ve insanların doğruyu yanlıştan ayırmasına yardımcı olmak gibi şerefli bir vazifeyi üstlendiğime göre Allah'ın sevgili kuluymuşum. Onlarca şeriat âlimiyle ilahiyat tartıştım, fıkıh ve hadiste mesafeler kat ettim. Her hafta şehrin en büyük camisinde vaaz veririm. Ders verip yetiştirdiğim talebe o kadar çok ki... İnsanlar bana gelip de kelimelerimin yüreklerine su serpip rehberlik ettiğini söylediklerinde, bilgimi ve hünerimi methettiklerinde kıvanç duyuyorum. Çok şükür Allah'a ki huzurlu bir ailem, lekesiz itibarım, sadık müritlerim ve benden feyz alan talebelerim var. Ömrü hayatımda fakr-u zaruret bilmedim... Peki, ama o halde neden anlayamadığım, açıklayamadığım bir boşluk var içimde? Öyle boşluk ki günbegün büyümekte? Nereye gitsem içimdeki boşluk da benimle gelmekte. İnsan bu kadar tam iken gene de hâlâ eksik hissedebilir mi?... Sanki içimde başkalarından değil de esas benden gizlenen bir sır taşımaktayım. Olur da bir gün rüyamdaki dervişi bulursam o sırrın kaynağını ondan dinleyeceğim.”(Aş.:2009,131–132)

Mevlânâ'nın bu boşluğu doldurması için bir can yoldaşına ihtiyacı vardır. Şems'le kavuşmaları da böyle bir zamana denk gelir. Mevlânâ'ya göre rüyalarımız kaderimizden kopuk olamaz. Kaderimiz ise bizim elimizde değildir. Kırk gece üst üste aynı rüyayı görmesinin bir sebebi, bir hikmeti olduğunu düşünür. Mevlânâ bir rüyasında ise kendini rahlenin başında kitap okurken görür. Okuduğu sayfada Hazine-i Gayb tamlamasına takılır. Tam karşısında oturan derviş, elinde beş mumlu şamdanla rahat okuması için ışık tutmaktadır. Aslında şamdan sandığı şey dervişin sağ elinin alev alev yanan parmaklarıdır. Yanında su bulamayınca hırkasını çıkarıp alevlerin üstüne atar. Hırkayı kaldırıncaya altında derviş yerine şamdan görür. Rüyanın bundan sonraki kısmı her gece aynıdır. Mevlânâ, evin odalarında dolaşarak o dervişi arar. Sonra avluya iner,

dervişe seslenir. Bir ses duymuşçasına kuyunun başına gider. Kuyunun dibinde bir çift göz görür ve yardım istemek için bağıırır, telaş içinde uyanır.

1244 senesinde Şems'in Konya'ya gelmesi; Mevlânâ ile kavuşması, iki Hak aşğının birbirini bulup aşk odunda yanmasına, Mevlânâ'nın derdine deva olmasına vesile olur. Fakat iki can yoldaşının bu yakınlığı Mevlânâ'nın sevenlerini huzursuz edecektir. Bir cuma vaazı sonrasında camiden çıkan Mevlânâ, atına binmiş, kalabalık eşliğinde evine gitmektedir. Bu esnada saçı sakalı olmayan siyahlar içinde bir derviş görür. Mevlânâ'nın merakını celbeden dervişin görüntüsü değil, bakışlarıdır. Derviş, kollarını iki yana açarak kaldırır ve Mevlânâ'nın atının önüne geçer. Mevlânâ'ya “*Ey allame-i cihan Rumi, Doğu'da Batı'da emsalsiz Mevlânâ, hakkında güzel şeyler işittim. Müsaade edersen bunca yolu sana bir soru sormaya geldim.*” (Aş.:2009,199) der ve evvela Mevlânâ'nın atından inip onunla aynı hizaya gelmesini ister. Şaşırır ve yüzü kızaran Mevlânâ, nefesine hâkim olup atından iner. İki büyük zatın ilk karşılaşması ve tanışması burada gerçekleşir. Derviş; Hazreti Muhammed'in mi, Sufî Bayezid-i Bistami'nin mi daha ileri olduğunu sorar. Bu soru karşısında şaşırır Mevlânâ, Peygamber Efendimiz ile bir sufîyi nasıl bir tutabileceğini sorar. Derviş:

“Bir düşün: Peygamber Hazretleri şöyle buyurmamış mıydı? ‘Yarabbi, Seni tebcil ederim. Seni layıkıyla bilemedim.’ Halbuki Bayezid-i Bistami ‘Ben kendimi tebcil ederim, benim şanıım yücedir. Zira hırkamda Allah var.’ dedi. Mademki biri Allah’a nazaran ufak hissederken kendini, diğeri Allah’ı içinde taşır, bu ikisinden hangisi daha ileridedir sence?” der. (Aş.:2009,200)

Mevlânâ, dervişin ne demek istediğini anlar ve şu sözleri ifade eder:

“Ne demek istediğini anladım. Bu iki kelamı karşılaştırıp, her ne kadar Bistami'nin sözü daha iddialı görünse de, aslında Peygamber

Efendimizin sözünün ondan daha ileride olduğunu açıklamaya çalışacağım. Allah aşkı derya deniz gibidir. Kendi meşrebince her insan ondan su alır. Fakat kimin ne kadar su alacağı kabının büyüklüğüne bağlıdır... Bistami'nin kabı Peygamber Efendimizinkine nazaran ufaktı. O bir avuç içti, kandı. O kadarla mesut ve sarhoş oldu. Ne güzel kendinde ilahi varlıktan eser bulmuş. Ama o halde kalmak, yola devam etmemek demektir. O mertebede bile Allah ile nefis ayrı gayrıdır. Peygamber Efendimize gelince, Allah'ın sevgili kuludur, onun kabı kolay dolmaz. O yüzden Allah Kur'an'da şöyle buyurmuş: 'Açıp genişletmedik mi senin kalbini?' Kalbi böyle genişleyince, yani kabı büyüyünce, doymak bilmez bir susuzluk hâsıl olmuş içinde. Boşuna değil, 'seni layıkıyla bilemedik' deyişi. Hâlbuki kimse Allah'ı onun gibi bilemedi." (Aş.:2009,200-201)

Mevlânâ'dan istediği cevabı alan Şems, hürmetle eğilir. Mevlânâ'nın da onun karşısında eğilmesi, orada bulunanların tepkisine yol açar. Zira Mevlânâ'nın şimdiye kadar kimsenin önünde eğildiği görülmemiştir. Sıradan bir abdalın karşısında eğilmesi hatta elini öpmesi müritlerinin ve oğlu Alaeddin'in hoşuna gitmez.

Şems ile Mevlânâ'nın tanışmasından sonra Şems, Mevlânâ'nın isteği üzerine evine yerleşir ve kırk gün boyunca kütüphaneye kapanıp tefekküre dalarlar. Bu süre zarfında yanlarına kimseyi kabul etmez, bir dilim buğday ekmeği ile bir bardak keçi sütü dışında hiçbir şey yiyip içmezler. Kırk günün boyunca Şems'in "Gönlü Geniş ve Ruhu Gezgin Sufi Meşreplilerin Kırk Kuralı" adını verdiği kurallardan her birini tefekkür ederler ve kırkıncı gün kütüphaneden çıkarlar. Şems'le kırk günlük inzivanın sonunda Hz. Mevlânâ'da gözle görülür değişiklikler olmuştur. İçindeki manevî boşluk dolmaya başlamış, yavaş yavaş insanlardan uzaklaşmaya başlamıştır. Kerra'nın gözünden Mevlânâ'nın bu hali şöyle verilir:

“Bedir, Şems-i Tebrizî geleli, altı kez belirdi, altı kez kayboldu. Bu süre boyunca kocam, tıpkı hilâl gibi her gün biraz daha değişerek, benden ve oğullarından uzaklaştı. Başka bir adama dönüştü. İlk başta sandım ki gelip geçici bir hezeyandır; nasıl olsa birbirlerinden sıkılırlar ama öyle olmadı. Tam tersine, günbegün daha sıkı kenetlendiler. Bir aradayken ya garip bir suskunluğa bürünür yahut fısır fısır konuşurlar... Şemle her sohbet sonrasında Mevlâna farklı bir adama dönüşüyor; öylesine uzak, düşünceli, sanki vücudu burada ama kendi yok. Onları iki kişilik bir dünya. Üçüncü birine yer yok aralarında. Her söze aynı anda, aynı şekilde tepki veriyorlar. Aynı anda durulup hüzünleniyor, susup dalıyorlar. Ruh halleri birbirine bağlı. Öyle günler oluyor ki rüzgârda sallanan beşik gibi sakinler; ne yiyor, ne içiyorlar. Bazı günlerse taşkın nehirler gibi durup dinlenmek bilmeden konuşuyor, okuyor, yürüyorlar.”(Aş.:2009,225–226)

Mevlânâ ile Şems, artık tüm vaktini birlikte geçirir, okur, konuşur, tefekkür ederler. Şems’le bir sohbet esnasında Mevlânâ’nın dudaklarından şu mısralar dökülür:

“Ben ne Hıristiyan’ım
Ne Musevi, ne Farisi, ne de Müslüman;
Ne Doğu’danım, ne de Batı’dan
İkililiği bir kenara koydum,
İki âlemin bir olduğunu gördüm.”(Aş.:2009,232–233)

Şiiri pek sevmeyen Mevlânâ, kendisinde şair olmayacağını düşünür. Oysa Şems, onun içinde bir şair olduğunun farkındadır. Mevlânâ, eskiden ona ‘Kelimelerin Sarrafı’ dediklerini, ama artık içinden vaaz vermek bile gelmediğini söyler. Şems ise, “*Eskiden Vaaz Veren Akıl idin, artık Yüreğin Şarkı Söyleyecek*” (Aş.:2009,255) der.

Büyük din âlimi Mevlânâ ile böyle alelade saçsız sakalsız bir dervişin dostluğu, Mevlânâ’nın, onda ne bulunduğu ailesi ve cemaati tarafından anlaşılmaz. Oysa Mevlânâ,

aradığını bulmuştur. Şems, onun için içindeki boşluğu gösteren bir aynadır. Kendini onun aynasında görür, böylesi bir buluşmanın otuz yedi yılda bir kez olacağını söyler.

“Karşımda duran derviş, rüyalarımdeki adamdan başkası değildi. Canımı, cananımı bulduğumu biliyordum.”(Aş.:2009,202)

“Ne yapayım da âlemin Şems’i benim gözümle görmesini sağlayayım. Şems benim Rahmet Ummanın, Lütuf güneşim. Aramızdaki dostluğun derinliği Kur’an’ın dördüncü okuması gibi; ya içindedir kapılır gidersen, ya dışındadır, neye benzediğini bilemezsin. Zahiren anlamak kabil değil, ancak yaşanınca anlanır... Ben Şems’te ruhdaşımı buldum. Böylesi bir buluşma hayatta ancak bir kez olur. ...Herkes bana Şems’i niye bu kadar sevdiğimi sorar. Nasıl cevaplayabilirim ki? Kim ki bu soruyu sorar, demek ki anlamaz; kim ki anlar, zaten sormaz.” (Aş.:2009,240–241)

Şems, Mevlânâ’nın nefsinin tümüyle ortadan kaldırılması için onu sınamaya karar verir. Kerra tarafından anlatılan ilk sınavı, Şems’in kitapları havuza atmasıdır. Mevlânâ, kitaplarına son derecede düşkündür. Kütüphanesine kimsenin, eşi Kerra’nın temizlik yapmak için girmesini istemez. Şems, Mevlânâ’nın kitaplara düşkün olduğunu bilir, ancak kitaplara takılıp kalmanın onun bu yolda ilerlemesine engel olacağını düşünür. Bir gün tüm kitapları alıp avluya, bazılarını da avluda bulunan şadırvana atar. Suyu düşen kitapların mürekkebi akmış, su maviye boyanmıştır. Bu durumu gören Kerra hayrete düşer:

“Şems, gözlerimin önündeki kitap yığımından bir kitap çekti, şöyle bir karıştırdı ve pat diye suya attı. Baktım, Divanü’l-Mutannahi. Kitap su yüzüne çıkar çıkmaz bir başkasına uzandı. Bu kez sırada Feridüddin Attar’ın Esrarnâme’si vardı. Dehşete düşmüştüm. Kocamın en sevdiği kitapları tek tek

mahvediyordu! Sırada Rumi'nin babasından kalma Kâmûsu'l- A'lâm'ı vardı. Rumi'nin babasına hayranlığını, bu eski el yazmasına olan düşkünlüğünü bildiğimden hemen dönüp kocama baktım. Ne var ki Rumi yana çekilmiş kıpırtısız duruyordu. Beti benzi atmış olsa da, elleri titrese de ses çıkarmıyordu. Aklım almadı. Vaktiyle sırf kitaplarının tozunu aldım diye beni azarlayan adam gitmiş, onun yerine, tüm kütüphanesini mahveden deliyi kenardan izleyen biri gelmişti. Ağzını açıp tek kelime etmiyordu!"(Aş.:2009,253)

Bunu gören Kerra, Mevlânâ'ya niçin bir şey söylemediğini sorar. Mevlânâ, Şems'e itimadının tam olduğunu, böyle davranmasının elbette bir sebebi olduğunu söyleyince Şems, suya attığı kitapları tek tek çıkartır ve çıkan her kitap kurudur.

Bir gün Mevlânâ ile Şems, şafak söker sökmez, evden ayrılırlar, dolaşmaya çıkarlar. Sabah ezanı okununca Şems, hırkasını yere serer ve birlikte namaz kılarlar. Mevlânâ, namaz sonrasında sadece kendileri için değil, tüm insanlık için güzellikler dilediklerini söyler. Sonra sohbeta dalarlar. Şems, Mevlânâ'ya tek endişesinin, Mevlânâ'nın içine gizlendiğin kabuk olduğunu söyler. Şems'in ifadesi ile Mevlânâ meşhur ve muktedir biridir, etrafı hayranlarla kuşatılmıştır. Ama sıradan kimseleri ne kadar bilir? Düşmüşleri, dışlanmışları anlamadan toplumu anlamak mümkün değildir. Sarhoşları, dilencileri, hırsızları, fahişeleri, kumarbazları... teselli bilmezleri, ihmal edilmişleri, yaftalanmışları... Allah'ın yarattığı her mahlûku sevebilir miyiz? Bu çetin bir sınavdır ve bu imtihanı çok az kişi geçebilir. (Aş.:2009,256) Bu konuşmadan sonra Şems, Mevlânâ'yı tekrar sınamaya karar verir ve meyhaneye gidip şarap almasını, bugün içinden sarhoş olmak geldiğini söyler. Biri kendisine, biri ona iki tane şarap almasını ister. Meyhane'ye varınca şişeleri alıp hemen gelmemesini, biraz orada vakit geçirmesini, insanlarla sohbet etmesini söyler. Mevlânâ hiç itiraz etmez ve bu zamana kadar ne meyhaneye gittiğini ne de içki içmediğini; ancak kendisinden böyle bir şey istiyorsa muhakkak görmesini arzu ettiği bir hakikatin olduğunu, bu sebeple her ne

kadar nefesine ağır gelse de onun hatırı için yapacağını söyler. (Aş.:2009,293) Dostunun harikulade bir yoldaş olduğunu gören Şems, Mevlânâ odadan çıkınca secde eder, Allah'a ona böyle bir yoldaş verdiği için şükreder.

Mevlânâ, meyhaneye gidince içeride bulunanlar şaşırır. Onun gibi yüce bir atın burada ne işi olduğunu sorarlar. Mevlânâ, âşıklık sınavından geçtiğini, Şems'in onu; şanını ve itibarını yok etmek için buraya gönderdiğini söyler. Hak Aşığı, Allah sevgisi dışındaki her şeyi silip atmalı, kendini ayrı ve mühim bir varlık zannetme hastalığından kurtulmalıdır. Âşık, kendini benlik zannına düşüren her şey ister ailesine ister mal, mülk, mevkisine isterse de camiye ya da medreseye olan bağlılığını dahi yok etmelidir. Mevlânâ, meyhanede daha önce Şems'le tanışan Sarhoş Süleyman'la sohbet eder. Meyhaneden ayrılmadan şu mısraları söyler:

“Bade içen rikkat beslerse, sarhoşluğu rakik olur
Bade içen kin beslerse, sarhoşluğu kindar olur
Bade içen ekseri kindar, nadiren rakik olduğundan
Bade kamuya haram olur.” (Aş.:2009,300)

Şarabın masum bir içecek olmadığını, içimizdeki en pespaye yanları ortaya çıkardığını, bu yüzden uzak durmak gerektiğini söyler. Ancak kimsenin kimseyi zorlamaya hakkı bulunmadığını, dinde zorlamanın olmadığını, bu yüzden isteyenin içip istemeyenin içmeyeceğini dile getirir.

Meyhaneden döndükten sonra Şems ile Mevlânâ avluya çıkar. Şems, şarap şişelerinden birini alarak kar altında kalmış, çürümüş bir gül ağacının dibine döker, çiçek canlanmaya başlar. İkinci şişeyi de dibinde birkaç damla bırakarak gülün dibine döker. Kalan şarabı bir kadehe boşaltır ve yarısını içer. Kalan yarısını Mevlânâ'ya uzatır. Mevlânâ, Şems'e ve dostluğuna inandığı için kadehi alır ve şu sözleri söyler:

“Dinin şartlarına uymak önemlidir. Ama insan kuralları özden, parçaları bütünden daha fazla önemsememeli. İçki içen insan

içmeyenleri, içki içmeyen ise içenleri
küçümsememeli. Bugün bana ikram ettiğin
bu kadehi bu şuurla içiyorum ve tüm
kalbimle inanıyorum ki aşk sarhoşluğunda
ayıklık var.”(Aş.:2009,304)

Bu sözler üzerine Şems, göreceğini gördüğünü, artık bu imtihanı devam ettirmeye gerek olmadığını söyleyerek Mevlânâ'nın elinden kadehi alır.

Elbette bu esnada, Mevlânâ'nın meyhaneye gitmesi ve şarap alması, halk arasında geniş yankı bulmuş, eleştiriler halk ağzında dolaşmıştır.

Mevlânâ ile Şems uzun zaman düşündükten sonra adı sema olan “dönen dervişlerin” raksını icra etmeye karar verirler. Müzik, dans ve dua eşliğinde aşkla Rabb'ı zikredeceklerdir. İlahi Aşk'ı arzulayan herkes bu ayine davetlidir. (Aş.:2009,330–331) Ayinden önce Mevlânâ ile Şems, tefekküre dalarlar. Semahaneye geçmeden evvel Mevlânâ'nın ağzından şu mısralar dökülür:

“Beri gel, daha beri, daha beri,
Bu hır gür, bu savaş nereye kadar?
Sen bensin, ben benim işte...
Ne diye bu direnme?
Topumuz bir tek inciye,
Başımız da tek, aklımız da tek.”(Aş.:2009,338)

Bundan sonra Mevlânâ, Şems ve dört derviş halkın huzurunda sema yaparlar.

Şems, halk arasında kendisine karşı duyulan öfkenin fakındadır, hele son icra ettikleri semadan sonra kızgınlıkları iyice artmış, onu kâfir olarak suçlamaya başlamışlardır. Tüm bunların üzerine Şems, Mevlânâ'nın dönüşümünün artık tamam olduğunu düşünerek, bir gün ansızın gider. Şems'e bu kadar alışmışken gidişi Mevlânâ'yı derin bir hüzne boğar. Mevlânâ'daki değişimi Sultan Veled şöyle dile getirir:

“Bu cuma sabahı babam odama geldi. O kadar bitkin görünüyordu ki gözlerime inanmadım. Kirpiklerinin altında koyu torbalar oluşmuş, bakışları hepten değişmişti, tüm gece uyumamış gibiydi. Ama beni en çok şaşırtan sakallarıydı: bir gecede tamamen ağarmışlardı.”(Aş.:2009,349)

Şems'in gidişinin ruhunda açtığı derin boşluğu da Mevlânâ'nın sözlerinden öğreniriz:

“Bir gayya kuyusu bu dünya, Şems'in yokluğunda. O gitti gideli ruhum çorak kaldı, gün ışmaz günüme. Gece uyku girmiyor gözüme, gündüzse evde duramaz oldum. Ne tam olarak buradayım, ne başka bir yerde. Bir hayalet gibiyim kalabalıklar içinde. Herkese küskünüm, kırgınım, elde değil. Nasıl hiçbir şey olmamış gibi hayatlarına devam edebiliyorlar? Şems-i Tebrizî'nin olmadığı bir yaşam, yaşanılabilir mi?”
(Aş.:2009,352-353)

Şems'i bulması için oğlundan yardım isteyen Mevlânâ Şems, gelene kadar sürekli onu düşünür, Şems, onun için her şeyin ve herkesin toplamı olduğu için aslında bütün evreni düşündüğünü söyler. Mevlânâ için hayatımız bir devir daimdir. Yaşadığımız her zorluğun, çektiğimiz her çilenin bu büyük resimde bir yeri bir işlevi vardır. İnsan olmanın gereği mücadele etmektir. Nitekim Kur'an'da 'Bizim uğrumuzda mücadele edenler var ya, Biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz' buyrulmuştur. İnsan nefisini aşmak, herkesi eşit ve bir görmek, Yaradan'dan ötürü yaratılanı sevmek yolunda küçük bir adım bile atsa muhakkak karşılığını görür. Bu ilahi nizamda tesadüfe yer yoktur. Şems'in gelişinin de gidişinin de tesadüf olmadığını düşünür. Şems, bugüne kadar ne yaptıysa onu mükemmeliyete ulaştırmak için yapmıştır. Şems, hakkında düşünceleri şöyledir:

“Ferd ile Rab arasında ne kadar put duruyorsa; ister şan, ister şöhret, ister para, ister makam, hatta isterse aşırı dindarlık, ne varsa taşlaşmış, aşktan uzaklaşmış yerinden oynatmak gerekli diye düşünürdü. Zihinlerdeki sınırları, gönüllerdeki önyargıları, cemiyetteki basmakalıp kuralları, mezhep ve görüş farklılıklarını sarsmaktan yanaydı ki, hepimiz tek ve bir ve eşit olduğumuzu anlayalım. Geriye bir tek İlahi Aşk kalsın.

Sırf onun uğruna imtihanlardan geçtim, yücelerden aşağı yuvarlandım, halden hale sıçradım. En sadık müritlerimin gözünde dahi şaibeli bir insana, adeta meczuba dönüştüm. Onun yüzünden yalnızlığı, yanlış anlaşılmayı, dışlanmayı, horlanmayı, en nihayetinde ayrılık acısını tattım...

Her geçen gün, her an soruyor Allah:“ Hatırlar mısınız sizi bu dünyaya yollamazdan evvel yaptığımız ahdi? Bilinmez bir hazine idim. Anlaşılmak istedim. Görmüyor musunuz bu anlaşmada size düşen payın büyüklüğünü, güzelliğini?” Çoğu zaman yanıtlamaya hazır değiliz, korkutuyor bizi bu sorular. Fakat Allah sabırlıdır...”(Aş.:2009,356)

Şems’in hasretine dayanamayan Mevlânâ, şayet bu ayrılık da imtihanın bir parçası ise bu özlemin bitmesini, Şems’e kavuşmayı diler. Bir kez olsun nur cemalini görebilmek için her şeyden vazgeçmeye hazırdır.

Şems’ten ayrı günlerinde bütün gün susar, konuşmaya başlayınca ağzından şiir gibi dizeler dökülür. Mevlânâ, bu sözlerin kendisine ait olmadığını, sadece harfler için bir vasıta olduğunu, gönlüne ne fısıldanırsa onu yazdığını söyler. (Aş.:2009,356) Şiirlerinin çoğu Şems’e hitabendir:

“Hayatımın ışığı! Çilelerimin amacı! Gel!
Tebriz’in harikulade güneşi! Neredesin?” (Aş.:2009,357)

Oğlu Sultan Veled'i Şems'i bulması için peşinden gönderir. Şems'i tekrar görmek Mevlânâ için yeniden neşe, huzur ve aşk dolu günlerin başlaması olur. Fakat bu günler kısa sürer. Şems'i sevmeyen cemaat bir hayli kalabalıklaşmıştır. Bir gece Şems aleyhtarlarının tuttuğu katil, Şems'i avluda öldürüp kuyuya atınca Mevlânâ tıpkı rüyasındaki gibi kuyunun başında bekler. Şems'in ölümünden başta haberdar olmayan Mevlânâ, kaybolduğunu zanneder. Daha sonra gerçeği öğrenir ve o günden sonra bir daha eskisi gibi olmaz. Varını yoğunu dilencilere, yoksullara, yetimlere dağtır. Soranlara sadece "İmruü'l Kays" der. İmruü'l Kays gibi içindeki hükümdar gitmiş, geriye sadece derviş kalmıştır. Sonra bu zorlu günlerinde Selahaddin Zerkubî isminde bir veli ile tanışır. Eserde Zerkubî, demirci ustasıdır.⁶⁵ Bir gün Mevlânâ, demir döerken duyduğu sesle hemen orada semaya durur ve Şems'in başlattığı dansa son halini verir. (Aş.:2009,404) Zerkubî'nin büyük kızı Fatma'yı büyük oğlu Sultan Veled ile evlendirir. Fatma zamanla Mevlânâ'nın sağ gözü, kız kardeşi Hediye ise sol gözü olur. Toplum içinde bir vazife ifa etmesi gerektiğinde bu gözler ona yardımcı olur. Kızların da erkekler kadar iyi bir talebe olabileceğini manevi kızı Kimya'dan öğrenen Mevlânâ, onun ruhuna hürmeten kadınlar için de sema düzenler. Sufî bacılara bu ayini devam ettirmelerini salık verir.

1254 senesinde Mesnevi'yi yazmaya başlar. "Daha doğrusu Mesnevi kendi kendini yazmaya" (Aş.:2009,405) başlar. Őiire başlarken çoğu zaman devamının nasıl geleceğini kestiremediğini, Şiir tamamlanınca yeniden suskunluğa gömüldüğünü söyler. Őiirlerinde biri Hamuş –suskun-, diğerı Şems-i Tebrizi olmak üzere iki mahlas kullanır. İlk Şiirlerini Selahaddin Zerkubî yazar, Sultan Veled suretini çıkarır. 1258'de Selahaddin Zerkubî vefat eder. Bir veli gülererek uğurlanacağı için cenazesinde

⁶⁵ Zerkub, altın dövücü demektir. Nitekim Asaf Halet Çelebi ve Abdülbâki Gölpinarlı, Mevlânâ hakkında yazdıkları biyografik eserlerinde Selahaddin Zerkubî'nin kuyumcu ustası olduğunu belirtirler.(Bkz. Asaf Halet Çelebi, **Mevlânâ ve Mevlevîlik**, İstanbul, Hece Yayınları, 2006, Abdülbâki Gölpinarlı, **Mevlânâ Celeddin- Hayatı, Felsefesi, Eserleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2010)

dervişleriyle beraber bayram eder. Sokaklarda ney, kudüm, tambur sesleri duyulur. Nitekim Mevlânâ için ölüm gecesi ‘şeb-i arus’, yani düğün gecesidir.

Zerkubî’nin ölümünden sonra, Mevlânâ’nın şiirlerini medreseyi bırakıp tekkeye katılan Talebe Hüsam yazmaya devam eder. Mesnevi’yi kaleme alır. Her sene Şems’le tanıştığı günün yıl dönümünde inzivaya çekilir. Kırk gün çilede kalıp Şems’in kurallarını düşünür. Tek tek her birini yâd edip yaşar. Şems’i yitirmenin eleminin sonsuza dek süreceğini söyler. Baktığı her yerde, her kişide onu görmektedir.

Mevlânâ Allah’ın ona en çok kıymet verdiği üç nimeti; ilim, irfan ve başkalarına doğru yolu gösterme ehliyetini verdiğini söyler. Otuz yedi yaşına gelene dek, Allah ona istediğinden fazlasını vermiştir.

Mevlânâ vaazlarında dinleyicileri, onlarca yüzlerce insanı ayrı ayrı değil, tek bir kişi gibi görür. Tek bir insana hitap eder gibi konuşur. Vaazlarında şunları anlatır:

“Zaman zaman hepimiz zanlara kapılırız, kendimizi küçük ve sıkışmış hissederiz. Ufacık bir noktayız Kâinat-ı Muazzama’nın karşısında. Etimiz budumuz belli; idrakimizin, irademizin ve aklımızın sınırları ortada. Sırf buna bakıp kimimiz sual eder: Allah için ne manası olacak bu fani canımın? Benim şu koskoca dünyada ne kıymetim olabilir ki? Bugünkü hutbemizde bu sualin cevabını göstermek isterim. Âdemoğulları Havvakızları öyle bir ilimle şerefyap olmuştur ki, ne dağlar ne gökler sırtlanabilir. O yüzdendir ki Kur’an’da şöyle der: ‘Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi.’ İşte böylesi kıymetli bir makam ve mevki, bu kadar mühim bir paye verilen insan ne demeye Allah’ın kendisi için dilediğinden daha aşağısını hedeflesin? Neden kendini aşağı çeksin?... Allah yedi kat göğün başında bir

tahtta oturmuyor. Tek tek her birimize yakın ve dost. Çektiğimiz tüm acılar, karşılaştığımız onca kahır ve zorluk aslında bizi Yaradan'a daha da yakınlaştıracak... Bu tezat gibi görünen haller varlığın özüdür.” (Aş.:2009,141–142)

“Yüce Allah kaderi yaratmış ki, tezadından saadet doğsun. Bu dünyaya boşuna Âlem-i Kevn-ü Fesad, yani Oluş ve Varoluş Âlemi denmemiştir. Burada her şey tezadından tezahür eder. Bir tek Rabb'in zıttı yoktur. O yüzden O hep sır kalır... Aşağıda toprak, yücede sema... Dünyanın her hali böyledir. Her nesnenin muhakkak karşıtı vardır. Unutmayın, Allah hiçbir şeyi boşa yaratmamıştır. Tek bir tanenin bile bu ilahi nizamda yeri var.”(Aş.:2009,159)

Mevlânâ'ya göre insan hayatı daimi bir seyr ü sefer, beşikten mezara kadar bir yolculuktur. Önümüzde yedi ayrı merhale, yedi basamak uzanır. Nefsimiz bunlardan birer birer geçmeden, kendini ayrı bir varlık sanmaktan vazgeçmeden yolculuğunu tamamlayıp Hak ile bütünleşemez. İnsan yedi basamağı çıkmadıkça hakikate eremez. Mevlânâ, Hak Yolu'ndaki makamları sıralamanın kolay; fakat yaşamının zor olduğunu söyler. Yolculuğun engelleri olmasının yanında, düz bir çizgi halinde ilerlemek de mümkün değildir. İlkinden sonuncusuna kadar yol dolambaçlıdır. Üst makama varan kişinin orada kalacağını garanti yoktur. 'Artık ben piştim, erdim, bu yolları çözdüm.' zannedip tepe taklak düşen insanlar da vardır. Mevlânâ, yaşamış ve yaşayacak insanlar arasında çok azının en üst makama varabileceğini, bu sebeple Şems'in Hak'ta yok olmak için nefsinin tamamen yok etmeye hazır olup olmadığını anlamak için, ondan kıyaslama yapmasını istediğini düşünür.

Mevlânâ, kendisine harflerden bir saray yaptığını, bu sarayın koridorlarının da duvarlarının da odalarının da aşk olduğunu söyler. Bu dünya suffi olmayan için pek karışıktır. Hâlbuki bunca kargaşa tek bir kelimedede saklıdır. Kelime harfte, harf noktada,

B'nin altındaki noktada saklıdır. Bu şuurla Mevlânâ ve dervişleri gece gündüz sema eder.

“Elemde, neşede, ümitte ve yeiste, hem tek başımıza hem hep beraber, hem usulca hem sonsuz bir hızla, su gibi akarcasına döneriz semada. Dizlerimize kadar kendi kanımıza batsak bile vazgeçmeyiz Aşk'a dönmekten, Aşk'a secde etmekten... Bizim dinimiz aşk dini. Yolumuz aşk şeriatı. Ucu bucağı olmayan bir kalp zincirinde sadece birer halkayız. Şayet zincir bir yerden kopacak olursa, bir başka halka eklemlenir anında. Giden her bir Şems-i Tebrizi için başka bir asırda, başka bir mekânda, bilinmedik bir isim altında bir Şems daha gelir. Kimisi Şems olarak doğar, kimisi Şems olarak ölür.”(Aş.:2009,407-408)

1.45. Şems-i Tebrizî (Aşk, 2009)

Şems, Kalenderi bir dervîştir. Romanın başında, ilk olarak Semerkant yakınlarında bir kervansarayda öte âleme çekildiği bir anda karşımıza çıkar. Öte âlemde kendi ölümünden sonra henüz kim olduğunu bilmediği Mevlânâ'nın çırpınışlarını, her yerde kendisini aradığını görür. Hancının seslenişiyle, kolundan tutup sarsmasıyla kendine gelen Şems, bağırılmaktadır. Hancı, şaşkınlık içinde Şems'e ne yaptığını, niçin bağırıldığını sorunca Şems, öte âleme uzanıp geldiğini söyler. Hancı ne demek istediğini anlamaz ve bu durumu şöyle yorumlar:

“Siz dervişler yok musunuz, hepiniz keçileri kaçırmışsınız. Hele senin gibi gezgin abdal olanlar! Bütün gün oruç tutup dua ede ede

dolaşınca güneş başınıza geçiyor. Kafayı
üşütüp serap görüyorsunuz
herhalde.”(Aş.:2009,49)

Şems, hancıya güler, Allah'ta kendini kaybetmekle aklını kaybetmek arasında ince bir çizgi olduğunu söyler. Daha sonrasında hancıdan bir kase çorba ve bir dilim kara ekmek ister. Parası olmadığını; ancak yemek ve kalacak yer vermesi karşılığında bir rüyasını tabir edebileceğini söyler. Hancı, az evvel hiç rüya görmediğini söyleyen bu dervişin nasıl rüya tabir edebileceğine hayret eder. Artık bu işleri bırakıp evlenip çocuk sahibi olmasını, bir yere kök salıp ayaklarının yere basmasını tavsiye eder. Bunun üzerine Şems, hancıya Allah aşkından bahseder ve kırk kuralından ilkinin söyler:

“Birinci Kural: Yaradana hangi kelimelerle tanımladığımız, kendimizi nasıl gördüğümüze ayna tutar. Şayet Tanrı dendi mi öncelikle korkulacak, utanılacak bir varlık geliyorsa aklına, demek ki sen de korku ve utanç içindesin çoğunlukla. Yok, eğer, Tanrı dendi mi evvela aşk, merhamet ve şefkat anlıyorsan, sende de bu vasıflar bolca mevcut demektir.”(Aş.:2009,51)

Şems, el falına da bakabilir. Hancının önce rüyasını tabir eder sonra el falına bakar. Falda hancının geçmişine dair bilgiler verir. (Aş.:2009,53–54) Geçmişe ait bilgilere vakıf olmak, gelecekte haber vermek veli meşrepli kişilerin kerametlerinden sayılmaktadır. Keramet göstermek için illa ki derviş olmak gerekmez.

Esasında Şems, daha çocukluğunda “öte âlem”e yolculuklar yapmaya başlar. Semerkant'taki kervansarayda kalırken çocukluğunu anlatır.(Aş.:2009,60–61) Şems, bu yolculuklarında türlü keşifler yapar, gaipten sesler işitir, Rab ile konuşur. Rüyanın ayrı keşfin ayrı olduğunu söyler.

“Gün olur, bir fısıltı kadar hafifler, arşın yedinci katına süzülürüm. Sonra ağırlaşarak

arın en derin çukurlarına, toprağa sızarım.
Kâh orada kâh buradayım.”(Aş.:2009,60)

Özel bir çocuk olduğunun idrakine varan Şems, babasına bu durumu anlatır. On yaşlarındayken koruyucu bir melek hemen her gün onu ziyaret eder. Bir gün babasına bu koruyucu melekten bahsedince, babası oğlunun bu halini yadırgar, hayal gücünün fazla çalıştığını düşünür. Komşular da Şems’in tuhaf davranışlarından ötürü çocuklarını korkuttuğunu söyleyerek şikâyetçi olurlar. Şems, babasına:

“Babacım bilesin, bu oğlun kardeşlerinden farklı... Sizin içine girmeye korktuğunuz suda ben can buluyorum. Zira sizin aksinize ben yüzebiliyorum. Benim meskenim Ummanlar. Benimleyseniz, siz de ummana dalın. Yok değılseniz, karışmayın...”(Aş.:2009,61)

der ve bir daha dönmemek üzere evden ayrılmaya karar verir.

Şems, büyüdükçe öte âlemde yaptığı keşifler daha yoğunlaşır, cezbeli hale gelir. Evinden ayrıldıktan sonra gezgin bir abdal olarak sürekli dolaşır, Hak için Hakk’ı arar. Kendini yeryüzünde ebedi bir sürgün olarak addeder. Aynı yerde ikinci kez uyumaz, aynı kaptan ikinci kez yemek yemez. Aç kaldığında rüya tabir ederek para kazanır, kazandığını muhtaç olanlara dağıtır. Allah’tan hiç rüya görmemeyi dilediği ve Allah da bunu kabul ettiği için, rüya görmeyen Şems’in rüya tabir etmek gibi bir mahareti vardır.

“Çocukken kâinatın kimi sırlarının bir bir önüme serildiğine şahitlik ettim. Bunu anneme babama anlattığımda hiç hoşlarına gitmedi, hayal gördüğümü söylediler. Sırrımı arkadaşlarıma açayım dedim, onlar da ‘ya hayalcinin ya yalancının tekisin’ dediler... En nihayetinde anladım ki insanoğlu fevkalade bir hal işitti mi ona ‘hayal ya da rüya’ der, geçer... En sonunda Allah’tan bir daha rüya görmemeyi talep ettim. Böylece ne vakit bir alametle karşılaşısam ya da öteki

âlemi keşfe çıksam, bunun bir rüya olmadığını kesinkes bilecektim. Allah razı geldi. Rüya melekesini benden çekip aldı. İşte bu yüzden asla rüya görmem... Allah rüya melekemi aldı almasına ama bu noksanı telafi etmek için başkalarının rüyalarını tabir etmeme müsaade etti.”(Aş.:2009,85)

Yaşadığı her badireden ve tecrübeden sonra, hiçbir kitapta yazılı olmayan, sadece “can defterine” nakşedilmiş kurallara bir yenisini daha ekler ve bunlara “GÖNLÜ GENİŞ VE RUHU GEZGİN SUFİ MEŞREPLİLERİN KIRK KURALI” adını verir. Şems, için bu kırk kuralı tamama erdirmek uzun seneleri almıştır. Artık kırk kural da bittiğine göre, ömrünün son safhasındadır. Zaten nicedir gördüğü kehanetlerin istikameti de bu yöndedir.(Aş.:2009,63) Eserde, Şems’in bazen yaşanan bir hadiseden sonra bazen de kendi kendine tefekküre daldığı sırada bu kırk kuralından birine yer verilir. Şems, bunları söyledikten sonra kırk kuralından ikincisi yer alır:

“İkinci Kural: Hak Yolu’nda ilerlemek yürek işidir, akıl işi değil. Kılavuzun daima yüreğin olsun, onun üstündeki kafan değil. Nefsini bilenlerden ol, silenlerden değil!”(Aş.:2009,64)

Şems, başta kendisine ne bir mürit, ne de bir mürşit istemez, gönlünün can yoldaşını arar. Şems için ölüm bir son değildir. Onu esas düşündüren edindiği tecrübeleri ve bilgileri bir başkasına aktaramadan, mirassız ölmektir. Bunun için Allah’a yalvarır:

“Yarab, ömrüm şu âlemi gezmekle, Sen’in ayak izlerini takip etmekle geçti. Karşılaştığım her insanı senin yeryüzünde halifen olmaya layık açık bir kitap, konuşan Kur’an belledim. Fildişi kulelerde âlimler, medreselerde şeyhler, makamında şıhlar, tahtında sultanlarla değil; aforoz edilmişlerle, kalbi incinmişlerle... yârenlik yaptım. Hamdolsun sana ki adım adım Şeytanımı

Müslüman ettim. Şimdi ise kabardım taşım.
Az kaldı çağlayacağım. İnanetinle nasip ettiğin ilmi doğru kimseye teslim etmek isterim. Müsaade et onu bulayım. Sonra, hakkımda hangi hükmü verirsene ver, bil ki o hükme razıyım. Çünkü ben her şeyiyle ve her haliyle Sen'den razıyım!”(Aş.:2009,64)

Bunun üzerine ilahi bir ses, dualarının kabul olduğunu, ruh eşine gidecek yola vasıta olacak kişinin Bağdat'ta olduğu fısıldar. Burada bir süre soluklanıp tekrar yola koyulacağı anı bekleyeceğini, sabırlı olmasını söyler. Şems, bu hadiseden sonra öte âleme çekildiği zaman gördüğü adamın ruhdaşı olduğuna kanaat getirir ve sahip olduğu ilm-i ledunu, içinde biriken ilmi paylaşacak can yoldaşını, eşini bulmak için Bağdat'a Baba Zaman'ın tekkesine gider.

Tekkeye vardığı ilk gün, Tekkeye vardığında tasavvuf ehlini sevmeyen kadı ile tanışır. Kadı bölgedeki tüm suffiler gibi tekkeyi ve dervişleri denetlemeye gelmiştir. Başkadı, İslam'a Batını tefsirle yaklaşan mutasavvıflardan hoşlanmaz. Mutasavvıfları şeriata yeterince riayet etmemekle, özellikle kendisine hürmet göstermemekle suçlar. Sufi taifesinin kamu nizamından çıktığını düşünür. Şems, tekkeye geldiğinde Baba Zaman tarafından şu şekilde tarif edilir:

“...tepeden tırnağa karalar kuşanmış, dinç ve dimdik... uzun boylu, ince kemikli, geniş alınlı, çevik yapıydı. Sert hatlı bir burnu, kapkara gözleri vardı. Hayli uzundu, saçları lüle lüle zülüfleri gözlerine düşüyordu. Bol ve uzun bir harmani, yün bir urba... giymişti. Boynunda birkaç muska asılıydı. Elinde tahta bir çanak taşıyordu; dünya malından uzak durmak için dilenen Kalenderiler ya da dünyevi payeleri elinin tersiyle iten Melamiler gibi, cemiyetin geleneksel yargılarına kulak tıkamış olmalıydı.”(Aş.:2009,71–72)

Kendisini Allah'ı arayan bir abdal olarak tanıtan Şems, Baba Zaman'ın "*peki aradığını bulabildin mi?*" (Aş.:2009,72) sorusuna "*meğer O hep benimleymiş*" cevabını verince başkadı öfkelenir. "*Yahu siz dervişler yok musunuz, ne demeye zorlaştırırsınız hayatı, bir türlü anlamam. Madem Allah başından beri sizinleydi, ya ne demeye O'nu dört bir yanda aramaya çıktın da dağ taş dolaştın be adam?*"(Aş.:2009,72)der. Bunun üzerine Şems ve başkadı, din ve tasavvuf hakkında konuşmaya, tartışmaya başlar. Şems, kadiya Mevla'nın aramakla bulunamayacağını, ancak yalnızca arayanların O'nu bulacağını söyler.

"Şayet bir insan para pul, mertebe ve makam peşinde koşuyor, kürkler ipekler kuşanıp inci mercan atlas kaftan içinde yaşıyorsa, yani Kadı Hazretleri, sizin gibi yapıyorsa, Allah'ı bulması imkân dahilinde değildir!"(Aş.:2009,73)

Başkadı, dervişlerin insanların kafasını karıştırdığını, oysa onların yalnızca şeriata uyarak tüm sıkıntılarını çözebileceğini söyleyince Şems, tasavvufun dört kapısından söz eder ve bu dört kapıyı tek tek açıklar. Dervişleri eleştiren kadiya Şems'in cevabı, kırk kuralından üçüncüsü olur:

"Peygamber Efendimiz Kur'an'ın yedi boyuttan okunabileceğini buyurmuştu. Biz bu yediyi dörtte toplarız. Üçüncü Kural: Kuran dört seviyede okunabilir. İlk seviye zahiri mânâdır. Sonraki bâtinî mânâ. Üçüncü bâtinînin bâtinîsidir. Dördüncü seviye o kadar derindir ki kelimeler kifayetsiz kalır tarif etmeye."(Aş.:2009,74)

Başkadı zaviyeden ayrıldıktan sonra Şems ile Baba Zaman konuşmaya çekilirler. Şems, öte âleme çekilince gördüklerini ve bunun neticesinde yolunun Bağdat'a düştüğünü, kendisine bir can yoldaşı aradığını ve bundan sonra ne yöne gitmesi gerektiğini ona Baba Zaman'ın söyleyeceğine inandığını söyler. Şems, kırk yıldır abdaldır, kâinattaki her şeyde Allah'ı gördüğünü, Allah'ın kendi suretinde yarattığı

insanı açık bir kitap gibi okuduğunu ifade ederek Baba Zaman'a kırk kuralından dördüncüsünü söyler:

“Dördüncü Kural: Kâinattaki her zerrede Allah'ın sıfatlarını bulabilirsin, çünkü O camide, mescitte, kilisede, havrada değil, her an her yerdedir. Allah'ı görüp yaşayan olmadığı gibi, O'nu görüp ölen de yoktur. Kim O'nu bulursa, sonsuza dek O'nda kalır.”(Aş.:2009,86)

Baba Zaman; kendisine ilmini paylaşacak bir can yoldaşı arayan Şems'e, başkasının kalbini maneviyat nuruyla yakmanın bir bedel işi olduğunu, karşılığında ne bedel ödeyebileceğini sorduğunda, Şems hiç tereddütsüz başını vermekten çekinmeyeceğini söyler.

Şems'in tekkeye gelmesinin üzerinden dokuz ay geçer. Bu sürede Seyyid Burhaneddin, Baba Zaman'a bir mektup yazar. Mektubun öncesinde Baba Zaman Şems'i şöyle anlatılır. Şems, burada bulunan dervişlerden son derece farklı bir mizaca sahiptir. Oldukça gözü pektir, hiçbir hatayı affetmez, lafını esirgemez. Asi bir Hak aşığıdır. Zaman onun için farklı akmaktadır. Yeni ve sıra dışı olan her şeye müthiş bir merak duyar. Çoğu zaman bahçede çiçekleri, böcekleri inceler. Tabiat ona göre, kitaplardan ve risalelerden daha ilham verici gelmektedir. Ancak bazen daha fazla okumak uğruna günlerce uykusuz kalır. Bu durumu Baba Zaman'a şu sözlerle açıklar ve sonrasında kırk kuralından beşincisini söyler:

“İnsan, aklını aç ve muhtaç bir bebek farz edip kaşık kaşık bilgiyle doyurmalı. Ama nasıl ki bazı yiyecekler bebeğe ağır gelirse, bazı bilgiler de akla ağır gelir, onu da unutmamalı.”(Aş.:2009,95)

“Beşinci Kural: Aklın kimyası ile aşkın kimyası başkadır. Akıl temkinlidir. Korka korka atar adımlarını. “Aman sakın kendini”

diye tembihler. Hâlbuki aşk öyle mi? Onun tek dediği: “Bırak kendini, ko gitsin!” Akıl kolay kolay yıkılmaz. Aşk ise kendini yıpratır, harap düşer. Hâlbuki hazineler ve defineler yıkıntılar arasında olur. Ne varsa harap bir kalpte var!”(Aş.:2009,95)

Baba Zaman’ın gözlemlerine göre, Şems, tekke hayatının katı kurallarından sıkılır. Herkesle birlikte aynı saatte yatıp kalkmaktan, düzenli saatlerde yemek yemekten, başkalarının düzenine ayak uydurmaktan sıkılır. Şems, yalnız bir kuş gibi hür olmaya alışkındır. Zaviye hayatı sabrının sınırlarını zorlasa da ruhdaşını bulma arzusu ile her şeye rağmen sabırla bekler. (Aş.:2009,94) Bunca yıldır gezmiş, dolaşmış, dolmuş taşmak üzeredir ve tüm ilmini bir başkasına aktarmak için can atmaktadır. Bu arzu ve inanç sayesinde tekkede kalır.

Seyyid Burhaneddin tarafından, Baba Zaman’a gönderilen mektup, Şems’in aradığı can yoldaşının kim olduğunu müjdelir. Mektup gelince Şems, içinde kendisini ilgilendiren bir şey yazdığını sezer ve gece boyunca tespih çekip Esmâü’l-Hüsna’nın doksan dokuzunu zikreder. Her seferinde El-Kayyum (Uykusu ile uyuklaması olmayan, varlıkları yöneten ve yönlendiren, ezeli ve ebedi kaim olan) ismi öne çıkar. Herkese eşit fırsat tanımak isteyen Baba Zaman, bakır çanı çalarak tüm dervişleri meclise toplar. Mecliste en çömezinden en kıdemlisine tüm dervişler çember oluşturacak şekilde oturur. Çemberin tam ortasında oturan Baba Zaman, mektupta yazanları ve olabilecekleri, bunu zorlu bir manevi yolculuk olduğunu yalnızca aşk için ve aşkla yapılabileceğini söyler. Zaviyeden birisinin gidip benlik zannından tam olarak kurtulamadığı için ilahî aşta yok olamayan o allame-i cihanı, ilim ve marifet kâmilini bulmalı ve ona can yoldaşı olmalıdır. Baba Zaman bunları söylerken Şems’in yedinci kuralı verilir:

“Yedinci Kural: Şu hayatta tek başına inzivada kalarak, sadece kendi sesinin yankısını duyarak, Hakikat’i keşfedemezsin.

Kendini ancak bir başka insanın aynasında tam olarak görebilirsin.”(Aş.:2009,101)

Şems bu yolculuğa gönüllüdür, ancak zaviyede misafirdir, üyesi sayılmaz. Baba Zaman’a bunun önemi olmadığını, hemen yola çıkmak istediğini söyler. Ancak Baba Zaman’dan istediği izni alamaz. Zorlu ve çetin bir kış boyunca tekkede hiç kimseyle konuşmaz, tek başına karda dolaşır, görenler onu her ne kadar karamsar sansa Şems, sürekli sekizinci kuralı düşündüğünü ifade eder:

“Sekizinci Kural: Başına ne gelirse gelsin, karamsarlığa kapılma. Bütün kapılar kapansa bile, sonunda O sana kimsenin bilmediği gizli bir patika açar. Sen şu anda göremesen de, dar geçitler ardında nice cennet bahçeleri var. Şükret! İsteddiğini elde edince şükretmek kolaydır. Sufî, dileği gerçekleşmediğinde de şükredebilendir.” (Aş.:2009,103)

Kışı tekkede geçiren Şems, bahar gelince çanın tekrar çaldığını duyar. Dervişler bahçede toplanır. Baba Zaman yine mektupta geçen İslam âlimi hakkında konuşur, gönüllü olacak birisini sorar, yalnızca Şems her türlü tehlikeyi göze almış ve gönüllü olmuştur. Baba Zaman bir karara varmak için sonbaharı beklemek gerektiğini söyler. Burada Şems’in dokuzuncu kuralı verilir:

“Dokuzuncu Kural: Sabretmek öylece durup beklemek değil, ileri görüşlü olmak demektir. Sabır nedir? Dikene bakıp gülü, geceye bakıp gündüzü tahayyül edebilmektir. Allah âşıkları sabrı gülbeşeker gibi tatlı tatlı emer, hazmeder. Ve bilirler ki, gökteki ayın hilalden dolunaya varması için zaman gerekir.”(Aş.:2009,104)

Sonbaharda çan üçüncü kez çalınca, artık Şems’in yola çıkacak kişi olduğuna emin olan Baba Zaman, ona Konya’ya gideceğini, orada Mevlânâ Celaleddin Rumi namında âlimi bulacağını söyler. Şems, tekkeden ayrılmadan önce saçını, sakalını,

vücudundaki tüm kılları ustura ile kazır. Böylelikle ne cinsiyeti, ne yaşı, ne adı kalmıştır. Mürşidinin odasına gidip hakkını helal etmesini ister. Baba Zaman ona gümüş kakmalı bir ayna, işlemeli bir ipek mendil, minik bir billur şişe verir. Bunların yolculuğunda ona yardım edeceğini söyler. Kendine güveni sarsılırsa ayna iç güzelliğini gösterecek, itibarı lekelenirse ipek mendil asıl önemli olanın kalp temizliği olduğunu hatırlatacak, şişedeki merhem hem zahiri hem batınî yaralarını iyileştirecektir. Bunun üzerine adını daha önce hiç duymadığı, öteki âleme daldığı vakit gördüğü adamın, can yoldaşının huzuruna varmak için Konya'ya doğru yola çıkar.

“...Nihayet aradığım can yoldaşını bulacak, ömrümün bir faslını daha noktalayacak ve muhtemelen bu dünyadaki son uzun mevsimimi yaşamaya başlayacaktım.”(Aş.:2009,105)

“Konya’da beni nelerin beklediğini bilmiyordum. Ama şehir bana nasıl bir kader hazırlamışsa, kucaklamaya hazırdım, tüm kararlarıyla beraber.”(Aş.:2009,117)

Şems, bu düşüncelerini onuncu ve on birinci kuralları ile de ifade eder:

“Onuncu Kural: Ne yöne gidersen git, - Doğu, Batı, Kuzey ya da Güney- çıktığın her yolculuğu içine doğru bir seyahat olarak düşün! Kendi içine yolculuk eden kişi, sonunda arı dolaşır.”(Aş.:2009,117)

“On Birinci Kural: Ebe bilir ki sancı çekilmeden doğum olmaz, ana rahminden bebeğe yol açılmaz. Senden yepyeni ve taptaze bir “sen” zuhur edebilmesi için zorluklara, sancılara hazır olman gerekir.”(Aş.:2009,117)

Şems, şehre varınca, kapısından geçmeden önce âdeti olduğu üzere durur ve oradaki velileri selamlar, onlardan destur ister. İster ölü, ister diri, ister şehirde yaşamış ya da yaşamakta olan tüm velilere bir selam yollar. Bu sefer şehrin evliyası, Şems’in

selamına karşılık vermek yerine sus pus olur. Şems, duymadıklarını zannederek tekrar selamlar. Yine ses gelmez. Bunun üzerine evliyaların onu duyduğunu, lakin bilmediği bir sebepten ötürü şehre buyur etmediğini anlar. Rüzgâr evlialardan şu sözleri nakleder:

“Ey derviş, destur veririz amma bilesin ki bu şehirde tastamam zıt iki şey var senin için. Ortası yoktur. Ya safi aşk, ya som nefretle karşılaşacaksın. Bunu bir düşün istersen.”(Aş.:2009,133)

Şems, aşkın kendisine yeteceğini söyler ve evliyalar, hep bir ağızdan destur verip hayır duası ederler. Şehre girmeden bir ağacın altında oturur ve Konya’yı seyrederek. Hiç bilmediği bir yere ayak basmanın kendisini biraz ürküttüğünü söylese de hemen on dördüncü kuralı hatırlar:

“On Dördüncü Kural: Hakk’ın karşına çıkardığı değişimlere direnmek yerine, teslim ol. Bırak hayat sana rağmen değil, seninle beraber aksın. “Düzenim bozulur, hayatımın altı üstüne gelir” diye endişe etme. Nereden biliyorsun hayatının altının üstünden daha iyi olmayacağını?”(Aş.:2009,134)

Şehre varınca önce bir köylü ile karşılaşır. Şems’i at arabasıyla gideceği yere götürmek ister. Köylünün öküzünü hafife alıp, yaşlı öküzünün yavaş gideceğini söyleyen Şems, yaptığı hatayı anlar ve öküzden özür diler:

“Allah’ın engin devr-i tekvininde bir habbe olan ben, şakadan da olsa, ister insan olsun ister hayvan bir başka canı nasıl küçümser, nasıl öteleyebilirdim. Mademki hata yapmış, kalp kırmıştım, özür dilemeliydim.”(Aş.:2009,134)

Şimdiye kadar kendisinden bile özür dinlemeyen köylü, öküzünden özür dilendiğini görünce şaşırır. Bunun üzerine Şems şu sözleri söyler:

“Kur’an-ı Kerim der ki, Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Uludur insan. Kıymetlidir. Ne eziktir, ne aciz. Zaten Allah’ın doksan dokuz sıfatı arasında acz yoktur.”(Aş.:2009,135)

Zaten bu da kurallardan birisidir diyerek on beşinci kuralını söyler:

“On Beşinci Kural: Allah, içte ve dışta her an hepimizi tamam erdirmekle meşguldür. Tek tek her birimiz tamamlanmamış bir sanat eseriyiz. Yaşadığımız her hadise, atlattığımız her badire eksiklerimizi gidermemiz için tasarlanmıştır. Rab noksanlarımızla ayrı ayrı uğraşır çünkü beşeriyet denen eser, kusursuzluğu hedefler.”(Aş.:2009,135)

Şems, Mevlânâ’nın vaazını dinlemeye giden köylüye, Mevlânâ hakkında sorular sorar. Bir süre halkın içinde dolaşır, Mevlânâ’yı uzaktan izler, halkın onun hakkında ne düşündüğünü öğrenir ve karşılaşacakları günün gelmesini sabırla bekler. Bu süre zarfında kendisine kalacak bir han bulur, senelerdir sürdürdüğü gezgin hayatından yerleşik hayata geçmiş olur. İlk iş olarak Konya sokaklarını dolaşmaya çıkar, her adımda başka dinden, mezhepten, ırktan insanlarla karşılaşır. Bu esnada Dilenci Hasan, Sarhoş Süleyman ve Fahişe Çöl Gülü ile tanışır. Her üç kişinin de tövbe edip kendilerini Allah yoluna adanmaları hususunda yardımcı olur. Şems, bu hususta insanları hatasıyla, günahıyla kabul edip herkese bir bakabilmenin önemini bir diğer kuralı ile açıklar:

“On Altıncı Kural: Kusursuzdur ya Allah, O’nu sevmek kolaydır. Zor olan hatasıyla sevabıyla fani insanları sevmektir. Unutma ki kişi bir şeyi ancak sevdiği ölçüde bilebilir. Demek ki hakikaten kucaklamadan ötekini, Yaradan’dan ötürü yaratılanı sevmeden, ne lâıyıkıyla bilebilir, ne lâıyıkıyla sevebilirsin.”(Aş.:2009,144)

Fahişe Çöl Gülü tanışması, bir gün şehri gezerken, Konya'nın arka sokaklarına doğru yürümesi ile olmuştur. Sokakları dolaşırken çok güzel gül bahçesi olan bir ev görür. Evin kapısını çaldığına burasının umumhane olduğunu anlar. Umumhanenin hünsa patronu, Şems'e buradan gitmesini, buralarda dolaşırsa Allah'ın bir din adamını yoldan çıkarttılar diye onları lanetleyeceğini, evlerini başına yıkacağını söyler. Şems, patronun bu sözlerine on yedinci kuralıyla cevap verir:

“On Yedinci Kural: Esas kirlilik, dışta değil içte, kisvede değil kalpte olur. Onun dışında her leke ne kadar kötü görünürse görünsün, yıkandı mı temizlenir, suyla arınır. Yıkamakla çıkmayan tek pislik kalplerde yağ bağlamış haset ve art niyettir.”(Aş.:2009,146)

Şems, gül bahçesine bakmak için geldiğini söyleyince patron bahçenin Çöl Gülü'nün eseri olduğunu söyler. Şems, Çöl Gülü için “ *Bu kızcağzı temiz kalpli birine benzer. Gün gelecek manevi bir yolculuğa çıkacak. Bu batağı temelli terk edecek. O gün gelince sakın ona engel olmaya kalkma.*” (Aş.:2009,147) der. Hünsa patron, Şems'i gitmesi için tehdit edince; Şems tekrar gelebileceğini, zira ömrünü seccade üzerinde tesbih çekerek geçiren dervişlerden olmadığını söyler ve on sekizinci kuralından bahseder:

“On Sekizinci Kural: Tüm kâinat olanca katmanları ve karmaşasıyla insanın içinde gizlenmiştir. Şeytan, dışımızda bizi ayartmayı bekleyen korkunç bir mahlûk değil, bizzat içimizde bir sestir. Şeytanı kendinde ara; dışında, başkalarında değil. Ve unutma ki nefsini bilen Rabbini bilir. Başkalarıyla değil, sadece kendiyile uğraşan insan, sonunda mükâfat olarak Yaradan'ı tanır.”(Aş.:2009,146)

Daha sonra Mevlânâ'nın vaazını dinlemeye gidecek olan Çöl Gülü, camiden kovulunca Şems ona yardımcı olacaktır. Şems'in on dokuzuncu ve yirminci kuralları da Çöl

Gölü'ne söylenmiştir. Bu hadise Çöl Gülü maddesinde anlatıldığı için burada bu kadarla yetiniyoruz.

Konya'da ikinci tanıştığı kişi Dilenci Hasan'dır. Hasan da bir Mevlânâ hayranıdır. Camiye vaazını dinlemeye gider. Vaazdan sonra bir ağacın altına oturup para vermeleri için keşkülünü çıkarır. Bu esnada Şems, yanına gelir ve kendisini tanıtır. Dilencinin ismini sorar, dilenci benim adım olsa ne olur olmasa ne olur diye cevap verir. Şems, Allah'ın sayısız isminin olduğunu, bizim bunlardan ancak doksan dokuzunu bildiğimizi, Allah'ın bunca adı varsa O'nun ruhundan üflediği bir insanın da adının olacağını söyler ve Baba Zaman'nın verdiği aynayı dilenciye verir. *“Özünü unutursan, sana içindeki İlahi Güzellik'i gösterir.”* (Aş.:2009,161) der.

Şems, Baba Zaman'ın diğer emanetini de Sarhoş Süleyman'a verir. Sarhoş Süleyman, bir gece meyhaneden çıktıktan sonra yolda bekçilerle karşılaşır. Bekçiler içki içmenin günah olduğunu söyleyerek Süleyman'ı kırbaçlamaya başlar. Söylediği sözler bekçilerin hoşuna gitmez ve daha çok kırbaçlanır. Süleyman kan içinde yerde yatarken Şems gelir, kendisini tanıtır. Cüppesinin cebinden bir şişe çıkarır ve içindeki merhemi yaralarına sürmesi için Süleyman'a verir. Süleyman Şems'e kendisini döven adamların ona yeryüzünde fazlalık olduğunu söylediğini anlatırken Şems, kurallardan birini söyler:

“Yirmi Birinci Kural: Hepimiz farklı sıfatlarla sıfatlandırıldık. Şayet Allah herkesin tıpatıp aynı olmasını isteseydi, hiç şüphesiz öyle yapardı. Farklılıklara saygı göstermemek, kendi doğrularını başkalarına dayatmaya kalkmak, Hak'ın mukaddes nizamına saygısızlık etmektir.”(Aş.:2009,181)

Şems'le konuşmaya başlayan Süleyman, her şeyden, Tanrı'dan dahi şüphe ettiğini söyler. Şems, insanın bir gecede iman sahibi olamayacağını, şüphe duymadan iman olmayacağını anlatır.

“... Kişi kendini inançlı zanneder ama sonra beklenmedik bir iş gelir başına, tereddüde düşer, yalpalar. Tekrar toparlanır, imanı kuvvetlenir, ardından yine yuvarlanır şüphe çukuruna... Belli bir safhaya ulaşıncaya dek bir o yana bir bu yana sallanırız. Kâh mümin, kâh münkir, kâh müteredit... Ancak böyle ilerleyebiliriz. Her adımla Hakk’a daha yaklaşıyoruz. Şüphe duymadan iman olmaz.”(Aş.:2009,182)

Süleyman, sufilerin methettikleri meyın hakiki mi yoksa mecazi mi olduğunu sorduğunda ise Şems’in cevabı yine kurallarından birisidir:

“Yirmi İkinci Kural: Hakiki Allah Aşığı bir meyhaneye girdi mi orası ona namazgâh olur. Ama bekri aynı namazgâha girdi mi orası ona meyhane olur. Şu hayatta ne yaparsak yapalım, niyetimizdir farkı yaratan, suret ile yaftalar değil.” (Aş.:2009,183)

Şems, tanıştığı bu üç insanla Mevlânâ’nın arasının nasıl olduğunu merak eder. Eğer Mevlânâ, toplumun düşkün kesimlerini henüz kucaklamamışsa, bu hususta ona yardım etmek, düşkünlerle arasında köprü kurmak ister. Yabancı bir şehre giden abdalın halk tarafından kovulmasını konu edinen hikâyeyi hatırlar. Hikâyede, abdal halkının yabancılara hiç güvenmediği bir şehre gider. Halk, onu tanımadıklarını söyleyince, derviş kendisini tanıdığını önemli olanın o olduğunu şayet onlar dervişi tanısaydı ancak derviş kendini tanımasaydı daha kötü olacağını, çünkü nefsinin bilenin Rabbi’ni bildiğini söyler. Ardından kurallarından birisi yer alır:

“Yirmi Üçüncü Kural: Yaşadığımız hayat elimize tutuşturulmuş rengârenk ve emanet bir oyuncaktan ibaret. Kimisi oyuncağı o kadar ciddiye alır ki ağlar, perişan olur onun için. Kimisi eline alır almaz şöyle bir kurcalar oyuncağı, kırar ve atar. Ya aşırı kıymet verir, ya kıymet bilmeyiz.”(Aş.:2009,196)

Nihayet büyük gün gelir ve camiye Rumi'nin vaazını dinlemeye gider. Vaazdan sonra, dışarıda Mevlânâ'nın karşısına çıkar ve bir soru sormak istediğini söyler. Ancak evvela atından inmelidir. Mevlânâ, atından inip onunla aynı hizaya gelince Hz. Peygamber'in mi yoksa Sufî Bayezid-i Bistami'nin mi daha ileri olduğunu sorar. Mevlânâ'dan istediği cevabı alınca, fikirlerinde yanılmadığını, aradığı yoldaşın kendisi olduğunu anlar. Böylelikle Mevlânâ ile Şems'in aşk odunda yanacağı günler başlayacaktır.

Şems, Mevlânâ'nın daveti ve isteği üzerine evlerine yerleşir. Onun Mevlânâ'nın evine girmesi ne ailesini ne öğrencilerini ne de Konya halkını mutlu eder. Herkes Şems'in Mevlânâ'nın aklını çeldiğini düşünür. Şems ile Mevlânâ, kırk gün boyunca kütüphaneye kapanıp saatlerce tefekküre dalarlar. Her gün Şems'in kırk kuralından birisini istişare ederler. Bir dilim buğday ekmeği ve bir bardak keçi sütü haricinde bir şey yemezler. Kırk gün sonra kütüphaneden çıkarlar. Aralarındaki manevi bağ gün geçtikçe kuvvetlenir. Ancak insanlar tarafından bu dostluk yanlış anlaşılır. Özellikle Mevlânâ'nın küçük oğlu Alâeddin, Şems'ten hiç hoşlanmamıştır. Şems'in çapulcu bir derviş olduğunu, babasının onda ne bulduğunu anlayamaz. Babası ile Şems, kütüphanede tefekküre daldıkları sırada Alâeddin de kırk gün boyunca onları gizlice dinler. Nihayetinde kırkıncı gün odaya girer ve babasına öğrencilerinin, Kerra'nın onu özlediğini söyler, Şems'e çıkarır. Bunun üzerine Mevlânâ, oğluna çigliğinden dolayı utanmasını, oturup sakince düşünmesini söyler. (Aş.:2009,208–209)

Bu süre zarfında Şems, Kimya Hatun ile tanışır, bu tanışmadan Kimya Hatun anlatılırken söz edilmiştir.

Şems, inzivaya çekildiği zaman din, iman, tasavvuf hakkındaki görüşlerini söyler. Şems, için yalnızca Allah vardır, ibadetlerini korku ve mükâfat gayesi ile değil, Rabb'ine aşkla ulaşmak için yapar. Ona göre imanın özü aşktır. Allah, her şeyin

sahibidir. Kâinata olan her şey O'nun bilgisi, algısı dâhilindedir. Allah, her şeyin hayırlısını bilir, bu yüzden verdiklerinin yanında esirgedikleri için de şükretmek gerekir. Şems, bu düşüncesini diğer bir kuralı ile özetler:

“Yirmi Dördüncü Kural: Madem ki insan eşref-i mahlûkattır, yani varlıkların en şerefli, attığı her adımda Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu hatırlayarak, buna yakışır soylulukta hareket etmelidir. İnsan yoksul düşse, iftiraya uğrasa, hapse girse, hatta esir olsa bile, gene de başı dik, gözü pek, gönlü emin bir halife gibi davranmaktan vazgeçmemelidir.” (Aş.:2009,229)

Şems, bunları söylerken aşkla yapılan kalbî iman ile taklidî imanı ayırır. Cehennem korkusu yahut cennet mükâfatı düşüncesiyle ibadet edenleri eleştirir ve şunları söyler:

“Yirmi Beşinci Kural: Cenneti ve cehennemi illâ ki gelecekte arama. İki de şu an burada mevcut. Ne zaman birini çıkarsız, hesapsız ve pazarlıksız sevmeyi basarsak, cenneteyiz aslında. Ne vakit birileriyle kavgaya tutuşsak; nefrete, hasede ve kine bulaşsak, tepetaklak cehenneme düşüveririz.”(Aş.:2009,230-231)

Şems'le Mevlânâ'nın dostluğu günden güne ilerler. Birgün Mevlânâ ile sabah namazını kılmak için evden ayrılırlar. Namaz sonrası dua ederken sadece kendileri için değil, bütün insanlık için dua edip güzellikler dilerler. Şems, burada diğer bir kuralını söyler:

“Yirmi Altıncı Kural: Kâinat yekvücut, tek varlıktır. Her şey ve herkes görünmez iplerle birbirine bağlıdır. Sakın kimsenin ahım alma; bir başkasının, hele hele senden zayıf olanın canını yakma. Unutma ki dünyanın öte ucunda tek bir insanın kederi, tüm insanlığı mutsuz edebilir. Ve bir kişinin saadeti, herkesin yüzünü güldürebilir.”(Aş.:2009,255)

Halk içinde Şems'in Mevlânâ'ya büyü yaptığını, Haşhaşîlerin casusu olduğunu düşünenler bile vardır. Alâeddin, ağabeyi Sultan Veled'e bu düşüncelerini söyler ve Haşhaşîler hakkında bilgi verir. Haşhaşîler, bol miktarda uyuşturucu kullanıp suikast düzenlemeleriyle nam salmış bir mezheptir. Ortalığa dehşet saçmak için nüfuzlu

kimseleri hedef seçip kurbanlarını ulu orta katlederler. Hatta Selahaddin Eyyübî'nin çadırına girip başucuna zehirli bir tatlı bırakmışlar ve gözlerinin üstünde olduklarına dair bir pusula bırakmışlardır. Halkın Şems'e karşı bu tepkisi Sultan Veled'i de üzmektedir. Babası ile Şems arasındaki dostluğun, manevi bağın ne kadar kuvvetli olduğunu anlamayan insanlar Şems'i karalamak için uğraşmaktadır. Sultan Veled, bu durumu Şems'le konuşmaya karar verir. Şems, kendisinin hiç düşmanı olmadığını, Allah âşıklarının kimseye kin gütmeyeceğini söyler ve yirmi yedinci kuralını ekler:

“Yirmi Yedinci Kural: Şu dünya bir dağ gibidir, ona nasıl seslenirsen o da sana sesleri öyle aksettirir. Ağzından hayırlı bir laf çıkarsa, hayırlı laf yankılanır. Şer çıkarsa, sana gerisin geri şer yankılanır.

Öyleyse kim ki senin hakkında kötü konuşur, sen o insan hakkında kırk gün kırk gece sadece güzel sözler et. Kırk günün sonunda göreceksin her şey değişmiş olacak. Senin gönlün değişirse, dünya değişir.”(Aş.:2009,260)

Şems, halkın kendisine karşı bu kadar tepkili olmasını gıybet olarak değerlendirir. Gıybet büyük bir günahdır, ancak insanların çoğu bunu bilmez. Oysa Allah başkasının dedikodusunu yapmayı ‘ölü kardeşinin etini yemeye benzetir.’ İnsanlar gıybet hariç diğer bütün günahlardan kaçınmaya çalışırlar. (Aş.:2009,278) Hakkında çıkarılan dedikodular hususunda Şems'in düşünceleri şöyledir:

“Hakkımda uydurulan lafları duyunca, insanların hayal güçlerine şapka çıkarıyorum... Ne hainliğim kaldı, ne fedailiğim. Anlaşılan benim Haşhaşilerin gizli kumandanı olduğuma inananlar bile var. Bir kısmı işi o raddeye vardırırmış ki, sözde babam Alamut'un son İsmailî imamıymış. Bana kara büyü yapmayı öğretmiş. Öyle dehşetengiz sihirler yaparmışım ki kime beddua etsem oracıkta can verirmiş. Rumi'yi bu sayede kendime bağlamışım.”(Aş.:2009,279)

Şems, bu karalamaların yine de Mevlânâ için hayırlı olacağını düşünür:

“Yine de bütün bu karalamaların uzun vadede Mevlânâ’ya hayrı dokunacağını düşünmeden edemiyorum. Elalemin dedikodu malzemesi olmak kişinin canını yaksa, nefesine ağır gelse de, aslında ateş odunu gibi daha çabuk pişmesini sağlar. Mevlânâ tüm yaşamı boyunca hürmet ve hayranlık görmüş, taklit edilmiş. Âlim, fakih ve zahit olmuş. Hiçbir zaman dışlanmamış. Nefsi başkaları tarafından yaralanmamış, çizik bile almamış. Ama bunlar olmadan olur mu? Ne kadar yaralasa da insanı, Hakikat ehline gonca gül gibi gelir dedikodu taşları.”(Aş.:2009,280)

Yirmi sekizinci kural, Fahişe Çöl Gülü tarafından söylenir. Çöl Gülü, kerhaneden kaçmaya karar verince, Şems’in kendisini tasavvufa adamak istiyorsa çaresiz hissetmemesi gerektiği nasihatini ve yirmi sekizinci kuralını hatırlar:

“Moralim bozulduğunda, kaderimin böyle yazıldığını, elimden bir şey gelmeyeceğini söylediğimde kırk kuraldan birini hatırlatırdı.

Kural Yirmi Sekiz: Geçmiş, zihinlerimizi kaplayan bir sis bulutundan ibaret. Gelecek ise başlı başına bir hayal perdesi. Ne geleceğimizi bilebilir, ne geçmişimizi değiştirebiliriz. Sufi daima şu an’ın hakikatini yaşar.”(Aş.:2009,267)

Yirmi dokuzuncu kural ise, Kimya Hatun’a söylenmiştir. Kimya Hatun, Şems’e aşk sahasına ulaşmak istediğini söyler. Şems, mayasında varsa bunun mümkün olabileceğini anlatır. Kimya Hatun, bunu kader olarak düşünür ve kader meselesini anlamadığından söz eder. Bunun üzerine Şems’ten şu sözler gelir:

“Kaderin ne olduğunu anlatamam” dedi Şems. “Ama ne olmadığını anlatabilirim. Kader, hayatımızın önceden çizilmiş olması demek değildir. Bu sebepten, “ne yapalım kaderimiz böyle” deyip boyun bükmek cehalet göstergesidir. Kader yolun tamamını değil, sadece yol ayrımlarını verir. Güzergâh bellidir ama tüm dönemeç ve sapaklar yolcuya aittir. Öyleyse ne hayatının hâkimisin, ne de hayat karşısında çaresizsin. Bunu anlatır Yirmi Dokuzuncu Kural.”(Aş.:2009,275)

Şems'in otuzuncu kuralı kendisini karalayanların düşünceleri üzerindedir.

“Otuzuncu Kural: Hakiki Sufi öyle biridir ki başkaları tarafından kmansa, ayıplansa, dedikodusu yapılsa, hatta iftiraya uğrasa bile, o ağzını açıp da kimse hakkında tek kelime kötü laf etmez. Sufi kusur görmez. Kusur örter.”(Aş.:2009,280)

Şems, Mevlânâ'nın nefsini bilmesi, insanların düşüncelerini umursamamayı öğrenmesi için birkaç kez sınamaya karar verir. Bu hadiseler Mevlânâ bahsinde dile getirildiği için burada tekrar söz edilmemiştir.

Mevlânâ'nın oğlu Alaaddin, geldiği günden beri Şems'ten hoşlanmamış, ona karşı olanların yanında yer almıştır. Alaaddin'in Şems'ten hoşlanmamasının bir sebebi de Kimya'ya beslediği aşktır. Alaaddin, babasına Kimya'nın izdivacına talip olduğunu söylemek için gittiğinde babasının elinde şarap şişelerini görür ve çok öfkelenir. Bunun üzerine Şems, Alaaddin'e öncelikle sakın olmasını telkin ederek otuz birinci kuralını söyler:

“Otuz Birinci Kural: Hakk'a yaklaşabilmek için kadife gibi bir kalbe sahip olmalı. Her insan şu veya bu şekilde yumuşamayı öğrenir. Kimi bir kaza geçirir, kimi ölümcül bir hastalık; kimi ayrılık acısı çeker, kimi maddi kayıp... Hepimiz kalpteki katılıkları çözmeye fırsat veren badireler atlarız. Ama kimimiz bundaki hikmeti anlar ve yumuşar; kimimiz ise, ne yazık ki daha da sertleşerek çıkar.”(Aş.:2009,302)

Şems, Mevlânâ'nın biricik dostunu kırmadan, her isteğini yerine getirmesi büyük bir takdirle karşılar. Zira Mevlânâ gibi büyük bir âlimin, tüm mevkilerden feragat edip sonu bilinmeyen içsel bir yolculuğa çıkması az rastlanan bir durumdur. Mevlânâ gibi yükselmişken alçalmayı, kazanmışken kaybetmeyi, hocayken öğrenci olmayı kabul eden kişiler parmakla sayılacak kadar azdır.(Aş.:2009,306) Otuz ikinci kuralını da bu hadise üzerine Mevlânâ'ya söyler:

“Otuz İkinci Kural: Aranızdaki bütün perdeleri tek tek kaldır ki, Tanrı'ya saf bir aşkla bağlanabilesin. Kuralların olsun ama kurallarını

başkalarını dışlamak yahut yargılamak için kullanma. Bilhassa putlardan uzak dur, dost. Ve sakın kendi doğrularını putlaştırma! İnancın büyük olsun ama inancınla büyüklük taslama!” (Aş.:2009,305)

Şems’e karşı olanlardan biri de Şeyh Yasin’dir. Şeyh, medresede ders verdiği bir gün Şems, medreseye gider. Sürekli Rumi’yi ve tasavvuf yolundaki suffileri kötileyen Şeyh Yasin ile konuşur. Kendisini şeytanın hizmetkârı addeden Şeyh’e:

“Şeytan’ı hep dışımızda, hep başkalarında aramak işimize geliyor değil mi? Eh şeytan söylediğin kadar kurnaz ve kuvvetliyse, habire ayağımızı kaydırmak için fırsat kolluyorsa, biz insanların yaptığımız hatalardan dolayı kendimizi suçlamamıza ne gerek var ki? Hayırların hepsi Allah’tan, şerlerin hepsi Şeytan’dan deyip geçer gideriz. Her halükarda kendi kendimizi sorgulayıp dönüştürmek için sebep kalmaz. Fakat bir an için farz edelim ki dışımızda bir yerde gezinen, bizden bağımsız ve kurnaz bir Şeytan yok. Kaynar kazanlarda bizi fukur fukur haşlayacak zebaniler de mevcut değil. O halde tüm anlatılar, bize ders vermek için olmasın sakın? Ya Şeytan ve cehennem bize bir hakikati göstermek için anlatılmışsa, fakat biz daha sonra o hakikati unutup basmakalıp ezberlerle yetinmişsek?” der. (Aş.:2009,319)

Bunun üzerine şu hikâyeyi anlatır ve düşüncelerini aktarır:

“Dört tüccar boş bir camide namaz kılıyormuş. Derken içeri müezzin girmiş. İlk tüccar duasını yarım bırakıp hemen sormuş: ‘Müezzin Efendi! Ezan okundu mu? Yoksa vaktimiz var mıydı daha?’ İkinci tacir dua etmeyi bırakıp arkadaşına dönmüş: ‘Yahu, duanı yarım bıraktın, niye konuştun? Şimdi namazın boşa gitti. Haydi, baştan başla bakalım!’ Bunu duyunca üçüncü tacir müdahale etmiş: ‘Yuh, salak, ne diye onu suçlarsın? Kendi namazına bakacaktın. Bak, seninki de boşa gitti.’ Dördüncü tacir

dayanamamış, kendi kendine mırıldanmış:
'Bak şu akılsızlara! Üçü de namazlarını ziyan etti. Allah'ım sana şükürler olsun, beni faka bastırmadın, onlar gibi şaşırtmadın.'

"Suffiler der ki başkaları hakkında hüküm verip yargıda bulunacağıma, ben kendi içime bakayım. Sofu der ki başkalarının kusurunu bulup çıkarayım. Ama unutmayın, çoğu zaman başkalarında hata bulanlar kendileri hatadadır. Teferruata ineyim derken bütünü kaybederler." (Aş.:2009,319-320)

Medreseden ayrılacağı zaman, öğrencilere bugün şahit oldukları atışmanın Hz. Muhammed zamanına dayanan eski bir fikir ve üslup ayrılığı olduğunu, aslında bu ikilemin yalnızca İslam dinine özgü olmadığını, İbrahimî dinlerin hepsinde mevcut olduğunu söyler. Bu atışma; ulema ile sufilerin, akıl ile yüreğin, kural temelli din ile aşk temelli dinin atışmasıdır.

Bu esnada Fahişe Çöl Gülü kerhaneden kaçmış, Mevlânâ'nın evine sığınmıştır. Ancak Kerra Hatun bu durumu hiç hoş karşılamaz. Şems, Kerra'ya insanları ayırmamak gerektiğini, zira hepimizin aynı çatı, aynı gök kubbenin altında yaşadığımızı söyler. Çöl Gülü'ne ise hayatında yeni bir dönem başladığını, Allah'ın kendisini o bataklıktan çıkardığını, elbet bundan sonra yolunu da açacağını söyler ve otuz üçüncü kuralını ekler:

"Otuz Üçüncü Kural: Bu dünyada herkes bir şey olmaya çalışırken, sen HİÇ ol. Menzilin yokluk olsun. İnsanın çömlekte farkı olmamalı. Nasıl ki çömleği tutan dışındaki biçim değil, içindeki boşluk ise, insanı ayakta tutan da benlikzannı değil, hiçlik bilincidir."(Aş.:2009,328)

Dedikoduların ve huzursuzluğun artması üzerine Şems tekmeden ayrılmaya karar verir. Mevlânâ ile birlikte bir gün ilk kez dervişlerle birlikte sema ederler. Ayinden önce Mevlânâ ve semaya katılacak altı dervişle birlikte tefekküre dalmak için bir odaya çekilirler. Birlikte abdest alıp dua ederler. Semaya çıkmak için hazırlanırlar. Önce ney

üflenmeye başlar. Sonra Mevlânâ, semazenbaşı sıfatıyla meydana çıkar. Dervişler meydana çıkarken başlarını tevazu ile eğerler. Son beliren şeyhtir ve Mevlânâ'nın ısrarı üzerine Şems, şeyhlik sıfatıyla çıkar. İlk derviş semaya başlar, ardından hepsi katılır. "Vahdetten gayrisi kalmayana dek dönmeye" devam ederler. Gökten ne aldılarsa toprağa, Hak'tan ne aldılarsa halka ulaştıracak şekilde sembolik olarak bir el yukarı, bir el aşağı bakar. Semadan sonra semahanede bir başına oturan Şems, artık gitme vaktinin geldiğini düşünür.

"Rumi'nin dönüşümü neredeyse tamam. Şiir sevmeyen katı bir âlimken, kendi sesinin akışında hızla ilerleyen bir hatipken, artık cümle suskunların hislerine tercüman olacak kadar iyi bir şair olma yolunda. Bana gelince ben de değiştim ve değişiyorum. Varlıktan hiçliğe gidiyorum. Bir mertebeden bir mertebeye, yaşamdan ölüme kayıyorum... Dostluğumuz ve ruhdaşlığımız Allah'tan bir lütuf, eşiz bir armağandı. Yarenlikte büyüdük, şad olduk... Kimse tek başına hamlıktan olgunluğa geçemez. Seni kuş gibi bir makamdan bir makama uçuracak yol arkadaşını bulmalısın... Rumi ile bu dünyadaki zamanımızın sonuna varıyorum. Dostluğumuz süresince durmadan birbirini yansıtan iki ayna misali birbirimizde sonsuzluğu seyrettik. Ama eninde sonunda çember döner, devir tamamlanır, ayna sırlanır... Aşkın olduğu yerde, er geç ayrılık vardır."(Aş.:2009,339-340)

Şems'in gidişine çok üzülen Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'i Şems'i bulup getirmesi için peşinden yollar. Şam'a gitmesinin üzerinden on ay geçince Sultan Veled Şems'i bulur. Bu esnada Şems, Fransis isimli Hıristiyan bir keşişle satranç oynamaktadır. Keşiş hakkında şu sözleri söyleyen Şems, ardından yine kurallarından birisini ifade eder:

"...Fransis iç ahengi kolay kolay bozulmayan, teslimiyetle gelen huzurun ne

demek olduğunu bilen, tüm canlıları aynı nazarla gören bir adamdı. Bana göre o, kendine Müslüman deyip de İslam'ın ne anlama geldiğini bilmeyen ve düşünme gereği dahi duymayan onlarca insandan daha Müslüman'dı.

“Otuz Dördüncü Kural: Hakk'a teslimiyet ne zayıflık ne edilgenlik demektir. Tam tersine, böylesi bir teslimiyet son derece güçlü olmayı gerektirir. Teslim olan insan çalkantılı ve girdaplı sularda debelenmeyi bırakır; emin bir beldede yaşar.”(Aş.:2009,357)

Kalbinin Konya'da kaldığını o neredeyse kıblesinin orada olduğunu düşünen Şems, tekrar Konya'ya döner. Konya'ya vardığında Mevlânâ, bir kez kaybettiği ruhdaşının bir kez daha gitmesine dayanamayacağı için onu tekkeye bağlı kılmak ister ve Kimya Hatun ile evlenmesini ister.

Şems için bu evlilik, göstermelik bir evliliktir. Kimya'yı mahremi olarak değil her daim kardeşi olarak görür. Odasına gittiğinde sadece sohbet eder.

Şems'in Konya'ya geri dönmesi, en çok Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'i kızdırır. Sevdiği kızla evlenmesi bu kızgınlığını bir kat daha artırır. Şems'in bir cin olduğunu bile düşünür. Sultan Veled, kardeşine kıskançlığını dizginlemesi gerektiğini, kıskançlık gibi habis bir hissin bile faydalı şeyler için kullanılabileceğini söyler ve Şems'in otuz beşinci kuralı burada anlatıcı tarafından verilir:

“Otuz Beşinci Kural: Şu hayatta ancak tezatlarla ilerleyebiliriz. Mümin içindeki münkirle tanışmalı, Tanrıya inanmayan kişi ise içindeki inananla. İnsan-ı Kâmil mertebesine varana kadar gıdım gıdım ilerler kişi. Ve ancak tezatları kucaklayabildiği ölçüde olgunlaşır.”(Aş.:2009,374)

Cemaat içinde de Şems'e karşı olan pek çok kişi vardır. Nihayetinde Alâeddin ve arkadaşları birleşerek bir kiralık katil tutarlar. Şems'i öldürme planları yaptıklarını duyan Sarhoş Süleyman onu uyarmaya gelir. Lakin Şems, her şeyin Allah'ın inayeti ile

olacağını, kaderinde ne varsa ona karşı gelemeyeceğini söyler ve kurallarından birini ekler:

“Otuz Altıncı Kural: Hileden, desiseden endişe etme. Eğer birileri sana tuzak kuruyor, zarar vermek istiyorsa, Tanrı da onlara tuzak kuruyordur. Çukur kazanlar o çukura kendileri düşer. Bu sistem karşılıklar esasına göre işler. Ne bir katre hayır karşılıksız kalır, ne bir katre şer.”(Aş.:2009,394)

Katil, bir gece tekkenin avlusuna gelir. Şems, adamın geldiğinin farkındadır ve ona hitaben şu sözleri söyler:

“Seneler evvel Tebriz’de Ebubekr isminde bir üstadım vardı” dedi Şems. “Kıymetli bir zattı. Bana her şeyin bir vakti olduğunu öğretti. Bu da sonuncu kurallardan biri.”(Aş.:2009,396)

“Otuz Yedinci Kural: Tanrı kılı kırk yararak titizlikle çalışan bir saat ustasıdır. O kadar dakiktir ki sayesinde her şey tam zamanında olur. Ne bir saniye erken, ne bir saniye geç. Her insan için bir âşık olma zamanı vardır, bir de ölmek zamanı.”(Aş.:2009,397)

Katil, atılıp Şems’in kalbine hançer saplayarak öldürür ve kuyuya atar. Ancak kuyuya atılan Şems’in suya düşme sesi gelmez. Bu esnada avluya çıkan Mevlânâ, Şems’i aramaktadır. Şems’in ölümü tıpkı öte âleme çekildiğinde gördüğü şekilde gerçekleşir. Mevlânâ da rüyalarında aynı ölüm sahnesini görmüştür.

Şems’in diğer kuralları ölümünden sonra anlatıcı tarafından verilir. Dış hikâyenin kahramanlarından Ella’nın, evini ve ailesini terk etmesi üzerine, bu hadise ile alakalı olarak otuz sekizinci kural yer alır:

“Otuz Sekizinci Kural: “Yaşadığım hayatı değiştirmeye, kendimi dönüştürmeye hazır mıyım?” diye sormak için hiçbir zaman geç değil. Kaç yaşında olursak olalım, başımızdan ne geçmiş olursa olsun, tamamen yenilenmek mümkün. Tek bir gün bile öncekinin tıpatıp tekrarıysa, yazık. Her an her nefeste yenilenmeli. Yepyeni bir yaşama doğmak için ölmekten önce ölmeli.”(Aş.:2009,400)

Otuz dokuzuncu kural, Hz. Mevlânâ tarafından söylenir. Mevlânâ, Şems’in ölümü üzerine epey sıkıntı çekmiş, onun yokluğuna alışamamış ve artık Şems’in ayak izinden giden, ne mürit ne de mürşit peşinde olan fakir biri olarak hayatına devam etmeye karar vermiştir.

“Otuz Dokuzuncu Kural: Noktalar sürekli değişse de bütün aynıdır. Bu dünyadan giden her hırsız için bir hırsız daha doğar. Ölen her dürüst insanın yerini bir dürüst insan alır. Hem bütün hiçbir zaman bozulmaz, her şey yerli yerinde kalır, merkezinde... Hem de bir günden bir güne hiçbir şey aynı olmaz. Ölen her Sufi için bir Sufi daha doğar.”(Aş.:2009,407)

Kırkinci kural ise Ella tarafından söylenir. Aziz Z. Zahara’nın ölümü üzerine Ella, yeni bir hayata başlamaya karar verir. Büyük kızı Jeanette’ye telefon açar ve Amerika’ya dönmek istemediğini, galiba Amsterdam’a yerleşeceğini söyler ve ağzından şu sözcükler dökülür:

“Kırkinci Kural” dedi tane tane konuşarak. “Aşksız geçen bir ömür beyhude yaşanmıştır. Acaba ilahi aşk peşinde mi koşmalıyım mecazi mi, yoksa dünyevi, semavi ya da cismani mi diye sorma! Ayrımlar ayrımları doğurur. AŞK’ın ise hiçbir sığara ve tamlamaya ihtiyacı yoktur. Başlı başına bir dünyadır aşk. Ya tam ortasındadır, merkezinde, ya da dışındadır, hasretinde.”(Aş.:2009,415)

Şems, kendini Hak yoluna adanmış, kalenderi bir dervişti. Kendisini şöyle tanımlar:

“Sufiyem, canım pahasına savunurum canı;
yeminimdir, karıncaya dahi kıyamam. Kuş
görsem Süleyman gelir aklıma; balık görsem

Yunus. Kollamaktır vazifem, yaşatmaktır. Bakım bir adam bir adama zarar verecek, zayıfı korumak için elimden geleni yaparım. Velâkin şiddet yoktur adabımızda. Elimden gelip geleceği, hancı ile yolcu arasına cansız bir perde gibi çekmek olur şu fani bedeni.”(Aş.:2009,52)

“Yaşamaya değer bir yaşamın peşindeyim; bir de, bilmeye değer bilginin. Köksüzüm, yurtsuzum. Kendimi O’nda yok ettiğimden beri, ölmeye evvel öleli, başlangıçsız ve sonsum. Ne pejmürdeyim, ne gariban. Ne kimselere muhtacım, ne kimseye buyuran... Ağzı var dili yok dervişlerden değilim. Ben bizzat dilediği istikamete efil efil esen karayelim.”(Aş.:2009,62)

Ona göre kâinattaki her şeyin bir sebebi vardır. Bunların ardındaki sebebi görmeli zahiride kalmayıp bâtinîye inebilmektir. Kur’an’ı Kerim’im dört fasılda okuma şekli vardır: Birincisi zahiri gözle okumak, yalnızca kelime anlamlarına takılı kalmak, ikincisi bir adım daha ötesidir, ancak o da hakikate eremez. Üçüncüsü, batınî gözle okumaktır, gönül gözü açık olan insanlar buna vakıf olabilir. Dördüncüsü ise anlatmaya kelimelerin yetmeyeceği, öte bir okumadır, ancak Allah aşkı ile yanıp tutuşanların, varlığını onun varlığında yok edenlerin vakıf olabileceği bir okumadır.

Şems, şeriatın kandil gibi olduğunu, nuruyla aydınlattığını söyler. Şeriattan sonra tarikat gelir. Tarikattan sonra marifet, marifetten sonra hakikat. İnsan için şeriat sadece bir araçtır. Ana istikamet hakikate ulaşmaktır. Yalnızca şeraite bakanlar ve ötesini göremeyenler, zahiri manayı bilir. Sufî taifesi Batınî manayı bilir. Evliyalar, batınînin batınîsini bilir. Dördüncü seviyeyi ise ancak Allah’ın sevgili dostları ve peygamberler bilir.

Şems, Allah’ın söze değil niyete baktığını söyler. Edebi bilenler başkadır, canı yanımsız âşıkların şeriatı bütün dinlerden ayrıdır. Sufîler din, mezhep veya dil ayrımı yapmaz; tüm âlemi bir tutar. Başkasının ağzından çıkan söze günah demez; çünkü

kalpleri yalnız Allah bilir. O yüzden sufi, susar, kimseyi ötelemez, incitmez. Suffinin tek mezhebi Allah'tır. (Aş.:2009,77-78)

Şems, için her şeyin özü aşktır. Aşksız iman olmaz.

“Öyle insanlar vardır ki, her Ramazan sektirmeden oruç tutar, namaz kılar, her bayramda günahlarının kefareti için kınalı koyun keser, hacca umreye gider, günde beş vakit alnını secdeye dayar ama yüreğinde ne sevgiye yer vardır, ne merhamete... Aşksız inanç olur mu? Sevmeden ve sevilmeden, habire bir şeyler söylenip homurdanarak iman etmek mümkün mü? Aşk yoksa “ibadet” kuru bir kelimedenden ibaret... İnsan aşkla ve aşkta iman etmeli, damarlarında gürül gürül hissederek Allah ve insan sevgisini!

Yaradan'ın gökyüzünde, tepede bir yerlerde olduğunu sanırlar. Kimileri O'nu Mekke'de, Medine'de arar! Ya da mahalle camisinde! Allah bir mekâna sığar mı? Ne gaflet! O tek bir yerdedir ancak: Âşıkların gönlünde. O yüzden dememiş mi: ‘ Ne yer ne gök kucaklayabilir beni. Ancak ve ancak inanan kullarımın yüreğine sığabilirim.’

Ne demeye puta ya da ilaha tapayım? Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay. Ne demeye müeyyideler, yasaklar, hesaplar içinde kalayım? Seven ve sevilen bir Hak benimki. İsmi Velud. Nasıl başka insanlar hakkında dedikodu yapabilirim ki, Allah'ın her an her şeyi duyduğuna inanıyorsam şayet? İsmi Rakib.”(Aş.:2009,229)

Şems, ömrünü seccade üzerinde tespih çekerek geçiren dervişlerden değildir. Öylelerinin Kur'an'ı sathi okuduğunu, kendisinin ise Kur'an'ı her yerde ve her şeyde okuduğunu söyler. Onun okuduğu “nefes alan Kur'an'dır.”(Aş.:2009,147) Ona göre her insan özünde, okunmayı bekleyen açık bir kitaptır. Kim olursa olsun, herkesin kalbinde

Allah'ı bulma arzusu vardır. İnsan doğduğu andan itibaren aşk cevherini içinde taşır. Bu cevher orada durur, keşfedilmeyi bekler.

Sema, Şems'e göre Tanrı'yı yâd etme, O'na şükretme için yapılır. Sema hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Dizlerim kopup dermanım kalmayınca,
nefesim kesilip kalbim atmayınca dek
O'nu hamd etmek için şarkı söyleyip, dans
edeceğim. Çember olup döneceğim.
Mademki Ruhundan ruh üfledi bana, ben de
her nefeste O'nu yâd edeceğim. Sonsuzlukta
bir zerre, aşkta habbe ve O'nun imar ettiği
muntazam yapının tozunun tozu olana dek
nefsimi tuzla buz edeceğim. Tutkuyla sebatla
O'na yöneleceğim. Sadece bana verdiği
şeyler için değil, benden esirgedikleri için de
şükredeceğim. Çünkü yalnız O bilir benim
için neyin hayırlı olduğunu.”(Aş.:2009,229)

Bir gün Mevlânâ ile sohbet esnasında ona artık yüreğinin şarkı söyleyeceğini, arzın her yerinde insanların kendisine manevi bir rehber aradıklarını, Mevlânâ'nın sözlerinin onlara ışık tutacağını söyler. Sonra toprağa bir çember çizer. Çember tamamlanınca ellerini semaya kaldırır ve esmayihüsna'yı sayarak çemberin içinde dönmeye başlar. Önce ağır ağır, sonra hızlı bir şekilde döner. Nihayetinde yavaşlayarak durur. Bu vecd anını gözyaşları içinde izleyen Mevlânâ'ya gün gelecek ve ona Aşk'ın Şairi diyeceklerini, her yerden insanın onun kelimelerinden ilham ve feyz alacağını söyler. Bunun da şiirle olacağını anlatır.

Ancak, sema ayini, insanlar tarafından bidat, küfür olarak algılanır. Şems, aşk ile icra edilen bir sanatın küfür olmayacağını düşünür. Bütün mahlûkat her an her yerde O'nu zikretmektedir. Bu kâinatta var olan her şey aynı temel ahenkle hareket eder. Her şey, muhteşem ve tek bir nağme ile hemavazdır. Dervişlerin dönerken duydukları

musiki bu ilahi zincirin bir halkasıdır. Şems, için nasıl ki her su damlası okyanusu içinde taşıyorsa; sema da içinde kâinatın sırlarını taşımaktadır.(Aş.:2009,337)

Şeriatta “Seninki senin, benimki benim.” ,Tarikatta “Seninki senin, benimki de senin.”, Marifette “Ne benimki var ne seninki.”, Hakikatte ise “Ne sen varsın, ne ben.” denir. Şems, mutaassıpların, kendilerini Allah aşkında yok edip nefislerini yenmek yerine sürekli başkaları ile dövüşüp etraflarına korku saçtıklarını söyler. Dünyaya olumsuz gözle bakan insan, her yerde olumsuzluk görür, bunu Allah’ın gazabı olarak sayar. Oysa Allah, “Rahmetim gazabımı geçer.” buyurmuştur. Buna rağmen mutaassıplar Allah’ın onlar için öç almasını bekler, hayatlar hamaset ve husumetle doludur.

Şems, tek tek şu ayete bu ayete takılmak yerine parçaları bütünü ışığında okumak gerektiğini düşünür. Bağnazlar, mukaddes Kur’an’ın özünü ve bütünü kucaklayamazlar. Belli başlı bir iki ayete takılı kalıp etrafta nutuk atarlar. Şems’e göre bağnazların ahiretten anladıkları şöyledir:

““Mahşer günü geldiğinde kıldan ince, kılıçtan keskince Sırat Köprüsü’nden geçmeye mecbur kalacağız. Köprüyü geçemeyen günahkârlar alttaki cehennem çukurlarına düşüp zebaniler elinde ilelebet azap çekecek. Faziletli yaşam sürenlerse köprünün öbür ucuna varıp hurmalarla, hurilerle mükâfatlandırılacak.’ Hülâsası budur ahiretten anladıklarının. Ya cehennemden korkar, ya cennetten ödül beklerler. Oysa aslolan Allah aşkıdır. Onu unuturlar!”(Aş.:2009,230)

Aşkın varlığını da yokluğunu da yaşayabileceğimiz tek an şu andır. Âşıklar için ne cehennemde azap çekme korkusu ne de cennetle mükâfatlandırılma gayesi rehber değildir. Onlar sonsuz bir Ledün denizinde yüzer. Sufiler Allah’ı sever, bu sevgi dolaysız ve beklentisizdir.

“Ah minel Aşk! Aşk’tan önce Aşk’tan sonra... Aşk yeryüzündeki en eski, en dirençli gelenektir. Âşık dışlanır ama dışlayamaz. Âşık incinir ama karıncayı bile incitemez. Âşık olunca yüreğin kadife bir keseye dönüşür, sen bu yufka gönülle kimseye kıyamazsın. Yaşayan ve yaşamış âşıkların safına katılırsın. Korkma! Aşkta yok olunca zahiri tarifler, zihinlerdeki kategoriler buhar olur uçar. O noktadan itibaren ‘Ben’ diye bir şey kalmaz. Tüm benliğin olur koca bir sıfır. Orada ne şeriat kalır, ne tarikat, ne marifet. Sadece ve sadece hakikat.”(Aş.:2009,231)

Şems, tasavvufta fena ve bekanın kadınlık ve erkeklik hallerine tekabül ettiğini söyler. Her insan, kadınlık ve erkeklik hallerini farklı nispetlerde içinde taşımaktadır. İkisine kucak açan kişi barışık ve bütünleşmiş olur.

1.46. Seyyid Burhaneddin (Aşk, 2009)

Kayseri’de bulunan tekkenin şeyhidir. Seyyid Burhaneddin, Hz. Mevlânâ’nın hocası olmuş, eğitiminde önemli rol oynamış bir zattır. Eserde, Baba Zaman’a yazdığı mektupta Mevlânâ’yı şu sözlerle anlatır:

“İmdi Konya’da bir âlim yaşar, ismini belki duydunuz, belki duymadınız, Mevlânâ Celaledin ise de kimisi Rumi diye çağırır zatını. Ne bahtlıyım ki kendisini tanır oldum, tanımakla da kalmadım hocası oldum ve dahi babasının vefatından sonra, mürşidi oldum ve ondan da yıllar sonra talebesi oldum. Ne talihliyim ki onunla diz dize ilim çalıştım. Evet ya habibi, ben talebemin talebesi oldum. Öyle marifetli, öyle mümtaz ve müstesnaydı ki, bir an geldi kendisine öğretecek hiçbir şeyim kalmadı. Bu sefer ben ondan öğrenmeye başladım... Rumi çok az âlimde

olan bir hünere sahiptir: Dinin dış kabuğunu aralayıp, özündeki evrensel ve ebedi cevheri çekip çıkarma becerisi. Şunu bilirsiniz ki bu yalnız benim fikrim değildir. Rumi genç bir adamken o koca Sufi, o eşsiz eczacı, o meşhur attar ile tanıştığında, Feridüddin-i Attar hazretleri şöyle demişti: “Çok geçmeyecek, bu oğlan âlemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateşler salacak.” Muteber feylesof muharrir ve mutasavvıf İbn-i Arabî Hazretleri ise bir gün genç Rumi’yi babasının peşi sıra yürür görünce şöyle buyurmuştu: “Fesuphanallah! Bir okyanus, bir gölün ardında gidiyor.” Daha yirmi dört yaşındayken Rumi şeyhlik makamına erdi. Bundan tam on üç sene sonra bugün Konya halkı onu kendilerine örnek almakta. Her Cuma dört yandan insan sırf Mevlânâ’nın Cuma hutbelerini dinlemeye şehre üşüşür. Zat-ı âlileri fıkhıta, felsefede, ilm-i heyet’te, kimyada ve dahi cebirde emsalsizdir. Denir ki daha şimdiden on bin müridi vardır. Müritleri ağzından çıkan her kelimeye kıymet atfeder. Ve onun sadece İslam tarihinde değil, dünya tarihinde müspet bir değişime yol verecek, yüce bir münevver addeder.” (Aş.:2009,97–98)

Seyyid Burhaneddin’e, Mevlânâ’nın hemen her gece gördüğü rüya üzerine Baba Zaman’a yazdığı mektup vesilesi ile hikâyede yer verilmiştir. Kurgu içinde rol alan bir kahraman değildir. Mektubuna yukarıda verildiği üzere Mevlânâ’yı anlatarak başlar. Ancak Mevlânâ’nın içinde kimsenin çözemediği ve dolduramadığı bir boşluk taşıdığını, bu boşluğun hamlıktan uzak olmasına rağmen aşk ateşinde pişmediği için olduğunu ve ona bir yoldaş gerektiğini belirtir. Zira şeyhin de belirttiği gibi, mümin müminin aynasıdır. Konya’dan ayrılmadan önce Mevlânâ, hocasına bir rüyasından bahseder. Rüyasında kendini evinin avlusunda bir kuyunun başında, elinde bir fenerle beklerken görür. Avludaki dut ağacında ise kozalarından çıkma vaktini bekleyen ipek böcekleri vardır. Şeyh bu rüya üzerine tefekkür eder ve Baba Zaman’ın tekkesinde Mevlânâ’ya can yoldaşı olacak bir zatın bulunabileceğini düşünür. Şayet tekkelerinde böyle bir zat varsa bu ‘çoşkun ırmakları birbirine kavuşturup, İlahi Aşk ummanına tek nehirde

akıtmaya, iki Hak dostunu tanıştırmaya bir nebze olsun fayda”ları olursa her ikisinin de çok mutlu olacağını söyler.(Aş.:2009,99) Ancak, Rumi gibi bir ruhanî liderin değişime uğramasının halk içinde hoşnutsuzluklar yaratabileceğini, bu sebepten o zatın can güvenliğinin tehlikeye düşebileceğini ekler.

1.47. Baba Zaman (Aşk, 2009)

Bağdat'ta bulunan tekkenin şeyhidir. Şems-i Tebrizi, Bağdat'ta bulunduğu sürede Baba Zaman'ın tekkesinde müridi olarak bulunmuştur. Baba Zaman, romanda “Efendi” adı ile yer alır, Şems'in zaviyeye gelişini de ondan öğreniriz. Baba Zaman, Seyyid Burhaneddin'den gelen mektubu okuyunca Rumi'nin aradığı can yoldaşının Şems olduğunu anlar. Ama tekkedeki her dervişe eşit fırsatı tanıyabilmek için hepsini meydana toplar. Kısaca durumu anlatır. Önce gönüllü olan birkaç kişi, işin zorluklarını duyunca vazgeçer. Sebat eden tek kişi Şems'tir. Baba Zaman, Şems'in geçinilmesi kolay bir insan olmadığı için tereddüt yaşar; ancak belli bir zaman sonra gitmesine mani olamaz ve tüm hadiseyi baştan sona Seyyid Burhaneddin'e mektubunda yazar:

“...Rumi'ye can yoldaşı aradığınızı okur okumaz kimden bahsettiğinizi bildim. Bilemediğim, bundan sonra ne yapmam gerektiğiydi. Baştan anlatayım: Zaviyemde bir Kalenderi derviş vardı. Adı, Tebrizli Şems. Mektubunuzdaki tarife harfiyen uyuyordu. Riyazetten ilahiyata, fıkihtan kimyaya envai çeşit alanda tanıdığım en bilgili ve zeki insandı. Ancak ilahi Aşk'tan başka her neyi önemseyip putlaştırıyorsak yıkmak istediğinden, bazen okuma yazması bile yokmuş gibi davranır, kafaları karıştırırdı. Şems bu dünyadaki son vazifesinin, bir münevveri kendi içindeki güneşle tanıştırmak suretiyle aydınlatmak olduğuna inanıyordu. Ne bir mürşit, ne bir müritti aradığı. Allah'tan tek talebi bir can yoldaşı, bir ruhdaşı... Mektubunuzu alır almaz, kaderinde Rumi ile kavuşmak olan

şahsın Şems olduğunu anladım. Yine de zaviyedeki her dervişime eşit fırsat tanıyabilmek için herkesi meydana topladım. Teferruata girmeden durumu anlattım. Her ne kadar birkaç kişi bu yolculuğu yapmaya gönüllü olduysa da işin zorluklarını duyduktan sonra caydılar. Sebat eden tek kişi Şems'ti. Tüm bunlar geçen kış yaşandı. Baharda ve güzde herkesi tekrar tekrar sınadım, aynı manzara tekrarlandı. "Neden bu kadar bekledin?" diyeceksiniz. Buna verecek tek bir cevabım var: Şems'i çok sevmiştim. Onu tehlikeli bir sefere yollamak beni sarstı. Tehlikeli çünkü Şems öyle geçinmesi kolay bir insan değildir. Bir kere fazlasıyla gururlu ve açık sözlüdür. Göçebe bir yaşam sürdüğü müddetçe idare etmişti ama bir şehirde, yerleşik insanlar arasında şimşekleri üzerine çekmesinden ürküyordum. Cahiller onu anlamaz, okumuşlar ise kıskanır katlanamaz. O yüzden seyahatini geciktirmeye çalıştım. Ama gidişini ancak bir yere kadar erteleyebildim."(Aş.:2009,110-111)

Baba Zaman'a göre aşk, ipekböceğine benzer. Tekkedeki son gecesinde Şems'e "*Bak ipek böceği kozadan çıkarken alın teriyle ördüğü ipeği yırtıp parçalar. Bu yüzden çiftçiler ya ipeği seçerler, ya ipekböceğini. İkisini birden koruyamazlar. Çoğu zaman ipeği kurtarmak için ipekböceğinin canını alırlar. Bir tek mendil için bilir misin yüz ipekböceği can verir?*" (Aş.:2009,111) der. Şems, şafak sökerken el öpüp helalleşmeye gelir ve bu hikâyedeki ipek böceğinin kendisi olduğunu söyleyerek tekkeden ayrılır. Şems'in tekkeden ayrılışı Baba Zaman'ı üzse de bu iki canı bir araya getirmekle doğru bir şey yaptıklarına inanır.

Şems'in gitmeye hazırlandığı sürede Baba Zaman, Çömez, Şems'in peşinden gitmek için tekkeden ayrılmak istediğini söylediğinde tekrar karşımıza çıkar. Çömez'i nicedir sınadıklarını ancak dervişliğe uygun olmadığını söyler. Şems'in zaviyeden ayrılmasından sonra Baba Zaman'dan bir daha bahsedilmez.

1.48. Kimya Hatun (Aşk, 2009)

Mevlânâ'nın evinde karşımıza çıkan Kimya Hatun, ilk sözlerine çocukluğunu anlatarak başlar.(Aş.:2009,215) Kimya, çiftçilikle geçine bir ailenin kızıdır. Annesi babası basit, köylü insanlardır. Kimya çocukluğunda ölmüş insanların ruhlarını görür, ama ailesine bu durumu açıklayamaz. Bir gün köylerine saçlı sakalı birbirine karışmış yaşlı bir bilge gelir. Babası dinlenmesi için evlerine davet eder. Bilge adam, uzak diyarlardan efsunlu hikâyeler anlatırken Kimya hayaller âlemine dalar, kendinden geçer ve bayılır. Kendine geldiğinde annesi yaşlı bilgeye Kimya'nın küçüklüğünden beri rahatsız olduğunu söyler. Bilge adam, babasına kızlarının müstesna bir çocuk olduğunu, muhakkak okula gönderilmesi gerektiğini söyler. Annenin itirazı üzerine adam: *“Evladınız kız diye Allah'ın gözünden düşmemiş, Hak ona kabiliyet bahşetmiş. Siz Allah'tan daha mı iyi bileceksiniz? Madem okul yok, kızımızı bir âlimin yanına verin.”* (Aş.:2009,217)der. Konya şehrinde Mevlânâ Celaleddin Rumi adında harikulade bir zatın yaşadığını, onun Kimya gibi bir kızı yetiştirmeye gönüllü olabileceğini söyler.

Annesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen babası, bilgenin sözünü ettiği meşhur âlimi ziyaret etmeye karar verir ve kızını da alarak Konya'ya gider. Mevlânâ'nın ders verdiği medresenin kapısında babası, kızının özel bir çocuk olduğunu, onu layıkıyla yetiştiremeyeceklerini, bu yörenin ilmi en kuvvetli kişisi olduğu için ona getirdiğini söyler. Babası bu konuşmayı yaparken Kimya, yanında Mevlânâ'nın eski eşi Gevher Hatun'u görür. Mevlânâ'nın karşısına çıkınca heyecandan konuşamayan küçük kıza yardım eder. Küçük kıza Mevlânâ'ya zevcesinin hep bir kızı olmasını istediğini, şimdi Allah'ın onu gönderdiğini, eğer bir kız çocuğu eğitirse karısının buna çok sevineceğini demesini söyler. Kimya'nın ruhlarla konuşabildiğini anlayan Mevlânâ kızı yetiştirmek üzere dergâhına alır. Gevher Hatun'un Kimya'yı ziyareti dergâhtaki günlerinde de devam edecektir.

“Tek sırdaşım Gevher Hatun. Rumi’nin rahmetli eşi sık sık beni görmeye geliyor. Ona hayalet diyemem. Tanıdığım bütün hayaletlerden o kadar farklı ki. Rüyada dolaşır gibi dolaşmıyor bu âlemde.”(Aş.:2009,360)

Kimya henüz on iki yaşındayken Mevlânâ tarafından evlat edinilmiştir. Dergâha geldikten sonra haftada üç dört gün çalışıp ayetleri iniş sırasına göre incelerler. Şems’in gelmesinden sonra ise, Kimya ile Mevlânâ’nın dersleri aksar. Şems’in dergâha gelmesi, tekkedeki herkes gibi Kimya’yı da hoşnut etmez. Kendini ihmal edilmiş hisseder, ama yine de kırgın değildir. Bunu şu sözlerle açıklar:

“Belki Rumi’yi ona kızamayacak kadar çok sevdiğimden, belki de Şems-i Tebrizi’nin nasıl bir albenisi, cazibesi cezbese olduğunu anlayabildiğimden. Galiba ben de Şems’in rüzgârına kapılanlardanım... Bir yanım Şems’e kızıyor. Bizden Mevlânâ’yı çaldığı için onu affedemiyorum. Ama öbür yanım kapılmış çekimine onu daha yakından tanımaya can atıyor. Bir süredir bu karmakarışık hislerle bocalıyorum”(Aş.:2009,242–243)

Mevlânâ ile eskisi gibi çalışmadığı için bir gün ikindi namazından sonra kendi başına çalışmaya karar verir ve duvardan Kur’an’ı indirerek rast gele bir sayfa açar, parmağını koyduğu yere denk gelen ilk ayeti- Nisa Suresi’ni- okur.

“Bahtıma Nisa Suresi çıktı. Ne tuhaf, koca kitapta içime dert olan ayeti açmışım. Nisa Suresi kadınlara karşı amansızdı; o yüzden bir türlü benimseyemiyordum. Ayeti bir kez daha okurken, gidip Efendi babamdan yardım istemek geldi aklıma. Mevlânâ belki benimle ders yapmıyordu ama bu, ona soru soramayacağım anlamına gelmiyordu...”(Aş.:2009,243)

Bunun üzerine Kur'an'ı alarak Mevlânâ'nın odasına gider. Odada Mevlânâ yerine Şems'i görünce şaşırır. Şems, şayet bir sorusu varsa kendisine de sorabileceğini söyleyince Kimya, aklındaki soruyu Şems'e sorar. Nisa Suresi'nde bazı erkeklerin kadınlara üstün olduğunun, hatta kocalarının karılarını dövebileceğini yazdığını, bunu anlamakta güçlük çektiğini söyler. Şems, Kur'an'ın taze bir gelin gibi olduğunu, okumak isteyen kişi itinayla yaklaşmazsa kapanıp peçesini açmayacağını söyler ve Nisa Suresi'ni ezberden okumaya başlar. Sonra ayetin farklı bir yorumunu yine ezberden okur.

Kimya ayetin iki ayrı yorumunun ayrı dokulara sahip olduğunu, aralarında epey fark olduğunu anlar. Şems, Kimya'ya Kur'an'ın dört katmanı olduğunu anlatır. İlki zahiri katmandır, ayetler kelime manasıyla alınır. İkincisi ilkinden biraz daha derindir. İnsan şuuru genişledikçe kitaba daha çok vakıf olur. Üçüncüsü batini katmandır, gönül gözüyle okunur. Dördüncüsü ise dile dökülmesi imkânsızdır, sözcüklerin yetersi kaldığı, aşkla okunan boyuttur. Şems, her ayetin bu dört katmana göre yorumunun farklı şekilde olacağını, herkesin Kur'an'ı kendi idrak derecesine göre anlayabileceğini söyler. Kimya Hatun, Şems'in bu sözlerinden oldukça etkilenir, hayranlığı bir kat daha artar. Şems'e duyduğu saygı ve sevgi yavaş yavaş aşka dönüşmeye başlar. Kur'an'ın dördüncü katmanından bahsederken Şems, Kimya'ya mayasında varsa kişinin oraya varacağını söyler. Kimya "maya" ile ne anlatılmak istendiğini anlamaz ve Şems'e kaderin ne olduğunu sorar. Şems, kaderin ne olduğunu anlatamayacağını söyler ve şu meseli anlatır:

"Günün birinde genç bir kadın bir dervişe kaderin nasıl işlediğini sormuş. Derviş demiş ki: 'Gel benimle, beraber görelim.' Az gitmiş uz gitmişler, bir nümâyîşe den gelmişler. Meğer ahali bir katili asmak için meydana götürüyormuş. Derviş genç kadına sormuş: 'Şimdi bu adamı idam edecekler. Peki, bu sonuca sebep olan hadise nedir? Birisi bu adama para verdi, o da gitti cinayet silahı satın aldı. Bu mu asılmasına sebep? Yoksa

suçu işlerken kimse onu durdurmadığı için mi darağacına gidiyor? Veya suçu işledikten sonra yakalandığı için mi? İdamına yol açan sebep gerçekleştirdiği eylemin öncesinde mi, esnasında mı, yoksa sonunda mı sence?”
(Aş.:2009,275-276)

Kimya, hikâyedeki adamın katil olduğu için asılacağını, yaptığının bedelini ödeyeceğini söyler. Şems, bu hayatta her ayrımın o kadar kolay çizilmediğini, başka bir bilinç boyutunun olduğunu, aşta tüm ayrımların ve sınırların silikleştiğini anlatır. Kimya, Şems’in anlatmak istediği semavi aşkı anlamaz. Ona göre Allah, bu ayrımlar konusunda açık olmamızı ister. Yoksa helal ve haram diye bir şey olmayacaktır. Allah, insanlığın çığırından çıkmaması için insanları cehennemle ürkütüp cennetle teşvik etmektedir. Şems’in insanların cennet rüşveti ya da cehennem korkusu için iman ettiklerini, zühdi ibadetin çıkar için yapıldığını, onların gönlünün mühürlü olduğunu, oysa yapılması gerekenin aşkla iman etmek olduğunu söyler ve Kehf Suresi 57. ayeti okur: “*Biz onların gözlerine perde çektik, kulaklarına ağırlık astık...*” (Aş.:2009,277)

Mevlânâ, Şems Bağdat’a gidip geri döndükten sonra tekrar gitmesine mani olmak için, onu buraya bağlayacak bir çözüm arar ve Kimya ile evlenmesini uygun olacağını düşünür. Fakat kıza sormaya cesaret edemez. Kimya, bir gün Efendi babasının yanına giderek; zamanında babasına kızların oğlanlar kadar iyi bir talebe olamayacağını, evlenip çocuk doğurmaları gerektiğini söylediğini hatırlatır. O günden sonra evlenmemeye yemin ettiğini; ancak bu evin bir ferdiyle evlenirse bu evde kalmasının mümkün olacağını söyler. Şems’le evlenmek istediğini belirtir. Mevlânâ, duyduğu bu habere çok sevinir ve Şems’e söyler. Şems, başta çok istemese de neticede evlenirler. Fakat bu evlilik Kimya’nın düşündüğünden çok farklıdır. Şems, bazı akşamlar Kimya’yı odasında ziyaret eder, ona “Gönlü Geniş ve Ruhu Gezgin Sufi Meşreplilerin Kırk Kuralı”ndan bahseder. Bazı günler de Kimya, Şems’in iznini aldıktan sonra onun odasına gider. Bir kez bile birlikte yatmadıklarından şikâyet eden Kimya, Çöl Gülü’nden onu kocası için hazırlanmasında yardımcı olmasını ister. Çöl Gülü’nün yardımıyla giyinip kuşanır ve herkes uyuduktan sonra Şems’in odasına gider.

Şems, bu beklenmedik ziyaret karşısında şaşırır. Kimya'nın soyunduğunu görünce kızar ve odasından çıkmasını söyler.

O günden sonra Kimya, kendini odasına kapatır, Şems'i bir daha görmez. Hastalanan Kimya Hatun için hekimler getirilir, Kerra gece gündüz başından ayrılmaz. Kimya kısa süre iyice ağırlaşır, son sözleri şöyledir:

“Allah müşfik, merhametli, rahman ve rahim. Her ayrıntının arkasında bir düzen var. Mükemmel bir aşk nizamı! Şems'in odasını ipekler, tüller kuşanarak ziyaret edişimden on altı gün sonra ben Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya, çağıl çağıl bir hiçlik ırmağına daldım. Orada gönlümden geçtiği gibi yüzdüm, yüzdüm, aktım. Ve o zaman anladım ki Kur'an'ın dördüncü okuması böyle bir şey olmalı: Sonsuzluk, sınırsızlık, kapsayıcılık ve açıklık... Hiç olmak suretiyle her şey olmak... Hafiflemek suretiyle derinleşmek... İşte böyle, yaşamdan ölüme geçişim akarsularla oldu.”(Aş.:2009,384–385)

1.49. Çöl Gülü (Aşk, 2009)

Çöl Gülü, Konya'nın arka mahallelerinde bir kerhanede fahişe olarak çalışmaktadır, ancak buradan kurtulmanın, tövbe edip hayat sil baştan başlamasının yollarını arar. Bir gün nice zamandır methini duyduğu ve dinlemek için can attığı Hz. Mevlânâ'nın vaazını dinlemek için camiye gitmeye karar verir. Patrona pazarda işi olduğunu söyleyerek izin alır ve Susam adlı fedai ile birlikte çıkarlar. Camiye kadın olarak giremeyeceği için, yolda erkek kıyafetleri giyer ve camiye doğru giderler. Bu sırada Çöl Gülü, çocukluğundan itibaren hayat hikâyesini, bu yollara nasıl düştüğünü anlatmaya başlar.(Aş.:2009,154)

Fıncılık yapan Hıristiyan bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. İnançlı bir Hıristiyan olarak yetiştirilen Çöl Gülü, çocukluğunda Tanrı'ya sık sık dua eder, bir dost gibi O'nunla konuştuğunu söyler. Anne babasının ölümü üzerine İstanbul'a giden bir yolcu arabasına biner. Yolda önlerini kesen eşkıyalar, bakire olduğu için kızı alıp köyelerine götürürler. Eşküyaların reisi amansız bir hastalığa yakalanmış, devası ise ancak bakire bir kızla birlikte olmasıdır. Çete reisinden hastalık kapan Çöl Gülü İstanbul'a gider, orada köle olarak satılır. Çakal Kafa adında biri onu alıp Konya'ya getirir ve Konya'nın arka sokaklarında fahişelik yaptırır. Çöl Gülü, yaptığı işten tövbe edip bir an önce kurtulmak, yeni bir hayata başlamak niyetindedir.

Mevlânâ'nın vaaz vereceği camiye geldiğinde hıncahınç dolu camide erkeklerin arasında bir yer bularak oturur ve vaazı dinlemeye başlar. Vaaz esnasında poşusunun açılmasıyla kadın olduğu anlaşılır ve yaka paça camiden dışarı çıkarılır. Çöl Gülü'nün kim olduğunu bilenler hakaret eder. Seneler sonra tövbe edip Tanrı'ya yaklaşmak için kendince bir adım atmış, ancak başarısız olmuştur. *“benim gibisinin ne işi var kutsal mekânda? Ne camide yerim var, ne kilisede!”*(Aş.:2009,174) der ve bu esnada saçsız sakalsız bir derviş -Şems- gelir, böyle konuşmamasını söyler. Çöl Gülü, hayatını ona borçlu olduğunu söylediğinde Şems şunları söyler ve ardından bir hikaye anlatır:

“Tek borcumuz Allah'a. Hâlbuki O Kur'an'da ne der bilir misin? 'Bana güzel bir borç verin!' Hiç düşündün mü koskoca Rab kullarından neden borç ister? İman etmek, O'na güzel borç vermek demektir. Eğer kalpten verirsen, O da sana katbekat geri öder.” (Aş.:2009,175)

“Vaktiyle bir fahişe yolda yürürken bir sokak köpeğine rastlamış. Hayvancağız güneşin altında o kadar susuz kalmış ki dili damağına yapışmış. Fahişe anında ayakkabısını çıkartmış, bir eşarba bağlayıp en yakındaki kuyudan köpeğe su çekmiş. Sonra yoluna devam etmiş. Ertesi gün ilmi derin bir Sufî'ye denk gelmiş. Sufî kadını görür

görmez eline yapışıp, hürmetle öpmüş. Fahişe şaşırılmış, utanmış. Hayatında kimse dahi elini öpmemiş ki! Neden böyle yaptığını sorunca Sufî demiş ki, ‘dün sen o susuz köpekçiğe samimiyetle şefkat gösterdin ya, Rab tüm günahlarını oracıkta affetti. Kardan paksın şimdi...’(Aş.:2009,175)⁶⁶

Çöl Gülü’nün günahlarının kefareti ödemeye hiçbir şeyin yetmeyeceğini söylemesi üzerine Şems, orasını yalnızca Allah’ın bileceğini söyler. Kadına Bağdat’ta mübarek bir zatın verdiği beyaz, ipek mendili verir, ne zaman şüpheye düşerse bu mendile bakmasını, ona kendi içinin temizliğini hatırlatacağını belirtir.

Kerhaneye geri dönen Çöl Gülü, patronu tarafından dışarı çıkartılmaz, cezalandırılır. Şems’le karşılaştıktan sonra bu hayattan kurtulmayı iyice kafasına koyar, kendini ibadete adamaya karar verir ve Şems’in “*Karamsar olma Çöl Gülü, kendini tasavvufa adanmak istiyorsan, bu arzunda samimiysen, bil ki karamsarlığa yer yok bizim yolumuzda... Kendini çaresiz hissetme. Hakk’ın sıfatları arasında ne acizlik var, ne bedbinlik...*” (Aş.:2009,267) sözlerini hatırlar.

“Çekincem kalmamıştı. Ömrümde kalan kaç sabah varsa hepsini Tanrı’ya adayacaktım. Şems-i Tebrizi haklıydı: İnanç ve aşk, insanı normal şartlar altında olduğundan çok daha cesur kılıyordu. Her ikisi de kişinin yüreğinden evhamı, vesveseyi söküp atıyordu.”(Aş.:2009,286)

⁶⁶ İmam-ı Müslim Şems’in anlattığı bu hikayenin Peygamberimiz tarafından – kötü bir kadının köpeğe su verdiği için Allah tarafından affedilip, iyi bir kadının kediye eziyet edip cehennemde çektiklerine dair anlatıldığını ifade etmiştir: “Fahişe bir kadın, susuzluktan nerdeyse ölecek olan bir köpeğin bir kuyunun başında dolanıp durduğunu gördü. Pabucunu çıkarıp örtüsünü organ yaparak, pabucuna bağladı. Onunla kuyudan su çıkarıp köpeği suladı. O yüzden affedildi.” (Hanifi Akın, **Sahih-i Müslim Muhtasarı**, İstanbul, Polen Yayınları, 2008, Selam, bab 41 hadis 154)

Patronlarının olmadığı bir gün kerhaneden kaçar, hamama gidip kırk tas su dökerek yıkanır, tövbe edip bundan sonra erkeklerden uzak durup kendini yalnızca Allah'a adamaya ant içer ve Mevlânâ'nın evine gelir. Kerra'nın tüm itirazlarına rağmen Şems, onun dergâhta kalmasına müsaade verir; böylelikle Çöl Gülü'nün hayatında yeni bir dönem başlayacaktır. Çöl Gülü'nün tekkedeki günlerini ibadetle geçirdiğinden söz edilir. Fakat Şems'le yahut Mevlânâ ile herhangi bir görüşmesinden bahsedilmez. Yalnızca Kimya Hatun, tek arkadaşının Çöl Gülü olduğunu, onun kerhaneyi tamamen bırakarak arındığını, tam bir sufi gibi yaşadığını söyler. Çöl Gülü ise Kimya'ya hayata sil baştan başlamadığını, tek yaptığının ölmekten evvel ölmek olduğunu anlatır. (Aş.:2009,377)

Şems ile evlenen Kimya Hatun bir gün Çöl Gülü'nden kendisini kocası için hazırlamasını isteyince Çöl Gülü başta tereddüt eder. İçindeki mutasavvıf taraf aşkın zorla olmayacağını, ten meselelerinden uzak durmaya yemin ettiğini, bu sebeple karışmamasını söylese de içindeki kadın âşık bir kıza yardım etmesini söyler ve Kimya Hatun'un Şems için hazırlar. Bu olay esnasında Kur'an-ı Kerim'de yer alan Yusuf ile Züleyha'ya dair ayetleri hatırlar:

“Züleyha kendisine yüz vermeyen bir erkek için tutkuyla yanmıştı. Şehirdeki kadınlar onun hakkında fena sözler edince, hepsini sofrasına davet etmiş, Yusuf'a da çağırıldığında odaya girmesini tembihlemişti. 'Her birine bıçak verdi ve 'Çık karşılarına!' dedi. Kadınlar onu görür görmez kendi ellerini doğradılar ve 'Allah için bu bir insan değil, ancak değerli bir melektir!' dediler.”(Aş.:2009,381)

Ve bir meleğe âşık olduğu için kimsenin Züleyha'yı suçlayamayacağını söyler. Bu hazırlık ve buluşma sonrasında Kimya'nın üzüntüden hastalanıp yataklara düşmesi, Çöl Gülü'nü yaptığından pişman eder. Ona engel olmadığı için kendisini hiç

affetmeyecektir. Kimya ile olan bu görüşmesinden sonra öl Gölü, romanda bir daha görülmez, akıbetinin ne olduğu bilinmez.

Çöl Gölü, eserde Hz. Mevlânâ ve Şems'in hoşgörü anlayışını göstermenin en güzel örneğidir. Düşmüş bir kadın olsa da tövbe edip tasavvuf yolunu seçer ve tekkeye gelir. Mevlânâ, eğer Şems, uygun gördüyse mutlaka bir bildiği vardır diye kadını geri çevirmez.

1.50. ömez (Aşk, 2009)

Bağdat'ta bulunan Baba Zaman dergâhına, Baba Zaman'ın müridi olmak için gelir. Dervişin seyr ü sulûk yolculuğunda bir şeyhe intisap ettiğinde önce manevi terbiyesinde nefsinin yok etmesi için tekkenin günlük işlerine bakmak üzere hizmette bulunur. ömez de dergâhın mutfağında, Aşçı Dede'nin yanında hizmet etmektedir. ömez, Aşçı Dede'nin sürekli iş buyurmasından onu azarlamasından bir de üstüne her işte dua okumasını istemesinden yakınıır.

“Bu zaviyeye geleli neredeyse altı ay oldu ama ilk günden beri Aşçı Dede'nin iki eli yakamda. Ha bire karşıma geçip ‘Temizlik ibadettir, ibadet temizlik!’ diye nutuk atıyor... Onun zoruyla her gün it gibi çalışıyorum. Bu işkencenin adına nasıl ‘manevi terbiye’ diyorlar, bir anlayabilsem. Yağlı tabakları yıkamanın, yerleri ovmanın neresinde maneviyat olabilir ki?”(Aş.:2009,83)

ömez, daha sonra zaviyeye geldiği ilk günleri anlatır. Bu bahis “ile” başlığı altında incelenmiştir.

ömez, henüz ham olduğundan tekke adabını bilmez ve bir gün Aşçı Dede'ye karşılık verir. Aşçı Dede, eğer derviş olmaya niyeti varsa bir tahta kaşık kadar suskun

olması gerektiğini, müritlerin efendilerine cevap vermediğini, az konuşup tez zamanda olgunlaşmasını söyler. (Aş.:2009,83)

Çömez, henüz olgunluğa erişemediği için dervişlerin arasına katılamaz, daima yaptığı işlerden yakınmaktadır. Dervişler hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Bana sorarsanız zaviyede derviş olmak kolay... Sabah akşam otur mır mır dua et, tespih çek, zikir çek. Çocuk oynacağı! Esas zorluk çömez olmakta! Herkes dervişliğin zahmetlerinden dem vurur ama nedense kimse biz zavallı salıkların çektiklerinden bahsetmez. Buraya geldim geleli it gibi çalışıyorum... Ama kimin umurunda? Kimseden ne bir teselli duydum, ne müşfik bir bakış gördüm. Ne kadar çalışırsam çalışayım bir türlü yaranamıyorum. İsmimi dahi bildiklerini sanmıyorum. ‘Cahil talip’ diye sesleniyorlar bana, sanki adım yokmuş gibi...” (Aş.:2009,112)

Bir gün meydancıya tekkeye gelen tüm dervişlerin merasim hırkasını giymeden evvel Aşçı Dede'nin zorlu imtihanına tabi tutulup tutulmadığını sorar. Meydancı, herkesin değil, sadece ‘katır kutur ham’ olanların bu imtihana tabi tutulduğunu söyler.

Tekkeye yeni gelen ve tekkedeki diğer dervişlere hiç benzemeyen derviş -Şems- ilgisini çeker. Şems geldiği gün gizlice mutfaktan kaçtığı için Aşçı Dede ayakkabılarını uçları dışarı bakacak şekilde kapıya koyar. Bu uygulama tekke adabında salikin gitme vaktinin geldiği anlamına gelir. Gizli gizli Şems ile Baba Zaman'ın konuşmalarını dinler. Şems, Çömez'in kapının arkasından onları dinlediğini fark eder ve Baba Zaman'a, “*Kızıl Çömezi çağırmana gerek yok. İçimden bir ses zaten onun çok yakınlarında olduğunu söylüyor*” (Aş.:2009,87) der. Bu hadise üzerine Çömez, Şems'in kendisinin kapının arkasında olduğunu nasıl bildiğine şaşırır, ona olan hayranlığı artar, tanışıp konuşabilmek için can atar. Onu gördükten sonra kendi kendine “*ne demeye*

munis bir derviş olacağım. Şayet onun yanında feyz alacak kadar kalırsam, ben de Şems gibi gözü pek, isyankâr olurum.”(Aş.:2009,115) der.

Şems'in Konya'ya gitmek üzere tekkeden ayrılacağını duyunca, peşinden Konya'ya gitmeye karar verir. Bu kararını Baba Zaman'a söyler. Baba Zaman, Şems'e yardım etmek için mi yoksa vazifelerinden kaçmak için mi gitmek istediğini sorar. Çömez için Şems'e yolda eşlik etmek bir nevi imtihandır. Baba Zaman, nicedir onu sınıadıklarını, kişinin nasıl bir derviş olacağını daha çömezliğinden belli olduğunu, oysa Çömez'de bu vasıfların bulunmadığını söyler. Her sene tekkeye gelen yedi gençten ancak birisi tekkede kalabildiğini, derviş olmaya mayası müsait olmadığı için kısmetini başka yerde aramasını nasihat eder. Böylelikle Çömez tekkeden atılmış olur.

Tekkeden ayrılırken ahırdan bir at çalar ve Şems'in peşine düşer. Bağdat'a vardıklarında Şems'in karşısına çıkar, müridi olmak istediğini söyler. Şems, ne mürit ne de mürşit istemez. Çömez onunla gelebilmek için yalvarınca, sınamaya karar verir. En yakın meyhaneye gidip bir testi şarap alıp bu meydanda içmesini söyler. Çömez bunca zaman maneviyatını güçlendirmek için uğraştığını, bunun için tasavvuf yolunda çekmediği eziyet kalmadığını söyler. “*Ailem beni Baba Zaman'ın zaviyesine iyi bir Müslüman olmam için yolladı, kâfir olup yoldan çıkmam için değil. Sonra elâlem hakkımda ne düşünüür? Konu komşu ne der?*” (Aş.:2009,120) deyince Şems, başkalarının ne düşündüğünü kafa yoran birinin ona mürit olamayacağını, tasavvuf yoluna kendini adayın birinin karşılığında belli bedelleri ödeyeceğini, insanın bu dünyada neye kıymet veriyorsa önce ondan kurtulması gerektiğini söyler. Çömez, Şems'in bu sözleri üzerine Bağdat'ta kalır, ailesinin yanına döner.

1.51. Talebe Hüsam(Aşk, 2009)

Medresede ders veren Şeyh Yasin'in öğrencisidir. Bir gün Şems'in medreselerini ziyaret etmesi Hüsam'la Şems'in tanışmasına vesile olur. Şems aleyhtarları hakkında

türlü türlü dedikodu üretmişler, onu kötülemişlerdir. Bunlardan birisinin Şeyh Yasin olduğunu bilen Şems, onunla konuşmaya gider. Bu esnada namaz kılan dört tüccarın⁶⁷ hikâyesini anlatır ve çocuklara dönerek bu dört tüccardan namazı heba olan birinin olup olmadığını sorar. Şems, talebeler arasında dolaşırken Hüsam'ı seçer ve cevaplamasını ister. Hüsam:

“Şayet bu tacirlerin bir kabahati varsa, namazlarını kesip konuşmaları değil. Esas kabahatleri kendi işlerine bakıp, ettikleri duanın hakikatine odaklanmak yerine, akıllarının başka yerde olması ve etrafta olan bitene takılmaları. Ama şimdi biz tutup da onları yargıyorsak, aynı hatayı biz de yapmış oluruz...”

Diyorum ki dört tacir de benzer sebeplerden dolayı hatalıdır. Öte yandan onların hiçbirine hatalı diyemem. Zira haklarında hüküm vermek bana düşmez. Ben nereden bilebilirim hangisinin namazı kabul olundu, hangisinin olunmadı. Ben sadece kendi işime bakarım; kendi nefsimi eritip, yüreğimi eğitmeye.”(Aş.:2009, 319)

Duyduğu sözler Şems'in çok hoşuna gider; diğer talebelere dönerek Hüsam'da sufi yüreği bulunduğunu, onun terkinin mayasının rind mayası olduğunu söyler.

Daha sonra Talebe Hüsam, medreseden ayrılarak Mevlânâ'nın tekkesine katılır, Mevlânâ onun en başarılı müritlerinden biri olduğunu söyler. Mevlânâ'nın şiirlerini yazarak, Mesnevi'nin kâtibi olur. Maneviyat yolunda kısa sürede pişen Hüsam'a, “kimsin, nesen?” diye sorduklarında Şems-i Tebrizi'nin ayak izinden giden fakir biri

⁶⁷ Romanda geçen dört tüccarın hikâyesi Mesnevî-i Şerif'te şöyle yer almaktadır:

“Dörd Hintli namaz kılmak için bir mescide varmışlardı. Huşu içinde namaz kılmak için niyet edip tekbir aldılar. Müezzin içeri girdiğinde biri gayri ihtiyarî “Ezan okundu mu?” dedi. Diğer Hintli namazda olduğu halde berikine ihtar için, “Konuştun, namazın bozuldu” dedi. Üçüncüsü de, “Zavallı, sen kendine bak, ona kızma” dedi. Dördüncüsü de “Allah'a hamd olsun ben onlar gibi asla konuşmadım” dedi. Böylece hepsinin namazı bozuldu. Başkalarının ayıbını söyleyen elbette yol kaybeder.”(Mevlânâ, **Mesnevi-i Şerîf**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, C.2, s. 242)

olduğunu, ne mürit ne mürşit peşinde olmadığını, güzel bir insanın mirasının unutulmaması için hizmet etmek niyeti taşıdığını söyler. İnsanların saygısını ve sevgisini kazanan Hüsam, Hüsam Çelebi unvanını almıştır.

1.52. Mutaassıp / Şeyh Yasin (Aşk, 2009)

Medresede hocadır. Mutasavvıflara karşıtlığı ile bilinir. Şeyh Yasin'in kurguda yer aldığı kısımlar daha çok fikirlerini beyan ettiği zamanlardır. Şeyh, derslerinde öğrencilere Sufiler hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarır:

“Şu ferdi ve fevri Sufiler yok mu, ne berbat örnek oluyor herkese. Müslümanlığa yakışmayacak herzeler ağızlarından düşmezken, bir de dinden imandan dem vurmaları yok mu, çileden çıkıyorum. Pespaye fikirlerini pekiştirmek için Peygamber Efendimizin aziz ismini ağızlarına almıyorlar mı kanım çekiliyor adeta. Neymiş, bir savaş sonrası Hazreti Muhammed halka dönüp, ‘artık küçük cihadi bitirdik, bundan sonra büyük cihada geçiyoruz’ demiş. Buradan hareketle mutasavvıflar da diyor ki, artık yegâne düşman nefsimizdir, kimseyle kavga etmeyelim! ...

Bu tasavvuf ehli işi iyice abartıp ‘Önümüz sıra dört kapı vardır; şeriat, marifet, tarikat, hakikat basamak basamak çıkılır’ diyorlar. Kimileri de ekliyor ardından; ‘Şeriat sadece bir menzildir.’ Sorarım onlara, bu neyin menziliymiş?

Bir de çekinmeden diyorlar ki, ‘Dördüncü kapıya varanı birinci kapının kuralları bağlamaz. Hakikat ehli, şeriatın kaidelerine uymak orunda değildir.’... yüce mertebeye ulaştıklarını zannediyorlar öyle mi?... İçki içmek, raks etmek, musiki aleti çalmak, şiir

yazmak onlara göre dini vecibelerden daha önemli. Sürekli vaaz edip duruyorlar, ‘madem İslam’da rütbe yok, herkesin Allah’ı kendine göre bulmaya hakkı var’ diyorlar... ‘Dini mercilere kulak asmayın, onlara ne gerek var!’ diyorlar. Aslında bizimle uğraşıyorlar.

Sufilere sorsan mübarek Kur’an-ı Kerim esrarengiz sembollerle, işaretlerle, rumuzlarla dolu. Ayetleri harf harf ebced hesabına döküp gizemli manalar arıyorlar. Her bir kelimenin bir zahiri manası varmış, bir de Batını. Bu sebepten ince ince katman katman bakıyorlar her ayete. Gafiller! Allah hiçbir buyruğunu saklamamış ki! Açıkça sıralıyor. Sufî taifesi örtük atıflar, saklı mesajlar aramakla o kadar bozmuş ki aklını, yüce Allah’ın apaçık söylediklerini anlamaya fırsat bulamıyor.

Sufilerden bazıları tutturmuş ‘İnsanoğlu konuşan Kur’an’dır’ diye. Tövbe estağfurullah... Düpedüz küfür bu! Hele bir de gezgin abdallar yok mu, hem başıbozuk, hem serazad. Kalenderi, Haydari, Camii, Cavlakî... bin bir isim altında dolanıp duruyorlar, çeşit çeşitler... Zannımca en beteri onlar. Bir yere kök salmaktan aciz bir adamdan cemaate ne fayda gelir? Aidiyet duygusundan yoksun, rüzgârda kuru yaprak misali her yöne savrulan, tüm dünyaya ‘evim’ diyen kişi, Şeytan’ın arayıp da bulamadığı suç ortağıdır.” (Aş.:2009,192–194)

Mevlânâ’nın Yahudi mahallesinde bir meyhaneden şarap alırken görülmesi üzerine Şeyh Yasin, Şems’in ve Mevlânâ’nın bu şehirden derhal sürülmesi gerektiğini düşünür. Şeyh, öteden beri Rumi’nin güvenilir bir yanı olduğunu, karısı eskiden Hıristiyan, en yakın dostu da tescilli bir zındık olan adamdan başka bir şey beklenemeyeceğini söyler. Ona göre Şems, sakıncalı fikirlere sahip bir adamdır, Rumi’nin üzerinde de güçlü bir etkisi vardı, ancak Rumi’yi yoldan çıkararak Şems değildir. Zira diğer güçlü âlimlere dış geçirememiştir. Burada Hazreti Peygamber’in

“Kişi dostunun dini üzeredir. Bu nedenle, kiminle dost olacağına dikkat etsin.” Sözüünü hatırlatır. Mevlânâ'nın da küfre meyyal olmasa Şems'in onu etkileyemeyeceğini söyler.

Mevlânâ'nın eşi Kerra'nın eskiden Hıristiyan olmasını hatırlatır. Çocuklarının kanında da Hıristiyanlık bulunduğunu, şehrin Hıristiyanlık tehdidini gerektiği gibi dikkate almadığını dile getirir. Mevlânâ, eskiden beri gayrimüslimlere iltimas tanımış, azınlıklara yumuşak davranmıştır. Aziz Khatorin Manastırı'na gidip dua etmiş, başpapaz ile sıkı dost olmuştur. Bu sebepten Şeyh Yasin'in gözünde Mevlânâ; ya gayrimüslimlerle ya Müslümanlığı şaibeli kişilerle ahbablık etmektedir. Tüm bunlar Mevlânâ'yı Şeyh'in gözünde güvenilmez bir adam yaparken Şems'in gelmesiyle de bu düşünceleri katmerleşir.

Şems, Şeyh Yasin'e göre, bi-namazdır, şeytanın ta kendisidir. Peygamber Efendimizle Bayezid-i Bistami'yi mukayese etmesini küfür olarak algılar. Öğrencilerini ona karşı uyanık olmaları hususunda uyarır.

Şeyh Yasin, eserde din adamlarının sufilere karşı takındığı tavrı göstermek bakımından önemlidir.

2. DİN- TASAVVUF ve İNANÇLAR

Bu bölümde yazarın din, tasavvuf ve inançlar hakkındaki düşünceleri ve bunun kurgu içinde kullanışları ele alınacaktır.

2.1. Yazarın Dine Bakış Açısı

Elif Şafak'ın romanlarında ve gazetelerdeki köşe yazılarından derlenmiş kitaplarında dinî ve tasavvufî içerikli yazıların yer aldığı görülür. Yazar, söyleşilerinde ve röportajlarında dine bakış açısının oluşmasında anneanesi ve babaannesinin etkili olduğunu söyler.

“Bir dönem anneannemin tarafında kaldım. Orada daha sevecen, bir ‘Cemal Tanrı’ vardı. Bir dönem babaanneye gittim. Orada tam tersine ‘Celal Tanrı’ vardı. Yani yargılayan, kahreden, sürekli gözetleyen. Aynı Tanrı’nın iki farklı yüzü olduğunu, farklı Müslümanlık algıları olduğunu çok küçük yaşlarda gördüm.”

“Bir dönem babaannemin yanında kaldım. Sonra anneannemin yanına geçtim. Her iki kadın da benzer ekonomik gruptan ve Müslüman. Ama birinin tanrısı daha celal, hiç kapanmayan bir göz gibi, din anlayışı katı. Öbürününki ise daha yumuşak, batıl inançlara, çıkış yollarına izin veren bir tanrı, su gibi akışkan bir din anlayışı. Türkiye’de ikisi de var. Ben ikinci yolu takip etmekten keyif alıyorum.”⁶⁸

Yazar, eserlerinde İslamiyet dışında Hıristiyanlık, Yahudilik dinlerini de ele almıştır. Şafak, bu hususta dinler tarihine ilgi duyduğunu dile getirir.

“Dinlere ve din felsefesine çok ilgim var. Bunlar aslında konuşulması biraz zor konular, ama inancı konuşabiliriz. İnanç benim için çok önemli bir kavram, bütün insanlığı ilgilendiren ortak bir düşünce. İnançlı olmayı ve maneviyatı seviyorum. İnançlı olmak bana göre dinci olmak demek değil. İnanç, din ve bağnazlık temelde aynı özü paylaşsalar da apayrı şeyler...”

Bence bir yazar dine ilgisiz kalamaz. Din benim için “kurallar” ya da “yasaklar” demek

⁶⁸ <http://www.elifsafak.us/roportajlar>

değil. Din aynı zamanda hayattan ve ölümden, parçadan ve bütünden ne anladığınız üzerine, yani varoluş üzerine anlamlar sunan bir sistem. Özünde aşk var. Ona nasıl kayıtsız kalabiliriz ki? İnançlı olmanız sizi otomatik olarak “dinci” ya da “bağnaz” yapmaz. Türkiye’de ne yazık ki, tüm bunlar birbirine karışıyor. Maneviyatınız çok güçlü olabilir veya güçlendirmek istiyor olabilirsiniz. Ben özellikle kadınlarda bu duygunun çok güçlü olduğunu düşünüyorum. Kadınlarda inanılmaz bir maneviyat damarı var.”⁶⁹

Yazarın bu görüşlerinin neticesinde, eserlerde kimi zaman farklı dinlere mensup kişilerle yakın dostluklar kurduğunu görürüz. Görülüyor ki Elif Şafak dine ve inançlara karşı kayıtsız değildir. Üstelik onun zaman zaman tasavvufla ilgilendiğini, hele son eseri *Aşk*’ı tasavvuf anlayışı çerçevesinde oluşturduğunu görüyoruz. Biz burada onun öncelikle İslamiyet ve diğer semavi dinler konusundaki görüş, düşünüş ve anlayışına yer vereceğiz. Semavi dinlerin yanında Şamanizm ve Tanrı düşüncesini/inancını reddeden Ateizm de eserlerde yerlerini almıştır.

⁶⁹ <http://www.elifsafak.us/roportajlar>

2.1.1. İslamiyet

İslamiyet, son peygamber Hz. Muhammed vasıtasıyla 7. yüzyılda yayılan semavî dinlerin sonuncusudur. Kur'an'a göre İslâm, kişinin kendisini yalnız Allah'a teslim etmesi, yalnız O'na kul olması, yalnız O'na ibadet etmesi demektir. Tevhidin gereği de budur. İslamiyet'in temel inancı *Allah'tan başka Tanrı'nın bulunmadığı ve Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğu esasına*,⁷⁰ temel prensibi ise dil, millet, ırk farkı gözetmeden tüm inananları kucaklamaya dayanır. İslamiyet'in temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir ve vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e indirilmiştir. İslamiyet ile ilgili yanlış uygulamaları belirlemede en büyük kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Oradaki hükümler, yapmamız ya da yapmamamız gereken şeyleri belirlemede büyük rol oynar.

Dini, insanın yaşam biçimi ya da hayat tarzı olarak tanımlayan Kur'an'a göre Allah'ın dini olan İslam, insanı hidayete ve kurtuluşa kavuşturacak olan yegâne dindir. İslam, yaratılan ilk insan olan Âdem'e Allah tarafından bir yaşam tarzı olarak öğretilmiştir. Âdem sonrası dönemde de İslam, çeşitli elçiler vasıtasıyla tekrar tekrar insanlığa anlatılmış, insanların İslam'ın dışında başka yollar edinmemeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Kur'an'a göre bütün peygamberler, insanlara Allah'ın dini olan İslam'ı tebliğ eden birer İslam peygamberidir ve onların tebliğ ve temsil ettikleri din de İslam'dır. İslam'da, bu peygamberlere ve onlara Allah katından verilen vahiylerle inanmak, aralarında herhangi bir ayırım yapmamak iman esaslarındandır. Ayrıca Kur'an'da peygambere (Hz. Muhammed'e) itaat da sıkça vurgulanır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in Sünnet'i, yani İslam'ı algılama ve yaşama konusundaki örnekliliği de İslam'ın Kur'an'dan sonra gelen temel kaynağıdır. İslam'da, kişinin tüm yaşamı ibadet ya da kulluk çerçevesinde ele alınır; dolayısıyla inanan insanın bütün tavır ve davranışlarında yalnızca Allah'a ibadeti gözetmesi istenir. Bu arada, kişinin yaşamında

⁷⁰ Mehmet Dikici, **Türklerde İnanışlar ve Din**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005 s. 169

gerçekleştirmesi istenen ve İslam'ın beş şartı olarak bilinen namaz, oruç, zekât gibi bazı özel ibadet biçimleri ise Kur'an'da özellikle vurgulanır.⁷¹

Elif Şafak'ın eserlerini dikkatle incelediğimizde söyleşilerinde de belirttiği üzere İslam dinini 'batıl' inançlarla harmanlayarak ele aldığını görürüz. Şafak'ın eserlerinde, İslam dininin gereklerini tam manasıyla yerine getiren kahramanlara çok sık olmamakla birlikte rastlanır. Ayrıca özellikle kadın kahramanların inançları değişik anlayış ve yorumlara açıktır. Bu kahramanlar cinlerle ilişkisi olan, fal bakan, muska yazan, çeşitli ritüellerle görünmeyen varlıklara karşı önlem almaya çalışan kişiler olarak karşımıza çıkar. Üstelik bunlar, inançları güçlü kişiler olarak takdim edilirler.

İslam'ın şartları, bazı farzları ve Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetler kimi zaman kahramanlar vasıtası ile kimi zaman anlatıcının sözleriyle eserlerde yer alır.

2.1.1.A. Allah İnancı

İslam dininin temel kaidesi kayıtsız şartsız Allah'a inanmaktır. Allah, âlemlerin yaratıcısı, her şeyi bilen ve görendir. O'nun rahmetinden ve şefkatinden şüphe duyulmaz. Genel manada Müslümanlık Allah'ın varlığına, birliğine, O'ndan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, O'nun tebliğleriyle temellendirilen sisteme inanmak ve inandıklarını uygulamak yani amel etmek demektir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle yer alır: "Allah katında gerçek din İslam'dır."⁷²

Yazar eserlerinde Allah'a kayıtsız şartsız inanmanın ve iman etmenin gereğini sıklıkla vurgular.

⁷¹ Mehmet Aydın, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, İstanbul, Din Bilimleri Yayınları, 2005, s. 343

⁷² Al'i İmran Suresi 19. Ayet(Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,)

Pinhan'da anlatıcı İsmihan Kadın'ı tanıtırken, onun yaşanan her hadisenin müspet tarafını gördüğü söyler. Ona göre, bu varlık âleminde devasız dert bulunmamaktır. Bunun aksinin düşünmek Allah'ın rahmetinden ve şefkatinden şüphe etmek demektir.(P.:2010,111)

Şehrin Aynaları'nda Miguel Haham Yakup'a tanıştıktan sonra dinî kitaplar okumaya başlar ve bir gün Haham'a Tanrı'nın niçin çoğul konuştuğunu, Torah yaratılışı anlatırken neden çoğul ifade kullandığını anlamadığını söyler. Haham Yakup, pek çok âlimin bu mesele üzerinde uzun uzun düşündüğünü söyler ve şu açıklamayı yapar:

“Mesela, Nahmanides'e göre Tanrı çoğul konuşurken, tüm yarattıklarını insanın yaratılışına katılmaya çağırıyor. Zira, insan vücudu yeryüzünün tozundan yapılmıştır, ruhu ise gökyüzünden... Nahmanides'in nezdinde Tanrı, herkesi ve her şeyi, böylesine güzel olan insanın yaratılışına çağırmak için çoğul konuşur.”(Ş.A.:1999,243)

Haham Yakup ise bu soruyu, “*Tanrı çoğul konuşuyor, çünkü O da yalnızlığı sevmiyor.*” (Ş.A.:1999,243) şeklinde cevaplar.

Mahrem'de Allah'ın ezeli ve ebedi olduğu, her an her şeyi gördüğü ve bildiği üzerinde durulur. Romanın kahramanı Şişko, çocukluğunda sık sık oruç tutan babaannesinin isteği üzerine onunla birlikte oruç tutar. Yalnız o, babaannesinin yanında hiçbir şey yemez; ancak dışarı çıkar çıkmaz bahçedeki vişne ağacına çıkıp vişne yer. Bunu gören-öğrenen babaanesi ona Allah'ın her daim her şeyi göreceğini anlatır. Esasında bu görüş, Şafak'ın röportajlarında dile getirdiği kendi babaannesinin görüşüdür. Şişko, babaannesine Allah'ın neden ve ne zaman insanları seyrettiğini sorar. Anlatıcı bunun cevabını şöyle vermektedir:

“Tanrı zamansızdı. Zamanın şekerleme yaptığı saatlerde dahi uyumuyor, insanları seyretmeye devam ediyordu... Anlaşılan gündüzleri ister evin içinde olsun, ister dışında, hareketlerine dikkat etmeli ve devamlı seyredildiğini aklından çıkarmamalıydı. Ama galiba geceleri başkaydı. Tanrı galiba geceleri yeryüzünü seyretmiyordu.”(M.:2000,184–185)

Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette, Allahu teâlanın ezeli ve ebedi olduğu, başlangıcının ve sonunun bulunmadığı, kulların her yaptığını bildiği, gördüğü, işittiği bildirilmiştir. Ancak Şişko, babaannesinin söylediklerine rağmen, geceleri yeterince karanlık olduğunda Allah'ın bir şey görmeyeceğini, haberdar olmayacağını düşünür. Çocukken kömürlükte tanımadığı bir adam tarafından tacize maruz kaldığında da bu Şişko'nun fikri tekrar verilir:

“Çünkü eğer geceyse, eğer yeterince karanlıksa,... Tanrı bir şey görmemiş olabilirdi... Keşke Tanrı'ya kömürlükte olanları görüp görmediğini sorabilseydi. Keşke Tanrı tarafından görülüp görülmediğini bilseydi.”(M.:2000,194)

Şişko'nun erkek arkadaşı Be-Ce de Allah'ın her daim bizi gördüğüne inandığını, ancak insanların görülmekten korktuğunu söyler. Ona göre Allah, gördükleriyle arasına peygamberler ya da melekler gibi araçlar koymuştur. (M.:2000,205) Be-Ce hazırladığı Nazar Sözlüğü'nde Allah'ın “zahir” sıfatına yer verir ve açıklamasını şöyle yapar:

“zahir: Tanrı'nın doksan dokuz isminden biri olan zahir, “gözden saklanmayan” demektir.”(M.:2000,73)

Bit Palas'ta “Ben” insanların özellikle annelerin niçin hep çoğul konuştuğu üzerinde yorum yaparken Allah'ın da kutsal kitaplarda ‘tüm yaratma, cezalandırma, mükâfatlandırma eylemlerini’ anlatırken “BİZ” diye hitap etmesinden bahseder:

“Tanrı'nın Kur'an'da kullandığı BİZ'in formülü, (Biz = Ben + Sen) değil, (Biz = Ben + Ben olmayan her şey)dir. Böyle bir BİZ'in dışında kalmak mümkün değildir.”(B.P.:2002,229)

Esasında bu görüş Şafak'ın çoğu eserinde ve yazılarında karşımıza çıkar.

Yazar, yine bu romanda Meryem'in inançları konusunda bilgi verirken Tanrı'ya imanı, insan hayatının çeşitli dönemlerinde bir şekilde yer alacağı, bir tren yolculuğuna

benzeterek verir. İnsanlar bu trene ömürlerinin çeşitli demlerinde binmektedir. Kulları birer tren yolcusu gibi düşünerek kiminin doğuştan itibaren iman sahibi olduğunu, kiminin ise ömrü boyunca hiçbir vecibeyi yerine getirmeyip ancak yaşlanıp ölüm gerçeği ile yüzleştğinde cehennem korkusu yahut cennet müjdesi ile Allah'a yöneldiğinden söz eder.

Yazara göre bu trene, kimisi, öğleden önce biner. Bunlar çocuk yaşta bir inancı benimseyenlerdir. Kimisi öğleden sonraki trene yetişir ki bunlar ergenlik döneminin huzursuz yolcularıdır. Kimisi de akşam trenine biner. Bu insanlar, ömürlerinin son demine varmış, tüm hayatı boyunca yaptıklarının pişmanlığını duyan ve işlenen cürümlerin telafisinin olmadığını anlayan, ölümlerine ramak kala hiçbir istasyonda durmadan, şefaathat ekspresiyle Tanrı'ya gidenlerdir. Romanda Allah'ın 'Kün'(Ol) emriyle kâinatı yarattığına da değinilir. (B.P.:2002,275-276)⁷³

*Med-Cezir*⁷⁴ adlı kitapta toplanan yazılarında yazar, babaannesi ve anneannesinden aldığı ilk dini eğitiminde her ikisinin Allah'ı farklı yönleriyle anlattığı için, küçük yaşta aynı Allah'ın ikiden fazla çehresi olduğunu keşfettiğini söyler. (M.C.:2005,13) Anneannesinin oldukça etkisinde kalan Şafak, eserlerinde de kahramanlarını batıl inançları kuvvetli kişiler olarak kurgular. Yazar kitabın "İstanbul" başlıklı yazısında; çocukluğunda giriş kısmında verdiğimiz söyleşisinde bahsettiği 'Celal Tanrı'dan korktuğunu dile getirir. Allah'ın kapanmayan sema gözünün sürekli üstünde olduğunu düşünerek bir dönem korkudan ve utançtan banyoya, tuvalete gidemediğini söyler.

"Aforizma Taklitleri" yazısında, Allah'ın doksan dokuz sıfatıyla birlikte taklit edilemez olduğunu söyler. Bu yüzden Allah, ben ve sen ayrımını toptan kaldırarak

⁷³ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Allah'ın, bir şeyin olmasını istediği zaman ona "Ol!" demesinin yeterli olduğu; istenilen her şeyin hemen olacağı hususunda ayetler vardır. "Kün" kâinatın ve her şeyin yaratılış emridir.(İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005, s.281)

⁷⁴ Elif Şafak, *Med-Cezir*, İstanbul, Doğan Kitap, 2010, 1.baskı

kutsal kitaplarda 'biz' diye hitap etmektedir. Yine burada da tüm yaratma, yok etme, cezalandırma, mükâfatlandırma eylemlerini anlatırken Allah'ın 'Biz' diye seslendiğini ifade eder.(M.C.:2005, 197)

Baba ve Piç'te Zeliha, kürtaj yaptırmak için kliniğe giderken yağmur yağmaya başlar ve babaannesinin sözlerini hatırlar. Cicianne, gökyüzünden yağın her nimetin ve musibetin ardında Allah'ın olduğunu söyler. Semadan yağana sövmek, onu gönderene sövmek kadar büyük günahdır.

Yazar romanda, şimdi agnostik olan, ancak tam kürtaj yaptıracığı esnada camiden duyduğu ezan sesi ile vazgeçen Zeliha'nın çocukken Allah'a inandığını, ancak yaşadığı onca hadiseden sonra dinsizliği seçtiğini söyler. Zeliha, çocukluğunda ailesinden aldığı dinî bilgilerine dayanarak Allah'ın kişileştirilemeyeceğini, insana ait vasıflarla tasavvur edilemeyeceğini söyler. Zeliha'nın Allah hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“... Madem Allah'ı insanlaştırmak yakışık almıyordu, ne demeye insanlara has sıfatlarla adlandırılıyordu ki? Her şeyi görürdü ama gözleri yoktu; her şeyi duyardı ama kulakları yoktu; her yere erişirdi ama elleri yoktu... Sekiz yaşındayken Zeliha bütün bu bilgilerden yola çıkarak tek bir sonuca varmıştı: Yaradan yaratılanlara benzeyebilirdi; ama yaratılanlar Yaradan'a benzeyemezdi.”(B.:2006,27)

Romanda değinilen bir başka husus “gaybı bilen yalnızca Allah'tır”⁷⁵ düsturudur. Nitekim bu, Kur'an'ı Kerim'de ayetlerle bildirilmiştir. Çeşitli fallar bakan Banu Teyze, bu düstura hürmetsizlik ve itaatsizlik etmemek için fal vasıtası ile öğrendiklerini açıkça ifşa etmez, perdeli ve sırlı bir biçimde ihbar eder.

⁷⁵Gaybı yalnız Allah bilir, insanlar gaybı bilemezler. Bu husus hem Kur'an-ı Kerim'de ve hem de Peygamberimizin sünnetinde ifade buyrulmuştur. Bu konudaki ayet-i kerimelerden bazıları şunlardır: Enam Suresi, 50- 59.ayet. (<http://www.diyane.gov.tr/turkish/basiliyayin/weboku/> “Kehanet ve Falcılığın Dinde Yeri Yoktur”)

Yazar, sık sık bahsettiği; her şeyi gören, hiç kapanmayan bir göz olarak tasavvur ettiği Allah'ın gaffar ve hâkim ve rahman gözünü burada da dile getirmiştir. (B.:2006,267) Kâinatın ve insanların Allah'ın 'Kün' emriyle yaratıldığını, her şeyden evvel- her türlü var oluştan ve varlıktan evvel- (B.:2006,400) sözün var olduğunu ve sözün kutsal olduğunu söyler.

Siyah Süt'te, yazarın "parmak kadınlar" olarak bahsettiği iç seslerinden biri olan Can Derviş Hanım Şafak'ın batını yanını temsil eder. Doğum öncesi depresyona giren yazar, zaman zaman Can Derviş Hanım'la konuşur, ondan nasihat alır. Can Derviş Hanım, romanda ilk olarak Allah'a şükür duasında bulunurken karşımıza çıkar:

"Ya Rabbim, verdiğin nimetlere, kelimelere, sağlık ve afiyete şükürler olsun. Sen bütün sinelerin ne gizlediğini bilirsin. İnşallah seni çok zikredip de felah bulanlardan oluruz. Gözleri perdelilerden, yüreği mühürlülerden, geniş dünya dar gelenlerden kılma bizi. Doğru yoldan, hayırlı kullarından, ilahi aşkından ayırma yolumuzu ne olur... Muhabbet ki özüdür kâinatın, yaradılışın ne olur muhabbetinden mahrum bırakma."(S.S.:2008,73)

Yazar, evlilik ve hamilelik konusunda ciddi kararsızlıklar yaşadığını, esasında kendisini yalnızca işine, yazarlığa adanmak istediğini söyler. Can Derviş Hanım ise, âlemlerin Rabbi'nin mutlak olan tek varlık olduğunu, Allah'tan her şeyin hayırlısını dilemek gerektiğini telkin eder. Allah istemezse bu âlemde bir yaprak bile kıpırdamayacaktır. Her şey O'nun istemesiyle olur. O istemezse yazarın tüm romanları, hikâyeleri vücuda gelmeyecektir. İsterse yazdırır, isterse durdurur. Hak'tan gelen her şeyin bir sebebi vardır ve hiçbir şey tesadüfi değildir. Bu inançla kişi, kendisini ilahi akışa bırakmalıdır. Elbette öncelikle kâfi derecede yapması gerekenleri yapmalı, ondan sonra dua edip kendini Rabb'e teslim etmelidir.

Can Derviş Hanım, hamilelik döneminde anneliğe henüz hazır olmadığını düşündüğü için çelişki ve sıkıntılar yaşayan yazara; bunun bir sınav olduğunu, Allah'ın zaman zaman bizleri böyle sınadığını söyler.

“Bakalım nasıl geçecek kullarım korkulardan, hüznlerden, evhamlardan diye atar seni kıyısız bir denize. Bazen maddi refah, şan şöhret ve aşırı başarı, bereketle sınırlar bizi. Çeşit çeşit sınavlar çıkarır karşımıza. Tek yapman gereken daha fazla iman sahibi olmaktır her halükarda...”(S.S.:2008,260)

Yazar, küçükken İzmir’de babaannesinin yanında kaldığı sıralarda, anneannesinden farklı olarak babaannesinin ona Allah’ın kapanmayan bir yüce “Semavi Göz” olduğunu ve ne yaparsa mutlak surette onu göreceğini, ne söylerse muhakkak işiteceğini, işlediği her günahı bir bir kaydedeceğini anlattığını söyler. Babaanesi “*Sakin aklından çıkarma. Bil ki Allah kaşlarını çatmış izliyor seni yukarıdan*” (S.S.:2008,262) der. Yazarın, Allah için “kapanmayan semavi göz” tasavvuru eserlerine de yansımıştır. *Mahrem* romanında Şişko’nun da aynı düşünceye sahip olduğu görülür.

Yazar bundan sonraki süreci şöyle anlatmaktadır:

“Allah’ın kaşlarını çatarak kullarına bakması fikri öyle büyük isyan başlatmıştı ki içimde, seneler seneler sonra böylesine inanmaktansa hiç inanmamayı yeğleyecektim... Ta ki Can Derviş Hanım hayatıma gelene, gelip de Yaradan’ın “korku” değil safi ve sınırsız “aşk” olduğunu bana ve yüreğime anlatana kadar.”(S.S.:2008,262)

Aşk, tasavvuf temalı bir roman olduğu için Allah inancı, tasavvuf bağlamı çerçevesinde ele alınacaktır.

Görülüyor ki Elif Şafak, Tanrı inancı konusunda babaanne ile anneanne anlayışı arasında gitmiş gelmiş, sonra anneannesinin anlayışında karar kılmış, daha doğrusu bu kendisine daha munis görünmüştür. Bunun için de roman kahramanlarını bu anlayışa göre şekillendirmiştir. O, Tanrı’nın varlığını kabul eden, bunun roman kahramanlarında zaman zaman mesele yapan, Türkiye’deki gelişmelere göre Tanrı’ya imana yer veren bir yazar olarak ortaya çıkmaktadır. Yalnız *Baba ve Piç*’teki Banu Teyze gibi bazı kahramanları din çerçevesinde düşünülmecek inançlarla Tanrı inancını birleştirmektedir.

2.1.1.B. Peygamberler

İslam'da inanç şartlarından biri olan peygamberlere iman, sadece Kur'an-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberleri değil, gönderildikleri sabit, fakat isimleri bilinmeyen peygamberleri de kapsar. Peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran elçilerdir.

2.1.1.B.a. Hz. Âdem

Hz. Âdem, ilk insan, ilk peygamberdir. *Pinhan* romanında Allah'ın Âdem'i yarattıktan sonra ona bir eş vermesi Şebgir Kamer tarafından anlatılır. Kevser Nine mahallerinin selamete kavuşup kavuşmayacağını öğrenmek amacıyla istihareye yatar ve rüyasında çift cinsiyetli bir çocuğu -Pinhan'ı- görür. Pinhan, mahallelerine geldikten sonra ona bu rüyasını anlatır ve mahallelerinin çift başlılıktan kurtulması için yardım ister. Pinhan, kadınların ne demek istemediklerini anlamayınca Rüya yorumlamakla meşhur olan Şebgir Kamer, Kevser Nine'nin rüyasını yorumlamaya başlar. Her rüyanın zıttıyla tabir olduğunu, Kevser Nine'nin rüyasının tabirinin de kendisinde olduğunu söyledikten sonra şu sözleri söyler:

“Allahu Taala sual etmiş Âdem'e: ‘bu yarattıklarına baktın; onların içinde bir benzerini gördün mü?’ diye. Âdem aleyhisselam, hayır Rabbim,’ demiş. ‘Beni ululadın, emsalsiz kıldın. Lâkin bana benzer bir eş yarat bana...’ Allahu Taala onun bu arzusunun kabul etmiş ve sonra Âdem babamızı uyutmuş. Âdem aleyhisselam uykusunda Havva anamızı görmüş. İşte bu ilk rüyadır.”(P.:2010,212–213)⁷⁶

⁷⁶ Hz. Âdem'in Kur'an'da bir kan pıhtısından yaratıldığı, ardından Allah'ın emriyle çeşitli memleketlerden getirilen toprakları meleklerin su ile çamur yapıp, insan sekline koyması şeklinde bildirilmiştir. Daha sonra, Hz. Âdem Mekke ile Taif arasında 40 yıl yatıp salsal olmuş yani pismiş gibi kurumuştur. Önce Muhammed aleyhisselamın nuru alınca konar, sonra Muharrem'in onuncu Cuma günü ruh verilir. Hz. Âdem 40 yaşında Firdevs adındaki Cennet'e götürülür. Cennet'te yahut daha önce Mekke

Mahrem'de Be-Ce'nin Nazar Sözlüğü'nde, Âdem ile Havva sözlük maddesi olarak yer alır. İlk peygamber Hz. Âdem'in Hz. Havva ile yasak meyveyi yedikleri için cennetten kovulma hadiseleri anlatılır.

“Âdem ile Havva: Âdem ile Havva, yasak elmanın tadına varınca, farklılıklarını gördüler ilk defa. Utanıp incir yapraklarıyla örtmek istediler kendilerini. Ama birinde bir, ötekinde üç incir yaprağı vardı. Sayı saymayı da öğrenince, bir daha hiç aynı olamadılar.”(M.:2000,87)⁷⁷

Hz. Âdem, Hz. Havva ile birlikte cennetten kovulma hadisesiyle *Aşk* romanında da yer almıştır. Şeyh Yasin ile Şems'in arasında geçen konuşmada Şeyh Yasin, şeytana karşı her daim uyanık olmak gerektiğini zira Hz. Havva'yı yasak meyveyi yemesi için yoldan çıkarmanın şeytan olduğunu söyler.

Görüldüğü gibi Elif Şafak'ın eserlerinde Hz. Âdem, yaratılışı, Hz. Havva'nın onun sol eğe kemiğinden yaratılması ve birlikte yasak meyveyi yiyerek cennetten kovulma hadiseleri ile yer almıştır.

dışında uyurken, sol kaburga kemiğinden Hz. Havva yaratılmıştır ve Allahu teala onları birbirine nikâh etmiştir.

⁷⁷ Hz. Âdem, yeryüzünde ilk insan ve ilk peygamber, bütün insanların babasıdır. Çeşitli memleketlerden getirilen toprakları melekler su ile çamur yapıp, insan şekline koydular. Mekke ile Taif arasında kırk yıl yatıp salsal oldu. Yani pişmiş gibi kurudu. Önce Muhammed aleyhisselamın nuru alına kondu. Sonra Muharrem'in onuncu cuma günü ruh verildi. Her şeyin ismi ve faydası kendisine bildirildi. Allahu Tealanın emri ile bütün melekler, Âdem'e secde etti, ama aslında onlardan biri olan, ancak cin taifesinden bulunan İblis kendisinin ateşten; Âdem'in ise topraktan yaratıldığını öne sürerek kibirlenip, bu emre karşı geldi ve secde etmedi : “Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu ”(Bakara, 34) . Allah da onu cennetten kovdu ve lanetledi. Hz. Âdem kırk yaşında Firdevs adındaki Cennet'e götürüldü. Cennet'te sol kaburga kemiğinden Hz. Havva yaratıldı. Allahu Teala onları birbirine nikâh etti. Her ikisi de nurdan elbise giyiyorlardı. Allah onlara cennette rahatça yaşamalarını, yalnız yasak meyveye yanaşmamayı emretmişti. İblis'in oyununa gelerek önce Havva, sonra Âdem aleyhisselam yasak meyveyi yedikleri için üzerlerindeki elbise alındı ve utançtan mahrem yerlerine birer incir yaprağı örttüler ve cennetten çıkarıldılar. Âdem aleyhisselam Hindistan'da Seylan (Ceylon) adasına, Havva ise Cidde'ye indirildi. 200 sene tövbe edip yalvardıktan sonra, tövbe ve duaları kabul olup, hacca gitmesi emr olundu: “Sonra Rabbi onu seçkin kildi; tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti”(Ta'ha, 122) . Arafat ovasında Havva ile buluştu. Kâbe'yi inşaa etti.(Pala, A.g.e., s.6-7)

2.1.1.B.b. Hz. Nuh

Nuh Peygamber, semavi dinlere ait kutsal kitaplarda anlatıldığı tufan hadisesi ile “Tufan Peygamberi” olarak da bilinir. Elif Şafak’ın eserlerinde de Hz. Nuh, tufan ve buna bağlı olarak aşure olayı yer alır.

Pinhan’da Hz. Nuh, “Nuh tufanı” ibaresi içinde karşımıza çıkar; ancak Nuh tufanına dair bilgi verilmez. (P.:2010,106) Kevser Nine, bir gün evinin avlusunda dolaşırken bacalarının ağrması üzerine yağmurun yağacağını anlar. Ancak mahallelerine ettikleri zullü değil yağmurun Nuh’un tufanının bile yıkamayacağını söyler.

Yazar, *Şehrin Aynaları* adlı kitabının ‘Tufandan Sonra’ bölümünün, giriş kısmında Nuh Tufanı’na telmihte bulunarak Hz. Nuh⁷⁸’tan bahseder:

⁷⁸ Hz. Nuh, İdris aleyhisselamın göğe çıkarıldıktan sonra azan insanlara peygamber olarak gönderildi. İnsanlar putlara tapmaya başladı. Cenab-ı Hak bunun için Nuh aleyhisselamı peygamber olarak gönderdi. O zaman elli yaşında idi. Yıllarca insanları dine davet etti, putlara tapınmaktan sakındırdı ve Allahü Tealaya ibadet etmelerini söyledi. Ama Nuh aleyhisselama kendi oğlu Yam yani Kenan bile iman etmedi, hatta alaya alıp işkence ettiler. Nuh aleyhisselam insanların davetine icabet etmedikleri için onlara beddua etti: “(Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır.” (Nuh, 24) .

Allahu Teala da bundan sonra Nuh aleyhisselama gemi yapmasını emretti: “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır!” (Hud, 37) .Gemi bitince tufan oldu (denizler taşı ve her taraf su oldu). Nuh aleyhisselam sayısı seksen kişi kadar olan müminler ile üç katlı olan gemiye bindi. Nuh aleyhisselam gemiye her hayvandan birer çift aldı. Oğlu Ken’an’ı da gemiye almak istedi, ama o "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi, gemiye binmedi ve hemen bir dalga onu alıp boğdu. Allah Teala da Nuh aleyhisselamın bu oğlu hakkında af dilemesine karşılık: “(...) Ey Nuh! O asla senin aileden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme.(...)” (Hud, 46) buyurdu. Sular dağları aştı, insanlar ve hayvanlar telef oldu. Yüz elli gün geçtikten sonra Allahu Teala: “Yere suyunu Çek; göğe: ey gök sen de yağmurunu tut” buyurdu ve bunun üzerine yağmur durdu, sular çekildi. Gemi Irak’taki Cudi dağına oturdu. (Ahmet Lütfi Kazancı, **Peygamberler Tarihi (Hz. Âdem’den Hatemü’l-Enbiya’ya Kur’an’ın Tanıtıldığı Peygamberler)**, İstanbul, İpek Yayın Dağıtım, t.y.y, s.17)

“Tufandan sonra Nuh, çiftler çiftler gemiden inen insanlara, hayvanlara, bitkilere baktı... Herkes ve her şey aşağı indiğinde, onları selamete çıkaran gemiyi son bir kez dolaşmak istedi. Kendi elleriyle diktiği ve kırk yılda büyüttüğü çınar ağacından yaptığı üç katlı geminin güvertesinde dalgın dalgın dolaşırken, köşede tir tir titreyerek birbirlerine sarılmış bir dişi ile bir erkek gördü... Yaklaştığında bunların Mana ile Akıl olduklarını anladı.”(Ş.A.:1999,219)

Bit Palas'ta Bonbon Palas apartmanı sakinlerinden Nadya, eşi Metin Çetin'e sık sık aşure yapar. Nadya için aşurenin efsanesi ilgi çekicidir. Hz. Nuh, tufandan başlayınca gemideki erzakların azalması üzerine, gemidekilerin ellerinde kalan malzemelerle aşure pişirilmesi kıssası Nadya tarafından anlatılır. (Bkz. Aşure)⁷⁹

Baba ve Piç'te Banu Teyze, kardeşi Mustafa'ya en sevdiği tatlı olan aşureyi pişirirken yeğenine aşure kıssasını anlatırken Hz. Nuh'u da anmış olur. (Bkz. Aşure)

Banu Teyze, konuşmasının devamında insanlık tarihindeki mühim olayların aşure günü gerçekleştiğini söyler. Allah, Hz. Âdem'in tövbesini o gün kabul etmiştir, Hz. Yunus⁸⁰'u yutan balık, aşure günü onu azat etmiştir. Hz. Musa'ya On Emir⁸¹ aşure

⁷⁹ Hz. Nuh, Hz. İdris peygamberden sonra kavmine gönderilen peygamberden biridir. Aşurenin hikâyesi ise şu kıssaya dayanmaktadır: Oğulları olan, Sam, Ham ve Yasef kendisine iman etmelerine karşın Kenan ve kavminden pek çok kimse ona inanıp iman etmez. 1000 seneden fazla Allah'ın emirlerini kavmine tebliğ etmesine karşın ne yazık ki çok zulme uğrar ve onların alaylarına maruz kalır. Sonunda kavmini Allah'a şikâyet eder. Allah, Hz. Nuh'a çok büyük bir gemi yapmasını emreder. Ve ona yardım etmesi için Cebrail (as) kendisine yardımcı gönderir. Hz. Nuh emre itaat ederek büyük bir gemi yapar ve kendisine iman eden ne kadar mümin varsa onları gemiye bindirir. Her cinsten birer çift hayvanı da yanlarına alır. Ve Allah sonunda büyük tufanı kopartır. Gökten yağan yağmurlar ve yerden fıskıran sular bütün yeryüzünü kaplar. Ten nur'un kaynaması ile gemi hareket eder. Sadece gemiye binen müminler kurtulur. Gemi aylarca suda kalır. Bu zaman zarfında yanlarına aldıkları yiyecekler tükenmeye başlar. Geriye kalan yiyecekleri bir kazanda toplayarak bir çorba pişirmeye başlarlar. O zamanda yapılmış çorbaya bugün Aşure denir. (A.e., s.95)

⁸⁰ Hz. Yunus, Musul dolaylarında bulunan Ninova şehri halkına peygamber olarak gönderildi. Onlar ise puta tapmakta devam ettiler. Onlara Allah'ın azabını haber verdiyse de aldırış etmediler. O zaman Yunus öfkelenerek Dicle kenarına indi ve dolmuş bir gemiye kimseden habersiz bindi. Yunus peygamber gemiye Allah'ın izni olmadan bindiği için bir müddet sonra gemi yürümedi. Gemiciler 'İçimizde bir suçlu var, kura çekelim, kime çıkarsa onu denize atalım' dediler. Kura üç defa Yunus'a çıktı. Onu denize attılar. Büyük bir balık gelip onu yuttu. Yunus, Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk ettiği için pişman oldu ve af diledi. Balığın karnında kırk gün tövbe etti. Sonunda Allah'ın onu affetmesi sonucu Muharrem ayının onuncu günü (Aşure günü) balık onu sahile çıkarıp bıraktı. (Pala, A.g.e., s.48)

günü indirilmiş, Hz. İsa Tanrı katına o gün alınmıştır.⁸² Böylece de bu peygamberlerin adı anılmış olur.

Siyah Süt'te yazar; dilimizdeki sıfatların çift olduğunu söylerken bu sıfatların, yeryüzündeki hayvanlar, bitkiler, insanlar gibi bir zamanlar Nuh tufanına yakalanıp, çifter çifter gemiye binmiş olabileceklerini söyleyerek Hz. Nuh'a telmihte bulunur.

Hz. Nuh ve gemisi *Siyah Süt*'te sıkça kullanılan bir leit- motividir. Yazar, yalnızlığın Allah'a mahsus olduğunu; ancak her insanın evlenmek zorunda olmadığını sırf Nuh'un gemisine çifter bindik diye tüm yolculuğu çiftler halinde yapmak zorunda olmadığını ifade eder.(S.S.:2008,35) Evlendikten sonra ise "*Nuh'un gemisinden tek başıma ineceğimi sanırken, çift olmanın güzelliğine vardım, aydım.*" (S.S.:2008,39) ifadesini kullanır.

⁸¹ Hz. Musa'ya Tur dağında indiği söylenen Yahudiliğin on temel kuralıdır.

⁸² İsa aleyhisselama peygamberliği bildirildiği sırada İsrailoğulları dağınık bir şekilde ve zillet içinde yaşıyorlardı. Hatta kendilerini kurtaracak bir peygamber bekliyorlardı. Bekledikleri bu peygamberin, mücadeleci, tuttuğunu koparan, çok şiddetli, kavgacı, Yahudileri diğer milletlerin esaretinden kurtaracak olan bir şahsiyet olmasını umuyorlardı. İsa aleyhisselam, onları hidayete kavuşturmak için gönderilip, vazifelenince, İsrailoğulları ona inanmadılar. Onu çok yumuşak buldular. Kurtarıcı olarak gelen İsa aleyhisselam, dünyada sulh ve selamet hisleri yerleştirmeye, insanları birbirleriyle barıştırmaya çalıştı. Yahudilere, sapık yolda olduklarını ve bundan dönmelerini söyledi. İbadet olarak yaptıkları şeylerin gerçek ibadet olmadığını ve ahlaklarının bozukluğunu bildirdi. Kendisine tabi olmalarını ve sadece gösterdiği yolun doğru olduğunu söyledi. Yahudilerden bir cemaat, İsa aleyhisselam ve annesi Hazreti Meryem'e dil uzattılar. İsa aleyhisselam bunu duyunca onlar hakkında;

— Allahım! Sen benim Rabbimsin. Sen beni "Ol" emrin ile yarattın. Bana ve anneme dil uzatanlara lanet eyle, diye beddua bulundu. Allahü teâlâ, onun bu duasını kabul eyledi. Hazreti İsa'ya ve annesine dil uzatanları maymun ve domuz çevirdi. Bu durumu gören Yahudiler, hadiseyi aralarında görüştiler. Hazreti İsa'yı aramaya başladılar. İsa aleyhisselamın havarilerinden biri olan Yehûdâ (Judas), birkaç kuruş karşılığı İsa aleyhisselamın yerini onlara haber verdi. İsa aleyhisselamı yakalamak için Yahudilerle beraber eve girince, Allahü teâlâ, Yehûdâ'yı İsa aleyhisselama benzetti. Yahudiler de, onu İsa aleyhisselam diye yakaladılar. Öldürüp astılar. İsa aleyhisselam da göğe kaldırıldı. Hıristiyanlar, İsa aleyhisselamın haça gerilip, orada öldüğüne, fakat sonra dirilip göğe çıktığına, Müslümanlar ise, doğrudan doğruya göğe kaldırıldığına inanırlar. (Kazancı, A.g.e., s.600)

Şafak, dokuz aylık hamilelik süresinin sonunda doğuma gidişini anlatırken, insan denilen mahlûkun dokuz ay on günde gelişimine tanıklık ettikten sonra zamanın izafiliğine daha bir inanır olduğunu söyler ve şu ifadeyle cümlesini bitirir:

“Doğrudur, altı günde yaratılmıştır dünya.
Doğrudur, 980 yaşamıştır Nuh Peygamber.”(S.S.:2008,233)

2.1.1.B.c. Hz. İbrahim

İbrahim Peygamber, Musevilik ve Hıristiyanlığa göre din büyüğü, İslam’a göre peygamberdir. İshak ve İsmail’in babasıdır. Bu nedenle Yahudilerin ve Arapların atası olduğuna inanılır.

Şehrin Aynaları’nda Hz. İbrahim’in eşleri Sarah ve Rebeka ile Hz. İbrahim’e telmihte bulunulur. Yazar, kitabın “Tufandan Sonra” başlıklı bölümünde Antonio Pereira’nın Venedik’te sünnet olup Abraham adını aldığından, burada ruhun ölümsüzlüğü, maddenin sonluluğunu anlattığı bir kitap yazdığından bahseder ve bu bölümün sonunda şunları söyler:

“Tıpkı Sarah gibi Rebeka da kısırdı. Sonunda duaları kabul oldu. Rebeka bir yerine iki oğlana hamile kaldı. Edom ve Yakup daha annelerinin rahmindeyken çatışmaya başladılar. İlk çatışmayı Edom kazandı çünkü önce o doğdu. Fakat sonra babasının hayırlı duasını alan ve galip gelen Yakup oldu.”(Ş.A.:1999,224)⁸³

⁸³ Yazarın burada Hıristiyan teolojisinden alıntı yaptığı görülür. Eski Ahit’te İsak’ın karısı Rebeka’nın da kısır olduğu ibaresi yer alır.(Yaratılış, Bölüm 25)

İbrahim’in oğlu İshak’ın öyküsü: İshak Aramlı Lavan’ın kızkardeşi, Paddan-Aramlı Betuel’in kızı Rebeka’yla evlendiğinde kırk yaşındaydı. İshak karısı için RAB’be yakardı, çünkü karısı kısır. RAB İshak’ın yakarışını yanıtladı, Rebeka hamile kaldı. Çocuklar karında itişiyordu. Rebeka, “Nedir bu başıma gelen?” diyerek RAB’be danışmaya gitti. RAB onu şöyle yanıtladı:

“Rahminde iki ulus var,
Senden iki ayrı halk doğacak,
Biri öbüründen güçlü olacak,
Büyüğü küçüğüne hizmet edecek.”

Mahrem'de Nazar Sözlüğünün “kurban” maddesinde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban sunması anlatılır:

“kurban:...Arapça krb kökünün de ifade ettiği gibi, kurban ‘yakın olma’ anlamına gelmektedir./Kur’an’a göre tam Hz. İbrahim'in oğlunu keseceği esnada, Allah gökten bir koç indirmiş ve böylelikle insan kurban etme geleneği ortadan kaldırılmıştır.”(M.:2000,161)⁸⁴

2.1.1.B.ç. Hz. Lut

Bugünkü İsrail ile Ürdün sınırı arasındaki topraklarda yaşayan ve “ahlaksızlığı” ile ün yapmış bir kavim olan Lut kavmine gönderilmiş bir peygamberdir. Kur’an-ı Kerim’de birçok defa kendisinin ve kavminin bahsi geçen Lut peygamber, İbrahim peygamberin kardeşinin oğludur.⁸⁵ Şafak’ın eserlerinde de Lut kavminin akıbetine telmihte bulunduğu görülür.

Doğum vakti gelince, Rebeka'nın ikiz oğulları oldu. İlk doğan oğlu kıpkırmızı ve tüylüydü; kırmızı bir cüppeyi andırıyordu. Adını Esav koydular. Sonra kardeşi doğdu. Eliyle Esav'ın topuğunu tutuyordu. Bu yüzden İshak ona Yakup adını verdi. (Eski Ahit, Yararatılış, kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2003-12(2)/15.pdf)

⁸⁴ Hz. İbrahim'in eşi Sara'nın çocuğu olmuyordu. Mısır hükümdarının kendisine hediye olarak verdiği Hacer'in de çocuğu olmayınca İbrahim Allah'a yalvarıp kendisine bir evlat vermesi halinde, evladını O'na kurban edeceğini söyledi. Sonra Hacer'den İsmail doğdu. İsmail yedi- sekiz yaşlarına gelince gaipten bir ses İbrahim'e oğlunu kurban edeceği sözünü hatırlattı, İsmail bu emre samimiyetle boyun eğdi. Nihayet bir gün İsmail'i süsleyip kurban etmeye götürdü. Bıçak İsmail'i kesmedi. O sırada bir melek bir koç getirdi ve oğlunun yerine o koçu kesmesini söyledi. (Pala, A.g.e., , s.224-225)

⁸⁵ Kur’an-ı Kerim’de bildirilen peygamberlerden olan Hz. Lut, İbrahim aleyhisselamın kardeşi Haran'ın oğludur. Hz. İbrahim'le birlikte Nemrut'un memleketinden hicret edip Şam'a geldikten sonra Lut gölü yakınındaki Sedum şehri halkına peygamber olarak gönderilmiştir. İnsanlara İbrahim aleyhisselamın dinini tebliğ eder. Hz. Lut ailesini toplayıp İbrahim aleyhisselamla Şam'a hicret ettikten sonra Allah tarafından Lut gölünün güney-batı tarafında bulunan Sedum şehrinin halkına peygamber olarak gönderilir. Bu kavim çok azgındır ve erkeklerle münasebeti âdet haline getirerek livata fiilini işlemektedir. Bu iş için de bilhassa genç delikanlılar üzerinde kötü emel beslerler. Hz. Lut, onlara Allah'a karşı gelmemelerini, sapkın bir kavim olduklarını söylese de Hz. Lut'u dinlemezler ve bu davadan vazgeçmezse, sürgün edilmişlerden olacağını söylerler. Lut aleyhisselam onları azapla korkuttuğu halde inanmazlar ve sapıklıklarına devam ederler. Allah'ın elçileri Cebrail, Mikail ve İsrail; İbrahim aleyhisselama Lut kavmini helak edeceklerini bildirdiler. Onun da Lut aleyhisselamdan korkmasına karşılık; “Her halde onu ve ehlini kurtaracağız. Ancak karısı öteki zalimler zümresinden.” diye cevap verirler. Hz İbrahim'den ayrıldıktan sonra genç delikanlı olarak Lut aleyhisselama misafir olurlar. Hz. Lut onları evine alır. Kavmi, güzel ve genç delikanlıları görünce kötü olan hisleri hortlar ve Lut peygamberin kapısına dayanıp ondan

Pinhan'da Pinhan'ın annesi, oğluna kendilerini bırakıp gittiği için zaman zaman beddua eder. Bu beddua sözlerinden birisi “...akıbetin kavm-i Lut'a benzesin!”dir. (P.:2010,17)

Mahrem'de Nazar Sözlüğünün bir diğer maddesi “veda” da Hz. Lut'u anlatır:

“veda: ‘Niçin dönüp baktın Tanrının gazabını çeken şehre?’ diye karısına öfkeyle bağırdı Lut. ‘Neden baktın neyi geride bıraktığına? Söylesene, insan terk ettiği şeye neden dönüp bakar son bir defa?’ Ama karısının taşlaşmış dudakları cevap vermedi bu zor sorulara.”(M.:2000,222)

2.1.1.B.d. Hz. Yusuf

Yusuf Peygamber, Yakup Peygamber'in on iki oğlundan biridir. Kur'an-ı Kerim'de başlı başına bir Yusuf Suresi mevcuttur ki burada Hz. Yusuf'un yaşamı anlatılmıştır.

Pinhan'da Hz. Yusuf, yazarın leit-motif olarak kullandığı “kül dediğin devr-i Yusuf'tan bu yana havaya savrulurdu.” ifadesinde karşımıza çıkar. (P.:2010,10, 51, 216)

kendilerine bu delikanlıları teslim etmelerini isterler. Hz. Lut: “Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde akli başında bir adam yok mu?” der. Kavmi, “Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun. Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin” cevabını verir. Lut peygamberin savunması üzerine melekler, “Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vâdolunan (helak) zamanı, sabah vaktidir.” der. Sedum kavminin helaki sabah vakti geldiği zaman gerçekleşir. O şehrin altı üstüne geçirilir ve üzerlerine taşlar yağdırılır. Lut aleyhisselamla olanlar kurtarılır, karısı ise cezalandırılanların içinde kalır. Hz. Lut daha sonra Hicaz havalisine gitmekle emrolunur ve vefatına kadar orada kalır. (Kazancı, A.g.e., s.261)

Şehrin Aynaları'nda da Hz. Yusuf'tan bahsedilir. Miguel Pereira bir gün rüyasında içinde kuyular olan bir dehlizdedir. Dehlizde dolaşırken kuyulardan birinden içli içli ağlama sesi duyar. Eğilip kuyuya baktığında Yusuf peygamberin dizlerinin üstüne çökmüş, kendisine böyle bir zulmü reva gören kardeşlerinin bağışlanması için Allah'a dua ettiğini görür. Miguel, Yusuf peygamberi kurtarmak için kuyuya bir ip sarkıtır, ama Yusuf peygamber zamanı gelince buradan çıkacağını söyler, ipin ucuna kuyunun duvarında yetişmiş bir menekşe bağlar. Miguel, kardeşlerinin bunca zulmüne rağmen hâlâ onlar için nasıl dua edebildiğini sorar. Yusuf peygamber; onları sevdiğini, Yaradan'dan ötürü bütün yaratılanları sevdiğini söyler.(Ş.A.:1999,115)⁸⁶

Mahrem'de Nazar Sözlüğünün Zeliha maddesinde Hz. Yusuf'un güzelliğiyle kadınları kendisine hayran bırakarak parmaklarını kesmelerine sebep olması kıssası anlatılmaktadır:

“Zeliha:‘Koskoca vezirin karısı bir köle için yanıp tutuşuyormuş,’ diye gülüşüyorlardı kadınlar. Zeliha ise, güzele baktığı için gözlerini cezalandırmasını bekleyenleri anlamıyordu. Merak ediyordu, acaba bu fitne kumkuması, dedikodu ustası kadınlar nasıl görüyordu şu âlemi. Nihayet bir gün, sevdiğini sevmediklerine göstermek için kadınları evine davet etti. Onlara meyve ve bıçak verdi. Sonra da Yusuf'u misafirlerin yanına çağırdı. Gözlerini Yusuf'tan alamayan kadınlar, o odadan çıkana kadar, meyve yerine parmaklarını doğradıklarının farkına varamadılar. Zeliha, tabakları toplarken vakur ve sakindi: ‘Görün işte,’ dedi, ‘gözlerimin bana çektirdiklerini!’”(M.:2000,80)⁸⁷

⁸⁶ “Hz. Yakub'un on iki oğlu vardı. İçlerinde Yusuf'u hepsinden çok severdi. Yusuf bir rüya görüp babasına söyledi. ‘Gördüm ki, on bir yıldız, güneş ve ay bana secde ettiler.’ dedi. Hz. Yakub anladı ki ‘on bir yıldız’, Yusuf'un on bir kardeşine işaretidir ve Cenab-ı Hak, onu kardeşlerinden üstün kılacaktır. ‘Oğulcuğum! Bu rüyayı kardeşlerine söyleme. Çünkü şeytan insana düşmandır. Kardeşlerine vesvese verip kalplerine kıskançlık düşürebilir. Sonra sana hile yaparlar. Cenab-ı Hak sana peygamberlik ve büyük devlet verecek.’ dedi ve Yusuf'a sevgisi daha da arttı. Yusuf'un büyük kardeşleri onu kıskandılar ve hile ile onu kira götürüp bir kuyuya attılar. Babalarına ise ‘Onu bir kurt yedi.’ dediler. Sonra geri dönüp Yusuf'u bir kervana ucuz fiyata köle diye sattılar. Yusuf o zaman on sekiz yaşında idi. Kardeşlerinden korkup sustu ve Allah'a dayanarak kervanla Mısır'a gitti.” (Pala, A.g.e., s.483)

⁸⁷ Hz. Yusuf kardeşleri tarafından köle olarak satılınca, kervanla Mısır'a gider. Kervan sahipleri ağırlığına altın kaşığına Hz. Yusuf'u Mısır azizine satar. Aziz'in eşi Züleyha, Yusuf'u görünce güzelliğine hayran kalır ve ona âşık olur. Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkı Mısırlılarca duyulur. Züleyha, Mısır kadınlarının, Hazreti Yusuf'a olan muhabbeti sebebiyle kendisini ayıpladıklarını duyunca; “Yusuf aleyhisselâm gibi cemal sahibi eşsiz birisine yalnız ben değil, herkes metfun ve hayran olur. Siz de görün

Hz. Yusuf'a dair bu kıssa Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Suresi, 31. ayette geçmektedir.

Aşk'ta ise Hz. Yusuf; Züleyha'nın ona âşık olması, Mısırlı kadınları evine davet edip Yusuf'u göstermesi ve kadınların Yusuf'u görünce parmaklarını kesmeleri hadisesi ile yer almıştır. Çöl Gülü; Kimya Hatun'un Şems'e olan aşkını Züleyha'nın Hz. Yusuf'a olan aşkına benzetir ve Kur'an-ı Kerim'de bu hadisenin anlatıldığı Yusuf Suresi'ni hatırlar.

Yukarıda bahsi geçen eserlerde Hz. Yusuf, kardeşlerinin onu kuyuya atması ve Züleyha'nın onun güzelliğine âşık olması ile işlenmektedir.

2.1.1.B.e. Hz. Eyüp

Hz. Eyüp, bilindiği üzere sabır timsali olan peygamberdir. Halk arasında 'Eyüp sabrı' sözü meşhurdur.

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin kahve falında gördüğü yangın gerçekleşir ve tekkede bir sabah yangın çıkar. Yangın, semtin çeşitli mahallelerine kadar yayılır. Yazar, Defterdar Celal mahallesinde çıkan bu yangında İstanbul şehri için

bakalım, siz ne diyeceksiniz?" diye düşünerek, onu sevmekte mazur olduğunu göstermek için bir ziyafet tertip etti. Kendisini ayıplayan ve arkasından konuşan kırk kadar hanımı davet etti. Onlar için dayanıp rahat edebilecekleri yastıklar; bıçakla kesilerek yenecek yiyecekler hazırladı. Züleyha'nın davet ettiği kadın misafirler, gelip oturdular. Züleyha, onların her birine birer bıçak verdi. Misafir kadınlar, yastıklara kibirli bir şekilde yaslandılar ve aralarında konuşup gülerken yiyeceklerini bıçakla kesip yemeye başladılar. Bu kadınlar memleketin ileri gelen hanımları idi. Bu sırada Züleyha, başka bir odada giydirilip kuşatılan Yusuf aleyhisselâma, kadınlara görünmesini ve karşılarna çıkmasını söyledi. Yusuf aleyhisselâm, Züleyha'dan çekindiği için, emrine muhalefet etmedi. Kadınlara göründü. Kadınlar, rüyada görülmesi bile düşünilemeyen bir erkek güzeli olan Yusuf aleyhisselâmı görünce, kendilerinden geçtiler. Hayran hayran Yusuf aleyhisselâma bakıyor, gözlerini ondan ayıramıyorlardı. Cemalinin heybetinden, yüzünün güzelliğinden, kendilerini unutmışlardı. Rüyada mı, yoksa hayal âleminde mi yaşadıklarını bilemez hâlde idiler. Farkında olmadan ellerindeki bıçaklarla meyve yerine, hiç acı duymadan, ellerini kestiler.(A.e., s.483-484)

küllerinden yeniden doğabilmek amacıyla Eyüp sabrını her daim yanında taşır der.(P.:2010,76)

Eyüp peygamber, Elif Şafak'ın pek çok romanında karşılaştığımız gibi *Bit Palas*'ta da sabrı ile söz konusu edilmiştir. Bit Palas'ın kapıcısı Musa ve Meryem'in oğlu olan Muhammet, annesinden ve anneannesinden sık sık Eyüp peygamberin ismini duyar. Sabretmenin mükâfatı Eyüp'ün cılk yaralarıdır. (B.P.:2002,188)⁸⁸

Yazar, dinler tarihi silsilesinde en çok Eyüp Peygamber ile kavgalı olduğunu söyler. *Siyah Süt* adlı otobiyografik eserinde çocukluğundan bu yana, onu her türlü cefaya ve belaya öfkelenmeden şükretmesine kızdığını dile getirir.

“Ben ki en az Eyüp Peygamber'i anladım ve istedim ki o da ayaklansın, kızsın, isyan etsin başına gelen musibetlere, haksızlıklara; ben ki en nihayetinde sabrın ve tevekkülün ölçüsüz hallerinin sanata da yaratıcılığa da aykırı olduğuna kanaat getirdim.”(S.S.:2008,95–96)

2.1.1.B.f. Hz. Musa

Musa Peygamber, İsrailoğulları soyundandır ve Allah, ona Tevrat'ı indirmiştir. *Şehrin Aynaları*'nda Yahudilik geniş çerçevede işlenmiş, ancak Hz. Musa'dan hiç bahsedilmemiştir.

Aşk'ta Şems, Baba Zaman'ın zaviyesine vardığı ilk gün başkadı da oradadır. Dervişlerden hoşlanmayan başkadı, Şems'in sözlerinden rahatsız olur ve günaha gireceğini söyler. Bunun üzerine Şems, günah, inkâr kavramlarının ne olduğunu sorar ve Hz. Musa ile bir çobanın hikâyesini anlatır:

⁸⁸ Eyüp Peygamber, sabır timsalidir. Rahme adında bir hanımdan birçok oğlu olduğu, kısacası dünya saadetine malik olduğu için Allah onu imtihan etmek istedi. Malı ve mülkü elinden gitti. O şükretti. Evlatları birer birer öldü. O sabretti. Hastalandı, vücuduna yaralar açıldı, hatta yaralarına kurt düştü, yine sabretti. Sonra Allah'ın emriyle ayağını yere vurdu ve fişkırın sudan içip yıkanarak bütün dertlerinden, hastalıklarından, yaralarından kurtuldu. Sabır imtihanını kazanmıştı. (Pala, A.g.e., s.143)

“Hazreti Musa bir gün bir başına dağları dolanırken, uzaktan yoksul ve yalnız bir çoban görmüş. Çoban dizüstü çökmüş, ellerini semaya açıp dua etmekteymiş. Bu durum Hz. Musa’nın çok hoşuna gitmiş ama yaklaşip da çobanın duasını duyunca afallamış kalmış... “Kurban olduğum Allah’ım. Seni ne kadar severim, bir bilsen. Ne istersen yaparım, yeter ki Sen iste. Sürüdeki en yağlı koyunu kes desen, gözümü kırpmadan keserim Senin için. Koyun kavurması güzeldir Allah’ım, kuyruk yağını da alır pilavına katarsın, tadından yenmez olur.” Musa duaya kulak kabartarak çobana yaklaşmış; “Yeter ki Sen dile, ayaklarımı yıkarım. Kulaklarımı temizler, bitlerini ayıklarım. Ne kadar çok severim ben Seni. Sana çok hayranım!” Duydukları karşısında Musa öfkeden küplere binmiş. Bağıra çağıra kesmiş çobanın duasını: “Sus, seni cahil adam! Ne yaptığını sanırsın sen. Allah hiç pilav yer mi? Allah’ın ayakları mı var ki yıkayasın? Böyle dua mı olurmuş! Külliyyen günaha giriyorsun. Derhal tövbe et.” demiş. Çoban Musa’dan azarı işitince kulaklarına kadar kızarmış, utancından yerin dibine girmiş. Özür üstüne özür dilemiş, bir daha böyle kendi kafasına göre dua etmeyeceğine dair yeminler etmiş. O gün akşama kadar Musa çobanın yanında durup ona temel duaları ezberletmiş... Sonra “Allah benden razı olur, iyi bir iş yaptım” diye düşünüp yoluna devam etmiş. Ama o gece bir ses işitmiş. Seslenen Rabb imiş. “Ey Musa, sen bugün ne yaptın? Sen ayırmaya mı geldin buluşturmaya mı? Şu garip çobanı azarladın. Onun Bana ne kadar yakın olduğunu anlayamadın. Ağzından çıkan lafı bilmese de, o çoban inancında samimiydi. Kalbi temiz, niyeti halisti. Biz kelimelere bakmayız. Niyete bakarız. Kelimelere bakacak olsak yeryüzünde insan kalmazdı! Biz çobandan razıydık. Başkasına medih olan söz sana zemdir. Ona bal olan sana zehirdir. Sen işittiklerini inkâr ve küfür saydın ama bilsen ki bir kabahati varsa bile, ne tatlı kabahattir onunki.” Musa hatasını anlamış. Ertesi gün güneş doğar doğmaz, çobanı görmek için tekrar dağa çıkmış. Çoban yine duaya duruyormuş. Ama dünkü heyecanından, samimiyetinden eser yokmuş artık. Öğretildiği gibi yakarmaya gayret gösterdiğinden, aman bir yanlış laf etmeyeyim diye takılıyor, kekeliyor, terliyormuş... Musa, çobana ettiğinden pişman olup sırtını okşamış ve demiş ki: “Ey dost, ben hatalıyım, ne olur affet. Bildiğin gibi dua et. Allah’ın nazarında böylesi daha kıymetlidir.” Çoban, Musa’dan bunları işitince hayrete düşmüş ama bir o kadar da rahatlamış. Ne var ki artık bir üst aşamaya vasil olduğundan, masum inkârına, tatlı günahına dönmeyip, Musa’nın öğrettiği ezbercilikte de kalmayıp, tüm bunların ötesine geçmiş. Rabb’ine yakın mutlu mesut, mübarek bir hayat sürmüştü...”(Aş.:2009,76-77)⁸⁹

Romanda Hızır Aleyhisselam ile Hz. Musa’nın yoldaşlık hikâyesini, babasıyla Şems’in arasındaki manevi bağa benzeten Sultan Veled kıssayı şöyle anlatır:

⁸⁹ Bu kıssa, Mesnevî’nin C.2, s. 207’de yer alır. (Bkz. Mesnevî Şerhi, İstanbul, Timaş Yay., 2009)

“Kehf suresinde apaçık yazmaz mı? Hazreti Musa efsanevi bir komutan, kanuni sıfatına layık biri olmanın yanı sıra günün birinde peygamber olacak kadar da mümtaz bir adammış. Ama bir gün gelmiş, manevi gözünü açacak bir dosta ihtiyaç duymuş. Böyle birini bulmak için dua etmiş. Nihayet duası kabul olduğunda, bu dost zorda ve darda olana koşan Hızır’dan başkası değilmiş.

Hızır, Musa’ya demiş ki: ‘Ömrü billâh seyyahım. Sen seyahatlerimde bana katılmak istediğini söylüyorsun ama bunu tek bir şartla kabul ederim: Yaptıklarımı sorgulamayacaksın. Soru sormadan benimle gelebilir, bana güvenebilir misin?’ ‘Elbette’ demiş Musa. ‘Bırak senle geleyim. Söz, hiçbir şey sormayacağım.’ Böylece yola düşmüşler. Şehir şehir gezmişler. Ama Musa yol boyunca Hızır’ın işlerine akıl sır erdirememiş. Bakmış iyi bir adamın gemisini batırıyor, temiz bir ailenin çocuğunu öldürüyor, sonra da gidip kötü kalpli insanların duvarlarını onarıyor. Ne adalet var, ne mantık. Dilini tutamamış, çaresizce sormuş: ‘Niçin yapıyorsun bunları? Hiçbirine anlam veremiyorum.’ ‘Bana verdiğin söze ne oldu Musa? Sana demedim mi bana soru sorma diye’ demiş Hızır. Yola devam etmişler. Ama Musa her defasında sormuş, ettiği yemini çiğnemiş. En nihayetinde Hızır durup başından beri yaptığı her işi tek tek sebebiyle izah etmiş. O zaman Musa anlamış ki, korkunç gibi görünen işlerin ardında da bir hayır var. Hızır’la yoldaşlığı sayesinde gözü maneviyata açılmış. Başka türlü göremeyeceği bir nizamı görmeye başlamış.”(Aş.:2009,257–258)⁹⁰

2.1.1.B.g. Hz. Davud

Pinhan’da Dertli Hagopik, kuyumcu ustasıdır. *Pinhan*’a kendi hikâyesini, bir gece içinde âşık olduğu kadına yaptığı yüzüğü anlatırken Hz. Davud’un demiri yumuşatma mucizesine telmih yapar ve “Pirimiz Davud peygamber” der.⁹¹

2.1.1.B.h. Hz. Süleyman

⁹⁰ Kehf Suresi’nde Hz. Musa’nın peygamberliğinden söz edilmez. Yalnızca Hızır-Musa yoldaşlığı daha sonrasında Zülkarneyn’den bahsedilir. Düccane Cündioğlu, *Aşk romanı hakkındaki eleştiri yazılarında bu noktaya değinmiştir.* (Düccane Cündioğlu, “*Aklın Kaleminden Aşkın Kırk Kuralı*”, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=18348&y=DuccaneCundioğlu>)

⁹¹ Çeşitli mesleklerin peygamber pirleri vardır. Terziliğin piri İlyas peygamber olduğu gibi demirciliğin piri, belki madenlerle uğraşma, onlardan yeni şekiller oluşturma yeteneğine sahip olduğu için Hz. Davut’tur. Nitekim Dertli Hagopik, tekkede boş zamanlarında çeşitli madenlerin, minelerin üzerine kuş motifleri yapmaktadır.

Şehrin Aynaları'nda Süleyman Peygamber'in ismi, Belkıs'a haber yolladığı Hüdühüd kuşu dolayısıyla anılır. Kösem Sultan, yalnızken şehirdeki sesleri dinler. Bunlardan birisi de Süleyman Peygamber'le Belkıs'ın arasında habercilik yapan Hüdühüd kuşunun sesidir.⁹²

Bit Palas'ta da Hz. Süleyman Belkıs'a haber taşıyan Hüdühüd kuşuyla anılır. Bonbon Palas'ın dört numaralı dairesinde oturan Ateşmizacoğulları'nın akrabalarından Hamdi adlı kişi herkese laf taşıması hasebiyle "Hüdühüd Hamdi" olarak anılmaktadır. HüdHüd Hamdi'yi anlatırken yazar, "Hüdühüd" denilen kuşun, Süleyman peygamberden Belkıs'a haber iletmek dışında kimseden kimseye laf taşımadığı gerçeği..." (B.P.:2002,102) ifadesini kullanarak Hz. Süleyman'a telmihte bulunmuştur.

Baba ve Piç'te Hz. Süleyman, cin ordularını yenip onlara hükmetme özelliği ile anılır. Banu Teyze'nin de iki tane cini vardır. Cin bağlamak hususundaki görüşleri 'Cin' başlığı altında ele alınacağı için burada fazla söz etmiyoruz. Romanda, insanlık tarihi boyunca sadece Hz. Süleyman'ın cin ordularını yenmeyi başardığı, ancak onun bile büyüdü demir bir yüzükten yardım aldığı anlatılır.⁹³

⁹² Hz. Süleyman'ın yanından hiç ayırmadığı Hüdühüd adlı bir kuşu varmış. Bir gün Hüdühüd'ü aramışsa da bulamamış. Ona çok öfkelenmişken Hüdühüd çıkagelmiş, olanları anlatmış. Saba ülkesine gittiğini, orada ikinci bir Hüdühüd ile konuştuğunu, bu Hüdühüd'ün Belkıs adlı bir sahibesi olduğunu, Belkıs'ın da güneşe tapan bir kavim üzerine melike olduğunu söylemiş. Bunun üzerine Süleyman peygamber Hüdühüd'ü affedip Belkıs'a bir mektup yazmış ve onunla davetiye göndermiş. Belkıs da devletin ileri gelenleriyle birlikte Süleyman'ı ziyaret etmiş. (Pala, a.g.e. s.411)

⁹³ Hz. Süleyman hem padişah hem peygamberdir. Babasının vefatından sonra ve onun vasiyeti üzerine Kudüs'teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksa'yı inşaya başladı. Daha sonra Kudüs'te bir saray yaptırdı. Rivayete göre bu binaların yapımında cinleri çalıştırmıştır. Kendisi başlarında olmadığı zaman cinler çalışmazmış. Hatta bir bastona dayalı olarak uzun zaman onlara hükmetmiş. Allah kendisine birçok mucizeler vermiştir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlarmış. Cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahipmiş. Üzerinde İsm-i Azam yazılı bir mühürlü yüzüğü varmış. Bu yüzük sayesinde bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar ona boyun eğmişler. (Kazancı, A.g.e. s.521)

Hz. Süleyman'ın eşi ve benzeri görülmemiş, çok güçlü bir orduya sahip olduğu Kur'an'da belirtilmektedir. Bu ordu, cinlerden, kuşlardan ve insanlardan oluşmaktadır ve çok güçlü bir istihbarat ağıyla desteklenmektedir. (Neml Suresi, 17. ayette de geçer) Birtakım cinler Hz. Süleyman'ın emrinde çalışmakta, ona çeşitli işlerde hizmet etmektedirler. Aralarında bina işleri, dalgıçlık gibi işlerde çalışanların bulunduğu da Allah, Kur'an'da bildirmektedir. (Enbiya Suresi, (82. ayet) (Kur'an-ı Kerim, A.g.e.s.321)

2.1.1.B.1. Hz. İsa

Şehrin Aynaları'nda Hz. İsa sıkça yer alır. Kilisede, engizisyon mahkemesinde çarmıha gerilmiş İsa resimleri, ikonları bulunmaktadır.

Hz. İsa ve on iki havarisinden de bahsedilir. Havariler, Hz. İsa'nın öğüt ve inançlarını yayma işiyle görevlendirdiği yardımcıları ve öğrencileridir. Miguel Pereira, bir gün karınlarını doyurmak için yanında on iki kişi ile birlikte bir hana gider ve kendisini hancıya Hz. İsa'yımsı gibi tanıtarak para ödmeden dilediği gibi yer içer. Sonra hancıya günahlarını itiraf etmesini söyler.

Romanda yazar, "Dehliz" başlıklı bölümde Miguel'in rüyasında girdiği dehlizi anlatır. Dehlizde Miguel'in karşısına ilk olarak bir kuyunun içinde baş aşağı asılı duran Harut ve Marut çıkar. Miguel, Harut ile Marut'la konuştuktan sonra anlatıcı "*ilk taşı atan, ilk çiçeği verendi*" (Ş.A.:1999,116) ibaresini kullanarak zina yaptığı için recm cezasına çarptırılan bir kadını taşlaması istenen Hz. İsa'ya telmihte bulunur.⁹⁴

Araf'ta Hz. İsa'nın bahsi Piyu'nun, Alegre'nin evlerinde bulunan çarmıha gerilmiş İsa resimleri, heykelcikleri ile söz konusu edilmiştir.

⁹⁴ Bir defasında da Kâtipler ve Ferisiler zina halinde yakalanmış bir kadını onun yanına getirdiler. Onu ortaya koyarak Hz. İsa'ya dediler: "Üstad, bu kadın zina işlemekte iken tutuldu. Bu gibilerin taşlanması, Musa, şeriatta bize emretmiştir. Sen ne dersin?" İsa'yı suçlu çıkarmak için kendisini denemek üzere böyle dediler. Fakat İsa, eğilip parmağı ile yere yazı yazıyordu. Kendinden sormaya devam etmeleri üzerine doğruldu ve onlara dedi: "Kadının üzerine sizden günahsız olan ilk taşı atın!" dedi ve yere eğilip yazı yazmaya devam etti. Bunu işitince, ihtiyarlardan başlayıp sonuncusuna kadar birer birer çıktılar. İsa'yı yalnız bıraktılar, kadın da hala ortada idi. İsa doğrulup ona dedi: "Kadın, onlar nerede? Kimse sana hükmü tatbik etmedi mi?" Kadın: "Kimse, efendim" dedi, İsa: "Ben de sana hükmetmem, git, bundan sonra artık günah işleme!" dedi.(Kazancı, A.g.e., 620)

2.1.1.B.i. Hz. Muhammed

Araf'ta Abed'in annesi Zehra, Amerika'ya oğlunu ziyarete geldiğinde, Gail'e evdeki örümcekleri öldürmemesini, zira onların Peygamber Efendimizin hayatını kurtardığını söyler.⁹⁵

Siyah Süt'te Hz. Muhammed, Duha Suresi'nin iniş hadisesi ile romanda yer almaktadır. Can Derviş Hanım, yazamamaktan şikâyet eden yazarımıza Duha Suresi'nin inişini anlatır:

“Peygamber Efendimize bir müddet hiç vahiy gelmez. Korkar, sararır, sıkışır yüreği. Sanır ki Allah onu unuttu. Sonra Duha suresi iner. Rabbin seni unutmadı, der. Sana darılmadı. Yazdıran da O, durduran da O.”
(S.S.:2008,75)

Aşk'ta Şems, Cuma hutbesinden sonra camiden çıkan Mevlânâ ile ilk görüşmesinde, Hz. Muhammed'in mi yoksa Bayezid-i Bistamî'nin mi daha ilerde olduğunu sorar. Bunun üzerine Mevlânâ:

“...Bu ne biçim soru böyle?” diye tersledim.
“Son peygamber, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz ile bir sufiyi bir mi tutarsın?” Etrafımızda meraklı bir kalabalık

⁹⁵ Mekkeliler, Hz. Muhammed hicret edecek olursa, bir kısmı İslam'ı kabul etmiş olan Medine'ye gideceğini biliyorlardı. Hz. Muhammed, bunu düşünerek, Medine yoluna değil, Mekke'nin güneybatısına düşen Sevr dağına hareket etti. Hz. Ebu Bekir ile Sevr mağarasında üç gün geçirdi. Hz. Muhammed'in hicret ettiğini öğrenen Mekke Hükümeti, her tarafa asker seferber etmiş, onları bulup getirene yüz deve ödül vaat etmişti. Becerikli bir iz sürücüsü, Mekke askerlerini Sevr mağarasına kadar getirmişti. Ancak bu sırada bir mucize olmuş bir örümcek mağaranın ağzına ağ örmüş ve bir güvercinde yuvasını mağara girişine kurmuştu. Askerler mağaranın yanına gelince, Hz. Ebu Bekir endişelenmeye başladı. Hz. Muhammed, onu teselli ediyordu: “Tasalanma, Allah bizimle beraberdir.” Bu sırada askerler, mağara girişindeki örümcek ağını ve güvercin yuvasını görünce içeride kimse olamayacağını düşünerek geri döndüler. (A.e., s.650)

toplanmıştı ama derviş izleyicileri umursamıyor gibiydi. İfadesini hiç bozmadan üsteledi: “Bir düşün: Peygamber Hazretleri şöyle buyurmamış mıydı? Yarabbi, Seni tebcil ederim. Seni lâııkıyla bilemedim'. Hâlbuki Bayezid-i Bistâmî ‘Ben kendimi tebcil ederim, benim şanıım yücedir. Zira hırkamda Allah var’ dedi. Madem biri Allah'a nazaran ufak hissederken kendini, diğeri Allah'ı içinde taşır, bu ikisinden hangisi daha ileridedir sence?”(Aş.:2009,200)

Şems, Mevlânâ'ya Hazreti Muhammed'in Allah'a “Yarabbi, Seni tebcil ederim. Seni layıkıyla bilemedim.” sözlerinin ne anlama geldiğini sorar. Mevlânâ, bu sözü tasavvufi yönden ele alır ve Peygamber Efendi'mizin Allah aşkının çok büyük olduğunu, kalbi geniş olduğu için içinde doymak bilmeyen bir susuzluk hâsıl olduğunu söyler.

Elif Şafak, eserlerinde Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen peygamberleri, genellikle Kur'an'da anlatıldığı kıssalarına dayanarak ele almıştır. Sözü edilen peygamberler, yaşanan çeşitli hadiselerle uygun durumlarda örnek olarak verilmiştir.

2.1.1.C. Kur'an-ı Kerim

İslam dininin kutsal kitabı, son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an-ı Kerim'dir. Yazar, sık sık Kur'an'da yer alan surelerden, ayetlerden örnekler verir.

Pinhan'da Karia Suresi yer alır. Mahalle sakinleri, son dönemde mahallede meydana gelen karışıklıkları; akkarınca Erda'nın görülmesi, garip doğumların meydana gelmesi vb. gibi, kıyamet alameti olarak değerlendirir ve ayın son cuma günü, dükkânlarına kimsenin görmeyeceği şekilde Karia suresini asarlar. Karia suresinde

kıyametin kopuşunda meydana gelecek olaylardan ve insanın akıbetinden söz edilmiştir.⁹⁶

Kevser Nine, mahallede yaşanan bu kargaşa için istihareye yatmaya karar verir; ama daha öncesinde Kur'an'a danışmakta fayda görür ve rastgele bir sayfa açar. Enbiya Suresi 109. ayeti okur. (Eğer yüz çevirirlerse de ki: 'Ben sizin hepinize eşit biçimde açıkladım. Artık tehdid edildiğiniz şeyin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem.')(P.:2010,108)

Pinhan, Nakş-ı Nigar mahallesine varınca, kendini tanımak/ hikâyesini yaşamak için vücudunun şehrine girer. Vücut şehrinde dolaşırken kaşına bir kitap çıkar. Kitabın ilk sayfasında yer alan şiirde Ra'd Suresi 6. ayet ve Fusillet Suresi 46. ayetlerinden birer cümle geçmektedir:

“... Kiminin imanı korkudur
‘Ve inne rabbeke leşediydül’ikaab’⁹⁷
Kiminin imanı safi aşktır
‘Ve ma rabbüke bizallamin lil’abiyd’...” (P.:2010,218)⁹⁸

Şehrin Aynaları'nda Yaşlı ve babası Amed Zambarel'in, çevresindeki insanlara, öğretmek maksadı ile Kur'an-ı Kerim'den ayetler okuduğu ifade edilir.(Ş.A.:1999,48, 93)

Kitabın 'Tufandan Sonra' başlıklı alt bölümünde yazar, bölümde işlenen konu ile alakalı bir epigraf kullanır. Epigraf, Maide Suresi, 30. ayeti içermektedir. “*Nihayet*

⁹⁶ “Kapıyı çalan! Nedir o kapı çalan? O kapı çalanın ne olduğunu bili misin? İnsanların, ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olduğunu, dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür (o Karia!). o gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası Haviye'dir. Nedir o bilir misin? Kızgın ateş! (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e., 600)

⁹⁷ “Gerçekten senin Tanrı'nın azabı çok şiddetlidir.”(Ra'd Suresi, 6.ayet)

⁹⁸ “Rabbın kullarına asla zulmedici değildir.”(Fusillet Suresi, 46.ayet)

nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü; bu yüzden de kaybedenlerden oldu.”
(Ş.A.:1999,219)⁹⁹

Mahrem'de Be-Ce'nin Nazar Sözlüğü'nün madde başlarından biri Zilzal'dir. Zilzal, Kur'an-ı Kerim'in doksan dokuzuncu suresinin adıdır. Kıyametin kopmasından, insanların yeniden dirilip hesap vermelerinden, herkesin -iyi ya da kötü- ettiğini bulacağından bahseder.¹⁰⁰ Be-Ce'nin açıklaması şöyledir:

“Zilzal: Depremler anlamına gelen zilzal, Kur'an'ın doksan dokuzuncu suresinin ismidir. Sureye göre, yeryüzü, içindeki bütün ağırlığı dışarıya kusacaktır. O zaman yerin altındaki görünmeyen katmanlar, yerin üstüne çıkıp görünür olacaktır.”(M.:2000,84)

Bit Palas'ta yazar, Mavi Metres ile zeytinyağı tüccarı arasındaki dört kadınla evlenme bahsinde Nisa suresine telmih yapar. Zeytinyağı tüccarı, dinimizin dört kadına kadar evlenmeyi müsaade ettiğini söyler. Bunun üzerine yazar, Mavi Metres'in bu ayetin tamamını bildiğini ifade eder. Nisa Suresi, 3. ayette erkeklere, helal olan kadınlardan ikişer, üçer alınabileceği izni verilmiştir.¹⁰¹

Romanda apartmanda köpek beslenmemesi konusunda, kuaför Celal köpeğin dinimizce mekruh olduğu, Araf Suresi örnek vererek dile getirir:

“Üstüne varsan dilini sarkıtarak solur, kendi haline bıraksan dilini sarkıtarak solur.”(B.P.:2002,291)¹⁰²

⁹⁹ Burada, Hz. Âdem'in iki oğlu Habil ile Kabil'in Allah'a kurban takdim etmeleri, Habil'in kurbanının kabul edilip Kabil'inin kabul edilmemesi üzerine Kabil'in kardeşini öldürmesi hadisesi anlatılmaktadır.

¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e, s.599

¹⁰¹ “Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.” (A.e.,s.76)

¹⁰² Araf Suresi 176. ayetten alınan bu ayet-i kerimenin tamamı şöyledir: “ Dileseydik elbette onu bu ayetler seviyesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı

Baba ve Piç'te hamile olan Zeliha, çocuğunu niçin aldırmadığını ailesine anlatırken Alak suresi 1–2. ayetleri söz konusu edilmiştir.

“Hani ‘O seni bir kan pıhtısından yarattı’
diyor ya Kur’an, öyle işte.”(B.:2006,28)

Cicianne bir gün namaz esnasında secdede ne yapacağını unutunca, torunu Zeliha ona yardımcı olmak için Kur’an-ı Kerim’i açar, namazla ilgili Cuma Suresi, 10. ayet-i kerimeyi okur:

“Bak ne diyor:‘Namaz kılınca yeryüzüne
dağılın. Allah’ın ihsanını, lütfunu
arayın.’”(B.:2006,147)¹⁰³

Yazar, Banu Teyze’nin huzursuz olduğu her zaman Ayete’l-Kürsi okuduğunu söyler. Ayete’l- Kürsi Bakara Suresi’nin 255. ayetidir.

İki tane cini bulunan Banu Teyze, habis cini Ağulu Bey’den kurtulma istediğinde Kur’an’ın tehlikeli cinlere karşı okunmasını nasihat ettiği bir duayı okuduğu söylenir, ancak ismi konusunda bir bilgi verilmemiştir (B.:2006,210). Daha sonra Ağulu Bey’den; evlerine gelen üvey yeğeni Armanuş’un ailesinin geçmişte neler yaşadığını, kendi ailesiyle ne bağlantısı olduğunu öğrenmek için yardım ister. Kafirun Suresi’ni okuyarak Allah’tan merakına yenik düştüğü, gayb âlemine dair bilgi almak istediği için bağışlamasını ister.(B.:2006,246)

köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.” (A.e., s.150)

¹⁰³ Ayetin tamamı şöyledir: “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah’ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.” (A.e.,s.552)

Banu Teyze, sıkıntıya düştüğü bir anda Kur'an'dan rastgele bir sayfa açıp “ *And olsun ki, biz insanı yarattık. Nefsinin onu ne gibi vesveselere düşürdüğünü biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız.*” (B.:2006,213) Kaf Suresi 16. ayeti okur.

Siyah Süt'te yazar Kur'an-ı Kerim'de geçen cennet tasvirinden bahseder:

“ ...Kur'an'da anlatılan Cennet-ü Ala gibi bir yerdir belki de. Irmakları Kevser, ağaçların dallarındaki meyveler mücevher. ‘Cennete girenler altın bileziklerle süslenecek, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giydirilecekler.’ diyor ya Kur'an-ı Kerim.”(S.S.:2008,50)

Bu ifade, Kehf Suresi 31. ayette geçmektedir. Yine burada kadınların muayyen günlerinde “kirletmemesi için” Kur'an-ı Kerim'i eline almaması gerektiğinden söz eder.(S.S.:2008,51)

Yazar, iç sesi Can Derviş Hanım'la konuşması esnasında roman yazamamaktan şikâyet eder. Can Derviş Hanım, evvela sükûnet ardından metanet etmesini salık verir ve Enfal Suresi'ni hatırlatır:

“Enfal Suresi'nde Allah müminleri güzel bir imtihana tabi tutmak için yaptı der. Hiç düşündün mü ne demek ‘güzel imtihan?’... Unutma ki şu âlemde tüm cevaplar görece. Mutlak olan tek varlık âlemlerin Rabbi... Her şeyin hayırlısını dilemeli Allah'tan”(S.S.:2008,74)

Can Derviş Hanım, konuşmasının devamında Enam Suresi'ni okur. Yazara içinde bulunduğu sıkıntılı durumundan ötürü Duha Suresi'ni okumasını tavsiye eder:

“Duha Suresi'ni oku. Peygamber Efendimize bir müddet hiç vahiy gelmez. Korkar, sararır, sıkışır yüreği. Sanır ki Allah onu unuttu.

Sonra Duha suresi iner. Rabbin seni unutmadı, der. Sana darılmadı. Yazdıran da O, durduran da O.”(S.S.:2008,75)

Şafak, yazar olarak kendisini geliştirebilmek için Boston’a gidecektir, ancak gidip gitmeme konusunda kararsızdır. Can Derviş Hanım’la konuşmaya gidince, parmak kadın; etrafımızın alametlerle dolu olduğunu, tevafuk ve tesadüfün başka anlamlara geldiğini, kâinatı açık bir kitap olarak kabul edip her sayfasını, her gününü ayrı ayrı okumak gerektiğini söyler ve Bakara Suresi, 164. ayeti hatırlatır:

“Bakara Suresi’ni hatırla diye devam ediyor Can Derviş Hanım. ‘Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah’ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.’”(S.S.:2008,121)

Can Derviş Hanım, yazara hayatta geçmemiz gereken sınavlar olduğunu, tek yapılması gerekenin iman sahibi olmak olduğunu söyler. Zorluğun olduğu yerde kolaylığında bulunduğunu hatırlatarak İnşirah Suresi’ni aklından çıkarmamasını tavsiye eder.

Aşk’ta Şems, Konya’ya giderken yolda bir genç bir köylüye rastlar. Delikanlı Konya’ya kadar kendisini götürebileceğini söyler, oysa Şems öküzün yaşlı olduğuna dikkat çekerek alay eder ve hemen pişman olur, öküzden özür diler. Delikanlı, ilk defa bir hayvandan özür dileyen birisini gördüğünü, bu zamana kadar haklı bile olsa kendisinin özür dilediğini söyleyerek şaşkınlığını dile getirir. Şems, delikanlının bu sözlerinden müteessir olur ve Kur’an-ı Kerim’den ayet okur:

“Kur’an-ı Kerim der ki, Biz insanı en güzel biçimde yarattık.¹⁰⁴ Uludur insan. Kıymetlidir. Ne eziktir, ne aciz. Zaten Allah’ın doksan dokuz sıfatı arasında acz yoktur.”(Aş.:2009,135)

Mevlânâ, camide vaaz esnasında insanların, ne dağların ne de göklerin sırtlanamayacağı bir ilimle şereflendirildiğini Kur’an-ı Kerim’den ayet okuyarak anlatır.

“Âdemoğulları Havvakızları öyle bir ilimle şerefyap olmuştur ki, ne dağlar ne gökler sırtlanabilir. O yüzdendir ki Kur’an’da şöyle der: ‘Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yükledi.’”(Aş.:2009,141)¹⁰⁵

Romanda geçen diğer bir ayet, İnşirah Suresi, 1. ayettir. Şems ve Mevlânâ konuşmalarında ayetlerden örnekler verirler. Şems, bir köylüyle konuşmasında Kur’an’da Allah’ın “Bana kul hakkı ile gelmeyin” buyurduğunu söyler. İslam dininde kul hakkı yemek günahların en büyüğü sayılmış, Kur’an-ı Kerim’de de kul hakkına dikkat edilmesi sık sık vurgulanmıştır. Ayet olarak geçmese de Kul hakkıyla karşıma gelme sözü, tümüyle Kur’an’ın ruhunu yansıtır.

Şems’in söylediği bir başka ayet:

“Ne yer ne gök kucaklayabilir beni. Ancak ve ancak inanan kullarımın yüreğine sığabilirim.” (Aş.:2009,228)’dir.

Kimya Hatun, Şems geldikten sonra Efendi babası Hz. Mevlânâ ile derslerinin aksamasın üzerine kendisi çalışmaya karar verir. Kur’an’dan rasgele bir sayfa açarak okumaya başlar. Açtığı sayfada Nisa Suresi vardır ve Kimya, tam olarak yorumlayamaz,

¹⁰⁴ A.e., Tin Suresi, 4. Ayet, s.596

¹⁰⁵ A.e., Ahzap Suresi, 72. Ayet, s.417

bunun üzerine Şems'e Nisa Suresi 34. ayetin açıklamasını sorar. Şems önce ayetin tamamını okur, sonra farklı bir yorumunu daha okur. Kararı Kimya Hatun'a bırakır.

“Erkekler, kadınlar üzerinde hâkim dururlar, çünkü bir kere Allah birini diğerinden üstün yaratmış ve bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar. Bunun için iyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın korumasını emrettiği şeyleri, kocalarının yokluğunda da korurlar. Serkeşlik etmelerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince; önce kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında yalnız bırakın, yine dinlemezlerse dövün. İtaat ettikleri halde onları incitmek için bahane aramayın. Çünkü Allah, çok yüksek çok büyüktür.”¹⁰⁶

“Erkekler, kadınları gözetip kollayıcıdırlar. Şundan ki, Allah, insanların bazılarını bazılarından üstün kılmıştır ve erkekler mallarından bol bol harcamışlardır. İyi ve temiz kadınlar saygılıdırlar; Allah'ın kendilerini koruduğu gibi, gizliliği gereken şeyi korurlar. Sadakatsizlik ve iffetsizliklerinden korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve nihayet onları evden çıkarın/ buldukları yerden başka yere gönderin! Bunun üzerine size saygılı davranırlarsa artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın. Allah çok yücedir, sınırsızca büyüktür.” (Aş.:2009,244–245)¹⁰⁷

Sultan Veled, babası ile Şems arasındaki manevi bağı anlatırken Kehf Suresi'ni hatırlar. Kehf Suresi'nde Hz. Musa ile Hz. Hızır arasındaki yoldaşlık anlatılmaktadır.¹⁰⁸

Kehf Suresi 57. ayet, kitapta Şems ile Kimya Hatun arasında geçen bir konuşmada tekrar karşımıza çıkar:

¹⁰⁶ Elmalılı Hamdi Yazır tefsiri (sadeleştirilmiş)

¹⁰⁷ Yaşar Nuri Öztürk tefsiri

¹⁰⁸ Kehf, mağara demektir. Surede temel konu olarak, inançları sebebiyle öldürülmekten kurtulmak için bir mağaraya sığınan gençlerin mucizevi halleri, ayrıca Hz. Musa ile Zülkarneyn konu edilmektedir.

“Biz onların gözlerine perde çektik, kulaklarına ağırlık astık, demiyor mu Kimya? Mühürlü kulaklara ne söyleyen günah sayarlar... Aşk dersin onu bile yanlış anlarlar.”(Aş.:2009,277)

Kimya Hatun Şems’e âşık olunca yazar, Kur’an-ı Kerim’de Yusuf Suresi 31. ayette geçen Yusuf u Züleyha kıssasını Çöl Gülü vasıtası ile örnek verir:

“Züleyha kendisine yüz vermeyen bir erkek için tutkuyla yanmıştı. Şehirdeki kadınlar onun hakkında fena sözler edince, hepsini sofrasına davet etmiş, Yusuf’a da çağrıldığında odaya girmesini tembihlemişti. ‘ Her birine bir bıçak verdi ve ‘Çık karşılarna!’ dedi. Kadınlar onu görür görmez kendi ellerini doğradılar ve ‘Allah için bu bir insan değil, ancak değerli bir melektir! dediler.’” (Aş.:2009,380–381)

Romanda Mevlânâ, Şems’in gidişine üzüntüsünü dile getirirken hayatın bir devir daim olduğunu ve çekilen her çilenin, yaşanan her zorluğun bir yeri ve işlevi olduğunu söyler. İnsan olmanın gereği mücadele etmektir. Bu esnada Mevlânâ, Rum Suresi 69. ayeti okur:

“Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletteceğiz.”(Aş.:2009,353)

2.1.1.D. İBADETLER

2.1.1.D.a. Namaz

İslâm’ın beş temel esasından biri namazdır. Namaz, belli şartları ve rükünleri bulunan, içerisinde zikir, tespih, dua, kıyam, rüku, secde gibi alt ibadetleri toplayan

önemli bir ibadettir. İnsana devamlı olarak Allah'ı hatırlatır, kalplere sorumluluk duygusunun yerleşmesini sağlar, kötülük ve günahla, kişi arasında bir perdedir. Namaz insanın maddî ve manevî temizliğinin vasıtasıdır.¹⁰⁹ Romanlarda yer alan dindar ve mutasavvıf kahramanların İslam dininin vecibelerini yerine getirdiği yer yer söylene de pek fazla bahsedilmemiştir. Yazar, erkeklere göre kadınları daha muhafazakâr olarak kurgulamıştır. Namaz kılan kahramanlar genellikle yaşlı kadınlardır.

Pinhan'da tasavvufa dair bilgilerin olması, tekke ve dervişlerin çokluğu dine uygun davranışların işlenmesini de beraberinde getirmektedir. Dinin yükümlülüklerinden biri olan namaz da romanda görülmektedir.¹¹⁰ Fakat mutasavvıflardan çok azının namaz kıldığından bahsedilir. Bu kişilerden biri Hezarpâre Horoz Baba Tekkesi'nin postnişini Şeyh Mehmed Mühür Efendi'dir. Şeyh Mehmed Mühür Efendi, her çarşamba günü, öğle namazını kıldıktan sonra tekkesinde Mesnevî okutur. Müziğe düşkün olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin, her sabah namazını kıldıktan sonra musikihaneye gidip orada bulunan çalgıların hepsiyle teker teker ilgilenir. (P.:2010, 120-122)

Pinhan romanında Kevser Nine, istihareye yatmaya karar verir. İstihare için öncelikle iki rekât nafil namazı kılınmalı, ardından istihare duası okunmalıdır. Romanda istihare duasını okuyup yatan Kevser Nine'nin namaz kıldığına dair bir bilgi verilmemiştir. (P.:2010,107)

Romanda namaz ibadeti ile bir başka kısım da Ramazan ayında, Şebgir Kamer'in evine iftara davetli olan mahalle kadınlarının oruçlarını açtıktan sonra hep birlikte akşam namazını kıldıkları şeklinde yer alır. (P.:2010,187)

¹⁰⁹ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 197

¹¹⁰ Güneş Yavrı, "**Elif Şafak'ın Romanlarında Sosyal Problemler Üzerine Bir İnceleme**", 2010, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan

Mahrem'de Şişko'nun babaannesi dinî vecibelerini yerine getiren bir kahraman olarak görülür. Babaanne, namazlarını aksatmaz ve torununa da öğretmek ister. Şişko da onun yaptıklarına bakarak namaz kılmayı öğrenir. Ancak çocuk akli ile pek bir şey anlamaz.

“Seccadenin üzerinde babaannenin yaptıklarını taklit ederken, deniz kabuklarının seslerini dinledi. Hep bir ağızdan konuşuyordu deniz kabukları. Ne dedikleri anlaşılıyordu.” (M.:2000, 184)

Araf'ta Abed'in annesi Zehra, Amerika'ya oğlunu ziyarete gelir ve eve girer girmez kıblenin ne tarafta olduğunu sorar. Anlatıcının bu ifadesinden Zehra'nın namaz kıldığı anlaşılmaktadır.

Baba ve Piç'te Cicianne, beş vakit namazını kılar; ancak Alzheimer hastası olduğu için zaman zaman namaz esnasında ne yapacağını unutur. Yazar, bu hadiseyi anlatırken Cicianne'nin yüzü kibleye dönük bir şekilde seccadede oturma kaldığını söyler. Torunu Zeliha, yardımına gelir. Cicianne, torununa secde üç kez “Süphane Rabbiyel ala” dediğini, sonrasında ne yapması gerektiğini sorar. Dini vecibelerle alakası olmayan Zeliha, babaannesine Kur'an-ı Kerim'i açıp bir ayet okuyarak yardımcı olmaya çalışır. Artık namazının öyle ya da böyle bittiğini, bu yüzden endişelenmemesi gerektiğini söyler.(B.:2006, 147)

Banu Teyze de günde beş vakit namaz kılmaktadır. Sabah namazına kalkarken “Namaz uykudan hayırlıdır.¹¹¹” diyerek yatağından kalkar ve abdest almaya gider. Namaz sonrasında yataklarında uyumakta olan diğer aile bireyleri için de dua eder.(B.:2006, 193)

¹¹¹ Essalatü hayrun minennevm

Aşk'ta Şems'in Mevlânâ'nın ve Kimya'nın namaz kıldıklarına dair ibareler yer alır. Şems ile Kimya bir gün konuşurken Şems, bazı kimselerin sırf cennete girmek için namaz kıldıklarını söyler. Şems'in nezdinde bu kişilerin kıldıkları namaz Allah'a bir rüşvettir. Oysa kendisi gibi Allah âşıklarının bu ibadeti gönülden yaptığını ve daimi namazda olduğunu belirtir. (Aş.:2009, 277)

Şems namaza son derece önem vermektedir. Bir gün hakkında çeşitli dedikodular çıkaran Şeyh Yasin ile konuşmak için onun ders verdiği medreseye gider. Sınıfta Şeyh Yasin ile dinî ve tasavvufî konularda hararetle bir tartışmaya giren Şems, talebelere dönerek namazla ilgili şu hikâyeyi anlatır:

“Dört tüccar boş bir camide namaz kılıyormuş. Derken içeri müezzin girmiş, ilk tüccar duasını yarım bırakıp hemen sormuş: “Müezzin Efendi! Ezan okundu mu? Yoksa vaktimiz var mıydı daha?”

İkinci tacir dua etmeyi bırakıp, arkadaşına dönmüş: “Yahu, duanı yarım bıraktın, niye konuştun? Şimdi namazın boşa gitti. Haydi, baştan başla bakalım!”

Bunu duyunca üçüncü tacir müdahale etmiş: “Yuh, salak, ne diye onu suçlarsın? Kendi namazına bakacaktın. Bak, seninki de boşa gitti.”

Dördüncü tacir dayanamamış, kendi kendine mırıldanmış: “Bak, şu akılsızlara! Üçü de namazlarını ziyan etti. Allah'ım sana şükürler olsun, beni faka bastırtmadın, onlar gibi şaşırtmadın.” (Aş.:2009, 318)

Sonrasında talebelere dönüp bu tacirlerden hangisinin namazının bozulduğunu sorar. Öğrencilerin birinci ve dördüncü tacir arasında kararsız kalmışlardır. Yalnız Talebe Hüsam farklı bir cevap verir. Hüsam, hepsinin de farklı sebeplerle haklı olduğunu ama namazın kabul edilip edilmediğini yalnız Allah'ın bilebileceğini söyler. Bu cevap Şems'i memnun eder ve çocukta sufî yüreğinin olduğunu söyler. (Aş.:2009, 320)

Romanda Aziz'in sabah namazına olan sevgisini görüyoruz. Aziz sağlığı kötüleşince Konya'da bir hastaneye yatırılır, Ella da onun yanında kalmaktadır. Sabah olunca Ella, sabah ezanını duyar, uykusundan uyanır ve ürperir. O sırada uyanan Aziz'e ezanın kendisini ürpertiğini söyler. Aziz de ezanı duymaya alışık olmayan birinin uykusundan hemen uyanacağını ama artık bu sese alışanların uyanmayacağını söyler. Sabah ezanının kendisi için çok özel olduğunu söyleyen Aziz, Ella'ya sabah namazının diğer namazlardan daha kıymetli ve aynı zamanda zahmetli olduğundan bahseder. Ella, Aziz'in bu sözünü anlamayınca Aziz, açıklamaya çalışır:

“Herhalde bizi tatlı uykumuzdan uyandırdığı için. Rüyalarımızı bölüp bir başka hakikate davet eder ya, zor gelir. O yüzden sabah ezanında diğerlerinde olmayan fazladan bir satır mevcuttur: Namaz uykudan hayırlıdır.”
(Aş.:2009, 410)

Elif Şafak'ın hemen tüm eserlerinde namaz kılan, namazı önemseyen bir kahramana mutlak surette rastlanmaktadır.

2.1.1.D.b. Oruç

Orucun İslâm dinindeki terim anlamı, tan yerinin ağarmasından (fecrin doğmasından) güneşin batmasına kadar oruç tutmaya niyet ederek ve oruçlu olduğunu bilerek yemekten, İçmekten ve cinsî temastan uzak durmaktır¹¹² Dinen orucu bozan davranışlardan nefsi engellemeye “imsak” denir. İmsakin karşıtı “iftar”dır Akıllı, buluş çağına erişmiş Müslüman'ın Ramazan orucunu tutması farzdır. Oruç İslam'ın şartlarından biridir ve Ramazan ayı boyunca yerine getirilir.

Pinhan romanında, Ramazan ayı gelince Akrep Arif nam-ı diğer Nakş-ı Nigar mahallesinin halkı oruç tutar. Yazar bunu şöyle dile getirir:

¹¹² D.K.S., A.g.e., s. 426

“...On bir ayın sultanı, mahallenin üstüne çöken karabasanlardan kurtulmak için biçilmiş kaftandı. Bu sebepten ötürü, bu senenin Ramazan ayı boyunca mahalleliler oruçlarını aksatmadan tutmaya gayret ediyorlardı.”(P.:2010, 181)

“Nihayet top atıldığında oruçlarını su ve hurma ile açtılar. Ardından Şebgir Kamerle beraber akşam namazını kıldılar. Namaz bitip, seccadeler toplandıktan sonra sofraya oturdular.”(P.:2010, 187)

Yazar, bütün gün meyhanelerde içki içenlerin bile bu ayda içki içmeyip oruç tuttuklarını ifade eder. (P.:2010,160) Akkarınca Erda'nın görülmesinden sonra da mahallenin başına gelen felaketi def etmek için Ramazan boyunca herkes oruç tutar. (P.:2010,18)

Mahrem'de Şişko'nun babaannesi sık sık oruç tutar. Yazar, babaannenin geçmiş ve gelecek Ramazanların borçlarını ödediğini söyler. Oruçlu olduğu günlerde, torununun da kendisiyle birlikte oruç tutmasını isteyen babaanne, kendi yanında iken oruçlu gibi davranıp ilk fırsatta yemek yiyen torununun gizli gizli yemek yemesine kızar, kendini kandırma bile Allah'ı kandıramayacağını söyler. (M.:2000,183)

Araf'ta yazar, oruç üzerine fikirlerini Abed'e söyler. Ramazan ayı boyunca yapılan bütün bu iş, temelde yemek yemekten uzak gibi görünse de aslında bundan daha soyuttur. Asıl amaç, hırsı, arzuyu bastırmak, sabretmeyi öğrenmektir.(A.:2004,147)

Elif Şafak, sözü edilen üç eserde oruç tutan kahramanlarının yanında oruçla ilgili fikrini de söyler. İslamiyet'te orucun niçin tutulduğunu açıklar.

2.1.1.D.c. Hac

İslam'ın beş farzından biri olan hac, Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki kutsal olan özel yerleri, belirli vakti içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer vecibeleri yerine getirmek demektir.

Hac ibadeti yalnızca *Bit Palas*'ta geçmektedir. Trafik kazasında eşini kaybeden, kendisinde yaralanan Hacı, hastaneden çıkar çıkmaz hacca gider. Dönüşte İstanbul'a oğlunun yanına gelir. Hacdan dönen Hacı Hacı, torununun gözüyle anlatılır. Hacdan dönen tüm yaşlı adamlar aynı şekilde giyinmiş, aynı şekilde sakal bırakmıştır.

Hac ibadeti yalnızca tek eserde karşımıza çıkmakla birlikte, yazar burada hacdan dönenlerin isminin başına "Hacı" sıfatının eklendiğini, Peygamber'imizin sünneti olduğu üzere sakal bıraktığını ve ihram giydiğini söz konusu etmiştir.

2.1.2. BAZI UYGULAMALAR- VECİBELER

2.1.2.A. Kurban – Adak

Adak, kişinin, dinen yükümlü olmadığı halde farz veya vacip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a söz vererek kendisine vacip kılmasıdır. Beklenen veya beklenmeyen bazı kötü durumlardan korunmaya vesile olması için adakta bulunma veya aynı mahiyette başka davranışlar, hemen bütün milletlerin din ve kültürlerinde bulunmaktadır. Dinlere ve milletlerin kültürlerine göre şekil bakımından farklılık bulunsa bile, insanların adak adalarının sebebi, ya bir şeye kavuşmaktan dolayı şükretmek veya bir şeye ulaşabilmek için Tanrı'dan yahut inandığı ilahtan yardım

istemektir “İslâmiyet’te adak birtakım kayıt ve şartlara uygun olması halinde meşru görülmüştür. Şartlara uygun olarak yapılan adağı yerine getirmek vaciptir.”¹¹³

Araf’ta Abed’in annesi Zehra, Amerika’da öğrenim gören oğlu burs aldığı gün bir adak adamıştır. Fakat borcunu erteleyip durur. Amerika’ya oğlunu ziyarete gelince adağını bir koç kurban ederek yerine getirmek ister. Abed, annesinin bu isteğini yerine getirebilmek için imama danışmayı düşünür. Zira İslami geleneklere göre kesim yapan birini bulması gerekmektedir. Abed, arkadaşı Ömer’in fikriyle helal et satan Müslüman bir kasaptan bütünü tamamlayacak şekilde et alır.

Zehra, kendilerine etin çok az bir kısmını ayırır, geri kalanını yedi farklı haneye ve mutlaka ihtiyacı olan birilerine verilmesini ister. (A.:2004,203–204)¹¹⁴

2.1.2.B. İstihare

İstihare “İslam’da, kişinin vereceği bir kararın hakkında hayırlı olup olmayacağı konusunda Allah’tan kalbini yönlendirmesini dilemesi ve bu niyetle abdest alıp Allah’a dua ettikten sonra yatması.”¹¹⁵ manasına gelir.

Pinhan romanında Kevser Nine, mahallenin geleceği ile ilgili olarak istihareye yatmaya karar verir. İstihare yazar tarafından düş falı olarak nitelendirilir.¹¹⁶

¹¹³ İ.Kâfi Dönmez, **İslam’da İnanç, Günlük Yaşayış ve İbadetler Ansiklopedisi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009, C.1, s.43)

¹¹⁴ Adak kurbanının etinden, adağı yapanın kendisi, eşi, babası, anası, dedeleri, nineleri, çocukları ve torunları yiyemeyeceği mal veya parası olup dinen zengin sayılanlar de yiyemezler. Adak kurbanının tamamının fakirlere dağıtılması gerekir. Burada adak kurbanının dağıtımı ve paylaşılması hususunda yedi kişiye dağıtıldığı görülür. Ancak adak kurbanının mutlak surette dağıtılması gerekmez. İ.Kâfi Dönmez bu hususta şunları söylemektedir: “Kurban, sırf Allah rızasını kazanmak için kesildiğinden dolayı, kurban eti, ya sahipleri ve yakınları tarafından yenilmek, eş ve dosta hediye edilmek ve kurban keseme-yen kimselere dağıtılmak suretiyle tüketilir veya tamamı sahipleri tarafından yenilir, ya da tamamı fakirlere dağıtılır.”(A.e., s.44)

Adanan şey ismen belirtilmiş ise, adak ister mutlak, ister mukayyet olsun, yerine getirilmesi vaciptir.

¹¹⁵ **D.K.S.**, A.g.e., s.333

Kevser Nine, istihareye yatmadan önce Kur'an'a danışmakta fayda görür. Kur'an-ı Kerim'i rasgele açarak yedi sayfa geriye gider. O sayfa üzerinde parmağını herhangi bir yere yerleştirir ve denk gelen ayeti- Enbiya Suresi, 109. ayet- okur. (P.:2010,108) Kevser Nine ayeti okuduktan sonra İstihare duasını eder ve uykuya yatar. İstihare, bir işin hakkında hayırlı olup olmadığını anlamak için abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra bu husustaki duayı okuyarak o işle ilgili rüya görmek üzere uykuya yatmaktır. Burada Kevser Nine'nin namaz kıldığına dair bir bilgi verilmemiştir.

Siyah Süt'te yazar bir dönem depresyona girdiğini söyler. Anneanesi bunun nazar olduğunu düşünür ve yazar istihareye yattığını ifade eder. İstihareye yatmadan önce o da Kur'an'ı açar. (S.S.:2008,27)

2.1.2.C. Aşure

Dinî bir terim olarak aşure, muharrem ayının onuncu gününü ifade eder ve bu günde tutulması tavsiye edilen oruca "âşûrâ orucu" denir. Aşure, Arap dilinde on manasına gelen "aşr" kelimesinden alınmıştır. Rivayetlere göre Cenab-ı Hak, bu mübarek günde on peygamberine on büyük ihsanda bulunmuştur. Hz. Âdem'den bu yana pek çok olayın bugünde vuku bulduğuna inanılır.

Hız. Âdem'in tövbesi bugün kabul edilmiştir. Hız. Nuh'un gemisi bu günde, Cûdî dağının üzerine, karaya oturmuştur. Hız. İbrahim bu günde dünyaya gelmiş ve Nemrud'un ateşinden kurtulmuştur. Hız. Yakub'un gözleri aşure günü tekrar görmeye başlamış ve yine bu günde oğlu Hız. Yusuf'a kavuşmuştur. Hız. Yunus balığın karnından

¹¹⁶ Pek çok kaynakta istiharenin fal olmadığı söylenir. Türk Diyanet Vakfı'na ait ilmihallerde istihare namazını fala bakar gibi kılmak, istihareyi fal olarak değerlendirmenin caiz olmadığı belirtilir. (**İlmihal 1, İman ve İbadetler**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999)

bugün kurtulmuştur. Hz. Yusuf kuyudan Aşure günü çıkarılmıştır. Cenab-ı Hak, Musa peygambere Aşure gününde mucize ihsan etmiş, denizi yarararak Firavun ve askerlerini sulara boğmuştur. Hz. Davud'un tövbesi bugün kabul görmüştür. Hz. İsa Aşure günü doğmuş ve o günde de göklere kaldırılmıştır. Peygamberimiz (s.a.v.)'in tasavvur edilebilen gelmiş geçmiş bütün günahları Aşure gününde affedilmiştir.

Ayrıca, Hz. İdris'in göklere kaldırılışının, Hz. Eyüp'ün hastalıktan kurtuluşunun ve Hz. Süleyman'a saltanatının ihsan edililişinin de Aşure gününde vaki olduğu rivayet edilmektedir. Peygamberimiz, Yahudilerin, Hz. Musa ve İsrail oğulları'nın Firavun'un zulmünden aşure günü kurtuldukları, yine Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına bu günde oturduğu yönündeki iddialarını yalanlamamış olmakla birlikte, değişik eserlerde anılan (bu günde Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edildiği, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarıldığı, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın doğduğu gibi) rivayetleri doğrulayan sağlam bir delil bulunmamaktadır.¹¹⁷

Bit Palas'ta Nadya, eşine her gün aşure pişirir. Aşure'nin Türkler tarafından nasıl tüketildiğinden çok efsanesi daha fazla ilgisini çekmektedir:

“Efsanedeki aşure, imkânsızın başarılmasıydı. Tanıklık ettikleri felaketten kaçabilmek için Nuh'un gemisine çifter çifter binen canlılar, dirençlerinin tükendiği anda, dört bir yanı suyla çevrili, kilerleri tamtakırken pişirmişlerdi aşureyi. Her bir canlı türü, elinde kalan erzak kırıntılarını vermiş ve yan yana gelmez zannedilen bütün bu öteberinin karman çorman kullanımından işte bu müthiş karışım çıkmıştı ortaya. Nasıl pişirileceği belli olmamakla birlikte, belirgin bir tarifi yok gibiydi.”(B.P.:2002,171)

Baba ve Piç'te Banu Teyze, aşure pişirirken yeğeni Asya'ya aşurenin ortaya çıkış hadisesini anlatır:

¹¹⁷ Dönmez, A.g.e., C.1, s.30

“Bir varmış bir yokmuş, uzak bir diyarda, dar zamanda, insanların sapkınlıkları diz boyuymuş. Bu rezalet ve melâmeti yeterince seyreden Allahu Teala kullarının kendilerine çekidüzen vermesini sağlamak ve nedamet getirmelerine fırsat tanımak için belagat ve feraset sahibi Hazreti Nuh’u göndermiş. Ama Nuh Peygamber ne vakit doğruları vazetmek için ağzını açsa, sözleri küfürle bölünmüş. Ona demediklerini bırakmamışlar: deli, çatlak, kaçık... Ama herkesten fazla karısının ihaneti perişan etmiş Nuh’u, Nuh’un karısı da putperestlerin saflarına katılmış. Gene de çok uğraşmış Nuh Peygamber. Karısı ile ahaliyi ikna etmem için elinden geleni yapmış. Tam 800 yıl boyunca didinmiş... nasıl bu kadar uzun sürmüş diye sormayın. Zaman okyanusta bir damladır sadece. Budur anın tanımı. Hangisinin büyük hangisinin küçük olduğunu görmek için ölçemezsin damlaları. Nuh da halkını doğru yola çekmeye çalışarak, onlar için dua ederek tastamam 800 yıl geçirmiş. Günün birinde Tanrı ona Cebrail’i göndermiş. ‘Bir gemi yap ve her tür canlıdan bir çift al güverteye’ diye fısıldamış melek. Hazreti Nuh’un gemisinde her inançtan her mezhepten ahlak sahibi insanlar varmış. Hazreti Davud da oradaymış, Hazreti Musa da, Hazreti Süleyman, Hazreti İsa, Hazreti Muhammed de, Allah’ın Selamı Hepsinin Üzerine Olsun. Gemiye erzak doldurup beklemeye başlamışlar. Çok geçmeden tufan kopmuş. Allah şöyle buyurmuş: ‘Ey gökyüzü! Yağmurunu aşağı boşalt. Artık tutma kendini. Gazabını gönder!’ Sonra yeryüzüne emretmiş: ‘Ey yeryüzü, suları sakın emme.’ Dalgalar öyle hızlı yükselmiş ki gemide olmayanların hiçbiri hayatta kalmamış. Günlerce yol almışlar, her yer cumbul cumbul suymuş. Yiyecek azalmaya başlamış. Yemek yapacak malzeme kalmamış. Nuh da herkesten elinde ne varsa getirmesini istemiş; bütün malzemeyi birbirine katıp koca bir kazan dolusu aşure pişirmişler...

Banu Teyze'nin nezdinde, insanlık tarihindeki tekmil mühim olaylar aşure günü vuku bulmuştu. Allahü Teala, Hazreti Âdem'in tövbesini o gün kabul etmişti mesela. Hazreti Yunus onu yutan yunus tarafından aşure günü azat edilmişti, Hazreti Mevlânâ Şems'le bu kutlu günde karşılaşmış, Hazreti İsa Tanrı katına aynı gün alınmış, keza Hazreti Musa'ya On Emir aşure günü indirilmişti.” (B.:2006,339–340)¹¹⁸

2.1.3. BAZI İNANÇ VE İNANIŞLAR

Muska yazma, kurşun dökme gibi gelenekler nazara kaşı insanları koruduğu inancı ile yapılmaktadır. Halk arasında yaygın olarak devam eden bu gelenekler Elif Şafak'ın eserlerinde de sıkça karşımıza çıkar. Daha önce de belirttiğimiz üzere; yazar, anneanesi ve babaannesinden aldığı ilk dini eğitiminde batıl inançlar ağır basmaktadır. İslam âlimleri fal bakmanın, muska yazmanın, türbelere gidip çaput bağlama, adak kesme, taş yapıştırmanın, nazara karşı dua etmek dışında yapılan çeşitli uygulamaların hurafe olduğu görüşündedirler. Bu uygulamalar dinin özüne ve amacına ters düşmektedirler. Çünkü aslı esası olmadığı gibi olumlu bir yönü de bulunmamaktadır. Bilgi yetersizliği içinde ortaya konan bu inançlar, gerçekle bağdaşmamaktadır.

2.1.3.A. Evliya Türbeleri

Evliya ve evliya türbeleri hemen her romanda karşımıza çıkar. Evliya türbeleri ve bu türbelere insanların medet umarak çeşitli niyetleri için ziyaret etmeleri yazarın üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Evliya türbeleri halk arasında kutsal mekân olarak kabul edilir. Yazar da romanda bunu kullanır. Her evliyanın bir özelliği olduğu,

¹¹⁸ (İhsan Ünlü, Muharrem Ayı ve Özellikleri, www.idealdusunce.com)

farklı bir derde deva bulunduğunu dile getirir. Kahramanlar genellikle evliyadan çekinir, ona dua ederek yardım diler, medet umar.

Pinhan'da, Defterdar Celal mahallesinde bir evliya türbesi bulunmaktadır. Türbe duvarında bir sadaka taşı vardır ve mahalleden geçen hemen herkes 'başlarının gözlerinin sadakası' olarak bir şey bırakır. Sadaka taşına bırakılanlar, ihtiyacı olanlara usulünce olarak paylaştırılır.

Şehrin Aynaları'nda da evliya türbesi görülür. Zişan Kadın, yağmurlu gecelerde evliyanın ayaklanıp sokaklarda dolaştığına, bazılarının evinin kapısını çaldığına inanır. Zişan Kadın gibi pek çok Müslüman kadın, türbeyi ziyarete giderken yanında darı götürür. Türbe etrafında darı döküp dua ederler. Bu kadınlar arasında yağmurlu gecelerde evliyanın türbesi gözetlenirse, evliyanın bundan çok rahatsız olacağı ve toplanıp başka diyarlara göç edeceği, giderken yanında hayır dualarını da götüreceği inancı yaygındır.

Bit Palas'ta evliya mezarları ve evliyaların hikâyesi ironik bir dille anlatılmıştır. Romanda Müslüman mezarlığının biri güney diğeri kuzey yamacında, her ikisinin de yanındaki tabelada aynı kişi olduğuna dair yazı bulunan -Kalktıgöçeyledi Dede- iki evliya mezarları vardır. Müslüman mezarlığının taşınma işlemi sırasında açılan sandukaların içinin boş olduğu görülür. Kalktıgöçeyledi Dede'nin hikâyesi birinci bölümde anlatıldığı için burada tekrara düşmemek amacıyla anlatılmayacaktır. Kalktıgöçeyledi Dede, yeni bir mekâna taşınınca temsili bir mezar yaptırılır. Uzun yola çıkacak yolcular hayırlısıyla gidip gelebilmek için yola çıkmadan bir gün evvel buraya gelip evliyayı ziyaret ederler. Biletlerinin bir köşesini mezarın etrafındaki pas rengi balçığa parmaklarını batırarak damgalarlar. Yazarın ifadesine göre 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yolcuların yerini gurbetçiler ve yakınları almaya başlar. O yıllarda evliyanın en sadık ziyaretçilerinin, yurtdışına işçi olarak gidecek erkeklerin geride bıraktıkları eşleri olduğunu söyler. (B.P.:2002,31)

Eserde bir başka evliya hikâyesi Hacı Hacı adlı kahraman tarafından anlatılır. Bu evliya Fatih sultan Mehmet zamanında İstanbul'un fethine katılmıştır. Muharebe sırasında kendisini topla surlara fırlatmalarını istemiş, surların üzerine yapışınca Allah'tan kendisini boşluğa çevirmesini istemiş ve Allah duasını kabul etmiş. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'a yerleşince derviş için bir türbe yaptırmak istemiş, lakin cesedi olmadığı için temsili bir mezar yaptırılmış ve ismi Boşluk Dede olarak kalmış. Boşluk Dede'nin ziyaretçileri çocuğu olmayan kadınlardır. Hamile kalamayan kadınlar, türbeye gidip dua eder, sonra mezarın başında bir gece hiç uyumadan tek başlarına otururlarsa şafak sökerken duaları kabul olur ve bir sene içinde çocukları doğar.

Romanda her evliyanın birilerine faydasının dokunduğu örneklerle anlatılır. Kimi evliyalar gemilerdeki denizcileri, kimileri karadaki askerleri kollayıp korur. Kimine gebe kalamayanlar gider, kimi cüzamlıları iyileştirir. Herkes kendi derdine derman olacak evliyaya gitmelidir. (B.P.:2002,289)

Kadın evliyaların yalnızca ismi zikredilir; Hazreti Ayşe, Hazreti Fatma, Rabia Hatun, Kadıncık Ana, Karyağdı Hatun, Fatih Sultan Mehmet'in annesi Hüma Hatun, Hazreti Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun, Yedi Kızlar.

Romandaki "Ben" adlı kahraman, apartman çevresinin aşırı derecede çöp kokması nedeniyle, insanların evliyalara olan saygısını düşünerek, bahçe duvarına "Bu duvarın altında yatır var çöp dökmeyin" yazar. Yazıyı okuyan apartman sakinlerinin tepkileri Ben'i şaşırtmaz. Kapıcının karısı Meryem, bu isimsiz evliyanın toprağından alıp oğlu için dua eder. Meryem'in teşvikiyle Mavi Metres de evliyadan dileğini bir kâğıda yazarak "Hıdırellez kâğıdı"¹¹⁹ gibi katlayıp tülbindin içine sararak bahçeye gömer.

¹¹⁹ Hıdırellez, ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

Romanda Telli Baba'nın da ismi geçmektedir. Yazar, Telli Baba'yı evlenmek isteyen genç kızların ziyaret ettiğini söyler. Taksicinin ağzından hikâyesini dinlediğimiz genç kadın, evlenmek istediği erkeğin saçından bir tel kopartır, bir bez parçasıyla birlikte ağaca bağlayarak dilekte bulunup dua eder.

Araf ta Ömer ve eşi Gail İstanbul'a gezmeye geldiklerinde Beyoğlu sokaklarında dolaşırken bir evliya türbesi ile karşılaşır. Yazar burada da her evliyanın farklı niyetlerle ziyaret edildiğini, kimilerinin "koca bulmaya", kimilerinin "bulunamı kaybetmemeye" yaradığını söyler. Bazı türbeleri hasta ve düşkünler, bazılarını gönül yarası çekenler, bazılarını ise bebek sahibi olamayanlar ziyaret etmektedir. Yazar, niyetleri farklı olsa da tüm ziyaretçilerin ortak noktasının kadın olmaları olduğunu söyler. Buradaki evliya türbesinin mezar taşında kim olduğuna dair herhangi bir isim bulunmamakla beraber "*Türbenin etrafına mum yakmayın. Evliyanın sizin ışığınıza ihtiyacı yok.*" (A.:2004,333) yazısı mevcuttur. Evliya türbelerini ziyaret eden kişilerin dilekte bulunduktan sonra türbe etrafına mum yakmaları yaygın bir gelenektir.

Fırrarperest kitabında "Uzaktan Sevmek" başlıklı yazısında yazar, sevgilisini uzaktan sevmeyi, onu olduğu gibi kabul etmeyi yeğleyen bir erkeğin düşüncelerini anlatırken Merkez Efendi'yi örnek verir:

"Merkez Efendi'nin dediği gibi, 'her şey zaten dengede ve ahenkte, canım efendim. Her şey zaten merkezinde.'"(F.:2010,35)

Merkez Efendi, Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen büyük âlimlerden biridir. Koca Mustafa Paşa'daki bir dergâhın şeyhi olan Sümbül Sinan Efendi'nin 'âlemi sen yaratsaydın nasıl yaratırdın?' sözüne karşılık 'her şeyi yerinde, merkezinde bırakırdım' demesi üzerine 'Merkez' adını almıştır.¹²⁰

¹²⁰ Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen büyük velilerden. İsmi Musa olup, Merkez Muslihuddîn lakabıyla meşhur oldu. Denizli'nin Sarhanlı köyünde, 1463 (H.868) senesinde doğdu. 1551 (H.959)

2.1.3.B. Nazar

Sözlükte bakmak, görmek ve düşünmek anlamlarına gelen nazar kelimesi terim olarak göz değmesi, bakma neticesi bakılan şeyin etki altına alınması, bazı insanların bakışlarında bulunduğu inanılan zararlı gücü¹²¹ ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de nazar konusuna açıkça değinen bir ifade bulunmamakla birlikte bu konuya dolaylı şekilde değinen ayetler mevcuttur.(Yusuf/67, Kalem/51) Hz. Peygamber ise hadislerinde nazar

senesinde İstanbul'da vefat etti. Musa Efendi, küçük yaşlarda ilim öğrenmeğe başladı. Kuvvetli bir zekâsı ve ilim öğrenmeye aşırı bir hevesi vardı. Önce kendi memleketinde, sonra Bursa ve İstanbul'daki medreselerde tahsil yaparak; tefsir, hâdis, fıkıh ve tıp ilminde yetiştii. Kadı Beydâvî Tefsîri'nin büyük bir kısmını ezberledi. Medrese tahsiline devam ettiği sıralarda tekkelere gidip, oralardaki âlimlerin sohbetlerine katılırdı. Onların feyz ve bereketlerine kavuştuğça, ruhunda bir rahatlama, nefsinde bir ezilme olduğunu görererek sevinirdi. Otuz yaşına geldiğinde, medrese tahsilini bitirdi. Çevresinde sayılan bir âlim oldu. İlimdeki yüksekliğini, zamanının âlimleri tasdik ettiler. Nitekim Şeyhulislâm Ebussu'ûd Efendi'nin hürmet ve muhabbetini kazandı. Musa Efendi, Koca Mustafa Paşa'daki bir tekkede şeyhlik yapan Sünbül Sinan hazretlerinin şöhretini işitti. Fakat bazı kimselerin onun hakkında yaptıkları dedikodular sebebiyle, bir türlü gidip sohbetine katılamamıştı. Bir gün rüyasında Sünbül Efendinin, kendi evine geldiğini gördü. Sünbül Efendiyi içeri koymamak için hanımı ile kapının arkasına pek çok eşya dayadılar ve üzerine de oturdular. Fakat Sünbül Efendi kapıyı zorlayınca, kapı arkasına kadar açıldı ve arkasındakiler yere yuvarlandı. Bu sırada uyanan Musa Efendi, yaptığı hatayı anladı ve sabahleyin Sünbül Sinan hazretlerinin huzuruna gitmeye karar verdi. Sabahleyin Sünbül Sinan'ın camiine gidip vâz ettiği kürsünün arkasına o görmeden oturdu. Sünbül Sinan, vaaz esnasında Tâhâ sûresinin bâzı âyet-i kerîmelerini tefsîre başladı. Tefsirden sonra; *"Ey cemaat! Bu tefsirimi siz anladınız. Hatta Musa Efendi de anladı."* buyurdu. Sonra aynı âyet-i kerîmeleri daha yüksek manalar vererek tefsîr ettikten sonra tekrâr; *"Ey cemâat! Bu tefsirimi siz anlamadınız, Musa Efendi de anlamadı."* buyurdu. Musa Efendi, hakikaten bu anlatılanlardan bir şey anlamamıştı. Sünbül Sinan hazretleri, o gün Tâhâ sûresini yedi türlü tefsîr etti. Musa Efendinin kürsü arkasında olduğunu, zahiren görmediği hâlde anlamıştı. Vaaz bitti, namaz kılındı, herkes camiden çıktı. Sadece Sünbül Efendi kalınca, Musa Efendi huzuruna varıp elini öptükten sonra af diledi. Sünbül Efendi de: *"Ey Muslihuddîn Musa Efendi! Biz seni genç ve kuvvetli bir kimse sanırdık. Meğer sen de hanımın da çok yaşlanmışsınız. Akşam bizi kapıdan içeri sokmamak için gösterdiğiniz gayrete ne dersiniz? Fakat neticede kapı açıldı ve ikiniz de yere yuvarlandınız!"* buyurunca, Musa Efendi iyice şaşırđı. Pek çok özürler dileyerek ağlamaya başladı, affının kabulü ve talebeliğe alınması için istekte bulundu. Sünbül Efendi, onu kabul ettiğini, dergâhta hizmete başlamasını söyledikten sonra; *"Artık Allahü teâlânın zatı ve sıfatları hakkında marîfet sahibi olmak zamanıdır."* buyurdu. Bundan sonra Musa Efendi her gün Sünbül Sinan'ın dergâhına gelip, ondan ders almağa ve hizmete başladı. Bir gün Sünbül Efendi, sohbet esnasında Musa Efendiye; *"Âlemi sen yaratsaydın, nasıl yaratırdın?"* diye sordu. Musa Efendi; *"Bu mümkün değil! Ama mümkün olsaydı, her şeyi merkezinde bırakırdım. Âlem öyle bir tatlı nizam içinde ki, buna bir şey ilâve etmek veya bir şeyi eksiltmek düşünülemez."* dedi. Sünbül Efendi bu cevap üzerine; *"Aferin Musa Efendi! Demek her şeyi merkezinde bırakırdın. Öyleyse bundan sonra ismin Merkez Muslihuddîn olsun."* dedi. Böylece Musa Efendi, Merkez Efendi ismiyle meşhur oldu. (İslam Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Gazetesi Yayınları, t.y.y., C.6, s.67)

¹²¹ **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, s.1459

konusuna açık bir biçimde değinerek onun hak olduğunu ondan kurtulmak için dua ve niyazla Allah'a sığınmayı tavsiye etmiştir.¹²²

Pinhan'da Akrep Arif mahallesinin sakinleri, nazardan korunmak için mahallenin kocakarıları tarafından yapılan nazar boncukları ve muskaları boyunlarında taşır.(P.: 2010,86) Karınca yuvalarından alınarak dört köşeye serpilten topraklar; bir diş sarımsak, çörekotu, pavurya dişi, çatallı mercan, kurt dişi, hintkarıncası boynuzu ve mavi boncuktan meydana gelen nazarlık kümeleri nazara karşı bir önlemdir. Mahallenin altı kocakarisından Bedrenk Asiye, kâh nazar duaları okuyarak, kâh kurşun dökerek, kâh ateşte tuz çevirerek envai çeşit yolla nazarı uzak tutmaya çalışır.

Şehrin Aynaları'nda Zişan Kadın, nazara inanır ve bunun için yastıkların altına okunmuş çörek otları koyar. Evinin her tarafı muskalarla, üzerliklerle, nazarlıklarla doludur.

Bit Palas'ta Meryem, nazardan kurtulmak için evin duvarlarına nazar boncukları, nazar duaları, at nalları, üzerlikler asar. Yastık altlarına, kapı arkalarına, oğlunun ceplerine okunmuş çörek otları, zezem suyu, tuz topakları serper. Hem kendi üzerinde hem de evin muhtelif yerlerinde; hurmaya, çeşitli kâğıtlara, bakır levhaya, hayvan derisine yazılmış muskalar bulundurur.

Siyah Süt'te yazar, bir dönem yazamamaktan şikâyetçidir. Anneanesi bu durumun nazar olduğunu düşünür ve “*elemterefiş, kem gözlere şiş, kemlikler yok olsun!*”(S.S.:2008,27) diye dua eder.

2.1.3.C. Cin

¹²² Dönmez, A.g.e., C.3, s.76

Cin taifesi yazarın hemen tüm eserlerinde karşılaştığımız bir olgudur. Yazar cinler hakkında yer yer bilgi verir, onların nasıl bağlandıklarını anlatır. Cinleri kendisine bağlamak isteyen kişi, bazen bir çuvaldız batırır, bazen boynuna muska takar. Cini bağladığı unsuru çıkardığında cin azat edilmiş olur. Yazar cinleri iyi ve kötü olarak ikiye ayırdığını söyler. Bazı cinler, çeşitli kılıklara girerek insanlara tardim etmek yahut korkutmak için görünür. Cinlerden korunmak için dua etmek gerekir. Yazar eşik kavramının kendisi için önemli olduğunu, çünkü eşğin cinlerin meşveret yeri olduğunu söyler.

Pinhan romanında İsmihan Kadın'ın Kişniş, Kepoz ve Karakura adında üç tane cini vardır. Bu cinler vesilesi ile gayb âleminde haber alır. Kadın Kepoz adlı cini, sol bileğine çuvaldız batırarak kendisine bağlamış, sözünden dışarı çıkmasını engellemiştir.

Yazar, *Pinhan*'da ceviz ağacında yaşayan cinlerden bahseder. Ceviz ağacının altında cima edilirse, bu cinlerin çarpacağını söyler.(P.:2010,85) Şayet çarpılmazlarsa, ceviz ağacının lanetinden kurtulmak için beş yaprak toplayıp her bir yaprağın üzerine B-E-D-U-H harflerini yazıp her yaprağı ağacın üzerine asmalıdırlar. Kırk bir gün boyunca her gün bu harflerden birinin yerini değiştirerek huzura kavuşmayı beklemelilerdir.

Bazı cinler bebeklere ve yeni doğum yapmış kadınlara musallat olur. *Pinhan*'da her yeni doğan bebeğin başında mahallenin kocakarılarının üç gün nöbet tuttuğunu, böylelikle hem yeni doğan bebeğe hem de loğusa kadına dadanan cinleri - Pirelik, Pirabok, Alkarısı - kovduklarını öğreniriz.

Şehrin Aynaları romanında Yaşlı adlı kahramanın da cinleri vardır. Her iki cinin de boyunlarında tutsaklıklarının emaresi olan çuvaldız saplıdır. (Ş.A.:1999,44) Bu cinler zaman zaman insan kılığında dolaşır. Yaşlı, doğum esnasında kadınların kırk kere dua etmesini ve kaval çalmasını ister. Böylelikle kaval sesi kötü cinleri uzaklaştıracaktır.

Mahrem romanında cin, kavram olarak geçer. Be-Ce adlı kahraman “Nazar Sözlüğü” adında bir sözlük hazırlamaktadır. Sözlük maddelerinden birisi cindir. Be-Ce cinin tanımını şöyle yapar:

“cin: Kur’an-ı Kerim’e göre cinler, Hz. Âdem’den bin yıl önce yaratılmıştır. Kara balçıktan yaratılan insan göze görünen varlıktır, dumansız ateşten yaratılan cin ise göze görünmeyen. Cin taifesi bölük bölük, çeşit çeşittir. İçlerinden bazıları cinnet sebebidir.”(M.:2000,96)

Bit Palas’ta yazar Hacı Hacı’nın torunlarına anlattığı hikâyeler arasında cinlerle ilgi olanların çoğunlukta olduğunu belirtir. Dedelerinin anlattığı hikâyelerden yola çıkarak çocuklar “*asla bir vücut bulmayan, sinek kanadı gibi incecik tül den yapma saydamsı, hayal meyal bir cin figüründen*” (B.P.:2002,122) korkar. Hacı Hacı vasıtası ile yazar, yanlışlıkla cinlerin üzerine basıldığı takdirde kişinin çarpılacağını “ecinni” olacağını söyler ve cin taifesi hakkında bilgi verir:

“Cinlerin bir padişahı vardır, adına Beelzebub derler. Zinhar onun sözünden çıkmazlar. Ama zaman zaman da ondan habersiz türlü dolaplar çevirdikleri görülmüştür. Cin taifesi çeşit çeşit. İyisi de var, kötüsü de. Cin dediğin insan gibi, mümini de var, kâfiri de. Üç tür cin var: bir kısmı yılan yahut böcek biçiminde. Öbür türü rüzgâr yahut su biçiminde. Üçüncü tür ise insan biçiminde. En tehlikelisi bunlar. Anlayamazsın hakikaten cin mi yoksa insan mı. Bunlar geceleri düğün yaparlar davullu zurnalı... geceleri cinlerin düğünlerine denk gelerseniz, hemen başınızı çevirin. Sakın bakmayın. Tuvalet filan kalkınca bismillah demeden adım atmayın. Eşiklere dikkat etmek lazım. En çok eşiklerde dururlar. Cinden uzak durmanın yolu bismillahsız iş yapmamak. Bismillahsız yaptınız mı muhakkak gelir karışır bir yerinden.

En kötüsü Al Karısı. Yeni doğum yapmış bir kadına dadandı mı, maazallah bir daha bırakmaz yakasını. Bütün gece ata biner gibi çöreklenir loğusanın boğazına... kundaktaki bebeği futbol topu gibi yuvarlayıp yuvalayıp havalara ata... Bir de Kara Koncolos'a dikkat edeceksiniz. En zalimi o. Yaşlı kadın kılığına girip sokaklarda dolaşır. Köşe başlarını tutar. Köşe başlarından geçmek isteyen sorular sorar... Kara Koncolos görünce muhakkak içinde Kara kelimesi geçen bir cevap vermek lazım. O zaman rahat bırakır, geçersin..."(B.P.:2002,262-263)

Araf'ta yazar cinlerden şöyle bahseder:

"Öncelikle onları diğerlerinden, alacakaranlık kuşağındaki diğer mahlûklardan ayıralım. Uzaylılardan... gulyabanilerden, perilerden... tüm bu mahlukata siz ister inanın ister inanmayın günün birinde yolunuza çıkabilirler. Hayatınıza sızmak için hiçbirini önceden tanımanıza gerek yoktur, hem de hiç. Ama dumansız ateşten yaratılanlar, adlı adınca "cin" diye bilinenler için durum böyle değildir, onların sizinle kuracağı münasebet önceden tanınmalarına bağlıdır... Şahsi rotalarının bir noktasında bütün cinlerin iyi ile kötü asında bir seçim yapmaları gerekir. Çoğu yapmıştır bu seçimi ama daha saflarını seçememiş niceleri de vardır. Yine de kötülüğe karar kılmış olan cinleri dahi son tahlilde bu kadar ürkütücü kılan kötülükleri değil, kötüyümüş gibi görünmemekteki eşsiz yetenekleridir. Aslında içinde kem olsa da erdemli izlenimi vermeye muktedirdir her cin. Daha da beteri zamanla taraf değiştirebilmeleridir. Başta erdemliyken sonradan kem olabilirler ya da tam aksi.

Cinlerin dünyasında belirleyici etken cinsiyettir. Dişi cinlerin erkeklerden daha kaprisli, dolayısıyla da daha değişken olduğu söylenir. Hayran olunmak, iltifat görmek, el

üstünde tutulmak isterler. Bunu gerektiği gibi adabıyla yapmayı başaramayanlar dışı cinlerin öfkesini çeker üstlerine, öte yandan bunu gerektiği gibi, adabıyla yapanla da dışı cinlerin aşklarının nesnesi olabilir ki uzun vadede hangisinin daha kötü olacağını kestirmek zordur... Cin hem dost hem düşman veya dostken düşman, düşmanken dost olabilir... Cinler belirsizlikle maluldür.”(A.:2004,193–194)

Romanda yazar, ayrıca gebe kadınların dışı cinlerin en gözde avları arasında olduğunu ve asla yalnız bırakılmamaları gerektiğini söyler. Bunu Zehra'nın başından geçen olayı anlatarak örneklendirir. Abed'in annesi Zehra, Abed'e hamileyken dilenci kılığında yaşlı bir kadın gelir ve ondan ekmekle su ister. Kadının ağzının yerine kocaman bir oyuk olduğunu fark edince, Zehra hızla kapıyı kapatır. Abed doğduğunda göbeğindeki ağza benzeyen kırmızı lekeyi görünce kadının dilenci değil cin olabileceğini düşünür. Bu cine karşı borcunu yerine getirmediği için, cin yaşlandıkça daha da güçlenerek hemen her gün Abed'in kâbuslarını ele geçirmiştir. Yazar, yaşlı cinlerin gençlerden, dışı cinlerin ise erkek cinlerden daha güçlü olduğunu söyler.

Med-Cezir, yazarın gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarından oluşturulmuş bir kitaptır. Burada yazar, “Eşiklere Basarsan Şayet” adlı yazısında anneannesinin onu eşiklere basmaması konusunda uyardığından bahseder. Zira “*binalar insanlara, eşikler cinlere bahşedilmiş bu âlemde.*”(M.C.:2005,18) Daha sonra anneannesine hak verdiğini, cinlerin gerçekten eşiklerde bulunduğunu söyler. “Cinlerin Meşveret Yeri” yazısında da aynı noktaya değinir. Eşik, cinlerin yaşadığı mekândır ve duasız geçilmez.

Baba ve Piç, cinlerin en yoğun olarak bahsedildiği eserlerden birisidir. Burada Banu Teyze'nin iki tane cini bulunmaktadır. Bu cinlerden birisi dışı diğeri erkektir. Dışı cin iyi, erkek cin ise kötüdür. İyi olan sağında, habis olan solunda bulunmaktadır. Banu teyze zaman zaman omuzlarına dönerek onlarla konuşur.

Yazar bu romanda cinlerin tanrıtanımaz olduğunu, tanrıtanımazlığın cin taifesi arasında yaygın olduğunu söyler. Bazı cinler ise, bunun aksine İslamiyet’i kabul etmişlerdir. Banu Teyze’nin cinlerinden biri olan Şekerşerbet Hanım, bu gruptandır ve sık sık camileri, kutsal mekânları ziyaret eder. Kur’an-ı Kerim konusunda çok bilgilidir. Yine burada, cinlerin yaşlandıkça güçlendiğini ifade eder.

Yazar, burada cinleri bağlama konusunda da bilgi verir. Yazara göre bir cini bağlamak kolay iş değildir. Öncelikle ismini doğru tahmin etmek gerekir ki bu oldukça tehlikeli bir husustur. Zira cinler önceden kişinin ismini öğrenirse, o efendi kişi köle olur. İsmi doğru tahmin edip cin kontrol altına alınsa bile cin kişi, din üzerindeki etkisini mutlak kabul etmemelidir. Buna örnek olarak Hz. Süleyman’ı gösterir. Cinlerin, insanların aksine yapılan yanlışları katiyen unutmayacağını söyler. Cinlerin bellekleri, her hadiseyi en ince ayrıntısına kadar kaydeden bir kâtip gibidir ve günün birinde de kaydettiklerini bir bir ortaya çıkarırlar. (B.:2006,208) Esir bir cin efendisine asla yalan söylemez.

Cin taifesi hakkında yazar şunları söyler:

“Ağulu Bey cin taifesinin gulyabani kümesine mensuptu. En tehlikeli, en nakes tür. Ama iş geçmişin acılarını deşmeye gelince şüphesiz en doğru adresti gulyabaniler... Dağda tipide donarak ölen gezginler, çöllere sürülen biçare vebahılar,... ıssız adalarda ölüme terk edilen mahkumlar... gulyabani taifesi bunların hepsine tanıklık etmiştir... Gulyabani denilen cin-i namertler bütün bu felaketlerin hepsine şahitlik etmiştir. Özellikle aç susuz çöllerde kalanların peşine düşmeleriyle nam salmışlardır. Ne zaman, nerede Âdemoğullarından, Havvakızlarından biri ardında bir mezar taşı bile bırakmadan ölse, cesedinin yanında bitiverirler. Bazen kılık değiştirdikleri de olur. Gerekirse bitki, taş ya da hayvan kılığına girebilirler... Musibetleri

seyrederler,... hacıları kutsal yolculuklarında korkuturlar... Velhasıl gulyabaniler, insan ırkının birbirlerine yapabileceği çirkinliklerin çirkin şahitleridir.”(B.:2006,211–212)

Otobiyografik roman olan *Siyah Süt*'te yazar, hamilelik döneminde ve doğum sonrası yaşadıklarını kaleme almıştır. Bu zaman zarfında kendisinin de hamilelere ve loğusalara dadanan cinlerle karşılaştığını dile getirir. Yazar, eskilerin loğusa kadını yalnız bırakmayıp her daim dua ederek kötü cinlere karşı koruma altına aldıklarına inandıklarını ifade eder.

“...Ne odada tek başına bırakırlarmış yeni doğum yapan kadını, ne de duasız, desteksiz... Eski zamanların piriç başlıklı karyolarına yatırılırlarmış loğusayı. Başına da nazar boncuklu, çörek otu torbaları asılı, çingiraklı bir ip bağlanırmış boydan boya. Yanında annesi, ablası, kayınvalidesi... Loğusaya dadanan kötü cinler odaya geldiklerinde etrafta bir tur atar, ardından gidip ipe sarılırlarmış. O zaman başlarmış çingirak çalmaya... Bu şekilde cinlerin dadandığını anlayan yaşlı kadınla da anında ayaklanır, ipin boşta kalan ucuna asılırlarmış. Cinler çekermiş bir yana, yaşlı kadınlar çekermiş beri yana. Cinlerin çektiği tarafta karabasanlar, evhamlar, zanlar... Yaşlı kadınların çektikleri tarafta ise gönül ferahlığı, saadet ve bereket... Tastamam 40 gün sürermiş bu mücadele... Ama ne denli şiddetli olursa olsun bu gidiş geliş, ipin ucuna inançla asılmak ve asla vazgeçmemek şartmış. Böyle böyle nihayet pes edermiş cinler... Peki ya loğusanın yatağına bağlı ipi çeken cinler kazanırsa mücadeleyi? O zaman ne olurmuş? Sütü çürürmüş.”(S.S.:2008,13–14–15)

Yazar, doğum yaptıktan sonra anneannesinin sürekli başında bulunarak cinler dadanmaması için yalnız bırakmadığını, ara ara dua ettiğini, ateşte tuz çevirdiğini söyler. Anneannesinin, bilhassa loğusalara dadanan “Alkarısı” denilen dişi bir cinden

bahsettiğini, alkarısının odasına gelmemesi için yatağının üzerine çengelli iğneler takar, kırmızı kuşaklar asıp, çörek otları serpiştirdiğini anlatır. Alkarısı inancı Anadolu’da eski çağlardan beri yaygındır.¹²³

Alkarısı ile karşılaşmasından da bahseder. Yazar, bir sabah uyandığında odasında yalnızken yatağının ucundaki çingırağın çaldığını işitir. İpin ucunda alkarısı bulunmaktadır.

“Dumandan yapma bir figür. İki metre boyunda. Arkadan at kuyruğu yapmış, uzun, siyah saçlarını. Bir tutamını beyaza boyamış... Yuvarlak, metal çerçeveli gölük takıyor. Ufacık bir keçisakalı var... Kâh inceliyor, uzuyor tabandan tavana kadar. Kâh genişliyor bir uçtan bir uca. Odanın orta yerinde puro dumanı gibi ha bire tütüyor... Cinlerin cinsel hayatları hakkında hiçbir şey bilmiyorum ama bu cin bende gay izlenimi uyandırıyor.”(S.S.:2008,265)

Bunun üzerine yazar, cin ile konuşmaya başlar. Ona anneannesinin bahsettiği alkarısının kendisi mi olduğunu sorar. Cin, alkarısının yaşlandığını, modasının geçtiğini, modern zamanlarda modern cinlerin türediğini söyler. Cinlerin de yaşlandığını, ancak insanlar kadar çabuk yaşlanmadığını, insanların on senesinin cinlerin yüz on iki senesine tekabül ettiğini, artık erkek cinlerinde kendisine baktığını, hepsinin çağa ayak uydurduğunu anlatır.(S.S.:2008,265–266)

¹²³ Alkarısı, Lohusalara musallat olarak onları boğduğu sanılan görüntü. (Türkçe Sözlük, A.g.e., s.76)

Alkarısı, loğusa dönemindeki kadınlara ve atlara musallat olduğuna inanılan yaratıktır. Efsanenin temeli Şamanizm'e kadar uzanır. İnanışa göre lohusaların ve yeni doğmuş çocukların ciğerleriyle beslenir. Alkarısından korunmak için çeşitli çarelerin olduğuna inanılır. Lohusa kadını yalnız bırakmamak, ışıkları sürekli yakmak, başucuna Kur'an koymak, yüzünü kırmızı örtüyle örtmek bunlardan bazılarıdır. (Dönmez, A.g.e., C.1, s.68)

2.1.3.Ç. Habil- Kabil

Kur'an-ı Kerim'de geçen Habil-Kabil¹²⁴ hadisesi yazarın eserlerinde bir metafor olarak karşımıza çıkar.

Şehrin Aynaları'nda yazar Kabil'in Habil'i öldürmesi hakkında şunları söylemektedir:

“Ruhun ölümsüzlüğünü görmek isteyenlerin başında şüphesiz ki, kardeş katili Kabil gelir. Kardeşi Habil'i öldürmeden önce onunla uzun uzun bu konuyu tartıştı. İçten içe Habil'in söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu hissediyor ama ona hak vermeyi kendine yediremiyordu. İkna olmaktan korktuğu için kulaklarını tıkadı. O zaman kendi ruhunun uğultusunu duydu. Korktu. Korktuğu için korkutmaya karar verdi. Hiç tereddüt etmeden kardeşini öldürdü ve sonra eline bulaşan kanı toprakla yıkamaya çalıştı. Fakat toprak onu reddetti. Yürüdü; yeni toprakla buldu ama her seferinde reddedildi. Nereye giderse gitsin toprağın onu kabul etmeyeceğini anladığında, taşlardan bir mekân yaratmaya karar verdi. Böylelikle yeryüzündeki ilk şehir onun eseri olacak, onun ellerinde şekil alacaktı.”(Ş.A.:1999,223)

¹²⁴ Habil ile Kabil, Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi'nde (27/31) oldukça teferruatlı anlatılmaktadır: Habil ile Kabil Allah'a birer kurban adarlar. Bunlardan Kabil kendi kurbanının kabul edilmediğini görünce kıskançlığından Habil'i öldürür. Kabil cesedi nasıl yok edeceğini düşünürken bir karganın yeri eşelediğini görür ve o da Habil'i toprağa gömer.

Kur'an'da hiçbir işaret olmamasına rağmen müfessirler tarafından bu hikâye daha değişik rivayet edilmiştir. Buna göre Âdem peygamberin çocukları daima biri erkek biri kız olmak üzere ikiz doğardı. O da bir batında doğan erkeği diğer batında doğan kız ile evlendirdi. Habil hayvan beslemekle, Kabil ise ziraatla uğraşıyordu. Kabil, Habil'den büyüktü ve Kabil'in kız kardeşi Habil'inkinden daha güzeldi. Bu nedenle Habil'in evlenme isteğine karşı çıktı ve kendisiyle ikiz doğan kızını ona vermemekte ısrar etti. Hz. Âdem vermesini söylediği halde o kız ile kendisi evlenmek istedi. Bunun için de Allah'a kurban kestiler. Hangisinin kurbanı kabul edilirse o, kızla evlenecekti. Habil'in kurbanı kabul edildi. O haklı çıkınca da Kabil tarafından öldürüldü. Tefsirlerde İsrailiyattan olmak üzere bu olay hakkında değişik ve teferruatlı bilgiler vardır. (Pala, a.g.e, s.179)

‘Kabil’in ellerine bulaşan kan’ ifadesi Antonio Pereira’nın kardeşi Miguel Pereira’ya yazdığı mektupta da geçer. Antonio, ailesinin Engizisyon tarafından tutuklanıp yargılanmasının sorumlusu olarak kardeşini görür ve mektubunun sonunda bu cümleyi kullanır. (Ş.A.:1999,242)

Aşk’ta Şems’in katili, Şems’i öldürdüktan sonra düşüncelerini şöyle dile getirir:

“... Her maktul katilinde yaşamaya devam eder. Kabil, Habil’i öldürdükten kelli, hiçbir katil kurtulamamıştır kurbanının emanetini yüklenmekten.”(Aş.:2009,39)

2.1.3.D. Deccal

Deccal, kıyametin büyük alametlerindedir. Peygamberimiz, kıyamete yakın birçok fitneler olacağını ve bunların en korkuncunun, Deccal olduğunu söylemiştir.

Şehrin Aynaları’nda vaiz Alonso Perez de Herrera, kilisedeki bir vaazı sırasında ‘Doğu’dan gelen felaketten, Türklerden bahseder. Türklerin gaddar ve kana susamış bir orduya sahip olduğunu, ayaklarının bastığı her yerde tüm Hıristiyanları kılıçtan geçirdiğini söyler. Vaize göre, Hıristiyan dünyası günahkâr olduğu için Tanrı onların ilerlemesine izin vermektedir. Ancak, onlarla mücadele etmek demek Deccal’le¹²⁵ mücadele etmek demektir.

2.1.3.E. Muska

¹²⁵ Deccal, son zamanda dünyaya gelecek olan bir gözü kör Yahudi’dir. Deccal, Tanrılık davasında bulunacak ve Mehdi tarafından öldürülecektir. Deccal çıktığı zaman insanları kendine bağlayıp birçok taraftar toplayacaktır. Onun, uydurduğu yalanlar ile ortalığı birbirine katıp kıyamet fitnesini kolaylaştıracağına inanılır. Deccal’ın kendine mahsus Cenneti ve Cehennemi olacaktı ve kendisine inananları cennetine, inanmayanları da cehennemine atacaktı.(Aydın, A.g.e, s.189)

Muska, kişiyi kötülüklerden koruması için yapılan bir uygulamadır. Genellikle bir kâğıda dua yazılarak katlanır, deri, bez vb. gibi bir malzemenin içine konarak muska şeklinde katlanır.

Pinhan'da Akrep Arif mahallesinin halkı, mahallenin altı yaşlı kadınının yaptığı muskaları boyunlarında taşır.

Şehrin Aynaları'nda Zişan kadın nazara karşı evinin çeşitli yerlerinde muska bulundurur. Amet Zambarel muska hazırlar. Plasencia del Monte köyünün sakinleri türlü musibetlerden yakalarını kurtarmak için bu muskaları boyunlarında taşır. Amet Zambarel'in kızı Yaşlı da babasından öğrendiği üzere, köyde herkese muska yazar.

Bit Palas'ta Meryem, hem kendi üzerinde hem de evin muhtelif yerlerinde; hurmaya, çeşitli kâğıtlara, bakır levhaya, hayvan derisine yazılmış muskalar bulundurur. Oğlunun fanilasına bebekliğinden beri muska takar.

2.1.3.F. Fal

Fal sözlükte; “*insanın gelecekte karşılaşacağı hayır ve şerri bilmek istemesi ve uğur tutması demektir.*”¹²⁶ Fal bakma yani geleceği görme/okuma, Kur'an-ı Kerim'de kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Fal bakmanın, gerçekte insanların merak ve tecessüs duygularını istismar düşüncesine dayalı, İslâmî öğretilerle bağdaşmayan ve birçok türü ile kişiyi şirk (Allah'a ortak koşma) konumuna getiren bir davranış olduğu söylenebilir.

¹²⁶ Ahmet Rifat, **Tasvîr-i Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü**, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, Eser No: 62, s. 73.

Fal inancı da eserlerde sık karşımıza çıkar. Kahve falı başta olmak üzere hemen her türlü fal çeşidi eserlerde mevcuttur. Yazar röportajlarında anneannesinin de kahve falı baktığını belirtir.

Pinhan'da Sidikli Safiye ve Hoyrat Hacer kahve falı bakarlar. Sidikli Safiye güzel şeyleri çıkarıp söylerken, Hoyrat Hacer kötü, karamsar şeyleri söyler. İsmihan Kadın ise, mahallenin geleceği hakkında bilgi edinebilmek için Kur'an-ı Kerim'den rasgele bir sayfa açar. Yedi sayfa geri gidip parmağını sayfadaki herhangi bir yere koyar ve denk gelen ayeti – Enbiya Suresi, 109. ayet- okur. Kur'an-ı Kerim'den bir niyet üzerine rasgele sayfa açıp ayet okuma geleneği hâlâ halk arasında devam eden bir alışkanlıktır.¹²⁷

İ. Kâfi Dönmez, Kur'an-ı Kerim'den “fal bakma” hususunda şunları söyler:

“Fikri çabaların duraklamaya ve dinî hayatın zayıflamaya yüz tuttuğu dönemlerde bu iş daha da ileri götürülerek Kur'an-ı Kerim, Hafız Divanı, Mesnevî, Muhammediye, Ahmediye gibi kitaplarla sık sık fal açıldığı görülmüştür. Bunun için çeşitli özel yöntemler icat edilmiştir. Meselâ bunlardan biri şu şekildedir: Kur'an falı açacak olan kişi abdest alır, bazı ayetlerle fala dair bazı duaları okur, usulüne uygun olarak Kur'an'ı açtıktan sonra sayfadaki yedinci satıra baktığında gözüne çarpan ilk harfi dikkate alır. Başka bir tarz olarak da Kur'an'ı açınca sağ taraftaki sayfaya iyice bakıp tesbit ettiği “Allah” sözü sayısınca sol sayfadan

¹²⁷ Prof. Dr. Serpil Bağcı, Falnameler üzerine söyleşisinde bu geleneğin Osmanlı döneminde yaygın olduğunu belirtir. “Farklı yöntemleri var. Belli dualar ettikten sonra aklınızdaki soruyla açıyorsunuz. Diyelim ki 3'üncü satırın, 3'üncü harfine bakmanız gerekiyor. Veya açtığımızda çıkan surenin, ilk gözüne çarpan bir satırın ilk harfine bakıyorsunuz.” (<http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Dosya/manset-alti/osmanlida-Kur'andan-fal-bakma-da-vardi>) Yalnız, bunun fal bakma değil bir niyet olduğu bilinir.

çevirerek yine aynı sayı kadar satırı yukarıdan aşağıya doğru saydıktan sonra varılan satırın birinci harfini hesaba alır. Bu harfler özel olarak hazırlanmış “değerlendirme cetveli”ne bakılarak yorumlanır.”¹²⁸

Ancak Kur’an-ı Kerim’de eskiden Arapların da başvurduğu bu batıl geleneğe işaret edilerek fal kesin olarak yasaklanmıştır. (Maide Suresi, 3–90) Falcılık bir tür gayb (bilinmeyen) bilgisinden haber verme iddiasıdır. Oysa Kur’an’da gaybı Allah’tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği, peygamberlerin dahi, kendilerine izin verilmedikçe gaybdan haber veremeyecekleri açıkça bildirilmektedir. (En’am Suresi, 50)

Romanda bohçacılık ile geçinen ve aynı zamanda Kevser Nine’nin istediği otları taşıyan Maile ile Naile, bazen gittikleri evlerde bakla falı da bakarlar.

“Kenarları oyalı mendillerini orta yere açıp, baklaların arasında cirit atan kömür, Şeker, taş ve kayatuzu parçalarından müneccimâne laflar çıkartırlardı.” (P.:2010,199)

Kahve falı bakan bir diğer kişi Hezarpare Horoz Baba tekkesinin postnişini Şeyh Mehmet Mühür Efendi’dir. Mısırlı İbrahim Efendi, şeyhin herkesten gizli tuttuğu Min-el-evvel İl-el-ezel adlı kitabı istemesi üzerine şeyh şaşkınlıktan elindeki fincanı yere düşürür. Dökülen kahve telvelerinden bir çıkış yolu bulmaya çalışır. Şeyh, falda yangın görür.

Şehrin Aynaları’nda Zişan Kadın kahve falı bakmasını bilir. Andres büyüüp de kendisinin ve ailesinin hikâyesini öğrenmek için İstanbul’a gelir. Burada bir evde kalan Andres’in işlerini de Zişan Kadın görür. Zişan Kadın, Andres’i kahve içmeyi alıştırır ve ona her defasında falına bakmayı teklif eder. Ancak bilmediği kendi hikâyesini

¹²⁸ Dönmez, A.g.e., C.2, s.87)

başkalarından duymaya çekinen Andres, onun bu teklifini her defasında reddeder. (Ş.A.:1999,9)

Romanda kahve falı bakan bir diğer kişi de Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin kızı Zühre'dir. Zühre babasının bütün gün kitap odasında ne yaptığına hiç anlam veremez. Hatta bir gün kitap odasına girdiği vakit babasının orada olmadığını görür ve merakı iyice artar. Babasının akşam ezanı okunduğunda bu odadan çıktığı bir vakit kahvesini hazır eden Zühre, babası kahvesini içerken yanında bekler. Babası gittikten sonra fincanı havada çevirip kapatır. Böylece babasının kendisinden sakladığı sırrı öğrenmeye çalışacaktır. (Ş.A.:1999,230) Ancak Zühre'nin fala baktıktan sonra babasının odanın üstündeki tavan arasında ablası Zülfe'yi sakladığını öğrenip öğrenmediğine dair romanda bir bilgi yoktur.

*Bit Palas'*ta Meryem, kendi akıbetini öğrenmek için kahve falı bakar. Böylece sabah kahvaltısından sonra her gün kendine kahve yapan Meryem, başına gelebilecek kötü şeyleri fal sayesinde öğrenmeye çalışır. (B.P.:2002,195)

*Baba ve Piç'*te Banu Teyze, kahve falının yanı sıra fındık, bakla ve tarot kartları ile de fal bakar. Yazar burada, fal dünyasında niyetin esas olduğunu, yeterince inançlı ve imanlı olarak bakılırsa kahve telvelerinden nice manalar çıkarılabileceğini söyler.(B.:2006,335)

Niyet üzerine Kur'an-ı Kerim'den ayet okuma bu romanda da yer alır. Banu Teyze, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak için rasgele bir sayfa açıp karşısına ilk çıkan ayeti-Kaf Suresi, 16. Ayet- okur.

*Aşk'*ta Şems, el falı bakmaktadır. Semerkant yakınlarında bir kervansarayına konaklamak üzere gider. Öte âleme daldığı esnada, kendi ölümünden sonra Hz. Mevlânâ'nın halini görür ve bağırır. Bunun üzerine hancı, müşterileri kaçıracağını

düşünerek Şems'e çıkarır. Hancı, dervişler hakkındaki olumsuz görüşlerini belirtince Şems'le arasında gerginlik olur. Şems, hancıya önce rüyasını tabir etmeyi sonra el falına bakmayı teklif eder ve hancının geçmişte yaşadıklarını bir bir anlatır.(Aş.:2009,53–53)

2.1.3.G. Kurşun Dökme

Kurşun dökme, nazardan veya büyüden ileri geldiği zannedilen hastalıklarla ruh rahatsızlıklarının giderilmesi için halk tabakasının başvurduğu çarelerden birinin adıdır. Dinen bir hükmü olmayan, bidat sayılan kurşun dökmenin kendine özgü bir yöntemi ve geleneği, bu hususta kullanılan bazı alet ve malzemeleri vardır.

Pinhan'da Bedrenk Asiye, nazara karşı mahalleliye kurşun döker. Ancak yapılaş şeklinden söz edilmez.

Mahrem'de ise kurşun dökme inancı Be-Ce'nin nazar sözlüğünde bir sözlük maddesi olarak karşımıza çıkar:

“kurşun dökme: Eritilmiş kurşunun soğuk suya dökülmesiyle peydahlanan şekillerden mana çıkartılması. Kişinin başına, göbeğine, ayaklarına ya da odanın sağ köşesine veya kapı eşiğine dökülen kurşun eğer göz biçimini alırsa, nazar var demektir.”(M.:2000,162)

Bit Palas'ta Meryem, oğlu için zaman zaman kurşun döktürür. Muhammed'in bu durumu şöyle anlatılır:

“... on günde bir, dört kadının dört ucundan tuttuğu bir örtünün altına girip, kurşun

döktürerek sürdürüyordu yaşamını
Muhammed.”(B.P.:2002,194)

Araf ta Zehra da oğluna nazar değmemesi için kurşun döker.

Baba ve Piç'te kurşun döken Cicianne'dir. Cicianne, halefi olarak torunu Zeliha'yı seçer. Yazar, burada isteyen herkesin kurşun dökemeyeceğini, kurşun dökülebilmek için birisinden el almak gerektiğini belirtir. Zeliha'nın itiraz etmesi üzerine Cicianne, bunun büyüyle alakası olmadığını, büyüünün dinimizce yasaklandığını söyler.

Elif Şafak, hemen her romanında kurşun dökülmesine yer vermiş, fakat yapılışını ayrıntılı olarak ele almamıştır.

2.1.3.H. Dabbetü'l-Arz

Kur'an-ı Kerim'in Neml Suresi'nde bahsedilen Dabbetü'l-Arz¹²⁹, romanlarda da karşımıza çıkar. Dabbetü'l-Arz, kıyametin yaklaştığını bildiren büyük alâmetlerden biri olarak ortaya çıkacak ve insanlarla konuşacak olan garip bir yaratık, bir hayvandır.

Mahrem'de Be-Ce'nin Nazar Sözlüğü'nde sözlük maddesi olarak yer alır:

“Dabbetülarz: Kıyamet günü yerden çıkacak olan hayvan. Bir boğanın kafasına, bir filin

¹²⁹ “O söz, başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir dabbe (canlı) çıkarırız; o onlara insanların, ayetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler.” (Neml Suresi, 82. ayet) (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e., 376)

Bütün müfessirlere göre bu ayet kıyametten önce vuku bulacak önemli bir olaya işaret etmektedir. İbn-i Murdeveyh'in Ebu Hureyre'den naklettiği rivayet de buna işaret eder. Bu rivayette Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: Kıyametin alametleri Deccal, Dabbet-ul Arz, Ye'cuc ve Me'cuc, duman ve güneşin batıdan doğmasıdır. (Siyuti, Durr-ul Mensur, c.6, s.380.)

“Onun yanında Musa'nın asası ve Süleyman'ın yüzüğü vardır. Bu ikisiyle müminlerle kâfirleri birbirinden ayırır. Müminin yüzüne yüzükle bir nokta vurur; böylece müminin yüzünde beyaz bir nokta oluşur ve bu beyaz nokta onun yüzünü tamamen aydınlatacak kadar yayılır. Asayla kâfirin burnunu mühürler; böylece kâfirin yüzünde siyah bir nokta oluşur ve o nokta kâfirin yüzünü tamamen siyahlaştıracak kadar yayılır.” (Tabersi, Mecma-ul Beyan tefsiri, c.7, s.366.)

kularına, bir devenin ayaklarına, bir sırtlanın kuyruğuna sahiptir. İnananların yüzlerini beyaza, inanmayanlarınkini siyaha boyayacaktır. Renklerle birlikte iyiler ve kötüler de görünür olacaktır.” (M.:2000,98)¹³⁰

Baba ve Piç'te Asya, vücudunun orantısız olduğunu düşünerek kendisini güzel bulmaz ve Dabbetü'l-Arz'a benzediğini düşünür:

“Zaman zaman kendini Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen esrarengiz mahlûk Dabbet-ül Arz'a benzetirdi, Kıyamet günü arzı endam edecek, organlarının her biri başka bir hayvandan alınmış o kırma mahlûk gibi, Asya da olmadık parçaların bütünüydü kendi gözünde.”(B.:2006,79)

2.1.3.I. Harut – Marut

Harut ile Marut, büyü ve sihirle uğraştığı söylenen iki meleğin adıdır. Kur'an'da Bakara Suresi, 102. ayet'te bahsedilir. Tefsirlerde anlatılan çeşitli rivayetler vardır. İsrailiyattan olan bu rivayetlerin en meşhuru şudur: İdris peygamber zamanındaki melekler, insanların günahkâr hallerine bakarak Allah'a “Ya Rab! Meleklerine secde ettirdiğin insanoğlu günah içinde yüzüyor, buna nasıl tahammül ediyorsun?” dediler. Allah onlara “Eğer siz onların yerinde olsaydınız aynı şeyleri yapardınız. Onlardaki nefis ve şehvet sizde olmadığı için böyle söylüyorsunuz.” Deyince de Hâşâ! Biz onlar gibi yapmazdık!” dediler. O zaman Allah, en güvendikleri iki melek seçmelerini, o iki meleği imtihan için yeryüzüne indireceğini söyledi. Meleklerin en üstünlerinden olan Harut ile Marut'u seçtiler. Allah onları Babil'e indirdi. Gündüzleri insanların davalarına bakıyorlar, geceleri İsm-i Azam duasını okuyarak göğe çıkıyorlardı. Bir gün kocasından

¹³⁰ Geleneksel olarak Dabbetü'l Arz'ın; öküz başlı, domuz gözlü, fil kulaklı ve aslan göğüslü olacağına inanılır; onun oldukça hisli ve güçlü olacağı da düşünülür. Ayrıca onun yanında bir mühür ve bir asa olacağı ve asasıyla müminin yüzüne dokunup bu cennetlikler diyeceği, mühürüyle ise kâfirin burnuna dokunacağı ve onun da cehennemlik olduğunu belirteceği düşünülür.(D.K.S., A.g.e., s.111)

şikâyetçi olan İran'lı Zühre adlı bir kadın bunlara müracaat etti. Kadın çok güzeldi. İkisi de kadına vuruldular ve kam almak istediler. Kadın onlara ya içki içmelerini, ya kocasını öldürmelerini, ya da puta tapmalarını şart koştu. Bunlar ilk gün razı olmadılar. İkinci gün kadın şartlarını tekrarladı. Nihayet üçüncü gün razı olup bu üç şartın en hafifi olan içki içmeyi kabul ettiler. Ancak içkiyi içince puta da taptılar ve kadının kocasını da öldürdüler. Kadın onların sarhoşluk anında göğe çıkmak için okudukları duayı öğrendi ve semaya yükseldi. Allah da onu gökyüzünde parlak bir yıldızla çevirip insanlara ibret olsun diye orada bıraktı. Olaydan sonra Allah bu iki meleği cezalandırmak istedi. Onlar da İdris peygambere müracaat edip şefaata dilediler. Allah da dünya azabı ile ahiret azabı arasında onları muhayyer bıraktı. Onlar ahiretin ebedi, dünyanın da fani olduğunu düşünerek dünya azabını istediler. O zaman Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asıldılar ve insanlarla sihir yoluyla konuşmaya başladılar. Kendilerine müracaat eden kişilere sihir ve büyü öğretiyorlar ancak bunu yapmanın günah olduğunu söylüyorlarmış.¹³¹

Pinhan'da anlatıcı; Kevser Nine'nin, mahallenin yaşlı kadınlarıyla konuşurken Harut ile Marut'a atıfta bulunarak "sihir ve efsun sanatının mesuliyetlerinden" bahsettiğini söyler.

Şehrin Aynaları'nda Miguel, rüyasında kendisini bir dehlizde bulur. Dehlizin biraz ilerisinde pek çok sayıda kuyu vardır. Miguel, bu kuyulardan birine eğilip baktığında Harut ile Marut'la karşılaşır:

"... Kuyuya eğilmesiyle birlikte iri iri açılmış iki çift gözle karşılaşması bir oldu. Karşısında, saçlarından asılarak boşluğa sallandırılmış suratlarında haşarı çocuklara mahsus bir ifadeyle Harut ile Marut duruyordu. İnsanların kara büyü dediklerinin, daha yere düşmeden erimeye başlayan ilk kar

¹³¹ Pala, A.g.e., s, 194

kadar ak olduğuna inanan bu iki melek,
bildikleri tekmil sırları Zühal isminde bir
Havvakızına anlatıp kuralları çiğnedikleri
için kıyamete kadar buraya
hapsedilmişlerdi.”(Ş.A.:1999,114)

Miguel, büyü yapmayı bildikleri halde niçin buradan kurtulmayı denemediklerini sorduğunda, her ikisinin de cevabı “*olmaz! O zaman dünyanın çivisi çıkar.*” (Ş.A.:1999,115) olur. Miguel, onları öylece bırakıp oradan uzaklaşırken ayağının dibine eflatun bir şişe yuvarlanır. Dönüp, meleklerle içinin boş olduğunu söylediğinde, melekler; “*Biliyoruz, dolu olsaydı vermezdik zaten. Unuttun mu biz cezalıyız.*” (Ş.A.:1999,115) der. Şişeyi alan Miguel yanlarından ayılır.

2.1.3.İ. Tuba Ağacı

Sidre’de bulunan ve kökü yukarda, dalları aşağıda olmak üzere cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır. Her çiğnenmesinde ve her yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt ve meyveleri şeker olan bu ağaçta her insanın bir yaprağı varmış insan ölünce de yaprağı yere düşmüş.¹³² Eserlerde çeşitli vesileler ile Tuba ağacından söz edilmiştir.

Pinhan’da Kevser Nine’nin istihareye yatınca, kökleri aşağıda, dalları yukarda bir elma ağacı gördüğünden bahsedilir. Bu ağaç Cennet’te var olduğuna inanılan Tuba ağacına telmihtir.

Şehrin Aynaları’nda da Miguel, rüyasında dalları toprağın altında, kökleri yukarıda, üzerinde ağacın köklerine asılmış sarı meyveler olan bir ağaç görür. Bu meyvelerden birini kopardığında bunun aslında bir çocuk olduğunu görür. Dalından kopartılan çocuk ise önce kırmızıya sonra siyah renge dönüşerek çatırtı çıkararak kurur

¹³² A.e., s.459

ve ölür. (Ş.A.:1999,114) Dalda gördüğü bu çocuk Miguel ile yengesi İsaabel'in yasak ilişkisinden doğan ve kimsenin bilmediği, ağabeyi Antonio'nun dahi kendi çocuğu zannettiği Andres olarak düşünülebilir.

*Bit Palas'*ta yazar, âlimlerin her insanın, onunla bir olmak, onda kendini bulmak için yeryüzünde kendi aynasını aradığı söylediğini, ama bazı aynaların ise, tıpkı cennetteki kökleri yukarda, dalları topağın altında olan Tuba ağacı gibi yansımaları alaşağı ettiğini söyler.(B.P.:2002,248)

*Med-Cezir'*de “Kökü Olmayan Ağaçlar” başlıklı yazısında yazar, bir okurunun her insanın mutlaka kökleri olmalı sözü üzerine Tuba ağacı'nı örnek verir.

“Kimileri cennetteki Tuba ağacı misali.
Kökleri var, var olmasına da toprağa bağlı
değil, havada, yukarıda. Kimilerinin kökleri
göçebe. Ben ağaçlardan en çok Tuba ağacına
yakın hissettim hep
kendimi.”(M.C.:2005,29–30)

*Baba ve Piç'*te Zeliha Teyze'nin sevgilisi Aram, koluna incir ağacı dövmesi yaptırır. Ancak tüm ağaçların aksine köklerinin yukarda olmasını isteyerek Tuba ağacına telmih yapar.

2.1.3.J. Hızır – Hıdrellez

Hızır; ab-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe ulaşmış, peygamber veya veli olduğuna dair rivayetler olan kişidir.¹³³ Onun darda kalanların imdadına yetişmesi inancı hayli

¹³³ Hızır, yaşam suyu (ab-ı hayat) içerek ölümsüzlüğe ulaşmış; peygamber veya veli olduğu hususunda rivayetler vardır. Özellikle de baharda aramızda dolanarak, bolluk ve sağlık dağıtır. Hızır bir kişiye verilen addan çok aslında bir doğasal durumu, baharla vücut bulan yaşamın tazelenmesini imgeler. Türkiye'de Hızır'a atfedilen özelliklerin bazıları:

yaygın olup “Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek” gibi kalıplaşmış sözlerde hâlâ yaşar. Hızır’ın İlyas peygambere verilmiş bir lakap olduğunu söyleyenler de vardır. Aynı zamanda bereket timsalidir ve romanlarda daha çok bu anlayışla karşımıza çıkar.

Hıdrellez ise Türk dünyasında kutlanılan mevsimlik bayramlardan biridir. Ruz-ı Hızır (Hızır günü) olarak adlandırılan Hıdrellez günü, Hızır ve İlyas’ın yeryüzünde buluştukları gün olduğu sayılarak kutlanmaktadır.¹³⁴

Pinhan’da Pinhan, Akrep Arif mahallesine gidip orada vücud şehrine girip dönüşümünü tamamladıktan sonra Denizli’ye Dürri Baba tekkesine dönmeye karar verir. Tekkeye giderken taş köprüünün ayağında kırmızı bir gül görür ve “*Belki de bugün*

-
- Kalbi temiz, Allah'a inanan insanlara yardım eder.
 - Uğradığı yerlere bolluk, bereket, zenginlik sunar.
 - Dertlilere derman, hastalara şifa verir.
 - Bitkilerin yeşermesini, hayvanların üremesini, insanların kuvvetlenmesini sağlar.
 - İnsanların şanslarının açılmasına yardım eder.
 - Uğur ve kısmet sembolüdür.
 - Mucize ve keramet sahibidir.

Kur’an’da Kehf suresi’nde Musa ve bir gencin kıssası anlatılmaktadır. Kehf Suresi’de dâhil olmak üzere hiçbir yerde Hızır ismi geçmemektedir ancak çeşitli hadislerde bu şekilde anılmaktadır. Olayın yaşandığı yer için "iki denizin birleştiği yer" denilmektedir. Uzun bir yolculuk yapan Musa ile yanındaki gencin beraberlerinde, yemek için getirdikleri balığın kaçması ile başlayan olay sonrasında, 65. ayette “*Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.*” denilerek Hızır olarak atfedilenden bahsedilir.

İbrahim aleyhisselâmdan sonra yaşamış bir peygamber veya veli. Hızır aleyhisselâm, Allahü teâlânın sevgili kullarındandı. Doğdu, büyüdü ve vefat etti. Ancak Allahü teâlâ onun ruhuna insan şeklinde görünmek ve kıyamete kadar yardım isteyen Müslümanların imdadına yetişmek, yardım etmek, konuşmak, ilim öğrenmek ve öğretmek özelliklerini verdi.

¹³⁴ Efsaneye göre, Hızır, arkadaşı İlyas ile birlikte İskender-i Zülkarneyn’in mahiyetinde bulunmuş ve ona kılavuzluk ederek zulumat ülkesinde ab-ı hayatı aramaya çıkmışlar. Uzun maceralardan sonra bir pınarın başına oturmuşlar ve yanlarında bulunan pişmiş balıkları yerken Hızır’ın elinden bir damla su balığa damlamış. Balık o sırada canlanıp suya atlamış. Onlar da suyun ab-ı hayat olduğunu anlayarak kana kana içmişler. Sonra İskender’e haber vermişlerse de tekrar bu suyu bulamamışlar. İskender ab-ı hayattan mahrum kalmış. Böylece ölümsüzleşen Hızır ile İlyas Allah’ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. Kıyamete dek sürecek olan bu görevi Hızır denizde, İlyas ise karada yaparmış. Her ikisi de senede bir gün buluşup beraberce Ka’be’ye hacca giderlermiş. Onların buluştukları güne ‘Hızır ve İlyas’tan bozma olarak bugün ‘Hıdrellez’ denir. (Pala, A.g.e., 204-205)

Hıdrellez'dir." (P.:2010,226) der. Anlatıcı; Pinhan için "*Bugünün Hıdrellez olmasını her şeyden çok istedi.*"(P.:2010,226) ifadesini kullanır.

Bit Palas'ta Ethel'in yaptırdığı ev anlatılırken Hızır'ın da işçilerin yanında bulunarak bereket duası ettiği söylenir:

"Villanın harcı karılırken, Hızır aleyhisselam da işçilerin arasında bulunmuş, "artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin" demişti aynen rivayet edildiği gibi."(B.P.:2002,146)

Erkekleri yalnızca birer 'beyin' olarak nitelendiren Ethel için şu sözler kullanılır:

"Hızır'ın bereket duası Ethel'in "beyin"leri için de geçerliydi: Mütemadiyen artıyor, asla eksilmiyordu."(B.P.:2002,147)

Mavi Metres, Meryem'le birlikte apartmanın bahçesinde olduğu varsayılan evliyadan dilekte bulunurken kâğıda yazdığı dileğini "Hıdrellez kâğıdı" gibi katladığını söyler. Halk arasında yapılan Hıdrellez kutlamalarında akşam geç vakitte kâğıtlara istenilen şeylerin resimleri çizilir ve bahçede gül dalına asılır. İnanişâ göre astığın şeyleri sadece Hızır (a.s) görecektir. Sabah ezanında da kalkılıp kimse görmeden dilek kâğıtları toplanır ve bir yıl boyunca saklanır.

Med-Cezir'de "Yazmanın Sıvı Halleri" başlıklı yazısında, yazar Türk Edebiyatı hakkında şu sözleri söyler:

"Türk edebiyatının bir mutfağı varsa eğer ve bir de kileri, orada boy boy dizili fiçı fiçı tartışma konularından kimilerine Hızır Aleyhisselamın ince-uzun kemikli eli değmiştir sanki. Dermansızlıktan ziyade bıkkınlıktan bükülmüş bacaklarını aheste revan sürükleyerek gelmiş ve titrek sesiyle okuyup üflemiş gündem maddelerimize:

“Artsın eksilmesin! Taşsın
dökülmesin!”(B.P.:2002,59)

2.1.4. Tasavvufa Bakışı ve Bazı Mutasavvıfların Sözüleri

Elif Şafak’ın romanlarında ele alınan önemli bir tem de İslam tasavvufudur. Elif Şafak’ın romanlarında tasavvufun ve bazı tasavvufi meselelerin, anlayışların romanlarda ele alınışını incelemeye çalışacağız. Elif Şafak tasavvuf temasını ilk olarak Pinhan adlı romanında ele almıştır. Şafak, Pinhan romanının tasavvufi bir tema etrafında gelişen bir roman olduğunu söyler. Şahis kadrosunun yoğun olarak yer edindiği romanda birçok hikâye iç içe geçmiştir; ana hikâye olarak da Pinhan’ın kendi hikâyesini arayışı çerçeve hikâye tekniğiyle sunulmuştur.

Pinhan romanı genel olarak tasavvufi terimler, kavramlar ve çağrışımlar etrafında oluşmuş, çağrışımların zengin olduğu bir romandır. Romanın biçimlendirildiği ana bölümlerden başlanmak üzere tasavvuf terimleri kullanılmaya başlanır. Romanın ana bölümleri “Anasır-ı Erbaa” olarak bilinen dört önemli unsur olan toprak, hava, ateş ve su olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca ana bölümleri oluşturan diğer alt bölümler de hem ana bölümlerin içeriği hakkında bilgi vermekte, hem de tasavvufa ait sözcüklerin anlamları çağrıştırılmaktadır. Anlatılacak bölümlerle ilgili bu vecizeler genellikle Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli gibi tasavvuf ehli kişilerin sözlerinden alınmıştır.

Pinhan romanının oluşumu da bu dört ana unsurun oluşturduğu bölümlerle başlar. Tasavvufî anlayışa göre Allah, evrende var olan her şeyde belirmiş, canlı ve cansız varlıkların içinde en çok insanda tecelli etmiştir. Allah’ın bütün sıfatları evrendeki her şeyde var ama hepsinin toplandığı tek yer insandır. İnsan unsurunun oluşturduğu gövde ya da beden Anasır-ı Erbaa denilen ateş, su, hava ve toprak olarak dört unsurdan oluşmuştur.

Romanın bütününde vahdet-i vücut anlayışının hâkim olduğu görülür. İnsanın Allah'tan ayrılışı, tasavvuf anlayışında yüce bir varlık olan Allah'tan, kesif yani aşağı bir varlığa inmesidir. Yani yüce varlıktan ayrılıp daha aşağı bir yerde yaşamadır. Mevlânâ'daki vahdet-i vücut anlayışı alegorik bir biçimde “ney” ile anlatılır. Yazarın tasavvuf anlayışına bağlı olarak birçok kelime ve kavram kullandığı Pinhan romanında cennete Âdem peygamberin ve Havva'nın yedikleri elma yüzünden insanın dünyaya gelmesiyle hep o parçalanmışlığı, yalnızlığı ifade eden önemli bir motiftir. Pinhan varlık âlemindeki bu parçalanmışlığı yine ölümle sonlandırır. Çünkü cennetteki yasak meyve olan elmanın yenilmesi ile insanın dünyaya sürgün edilmesi ve yine bu sürgünlüğün ancak gerçek sevgili, dost olan tasavvufî anlamda Allah'a dönüşle olduğu vurgulandığını düşünmekteyiz. Aynı şekilde Pinhan çok güzel bir kadın olduktan sonra Dürri Baba tekkesine yani başladığı yere tekrar dönerek roman boyunca tekrarlanan “halka” sözcüğünü de anlamlandırmış olur. Ancak halka Dürri Baba tekkesinde değil, Pinhan'ın ölümüyle oluşur. Roman boyunca oluşan tüm sorunlar, çatışmalar, parçalanmışlık “seyretme, bilmek, nefis, maşuk, dost, aşk” vb. kavramların romanın üzerinde durduğu ve dönüp dolaştığı sözcüklerdir. “Dürri” sözcüğü tasavvufta insan-ı kâmil, Hz. Peygamber anlamlarına gelmektedir. Asıl anlamı ise “inci” olan sözcük insan-ı kâmil olan tekkenin müridini kastedilmiştir. Pinhan'ın gönül verdiği ve peşinden gitmek zorunda olduğu inci aslında müridin kendisidir. Pinhan inciye seçmiş, incinin gittiği yere bağlı olarak yönünü tayin etmiştir.

Pinhan, hamken durduğu taş köprüde Dürri Baba tekkesine dönüşte değişim geçirmiş, olgunlaşmış olarak durur. *“Taş köprüünün tam orta yerinde durdu. Artık biliyordu ki ne geriye ne ileriye hangi yöne adım atarsa atsın, karşısında hikâyesini bulacaktı.”* (Pinhan, s.214). Pinhan artık olgunlaşmış bir derviş olarak varlık âlemini bilecek, kendisini bilecektir. Pinhan son olarak yılanın vücuduna girip zehirlemesi ve Dürri Baba tekkesinden zehrin vücuduna yayılmasıyla ölür. *“İşte hepsi bu kadardı. Yılanın akıttığı zehrin onan tanıdığı müddet dolmuştu. Kanı çekildi; bir çiçek gibi*

kurudu.” (Pinhan, s.217). Romanın sonunda sevgilisi Yorgaki, Pinhan’ın durmadan peşinden gittiği inciye Cüce Cafer’den alıp Pinhan’ı bulmak için Dürri Baba tekkesine gelir. Pinhan’ın artık inciye ihtiyacı kalmadığı anlaşılır. Yorgaki Pinhan’ın öldüğünü görür ve onu tekkenin arkasındaki mezarlığa defnetmesiyle böylece hem Pinhan’ın arayışı, hem de roman son bulmuş olur.

Hacı Bektaş-ı Veli’nin eline, beline, diline sahip ol sözüne telmihte bulunularak mesaj verilir. Bektaşilik izlekleri: eline beline ve diline hâkim ol sözü hem Bektaşiliğin felsefesini, hem de tasavvufi boyutu ortaya çıkaran bir sözdür. Pinhan romanın özünü oluşturan tasavvuf teminde, Mevlevi tarikatının anlayışına dair izler görülür. Kim olursa olsun dergâhın kapısının kendisine açık olduğunu gösteren bir de örnek verilir. Horoz Baba tekkesinin postnişini olan Şeyh Mehmed Mühür Efendi dergâhın kapısını kimseye kapatmaz. Tekkede bulunan kimse tarafından sevilmeyen Mısırlı İbrahim Efendi, yine de tekkeye alınır.

Bir Mevlevi tekkesi olan Hezarpare Horoz Baba tekkesi evsiz barsızların konakladığı, dost meclislerinin ve muhabbetlerinin olduğu Osmanlı ülkesinin tanınmış âlimleri, musiki ustaları, tarikat şeyhleri, gezgin dervişleri, hatta bazı saray mensuplarının tekkedeki derslere ve ayinlere devam ettiği bilinen bir yerdir. Burada Şeyh Mehmed Mühür Efendi, tekkenin tevhidhane kısmında bir saat kadar mesnevi okur. Mesnevi’nin okunmasından sonra herkes gönülleriyle, gözleriyle çıt çıkarmadan sohbet eder. Sonra da sema icra edilirdi. Mehmed Mühür Efendi, dış görünüşe kesinlikle önem vermeyen biridir. İlme, âlimlere büyük önem veren Şeyh, İstanbul’da özellikle ülkenin dört bir yanıyla dolup taşan âlimlerle gidip gelir.

Mevlevihaneler manevi eğitimin dışında bir de müzik ve sanatla uğraşırlar. Şiir, musiki, sema gibi bir sanatsal işlevi olduğunu görmekteyiz. Sema Mevlevilerin zikridir. Ve müzik eşliğinde yapılır. Müzik ile vecd halinde yapılan semalar ile iç bir yolculuk yapılır.

Pinhan romanı, başından beri tasavvuf teması etrafında şekillenen, tasavvufi terimlerim, çağrışımların olduğu bir romandır; fakat bireysel anlamda tasavvufun yanında dönemin sosyal ve siyasi baskılarına yer verilerek tasavvufun konumunun sorunlarına da değinilir. Bireysel anlamdaki var oluşun yanında tekkelere duyulan öfkenin, sosyal ve siyasi arka planının da veriliği romanda şeriat ehlinin tarikat ehli ile olan ilişkisi üzerinde durularak birbiriyle tartışmalarına yer verilmiştir. Şeriatçıların onları din dışı görmeleri, gerekli ibadetleri yapmadıklarını söylemeleri ile bazen ceza, bazen de yasaklamalarla tasavvufa duruş ortaya konulmuştur. Örneğin dönemin önemli şeyhlerinden Şeyh Çelebi düşüncelerinden yani tasavvuf ehli olmasından dolayı şeriat ehli tarafından idam edilir. Şeyh Çelebi denilen tasavvuf ehli bir şeyhin dönemin şeriat kesiminin yargılaması karşısında sorgulamasını yoğun bir vecd haliyle söyledikleri tasavvufun özünü vermenin yanı sıra romanın da ana düşüncesini içeren önemli coşkun söylemleridir.

İslam âleminde şeriat ile tasavvuf arasında bir çatışma olduğu, bilinir; tarikat ehlinin şeriat ehlini (fıkıhçıları) zahireperestlikle yani kaba softa olmakla suçladığı, buna karşılık şeriat ehlinin de tarikatçıları, dinin zahiri hükümlerini umursamamakla suçladığı bilinmektedir. Dürri Baba tekkesinin yağmalanmasının, fasid ve zındık suçlamasının sebebi de dinin zahiri emirlerine uymamak gösterilir. Bu durumda tekkedekiler, zındık ve sapıklıkla itham edilirler. Namaz kılmadıkları, sessiz zikir, semah gibi unsurlar öne çıkarılır. Dürri Baba tekkesinin zındıklık ve sapıklıkla itham edilerek bir fermanla kapatılması gerektiği gibi birçok mesaj görülmektedir.

Romanda tasavvufun kişisel, sosyal ve siyasi yönüne de değinmelere yer verilir. Dönemin hâkim siyasi anlayışının tekkelere, tasavvuf ehli kişilere karşı tutumunun çok fazla değinilmeden, sezdirilerek anlatıldığı görülür. Dönemin politikasına aykırı duran tekkelerin, nasıl dağıtıldıklarına ve tasavvuf ehillerinin idamına değinilir.

Pinhan romanında verilen bilgilerden hareketle dönemin dergâhlarının, tekkelerinin sistemle pek anlaşımadıkları görülür. İslam dünyasında şeriat ile tasavvuf arasında bir çatışma ya da zıtlıklar olduğu görülen romanda, şeriat ehlinin tekke ehlini dinin zahiri hükümlerini yerine getirmemekle ve zındıklıkla suçladığı görülür. Dürri Baba tekkesinin yağmalanmasının – kapatılması denilmiyor- sebebi de dinin zahiri emirlerine uymamak olduğu gösterilir. Namaz kılmadıkları, sessiz zikir yaptıkları, semahları vs. gibi tekkenin zındıklık ve sapıklıkla itham edildiği, suçlamaların yer aldığı bir fetva, romanın sonuna doğru montaj tekniğiyle alınmıştır. Romanda dönemin İslam anlayışlarının düzenin, devletin, tekkenin farklı olduğu, hatta çatıştıkları ortaya konur.

Elif Şafak, tasavvufun aşk anlayışını oldukça benimsemiş ve romanlarına aşkı yansıtmıştır. Aşk, romanların ana ekseninde belirtilmiş, aşk tasavvufun özü olarak sunulmuştur. Aşkın yanında ayrılık da içli bir hal almış ve romanlarına yayılan sevgi ile tasavvuf ele alınmıştır. Tasavvufta yer alan iki aşk anlayışı vardır. Bunlardan biri beşeri aşktır. Mutasavvıflar bu anlayışa bağlı olarak gerçek aşkla, beşeri aşk arasında bir ayrım yaparlar. Geçici aşkın özelliği bir güzele gönül vermektir. Beşeri aşk derin ve tutkulu bir şekilde yaşanır. Beşeri aşk, ilahi aşka ulaşmak için bir vasıta, bir köprüdür. Aşk, âşık olan kişi, sevgiliden başka bir varlığı düşünmez ve görmez olur. Aşığın gönlünde, beyinde tüm istekler silinir, kişi böylece güzelden güzellere, güzellere de güzelliğe ulaşır. İnsanlığa ve evrene ulaşan kişi, tasavvufta artık benliğini yitirmiş, varlık içinde yok olmaya çalışan âşık, yaratılanı ve onun gücünü, dünyayı ve dünyanın yaratılışını anlamlandırmaya, işin sırrına ermeye çalışır. Bu durumda artık âşık olan kişi beşeri aşktan ilahi aşka yani gerçek aşka ulaşmaya çalışır. Şafak eserlerinden tasavvufi aşka değinir. Tasavvufta da, aşkta da tövbenin esas olduğu ve yine her ikisinde de tövbenin bir şekilde bozulduğunu dile getirir.

Şehrin Aynaları romanında tekkede şeyh olan Şeyh Süleyman Sedef Efendi ile Haham Yakup ikisi çok yakın dostturlar. Sadece İslam değil Yahudi mistisizmi üzerine

de bilgi verilen romanda birbirini hiç tanımayan, çok farklı yüzyıllarda, farklı coğrafyalarda yaşayan bu insanların aynı şeyleri söylediklerine dikkat çekilir.

Bit Palas romanında kat üstüne kat çıkarmayı düşleyen bir hayat anlayışı yerine romanda zengin bir Yahudi olan Ethel adındaki kadının sevgilisi tasavvuf ehli anti-tarikatçı Mevlevî'dir. Ona göre "Ya kendini yok edeceksin hayatın içinde ya da hayatı yok edeceksin kendinde." Cümlesinin romanın temel noktalarından biri olarak görülür. Ethel'in bu tasavvuf ehlinden çok etkilenmiştir.

Siyah Süt'te anlatıcının parmak kadınlar olarak nitelendirdiği içindeki seslerden biri olan Can Derviş Hanım'ın tasavvufî yorumlarını görmekteyiz. Anlatıcı, çocuk sahibi olmak ya da olmamak arasında ikilemde kaldığı bir dönemde Can Derviş Hanım'ın görüşlerini almak ister. Can Derviş Hanım anlatıcıya dünyevî meselelere çok fazla takılmaması gerektiğini, dünyada karşılaşılan her şeyin aslında bir imtihan olduğunu ve bu durumda sadece Allah'tan hayırlısını dilemenin iyi olacağını söyler. Can Derviş Hanım, sözlerine şu cümlelerle devam eder:

"Bir düşün istersen. Bizler miyiz acaba ömrü hayatımızın mimarları yoksa öyle olduğumuzu mu sanıyoruz boş yere? Sen ne karar verirsen ver, her şey olacağına varır son tahlilde. Önemli olan soru şu: Çocuk da doğursan kitap da yazsan, gidip simit de satsan milyon dolarlık ihalelere de girsen, sen ey Âdemoğlu Havvakızı, sen misin hakikaten yaptıklarının sahibi? Sana mı ait bu ten, bu mal mülk? Senin mi bu vücudun şehri?" (s. 74)

Yazar, Can Derviş Hanım'ın bu sözlerine tepki gösterir. Yazdıklarının öznesinin de nesnesinin de kendisi olduğunu belirten anlatıcı, hakkının yendiğini söyler. Bunun üzerine Can Derviş Hanım, anlatıcının nefesine yenik düştüğünü söyleyerek onun daha ham olduğunu, piştikten sonra tekrar konuşabileceklerini ifade eder. (s. 76)

Yazar, nihayet evlenip hamile kaldığında uzun bir süre, içindeki parmak kadınlarla görüşmez. Doğum anı yaklaşınca anlatıcı, Can Derviş Hanım ile yeniden konuşmaya ihtiyaç duyar ve onun bulunduğu Doğu Kapısı'na doğru gider. Can Derviş

Hanım'a doğumun yaklaştığını ama çok korktuğunu söyleyen anlatıcı, onun "*her şeyi akışına bırak ve teslim ol*" (s. 230) demesini anlayamaz. Doğum hazırlıklarının dünyevî ayrıntılar olduğunu belirten Can Derviş Hanım, yapılması gereken tek şeyin kendini Allah'a teslim etmek olduğunu söyler.

Konunun doğum olmasından dolayı Can Derviş Hanım, yazara aslında kâinatın kocaman bir rahim olduğunu ve kendilerinin de onun karnındaki bebekler olduklarını söyler. Vakti gelince tüm bebekler gibi rahimden çıkacaklarını belirten Can Derviş Hanım, bunun da ancak ölümle gerçekleşebileceğini söyler.

"Ölünce bu rahimden çıkacağız. Doğacağız sonsuzlukta. Bunu bir idrak edebilsen korkmazdık ölümden. İdrak edemediğimiz için korkuyoruz. Doğar doğmaz ağlayan bebekler gibi biz de bu dünyadan ayrılmayalım diye ağlıyoruz." (s. 231)

Yazarın bu durumda ne yapması gerektiğini sorması üzerine Can Derviş Hanım, "ölmeden önce ölme lazım geldiği"ni söyler. (s. 231)Yazar, sadece doğum öncesi nasihat istediğini söyleyerek ona sitem eder. Can Derviş Hanım da insanın elbette ailesini, arkadaşlarını ve başka kişileri seveceğini fakat o sevdiği kişilerin hiçbir zaman kendisine ait olmayacağını ifade eder. Bu yüzden gerekenin ölmeden önce ölmek olduğunu vurgular. Bunun da sadece "aşk" ile olacağını söyler. "*Ölmeden önce ölenler var ya, işte onlar küçük harfle aşktan büyük harfle Aşk'a geçerler.*" (s. 232)

Aşk, tasavvufun ve onun çerçevesinde "İlahî Aşk'ın anlatıldığı bir romandır. Roman genel itibariyle aşk, hoşgörü kavramlarından ve tasavvuf anlayışından bahseder. Kitapta geçen bazı sembolik rakamların da tasavvufu çağrıştırdığını söylemek gerekmektedir. Örneğin, Amerikalı ve tamamen kendini eve kapatmış olan Ella'nın yaşı 40'tır. Bunun dışında romanda Şems'in 40 kuralından bahsedilmiştir.¹³⁵ Mevlânâ ile

¹³⁵ Romanda "GÖNLÜ GENİŞ VE RUHU GEZGİN SUFİ MEŞREPLİLERİN KIRK KURALI" (s. 63) diye adlandırılan bu kırk kural, gerçekte Şems'e ait değildir. Bu kırk kural, tamamen anlatıcının hayal ürünüdür ve onun tarafından Şems'in düşünceleri olarak gösterilmiştir

Şems, 40 gün boyunca kütüphaneye kapanmışlar ve odadan hiç çıkmamışlardır. 40 sayısı, tasavvufta önemli bir rakamdır. Tasavvuf anlayışına göre bir kişinin, insan-ı kâmil olabilmesi için 40 gün manevî yolculuğa çıkması ve bu yolda çile çekmesi gerekir. Romanda da 40 sayısının gizemi hakkında bilgi verilmiştir. Ella, 40 yaşına girdiği gün Aziz'e e-posta yollar. Aziz de Ella'ya cevap olarak şu satırları gönderir:

“Hem erkekler hem kadınlar için kırk en güzel yaşdır. Bence kırk sayısı tılsımlıdır. Boşuna değil, Nuh Tufanı kırk gün sürdü. Sular her yeri kapladı ama aynı zamanda bu topyekûn yıkım, birikmiş tüm kirleri sildi ve hayata yeniden başlama fırsatı verdi. İslam tasavvufunda kırk sayısı bir mertebe aşmak için sarf edilen zamanı, manevî uyanışı temsil eder. Bilincin dört temel safhası vardır. Her birinde on derece mevcuttur ki toplamda kırk eder. Hazreti İsa kırk gün kırk gece çölde çile çekti. Hazreti Muhammed peygamberlik çağrısını kırk yaşında işitti. Buda ıhlamur ağacının altında kırk gün tefekküre daldı. Ve tabii bir de Şems'in kırk altın kuralını unutmamalı. Kırk yaşında insan yeni bir vazife üstlenir. Bence muhteşem bir yaşa vardın!” (s. 151)

Bunun dışında “Aşk” romanı 5 ana bölümden oluşmaktadır. Bu 5 bölüm, “Anasır-ı Erbaa” unsurlarından ve bu unsurlara sufilerin sonradan ekledikleri bir başka unsurdan oluşmaktadır.¹³⁶ Bu bölümler, anlatıcı tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Bölüm Bir: **TOPRAK** / *Hayattaki derin, sakin, katı Şeyler...* (s. 45)

Bölüm İki: **SU** / *Hayattaki akışkan, kaygan ve değişken Şeyler...* (s. 127)

Bölüm Üç: **RÜZGÂR** / *Hayattaki terk, göç ve devr eden Şeyler...* (s. 189)

Bölüm Dört: **ATEŞ** / *Hayattaki Yakan, Yıkan, Yok Eden Şeyler* (s. 295)

Bölüm Beş: **BOŞLUK** / *Hayatta, varlıklarıyla değil yokluklarıyla bizi etkileyen Şeyler* (s. 347)

Roman, adından da anlaşılacağı üzere “aşk” üzerine kuruludur. Bu aşkın kahramanları Mevlânâ ile Şems'tir. Romanda Mevlânâ ile Şems'in manevî aşklarına

¹³⁶ Sufilerin Anasır-ı Erbaa'ya sonradan bir unsur eklemeleri romanda da yer bulmuştur. Anlatıcı bu durumu şu şekilde ifade eder: “Ateş, hava, rüzgâr ve suyun yanı sıra dünyayı şekillendiren beşinci unsur: Boşluk. Açıklanamaz, denetlenemez, dolayısıyla gerilla taktiği uygulanamaz boyut. Biz insanlar bu unsuru tam olarak kavrayamasak da varlığının farkındayız.” (s. 187)

karşıt olarak Ella ile Aziz'in beşerî aşkları da anlatılmıştır. Böylece “aşk” kavramının her iki yansımasını romanda bulabilmekteyiz.¹³⁷

Şems'in hayatına girmesiyle Mevlânâ'nın yaşamı tümünden değişir. Gün boyu birlikte vakit geçiren ikili, pek çok konu hakkında fikir alışverişi yaparlar. Bunların başında da elbette “aşk” gelir. Gerçek âşığın sadece Allah'ı sevebileceği ve ona ulaşacağı için ölümden korkmadığı üzerine konuşan Şems ve Mevlânâ, bu sevginin karşılıksız ve çıkarsız olduğu konusunda hemfikirdirler. Anlatıcı, bu ikilinin düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Ah minel Aşk! Aşk'tan önce Aşk'tan sonra... Aşk yeryüzündeki en eski, en dirençli gelenektir. Âşık dışlanır ama dışlayamaz. Âşık incinir ama karıncayı bile incitemez. Âşık olunca anlarsın. Yüreğin bir kadife keseye dönüşür, içinde sırma bir yumak; sen bu yufka gönülle kimselere kıyamazsın. Yaşayan ve yaşamış âşıkların safına katılırsın. Korkma! Aşkta yok olunca zahiri tarifler, zihinlerdeki kategoriler buhar olur uçar. O noktadan itibaren “Ben” diye bir şey kalmaz. Tüm benliğin olur koca bir sıfır. Orada ne şeriat kalır, ne tarikat, ne marifet. Sadece ve sadece hakikat...” (s. 231)

Mevlânâ, Konya halkının Şems'e olan bakışından ve eleştirilerinden hayli rahatsızdır. Şems'i onlara sevdirmenin bir yolunu arayan Mevlânâ, ne yapacağını bilemez. Şems'i yanlış tanıdıklarını, Onu tanısalara seveceklerini bilen Mevlânâ, bu kişilerin gerçek aşkı tatmadıkları için kendisini anlayamadıklarını ifade eder.

¹³⁷ Elif Şafak, romanında bu iki aşka yer vermesini bir röportajında şu şekilde belirtir: “Ben bütün bu kategorilerin ötesinde, bir öze bakmak istedim. O öz bence aşk. Bizim yaradılışımızın özü aşk, kâinatın özü aşk diye düşünüyorum. Dolayısıyla parçalar zaten birleşiyor. Zaten bağlar var hepimizin hikâyelerinin arasında. Tabi ki aynı şey değil dünyevi aşkla ilahi aşk. Ama tamamen birbirinden kopuk şeyler, hani hiç aralarda köprüler yokmuş gibi düşünmek de doğru değil. Hazreti Mevlana'nın da buna benzer bir sözü var. O da yaşadığımız aşkların da, eğer devam edersek yola, kendimizi nefsimizi dönüştürmeye devam edersek, ilahi aşka uzanan köprüler olduğunu düşünüyor. Yani her zaman bağlantılar var. Biz bir insanı sevdiğimiz zaman onun aynasında kendimizi görerek de çok daha farklı bir bilinç boyutuna varabiliriz. Tabi ki yok saymıyorum günümüzde hani çok böyle hızlı tüketerek yaşıyoruz aşkları; ama günümüzün dünyasında bile bence çok derin, çok hakiki aşklar da yaşanıyor. O anlamda, ben dünyevi aşkı da küçümsemeden yazdım.” (<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=274> (07.06.2010))

“Âşık olmayana aşk kuru bir kelimedenden ibaret. Yarı palavra, yarı safsata. Âşık olmayan bunu anlayamaz, olansa anlatamaz. Öyleyse nasıl söze dökülebilir aşk, kelimelerin hükmünü yitirdiği yerde?” (s. 242)

Romanda tasavvuf inancında ilahî aşka ulaşmak için geçilmesi gereken “dört kapı” da yer bulmuştur. Allah yoluna baş koyan sufilerin geçmesi gereken bu dört kapı, şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Şems, Baba Zaman’ın tekkesine geldiği ilk gün orada misafir olan Bağdat başkadısı ile bu konu üzerine tartışır. Kadı’nın şeriatın her kapıyı açan bir anahtar olduğunu söylemesi ve o anahtarı kullanacak kişinin kendisi olabileceğini iddia etmesi üzerine Şems de görüşlerini söylemeye başlar. Ona göre şeriat, Hak yolundaki insan için ilk basamaktır. İlahî aşka ulaşmak isteyen kişi için birkaç basamak daha vardır: Tarikat, marifet ve hakikat. Dört kapı, yine Şems’in gözünden farklı bir biçimde nitelendirilir. İnsanların nefislerini yenemediklerini ve Mevlâ’ya ulaşmak için hiçbir şey yapmadıklarını ifade eden Şems, onların hakikate ulaşamadıklarını söyler.

Romanda tasavvuf kültürünün bir başka yansıması da hoşgörü üzerinedir. “Yaradılanı hoş gördük, Yaradan’dan ötürü” felsefesi, romanda işlenmiştir. Şems’in cüzamlı dilenci Hasan’ı ve Fahişe Çöl Gülü’nü küçümsememesi, kendisi hakkında dedikodu üretenler hakkında dahi kötü söz söylememesi, O’nun hoşgörü sınırlarını açıkça göstermektedir. Aynı şekilde Mevlânâ’nın da insanlara hoşgörüyle yaklaştığını görüyoruz.

Romanda günümüzde de devam eden sema ayininden de bahsedilmiştir. Bu töreni, Şems ile Mevlânâ düzenlemiştir. Şems ve Mevlânâ, bu tören için günler öncesinden hazırlıklara başlar ve başta Anadolu Selçuklu hükümdarı Keyhüsrev olmak üzere herkes davet edilir. Bu tören iki ruhdaşı hayli heyecanlandırır. Anlatıcı, onların bu heyecanını şöyle dile getirir:

“Ruhani, manevi bir raks düzenleyeceğiz. Müzik ve dans ve dua olacak. Hep beraber aşkla Rabb’ı zikredeceğiz.” (s. 328)

Yapılan törende ney eşliğinde Allah aşkını arayan dervişler döner ve raks eder. Böylece, o günden sonra Mevlevîliğin simgelerinden biri haline gelen “sema”nın, tasavvufu anlatan evrensel bir dil olmasının temelleri atılır.

Aşk romanında, tasavvuf felsefesinin yansıması kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Bu romanda geçen hikâyelerden birkaçı, bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mesnevî’den alınmıştır. Dolayısıyla, romana Mesnevi-i Şerif’in kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra romanda verilmek istenen mesaj, bir insanın Allah katında yok olmasına yani ölmeden önce ölmesine giden yoldur. Bu yoldaki yolcu da Mevlânâ’dır. Onun yolunu aydınlatan güneş ise Tebrizli Şems’tir. Şems, roman boyunca Mevlânâ’yı nefsinden, yani sahip olduğu ayrıcalıklardan ve imtiyazlardan arındırarak O’nun “insan-ı kâmil” olması için uğraşmıştır. Nitekim bunu başardığında ve Mevlânâ’dan bir şair yarattıktan sonra görevini tamamlar ve dünyadan ayrılır.

Şafak’ın eserlerinde bazı mutasavvıfların sözlerine yer verdiği görülür. Kronolojik olarak eserlerde yer alan mutasavvıf şahsiyetlere ve onların sözlerine yer verecek olursak:

Pinhan’da Şafak her alt bölümün başında epigraf kullanır. Bu epigraflardan bazıları hatta büyük çoğunluğu, bölümün içeriği ile alakalı olacak şekilde yer almış, mutasavvıflara ait sözler, dizelerdir. Birinci bölümün “Nokta” başlıklı alt bölümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın şu dizeleri yer alır:

“Katreyiz âlemde, lakin
Dilde derya olmuşuz.” (P.:2010,25)

Aynı bölümün “Hafıza” adlı altbölümünde Yunus Emre’nin dörtlüğü görülür:

“Biz sevdik âşık olduk,

Sevildik maşuk olduk.
Her dem yeni doğarız,
Bizden kim usanası.” (P.:2010,35)

“Halka” alt bölümünde ise Mevlânâ Celaleddin Rumi’nin Mesnevi’sinden bir bölüme yer verir:

“Her gün bir yerden dönmek ne iyi
Her gün bir yere dönmek ne güzel
Bulanmadan, donmadan akmak ne âlâ
Dünle beraber gitti cancağazım
Ne kadar söz varsa düne ait
Şimdi yeni şeyler söylemek lazım” (P.:2010,48)

Bu bölümün içerisinde de Mevlânâ’nın sözleri kullanılmıştır:

“Beni böyle tutma,
Ben avcı bir kuşum, alıcı doğanım
Kalamam artık bundan başka,
Baykuş gibi viranede.” (P.:2010,49)

Daha sonra konuyla alakalı olarak Yunus Emre’nin dizelerini görürüz:

“Miskin ademoğulları
Ekinlere benzer gider
Kimi biter kimi yiter
Yere tohum saçmış gibi”
...
“Bi mekânım bu cihanda
Menzilim durağım anda” (P.:2010,54)

Yine bu bölümde Pinhan, mezarlığı dolaşırken, mezar taşlarından birinin üzerine resmedilen bir testi ve yarıya kadar mey dolu bir peymanenin altında şu dizeleri okur:

“Bizi ta’n eden olursa bilsin ki,
Harama el sürmedi Ballı Behram
Seninle içtiğim şarap helaldi
Sensiz içtiğim su bile haram”

Yazar bu dizelere bir dipnot düşer ve dizelerin orijinal şeklinin Ömer Hayyam’a ait olduğunu belirterek asıl şeklini verir:

“Kim demiş haram nedir bilmez Hayyam?
Ben haramı helali karıştırmam
Seninle içilen şarap helaldir
Sensiz içtiğim su bile haram.”(P.:2010,57)

İkinci bölümün “Felaket” alt bölümünde Bektaşî erenlerinden Teslim Abdal’ın dizeleri yer alır:

“Devir döndü;
Zaman yine piç oldu” (P.:2010,97)

Anlatıcı Şeyh Mehmet Mühür Efendi bahsinde, onun müziğe olan düşkünlüğünden söz ederken tekkedenin musikihanesinde bulunan musiki aletlerinden bahseder ve Mevlânâ’nın Mesnevi’sinin ilk beytine yer verir:

“Dinle neyden kim hikayet etmede
Ayrılıklardan şikayet etmede” (P.:2010,122)

Pinhan, dönüşümünü tamamlamak için vücut şehrine girdiği zaman her şeyi anlar. Anlatıcı burada Hacı Bektaşî Veli’nin Makalat’ından alıntı yapar:

“Âdemde dahi dört od mevcuttur.
Mide odu, şehvet odu, soğukluk odu ve muhabbet odu. Hem dünyada dahi dört od vardır. Taş odu, ağaç odu, yıldırım odu, tamu odu. Nasıl ki yedi kat gök var; ten dahi yedi kattır. Et, kan, damar, sinir, süğük, ilik yedi kat göğe benzer.

Hem dünyada ırmaklar var. Amma gözyaşı ırmaklara benzer. Ve hem dünyada dört türlü su var. Evvel safi; ikinci acı; üçüncü koyu; dördüncü yer suyu. Amma tende dahi var: evvel ağız suyu, tatlı... İkinci göz suyu acı... Üçüncü kulak suyu... Dördüncü burun suyu koyu...

Ve hem dünyada bulutlar yağmurlar var. Pes kaygu buluda, gözyaşı yağmura benzer. Ve hem artmak eksilmek var. Pes tende dahi kuvvet var. Kimi yerde kuvvet eksilir, kimi yerde eksilir.” (P.:2010,214)

Araf’ın başında da Şafak, Mesnevi’den bir hikâyeye yer verir:

“Bir hâkim dedi ki: Yazıda bir kargayla bir leyleğin beraber uçtuğunu, beraber yemlendiğini gördüm. Şaşırdım-kaldım; derken aralarındaki birlik nedir, onu bulayım diye hallerine dikkat ettim. Şaşkın bir halde yaklaştım. Baktım, gördüm ki ikiside topaldı.

‘Bir kuşun, kendi cinsinden
olmayan bir kuşla uçmasının,
yayılmamasının sebebi’

MEVLÂNÂ, Mesnevi, II. cilt,
Terceme ve şerheden: Abdülbâki Gölpınarlı” (A.:2004,6)

Med-Cezir’de “Topal Kuşların Şehir Hayatları” başlıklı yazıda yazar, Mesnevi’de yer alan bir kuş hikâyesine yer verir. Hikâye şöyle anlatılmaktadır:

“Mesnevi’de anlatıldığı üzere bir gün bir bilge, kendi türleriyle uçmayı reddeden iki ayrı cins kuşa rastlar yol kenarında. Hayli merak eder bu iki farklı yaratığın nasıl olup da kendi aileleriyle, ait oldukları yerlerde yaşamak istemediklerini, nasıl olup da bir “yabancı”yı kendi kardeşlerine yeğlediklerini. Biri karga, biri leylek... O kadar farklıdır ki kuşlar, ihtimal veremez birbirlerini sevdiklerine, türdeşleriyle değil de birbirleriyle uçmayı yeğlediklerine. Öyle ya karga dediğin kargalarla uçmalıdır, leylek dediğince leyleklerle. Yaklaşır ve merakla inceler kuşları. Ta ki her ikisinin de topal olduğunu keşfedinceye kadar. O zaman anlar ki birlikte kaçır, birlikte uçar, beraber yaşamaları beklenenlerin yanında tutunamayanlar. O zaman anlar ki, sahip oldukları değil, sahip olmadıklarıdır kimilerini birbirlerine yakın kılan.”(M.C.:2010,41)

“Kadın’ Kelimesinin Sözlüklerden Silme Önerisi” başlıklı yazıda ise kadın ve kadınlık üzerine fikirlerini beyan ettikten sonra yazar, adeta istihareye yatar gibi Mesnevi’yi açıp baktığını ve karşısına Tirmiz Padişahı Seyyid’in Semerkand’a geliş hikâyesinin çıktığını söyler. Ancak hikayeyi anlatmaz.(M.C.:2010,73)

Aşk romanının ana kahramanlarından biri Hz. Mevlânâ olduğu için, onun sözleri sıkça karşımıza çıkar. Eserde altmetin olarak yer alan, Aziz Z. Zahara tarafından yazılan Aşk Şeriatı adlı kitabın kapağında Mesnevi’den bir bend bulunur:

“...Biz dile söze bakmayız. Gönle hâle bakarız,
... Edep bilenler başkadır,
...Canı ruhu yanmış âşıklar başka.
...Aşk şeriatı bütün dinlerden ayırır.
...Âşıkların şeriatı da Allah’tır, mezhebi de.

Mevlâna Celaleddin Rumi
Mesnevi, cilt II, sayfa 133”

(Aş.:2009,35)

Mevlânâ, Şems’le tanışıp dostluk kurduktan bir süre sonra şiir söylemeye başlar:

“Ben ne Hıristiyan’ım,
ne Musevi, ne Fârisi, ne de Müslüman;
Ne Doğu’damm, ne de Batı’dan.
İkiliği bir kenara koydum,
İki âlemin bir olduğunu gördüm.” (Aş.:2009,231-232)

“Nerde dert varsa, deva oraya gider
Nerde yoksulluk varsa, nimet oraya varır
Müşkül nerdeyse cevap ordadır,
Gemi nerdeyse su orda...” (Aş.:2009,236)

Mevlânâ, Şems’in isteği üzerine meyhaneye şarap almaya gider. Orada bulunan bir kişi Mevlânâ’ya şarabın neden haram olduğunu sorar. Mevlânâ ise şu dörtlülle cevap verir:

“Bade içen rikkat beslerse, sarhoşluğu rakik olur
Bade içen kin beslerse, sarhoşluğu kindar olur
Bade içen ekseri kindar, nadiren rakik olduğundan.
Bade kamuya haram olur.” (Aş.:2009,300)

Şems’le birlikte ilk kez semaya çıkmadan evvel ise dilinden şu sözler dökülür:

“Beri gel, daha beri, daha beri,
Bu hır gür, bu savaş nereye kadar?
Sen bensin, ben benim işte...
Ne diye bu direnme?
Topumuz bir tek inciyiz,
Başımız da tek, aklımız da tek.” (Aş.:2009,338)

Sema ayini, ney taksimi ile başlar. Bu esnada anlatıcı şu beyite yer verir:

“Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan
erkek, kadın herkes ağlayıp inledi.”¹³⁸(Aş.:2009,338)

Şems’in gidişinden sonra da Mevlânâ, şiiirlerine devam eder:

“Gördüm yüzü o Haşmetli Hükümranı
Cennetin güneşi, gözü kulağı
Her varlığa yoldaş o şifacı
Ruhlara can veren ruhtur kâinatı”(Aş.:2009,351)

“Hayatımın ışığı! Çilelerimin amacı! Gel!
Tebriz’in harikulade güneşi! Neredesin?”(Aş.:2009,357)

2.2.İLKEL İNANIŞLAR

¹³⁸ Mevlânâ, Mesnevi’sinin I. Cildine bu dizelerle başlar.

2.2.1. Şamanizm

Şamanizm Din olup olmadığı hâlâ tartışılan, çok eski bir inançtır. Şamanizm, ilkel “toplumların, öbür dünya ile ilişki kurma ve hastaları iyileştirme gücü taşıdığına inanılan şaman çevresinde odaklaşan inanç sistemidir.”¹³⁹ Şamanizm’de tek tanrı inancı vardır ve herhangi bir kutsal kitap yoktur. Bunun yerine şaman adı verilen din adamlarının söylediklerinden ve yaptıklarından yola çıkarak sistemleştirilen Şamanizm, büyü, sihir, tılsım gibi kavramlara önem vermiş ve bunları çeşitli hastalıkları tedavi etmede kullanmıştır.

Şamanizm inancında bir kişinin Şaman olabilmesi için bir şaman soyundan gelmesi en önemli şarttır. Şaman olacak çocuk, eski bir Şaman tarafından eğitilir. Bu eğitim sürecinde Şaman adayının ruhlarla iletişime geçmesi sağlanır. Ruhlarla temas etmeyi başaran Şaman adayı da “yalnız ölümler tarafından bilinmesi mümkün gerçekleri öğrenmek iktidarına kavuşur.”¹⁴⁰ Eğitim süreci tamamlandığında çocuğa Şamanlık yetkisi verilir. Böylece yeni Şaman, birçok törende görev alır.

Mahrem’de 1648 yılının Sibirya’ında Şaman olmak için yapılan eğitim sürecine tanık olmaktadır. Hem samur hem de insan olan Samur-Oğlan, Şaman olan ablasının ölmesinden sonra köydeki yaşlılar tarafından Şaman adayı olarak görülür. Yaşlılar, Samur-Oğlan’ın ablasının yerine geçebileceğine inanırlar. “*Ama henüz hiç kimse, onun doğru kişi olup olmadığını bilmiyordu. Bilebilmek için sınamak gerekliydi.*” (M.:2000,56) Samur-Oğlan, Şaman olmak için eğitim sürecinden geçeceğini öğrendiğinde hiçbir soru sormaz ve herkesten kaçır. Bir günü tek başına geçiren Samur-Oğlan, gece olup da sınanmak için köyden ayrılmadan önce ablasının saçlarından bir parça keser ve etinden bir dilim yer.

¹³⁹ Dikici, *Türklerde İnanışlar ve Din*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 89

¹⁴⁰ A.e., s.90

Samur-Oğlan, o gece davullar ve kalabalık eşliğinde deniz kıyısına varır. Gidilir gidilmez derhal bir ateş yakılır ve herkes ateşin etrafına dizilir. Sabah olup da ateş sönünce Samur-Oğlan'ı karın üzerine oturturlar ve üzerine bir sepet geçirirler. Şamanlık kurallarına göre, “üç gün üç gece sonra bu sepetten çıktığında, ya bir hiç olacaktı, ya da bir Şaman.” (M.:2000,57) Herkes Samur-Oğlan'ın sepette olduğu süre içerisinde mutlaka birinin ya da bir Şeyin geleceğine ve ona olağanüstü güçler bahşedeceğine inanır. Bu duruma Samur-Oğlan da inanır ve aç bir Şekilde ziyaretçisini beklemeye koyulur.

Kimin geleceğini merakla beklerken Samur-Oğlan'ın içini bir huzursuzluk kaplar. Görölmekten çok korkan Samur-Oğlan, birden sepetin içine kocaman bir samurun girdiğini görür. Böylece onun ruh dengi bulunmuş olur. Birbirlerine bakan samur ve Samur-Oğlan, benzerliklerine Őaşırlar. (M.:2000,58) Fakat Samur-Oğlan'ın sevinci yarım kalır. Yol boyunca samuru izleyen Timofei Ankidinov adlı bir samur avcısı, sepeti kaldırır ve gördükleri karşısında hayrete düşer. Avcının sepeti açmasıyla ritürel yarım kalmış olur ve çocuk Şaman olamaz.

2.3. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık, bir hak dinidir. Hz. İsa'ya vahiy yolu indirilen İncil, sonradan değiştirilmiştir. Günümüzde inananları bakımından dünyanın en yaygın dinidir. Hristiyanlık “İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir”¹⁴¹ ve temel inancı da İsa Mesih'in hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısı olduğudur. Hristiyanlıkta da mezhep ayrılığı vardır. Bu mezhepler, kilise olarak isimlendirilir. Hristiyanlıkta en büyük cemaate sahip olan mezhepler, Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleridir.

2.3.1. Günah Çıkarma

¹⁴¹ Dikici, A.g.e., s.80

Bizzat Hz. İsa tarafından öngörüldüğü söylenen günah çıkarma ayininin Hıristiyan olan kişilerin işledikleri bir günahdan dolayı kiliseye gidip papaz aracılığı ile Allah'tan af dilemeleri esasına dayanır. Katolik ve Ortodoks kilisesine göre, bir Hıristiyan işlediği bir günahı, günah itiraf hüccresinin önünde, bir rahibe anlatır. Bu günahı işlediğini, bir daha işlemeyeceğini itiraf eder. Rahip de onun için dua eder, günahının bağışlanmasını temenni eder.

Araf'ta Alegre, henüz küçük yaşlarda iken okulun karşısında manav dükkânı işleten bir ailenin oğluyula iki kez beraber olmuş ve bu birliktelikten hamile kalmıştır. Bu bebeği istemeyen Alegre, teyzesi la Tia Tuta ile bir doktora gidip kürtaj olur. Yaptığının günah olduğunu bilen Alegre, kiliseye gidip günah çıkarır. (A.:2004,251)

2.3.2. Vaftiz

Hıristiyanlığın birçok mezhebinde yeni doğan bebeklere isim vermek, onları “ilk günah” tan kurtarmak ve Hıristiyanlaştırmak için vaftiz töreni düzenlenir. Bu törende vaftiz edilecek kişi ya suya daldırılır ya da üzerine su serpilir. İncil’de vaftiz edilen kişiye yeni bir yaşama kavuştuğu müjdelenir.

Şehrin Aynaları’nda Engizisyon tarafından Müslümanların yaşadığı Hıristiyan toprağı olarak tespit edilen Plasencia del Monte köyündeki herkes birer birer vaftiz edilerek din olarak Hıristiyanlığı seçmeye zorlanmıştır. Ama bu köyün sakinleri vaftiz edilmelerine rağmen Müslüman kimliklerinden vazgeçmemişler ve gizliden gizliye inançlarını sürdürmüşlerdir. (Ş.A.:1999,92)

Aşk’ta da vaftiz törenine tanık olmaktayız. Fahişe Çöl Gülü’nün annesi doğum esnasında ölmüş ve üçüz bebeklerden yalnızca biri hayatta kalmayı başarmıştır. Bu erkek çocuk doğduğunda babası, karısının ölümünü ondan bilmiş ve ona hayatı boyunca

kötü davranmıştır. Öyle ki çocuk vakti gelip de vaftiz olduğunda, törene dahi katılmamıştır. (Aş.:2009,155)

2.3.3. Kilise Vaazları

Hıristiyanlıkta kilisede yapılan vaazlar, papazın İncil'deki ayetlere bağlı kalarak konuşmasına dayanır. Vaazlar genel olarak, Hıristiyanlıktaki “teslis” inancı yani “Baba, Oğul, Kutsal Ruh” üçlemesi üzerinde yoğunlaşır.

Şehrin Aynaları'nda kilise vaazlarını Alonso Perez de Herrera yönetir. Evini terk ettikten sonra üniversite eğitimini alıp ve gerekli şartları sağlayıp Hıristiyanların büyük vaizi olan Alonso Perez de Herrera, sadece bulunduğu şehirden değil, başka şehirlerden gelen büyük bir hayran kitlesine sahip olur. Onu dinlemek için kiliseye gelenler, vaizin sözlerinden etkilenmiş bir şekilde çıkarlar.

Esasında Yahudi olan ancak, dininin Hıristiyanlık olduğuna ve kanına kesinlikle farklı bir kültürün bulaşmadığına inanan Alonso Perez de Herrera, gerçeği çok acı bir şekilde çocukken tanıştığı sestem öğrenir. Ses ona bıçakla serçe parmağını kesmesini söylediğinde, Alonso Perez de Herrera ona itaat edip parmağını keser. Ses, parmaktan akan kanın içinde birkaç damla siyah kanı işaret edip Alonso Perez de Herrera'ya vaktiyle dedesinin Yahudi bir kadınla evlendiğini ve bu evlilik yüzünden de soyunun kanına siyahlık bulaştığını söyler. Alonso Perez de Herrera, buna inanmak istemez ama sesin yalan söylediğine hiç şahit olamadığı için zor da olsa bu gerçeği kabul etmek zorunda kalır. Kanının başka bir kanla kirlendiği gerçeğini kabul eden Alonso Perez de Herrera, vaazlarda Yahudilerden bahsettiği zaman serçe parmağının neden sızladığını da anlamış olur. (Ş.A.:1999, 25)

Vaazlarında hemen hemen her şeyden bahseden Alonso Perez de Herrera, güncel konulara da yer verir. Ama ağırlıklı olarak vaazlarına Türkleri konu eder. Türkleri

Doğu'dan gelen bir felaket olarak nitelendiren Alonso Perez de Herrera, Türklerin müthiş ordusu ve askerleri ile bütün Hıristiyanları öldürdüğünü söyler. Tanrı'nın da Hıristiyanların günaha batmış bir topluluk olduğunu bildiği için onların ilerlemesine izin verdiğini belirtir.

“Unutmayın ki, Doğu'dan gelen felakete mücadele etmek, Deccal'le mücadele etmektir. Peki, sorarım sizlere! Hiç düşündünüz mü, Yüce Tanrı bu gaddar ordunun ilerlemesine, palazlanmasına niçin müsaade ediyor? Niçin onların üzerine taş yağdırıp saraylarını başlarına geçirmiyor? Evet, Tanrı Türklerin ilerlemesine müsaade ediyor çünkü Hıristiyan dünyası günahkâr. Evet, Hıristiyan dünyası bir günah batağında çırpınıyor. Hepimiz günahkârız; hepiniz günahkârsınız.” (Ş.A.:1999, 25)

Bir vaazından sonra Yahudilere de değinen Alonso Perez de Herrera, onları Converso, yani Yahudiliklerini gizleyen Hıristiyan olmakla suçlar. Bunların riyakâr ve sahtekâr olduğunu söyleyen Alonso Perez de Herrera, damarlarında barındırdıkları siyah kanı etrafa yaymak için uğraş verdiklerini söyler. Conversoların bu uğraşlarının beyhude olduğunu belirten vaiz, onların eninde sonunda lanetleneceğine inanır. (Ş.A.:1999,27)

Vaazdan sonra bir kadının kendisine Tanrı'nın masum insanların öldürülmesine neden izin verdiğini sormasıyla Alonso Perez de Herrera, onların işledikleri günahlardan değil de “ilk günah”tan dolayı öldüğünü söyler.(Ş.A.:1999,28)

2.3.4. Engizisyon

Engizisyon mahkemeleri eskiden Hıristiyan dünyasında farklı inanç taşıyanları cezalandırmak maksadıyla kurulan mahkemedir. Ateşte yananın suçlu olduğu inancına dayanan yargılama tarzına engizisyon denilir. Ortaçağda din konusunda sapık kabul edilenlerin cezalandırılması amacı ve bahanesiyle, kurulu düzeni korumak için kurulan bu yargılama yöntemi, inancın gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bu inanca göre, suçsuz olan, ateşte yanmayacaktır. Bir sanığın suçlu olup olmadığını anlamak için böyle bir uygulama yöntemi kullanılmıştır.¹⁴²

Engizisyon mahkemelerinde yargılanan sanığa önce suçunu itiraf etmesi ve pişmanlık göstermesi konusunda süre verilir ve bunu gerçekleştirmek için sıklıkla işkenceye başvurulurdu. Hıristiyanlıktan dönen, dinin emirlerine aykırı davranan, büyücülük yapan kimseleri incelemek ve onları yargılamak için kurulan mahkemelere engizisyon mahkemeleri denmiştir. Ortaçağda çok güçlenen bu mahkemeler, sapık dini cereyanlara, conversolara ve moriskolara (Hıristiyan olan Müslümanlar) karşı şiddetli bir uygulamaya girişmiştir. Engizisyon mahkemelerinde verilen cezalar, suçlara göre değişiklik arz eder.

Şehrin Aynaları'nda Engizisyon mahkemeleri ve mahkemenin uyguladığı cezalar söz konusu edilmiştir. Hz. İsa'ya karşı suç işlemekle yargılanan herkes önce başkanlığını Vaiz Alonso Perez de Herrera'nın yaptığı bir kurulun karşısına çıkar ve suçunu anlatır. Suçun büyüklüğüne göre ya manastıra gönderilir ya da ateşte yakma cezasına çarptırılır. Nitekim Isabel Nunez Alvarez, vaizin kararı ile manastıra gönderilmiş; ancak kayınbiraderi Miguel Pereira ve onun arkadaşı Rodrigo ateşte yakma cezasına çarptırılmıştır.

¹⁴² Aydın, A.g.e., , s.66

2.4. YAHUDİLİK

Kitap verilen ilâhi dinlerin başında Yahudilik gelmektedir. Yahudiliği tebliğ etmek üzere Hz. Musa görevlendirilmiştir. Bugünkü Tevrat'ın yani Tora'nın Hz. Musa'ya vahyedilen Tora olmadığını, yüzyıllar boyunca değişikliğe uğradığını, Tora üzerinde çalışan uzmanlar belirtmektedirler. Ancak, Yahudiliğin tek kutsal kitabı, yine elimizdeki Yahudi kutsal kitabıdır.¹⁴³ Kutsal kitaplarında yer alan ifadelerle göre Yahudiler kendilerini; dünya milletleri arasından seçilmiş bir kavim olarak görmektedirler. Yüce Tanrı bu kavmi Tûr-i Sina'da kendine muhatap kılarak onlarla ahit ve akitte bulunmak suretiyle emirlerine uyacakları hususunda söz almış, sonra da Hz. Musa'nın şahsında onlara Tevrat'ı göndermiştir. Yahudi geleneğine göre, Musevilik (M.Ö. 2000 civarında) Tanrı ile Yahudi ulusunun atası ve Yahudi soyunun başlatıcısı olan İbrahim arasındaki Akit ile başlar. Çağlar boyunca, Yahudilik bir dizi dini ilkeye riayet etmiş, bunların başında da evreni yaratan ve yönetmeye devam eden tek, her şeyi bilen, her şeye kadir, bağışlayıcı ve her yerde olan bir Tanrı'ya iman etmek gelmiştir.

Şehrin Aynaları'nda Yahudilik ve Yahudi gelenekleri işlenmektedir. Vaiz ve Engizisyon görevlisi Alonso Perez de Herrera aslında Yahudi kanı taşımaktadır. Hiç görmediği dedesi, Yahudi bir tüccarın kızı ile evlenir ve "onun kanı ailenin kanına" katılmış olur. Alonso, bu gerçeği çocukluğunda tanıştığı sestem öğrenir. Ses, ona bir converso olduğunu söyler. Bir bıçak alıp sol elinin serçe parmağını kesmesini ister. Alonso söylenileni yapar. Ses, bozulmamış, kirlenmemiş, saf Hıristiyan kanının kırmızı olduğunu, oysa Yahudi kanının siyaha çalan, koyu bir renk olduğunu ve Alonso'nun kanının içinde birkaç siyah damlanın bulunduğunu söyler. (Ş.A.:1999,26) Alonso bu sırrı kimse ile paylaşmaz ve o günden sonra Alonso, Yahudi adını her duyduğunda sol elinin serçe parmağı sızlar.

¹⁴³Aydın, A.g.e., s.600

“...Bu korkunç sırrı kimseyle paylaşmamış, kendine saklamıştı. Hızla yükselirken, sırrının açığa çıkmasından endişe duymamıştı... Gene de her zaman tedbirli olmakta fayda vardı. Öyle de yapmıştı zaten. Yükseldikçe yükselmiş, giderek katılmış ve Yahudilerden nefret eder olmuştu.”(Ş.A.:1999,27)

Alonso, Yahudilere olan nefretini vaazlarında da dile getirir. Özellikle sonradan Hıristiyan olan Yahudilerden –conversolardan- sakınmaları için cemaatini uyarır:

“Conversos... Onlar ikiyüzlüdür, sahtekârdır onlar. Dışarıdan inançlı Hıristiyan gibi görünmelerine rağmen, aslında içten içe Yahudiliklerini muhafaza ederler. Damarlarında siyah, simsiyah kan akar. Ve bu pis kanı etrafa saçmak için fırsat kollarlar. Boşuna gayretleri! Zira kendi kanlarında boğulmaya mahkûmlar. Nereye kaçarlarsa kaçsınlar, Mısır’ı inleyen belalardan, sapkınları çürüten vebalardan kurtulamayacaklar. Şehirlerde ve köylerde, tarlalarda ve meydanlarda lanetlenecekler. Erkekleri tohum vermeyecek, kadınları döl tutmayacak. Sodom ve Gomora’nın¹⁴⁴ laneti peşlerini bırakmayacak.”(Ş.A.:1999,27)

“Onlar dizlerinin üzerinde dua etmezler. İçlerindeki habis ruh onları kıvrandırdığı için dua ederken isteseler bile sabit duramazlar. Bu habis ruh, ayak parmaklarından tırnak uçlarına kadar vücutlarının her bir zerresini ele geçirmiştir. Bu sebepten ötürü, tırnaklarını kestikten sonra kaldırıp atmak yerine muhakkak yakarlar.”(Ş.A.:1999,63)

Romanda, Miguel Pereira ve ağabeyi Antonio Pereira’da conversodur. Babaları küçükken onlara aslında Yahudi olduklarını söyler. Antonio Pereira ailesi Engizisyon

¹⁴⁴ Hz. Lut’un kavminin yaşadığı İncil’de adı geçen şehirlerdir. Kavim, cinsi sapkınlıklarından dolayı Allah tarafından helak edilmiştir. Allah, birkaç saniyelik afet ve ölüm saçan bir yağmur sonunda, halkın yekûnu ile birlikte bütün şehirlerini ilerdeki insanlığın gözleri önüne bir ibret dersinin örneği olmak üzere harabeye çevirmiş ve yerle bir etmiştir.

tarafından tutuklandığı esnada Venedik'te bulunmaktadır. Burada sünnet olup Abraham ismini alır ve asıl dini Yahudiliğe dönmüş olur. Sünnet, İslamiyet'te olduğu gibi Yahudiliğinde esasları arasında yer alır.

Miguel ise İstanbul'a gidince Haham Yakup'la tanışır, onun evinde kalır. Yahudiliğe dönen Miguel İsak adını alır.

Bit Palas'ta Ben'in arkadaşı Ethel de Yahudi'dir. İstanbul'un en meşhur Mevlevihane'sinin neyzeni ile tanışınca mistisizme ilgi duymaya başlar. Kabala¹⁴⁵ üzerine kitaplar okur.

Araf'ta Gail, babası Yahudi olduğu için Yahudi kökenlidir. Ömer'le evlenince nikâhlarını haham kıyar.¹⁴⁶ Aslında hahamlar, tıpkı bizdeki imamlar gibi ruhani bir sınıf teşkil etmezdi. Bunlar, cemaatin içinde şeraiti iyi bilen ve uygulanmasına nezaret eden bir çeşit müftülerdi. Birçok geleneğe bağlı cemaatlerde nikâh, haham tarafından değil, “mesadder kidduşik (nikâh düzenleyici)” denen özel memurlar tarafından kıyılır.

¹⁴⁵ İbranice'de 'gelenek' anlamına gelir. 12. yüzyıl ve sonrasında yaygınlaşan batını Yahudi mistisizmidir. Kişisel bir kılavuzun önderliğinde öğrenilen Kabala, temelde sözlü geleneğe dayanmıştır. Tanrı'nın Hz. Musa ve Hz. Âdem'e indirdiği yazılı olmayan vahyin gizli bilgisini taşıdığı savı bakımından da gelenekle özdeşleştirilir. Hz. Musa'ya indirilen yasalara uymak Yahudiliğin temel ilkesi konumunu korumuşsa da Kabala Tanrı'ya dolaysız yaklaşmanın yolunu sağlamıştır. Kabala'nın kökleri Merkana mistisizmine uzanır. Ms. 1. yüzyılda Filistin'de yayılmaya başlayan Merkava'nın özünü Hezekiel peygamberin bir düş sırasında gördüğü ve Tanrı'nın tahtını simgeleyen araba'nın (merkava) vecd içinde tefekkür edilmesi oluşturuyordu.(Yehuda Berg, Röportaj: “Kabala din değildir”.)

Kabala Bilgeliği manevi dünyayı çalışmak için bir araçtır. Dünyamızı keşfetmek için, fizik, kimya, biyoloji gibi bilimleri kullanırız. Ancak doğal bilimler sadece beş duyumuzla algıladığımız fiziksel dünyayı çalışır. İçinde yaşadığımız dünyayı bütünüyle anlamak için, duyularımızın algılayamadığı gizli âlemi keşfedebilecek bir araştırma aracına ihtiyacımız vardır. Kabala Bilgeliğine göre realite iki güç veya nitelikten oluşur: alma arzusu ve ihsan etme arzusu, vermek. İhsan etme arzusu vermek istediği için bir alma arzusu yaratır, bu nedenle daha yaygın biçimde kullanılan adı 'Yaratan'dır. Bu yüzden tüm yaratılış, biz dâhil, bu alma arzusunun tezahürleridir. Kabalayı, realitenin iki temel gücüyle - alma ve ihsan etme - çalışarak faydamıza kullanabiliriz. Kabala bize sadece yaratılışın tasarımı öğretmez, aynı zamanda realitenin her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen başlangıçtaki Tasarlayıcı gibi, nasıl tasarlayanlar olabileceğimizi öğretir.(<http://www.kabbalah.info/tr/kabala-nedir>)

¹⁴⁶ Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik**, İstanbul, Remzi Kitabevi, ,1999

Hahamın işi sadece çiftin Yahudi şeriatına uygun olarak nikâhlandığını kontrol etmektir. Ama haham bu vesile ile bir nutuk söyler ve yeni evlileri “takdis” de eder.

Aşk'ta Ella Thompson ve ailesi Yahudi'dir. Ella, Aziz'e yazdığı mesajlarda dindar bir insan olmadığını ama her hafta ailecek Şebt'i kutladıklarını, bunu da dini bir gereklilikten ziyade kültürel bir uygulama olarak düşündüğünü söyler. (Aş.:2009,186)

2.4.1. Şabat

Şabat, Yahudilerin tatil gününe ve bu günde yaptıkları törene verilen addır. Bütün hafta çalışan Yahudi bu kutsal dinlenme gününe büyük bir özen gösterir. En iyi giysiler, en seçme yemekler o gün için saklanır. Altıncı günün yarısı (Cuma) Şabat'tan sayılır. Evin kadını iki gün için yiyecek hazırlar, erkeği de iki günlük alışveriş yapar ve ateşi yakar; çünkü Şabat'ta bunlar yapılmaz. Şabat'ta kadın yemek pişirmez, bu nedenle ya soğuk yenecek yemekler hazırlanır ya da yemekler cumadan sıcak tutulur. Önce Şabat ışıklarını -çoğu zaman bunlar mumdur- yakar, sonra kadın dua eder. Duası bitince artık Şabat başlamıştır, ne ışık ne de ateş yakılabilir.

Evde tören, güneşin batmasıyla başlar. Bütün aile sofraya oturur; baba Kidduş (takdis) duasını okur. Cumartesi gününün en büyük kısmı Yahudi edebiyatının okunması ile geçer. Yemekten sonra öğle uykusu yatmak adettir.

Aşk romanında Ella'nın kültürel bir uygulama olarak gördüğü Şabat, Yahudilerin kutsal günlerinden biridir. Şabat ilkesi Talmud'ta geçer. Mademki Tanrı dünyayı yarattıktan sonraki yedinci günü iş bırakmıştır, o halde Yahudiler, yanlarında çalışan Yahudi olmayan insanlar da cumartesi günü hiçbir iş yapmamalıdır. Bu düşünce *Şehrin Aynaları*'nda Alonso Perez de Herrera tarafından bir vaazda şöyle verilir:

“Cuma öğleden sonraları evlerini temizleyip, günbatımından evvel mum yakarlar. Cumartesi sabahları temiz kıyafetler giyerler. Bütün yemeklerini bir gün evvelden pişirip fırına koydukları için o gün yemek pişirmezler. Bir tepenin üstüne çıkıp köye, kasabaya yahut şehre dikkatlice baktığımızda, cumartesileri bacasından duman çıkmayan evleri bir bir tespit edebiliriz.”(Ş.A.:1999,63)¹⁴⁷

24.2. Levir- Halitzah

Yahudilikte Levir, ölen kocanın erkek kardeşidir. Halitza, erkek kardeşi ölen bir erkeğin dul yengesi ile evlenmesini mecbur eden, Tora emrinden muaf tutulmasını sağlayan dini merasimdir. Merasimde dul kadın Leviri bilgelerin önüne davet eder. Levir evlenmemekteki ısrarını yinelerse kadın adamın ayağındaki sandaletin bağlarını çözerek çıkartır, adamın yüzüne tükürür. (Din bilgeleri, bu adamın önünde tükürür şeklinde yorumlamaktadır.) Şöyle der: ‘Erkek kardeşinin yuvasını kurmayacak adama böyle yapılacaktır. (Tensiye, 25:7–9) Dul kadının Levir evliliğini veya Halitzayı yapmadan evlenmesi yasaktır.

Halitza töreni beş kişilik bir dini mahkeme önünde yapılır. Dul kadın, Levir evliliği ve Halitza hakkında Tora’da yer alan bölümü okur. Levir’in sağ ayağından (deriden yapılmış ve madeni bir aksesuarı içermemesi icap eden) sandaleti çözüp çıkartır, önünde yere tükürür.¹⁴⁸

Şehrin Aynaları’nda Isabel, Engizisyon mahkemesi tarafından yargılanıp suçlu bulunur ve beş yıl manastırda kalır. Bu esnada Venedik’te olan kocası Antonio’nun

¹⁴⁷ A.g.e. Yahudi Yılında Tören ve Bayram Günleri, Şabat Günü

¹⁴⁸ Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, C.3, Gözlem Yay.

vefat ettiği öğrenilir. Manastırdan çıktıktan sonra İsaabel, Yahudi geleneklerine göre Antonio'nun kardeşi Miguel; yeni adıyla İsak ile evlenmelidir. Hahamlar konuyu tartışıp bu karara varırlar. Kararı iletme görevini Haham Yakup üstlenir. İsaabel bu evliliği istememektedir ve İsaabel'in istemediğini anlayan İsak, tören esnasında Haham Yakup'un kulağına evliliği istemediğini söyler.

Hahamlar İsak'ı ikna edemeyeceklerini anladıkları zaman Halitzah törenine geçilir. İsaabel, yaşlıların ve hahamların huzurunda 'levir'in yanına gider ve çömelir. İsak'ın sol ayağını eline alarak deri ayakkabısını çıkarır ve bir kenara koyar, yere tükürür. "*Kardeşinin evini kumayı reddeden adamın layığı budur.*" (Ş.A.:1999,278) der. Böylelikle İsaabel serbest kalmış olur.

2.4.3. İsim Değişirme

Yahudilikte ölüm döşeğindeki hastaya yeni isim verme geleneği romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Yahudi inançlarına göre, Azrail geldiğinde canını almaması ve eski isminin peşinden gitmesi için Haham tarafından hasta olan kişiye yeni bir isim verilir.

Şehrin Aynaları'nda Haham Yakup, hastalığın kişiden uzaklaşması için ona yeni bir isim verir:

"Görmeye gideceği hasta, birkaç gün önce iyice fenalaşmış, neredeyse can çekişmeye başlamıştı. Haham Yakup, melun hastalığın eski ismin peşinden gidip, yeni ismin yakasından düşmesi için bu hastaya başka bir isim verecekti. Eğer hastalık bu yeni isme de musallat olursa, yapacak pek bir şey kalmayacaktı. Bu sebepten, vereceği ismi dikkatlice seçmesi gerekiyordu. Biraz düşündükten sonra, hastaya Hayyim ismini vermeyi uygun gördü."(Ş.A.:1999,130)

Araf'ta Zarpanidit (Gail) kendisine yeni bir isim bulmak ister. Dinler tarihinin, saygı gösterilecek isimler yoklaması olduğu gibi isimlerin saygınlığının kanıtı da olduğuna inanır. Ona göre, Yahudilerin tam ölüme ramak kala bir hastaya isim verme âdeti bu yüzdendir ve ölüm döşeginde yatanlara ikinci bir hayat verebilmek için isim değiştirirler.

Med-Cezir'de “Kılıftan İsimler” adlı yazıda yazar, bu gelenekten bahseder:

“Üç kadim tektanrılı dinin tarihi, isimlendirmeler tarihi aynı zamanda. Yahudilik, isimlerin tılsımının bilincindeydi hep. Ölüm döşeginde yatan bir hastanın ismini bu yüzden değiştirirdi hahamlar; hastalık öteki isme yapışsın kalsın ve bu yeni isimle birlikte hasta canlansın, yeniden doğabilsin diye. Bu sebepten ötürü genellikle ‘yaşam’ anlamına gelen ‘Hayyim’ ismini taşıdı ölümden dönen hastalar.”(M.C.:2010,166–167)

3. Dini Tasavvufi Terimler, Kavramlar

3.1. Aba: Dervişliğin ve sufiliğin simgesidir. Dervişlerin ve müritlerin giydikleri kalın ve kaba kumaştan yapılan uzun ve bol elbiseye aba denmektedir. Dervişler, bu elbiseyi fakr alameti ve züht nişanesi olarak giymeyi tercih etmişlerdir. Halk, aba giyen sūfilere evliya ve ermiş nazarıyla bakıp saygı gösterir.¹⁴⁹ Ethem Cebecioğlu abayı şöyle tanımlar; “Dervişlerin giydiği bir elbise olup, kökeninin Hz. Peygamber’e kadar uzandığı söylenir. Sufiyyenin abadan elbise giymesinin, Hz. Peygamber’in sünnetine ittiba için olduğu zikredilir.” İskender Pala ise, dayanıklılığından dolayı dervişlerin abayı devamlı giydiklerini söyler. Asıl aba, bütün vücudu örtecek kadar geniş, yakasız ve kolsuz, ayaklara dek uzanan, önü açık bir giysidir. Mevlevîlerdeki hırka karşılığıdır.

Yazar, *Baba ve Piç*'te abadan şu şekilde bahseder: Banu Teyze hayatındaki olumsuz durumlar neticesinde nedamet getirip inzivaya çekilmeye karar verir, fakat kardeşleri bu durumu pek hoş karşılamaz. Banu Teyze'nin derviş olmaya uygun bir mizaca ve yaşantıya sahip olmadığını düşünürler. Nitekim kız kardeşi Cevriye, ablasına dervişlerin “*çuval ya da kaba yünden mintanlar giyerlermiş, senin gibi kaşmir şallar değil.*” (B.:2006,82) diyerek karşıtlığını dile getirir. Burada Cevriye'nin ismini zikretmese de bahsettiği şey giysi ‘aba’dır.

Aşk romanında Şems, çocukluğundan itibaren yaşantısını, dervişlik yolunda ilerleyişini, baba evinden ayrıldıktan sonra gezgin abdal olduğunu anlatırken “*abamın altından her gün farklı manzaralar seyrettim.*” (Aş.:2009,62) ifadesini kullanır. Burada bahsedilen “Hırka altından âlemi seyretmek” deyimini Abdülbâki Gölpinarlı, “görünüşte hiçbir şeye karışmaz görünmekle beraber her şeyin, neden ve niçin

¹⁴⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001, s.17

olduğunu, sebeplerini, sonuçlarını, bu sonuçların da nelere ve nasıl sebepler olacağını ibretle görmek anlamındadır”¹⁵⁰ şeklinde yorumlar.

3.2. Abdal: Dünya ilgilerinden kurtularak kendisini bütünüyle Allah yoluna adayın ve ricâlî’l-gayb diye adlandırılan veliler topluluğu içinde yer alan “sufi veya erenler” anlamında kullanılmaktadır.¹⁵¹ Abdallar, insanlara karşı iyi niyetli, kendilerine kötülük yapanları bağışlayan, sahip oldukları şeyleri başkalarıyla paylaşın, kaza ve kadere gönül hoşluğu ile boyun eğip rıza gösteren, haramlardan titizlikle kaçınan, ibadetlerinde ihlâs ve samimiyeti ön planda tutan, sevgi, şefkat, merhamet ve iyi niyet gibi ahlâkî erdemlerle donanmış kimselerdir. Bunlar az konuşan, az uyuyan az yiyen halktan ayrı ve gezgin olarak yaşayan düşkünlere yardım eden ülkeyi felaketlerden koruyan İslam ordularına yardım eden kişiler olarak bilinir. Bir anda ayrı yerde bulunabilirler. Allahın sevgili kullarıdır.

13. yy.da yalın ayak başı açık gezgincilik yapan dervişlere de abdal denilmiştir. Bunlar ellerinde keşkülle nefislerini terbiye için dilenciligi caiz gören ve dilencilik yapan, dilendikleri maddeleri yolları üzerinde uğradıkları tekkelere hediye olarak bırakan, bıyık saç ve kaşlarını usturayla tıraş eden dervişlerdir.¹⁵²

Eserlerde daha çok gezgin abdal tabiri kullanılarak gezgin abdallar söz konusu edilir. *Pinhan*’da Dürri Baba tekkesinden ayrılan Pinhan gezgin abdallar gibi dolaşır ve İstanbul’a gidince bazen bu gezgin abdalları ağırlayan tekkelerde, zaviyelerde, dergâhlarda konaklar. Üsküdar’daki Hırpani Baba tekkesinde konakladığı esnada orada bulunan Kalenderi dervişlerden bir keşkül alır ve tekkeden ayrıldıktan sonra da keşkülünü bırakmaz, sokaklarda elinde keşkülle dolaşmaya başlar. Pinhan’da tıpkı abdallar gibi saçsız, sakalsız ve kaşsızdır.(P.:2010,138)

¹⁵⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, İnkılâp ve Anka Kitapevleri, 1977, s.159

¹⁵¹ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, yay. haz. Doç. Dr. İsmail Karagöz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s.3

¹⁵² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005, s.2

Aşk'ta Şems, gezgin abdal olarak nitelenir. Çocukluğunda öte âleme yaptığı ziyaretler ve keşifler neticesinde sıradan bir insan olmadığını anlamış, bunu ailesiyle paylaşmıştır. Ancak babası Şems'e inanmaz ve hayal gücünün fazla çalıştığını söyler. Ailesinin bu tutumu karşısında çok geçmeden evden ayrılır ve gezgin abdal olup, âlemi dolaşır. Nitekim Baba Zaman'ın zaviyesine vardığında kendisini dağda bayırda Allah'ı arayan bir abdal olarak tanıtır.(Aş.:2009,72) Şems, bunu şu sözlerle dile getirir:

“Yeryüzünde ebedi sürgündeyim. Yastık ettiğim taşa ikinci kez baş koymadım, aynı kaptan üst üste iki kez yemek yemedim, abamın altından her gün farklı manzaralar seyreyledim. Aç kaldığımda rüya tabir ederek üç beş kuruş kazanır, kazandığımı muhtaç olanlara dağıtır; bu şekilde Doğu'dan Batı'ya, Kuzeyden Güneye yedi iklimi gezer, dağda bayırda Hakk'ı ararım Hak için. Yaşamaya değer bir yaşamın peşindeyim ve bir de, bilmeye değer bilginin. Köksüzüm, yurtsuzum. Kendimi O'nda yok ettiğimden beri, ölmeden evvel öleli, başlangıçsız ve sonsuzum. Ne pejmürdeyim, ne gariban. Ne kimselere muhtacım, ne kimseye buyuran. ...Seyahatlerimde envai çeşit sarp yollardan geçtim... Bin bir kervansaraya, bin bir hana kondum. Kütüphanelerde âlimlere danıştım, ariflere sordum, meczuplarla konuştum. Veremedikleri cevapları suskunluklarında buldum. Mabetleri, türbeleri, mezarlıkları, viraneleri gezdim. Mağaralarda çileye kapanmış münzevilerle tefekküre daldım. Dervişlerle, şeyhlerle zikir çektim... Her inançtan, her meşrepten insan tanıdım. Kimseyi kimseye üstün tutmadım. Yaratılanı sevdim, Yaradan'dan ötürü. Sefalet çekenleri de gördüm, sefahat sürenleri de. Kerameti de bilirim, mucizeleri de... Beşerin ettiklerinin en yücesine de en fenasına da tanıklık ettim.”(Aş.:2009,62–63)

Yazarın Şems'e söylettiği bu sözler aslında gezgin abdalların bir portresidir. Ancak Şems'in diğer abdallardan farkı kimseye boyun eğmemesi, sivri dili ve asiliğidir. Şems'in gezgin abdallığı Konya'ya gidene kadardır. Konya'ya varınca Mevlânâ ile buluşuncaya kadar bir süre bir handa kalır ve böylelikle “yerleşik hayata” (Aş.:2009,143) geçtiğini söyler. Allah'tan dilediği can yoldaşına kavuşunca da Mevlânâ'nın isteği üzerine evine yerleşir.

Her iki romanda da halkın gezgin abdallara bakışı da verilmiştir. *Aşk'ta* Şems, Semerkant yakınlarındaki bir handa konakladığında hancı gezgin abdalların bütün gün oruç tutup dua ederek dolaşmaktan akıllarını kaçırdığını söyler.(Aş.:2009,49) Şeyh Yasin de sufilerden hoşlanmaz, hele gezgin abdalların başıbozuk, halka faydası olmayan kimseler olduklarını söyler.

“Kalenderi, Haydari, Camii, Cavlâkî... Bin bir isim altında dolanıp duruyorlar... Zannımca en beteri onlar. Bir yere kök salmaktan aciz bir adamdan cemaate ne fayda gelir? Aidiyet duygusundan yoksun, rüzgârda kuru yaprak misali her yöne savrulan, tüm dünyaya “evim” diyen kişi, Şeytan'ın arayıp da bulamadığı suç ortağıdır.”(Aş.:2009,194)

Cavlakî, tıraş etmek manasına gelen “cavlak” tan türemiş bir kelimedir. Saçlarını, sakallarını, bıyıklarını ve kaşlarını usturayla tıraş edip çuhadan yapılan özel bir elbise giydiklerinden Kalender dervişlere cavlak da denir.¹⁵³

3.3. Abdest: Farsça ab (su) ve dest (el) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen abdest kelimesi, “el suyu” anlamına gelir. Namazın şartlarından birisi olan abdest, namaz ve Kâbe'yi tavaf gibi bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya mesh etmektir. Abdest müstakil bir ibadet değildir,

¹⁵³ Uludağ, a.g.e., s.88

belli ibadetleri yapmak için bir vasıta niteliğindedir. Manevî temizlik ve namaz başta olmak üzere ibadetlere ruhen ve bedenen hazırlık mahiyetinde olan abdest, aynı zamanda maddî bir temizlenme vasıtasıdır.¹⁵⁴

Eserlerde abdest, namazın şartı olarak yer alır. Namaz kılmadan önce kişiler abdest alır.

Baba ve Piç'te Banu Teyze, günde beş vakit namazını kılar, namaz öncesinde abdest aldığı eserde belirtilmiştir.(B.:2006,214) Banu Teyze, abdest alırken soğuk suyun ruhu titreteceğini, böylelikle uyanacağını söyler:

“‘Namaz uykudan hayırlıdır’ diye mırıldanarak kalkardı yatağından... Sonra aptes almak için banyoya giderdi Banu Teyze. Su bazen soğuk olurdu ama umursamazdı. Ruhun uyanması için titremesi lazım, derdi kendi kendine...”(B.:2006,206)

Aşk'ta Şems, eğer insan kalbini temizlemeyi bilmiyorsa, boş yere abdest almakla uğraşmamasını söyler.(Aş.:2009,229) Nitekim maddi temizlik olan abdestten önce insan; maneviyatını temizlemeli, hiçbir şeye ve hiç kimseye karşı kötülük beslememelidir. Yine Şems, Hz. Mevlânâ ile ilk semaya çıktıkları günü anlatırken, ayinden önce Mevlânâ ile birlikte tefekküre dalmak üzere sessiz bir odaya çekildiklerini, sema ayinine çıkacak diğer altı dervişin de onlara katıldığını söyler. Birlikte abdest alıp, dua ederler. Sonra sema için hazırlanırlar.(Aş.:2009,337)

Şems, bir gün kendisinden hoşlanmadığını, fikirlerine ve eylemlerine karşı olduğunu bildiği Şeyh Yasin'i ziyarete gider. Bu esnada Şeyh Yasin, medresede ders

¹⁵⁴ D.K.S., s.3-4

vermektedir. Şems'le Şeyh Yasin sūfîler ve sofular hakkında konuşmaya başlar. Şeyh Yasin; ulema yani Şems'in deyimiyle ulemanın başkalarının yaptıklarıyla ilgilenmezlik edemeyeceğini söyler ve abdestten bahseder: *"halk her hususta bizden fetva bekler. Acaba burnum kanarsa abdestim bozulur mu, seyahat halinde tutamadığım oruçları daha sonra tutmam gerekir mi... Cevapsız kalabilecek meseleler mi bunlar?"* (Aş.:2009,320) Şeyh Yasin, örnek olarak abdesti sadece bir örnek olarak vermiştir, soruların cevabı hususunda bir fikir beyan etmez. Lakin bilindiği üzere vücudun kan dâhil olmak üzere herhangi bir yerinden bir sıvı akması abdesti bozar.

3.4. Afroz: Hıristiyanlık ve Yahudilikte öngörülen bir dinî ceza türü olup, kilise anlayışına göre yetkili dinî şahsiyetler tarafından suçlu görülen bir Hıristiyan'ın kendi topluluklarından uzaklaştırılmasıdır. Bu ceza genellikle dinsel inanışlardan ayrılanlarla, ağır ve büyük günah işleyenlere verilmektedir.¹⁵⁵

Baba ve Piç'te Kazancı ailesinin Amerika'da yaşayan oğlu Mustafa, El Tradito mabedine gider. Mustafa vesilesi ile söz konusu edilen El Tradito mabedi, Amerika'da bir günahkârın ruhuna adanmış tek mabettir. Bu günahkâr adamın kim olduğu, günahının ne olduğu belirtilmese de Meksika asıllı bu kişinin günahından ötürü afroz edildiği söylenir.(B.:2006,327)

Aşk'ta da afroz sadece kavram olarak geçmektedir. Şems, evinden ayrılıp gezgin abdal olduktan sonra, pek çok yeri dolaşmış, farklı dinden, mezhepten, inançtan nice insanla görüşmüş, yarenlik yapmıştır. Şems, bunlardan birisinin de afroz edilmişler olduğunu söyler.(Aş.:2009,64)

3.5. Ahir Zaman: Dinlerde, kıyamet öncesinde çeşitli alametlerle kendisini belli edeceği belirtilen zaman dilimi, dünyanın son günlerine denir. İslâm inancına göre,

¹⁵⁵ A.e., s.9

âlemin başı olduğu gibi sonu da vardır. Ancak bu sonu bilmek insan gücünün dışındadır.¹⁵⁶ Ahir zamana dair alametlerden Kur'an'da ve Peygamberimizin hadislerinde bahsedilmiştir. Fakat eserlerde ahir zaman yalnızca ismen zikredilmiş, o güne dair herhangi bir detay unsuru verilmemiştir.

Baba ve Piç'te anlatıcı, Zeliha Teyze'ye tecavüz edildiği günden bahsederken ahir zamanı şu şekilde söz konusu etmiştir:

“Nuh tufanı ne denli yutucu ve taşkın olsa da sonunda, sakın başlamıştı aslında; usulca, bir iki damla yağmurla. Yaklaşmakta olan felaketi haber veren tek tük damlalar, kimsenin okuyamadığı mühürlü bir mektup gibiydi. Gökyüzünde toprak toprak kara, kasvetli bulutlar vardı... Her buluttaki her bir delik, ahir zamanda işlenmiş belli bir günah için gözyaşı döken semavi bir gözdü.”(B.:2006,342)

Bu cümlelerden sonra anlatıcı, kardeşi Mustafa'nın Zeliha'ya tecavüz etmesini anlatır. Bu hadise, anlatıcının nezdinde ahir zamanda işlenmiş bir günahdır. Dünyanın son demleri olan ahir zaman, Nuh Tufanı'na benzetilmiştir. Bilindiği üzere, Nuh Tufanı da bir nevi kıyamet olmuş, gemide bulunmayanlar dışında hiçbir canlı hayatta kalmamıştır.

3.6. Ahiret/ Öte Dünya: Âhiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu, hem de ölümlle başlayan, dünya hayatından farklı ve ebedî olan hayat kastedilmektedir. Ahirete inanmak, imanın şartlarındandır.

Dini ıstılah olarak âhiret, İsrâfil'in, Allah'ın emriyle kıyametin kopması için Sur'a ilk defa üflemesinden ikinci defa üflemesine, daha sonra cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme girmelerine kadar olan zaman veya Sur'a ikinci kez

¹⁵⁶ A.e., s.12

üfürülüştten başlayıp, ebedî olarak devam edecek olan zaman anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁷ Bu tanıma göre âhiret, sura üfürülme, insanların yeniden diriltilmeleri, herkese dünyada işlediklerinin yazılı olduğu amel defterlerinin verilmesi, amellerin değerlendirilmesi, bu dünyadaki işlerinden dolayı herkesin hesaba çekilmesi, şefaât, sırat, cennet ve cehennem hayatı gibi olay ve aşamaları kapsamına almaktadır. Öbür dünya diye tabir olunan, cennet, cehennem, Araf, iyiliklerin ve kötülüklerin karşılandığı yer, sırat, mizan gibi yerleri ihtiva eder. Ehl-i Sünnet inancına göre bunların hepsi hakır ve gerçektir. Dinlerin çoğunda ahiret inancı vardır. Öbür dünyada ölüm yoktur. Oradaki hayat ebedidir.

Araf'ta Gail, *Abed*'ten İslam'daki cehennem tasvirlerini anlatmasını ister. *Abed*, Gail'in niçin sürekli 'öte dünya' ile ilgilenmesine anlam veremediğini söyler. Burada 'öte dünya' ahiret manasında kullanılmıştır. *Abed*, Gail'e sorduğu sorunun cevabını vermese de cennete gideceklerin kitaplarının sağ eline, cehenneme gidecek olanların ise sol eline verileceğini söylemekle yetinir. Kitap, amel defteri maddesinde tekrar ele alınacaktır. (A.:2004,292)

Fani bir mahlûk olan insan, bu dünyanın da kendisinin bu dünya üzerindeki varlığının gelip geçici olduğunu bilir. Bu sebepten iyi bir Müslüman, cehennem korkusu ve cennete ulaşma arzusu, ahiret hayatını iyi geçirebilme ümidi ile ibadetlerini yerine getirmeye gayret eder.

Baba ve Piç'te Banu Teyze, agnostiktir ve dine teslim olmamak hususunda kararlı olduğunu söyler. "*hele hele yaşlandıkça dindarlaştan, öte dünyaya gitmeden evvel sicilini temizlemek için ansızın imana gelen şu çıkarıcı hesapçılardan*" (B.:2006,245) olmaya niyeti yoktur. Burada da ahiret, öte dünya ile ifade edilmiştir.

¹⁵⁷ A.e., s.13

Mustafa Kazancı öldükten sonra, cenazeyi taşıyan arabanın şoförü de öldükten sonra insanın bu dünya ile işinin bittiğini, dünya malının dünyada kaldığını, artık işinin ahiretle olduğunu daha orada hesap vereceğini söyler. (B.:2006,388-391)

Aşk'ta Şems, mutaassıpların, zahitlerin dini, Kur'an'ı yüzeysel, zahiri manada anladıklarını söyler. Şems'e göre mutaassıpların ahiretten anladıkları ya cehennem ateşinde azap çekmek ya da cennette hurilerle refah içinde yaşamaktır. Onlara göre, Mahşer günü Sırat Köprüsü'nden geçenler cennetle mükâfatlandırılacak, geçemeyenler ise alttaki cehennem çukuruna düşüp ilelebet azap çekeceklerdir. İbadetlerini de bunları göz önünde bulundurarak yaparlar. Oysa Şems'e göre aslolan Allah aşkıdır. Mutasavvıflar zahirde kalmayıp bâtinî manayı kavrayabildiklerinden dolayı, ahiret hayatı onlar için ne bir cehennem azabı ne de cennet müjdesidir. Ahiretten maksat vuslata ermek, Rabb'e kavuşmaktır.

3.7. Alamet: Sözlükte belirti, iz, nişan anlamlarına gelen alamet, dinî literatürde kâinatta var olan her şeyin Allah'ın varlığına dair bir alamet olduğu anlamında kullanılır.¹⁵⁸ Ayrıca alamet, vuku bulacak bazı olaylar için önceden belirmiş işaret anlamına da gelir, bunlar hep manevi bir işaret olarak kabul edilir. Elif Şafak hep bu anlamda kullanmıştır.

Pinhan'da Akrep Arif mahallesinde yaşayan yedi kocakarından bahsedilirken, onların nezdinde her yerde ve her şeyde alamet mevcut olduğu, kırlarda çiçek toplar gibi etraftan alamet toplamamanın mümkün olduğu söylenir. Bu yedi yaşlı kadın, "...*gökteki meleklerin fısıldaşmalarından kayan yıldızların seyrine, topraktaki börtü böceğe, taşların damarlarından çorbalardan tüten dumana kadar baktıkları her yerden alamet*" (P.:2010,91) toplar. Lakin bu alametleri görebilmek, görmeyi istemek gerekmektedir.

¹⁵⁸ A.e., 17

Çelebi Şeyh, fikirlerinden ötürü divanın huzuruna çıkarılınca, vücudunun varlık âlemine (dünyaya) benzediğini, kâinattaki her şeyin Allah'ın varlığına bir delil olduğu gibi, kendisinde de pek çok alâmetlerin bulunduğunu söyler.(P.:2010,129) Sûfilere göre Allah, insanı bütün ilahî sıfatlara mazhar olacak surette yaratmıştır, insan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Tabiatta ve canlılarda varlığına ve birliğine nice delil vardır. Önemli olan bu alâmetleri fark edebilmek ve ona göre davranmaktır.

Mahrem'de Şişko, çocukluğunda kömürlükte tanımadığı bir adam tarafından tacize uğramış, bu hadiseyi Allah'ın görüp görmediğini, şayet gördüyse asla unutmayacağını düşünmektedir. Allah tarafından her daim görülme fikri aslında onu korkutmaktadır da. Şişko, Allah'ın görmesi ve insanların görülmesi hususunda, Allah'ın gördükleriyle arasına peygamberler, melekler gibi araçlar koyduğunu, bizlerinse hem görülmekten hem de göremediklerimizden korktuğumuzu; bu yüzden görünür olsun diye alâmetler beklediğimizi söyler. Şişko'ya göre mucizeleri de bu yüzden önemsemekteyizdir.(M.:2000,205) Zira peygamberlerin mucize göstermesi, onların peygamber olmalarının bir alâmeti kabul edilmektedir.

Siyah Süt'te yazar; hayatını yazarlığa adanmak, hiç evlenmemek, çocuk doğurmamak için kendisine bir söz verir. Fakat geçen süre zarfında yaşadığı hadiseleri, karşılaştığı durumları sonradan bu satırları kaleme alırken birer alamet olarak değerlendirir. (S.S.:2008,28–29) Nitekim bu kararları aldıktan dokuz ay sonra evlenmiş, iki yıl sonra çocuk sahibi olmuştur. Örneğin yazarımız, bir gün vapurda karşılaştığı bir adamdan kâğıt alır. Kâğıt, anne ve bebek ürünleri satan bir mağazanın amblemini taşımaktadır. Yazar bunu görünce şaşırır. “Çok alametler belirdi... Görmesini bilene” (S.S.:2008,38) der.

Yazarın iç sesi Can Derviş Hanım da sık sık etrafımızın alametlerle dolu olduğunu, tesadüf olarak düşündüğümüz hiçbir şeyin aslında tesadüf olmadığını söyler. Bu alametleri okuması, fark etmesi için Bakara Suresi'ni hatırlatarak (Gök ile yer

arasında her şeyin Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller olduğu buyrulmuştur.)
telkinde bulunur. (S.S.:2008,76, 120–121)

Aşk'ta Şems, sık sık öte âleme keşfe çıktığını ya da bir alametle karşılaştığını
söyler. (Aş.:2009,85)

Mevlânâ, Şems Konya'ya gelmeden evvel kırk gün boyunca aynı rüyayı
görmüştür. Üst üste aynı rüyayı görmesinin bir alamet olduğunu
düşünür.(Aş.:2009,129)

Romanda Şems, mutaassıpların her şeye olumsuz bir nazarla baktıklarını, ne
vakit bir yerde deprem, kuraklık ya da başka bir felaket olsa bunu Allah'ın gazabının
alameti saydıklarını söyler. (Aş.:2009,230)

Aziz Zahara da Bağdat'a Baba Samed'in tekkesine girdikten sonra tasavvufla
tanışıp sûfî olmaya karar vermiş, mizacındaki ve hayatındaki ana mihver tasavvuf
olmuş, ömrünü aşk inancına adanmış ve gittiği her yerde, baktığı her şeyde Tanrı'nın
alametlerini aramıştır.(Aş.:2009,388)

3.8. Âlem: Âlemin; Arapça, kâinat, güneş sistemi ve çevresinde dönen
gezegenler topluluğu, cihan, dünya, bütün varlıklar, mahlûkat, insanlar, halk, cemaat,
cemiyet çevre vs. gibi kelime anlamları vardır. ¹⁵⁹ Tasavvufta ise, Allah'tan başka her
şeye âlem denir. Süleyman Uludağ, âlemi “belli bir sınıfı meydana getiren varlıkların ya
da canlıların oluşturduğu varlık toplulukları” olarak tanımlar. Bu anlamda on sekiz bin
âlem vardır. (Cinler âlemi, insanlar âlemi vb.) Âlem, Allah'ın varlığının alameti ve
delilidir. Kur'an'da çift âlem fikri vardır, içinde yaşanılan ‘şu âlem’ dünyadır, ölümden
sonra yaşanılacak olan ‘öbür âlem’ ahirettir. ¹⁶⁰

¹⁵⁹Cebecioğlu, A.g.e., s.101

¹⁶⁰Uludağ, A.g.e., s.34-35

Pinhan'da âlem, birkaç farklı anlayışla kullanılmıştır. İlk olarak bu dünya, öte dünya kullanımı karşımıza çıkar. Nokta alt başlıklı bölüme Erzurumlu İbrahim Hakki'dan şu dizelerle başlanır:

“Katreyiz âlemde, lâkin
Dilde derya olmuşuz.”(P.:2010,25)

Burada sözü edilen âlem, bu dünyadır. Aynı şekilde Dertli Hagopik, *Pinhan*'la konuşurken *Pinhan*'a; şu varlık âleminde yapayalnız olduğunu, fakat bu âleme gözlerini açarken attığın çığlığın yankısız kalmadığını, gönlünün Dürri Baba'ya aktığını söyler.(P.:2010,47) İsmihan Kadın, cini Kepoz'un serbest kaldığını öğrenince ölümü düşünmeye başlar. Şimdiye kadar vakit geldiğinde ölmekten hiç korkmamıştır. Zira onun nezdinde başka bir âlemde doğabilmek için bu âlemde ölmek tabiidir.(P.:2010,206) Burada da bu âlem dünya, başka bir âlemden kastedilen ise ahirettir.

Âlem'in tasavvuftaki yorumlanması, algılanışı da işlenmiştir. Dürri Baba, sakin sakin ebru yapmakta iken *Pinhan* yanına gelince, ona ebrunun neyi anlattığını bilir misin diye sorar ve ebrunun ne ifade ettiğini şöyle açıklar:

“Sen kendini küçük zannedersin. Hâlbuki en büyük âlem sende toplanmıştır. Ebru bunu fısıldar bize... minnacık bir nokta olur sana umman u derya... Katreyiz âlemde, lakin unutma ki tek bir nokta *Pinhan*, tekmil sırları içinde barındırır.”(P.:2010,62)

Kaynaklarda, tasavvufta Allah tarafından yaratılan her şeyin âlem olarak algılandığı belirtilir. İslam'a göre âlem Allah'tan ayrıdır. Tasavvuf ise âlemi, Allah'ın tecellisi olarak göstermiştir. Bunun için insan âlem-i sugra(küçük âlem), Allah âlem-i

Kübra (büyük âlem)dir. Bazen âlem-i Kübra'ya insan, âlem-i sugra'ya dünya denildiği de olmaktadır.

Süfilere göre varlığın mertebeleri vardır. İlk mertebe varlık âlemi de denilen âlem-i lâhut'tur. Bütün varlıklar bu âlemde önce öz halde, sonra teferruatla tahakkuk eder. Yani Hak âlemi ile halk âlemi arasında bir âlem daha ortaya çıkar. Bu âleme âlem-i ceberut (Hakikat-ı Muhammediyye) denir. Bu âlem varlığın ikinci mertebesidir olup kendinden sonra Tanrı sıfatlarının izhar olunduğu âlem-i melekût'u (sıfatlar âlemi) ortaya koyar. Âlem-i melekût'tan sonra da kesret âlemi ortaya çıkar ki insan bu dört âlemi kendisinde toplayan en büyük âlemdir. Buna da âlem-i insan-ı kâmil derler.¹⁶¹

Abdülbâki Gölpınarlı da insanın sûflerçe âlemin özü olarak kabul edildiğini söyler. Kâinatın gayesi, yaratılış sebebi insandır. Sûflere göre insan, yüce âlemlerden, unsurlardan süzülüp gelmiştir. Görünüşte âlem insana göre çok büyüktür; fakat insan, âlemden küçük olmakla beraber büyük âlem, çekirdeğin meyvede, meyvenin ağaçta bulunması gibi insanda dürülmüştür. Tanrı'nın bütün sıfatlarına mazhar olan insan, yeryüzünde Tanrı'nın halifesidir.¹⁶²

Pinhan'da, anlatıcı, Ruz-ı Muhabbet meclisinde dervişlerin halka oluşturup ayin yaptığını anlatırken şiirsel bir ifade ile insanın kendini bilmesine dair sözler söyler:

“... yeter ki sen seni bil sen seni/ne de olsa
derya ummandır balığa/kendinde gör on
sekiz bin âlemi...”(P.:2010,59)

On sekiz bin âlem düşüncesi mutasavvıflar arasında hayli yaygındır. Allah yaratıcı kudreti içinde akl-ı küll'e(Allah'ın faal tecellisi) karşı nefis-i küll'ü yaratmıştır. Bunlarda dokuz gök doğmuştur. Dokuz gök, içindeki yıldızlarla bir anasır-ı erbaa'yı o

¹⁶¹ Pala, A.g.e., s.16

¹⁶² Abdülbâki Gölpınarlı, **Yüz Soruda Tasavvuf**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969, s.46

da mevâlid-i selâse'yi doğurmuştur. Bunların toplamı on sekiz eder. Her biri bin âlem sayıldığında on sekiz bin âlem ortaya çıkmış olur.¹⁶³

Şehrin Aynaları'nda âlem yine bu dünya, öte dünya anlamını ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Miguel Pereira, Maggid adını verdiği ruhla karşılaşınca, çocukluğundan beri sık sık ruhtar âleminden ziyaretçilerinin geldiğini söyler. Maggid, Miguel'e onun hikâyesini anlatmak istediğini söyleyince Miguel şaşırır, istediği sadece buyusa niçin bu âleme geldiğini sorar. Göklere, cennete, bulunduğu yer neresiyse oraya gidip mutlu mesut yaşamasını söyler.

Med-Cezir'de "Sonrası Kaygısı" başlıklı yazıda, yazar edebiyatçıların temel kaygısının sonrasının ne olacağı düşüncesinin olduğunu söyler. Sonrasının hiç olduğunu düşünen yazar, Dürri Baba'nın Pinhan'a söylediği sözleri burada yineler. En büyük âlem insanda toplanmıştır. Bu âlemde bir katre olsak da tıpkı ebrudaki gibi tek bir nokta, kâinatın bütün sırlarını içinde barındırmaktadır.(M.C.:2010,77)

Aşk'ta Şems, Mevlânâ ile semaya çıktıkları ilk günü anlatır. İlk dervişin semaya başladığını ve seyircilerin gözlerinin önünde bu âlemden uzaklaştığını söyler.(Aş.:2009,338) Dervişler, maddî âlemden uzaklaşıp manevî âleme yolculuk yaparlar. Manevî âlem, ruhtar âlemi, öte âlem olarak düşünülür.

Dervişlerin bu hususu *Firarperest*'te de verilmiştir. "Balondan Görülen Dünya" başlıklı yazıda yazar, Kapadokya gezisi esnasında balona binmiş, bu durum ona mutasavvıfların vasıtasız tecrübe ettikleri " Kâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi, kâh inirim yeryüzüne seyredir âlem beni" sözlerini anımsatmıştır.(F.:2010,115) Mutasavvıfların bu durumu tayy-i mekân olarak değerlendirilir. Bedeni bu dünyada olan derviş, ruhen başka âlemleri keşfe çıkar.

¹⁶³Pala, A.g.e., s.17

3.9. Âlem-i Kevn ü Fesad: Cismani âlem. Bir taraftan vücuda gelip, diğer taraftan da harap olan fâni âlemdir. Var olma ve yok olma yeridir. *Aşk* romanında da yazar, bu anlamıyla kullanmıştır.

Mevlânâ hazretleri, bir vaazı esnasında Allah'ın her şeyi zıttıyla beraber yarattığını, bu âleme boşuna Âlem-i kevn ü fesad, yani 'oluş ve varoluş âlemi' denmediğini, burada her şeyin zıttıyla tezahür ettiğini söyler.(Aş.:2009,158)

3.10. Allah'ı Aramak / Bulmak: Hak ile hak olmak, beka mertebesine ulaşmaktır. Allah sevgisi insanda yaratılıştan itibaren vardır. Allah'a karşı duyulan aşk, maddeden manaya, cisimden ruha yönelir. Bu yönelişte heyecan, vecd, coşku ve ıstırap ikizleşir. Salik, bu dönemde parçadan bütüne, kendinden Hâkim-i mutlak'a doğru ilerler. Bu yolun sonunda âşık, maşuka dönüşür, faniliğin 'Baki' alanda eridiğini hissettiği anda iradesi kaybolur, hakikatin tecellisinde fâni varlığı silinir, Hak'la Hak olmak, Hak'ta kendini bulmak budur.¹⁶⁴

Aşk'ta Şems, Bağdat'ta bulunan Baba Samed'in zaviyesine gittiğinde kadı da orada bulunmaktadır. Şems, kendini dağda bayırda Allah'ı arayan bir abdal olarak tanıtır. Gezgün abdal olup Allah'ı bulmak için nice yer dolaşmış, sonunda Allah'ın hep kendisiyle olduğunu fark etmiştir. Kadı madem Allah başından beri onunla ise, niçin dört bir yanda dolaştığını sorar. Şems Mevlâ'nın aranmakla bulunamayacağını, lakin ancak arayanların O'nu bulabileceğini söyler. Sûfilere göre, kişi para, mal, mülk peşinde koşuyorsa Allah'ı bulması imkân dâhilinde değildir.(Aş.:2009,73)

3.11. Allah'ın Varlığında Yok Olmak (fenafillâh): Kulun beşeri vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilahi vasıflarla donanması, dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek, Allah'ta yok olmak demektir. Bu

¹⁶⁴Pala, A.g.e., s.38

yönelişte istiğrak hâli meydana gelir. Sûfi bu makama ulaşmak için, her şeyi terk eder.¹⁶⁵ Tasavvufun temel düşüncelerinden biri olan fenafillâhta sûfi, bütün varlığını yok ederek, her şeyi unutup, her türlü dünya alakasından geçerek Allah ile bir olmayı amaçlar. Fenafillâh kesintisiz bir vecd ve coşkunluk halidir. Ancak o zaman sufi, gerçek olmayan varlığından geçmiş, Allah'ın varlığı ile var olarak O'nu gönlünde duymuştur. Yokluk tamamlanınca orada yalnızca Allah kalır. Sufi de böylece kendini Allah'ta yok etmiş olur.¹⁶⁶

Aşk'ta Şems, Bağdat'a doğru yola çıkmışken Semerkant yakınlarında bir kervansarayda konaklar. Orada otururken, öte âleme keşfe çıkar ve kendi ölümünü, Hz. Mevlânâ'nın Şems için çırpımışlarını görür, çılgık atarak kendine gelir. Hancı, müşterileri rahatsız edeceği düşüncesi ile Şems'e çıkışır, gezgin abdalların bütün gün oruç tutup dua ederek dolaşmaktan delirdiklerini söyler. Şems ise, adamın bu sözlerine güler *“Zaten Allah'ta kendini kaybetmekle aklını kaybetmek arasında incecik bir çizgi”* (Aş.:2009,49) olduğunu söyler.

Şems, çocukluğundan beri öte âleme keşifler yapmaktadır, bu özelliği ile diğer insanlardan farklı olduğunun, kendisinde sufi mayası bulunduğunun bilincindedir. Fakat ailesi bunu anlamayınca evden ayrılmaya karar verir. O günden sonra Şems, gezgin abdal olmuş, Hakk'ı Hak için aramış, kendisini O'nda yok etmiş, böylece ölmeden evvel ölmüştür. (Aş.:2009,62)

Ethem Cebecioğlu bu hususta şunları söyler: Sûfi bu makama ulaşmak için, her şeyi terk eder. Tıpkı bir ölünün dünyayı terk edişi gibi. İşte buna “ölmeden önce ölmek” denir. Ölen kişi nasıl Allah'a rücû ederse, bu makama gelen kişi de Allah'a vasıl olmuş, O'na rücû etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵Cebecioğlu, A.g.e., s.268

¹⁶⁶Pala, A.g.e.,151

¹⁶⁷Cebecioğlu, A.g.e., s.268

3.12. Allah'ın Zuhuru/ Tecelli: Sözlük anlamı aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmektir. Tasavvufta ise müşahede yoluyla maddeden mücerret olarak temaşa edilen Hakk'ın nurları tecellidir. Tecelli, kâinattaki her nesnede Allah'ı görmek, O'ndan bir nişane bulmaktır.¹⁶⁸ Tasavvufta gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurların; Allah'ın isim ve sıfatlarıyla sûfinin kalbinde tezahür etmesi demektir. Bu hal sûfinin nefsinin arındırmasından sonra gerçekleşir. Mutasavvıflara göre Allah'la kulları arasında yetmiş bin perde (hicap) vardır. Gerçekte Allah her an tecelli etmektedir. Ancak bunu yalnızca kalp aynasını arıtan, parlatan kimseler anlayabilir.¹⁶⁹

Aşk'ta Şems, neredeyse kırk yıldır abdal olduğunu, kurdun, kuşun, karıncanın her türlüşünü bildiğini, Allah'ın kendi suretinde yarattığı insanı açık bir kitap gibi okuduğunu söyler. Daha sonra kırk kuralından dördüncüsü gelir ki şöyledir: “*Kâinattaki her zerrede Allah'ın sıfatlarını bulabilirsin, çünkü O camide, mescitte, kilisede, havrada değil, her an her şeydedir. Allah'ı görüp yaşayan olmadığı gibi, O'nu görüp ölen de yoktur...*” (Aş.:2009,86)

Sufi, vahdet-i vücuda erebilmek için önce tevhid-i efal sonra tevhid-i sıfat ve en son olarak tevhid-i zat tecellilerine uğrar. İlk durakta her işi yapanın Allah olduğunu, ikincide bütün sıfatların Allah sıfatı olduğunu, üçüncüde de her şeyin Allah'ın zuhurundan ibaret olduğunu anlar.¹⁷⁰ Aslında temel düşünce vahdettir. Vahdet-i vücud anlayışına göre, bütün mevcudat Allah'ın esma ve sıfatlarından ibarettir. Varlık birdir ve o da Allah'ın varlığıdır, bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O'dur. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delalet eder.

¹⁶⁸Uludağ, A.g.e., s.346

¹⁶⁹D.K.S., s.640

¹⁷⁰Pala, A.g.e., s.445

3.13. Allah'tan Gelip Allah'a Gitmek: İnsanın önce ruhu yaratılmış, dünyaya gelmeden önce ruhlar âleminde bulunmuştur. Ruhlar âleminden dünyaya gönderilen insan, ölümünden sonra yine oraya dönecektir.

Aşk'ta Baba Zaman, Şeyh Seyyid Burhaneddin'e Şems'le ilgili yazdığı mektubunu “*En nihayetinde hepimiz Allah'a emanetiz ve hiç şüphe yok ki O'na döneceğiz*” (Aş.:2009,111) sözleriyle bitirir.

3.14. Amel: Niyet ve iradeye bağlı olarak yapılan, dünya veya âhirette ceza veya mükâfat konusu olan iş, davranış ve bilinçli yapılan fiile denir. Bir iş, fiil ve davranışın amel olabilmesi için iradeli ve bilinçli yapılmış olması gerekir.¹⁷¹ Şeriat ve tarikat gereği yapılan her işe ve taate amel denir. Amel dinî, ruhî fiillerin hepsini kapsar. Tasavvufun konusu amal-i batına yani efal-i kulub tür. Zira Allah kalbe ve onun fiillerine bakar, bedenlere ve servete bakmaz.¹⁷²

Aşk'ta Şems ile Kimya Hatun, Kur'an'ı okumak ve anlamak üzerine konuşurlar. Şems, Kur'an'ın dört farklı şekilde okunabileceğini söyler ve bir hikâyeye anlatır. Hikâyede, genç bir kadın bir dervişe kaderin nasıl işlediğini sormuş. Derviş, kadına gel beraber görelim demiş ve yollara düşmüşler. Nihayetinde bir meydana varmışlar, bir adamın idam edilmek için götürüldüğünü görmüşler. Derviş, kadına bu adamın idam edilmesine sebep olan hadisenin ne olabileceğini sormuş. Gidip bir cinayet silahı satın aldığı için mi yoksa suçu işlerken kimse onu durdurmadığı için mi ya da adam öldürdükten sonra yakalandığı için mi idam edileceğini sormuş. Yani idamına yol açan sebep cinayet öncesinde mi, esnasında mı yoksa sormasında mı demiş. Hikâyeyi dinledikten sonra Kimya Hatun Şems'in ne demek istediğini tam olarak anlamaz. Adamın korkunç bir suç işlediği için asılacağını, ettiğinin bedelini ödediğini, Kur'an'da her şeyin açıkça belirtildiğini, hayırlı amellerin başka şerri amellerin başka olduğunu,

¹⁷¹ D.K.S., s.24

¹⁷² Uludağ, A.g.e., s.39

Allah'ın bu ayımlar konusunda açık olmamızı istediğini, yoksa haram helal diye bir şey olmayacağını söyler. (Aş.:2009,276)

3.15. Amel Defteri: İnsanların dünyada kabul ettikleri inançlarla, yaptıkları işlerin kaydedildiği ve âhirette – Arasat meydanında- kendilerine takdim edileceği bildirilen deftere veya kitaba verilen addır. Kur'an'da “amel defteri” tabiri geçmez. Ancak bu anlamda kitap ve suhuf kelimeleri zikredilmektedir. Kur'an'da, insanın dünyada yaptıklarının, kıyamet günü açılmış bir kitapta kendisine gösterileceği ve her fertten kendi kitabını okumasının isteneceği (İsrâ, 17/13–14) açıklanmaktadır. Amel defterleri inanmış ve iyi amelleri olan cennetliklere sağdan, kötü amelleri olan cehennemliklere soldan veya arkadan verilecektir. Defterin sağdan verilmesi bir müjde, soldan veya arkadan verilmesi ise bir korku ve azap işaretidir.¹⁷³

Eserlerde yazar, amel defteri tabiri yerine yer yer farklı sözcükler kullansa da temelde vurgulamak istediği günah ve sevaplarımızın yazılı olduğu defter, kitaptır.

Bit Palas'ta Meryem, oğlu Muhammet'e her gün yumurta yedirir ve çocuk, yumurtasını bitirdikten sonra bu yumurta kabuklarının üstüne her gün Muhammet'in yaptıklarını, ondan şikâyetçi olduğu hususları yazar. “Dün Muhammet annesine yalan söyledi ama bir daha yapmayacak. Dün Muhammet yumurtasını yemek istemedi ama bir daha yapmayacak...” (B.P.:2002,194) Daha sonra bu boş yumurtalar anlatıcının ifadesiyle: “...yeryüzünde işlenen tüm günahlarla sevapları semavi defterlerine kaydeden iki kâtip meleğin yanına götürsünler diye, kuşlara atılıyordu birer birer.” (B.P.:2002,194)

¹⁷³ D.K.S., s.24-25

Amel Defteri, Kiramen Kâtibin adı verilen iki yazıcı melek tarafından günah ve sevapların kaydedildiği bir defter olarak tasavvur edilir.¹⁷⁴ (Bkz. Kiramen Kâtibin) Romanda semavi defter sözü ile kast edilen amel defteridir.

*Araf*ta da bir sohbet esnasında Gail, Abed’le İslam’daki cennet cehennem anlayışı üzerine konuşurken Abed, Kur’an-ı Kerim’e göre kitabı sağ eline verilenlerin cennete, sol eline verilenlerin cehenneme gideceğini söyler.(A.:2004,292) Gail, daha sonra bunu kocası Ömer’e “*sence ben de kitabı sol eline verilenlerden miyim?... Yani sen Tanrı olsan kitabımı sol elime mi verirdin yoksa sağ elime mi?*” (A.:2004,333) diye sorar.

Med-Cezir’de amel defteri günah defteri şeklinde kullanılmıştır. “Zerdenin Safranı (Osmanlı Gündelik Yaşamında Paranın Tüketimine ve Tüketilemeyeşine Dair)” başlıklı yazıda yazar, bugün hâlâ Osmanlı dönemindeki alışkanlıklarımızın kısmen devam ettiğini, milletçe ekonomik sorunlarımızı çözemediğimiz ve eski alışkanlıklarımızın günah defterimizi kabartmak için başımızda dikilip durduğunu söyler.(M.C.:2010,122)

“Köprü” başlıklı yazıda ise, çocukluğunda babaannesinin “Allah attığın her adımı görür, hemen cezalandırır. Daha senin aklından geçtiği an kötü bir düşünce, başkaları bilmese bile Allah’ın melekleri hemen yazar deftere.”(M.C.:2010,159) dediğini ifade eder. Bu korku ile yazar, aklından kötü bir düşünce geçmesin diye çocukluğunda hiçbir şey düşünmemeye çalıştığını da ekler.

Baba ve Piç’te ise amel defteri, kabir defteri olarak zikredilmiştir. Anlatıcı, Kazancı ailesinin geçmişinde bulunan sırlara (Mustafa’nın kız kardeşine tecavüz etmesi, Gülsüm Nine’nin aslında bir Ermeni olması) dair şu sözleri kullanır:

¹⁷⁴ Pala, A.g.e., s.22

“Her ailede sırlar vardır saklı kalması gereken. Her ailenin günahları vardır kabir defterlerine kaydedilen.”(B.:2006,401)

Aşk'ta Şems'in katili, Şems'i öldürtmek isteyen yedi kişinin kendisine Şems'i öldürmesi için teklifte bulduklarını anlatırken onlara niçin kendilerinin öldürmediğini sormadığını söyler. Zira katile göre, belli ki öyle bir günahı amel defterlerine yazdırmak istemiyorlardı; fakat bu durum böyle bir arzunun gönüllerinden geçmediği anlamına da gelmiyordur.(Aş.:2009,41)

3.16. Anasır-ı Erbaa (Çehârgâne): Madde âleminin temel dört unsuru, hava, ateş, toprak ve sudur. İnsan bedeni, anasır-ı erbaa'dan meydana gelmiştir. Onların her birinin kendilerine has bir özelliği olup, insanların tabiatı ve mizacı üzerinde tesirleri vardır. Meselâ ateş; isyan ve kibre; toprak, alçak gönüllülük ve tevâzuya; hava, arzu ve isteğe yol açar. (İmam-ı Rabbanî)¹⁷⁵Tasavvufta ise sûfiler, nefsin dört mertebesini dört unsura benzetirler. Bunlardan her biri için on özellik belirlenmiştir ve böylece kırk sayısına ulaşır. Tasavvuf ehlinin yaptığı birçok açıklama ve yorum dört unsur nazariyesine dayanır.¹⁷⁶

Pinhan'da anasır-ı erbaa, romanın temel unsurudur. Her bölüm, bir unsurun adını taşımaktadır.

1. bölüm: *Bu bab toprak ahvalin beyan eder ki tabiatı soğuk ve kurudur.*
2. bölüm: *Bu bab hava ahvalin beyan eder ki tabiatı sıcak ve rutubetlidir.*
3. bölüm: *Bu bab ateş ahvalin beyan eder ki tabiatı sıcak ve kurudur.*
4. bölüm: *Bu bab su ahvalin beyan eder ki tabiatı soğuk ve rutubetlidir.*

Çelebi Şeyh'e ait olan Horoz Baba'dan Şeyh Mehmet Mühür Efendi'ye oradan da Dürri Baba'ya ulaştırılan Min-el-evvel İl-el-ezel / İtikad-ı Anasır-ı Erbaa adlı kitapta da anasır-ı erbaa geçer. Bu kitap romanın özünü teşkil eder ki, *Pinhan* özünü bulmak

¹⁷⁶ Uludağ, A.g.e., s.40

için çıktığı yolculukta sık sık kitapla karşılaşır. Bu sembolik kitap aslında insanın özünü temsil etmektedir.(P.:2010,131)

İsmihan Kadın, insanların yaratılıştan dört hıta göre ayrıldığını söyler. Ramazan-ı Şerif'te İsmihan Kadın, insanların bu dört hıta göre lokmalarını tertip etmeleri gerektiğini nasihat eder.

“...Bu minval üzere, yaratılıştan yahut sonradan sıcak mizaçlı olanlar ekşi şerbetler içip, koruk ve erik aşısı, sirke... yemeye gayret etmeliydiler. Safravi mizaçlıların gıdası daha farklıydı. Onlar ıspanak aşısı gibi yaş gıdalar yemeliydiler. Mizacı yaş ve soğuk olanlara gelince, onlar latif ve sıcak gıdalara itibar etmeliydiler... Sevdavi mizaçlı olanlar ise, kuru gıdalardan ve tuzlu yemeklerden kaçınmaya bilhassa dikkat etmeliydiler.”(P.:2010,182)

Nitekim Pinhan, özünü bulmak için vücut şehrine girmeye karar verdiğinde İsmihan Kadın'ın bahsettiği bu dört hıta ne olduğunu öğreniriz. O esnada Pinhan'ın aklından şunlar geçmektedir:

“Anladı ki, Âdemde dahi dört od mevcuttur... Hem dünyada dahi dört od vardır... Hal böyle iken dört unsur var insanda. Safra dediğin ateştir, tabiatı sıcak ve kuru. Kan dediğin havadır, tabiatı sıcak ve rutubetli. Balgam dediğin sudur, tabiatı soğuk ve rutubetli. Sevda dediğin topraktır, tabiatı soğuk ve kuru. Ola ki bu dördünden herhangi biri ötekilere galip gelirse, o vakit vücut hastalanır. Vücudun selameti için dördünün muhabbetlerinin aksamaması elzendir.”(P.:2010,214–215)

Şehrin Aynaları'nda doktor olan Antonio Pereira, ruhun ölümsüzlüğü, maddenin faniliği üzerine bir kitap yazmaktadır. Kitabın ikinci kısmında nesnelere düzenini

incelemiştir. Kâinattaki nesnelere, dört ana unsurdan müteşekkildir ve bu unsurların başı ve sonu bellidir. Bu konudaki düşünceleri şu şekilde verir:

“Burada, şimdiye değin pek çok düşünürün sadece dört ana unsura baktıklarını, bu dört ana unsuru meydana getiren ve asla parçalanmayan, bölünmeyen atomları görmezlikten geldiğini anlatıyordu. Atomları bu şekilde yaratan ve onların dört ana unsuru vücuda getirmesini sağlayan şüphesiz ki Tanrı’ydı. Atomlar Tanrı tarafından da yaratılmış olduklarına göre ne ezeli ne de ebedi olabilirdi. Gene bu sebepten ötürü, onların vücuda getirdiği su, ateş, toprak ve hava da ezeli ya da ebedi olamazdı.” (Ş.A.:1999,222)

Aşk romanı tıpkı *Pinhan* gibi dört ana unsura göre bölümlere ayrılmıştır. Yazar, burada beşinci bir unsur olarak sūfîlerin sonradan ekledikleri ‘boşluk’u eklemiştir;

Bölüm Bir: Toprak/ Hayattaki derin, sakin, katı şeyler

Bölüm İki: Su/ Hayattaki akışkan, kaygan ve değişken şeyler

Bölüm Üç: Rüzgâr/ Hayattaki terk, göç ve devr eden şeyler

Bölüm Dört: Ateş/ Hayattaki yakan, yıkan, yok eden şeyler

Bölüm Beş: Boşluk/ Hayatta, varlıklarıyla değil yokluklarıyla bizi etkileyen şeyler.

Bu beşinci unsurun açıklamasını Aziz Z. Zahara, Ella’ya yazdığı mektupta ifade eder. Aziz, Amsterdam’dan Malavi’ye AIDS’in yaygın olduğu bir köye fotoğraf çekmeye gitmek üzere olduğunu, dört gün sonra evine dönmeyi umut ettiğini ama bunu kontrol edemeyeceğini söyler. Aldığımız kararlar ve yaptığımız planlarla hayatımızı denetleyemeyeceğimizi, Ella’nın da her şeyi akışına bırakması gerektiğini hatırlatarak ve kontrol edemediğimiz durumlar hakkında şu açıklamayı yapar:

“İşte bu kontrol edemediğimiz kısma Sufiler ‘beşinci unsur’ adını verirler. Ateş, toprak, rüzgâr ve suyun yanı sıra dünyayı

şekillendiren beşinci unsur: Boşluk. Açıklanamaz, denetlenemez, dolayısıyla gerilla taktiği uygulanamaz boyut. Biz insanlar bu unsuru tam olarak kavrayamasak da varlığının farkındayız.”(Aş.:2009,187)

Şems, semayı anlatırken öncelikle ilk dervişin dönmeye başladığını, ardından hepsinin semaya katıldığını, vahdetten gerisi kalmayana dek döndüklerini, musiki sonlanınca evrenin başat unsurlarına; ateş, hava, toprak, su ve beşinci unsur olan boşluğa selam durduklarını ifade eder.(Aş.:2009,338)

3.17. Arif: Arapça, irfan sahibi anlamındadır. Tasavvufta Allah’ı gerçek yönüyle bilen kişiye arif denir. Âlim gibi bilen manasına gelirse de ondan farklıdır. Âlim, ilmi bir tahsil ve çalışma sonucu elde eder. Arif ise, irfana, ilham ve hal ile ulaşır. Cenab-ı Hakk’ı keşf ve müşahede yoluyla bilen kişidir. Bu bakımdan ümmî bir insana da arif denilir, ancak âlim denemez. Allahu teâlânın rızasını kazanmış, O’ndan başkasının sevgisini kalbinden çıkarmış, tasavvufta yetişip, kemale ermiş veli zattır.¹⁷⁷ Arif olmanın yolu kitabî bilgiyi aşmaktan geçer, ariflerin kalp gözleri açıktır. Allah’a sevap kazanmak için değil, O’nun emrini yerine getirmiş olmak ve zatını ibadete layık olan tek zat bildiklerinden ibadet ederler. Yani arif, Allah’ın varlığını idrak ederek gerçek olmayan varlıklardan geçip Tanrı varlığı ile var olan kişidir.

Süleyman Uludağ; Arif için, Allahın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse¹⁷⁸ der. Müşahede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip kişiye de arif denir. Arif, sufilikte kâmil insandır. Keşf ve müşahede yoluyla yani manevi ve ruhi tecrübelerle bilgiye ulaşır, diye açıklar.

Aşk’ta arif sadece isim olarak kullanılmıştır. Şems, Bağdat’a gidene kadar pek çok yer gezmiş, nice insanla görüşmüş, sohbet etmiştir. Bunların içinde arifler de vardır.(Aş.:2009,63)

¹⁷⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.117

¹⁷⁸ Uludağ, A.g.e., s.44

3.18. Arş: Allah'ın kudret ve azametinin tecellisinden kinaye olarak, dokuzuncu kat semada bulunduğu tasavvur olunan tahttır. Bu bakımdan asıl anlamını ancak Allah'ın bildiği bir şeydir. Kâinattaki bütün varlığı kuşatan bir cisim olup, yüksekliğinden dolayı bu ismi almıştır. Müfessirlerin izahına göre, Allah önce Arş'ı yaratmıştır.¹⁷⁹

Bazı âlimler arşı feleklerin feleği olarak tanımlar. Tasavvufta kâinatın en üst kısmına arş, en alt kısmına ferş denir. Arş, yedi kat göklerin ve kürsünün üstünde olup, halk (madde) âleminin sonu, emr (maddesizlik) âleminin başlangıcıdır. Tasavvufta ise arş; tecelli mahalli, zatın hususiyeti olarak tasavvur edilir. Allah'ın mukayyet isimlerinin istikrar mahallidir.

Arş için Batlamyus nazariyesine göre bütün felekleri çevreleyen, hepsinin üstünde ve yıldızlardan boş kabul edilen dokuzuncu kat gökteki Felekü'l-eflak veya Felek-i atlas dahi denildiği, buradan itibaren Allah ilminin başladığına inanılmasından dolayı mecazen Allah'ın takdirinin geldiği yer olarak bilindiği söylenir. Allah'ın kudret ve ululuğu bu kattan evrene yayılır. Tasavvufta hükema felsefesini birleştirenlere göre ise arş, sekizinci kat göktür. Hanbelîlere göre Allah arşta oturmaktadır.¹⁸⁰

Esasında arş, dokuzuncu felektir. Batlamyus felsefesine göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. İç içe geçmiş şekilde dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleği, dokuzuncusu ise cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük felek atlas feleği, arştır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Cebecioğlu, A.g.e., s.118

¹⁸⁰ Pala, A.g.e., s.27

¹⁸¹ A.e., s.27

Baba ve Piç'te Mustafa Kazancı'nın cenazesini taşıyan arabanın şoförü, insanların ölen yakınlarını mezara nasıl götürdüklerini anlatırken bir fanatik öldüğü zaman arkadaşlarının yahut yakınlarının tabutuna takımının bayrağını sarmaya kalktıklarından bahseder. Bunun densizlik olduğunu söyleyen adam, “*Ne yaptıklarını sanıyorlar bunlar? Müslüman değiller mi? ... Artık işin ahiretle senin, gidip hesap verecen daha, takım bayrağıyla ne işin olur? Cenabı Hak göğün yedinci katına ışıklı stadyum mu yapmış?*”(B.:2006,388) der.

Aşk'ta Şems, çocukluğundan beri öte âleme ziyaretlerde bulunduğunu, keşifler yapıp gaipten sesler işittiğini, Rab ile konuştuğunu söyler. Bazen bir fısıltı kadar hafifleyip arşın yedinci katına süzüldüğünü bazen ağırlaşarak arzın en derin çukurlarına indiğini anlatır.(Aş.:2009,60)

Mevlânâ ise bir vaazında Allah'ın yedi kat göğün başında bir tahta oturmadığını, tek tek her birimize yakın ve dost olduğunu, çektiğimiz tüm sıkıntıların bizi Yaradan'a daha da yakınlaştıracığını söyler.(Aş.:2009,141)

3.19. Asa: Her zaman özellikle yolukluk sırasında asa bulundurmak sufilikte bir gelenektir. Asa o çağlarda hem silah, hem bazı ihtiyaçları giderme aracı olarak kullanılırdı.¹⁸² Ethem Cebecioğlu, “Asa taşımak Peygamberimizin de sünnetidir. Hz. Peygamber “asa” taşır, sahrada namaz kılacağında bunu sütire olarak kullanırdı. Bu sünnete uygun olarak, tarikat şeyhleri ve bazı Müslümanlar da “asa” kullanırlar. Ayrıca Hz. Musa'ya mucize olarak bir “asa” verilmişti.”¹⁸³ der.

Pinhan romanında Pinhan, Dürri Baba Tekkesi'nden ayrılınca yol boyunca elinden asasını bırakmaz. Nitekim İstanbul'a vardığında elinde asası olduğu söylenir.(P.:2010,10)

¹⁸² Uludağ, A.g.e., s.45

¹⁸³ Cebecioğlu, A.g.e., s.118

Kevser Nine, mahallenin akıbeti için istihareye yatınca rüyasında kendini bir meyve bahçesinde bulur. Bu bahçede karşına bir elma ağacı çıkar ki altında bir tane sapan durmaktadır. Sapanı eline alır, yola devam eder. Karşısına çıkan dereyi geçmek için orada duran kayığa binince elindeki sapanın asaya dönüştüğünü fark eder. Çevresine bakarak bu asanın kimin olduğunu, kiminse gelip ondan almasını söyler. Bu asa aslında Pinhan'ın yanından ayırmadığı asasıdır.”(P.:2010,109)

Aşk'ta Şems de Konya'ya ilk geldiğinde elinde uzunca bir asa taşımaktadır.(Aş.:2009,160)

Sultan Veled, Şems'in ölümünden sonra babasının ahvalini- malını mülkünü dilencilere dağıtması hususunda- İmruu'l Kays'a benzetir. Bu vesile ile sözü edilen İmruu'l Kays, kudretli, zengin bir Arap emiriyken bir gün hiç beklenmedik şekilde sarayını, tahtını bırakmış ve üzerinde bir hırka elinde asası diyar diyar gezer olmuş.(Aş.:2009,402)

Örneklerden anlaşılacağı üzere, asa dervişliğin bir sembolü olarak işlenmiştir.

3.20. Asr-ı Saadet: Mutluluk devri. Peygamber efendimizin yaşadığı mübarek, bereketli ve hayırlı devir, zaman-ı saadet ve vakt-i saadet de denir.¹⁸⁴

Aşk'ta Baybars, amcası Şeyh Yasin'in, Asr-ı Saadet bittiğinden beri dünyanın her gün yozlaştığını, çürümeye doğru gittiğini, medeniyet tarihinin yokuş aşağı inişte olduğunu söylediğini belirtir. Oysa ona göre insanın olduğu her devirde savaş, şiddet olmuş ve olacaktır. Peygamber Efendimiz zamanında bile böyle olmuştur. (Aş.:2009,235)

3.21. Âşık: Tasavvufta âşık Allahu teâlâyı son derece ve azami mertebede seven, muhib anlamındadır, sufiler Hak âşığıdır. Hakikî aşk, nefsi terbiye eder, ahlâkı güzelleştirir; insanın kalbinde bir ateş olup, Allah sevgisinden başka her şeyi yakar, yok eder. Hak âşığı olanın sözü, işi ve düşüncesi doğru ve saftır.¹⁸⁵

Pinhan'da da bahsi geçtiği üzere âşığın da maşukun da mayası, gıdası aşktır. İki yürek bir çarpar, iki yürek tek bir vücutta kucaklaşır.(P.:2010,33)

Aşk'ta Şems, yapılan her işte Allah'ın söze değil niyete baktığını, bu yüzden edep bilenlerin başka olduğunu söyler. Şems'in ifadesiyle canı yanmış âşıklar, şeriati başka türlü anlar. Âşıklar mezhep, dil, din ayrımı gözetmez; cümle âlemi bir tutar, bir kabul eder. Başkasının ağzından çıkan sözü, davranışlarını günah olarak görmez. Zira kalpleri yalnızca Allah bilir, o sebeple âşıklar kimseyi ötelemez, incitmez.(Aş.:2009,77–78)

Şems'in kırk kuralının arasında Hak âşıklığı üzerine söylenenler de vardır. Bu kurallardan birisinde âşıkların sabrından bahseder. Ona göre sabretmek öylece durup beklemek değil, ileri görüşlü olmak demektir. Bu düşünceyle Şems, Konya'ya gidip Mevlânâ ile kavuşmak için uzun müddet Bağdat'taki tekkede beklemiştir.

“Sabır nedir? Dikene bakıp gülü, geceye bakıp gündüzü tahayyül edebilmektir. Bu yüzden Allah âşıkları sabrı gülbeşeker gibi tatlı tatlı emer, hazmeder. Ve bilirler ki gökteki ayın hilalden dolunaya varması için zaman gerekir.”(Aş.:2009,105)

Diğer bir kuralda âşıkların niyetlerinin her daim Allah'a ulaşmak olduğunu söyler. Âşık nereye giderse gitsin maddî âlemde uzaktır.

“Hakiki Allah Âşığı bir meyhaneye girdi mi orası ona namazgâh olur. Ama bekri aynı namazgâha girdi mi orası ona meyhane olur.

¹⁸⁵ Uludağ, A.g.e., s.48

Şu hayatta ne yaparsak yapalım, niyetimizdir farkı yaratan, suret ile yafta değil.”(Aş.:2009,183)

Sultan Veled, Konya halkının her geçen gün Şems’e düşmanlığının arttığını söylediğinde Şems, rakiplerinin de sevmeyenlerinin de olabileceğini; ancak Allah âşıklarının düşmanı olmayacağını, zira âşıkların kimseye kin gütmediğini söyler. (Aş.:2009,259)

Tasavvufta şeriat, tarikat, hakikat, marifet olmak üzere dört kapı mevcuttur. Şems, ulemanın şeriata takılı kaldığını, oysa şeriatın hakikat denizinde yüzen bir gemi olduğunu, âşıkların er geç bu gemiden inip ummana daldığını söyler.(Aş.:2009,320) Şems’in ifadesiyle âşıklar, hal ehlidir, aşk ehlidir, kalp ehlidir. Tıpkı bir pergel gibi bir ayağı şeriat üstünde sabit dururken bir ayağıyla yetmiş iki milleti devreder.(Aş.:2009,338)

3.22. Aşk: Aşırı sevgi anlamına gelen aşk maddi ve manevi olmak üzere iki türdür. Maddi aşk beşeri, bir insana duyulan sevgi iken manevi olan hakiki aşk ise, Allah aşkıdır. Cenab-ı Hak, “Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım” buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah’ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur. Allah’ı gerçekten seven kişi O’nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaratandan ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allah’ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu ibretle temaşa etmektir. Bu aşka bazen “meczâî aşk”la da ulaşılır. Bundan dolayı “meczâî aşk, gerçek aşkın köprüsüdür” denilmiştir.¹⁸⁶

Tasavvufta aşk, varlığın aslı ve yaratılış sebebi, sevenin kendisini sevgilisinde yok etmesi, aşkın yok yalnızca maşukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması halidir. Hakiki aşk, Allah’ın kulu sevmesi ve kulun Allah’ı sevmesi şeklinde iki türlü

¹⁸⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.120

olur.¹⁸⁷ Vahdet-i vücud felsefesinde Allah'ı bilmek ve tanımak aşk yoluyla gerçekleşir. İnsan-ı kâmil'in visal işin ilk yapacağı şey 'masivâ'dan geçmek ve 'alâk kaydı'ndan sıyrılmaktır. Bu da nefse hâkim olmayı ve 'ben'i (ego) öldürmeyi gerektirir. Sûfî ancak o zaman 'fenafillâh'a erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk, Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir. Sûfîye Allah'la bir olma zevkini tattıran şey hakikî aşktır.¹⁸⁸

Pinhan'da aşk, halka metaforu ile birlikte ele alınmıştır. Tekkelerdeki ayin ve zikirlerde genellikle ayine ya da zikre katılan dervişler bir halka oluşturur ve aşkla Allah'a giderler. *Pinhan*, Ruz-ı Muhabbet meclisinde tüm dervişlerin bir halka oluşturup yaptıkları ayini gizlice izlerken anlatıcı şu sözleri söyler:

“...döner durur halka/halka dediğin safi
aşktır/orada yer yoktur gazaba/ben dönerim o
döner halka döner...”(P.:2010,59)

“Semada

Her bir nokta
Olup bir halka,
Dönerdi
Kendi etrafında
O büyük ve hudutsuz halka
Sırtını soğuğa verirdi
Bağrını narı aşka...”(P.:2010,120)

Çelebi Şeyh de divanın huzuruna çıkarılınca gıdasının safi aşk olduğunu, imanının korku ile beslenmediğini, Allah'a korku ile yakaranın yalnızca kendisini sevdiğini, oysa aşk ile yamp tutuşanların canından geçtiğini söyler.(P.:2010,128)

Pinhan, özünü bulmak için vücut şehrine girdiğinde karşısına daha önce karşılaştığı o sırlı kapı çıkar, kapı aslında bir kitaptır ve üzerinde Çelebi Şeyh'in divanda söyledikleri yazmaktadır:

¹⁸⁷ Uludağ, A.g.e., s.48-49

¹⁸⁸ Pala, A.g.e., s.38

“Kiminin imanı korkudur

...

Kiminin imanı safi aşktır.
Her kim ki aşk için, aşkla yaşar
Aşkı arar, aşkla yanar
İşte bu vücud şehrinin
Kapısını aralar.”(P.:2010,218)

Siyah Süt'te yazarın iç sesi Can Derviş Hanım Allah'a verdiği nimetlerden ötürü şükür duası ederken “... *Muhabbet ki özüdür kâinatın, yaradılışın, ne olur muhabbetinden mahrum bırakma*” (S.S.:2008,73) diyerek duasını tamamlar. Burada âlemin yaradılışının aşk üzere olması hatırlatılır ki Can Derviş Hanım, yazarla her sohbetinde aşktan, kâinatın aşkla yaratılmasından bahseder:

“Unutma ki her şeyin başı muhabbet, sonu muhabbet. Mahlûk sevilmeden halik sevilmez, bunu da unutma. İnsan elbette sevecek ailesini, çevresini, dostlarını, cümle varlıkları. Anneler evlatlarını sahiplenirler hemen, sevgililer birbirlerini, koca karısını... Hâlbuki bize ait değil ki onlar. Biz kendimiz bile bize ait değiliz. Ölmeden önce ölenler var ya, işte onlar küçük harfle aşktan büyük harfle AŞK'a geçerler.”(S.S.:2008,233)

Yani beşerî aşkı değil, ilahî aşkı seçerler. Yazar, Can Derviş Hanım'ın bu telkinlerinden sonra Yaradan'ın “korku” değil, safi ve sınırsız bir “aşk” olduğunu anlamıştır.(S.S.:2008,262)

Aşk romanı adı itibariyle aşk temalı bir romandır. Başından sonuna kadar hem beşerî aşk hem de ilahî aşk işlenmiştir. Alt metin olarak Aziz Z. Zahara'nın yazdığı Mevlânâ ve Şems'in hikâyesini anlatan romanın ismi “Aşk Şeriatı”dır ve kitabına eklediği notta aşkın hayatın özü ve esas gayesi olduğunu, Mevlânâ'nın dediği gibi gün gelip herkes ondan kaçsa bile aşkın insanı kısıkvrak yakalayacağını yazmıştır. Notunu

“*meramınız aşk, aşkınız baki olsun*” diye tamamlar. (Aş.:2009,31) Kitabın kapağına Mesnevi’den aldığı şu dizeleri eklemiştir:

“... Biz dile söze bakmayız. Gönle hâle
bakarız,

...

Aşk şeriatı bütün dinlerden ayırır.
Âşıkların şeriatı da Allah’tır, mezhebi de.

Mevlânâ Celaleddin Rumi

(Mesnevi, cilt2, sayfa 133)” (Aş.:2009,35)

Şems, Semerkant’ta bir kervansarayına konaklamak için gittiğinde hancı ile sohbet eder. Hancı, Allah’ın kendisini görmediği, duymadığından yakınır. Bunun üzerine Şems, kırk kuralından birisini söyler. Şems’e göre Allah’ı nasıl tanımlıyorsak, kendimizi nasıl gördüğümüze de ayna tutmuş oluruz. Eğer Tanrı deyince korkulacak, utanılacak bir varlık tasavvur ediyorsak, bizde korku ve utanç içindeyiz demektir. Şayet Tanrı dendi mi evvela aşk, merhamet anlıyorsak bizde de bu vasıflardan bolca mevcuttur. (Aş.:2009,51)

Aziz Zahara, Ella’ya yazdığı mesajlarda kâinattaki tüm oluşa aşkla yaklaşmanın mümkün olduğunu, Mevlânâ’nın aşkın hayatın can suyu olduğuna inandığını söyler. (Aş.:2009,81)Aziz için yeryüzünde aşka teslim olmayan, kalbini kılavuz edinmeyen kişi nebattan farksızdır. Aziz aşk hakkındaki düşüncelerini şu şekilde anlatır:

“Bizim dinimiz aşk dini. Yolumuz aşk şeriatı. Ucu bucağı olmayan bir kalp zincirinde sadece birer halkayız... harflerden bir saray yaptım kendime. Koridorları aşk, duvarları aşk, taht odası aşk. Sufi olmayana pek karışık görünür bu dünya... bu şuurla biz gece gündüz sema ediyoruz... dizlerimize kadar kendi kanımıza batsak bile vazgeçmeyiz Aşk’a dönmekten, Aşk’a secde etmekten.”(Aş.:2009,407)

Eserde İlahi aşka ulaşmanın öncelikle benlik zannından kurtulmakla mümkün olduğunun üzerinde durulur. Mevlânâ kâmil ve âlim bir zat olmasına rağmen Şems’le tanışmadan evvel henüz ilahi aşkta yok olamamış, dolayısıyla benlik zannından tam olarak kurtulamamıştır. Bu yüzden hocası Seyyid Burhaneddin, Baba Zaman’dan, dergâhında, Mevlânâ’ya can yoldaşı olacak birisinin bulunup bulunmadığını, varsa bu iki ummanı buluşturmak gerektiğini söyler.(Aş.:2009,101) Baba Zaman için bu zorlu bir manevi yolculuktur, bir vazife gibi algılanmamalıdır, yalnızca aşkla ve aşk için yapılmalıdır. Şems, bu yolculuk için en uygun adaydır. Zira onun için aslolan Allah aşkıdır. Hemen her konuşmasında bunu dile getirir, ilahi aşktan başka insanların kıymet verip önemseydiği maddi manevi ne varsa hepsini yıkmak ister.(Aş.:2009,10) Aşk ise iyi kötü, güzel çirkin ayrımı gözetmeden herkese bir bakabilmek, ayırım yapmamak hatta kötüyü sevebilmektir. Şayet yalnız hoşlukları, güzellikleri, kolaylıkları toplayıp zorlukları bırakırsak buna “aşk” denemez.(Aş.:2009,197)Aşkta tüm hudutlar ve ayrımlar silikleşir. Şems, ibadetlerini cennete ulaşma düşüncesi ya da cehennem korkusu ile yapan zahitleri eleştirir, onların kendilerini Allah aşkında yok etmek, nefisleriyle mücadele etmek yerine başkalarının yaptıklarıyla ilgilenmekle, ibadetlerinde samimi olmamakla itham eder. (Aş.:2009,230) Sufilerin ise şeklen veya göstermelik olsun diye değil sadece aşkla ve cezbeyle Allah’a bağlandığını söyler. Aşk, bir milat olarak verilir. Gerçek âşık aşktan önce ve sonra farklı mizaçlara bürünür. Şayet aynı kalmışsa hakiki âşık olamamıştır. Aşk yoluna giren kişi için zahiri tarifler yok olur, o andan itibaren “Ben” diye bir şey kalmaz, tüm benliği koca bir hiçten ibarettir. (Aş.:2009,231)

Mevlânâ ise Allah aşkının derya gibi olduğunu, herkesin kendi meşrebince o deryadan su aldığını, fakat kimin ne kadar alacağını kabının/ gönlünün büyüklüğüne bağlı olduğunu söyler. Gönlü küçük olan bir avuç içer kanar, o mertebeden ileri gidemez; oysa Peygamber Efendimiz gibi gönlü genişlerin gönlü kolay kolay dolmaz, doymak bilmez bir susuzluk hâsıl olur.(Aş.:2009,201) Mevlânâ için aşk içtedir, tek yapılması gereken kişiyi aşktan alıkoyan engelleri bulup kaldırmaktır. (Aş.:2009,310)

3.23. Aşk Olsun: Bazı tarikatlarda özellikle Mevlevî ve Bektaşîlerde selamlaşma sözü olarak “aşk olsun” denir. Ethem Cebecioğlu bu tabirin hoş geldin, afiyet olsun yerine kullanıldığını, buna “eyvallah” veya “aşkın cemal olsun” diye cevap verildiğini, bunu işiten dilerse “cemalin nur olsun” dediğini, nihayet muhatap da bunu “Nurun âlâ nur olsun” şeklinde karşıladığını belirtir.¹⁸⁹

Pinhan’da Cebecioğlu’nun bu ifadesi aynen kullanılmıştır. Pinhan, Dertli Hagopik’e kahve götürdüğünde “*Aşk olsun!*” der. Hagopik “*Aşkın cemal olsun*” karşılığını verir. Hagopik’in bu sözüne Pinhan “*Cemalin nur olsun*” der. Hagopik’in “*Nurun ala nur olsun*” sözleriyle selamlaşma tamamlanır.(P.:2010,37)

3.24. Ayakkabıları Çevirmek (kapı önüne koymak): Tekke adabında gelen kişinin ayakkabıları çıkardığı şekilde bırakılır, ters çevrilmez. Bundan maksat, kapıdan çıkarken şeyhe arkasını dönmemesidir. Eğer, ayakkabılar ucu dışarı bakacak şekilde çevrilirse bu tekkeden ayrılması gerektiği anlamına gelir.¹⁹⁰

Aşk’ta Çömez, tekke adabına uymadığı için Aşçı Dede, Çömez’in ayakkabılarını ters çevirir.

3.25. Ayet: Kur’an-ı Kerim’in her bir cümlesine ayet adı verilir. Kur’an-ı Kerim, surelerden, sureler de ayetlerden oluşmuştur. “Tasavvufta ise, birbirinden farklı gibi görünen şeylerin hakikat gözüyle bir ve bütün olarak görünmesidir. Çünkü bir anlamda, ayetler Allah’ın sıfatları olmakla beraber, zatının aynıdırlar.”¹⁹¹ Yani ayetler Allah’ın zat ve sıfatları olarak tasavvur edilir.

¹⁸⁹ Cebecioğlu, A.g.e., s.120

¹⁹⁰ A.e., s.125

¹⁹¹ A.e., s.125

Eserlerde yaşanan hadiselerle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'den ayetler verilmiştir. Bu konu ikinci bölümde "Kur'an-ı Kerim" başlığı altında geniş çapta ele alınmıştır. Burada tekrar aynı ayetler söz konusu edilmeyecektir. Kahramanların ve yazarın ayetler hakkındaki görüşleri değerlendirmeye alınacaktır.

Pinhan'da Pinhan, Dürri Baba ve Dulhani Hasan'ı bir denizde kendi iki başlılığını koparmaya çalışırken gördüğü rüyayı dereye anlatınca, dere "Kur'an'ın sırrı Fatiha suresinde, Fatiha'nın sırrı besmelede, besmelenin sırrı "b" harfinde, "b" nin sırrı altındaki noktadadır"¹⁹² görüşünden hareketle ikililik hakkında açıklama yapar. Dereye göre Pinhan'ın akıl gözüyle iki olarak saydığı şey gönül gözünde bire tekabül edebilir. Zira her şeyin aslı birliktir. Bütün harfler, kelimeler, ayetler bir noktadan çıkar ve yine o noktaya kavuşmak için çabalar.(P.:2010,33)

Aşk romanında âlimlerin ayetleri görünen anlamları ile anladıkları, mutasavvıfların ise ikinci bir yorumlama şeklinin daha olabileceğini düşündükleri, yani zahirî anlamını değil batınî anlamını tercih ettikleri üzerinde sıkça durulur. Bunun en temel örneği Şems'in Nisa Suresi'ni iki farklı şekilde yorumlamasıdır. Şems, Kur'an'ın dört farklı şekilde okunabileceğini, herkesin kendi meşrebince bu dört katmandan birini tercih edebileceğini söyler. Kur'an'ın zahiri katmanı ile yetinenler ayetleri temel manasıyla alır, yorumlama, anlama gereği duymaz. Bâtını manayı seçenler ayetlerin derinliğine dalarlar. Bâtınınin bâtinisi gönül gözü ile ayetlerin okunmasıdır. Dördüncü katman ise en derin olanıdır, bunu ancak peygamberler, Allah'ın sevgili dostları anlayabilir.(Aş.:2009,246) Şems, mutaassıpların Kur'an'ın özünü kavramak yerine bir iki ayete takılı kalıp kendi zihinlerine yakın buldukları emirlere öncelik verdiklerini söyler.(Aş.:2009,230)

Şeyh Yasin ise Şems'in bu düşüncesine karşı çıkar. Ona göre sufiler, Kur'an-ı Kerim'i esrarengiz semboller, işaretlerle dolu kabul ederek her bir ayete en ince

ayrıntısına varana dek bakarlar. Hatta ayetleri harf harf ebcet hesabına dökerler. Allah'ın apaçık söylediklerinin ardında bir mana ararlar. Oysa Allah, hiçbir emrini saklamamış, açıkça sıralamıştır.(Aş.:2009,193)

3.26. Ayin: Sözlükte “adet, merasim, usul, tarz, adap, örf, kanun, ziynet ve süs” manalarına gelmektedir. Dini terim olarak, “dinî inançları ortak olan bir toplulukta yetkili makamlarca belirlenmiş birlikte yapılan dualar, okunan ilâhîler ve dinî ağırlıklı kurallara bağlanmış törenlere denir.”¹⁹³

Ayin Hıristiyanlıkta daha resmî bir özellik taşır. Katolik kilisesinde yapılan en önemli ayin Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini sembolize eden missa ayinidir. Kiliselerde yapılan dinî nitelikli bu tür törenlere ruhani ayin denilmektedir. Aslında ayin, bütün din mensuplarının ibadethanelerinde yaptıkları toplu dini merasimlerdir. Ayin kavramı, günümüzde genel bir anlam kazanmış ve kutsamalar, kutsama törenleri, toplu dualar gibi, ibadetle ilgili bütün görevleri gösterir hale gelmiştir. Tasavvufta ise; “tarikât ehlinin kendi aralarında belli usûl ve düzene göre topluca icra ettikleri zikir, dini merasim, sema”¹⁹⁴ anlamlarına gelir.

Elif Şafak'ın eserlerinde hem Hıristiyan kiliselerinde yapılan ayinler hem de tasavvufî manada icra edilen sema vb. söz konusu edilmiştir. *Pinhan*'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin tekkesinde -Hezarpare Horoz Baba Tekkesi- ayin yapıldığı söylenmiştir, bu ayinlere herkes katılabilmektedir. Tekkede her Çarşamba günü tevhidhanede Mesnevi okutulduktan sonra sohbet edilir, ardından sema icra edilir.(P.:2010,120) Sema da bir çeşit ayindir.

¹⁹³ D.K.S., A.g.e, s.45

¹⁹⁴ Uludağ, A.g.e., s.55

Şehrin Aynaları'nda Hıristiyan vaiz Alonso Perez de Herrera vesilesi ile kilisede yapılan ayinlerden bahsedilir. Bunlardan biri "Geceyarısı ayini"dir. Geceyarısı ayininde kilisede her taraf mumlarla donatılmış, Dominikanlar ilahi söylemektedir. Vaiz Alonso koronun yanına gider dizlerinin üzerine çöküp dua eder, şamdandaki beyaz mumu yakar, müziği kutsar ve ayin sonlanmış olur.(Ş.A.:1999,205)

Bit Palas'ta Pazar ayini ismen zikredilir. Agripina F. Antipova çocukluğunda her Pazar günü Pazar ayinine gitmiştir, fakat ayinde neler yapıldığına dair bilgi verilmez.

Aşk'ta ise sema ayin olarak tanımlanır. Şems, Kerra Hatun'u dans, müzik ve duadan oluşan daha evvel hiç görmediği türden bir ayine davet eder. Ayinde hep birlikte aşkla Rabb'ı zikredeceklerini söyler.(Aş.:2009,328) Hz. Mevlânâ, Sultan Veled, Alâeddin de semayı anlatırken ayin kelimesini kullanır. Mevlânâ, Şems'in ölümünün ardından son şeklini verdiği sema ayinini, evlatlığı Kimya öldükten sonra, onun ruhuna hürmeten kadınlar için de sema ayini düzenler, Sufî bacılara bu âdeti devam ettirmelerini salık verir.(Aş.:2009,405)

3.27. Ayna: Tasavvufta insanın gönlü, insan-ı kâmilin kalbine ayna denir. "Allahın zat ve sıfat ve isim ve fiillerine mazhar ve tecelligah olması itibariyle genel anlamda insana, özel anlamda kâmil insana ayna denir. Çünkü Allah diğer varlıklardan çok insanda tecelli eder, en mükemmel olarak da kâmil insanda tecelli eder."¹⁹⁵ Allah'a nazaran bütün kâinat ayna olarak kabul edilir. O aynada Allah'ın zatının tecellisi görülür. Ancak insanın, bu aynanın cilası olduğu düşünülür. Şayet âlem insan cilasıyla cilalanmamış olsaydı, orada Hak bu kadar mükemmel tecelli etmeyecektir.

"Mümin müminin aynasıdır" hadisi de ayna metaforunun önemini gösterir. Yani kişi hem kendindeki hem de ondaki hata ve eksikleri görerek her ikisinin de kusurlarını

¹⁹⁵ Uludağ, A.g.e, s.56

arındırır. Ondaki iyi şeyleri görerek bunları örnek alır. Müminin kalbi ayna gibi olduğundan bu ayna ne kadar iyi cilalanırsa, yani kalp ne kadar temizlenir ve saflaştırılırsa oraya ilahi feyz ve inayet, o nispette fazla akar. Tasavvufta şeyh müridin mürit de şeyhin aynasıdır. İlahi kemal önce pire, sonra pirden müridine yansır.

Pinhan'da Dürri Baba ve Dertli Hagopik'i, *Pinhan*'ın aynası olarak ele alabiliriz. Çünkü tasavvufta mürşit, müridin kendisini görebileceği, bu vesile ile irşat olabileceği bir ayna olarak kabul edilir. *Pinhan* için ayna konumunda olan asıl kişi Dürri Baba'dır. Birbirlerinin gözlerinden yaşadıklarını okurlar.

Dertli Hagopik ise, *Pinhan*'a kendi yaşadıklarından hareketle *Pinhan*'a özünü bulması, kendinden utanıp sıkılmaması ve hikâyesini yaşaması için nasihatte bulunur. Hagopik'in *Pinhan*'la böyle bir konuşma yapmasının sebebi, tekkeye geldiği günden beri *Pinhan*'ı seyretmesi, onda ve onun hikâyesine baktıkça kendisini görmesidir. (P.:2010,47) *Pinhan*, kendisi için bir nevi ayna konumunda olan Hagopik'in bu sözlerine sinirlense de etkilenmekten de kaçamaz. Hagopik'in konuşmasının ardından öfkeyle bahçeye çıkar, karşısına çıkan kapıya vücudundaki tüm kılları vererek dönüşüm yolundaki ilk adımını farkında olmadan atmış olur.

Pinhan için bir başka ayna, Meyhaneci Manol'un yerinde gördüğü yılandır. Meyhaneye gittiği ilk günden beri *Pinhan*, yılandan oldukça etkilenir, yılanın gözlerinden gözlerini alamaz. Daha sonra bu yılan, *Pinhan*'ın özünü bulmak için vücut şehrinin keşfe çıktığında karşımıza çıkar. *Pinhan*, yine kendisini yılanın gözlerine bakmaktan alamaz. Anlatıcı bu hadiseyi şu şekilde verir:

“Biri kıpırdasa, öteki de kıpırdıyor, biri sussa, öteki de susuyordu. Kaşı kaşıya durmuş iki ayna gibi, birbirlerini çoğaltarak, birbirlerine akarak duruyorlardı... Aniden gölgeleri hareketlendi. Onlar da, yüz yüze durmuş iki ayna gibiydi, ayna içe ayna.”(P.:2010,219)

Şeyh Mehmet Mühür Efendi, sık sık dervişlerine, tekkeye gelen misafirlerine “*sen ayineye nasıl bakarsan, ayine de sana öyle bakar*” (P.:2010,121) nasihatinde bulunur. Aynaya gönül gözü ile bakıp, gönle bir defa giren kişinin bir daha çıkamayacağını söyler.

Mahrem'de Şaman olacak çocuk ile samur; birbirlerinin aynası, ruhdaşı olarak verilir. Zira çocuğun kabilenin yeni şamanı olabilmesi için çehresinin ve ruhunun aynası olan bir canlı (hayvan, bitki vb.) ile iki iken bir olması, birlikten çoğalmalıdır. Çocuk ile samur birbirlerine bakınca karşılıklı iki ayna gibi birbirlerinin içine akıp, birbirlerinde çoğalırlar, böylece ruhları denkleşmiş olur.(M.:2000,58)

Aşk'ta Şems, henüz Mevlânâ ile karşılaşmadan önce tıpkı diğer romanlardaki kahramanlar gibi ruhunun aynasını, canının dengini aradığını söyler.(Aş.:2009,63) Nitekim kurallarından birisinde(7.kural) bu hayatta tek başına inzivada kalarak, sadece kendi sesinin yankısını duyarak Hakikat'in keşfedilemeyeceğini, insanın kendini ancak bir başka insanın aynasında tam olarak görebileceğini beyan etmiştir. (Aş.:2009,101)

Mevlânâ için de aynı durum söz konusudur. Hocası Seyyid Burhaneddin'in ifadesi ile Mevlânâ, her ne kadar âlim, kâmil bir zat olsa da henüz tam anlamıyla aşk oduyla yanmamış, içindeki boşluğu dolduramamıştır. Hocası Şeyh Burhaneddin, “Mümin müminin aynasıdır” hadis-i şerifini hatırlatarak Mevlânâ'ya bir can yoldaşı gerektiğini söyler.(Aş.:2009,98) Nitekim Mevlânâ ile Şems beklenmedik bir anda kavuşmuş, Şems Mevlânâ için kendisini seyrettiği diğer bir ifadeyle noksanlıklarını keşfettiği bir ayna olur. Şems'in ölümüne kadar durmadan birbirini yansıtan iki ayna misali kendilerinde sonsuzluğu seyrederler. Mevlânâ bunu şu sözlerle ifade eder:

“Sana içindeki boşluğu gösteren bu kişi bir
pir, üstat... olabilir. Önemli olan seni
tamamlayacak ruhu bulmandır. Her

peygamberin verdiği öğüt aynıdır: Sana ayna
olacak insanı bul! İşte o ayna benim için
Şems'tir.”(Aş.:2009,240)

3.28. Ayne'l-Yakin: Tasavvufta Allah'a ulaşmada ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve hakke'l-yakin olmak üzere üç yakın mertebesi bulunur. Ayne'l-yakin “kalbin, müşahede yoluyla hakiki vahdeti görmesidir.”¹⁹⁶ Yani gözle görülür derecede müşahede ederek bilmektir. Bu mertebe bilginin en olgun şekli olarak kabul edilir.

Mahrem'de Be-Ce “Nazar Sözlüğü” adıyla bir sözlük hazırlamaktadır. Burada görmek ve görmemek ile ilgili kavramlar çoğunluktadır. Bu kavramlardan birisi de ayne'l-yakin'dir. Be-Ce kavramı şöyle tanımlamıştır:

“Ayn-el-yakin: Tanrı'yı gönül gözüyle
görmek anlamına gelen ayn-el-yakin üç
aşamadan ikincisidir.”(M.:2000,91)

3.29. Aziz: Aziz ve Azize, Hıristiyanların inandıkları ermişlere verilen addır. Eserlerde de bu anlamı ile yer alır.

Şehrin Aynaları'nda sık sık azizlerden bahsedilir. Kiliselerde azizlerin ikonları bulunur. Bu tasvirlerde azizlerin başında haleler vardır.(Ş.A.:1999,18–150–158)

Bit Palas'ta ise Aziz Serafim'in ismi çok sık geçmektedir. Bonbon Palas apartmanının sahibi Agripina F. Antipova ve on numaralı dairede oturan Madam Teyze, boynunda Aziz Serafim'in silueti bulunan bir kolye taşımaktadır. Her iki kadında sıkıntılı anlarında kolyeyi avucunun içinde sıkarak, ondan manevi bir güç alır. (B.P.:2002,44–256)

¹⁹⁶ Uludağ, A.g.e., s.57

Araf'ta Aziz Augustine'nin ismi geçmektedir.(A.:2004,79) Ömer'in düşüncelerinden anlaşıldığı üzere, Aziz Augustine kendisine zamanın ne olduğuna dair sorulan soru üzerine zaman hakkında bir fikir öne sürmüştür. Bu fikrin ne olduğu açıkça verilmemiştir. Ömer de zamanın ne olduğu hakkında düşüncelere boğulur, ancak bir çıkış yolu bulamaz, hatta azizin de bu sorunun gerçek cevabını bildiğinden şüphe duyduğunu söyler.

Kitapta Aziz'lerin koruyucu olduğu inancı da yer alır. Alegre'nin büyük teyzesi LaTia Piedad'ın evinde hastaların koruyucu azizi San Camilo'nun bir tasviri vardır.(A.:2004,161) Piyu'nun da odasında Hıristiyan azizlerinin resmedildiği aziz kolyeleri vardır.(A.:2004,186) Yeni Kudüs İncilinden Azizlerin Hayat Hikâyeleri'ni okur.

Med-Cezir'de "Kılıftan İsimlerimiz" başlıklı yazıda yazar, isimlerin önemi üzerinde durur ve yine azizlerin koruyuculuk ve kutsallık inancından bahsedilir. Hıristiyanlık inancına göre her gün bir azizin ismin günü olarak kabul edilir. Bu anlayış yazar tarafından her yaşamın her yeni gününün yeni bir isimle birlikte mümkün olduğunu hatırlatmak olarak açıklanır.(M.C.:2010,167)

3.30. Azrail: Dört büyük melekten, eceli geldiğinde insanların canını almakla görevli olanıdır. "Bu melek Kur'ân ve sahih hadislerde, Azrail ismiyle değil, melekü'l-mevt (ölüm meleği), elçilerimiz şeklinde geçmektedir."¹⁹⁷ Eserlerde ölüm meleği, ecel meleği ve Azrail isimleriyle can alıcı özelliği vurgulanmak istenmiştir.

Şehrin Aynaları'nda İsaabel'in çocukluğunda ölümcül bir hastalığa yakalandığından ve ölüm meleği ile tanıştığından bahsedilir.(Ş.A.:1999,78)

¹⁹⁷ D.K.S., A.g.e., s.50

Mahrem'de Be-Ce hazırladığı “Nazar Sözlüğü”nün “gözcü” maddesinde Azrail'e ve ecelden kaçılmayacağına dair bir hikâye anlatır. Hikâyede Kapalıçarşı'da esnaf olan bir kuyumcu ölümsüzlüğe inandığı için Azrail geldiğinde bu gizli kapıdan kaçma düşüncesiyle dükkânının arkasına bir kapı yaptırmış. Azrail'in geldiğini haber vermesi için kendisine bir gözcü tutmak istemiş, ama kimse bu işi yapmak istememiş. Canı sıkılan Azrail, yoksul bir dilenci kılığına girerek bu işe talip olmuş. Uzun zaman kuyumcuya gözcülük yapmış, ancak bir yandan da adamın canını almak istiyormuş. Sonunda çareyi arka kapıya, ön kapıya bakacak şekilde bir boy aynası koymakta bulmuş. Sonra adamın yanına gidip Azrail'in gelmekte olduğunu söylemiş, adam telaşla arka kapıya gidince karşısındaki aynada Azrail'i görmüş ve yaptığı hatanın farkına varmış.(M.:2000,144)

Bit Palas'ta Meryem'in batıl inançlarından bahsederken, kadının ecelliyle cebelleşen birini ziyaret gittiğinde, Azrail'in kafasını karıştırabilmek için hastaya yüksek sesle ve peş peşe başka isimlerle hitap ettiği söylenir. (B.P.:2002,191)Bu Yahudilikten gelen olan bir inançtır. Yahudilerde ölüm döşeğindeki hastaya haham tarafından yeni bir isim verilir.¹⁹⁸

Yukarıda verilen örneğe benzer bir inanç da Baba ve Piç'te vardır. Kazancı ailesinde doğan tüm erkek çocukları henüz bebekliğinde vefat ettiği için Gülsüm Nine, oğlu Mustafa doğunca kız gibi dolaşırsa Azrail'i kandırabileceğini umarak sekiz yaşına kadar oğlunun saçlarını kestirmez, herkes çocuğa “kızım” diye seslenir. Büyüdüğünde ise evinden ne kadar uzaklaşırsa kaderinden de o kadar uzaklaşır düşüncesiyle oğlunu Amerika'ya gönderir.(B.P.:2002,43)

Romanda Banu Teyze'nin evdeki gergin zamanlarda Azrail'le ilgili aynı meseli anlatmayı adet edindiği görülür. Bu meselden birinci bölümde Banu Teyze anlatılırken

¹⁹⁸ Yahudilikte isim verme geleneği ikinci bölümde Yahudi inançları başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

bahsedilmiştir. Esasında Hz. Süleyman ile Azrail arasında geçtiği bilinen ölümden kaçabilme için tüm dünyayı dolaşan, nihayetinde tıpkı kaderinde yazdığı gibi Azrail’le Çin-i Maçın’de karşılaşan bir adamın hikâyesinin anlatıldığı bu meselde kaderden kaçılmayacağı, Azrail’in vakit tamam olunca gelip kişinin canını alacağı vurgulanır.(B.P.:2002,151)

Aşk’ta Şems’in katili, hayatı boyunca başkaları için adam öldürdüğünü, kendi gibi insanlara da bu hayatta ihtiyaç olduğunu söyler. Bu hususta kendini Azrail’e benzetir:

“Allahütealâ bile mukaddes nizamını kurarken, can alma işinde Azrail’i kendisine naip tayin etmemiş mi? Böylece insanlar her ne felaket gelirse başlarına Azrail’den bilmişler. Ecel meleğini lanetlemiş, ondan çekinmişler. Bu sayede O’nun ismine zeval gelmemiş.” (Aş.:2009,42)

3.31. Baba: Tasavvufta, seyr u süluk yoluna giren, nefsini yenmiş ve topluma yararlı hâle gelmiş, yani nefsinde ölüp ruhunda dirilmiş kişiye “baba” denir. Ethem Cebecioğlu¹⁹⁹, bir sufînin müridinin, onun manevî babası olduğunu söylerken Süleyman Uludağ²⁰⁰ “hakikî baba” tabirini kullanır. Kavram Bektaşilikle özdeşleştirilir. Baba tayininde babalığa ehil olup olmadığına bakılır. Bu hususta baba olacak kişide hitabet güçlülüğü, mütebessim bir yüz, musikiye aşinalık gibi bazı özelliklerin bulunması gerekir. Bu şekilde yetişen baba, ya açılacak bir baba makamını bekler, ya da kendisine bir başka yerde tekke açmaya izin verilir.

Eserlerde bazı tekkelerin şeyhleri “baba” unvanı taşımaktadır. *Pinhan*’da Dürri Baba kendi adını taşıyan tekkenin şeyhidir.

¹⁹⁹ Cebecioğlu, A.g.e, s.129–130

²⁰⁰ Uludağ, A.g.e, s.62

Aşk'ta Baba Samed ve Baba Zaman isimleri geçer. Ethem Cebecioğlu, Mevlevîlerin, mürşide baba demekte kibir gördükleri için, bu ifadeyi kullanmadıklarını söyler.²⁰¹ Ancak *Aşk* romanında ismi geçen her iki “baba” da Mevlevî şeyhidir. Baba Zaman, Şems'in Bağdat'ta bulunduğu esnada kaldığı zaviyenin şeyhidir. Baba Samed ise Aziz'in bir süre yanında kalıp müridi olduğu, Fas'ta bulunan bir zaviyenin şeyhidir.

3.32. Bâtını: Sözlükte iç, öz, gizli gibi anlamları olan bâtın, dış anlamına gelen zahir kelimesinin zıddıdır. El-Bâtın, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Allah, bu âleme göre zatı itibariyle el-bâtın'dır. Kur'an'ın, zahirî ve bâtını manasının olduğu hususunda ittifak vardır. Sadece bâtını kabul edip, zahirini tevil edenlere bâtını denir. Tasavvuf ehli, açık anlam demek olan Kur'an'ın zahirî anlamının dışında bâtını anlamının da bulunduğunu kabul ederler. İslam'ın namaz, oruç gibi emirlerinin vaazında da bir takım hikmetler bulunduğunu kabul eden şeriatın, içyüzünü bilme yolunda oldukları için kendilerini “bâtın ehli” sayarlar. Bâtını mana ayetlerin ve hadislerin ancak arifler ve veliler tarafından bilinen gizli anlamlarıdır. Her zahirin bir bâtını vardır. Bâtını anlamlar keşfen ve zevken bilinir. Ancak, şeriatın içyüzü denilen bu hususlar, kitap okumakla değil Allah'a teslim olma sonucu bilinebilir. Bu bakımdan bu bilgi, gizli bir bilgidir ve bu bilgiyi bilenler de gizlidir.

Bâtını mananın geçerli olabilmesi için; zahirî manaya aykırı olmaması, bâtını manayı doğrulayacak bir delilin bulunması, şeriata ve akla aykırı bulunmaması, bâtını mananın tek mana olduğunun ileri sürülmemesi gerekir.²⁰²

Pinhan'da dere Pinhan'ın rüyasını(rüyasında bir denizin iki ayrı tarafında Dürri Baba ile Dulhani Hasan'ı görür.) yorumlarken zahirîde iki görünenin bâtınıde bire tekabül edeceğini söyler. (P.:2010,33)Yani Dulhani Hasan ile Dürri Baba, Pinhan'ın ikibaşlılığının birini temsil etmekte, özünde bire denk gelmektedir.

²⁰¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.130

²⁰² Uludağ, A.g.e, s.68

Araf'ta Abed, Gail'e mutasavvıfların Tanrı anlayışından bahseder. Bunların ilk duyulduğunda kulağa radikal söylemler olarak gelebileceğini, ancak bätını sözlerin kendi düşünce sistemi içinde anlaşılması gerektiğini söyler. Bu söylemler düz manasıyla almak büyük hatadır. Her mesajda iç ve dış olmak üzere iki anlam bulunabilir, sufiler daima iç anlamın dilini konuşurlar. Bunları söylerken Tanrı'ya duydukları derin sevgi ile coşmuş, derin düşüncelere dalıp kendinden geçmiş bir haldedir.(A.:2004,151)

Med-Cezir'de yazar, "Sonrası Kaygısı" başlıklı yazısında kendisinde iki ayrı kutup olduğunu, birine "zahirî" ötekine "bätını kanadım" dediğini söyler. Batını yanını yazar şöyle tanımlar:

"En az dillendirdiğim damarım; romanlarımda kendiliğinden ortaya çıkabilen, çıktı mı kendi başına, bana rağmen akabilen, herkesten ve her şeyden ziyade kendiyle cebelleşen rindane, Kalenderane, dervişane damarım... Ne sahip ne de var olmaya inanan, alttan alta hiçlikten dem vurup yok olmayı salık veren ve aslında kimsenin anlayamayacağını düşündüğümden mümkün mertebe kapattığım, bastırduğım, romanlarıma sakladığım iç fısıltım."(M.C.:2010,74-75)

Siyah Süt'te yazarın bätını yanı iç ses olarak karşımıza çıkar. "Parmak Kadınlar" olarak tanımladığı bu iç seslerde Can Derviş Hanım, bätını taraf olarak yer alır. Can Derviş Hanım, her sohbetinde yazara sufiyane nasihatlerde bulunur. Ölmeden önce ölmesini, her şeyin görünen yönüne takılı kalmayıp alametler toplamasını, derinine inmesini salık verir.

Aşk'ta Şems, Kur'an'ın dört seviyede okunabileceğini söyler. İlk seviye zahirî manadır, sadece şeriata bakıp ötesini görmeyenler zahirî manayı bilir. İkinci seviye

bâtını manadır ki bunu sufi taifesi bilir. Evliyalar ise bâtininin bâtinisine vakıftır. Dördüncü seviye ise o kadar derindir ki tarifine kelimeler yetmez.(Aş.:2009,181)

Bâtını katmanı, ancak gönül gözü açık olanlar bilebilir. Zahirî de görünen çok olsa da sufiler için onun anlamı bâtını de birdir. Sufiler dış kabukla ilgilenmez, özdeki cevherin peşindedir.(Aş.:2009,365)

3.33. Beddua: Bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesi için yapılan duaya beddua denilmektedir. Müslümanların olur olmaz sebeplerle birbirleri aleyhine beddua etmeleri İslâm ahlâkıyla bağdaşmaz.²⁰³

Pinhan'da, Pinhan'ın annesi oğlu Dürri Baba tekkesine intisap ettikten sonra dört çocuğuyla baş başa kalmıştır. Anne, oğlunun bu dört yetimle kendisini bırakıp gitmesine içerlediği zamanlarda -akşam yemeklerinden önce- gündüz ettiği hayır dualarını bedduaya çevirir.”*Kansız bite dönesin! Kilisede puta dönesin! Şeriat kılıcına gelesin!..*” Pinhan'ın ise bu beddualardan etkilenerek akşamları yüreğinin daraldığı söylenir.(P.:2010,17)

3.34. Beka: Beka, Allah'ın zatî sıfatlarından biri olup, varlığının sonu olmamak veya ebedî olmak demektir. Yüce Allah, kadim olduğu için bakidir, ebedîdir. Tasavvufta “kötü huyların yerini güzel huy ve iyi davranışların alması; kulun Allah'ın sıfat ve vasıflarıyla donanması”²⁰⁴ demektir. Allah'ta fâni olma haline fenafillâh, baki olma haline ise beka-billâh denir. Kul, kendi sıfat ve niteliklerinden sıyrılıp çıkınca fena, Allahın sıfat ve nitelikleriyle süslenince beka mertebesine ulaşır. Nefsinden fani olduğu için Hak'la baki olur, Allah'ta fani olan yine Allah'la bakidir, Hakk'ın varlığında ebediliğe erer.

²⁰³ D.K.S., A.g.e., s.60

²⁰⁴ A.e., s.62

Aşk'ta Şems, Kimya Hatun'a Nisa Suresi'nin açıklamasını yaparken aslında ayetin kadınlar ve erkekler hakkında değil "Kadınlık ve Erkeklik" hakkında olduğunu ve tasavvufta fena ve bekanın kadınlık ve erkeklik hallerine tekabül ettiğini söyler. Ona göre her insanın içinde farklı oranlarda kadınlık ve erkeklik halleri vardır. Ne zaman ikisine kucak açarsak kendimizle barışık ve bütünleşmiş oluruz.(Aş.:2009,246) Yani her insan fena ve beka mertebelerini içinde bulundurur, ancak bunları bir olarak düşündüğünde gerçekten kendini Hak'la bütünleşmiş olarak görebilir.

3.35. Bektaşî: Bektaşî tarikatına mensup olan kişilere Bektaşî denmektedir. Bektaşîlik, 13. asır'da Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaşî Veli tarafından kurulmuştur. Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesi ile bugünkü şeklini almıştır. Balım Sultan, bu etkinliği sebebiyle tarikatın ikinci piri kabul edilmiştir.²⁰⁵

Med-Cezir'de yazar, bazı yazılarında Bektaşîlere dair kıssalardan örnekler verir. "Sonrası Kaygısı" başlıklı yazısında insanların yarını planlama telaşı ile hep bir koşuşturmaca içinde olduğunu söyler ve bununla ilgili bir mesel anlatır:

"Bektaşî yıllar sonra çocukluk arkadaşı ile karşılaşır yolda. Arkadaşı hayli yükselmiş, ünlenmiştir aradan geçen zaman zarfında. Başkalarınca takdir edilmeye can, edindiği payelere demir atanlarda görülen BEN şişkinliğinden o da mustarıptir farkında olmadan... sündüre sündüre anlatır geçmişteki başarılarını ve gelecekle ilgili planlarını. 'Peki, sonra ne olacaksın?' der deminden beri ses çıkarmadan dinleyen Bektaşî. Arkadaşı gülümser: 'Sonra iki tuğlu paşa olacağım.' Beriki sorusunu yineler: 'Ya sonra?' arkadaşı onu şöyle bir süzer: 'Sonra üç tuğlu paşa olacağım.' Bektaşî dayanamaz gene sorar: 'Sonra?' Arkadaşı bocalar: 'Sonra mı? hiiç' der. 'Bak gördün mü' diye atılır Bektaşî 'o kadar uğraşmaya ne gerek

²⁰⁵ Cebecioğlu, A.g.e, s.149

var, ben daha şimdiden senin dönüp dolaşıp geleceğin yerdeyim.”(M.C.:2010,75–76)

Yazar, “Gümüş Mazi” yazısında mazi hakkındaki görüşlerini beyan ederken örnek olarak verdiği Tanpınar’ın mazi anlayışını, Bektaşî felsefesindeki “dem”e benzetir. Ancak bu anlayışın Bektaşilikteki yeri ve derinliğine dair bilgi vermez.(M.C.:2010,136) “Berlin ve İstanbul” yazısında da Berlin sokaklarında gezerken geçmişi düşünür ve Bektaşîlerin “*Dem bu demdir, dem bu dem*” (M.C.:2010,245) sözünü hatırlayarak aslolanın an olduğuna kanaat getirir. Dem, ayrı bir madde olarak incelenecektir. (Bkz. Dem)

3.36. Ben/ Benlik: Tasavvufta ben, sufinin manevi ve ruhani kimliği olarak bilinir. Tasavvufta kişinin kendine değer vermesi, malını, mülkünü, makam ve mevkisini ön plâna çıkararak Cenab-ı Hakk’ı unutması istenmez. Bunun için benlikten geçmeyen, nefsin terbiye etmeyen, hep “ben” diyen, bu yolda manevî mesafe alamaz.²⁰⁶

Aşk’ta Mevlânâ, nefis ve nefsin mertebelerinden bahsederken evvela benlik zannından kurtulmak gerektiğini söyler. Dervişin yolculuğunu tamamlayıp Hak ile bütünleşmesi için kendini ayrı bir varlık sanmaktan vazgeçmesi gerekir. Allah sevgisi dışında her şeyi silip atmalı, kendini ayrı ve mühim bir varlık zannetme hastalığından kurtulmalıdır.

“Eğer bizi benlik zannına düşürüyorsa ki öyle ya da böyle düşürür, ailemize, mevkiimize, malımıza mülkümüze, hatta mahallemizdeki cami yahut medreseye olan bağımlılığımızı dahi yok etmemiz gerekir.”(Aş.:2009,299)

²⁰⁶ Cebecioğlu, A.g.e, s.150

Şems de aşkta zahiri tariflerin, zihindeki kategorilerin yol olması halinde ortada “Ben” diye bir şey kalmayacağını, tüm benliğin koca bir sıfırdan ibaret olduğunu söyler. Orada yalnızca hakikat vardır. (Aş.:2010,231)

3.37. Besmele: Bismillahirrahmanirrahim’in kısaltılmışı olup “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adı ile (başlamak)” anlamındadır. Her işe onunla başlanır; onsuz başlanan işlerin sonu kesik olur.²⁰⁷ Besmele insana bir şeyi yapma, meydana getirme gücü ve iradesi verir.

Peygamberimiz, her hayırlı işe besmele ile başlanmasını tavsiye etmiş ve “Besmele ile başlanmayan her iş bereketsiz ve sonu güdüktür” buyurmuştur.²⁰⁸ Kur’ân okumaya, bir şey yiyip içmeye ve bir işe başlanırken besmele çekilir.

Bit Palas’ta Hacı Hacı, torunlarına cinlere karşı dikkatli olmalarını öğütlerken tuvalete, banyoya giderken bismillah demeden adım atmamalarını söyler. Cinlerden uzak durmanın yolu bismillahsız iş yapmamaktır. Hacı dede, bismillahsız iş yaparlarsa cinlerin muhakkak gelip bir yerden karşılayacaklarını hatırlatır.(B.P.:2002,262)

Aşk’ta Şeyh Seyyid Burhaneddin ve Baba Zaman birbirlerine yazdıkları mektuplara besmele ile başlarlar.(Aş.:2009,97–109)

3.38. Bidat: Sözlük anlamı olarak örneksiz bir şey yapmak, yepyeni bir iş ortaya koymak, umumî kanaate aykırı davranışta bulunmak ve daha evvel benzeri olmayan bir şeyi icat etmek gibi anlamlara gelir.²⁰⁹ Sonradan ortaya çıkarılan her türlü yeniliklere bidat denilmesi caiz olmakla birlikte, bu kavramın zamanla dinî konularda fazlalık veya noksanlık olarak telakki edilen davranışlar için kullanıldığı görülür.

²⁰⁷ A.e., s.152

²⁰⁸ D.K.S., A.g.e., s.67-68

²⁰⁹ Türkçe Sözlük, A.g.e, s.264

“İstilah bakımından bidat; dinin aslından olmayan ve şer’i delillere istinat etmeden sünnete aykırı olarak icat edilen şeylerdir. Başka bir ifadeyle; dinî emirlerin ikmalinden sonra, Hz. Muhammed’in sünnetine, Kur’an’ın sarîh hükümlerine, ashab, tabiin ve müçtehitlerin genel görüşlerine tamamen aykırı olarak ortaya çıkan hal, davranış ve işler demektir.”²¹⁰

Bu iki tanımdan da anlaşıldığı gibi, sonradan ortaya çıkan bir olay veya davranışın bidat olabilmesi için dinin muhtevasına ve kabulüne zıt olması gerekir.

Aşk’ta Şems ve Mevlânâ Hazretleri ilk sema ayinine çıktıktan sonra halkın kimi beğenilerini sunarken, kimisi özellikle zahit taifesi semayı bidat ve küfür olarak nitelendirir. Şems, semanın bidat olarak algılanmasından yakınırken aşk ile icra edilen bir sanatın küfür olamayacağını söyler. Şems’in ifadesi ile Allah bize müzik vermişse, tabiattaki her canlı her an onu zikrediyorsa, kâinat hep aynı ahenkle hareket ediyorsa dervişlerin dönerken duydukları bu musiki de bidat değil, bu ilahi zincirin bir halkasıdır.(Aş.:2009,337)

3.39. Birlik /Vahdet /Teklik: Vahdet, varlığın birliği demektir. Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmaktır. Gerçek manada bir olan Cenab-ı Hak’tır. Şuhudî tevhiddeki salikin her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmededir.

Vahdet-i vücûd da ise, bu birlik bilgidedir. Vahdet-i vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücudu zevken elde eden salik, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk’ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O’nun tecellilerinden başka hiç bir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir’in çeşitli şen’lerinden görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.

²¹⁰ D.K.S., A.g.e, s.72

Tasavvufta esas olan kesretin içindeki vahdeti görebilmektir. Yani mutlak vücut birdir, O da Allah'ın vücududur. Kâinattaki her şeyde çeşitli şekillerde ortaya çıkan esasında O'dur. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delalet eder. *Pinhan*'da, Pinhan rüyasında Dürri Baba ve Dulhani Hasan'ın her ikisinin de kendisini yanına çekmek istediklerini görür. Dere, bu rüyada zahiri de görülen kesretin, batını manada bir olduğunu, Dürri Baba'nın da Dulhani Hasan'ın bire tekabül ettiğini söyler.(P.:2010,33) Eserde Ruf-ı Muhabbet meclisindeki zikir esnasında “*bir iken çok olduk/çok iken bir olalım dersen hatırla*” (P.:2010,59) sözleri geçer. Bu ifadeler bize vahdette kesret-kesrette vahdet anlayışını hatırlatır. Vahdet ehline göre vahdet gerçek, kesret ise hayaldir. Bir olan varlığın çok görünmesi yalnızca bir görünüşten ibarettir. Gerçek sufi çoklukta birliği görendir. Esasında Pinhan romanının özünü teşkil eden bu anlayıştır. Ancak kesrette vahdet- vahdette kesret fikir maddi kesret ve vahdeti işaret eder. Pinhan âleme çift cinsiyetli, kesret olarak gelmiş ve nihayetinde kadın olup vahdete ermiştir. Akrep Arif Mahallesi de bir iken sonradan Nakşî Nigar adını alarak bölünmüş, kesret olmuştur. Pinhan kendi kesret hali gibi mahallenin kesretliğini de vahdete ulaştırır. (P.:2010,214, 226)

Aşk'ta da işlenen düşünce vahdet anlayışdır. Kâinatta ayrı ayrı bulunan her varlık esasında tektir ve biri, Allah'ı işaret eder. Mevlânâ, eserde yer alan bir şiirinde “*ikiliği bir kenara koydum. İki âlemin bir olduğunu gördüm.*” (P.:2010,232) dizeleriyle seslenir. Bu dizlerden anladığımız kadarıyla dünya da ahirette sufiler için birdir. Esas olan bu dünyada da öbür dünyada da Allah'a vasıl olmaktır. Aradaki mesafeyi eriterek o ve ben ayrımını ortadan kaldırmaktır.

3.40. Bi Ser ü Pa: “Farsça, başsız ve ayaksız demektir. Melâmiyye-i Bayramiyye mensuplarının mezar taşlarına denir.”²¹¹ Hacı Bayram-ı Veli'den sonra tarikatı üçe ayrılmıştır. Bunlardan Melâmîler, devlet tarafından sıkı takibe alınmış, çeşitli şeyhler idam edilmiştir. Çok sayıda şehit verdikleri için, Melâmîler, özellikle

²¹¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.159-160

Hamzavîler mezar taşlarını, başları kesik, kolları ve ayakları kırık olarak yapmaya başlar. İşte bu mezar taşlarına, “Melâmî Taşı” veya “Bî-Ser ü Pâ” denir. Bu mezar taşları, Melâmîlerin, Allah’ın huzurunda başsız, elsiz, ayaksız olduklarını, yani canlarından geçtiklerini, kendilerini tamamen Allah’a teslim ettiklerini bildirir.

Pinhan’da Pinhan, tekkenin mezarlığında dolaşırken çok sayıda mezar taşı ile karşılaşır. Bunlardan bazılarının başında taş yoktur. Pinhan, bu mezarları görünce hafifçe ürperir, zira “başları vurularak öldürüldükleri için mezarlarına baş konmayan Melamileri gayet iyi” (P.:2010,54) bilmektedir.

3.41. Can/Canan: Farsçada gönül, ruh gibi manalara gelir. Can; insanın ruhu, ilahi nefes ve Hakkın tecellilerinin görüldüğü yerdir.²¹² Canan ise sevgili demektir. Bunun yanı sıra Süleyman Uludağ, tasavvufta Rab, anlamına geldiğini söyler ve Allah’ın kayyumiyet sıfatı olarak verir. Tüm varlıklar bu sayede varlıklarını korur ve sürdürür.²¹³

Elif Şafak’ın eserlerinde can, âşık canan ise maşuk manasında kullanılmıştır. *Pinhan*’da “canansız can, cansız canan olamaz” denir. (P.:2010,33) *Aşk*’ta ise Aziz Z. Zahara’nın sitesinde “Can Yumurtası” adlı bir şiir bulunmaktadır. Şiirde can yumurtasının bir kuş gibi korkmadan kabuğunu kırması netice de selamete erişeceği söylenir. Burada can yumurtasının kabuğunu kırması ile kişinin can kaygısından kurtulup kendini benlik kaydından kurtarması kendi kabuğu içinde kalırsa zahiride kalıp batına ulaşamayacağı anlatılmak istenmiştir.

²¹² Uludağ, A.g.e., s.83

²¹³ A.e., s.83

3.42. Can-Feza: Sözlük manası ruhu şenlendiren, cana can katan demek olan can-feza, tasavvufta “Hakkın beka sıfatı”²¹⁴na karşılık gelir. Manevî olgunluk yolunda olan dervişi fenadan uzaklaştırarak, baki ve ebedî kılan özelliği ifade eder.

Pinhan'da Pinhan tekkenin bahçesinde bulunan mezarlıkta dolaşırken bir kadın mezarı ile karşılaşır ve gayriihtiyarî mezarın yanına gider. Mezar taşı ve taşta yazan mısralar Pinhan'ı oldukça etkiler. Mezar taşından isminin (üçüncü isminin) Canfeza olduğunu öğrendiği bu kadının nasıl biri olduğunu tahmin etmeye çalışır.(P.:2010,55–56) Bu mezar taşı daha sonra Pinhan'ın mezar taşı olarak karşımıza çıkar ve Canfeza'nın aslında Pinhan olduğunu öğreniriz. Pinhan, Canfeza olarak bu hayattan ayrıldığında maddi ve manevi anlamda dönüşümünü tamamlamış, ikibaşlılığını yenmiş ve bir kadın olarak vefat etmiştir.(P.:2010,228) Yani Pinhan, artık bekaya ulaşmış canfeza olmuştur.

3.43. Cebrail: Dört büyük melekten biri olan Cebrail, Peygamberlere vahiy getirmek, onlara Allahu teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle görevlendirilmiştir. “Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir.”²¹⁵ Bu anlamda “Cebrail”, kuvvet manasına gelen Cebrail'le, Allah anlamına gelen İl'den meydana gelmiş bir Allah'ın kuvveti demek olan isimdir. Cebrail'in, yenilmez bir kuvvet ve Allah nezdinde büyük bir makam sahibi olduğu ifade edilmiştir.

Mahrem'de Cebrail yalnızca ismen zikredilmiş, ona dair herhangi bir hadise anlatılmamıştır. Şişko, Allah'ın kullarıyla arasına araçlar koyduğundan bahseder. Peygamberler, melekler gibi araçlardan birisinin de Cebrail olduğu söylenir. (M.:2000,205)

²¹⁴ A.e., s.83

²¹⁵ D.K.S., A.g.e., s.85

Baba ve Piç'te Banu Teyze, yeğenleri ile birlikte aşure yaparken aşure kıssasını anlatır. Kıssada Allah'ın Cebrail vasıtasıyla Hz. Nuh'a gemi yapmasını söylediği yer alır.(B.P.:2002,339) Bu kıssa daha aşure bahsinde anlatıldığı için tekrara düşmemek maksadıyla burada detaylı olarak verilmemiştir.

3.44. Cehennem: Cehennem, dinî literatürde dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli olarak, iman ettiği halde salih amel işlemeyen kulların ise günahları ölçüsünde, cezalandırılmak üzere kalacakları ceza ve azap yeridir. “Âlimlere göre, Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette cehennem hayatıyla alakalı olarak geçen acı, ıstırap, azap, ateş vb. şeyler bu dünyadakilere benzetilemez. Bunların içyüzünü insanların bilmesi mümkün değildir.”²¹⁶ Cehennemin birçok sıfatı ateşe ait sıfatlardan oluşur, ateşinin hiç sönmeyeceği, cehennemde azap çekeklerin ateşte yanacakları söylenir.

Pinhan romanının dördüncü bölümünün “Cehennemin Kapıları” adlı alt bölümünde cehennemle ilgili bir tekerleme epigraf olarak verilmiştir. Bu tekerlemede “*cehenneme götürür cehennemin kapıları*”(P.:2010,173) mısraları yer alır.

Çelebi Şeyh, yargılanmak için divanın huzuruna çıkarıldığında, dervişlerin cennetin hurilerine de cehennem ateşine de aynı yaklaştıklarını, gayelerinin cehennemin alevlerini söndürmek olduğunu söyler. Dervişler ibadetlerini cehennem korkusu ile yapmak yerine Allah'a yaklaşmak için yaptıklarını söylerler. Nitekim bu düşünce Aşk romanında sıklıkla geçmektedir.

Mahrem'de Şişko, babaannesinin anlattığı cehennem tasvirinden bahseder. Babaannenin tasvirinde cehennemde dimdik bir yokuş vardır. Günahkârlar çıırılçıplak soyunup günahlarıyla dolu küfelerini sırtlanıp bu yokuşu tırmanacaktır. Aşağıda, yokuşun dibinde cehennem ateşinin kazanları sıralanmıştır. Yokuş buzdan ve kaygan

²¹⁶ A.e., s.87-88

olduğu için aşağı kayan her gnahkr ateşe düşmemek, alevlerden kaçmak için tekrar tekrar yokuşu tırmanmaya çalışır, tırmanmayı başaranlar ateşe düşmekten kurtulur. (M.:2000,194)

*Araf*ta “Bir Cehennem Tasviri” alt başlıklı bölümde, başlığa uygun olarak cennet ve cehennem konusu üzerinde durulmuştur. Gail, Abed’de İslamiyet’teki cehennem tasvirlerini anlatmasını ister. Abed, Gail’in neden hep ezayı, alevleri öğrenmek istediğine bir türlü anlam veremez ve sadece Kur’an-ı Kerim’e göre kitabı sağ eline verilenlerin cennette saadet içinde yaşayacağını, sol eline verilenlerin ise cehennem ateşinde yanacağını söyler.(A.:2004,293)

Baba ve Piç’te Zeliha Teyze, gayrimeşru bir ocuk dünyaya getirdiği için kendisini “*cehennem ateşlerinde yanası kadın*” (B.:2006,40) olarak tanımlar.

Aşk’ta cehennem, daha çok ilenme sözleri içinde yer alır. Bu cehennemin ürkütücü bir yer olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanır. Örneğin şems, Konya’nın arka sokaklarında dolaşırken l Gl’nn çalıştığı eve yaklaşır ve patronu ile karşılaşır. Patron, şems’in evin yakınlarından uzaklaşmasını yoksa Allah’ın orayı yakıp kavuracağını söyler. şems, Patron’a l Gl’nn temiz kalpli biri olduğunu ve günün birinde bu işleri bırakacağını söyleyince tartışmaya başlarlar ve patron “*Cehennemde odun olasıca!*” (Aş.:2010,147) der. Aynı sözler Sarhoş Süleyman’a gece bekçileri tarafından söylenir. Süleyman şarap içiyorsa günahın kendisine ait olduğunu söyler, bunun üzerine bekilerden biri “*Cehenneme direk olasıca*” (Aş.:2010,179) der.

şems, bağnazların Kur’an-ı Kerim’i okurken bağnazların birkaç ayete takılı kalıp bunları derinlemesine anlayamadıklarını bu yüzden de amellerinde cennet cehennem korkusu taşıdıklarını söyler. (Aş.:2010,230) Bağnazlar için mahşer günü Sırat Köprüsü’nden geçemeyenler cehennem çukurlarına düşüp zebanilerin elinde ilelebet azap çekeceklerdir. Bu yüzden kul bir iş yaparken, içinde cehennem korkusunu taşır.

Allah'ın bizi cehennemle ürkütüp cennetle müjdelemesi ise dünyada dirlik ve düzeni sağlamak, insanları iyiliğe sevk etmek içindir.

3.45. Celal: Sözlüklerde; ululuk, büyüklük, azamete karşılık gelir. Bir şeyin celil olması, onun büyümesidir. Allah'ın Celâli ise, O'nun ululuğudur. Kuşeyrî'ye göre, Celil, yücelik ve ululukla ilgili sıfatlara hak kazanan demektir. Celâl, kahr sıfatıdır. kahr ile tecellisine de “Celâl” denir. Celâl kelimesi insan için kullanıldığında, bir tür öfke manası taşır: Celâl, Allah'ın manevî kahrına da denir ki, bu şekilde “gayriyyet”i ortadan kaldıracığı için celâl, cemalin ayıdır.²¹⁷ Süleyman Uludağ, Celâl'in Hakk'ın gönülden ve gözden uzak olması anlamını da ihtiva ettiğini söyler.²¹⁸

Med-Cezir' de “İstanbul” başlıklı yazıda yazar, gözden ve görülmekten rahatsızlık duyduğunu belirtir. Yazıda ifade ettiği üzere, Şafak'a göre bu çocukluğundan gelen bir rahatsızlıktır. Zira söyleşilerinde de sıkça belirttiği üzere ilk dini eğitimini anneannesi ve babaannesinden almış, her ikisinde bambaşka bir Tanrı düşüncesi ile karşılaşmıştır. Babaannesi, yazara Tanrı'nın “Celal” yönünü anlatır ve yazar bu yüzden Allah'ı kapanmayan semavi bir göz olarak hayal eder, hatta korkudan ve utançtan bir dönem tuvalete bile gidemediğini söyler.(M.C.:2010,99) Ayrıca yazar, İslam mistisizminin Tanrı'nın Celal yüzünden ziyade Cemal yüzünü öne çıkardığından söz eder.(M.C.:2010,230)

3.46. Cemal: “Allahın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıfları”²¹⁹dır. Cemalin ortaya çıkışı, sahv ve kurbü icap ettirir. Kâşânî konuyla ilgili olarak şunları söyler: Cemal; Allah'ın, Zatı için veçhi ile tecelli etmesidir. Allah'ın mutlak cemali için bir celal vardır; bu da, O'nun veçhiyle tecelli ettiği sırada her şeyi kahretmesidir. Bu şekilde O'nu görececek kimse kalmaz. O, cemali yüce olandır. Her celâlin ardında da, bir

²¹⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.173

²¹⁸ Uludağ, A.g.e., s.85

²¹⁹ A.e., s.86

cemal vardır. Allah celâl ve kahıyla bütün varlıkları ortadan kaldırır, böylece cemalini ortaya çıkarır. Bu sebeple, celâl cemalin aynıdır.

Mahrem'de Be-Ce "Nazar Sözlüğü"nde cemal kavramını şu şekilde açıklar:

"cemal: Güzellik, güzel yüz. Tasavvufta, Tanrı'nın iyilik ve güzellik şeklinde tecellisi."(M.:2000,95)

Med-Cezir'de ise mutasavvıfların Tanrı'nın Celal değil Cemal yüzünü öne çıkardıklarından bahseder. (M.C.:2010,230)

3.47. Cennet: Âhirette iman edip salih amel işleyen Müslümanlara vaat edilen nimet ve mutluluk içerisinde sonsuza kadar yaşayacakları yerdir. Cennette, cennet ehline hizmet edecek huri, gilman vardır. Oraya gidenler her istediğini hemen önlerinde bulur, sonsuz nimetlere kavuşurlar. Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerinde; cennette hakkında bakanlara hoş görünen, içenlere zevk veren nehirler ve sular, süzme baldan ırmaklar tatlı su pınarları, sarhoş etmeyen, içenlere zevk veren ve bembeyaz bir kaynaktan çıkan içkiler, çeşitli meyveler, hurmalar, nar ağaçları, bağlar, sedir ağaçları ve ince ve kalın ipek elbiseler, altın süsler, güzel meskenler, hiçbir yorgunluk ve zahmet vermeyen, boş ve yalan söz işitilmeyen sonsuz nimet ve güzellikler bulunduğu bildirilmektedir.

Mahrem'de Be-Ce'nin "Nazar Sözlüğü"ndeki maddelerden birisi cennet-cehennemdir ve şöyle bir açıklama yapılmıştır:

"cennet-cehennem: Cehennemde ceza çektikten sonra cennete kabul edilenlerin gözleri, cennete girmeden evvel, dışarıda bırakmalı cehennemde gördüklerini."(s.95)

Aynı sözlükte yılanın ayağı maddesinde de cennetten bahsedilir. Açıklama şu şekilde verilir:

“yılanın ayağı: “Şu hayatta yılanın ayağını görmeye bak. Yılanın ayağını gören muhakkak cennete gider,” dedi nine torununa. “İyi de, yılanın ayağı yoktur ki,” dedi torun ninesine...”(M.:2000,227)

Araf'ta Alegre'nin büyük teyzesi la Tia Piedad, tüm aile üyeleri tarafından çok sevilir ve anlatıcının bunu “...sanki yukarıda, cennetin dokuzuncu katında bir nevi göksel karışıklık, hatta neredeyse adam kayırma cereyan etmekteydi de kendisi bunca zamandır utanmadan bundan sebeplenmekteydi.” (A.:2004,138) şeklinde açıklar. Burada cennetin dokuzuncu katından söz edilmiştir.

Siyah Süt'te yazar masal diyarı Kaf Dağı'nı hayal ederken, orayı cennete benzetir ve şöyle bir cennet tasviri yapar:

“... Kur'an'da anlatılan Cennet-ü Âlâ gibi bir yerdir belki de. Irmakları Kevser, ağaçların dallarındaki meyveler mücevher. “Cennete girenler altın bileziklerle süslenecek, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giydirilecektir.”²²⁰ diyor ya Kur'an-ı Kerim...”(S.S.:2008,50)

Aşk'ta zahitlerin ve dervişlerin cennet cehennem anlayışındaki farklılık üzerinde durulmuştur. Şems, Kimya Hatun'a bu ayrımı anlatırken, zahitlerin cennete kavuşmak ya da cehennem azabından kurtulmak için iman ettiklerini, oysa böyle imanın samimi olmadığını söyler.

Kimya Hatun ise Şems'le yaptığı bu konuşma esnasında Allah'ın dünyadaki dirlik ve düzeni bozmamaları için kullarını cennetle teşvik edip cehennemle ürküttüğünü, yoksa insanlığın çığırından çıkacağını söyler.(Aş.:2009,276)

Şems'in kırk kuralından birisinde cennet cehennemini illaki gelecekte, ahirette aramamak gerektiğini, ikisinin de şu anda mevcut olduğunu söyler. İnsan ne zaman çıkarsız, hesapsız olarak birilerini sevmeyi başarırsa kendini cennette bulur; fakat kavgaya, hasede, kine bulaştığında tepetaklak cehenneme düşmüş olur. (Aş.:2009,230–231)

3.48. Cevher: Mahiyet, asıl, öz anlamına gelir. Kendi kendine bir varlığı olup gerçekleşmesi ve varlıkta kalabilmesi için başka bir nesneye muhtaç olmayan, kendi kendine varlıkta kalabilen bir özellik ihtiva eder. Cevher, tasavvufta Allah, İlahi nefes, külli heyula için kullanılan bir tabirdir. “Heyula, suret, cisim, nefis, akıl olmak üzere beşe ayrılır. Çünkü cevher ya mücerrettir ya da mücerret değildir. Mücerret olan, bedene ya tedbir ve tasarrufla bağlıdır veya bağlı değildir. Bağlı olan akıl, bağlı olmayan nefistir. Mücerret olmayan da, ya mürekkep (bileşik halde) dir veya değildir. Mürekkep (bileşik) olan cisimdir. Mürekkep (bileşik) olmayan, ya hal'dir, ya da mahaldir. Hal olan suret, mahal olan ise heyulâ'dır.”²²¹ Eserlerde cevher, Allah'ın tecellisi manasında kullanılmıştır.

Aşk'ta Aziz Z. Zahara “Aşk Şeriatı” adlı kitabının önsözünde, kitabı yazmaya karar verme ve başlama sürecini anlatırken Sufimle nasıl tanıştığından bahseder. Bu yola girdikten sonra, karşısına çıkan her bir insanı Yaradan'ın emanetinin saklı olduğu bir cevher addedip anlattıklarına kulak verdiğini söyler.(Aş.:2009,35)

Aziz'in bu düşüncesinin açıklamasını Şems'in sözlerinde buluruz. Şems, Konya'nın arka sokaklarında dolaşırken Fahişe Çöl Gülü'nün patronu ile karşılaşır. Patron Şems'e burasının ahlaksız bir yer olduğunu ve hemen gitmesini, yoksa Allah'ın evini yakıp kavuracağını söyler. Şems, ömrünü seccade üzerinde tespih çekerek geçiren dervişlerden değildir, zira onlar Kur'an'ı sathi okur, Şems ise her yerde Kur'an'ı okuduğunu söyler. Ona göre her insan özünde açık bir kitap gibidir, her birimiz nefes

²²¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.181

alan Kur'an'dır. Her kim olursak olalım Allah'ı bulma arzusu hepimizin kalbinde, derinlerde saklıdır. İnsan doğduğu andan itibaren keşfedilmeyi bekleyen aşk cevherini içinde taşır, önemli olan özümüzü bilmektir. Zira nefsinin bilen Rabb'ini bilir. (Aş.:2009,147-148)

Şems, üç büyük dinin inananlarının Allah'ı farklı isimlerle ansalar da özde aynı Allah'a inandıklarını, zahiri de ayrı düşseler de batını de yollarının bir olduğunu söyler. Bu yüzden mutasavvıflar hiçbir şeyin dışı kabuğuyla ilgilenmez özdeki cevherin peşindedir.(Aş.:2009,365)

3.49. Cezbe: Cezbe Allah'ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırması, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendine çekmesi ve yakınlaştırması, kulun gayreti olmadan onu manevî makamlara çıkarmasıdır. Zikir, sohbet ve sema toplantılarında kalbine doğan şeylere dayanamayarak kendinden geçen, gayri ihtiyarî sıçrayıp bağırarak kimselerin davranışlarına da cezbe denilmektedir. Kul cezbe sırasında Allah'ın dışında her şeyi unutup kendinden geçer ve kulluğundan habersiz hale gelir, vecd ve istiğrak haline girer.²²² Böylece tevhit mertebelerini aşar. Tasavvufta hakikate ulaşmak aşk ile cezbeyle tutulmak vasıtasıyla gerçekleşir. Dervişin, cezbe ile varlığını yok etmesi gerekir. Abdülbâki Gölpinarlı sufilerin süluk için cezbeyle şart bildiklerini belirtir. Cezbe geçici olduğu gibi sürekli de olabilir. Cezbe halindeki salık sorumlu ve yükümlü olmaz.

Aşk'ta Şems, sık sık cezbeyle tutulduğundan bahseder. Bunun en belirgin örneği öte âleme keşfe çıktığı anlardır. Seyr ü sülukta ilerledikçe bu keşiflerinin daha cezbeli olduğunu söyler; fakat cezbe anında neler yaşadığından söz edilmez.(Aş.:2009,62) Şems, sufilerin Allah'a yalnızca aşk ve cezbeyle bağlandığını, ibadetlerinin şeklen ya da göstermelik olsun diye yapmadıklarını söyler. (Aş.:2009,305)

²²² D.K.S., A.g.e., s.99

Şems'in ifadesiyle sema da bir cezbe halidir. (Aş.:2009,330) Semaya çıkan derviş Allah'tan gayrisini unutarak yalnızca O'nu düşünür, O'nu zikreder.

3.50. Cihad: Kaynaklarda, Allah yolunda savaşmak anlamını ifade etmenin yanı sıra dini öğrenmeyi, dinin emir ve yasaklarına uymayı, haram ve günahlara karşı nefis ile mücadele etmeyi, İslâm'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yücelmesi için çalışmayı da ifade eder. Yani cihat temelde insanların, İslâmiyet'i yaymaları, Müslüman olmakla şereflenmeleri veya Müslümanların dinîne, vatanına ve namusuna saldıran düşmanı defetmek için yapılan savaş ya da mal, can, söz ve diğer vasıtalarla İslâmiyet'i anlatmak ve müdafaa etmektir. Tasavvufta ise salikin nefsini kontrol altına almak için vermiş olduğu mücadele, bu amaçla çekilen çile anlamına gelir. Yazar da eserlerde cihadı bu anlamıyla kullanmıştır.

Aşk'ta Aziz Z. Zahara "Aşk Şeriatı" kitabının önsözünde Şems için "*tıpkı o zamanlar olduğu gibi bugün de nicelelerinin 'kâfirlere karşı savaşmak' olarak tanımladığı zahiri cihattansa, insanın kendi içine yönelerek olgunlaşmasını hedefleyen batını bir cihad üzerinde durdu.*" (Aş.:2009,38) diyerek batını cihatla nefsin yok edilmesini kast eder. Şems de mutaassıpların kendini Allah aşkında yok edip, nefisleri ile cihada girişmediklerini söyler.(Aş.:2009,230)

Ancak Şems'in bu düşüncesine Şeyh Yasin karşı çıkmaktadır. Sufileri ferdi ve fevri olmakla itham eden Şeyh Yasin, sufilerin fikirlerinin pekiştirmek için Peygamber Efendimizin adını kullanmalarından rahatsız olur. Bir savaş sonrası Hz. Muhammed'in halka dönüp "Artık küçük cihadı bitirdik, bundan sonra büyük cihada geçiyoruz" buyurduğunu, buradan hareketle mutasavvıfların artık yegâne düşmanımız nefstir, kimseyle kavga etmeyelim dediğini, ancak bu sözlerin kiminin kulağına hoş gelse de bir faydasının olmayacağını ifade eder.(Aş.:2009,193)

Süleyman Uludağ'ın belirttiği üzere, “Cihad-ı Asgar, düşmanla cephede yapılan savaş. Cihad-ı Ekber, nefse karşı verilen savaş, nefsin kahr ve mahvedilmesi”dir.²²³ Yani dış dünyada yapılan savaş sonlu, bu yüzden de küçüktür. Oysa mana âlemindeki savaş sonsuz, bu sebepten de büyüktür.

3.51. Converso: Aslen Yahudi iken vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırılmış insanlara denir. İlk kez İspanya'da ortaya çıkan conversoluk daha sonra yaygınlaşmıştır.

Şehrin Aynaları'ndaki Hıristiyanların hemen hepsi aslında bir “converso”dur ve aslen Yahudi olduklarını herkesten gizlerler. En başta vaiz Alonso Perez de Herrera bir conversodur. Büyükbabası Yahudi bir kadınla evlenmiş, saf Hıristiyan kanını bozmuştur. Alonso, bunu çocukluğunda tanıştığı ses'ten öğrenir. Kendisi de bir converso olmasına rağmen conversoların baş düşmanı vaiz Alonso'dur. Vaazlarında sık sık cemaatini, conversolara karşı dikkatli olmaları konusunda uyarır.(Aş.:2009,27)

Antonio Pereira ve kardeşi Miguel, Antonio'nun eşi Isabel Nunez Alvanez, Miguel'in arkadaşı Rodrigo da birer conversodur. Antonio, Miguel ve Isabel daha sonra Yahudiliğe geri dönerler.

3.52. Cüz: Kur'an-ı Kerim'in otuz bölünmüş parçalarından her birine cüz denir. Altı yüz sayfa olan Kur'an'ın, her yirmi sayfa bir cüz sayılmış, böylece otuz cüz'e bölünmüştür.²²⁴

Kur'an'ı cüzlere bölmek, okuma ve ezberleme konusunda kolaylık ve takibi sağlamak amacıyla yapılmıştır. *Bit Palas*'ta Bonbon Palas apartmanının kapıcısı Musa,

²²³ Uludağ, A.g.e., s.89

²²⁴ D.K.S.,A.g.e., s.108-109

aynı zamanda bakkal dükkânı işletmektedir. Eserde Musa'nın çırağının boş zamanlarında cüz ezberlediğinden söz edilir.(Aş..2009,257)

3.53. Çarmih: Birbiri üzerine dikey olarak konulmuş iki tahtadan meydana gelen, “suçluları öldürmek için kullanılan haç şeklindeki darağacı”²²⁵. Bu cezaya çarptırılan kişi iki yana açılmış kollarından ve bağlanmış ayaklarından çivilenerek öldürülürdü. Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi hasebiyle eserlerde geçmektedir. *Şehrin Aynaları ve Araf* ta, kiliselerde ve evlerde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş ikonunun bulunduğu görülür. (Ş.A.:1999,21, 152)(A.:2004,128)

3.54. Çelebi: Mevlevilere göre Mevlânâ soyundan gelen kişilere Çelebi denilmektedir; ancak Mevlevîlerden, Mevlânâ'nın maddî bakımdan akrabası olmadığı halde Mesnevî'nin yazılmasına önayak olan kişiye bu unvan verilerek Çelebi Hüsameddin denmiştir. Ethem Cebecioğlu, normal olarak çelebi ifadesi isimden sonra kullanılırken, Hüsameddin'in adının başına getirilmesinin, esas çelebilerden ayırmak için olduğunu belirtmiştir.²²⁶

Aşk'ta Talebe Hüsam, Şeyh Yasin'in öğrencisi iken Şems'in medreseye gelmesi ile Şems'le tanışmış ve Şems, Hüsam'a sorduğu soruya verdiği cevaptan ötürü kendisinde sufi mayası olduğunu söylemiştir.(Bkz. Talebe Hüsam) aradan geçen zamanda Şems'in ölümünden sonra Hüsam, medreyi bırakıp tekkeye gelir. Tekkeye gelmesi Mevlânâ'yı son derece mutlu eder, zira Hüsam kısa sürede olgunlaşır ve herkesin sevgisini kazanır. Mevlânâ bu mutluluğunu ve Hüsam'ın Çelebi adını almasını şu şekilde dile getirir:

“Bu zaman zarfında beni en çok gururlandıran insanlardan birisi medreyi bırakıp tekkeye gelen Talebe Hüsam oldu.

²²⁵ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.396

²²⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.197

Öyle çabuk olgunlaştı, maneviyat yolunda o kadar hızlı pişti ki şimdi herkes ona saygı besliyor ve Hüsam Çelebi diye hitap ediyor.”(Aş.:2009,406)

3.55. Çember: Çember eserlerde sıkça kullanılan bir tabirdir. Ancak tasavvuf sözlüklerinde ayrı bir çember maddesi yer almamaktadır. Bu sebepten “Halka” başlığı altında incelenecektir. Bkz. Halka

3.56.Çiğ/ Çiğlik: Bkz: Ham

3.57. Çile çekmek/çıkarmak: “Çile, sıkı bir perhiz, çetin bir nefis idmanı, zor bir ruhsal eğitim ve başarılması güç bir sınavdır.”²²⁷ Bir şeyh nezaretinde derviş, karanlık bir hücrede yalnız başına kırk gün süre ile az uyur, az yer, az içer ve mümkün mertebe sürekli ibadetle meşgul olur ki bu olaya, çile denir. Bu, nefsi eğitmek ve kalbin saflaşması için bir hücreye girip kırk belirli bir süre halktan uzak kalıp zikir, ibadet ve fikir ile meşgul olup olgunlaşmayı elde etmek amacıyla yapılır. Tasavvuftaki çile, ömür boyu değil, sadece kırk gündür. Bu sebeple çileye, Arapça olarak “erbain” de denir. Erbain de kavram olarak, Maddî bağları azaltıp, manevî tarafı kuvvetlendirmek ve kalp aynasını parlatmak için, kırk gün az yemek, az içmek, az konuşmak, çok ibadet etmek demektir.

Ethem Cebecioğlu, çilenin şöyle cereyan ettiğini belirtir: Şeyh, dervişi çile odasına gusül abdestli olarak dua ile sokar, Fatiha okur ve kapıyı kapayıp gider. Odada bir post yahut seccade, bir mütteka ve hücrenin rafında bir Kur’an-ı Kerim bulunur. Derviş, bu hücreden, sadece -tuvalet, abdest, cuma namazı gibi- gerekli olduğu zaman çıkar ve çıktığında kimseye bakmaz, kimseyle konuşmaz. Yiyecek ve içeceğini, belirli vakitte bir derviş getirip hücreye bırakıp, selamdan başka bir söz söylemez. Geleneklere göre, çileye girene ilk gün kırk zeytin verilir, her gün bir tane eksilterek kırkıncı gün

²²⁷ Uludağ, A.g.e., s.96

sadece bir zeytin verilirdi. Yiyeceğin zeytin olması, Nur suresi'nin 35. ayetinde de ifade edildiği gibi (min şeceretin mübâreketin zeytûnetin), onun mübarekliğinden kaynaklanmaktadır. Derviş çileden çıkınca, kırk gün içindeki tefekkür ve rüyalarını şeyhine anlatır. Şeyh, gerek görürse onu hemen ikinci bir çileye sokar.²²⁸ Özetle çile, dervişin تنها ve ıssız bir yere çekilip kırk gün kır gece sıkı bir perhiz ve nefis mücadelesi döneminden geçtiği süre zarfında yemek, uyku ve dünya kelimasını en aza indirerek hem bedensel hem de zihinsel olarak ibadet etmeleridir. Çile dervişlik yolunda bir imtihandır ve imtihan bitmeden derviş olunmaz.

Med-Cezir'de "Aforizma Taklitleri" adlı yazıda yazar, insanlığın yalnızlığı ve ötekine duyduğu ihtiyaçtan bahseder. Yazara göre her insan yalnızlığa tahammül etse de mutlak surette bir başkasına ihtiyaç duyar. Bunu inzivaya çekilen dervişlerden bir örnek vererek açıklar. Yazar; en kapalı inziva hallerinde en çilekeş münzevilerin bile muhakkak bir şekilde ya peygamberlerin, ya ermişlerin, ya şeyhlerinin ya da Allah'ın suretini görmeye çabaladığını söyler.

Aşk romanında Baba Zaman tekkesine salık olmak için giren Çömez'in sözleriyle Mevlevilikteki çileyi öğreniriz. Çömez zaviyedeki ilk kırk günü şu şekilde dile getirir:

"Bu zaviyedeki ilk kırk günümü ufacık, basık ve karanlık bir hücrede geçirdim. Ne yayılabilir, ne doğrulabilirsin. Ne sağına ne soluna dönebilirsin. Sürekli dizüstü hazır vaziyette oturmak durumundasın. Sıkı sıkı tembihlediler: Olur da karanlıktan korkarsan, açıktan miden kazınırsa, ya da maazallah, ıslak rüyalar görür bir kadın vücudu arzularsan, hemen tavandaki çanı çal, manevî destek ara! Kırk gün kaldım o hücrede. Bir kez olsun çanı çalmadım. Aklıma fena fikirler gelmediğinden değil, Allah biliyor ya sürüsüyle geldi ama o daracık yerde sıkışmış,

²²⁸ Cebecioğlu, A.g.e., s.202-203

serçe parmağımı dahi kıpırdatamazken azıcık fena fikirden kime zarar gelir ki? Çilehaneden kurtulunca bu kez de Ser tarik²²⁹ geldi, “eti senin, kemiği benim” diyerek Aşçı Dede’ye teslim etti beni. Meğer mutfakta çekilen çile en beteriymiş.”(Aş.:2009,114)

Mevlevî dervişleri, çileyi mutfak hizmetleriyle çıkarırlar ve yemekle beraber dervişler de pişer. Asaf Halet Çelebi, bunu şu şekilde ifade eder:

“Çileye giren derviş, matbah da en ağır işlerle meşgul olur. Bin bir gün ve gece burada yatar. Bu müddet zarfında da nefsinin terbiye ile uğraşacak ve sabır ve tevazudan katiyen ayrılmayacaktır. Bu çile hükümleri o kadar katidir ki kazara bir gece dışarıda yatacak olsa çilesi bozulup yeniden bin bir gün ve gece çileye girmesi icap ettirir.”²³⁰

Çelebi, mübdetinin buradaki ilk görevinin ayakçılık yani lazım olan şeyleri getirip götürmek gibi ayak hizmetlerini görmekten ibaret olduğunu, daha sonra bahçe ve avluyu süpüren süpürgecilik, bulaşıkçılık, abrizcilik, çamaşırcılık gibi görevlerde bulunduğunu söyler. Nitekim Çömez burada bulaşıkçı da, temizlikçi de çamaşırcı da benim demektedir.(Aş.:2009,113)

Mutfaktaki çilenin bin bir gün bin bir gece olduğunu da Çömez’in sözlerinden öğreniriz. Aşçı Dede, Çömez’e mutfaktaki zorlukları yenersen bu yolda daha çabuk olgunlaşacağını, kazanın içindeki yemekler gibi kaynaya kaynaya, oflaya pofluya pişeceğini ve bu ateşten imtihanın bin bir gün bin bir gece süreceğini söyler.(Aş.:2009,113) Mutfak, dünyevî meşguliyetlerin sembolik bir müessesesi konumundadır.

²²⁹ “ser tarik”ın Konya’daki dergâhta “aşçı dede” manasında kullanılır. Bu makam sahibi bütün bu terbiye sisteminin en büyük amiri sayılır. (Asaf Halet Çelebi, **Mevlana ve Mevlevilik**, İstanbul, Hece Yayınları, 2010, s.99) Bu ifadeden anladığımız üzere ser tarik, tarikatın merkezi olan dergâhta, dolayısıyla Konya’da olur.

²³⁰ Çelebi, A.g.e., s.98–99

Çömez, Şems-i Tebrizi gelene kadar Aşçı Dede'nin kaidelerinden hiç dışarı çıkmaz, ancak Şems'in geldiği gece izinsiz olarak mutfaktan çıkar. Böylelikle, Asaf Halet Çelebi'nin dediği üzere, çilesi bozulmuş olur, ancak Çömez yeniden çileye girmez. Aşçı Dede'den dayak yediğini, sonra ayakkabılarının uçları dışarı bakacak şekilde dışarı konduğunu ifade eder.(Aş.:2009,114)

Mevlânâ'da Şems'in ölümünden sonra, Şems'le karşılaşmasının sene-i devriyesi olan Cemaziyyevvel ayında her sene aynı günler inzivaya çekildiğini, kırk gün çilede kalıp Şems'in kurallarını düşündüğünü söyler.(Aş.:2009,403–403)

3.58. Çokluk/Kesret: “Varlıkların var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var kabul etmek”²³¹, bir olan Allah'ın isim ve sıfatıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesi kesrettir. Bu dünya bir kesret âlemdir, Allah'ın zatı âleme yansımış, her mahlûkta O'nun izleri mevcuttur. Süleyman Uludağ, çokluğun iki mertebede olduğunu ifade eder: makul kesret, yani ilahi isimlerdeki çokluk ve maddi varlıktaki kesret, buna kesret-i mezhahir de denir.²³² Aslında her iki kesret de gerçekte yoktur; zira var olan yalnızca Hak'tır. Çokluk yalnızca görüntüdedir, hakikatte ise birlik mevcuttur.

Pinhan'da Akrep Arif Mahallesi daha sonradan Nakş-ı Nigar adını almış, Kevser Nine'nin ifadesi ile bir iken çok olmuştur. Mahallenin isminin değişmesinden sonra türlü aksilikler mahallelinin yakasını bırakmaz. Bu duruma çözüm arayan yedi yaşlı kadın, ancak tıpkı mahalle gibi ikibaşlı birinin, bu mahallenin yazgısını değiştirebileceğine inanır. Pinhan da yaratılış itibarıyla hünsa -çift cinsiyetli- olduğu için bu âleme çok gelmiştir ve kocakarıların nezdinde mahallenin derdine derman olacak kişi odur. Kevser Nine Pinhan'a “*biz tek iken çok olduk, sen çok iken bir olursan*

²³¹ Pala, A.g.e., s.267

²³² Uludağ, A.g.e., s.212–213

salaha kavuşuruz.” (P.:2010,214) der. Bu sözü tasavvufî manada düşünecek olursak, vahdette kesret kesrette vahdet düşüncesine ulaşırız. Yani çoklukta birlik, birlikte çokluk gerekmektedir. Bir olan varlığın çok olarak görünmesi yalnızca bir görünüşten ibarettir, asıl olan birliktir ve gerçek sufi çokluğun içinde birliği görür.

Pinhan için bir başka çokluk ya da bölünme Dürri Baba’dan ayrılmaktır. İstanbul’a vardığında bahsi geçen kadınların isteği üzerine hem mahallenin hem de kendisinin çokluğunu tekliğe düşüren Pinhan, bir kadına dönüşmüş olarak Denizli’ye Dürri Baba tekkesine döner. Maddi çokluğunu yok eden Pinhan, tekkeye geldiğinde tekke yerle bir edilmiş, Dürri Baba ve diğer dervişlerden kimse kalmamıştır. Bunun üzerine Pinhan şu sözleri söyler:

“...en nihayetinde/dönüp dolaşıp vardığım yerde/senden/bir senden/uzak düştüm/ayrı düştüm/belki de ilk kez/o zaman bölündüm.../hani halkanın ucunda/kavuşacaktım sana/hani bir iken ayrı düşmüştük/ve çok iken bir olacaktır sonunda...”(P.:2010,225–226)

Kesret ve vahdet düşüncesi *Mahrem*’de de yer alır. Romanda kabilenin yeni Şaman’ı olacak çocuk, ters çevrilmiş bir sepetin içinde ruhdaşını beklemektedir. Ruhdaşı olan samur gelince onun ruhunu içine çekip kendi ruhunu ona üfleyecek yani şaman olmak için gerekli olan “*kesrete tomurcuklanarak*” samurla önce iki iken bir, sonra bir iken iki olacaktır.(M.:2000,63)

3.59. Dede: Mevlevilikte muhip, dede, şeyh ve halife şeklinde sıralanan tarikat mensupları arasında ikinci mertebe sahibi kişidir. “Dede dervişliğe ikrar vermiş, dergâhta hizmet görerek bin bir gün çilesini doldurmuş bir derviştir.”²³³ Bundan sonra kendisine bir hücre verilir ve artık hücre-güzin ve hücre-nişin olur.

²³³ A.e., s.100

Dede, yeni muhipleri kendi liyakatine ve kabiliyetine göre “Mesnevî” okutarak, ayin meşk ederek, ney üfleme, usul tutmayı belletmek suretiyle, kudüm-zen olarak yetiştirerek terbiye etme Mevleviliğin adaplarını öğretme görevini icra eder. Dede, Mevleviliğin muallimi konumundadır.

Pinhan'da Şeyh Mehmed Mühür Efendi'nin Mesnevihan Hamdi Dede'den icazet aldığı söylenir. Yani Hamdi Dede, Süleyman Efendi'nin manevi terbiye yolundaki hocası olmuş, onu eğitmiş, olgunlaşınca da mürit olmasına izin vermiştir.(P.:2010,127)

Bit Palas'ta Mavi Metres, dedesinin ölümünden sonra onun yolundan gitmek ve dedesinin içinde bıraktığı boşluğu doldurmak için İstanbul'da bulunan çeşitli tarikatlar dedelerinin sohbetlerine katılır. Sohbetlerde dedelerden duyduğu kelimelerle kendi dedesinin sözleri arasında bulduğu yakınlıkla kendini avutur.(P.:2010,154) Mavi Metres'in üç ayrı tarikatın sohbetlerine katıldığı belirtilir. Mevlevilik dışında Bektaşilikte de “dede”lik mertebesi olduğu bilinmektedir. Süleyman Uludağ son dönem Melamîler şeyhlerine de dede dendiğini belirtir. Ancak burada Mavi Metres'in hangi tarikatların sohbetine katıldığına dair bir bilgi verilmemiştir.

Aşk'ta ise Aşçı Dede'den bahsedilir. Aşçı Dede, Bağdat'ta bulunan ve Baba Zaman'ın şeyhi olduğu Mevlevî tekkesinde salıkların manevî eğitiminden sorumludur. Aşçı Dede, Çömez vasıtasıyla eserde yer alır. Çömez'e sık sık derviş olmak için bir kaşık kadar suskun olmasını öğütler.(Aş.:2009,83)

3.60. Dehr: Dehr sözcüğü zaman anlamındadır. Kaynaklarda dehr, âlemin (varlıkların) varlığının başlangıcından son bulmasına kadar olan bütün zaman diye

açıklanmıştır. Tasavvufta dehrin “an”ın karşılığı olarak kullanıldığı ifade edilir.²³⁴ An, “dem” maddesinde detaylı olarak ele alınacaktır.(Bkz. Dem)

Firarperest'te “Zamanla Yarışan Kadınlar” adlı yazıda yazar, zaman kavramı üzerine düşüncelerini söylerken “dem” ve “dehr” kavramları üzerinde de durur ve ikisi arasındaki farktan bahseder. Demin, tasavvufta anın karşılığı olarak kullanıldığını belirtirken İlahî zamanı “dehr” ile açıklar. Yazara göre dehr; “*Kesintisiz bir şekilde uzayıp giden, dolayısıyla dilim dilim ayrılmayan o sonsuz bütünüün adıdır dehr. Kimi âlimler der ki: ‘İnsanın zamanına zaman deriz, Tanrı’nın zamanına ise dehr.’*” (F.:2010,67) dir.

3.61. Dem: Nefes, soluk, zaman gibi anlamlar ihtiva eden dem, içinde yaşanılan zaman, an demektir. Tasavvufta, sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu anı yaşaması esas kabul edilir. Ethem Cebecioğlu²³⁵, bu hâli elde etmiş kişinin, İbnü'l-Vakt adıyla anıldığını belirtir.(Bkz. İbnü'l-Vakt) Bu haldeki derviş, sürekli Allah’la beraberdir yani “ihсан” derecesine ulaşmıştır. Sufilerde zaman, iki olay arasındaki zihnî mukayeseden ortaya çıkan soyut ve zihnî bir kavramdır. Zamanın gerçeği, sürekli yaşamakta olduğumuz “an” dır. Bu bakımdan akıp giden bu an’a, “an-ı daim” denmektedir Daimi an zamansızlık anlamına gelir. “Bütün varlıklar, kâinat, her an gaybden ayan’a, ayan’dan gaibe gitmektedir. Yaratılış bu yüzden daimidir. Ve bir an önceki âlem, bir sonraki âlemin aynısı değildir. Sûfi, her an ne âlemde ise, ona göre, o anda tahakkuk eden âlem odur.”²³⁶ Suretler geçici, hakikatler ise bakidir. Bu inanç sufilerce,”dem bu dem, saat bu saat” özdeyişiyle belirtilir.

Pinhan'da dem, Pinhan ile Budala Tosun arasında geçen bir konuşmada kullanılmıştır. Budala Tosun'un her akşam anlattığı hikâyelerden etkilenen Pinhan, dervişe anlattığı memleketleri hakikaten görüp görmediğini sorar. Derviş ise bu demde

²³⁴ Pala, A.g.e., s.110

²³⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.212-213

²³⁶ Gölpınarlı, A.g.e., s.88

değil başka başka demlerde o memleketlere gidip geldiğini söyler. Pinhan “başka dem”lerin ne olduğunu kavrayamaz, ancak üzerinde de durmaz.(P.:2010,18)

“Başka dem” tabiri Dertli Hagopik’le Pinhan arasında geçen konuşmada da kullanılır. Dertli Hagopik, Pinhan’a niçin Ruz-ı Muhabbet meclisine alınmadığını açıklarken, tekkedeki tüm dervişlerin senenin iki günü bu mecliste toplanıp hafızalarını ve hayallerini koyup hikâyelerinin falına baktığını söyler. Hagopik’in ifadesine göre hayalle hafıza ateşle su gibidir, her biri galip gelmek için ötekiyle didişip durur. Bu esnada dervişler hayal ve hafızalarına bu yaptıklarının gaflet olduğunu; zira sadece bu demde değil başka başka demlerde yaşamışlıkları olduğunu, esasında onların kardeş olduklarını söyler.(P.:2010,46) Hayal ve hafıza o vakit ikisinin de birbirine ihtiyacı olduğunu anlar. Zaten hikâyeler de hayal ve hafızaların birleşiminden doğmuştur. İşte bu andır. An içinde geçmiş ve geleceği yani hafıza ve hayali barındırır. Her hikâye, ezeli ve evveli olmayan, alabildiğine sınırsız bir andır.

Eserin “Hafıza” alt başlıklı bölümünde Yunus Emre’nin bir dörtlüğü epigraf olarak kullanılmıştır. Dörtlükte “... *Her dem yeniden doğarız, Bizden kim usanası*” (P.:2010,35) mısrası yer alır. Aynı düşünce eserde Pinhan, Dürri Baba tekkesine geri döndüğünde de verilmiştir.

Pinhan, İstanbul’da dönüşümünü tamamlayıp Denizli’ye tekkeye geri dönerken taş köprüünün ortasında durur ve bu zamana kadar yaşadıklarını düşünür. Pinhan artık ne yöne giderse gitsin karşısında hikâyesini bulacaktır. Yaşanan ve aslanan tekerrürdür ve tekerrürde hiçbir şey baki kalmaz. Tekerrür burada bir halka olarak tasavvur edilir ve halka dönüp durduğu sürece Pinhan başka başka demlerde, başka başka sıfatlarda vücut bulacak, her dem yeni bir suret ile âleme gelecektir.(P.:2010,224)

Med-Cezir’de yazar mutasavvıfların “dem bu demdir” tabirini kullanmıştır. “Gümüş Mazi” yazısında dem anlayışının Bektaşî felsefesinde yer aldığını belirtir. Dem

anlayışı, tekrara dayanan ama kesinlikle aynılığa düşmeyen bitimsiz bir tekerleme gibidir. Yazar bu görüşünü şu şekilde ifade eder: “*Dem bu demdir dem bu dem...*’ zinciri içinde mazi bizimle, bu anın içinde.” (M.C.:2010,136) “Berlin ve İstanbul” adlı yazıda Berlin sokaklarında dolaşırken şehrin mazisini düşündüğünü belirtir ve bu şehirde geçmişin hâlâ anın içinde olduğunu söyleyerek Bektaşilerin bu sözünü örnek verir. Geçmişin, şu anın içinde soluk alıp verdiğini, bugünün içinde barındığını ifade eder.(M.C.:2010,245)

Siyah Süt’te Can Derviş Hanım yazara sık sık anın/ demin öneminden bahseder. “*Sadece ve sadece şu ana ver kendini. Dem bu demdir, dem bu dem*” (S.S.:2008,101) diye telkinde bulunur. Tasavvufta aslolan yalnızca şu andır, geçmiş ve gelecek diye zaman algısı bulunmaz, geçmiş ve gelecek şu anın içinde zaten mevcuttur. Bu yüzden ne geçmişe ne de geleceğe odaklanmamak lazımdır.(S.S.:2008,121)

Aşk’ta Şems de aslolanın an olduğundan bahseder. Şems’in ifadesi ile Aşk’ın hayatımızdaki varlığını ve yokluğunu dosdoğru yaşayabileceğimiz tek zaman şu andır.(Aş.:2009,231)

Fırarperest’te yazar “Zamanla Yarışan Kadınlar” yazısında, dem’i bir kapısı geçmişe bir kapısı geleceğe açılan bir mefhum olarak açıklar. Bu yüzden dervişler durmadan “dem bu demdir dem bu dem” diye tekrar etmektedir.(F.:2010,67)

3.62. Derviş: Bir tarikata giren, onun yasa ve törelerine bağlı olan gönlünü bütünüyle Allah’a veren kişiye derviş denilmektedir. Kelimenin asıl anlamı Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kişi demektir.²³⁷ Dervişlere fakir de denmektedir. Tarikat mensuplarının çoğu fakir olduğu için, bu isimle anıldığı ileri sürülür. Ancak, hakikî derviş, kimseden bir şey istemez ve istememesi tarikat kuralıdır. Derviş kelimesi, kapı eşiği manasına da gelir. Dervişin, kapı eşiği gibi başkalarından

²³⁷ Pala, A.g.e., s.112

gelen eziyetlere tahammülü olması gerekir. Tasavvuftaki manasıyla, bir şeyhin terbiyesi altında bulunan kişi demektir. Dervişler, manevi yücelikleri daima imrenilecek durumda olan kişilerdir. Bütün azasıyla İslâm dinînin emir ve yasaklarına uyar, dünya malına gönül bağlamaz. Dervişler, feragat köşesinde kanaat hazinesini bulur, aslında bir kul kılığında olmasına rağmen sultan mertebesinde, maneviyat padişahı konumunda bulunur.²³⁸

Dervişlik bir riyazet ve mücâhede faaliyetiyle başlar. Bu dönemde yeme, içme, konuşma ve uyku en aza indirilerek sıkı bir perhize girilir; ibadet, zikir ve tefekkür artırılır; nefsin bayağı arzularına gem vurulmaya, disiplinli ve ölçülü yaşamaya, böylece manevî olgunluğa ve ruhî yüksekliğe ulaşılmaya çalışılır.²³⁹

Yazarın hemen tüm eserlerindeki kahramanlar arasında derviş bulunmaktadır. Bu kahramanlar sözleriyle, tavır ve davranışlarıyla tam bir derviş özelliği gösterirler. Kem Gözlere Anadolu’da ismi belirtilmeyen dervişler; Pinhan’da Pinhan, Kul Hüseyin, Budala Tosun, Dertli Hagopik, Dulhani Hasan, Horoz Baba, Şeyh Mehmet Mühür Efendi, Çelebi Şeyh; Şehrin Aynaları’nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi; Aşk’ta ise Hz. Mevlânâ, Şems, Baba Zaman, Şeyh Seyyid Burhaneddin, Baba Samed, Talebe Hüsam, Aşçı Dede derviş olarak yer alır.

3.63. Derya/deniz: Derya, tasavvufta varlık, insan-ı kâmil karşılığında kullanılır.²⁴⁰ Allah’ın gücü, bilgisi, sıfatları, ucu bucağı olmayan bir ummana benzetilir. Kulun bunun karşısındaki durumu, denizden bir damlacık bile değildir. Yani deniz vahdeti, damlaları ise kesreti simgeler. Mutasavvıflar Allah’ı bir deniz, kâinatı da dalgaları yahut damlaları olarak görürler. Allah’ın bu sonsuzluğuna Kur’an-ı Kerim’de İbrahim Sure’si 34. ayette, “Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız, sayamazsınız” şeklinde işaret edilmiştir. “Tasavvufî olgunluğu elde eden kişiler, artık temkin makamına ermiştir. Onları, sevinç, üzüntü etkilemez, dağlar gibi makamlarında sabit,

²³⁸ A.e., s.112

²³⁹ D.K.S., A.g.e., s.120

²⁴⁰ Uludağ, A.g.e., s.104

devamlı, Allah ile huzur halindedirler, işte bu makama ermiş, her şeyi hoş gören, başkasının incitmesinden incinmeyen, geniş gönlü süfilere derya-dil denir.”²⁴¹

Pinhan'da “Nokta” alt başlıklı bölümde kullanılan epigrafta Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan bir beyit yer alır.

“Katreyiz âlemde, lakin
Dilde derya olmuşuz.”(P.:2010,25)

Bu dizeleri yazar, bölümün içeriğine uygun olarak seçmiştir. Beyitten anlaşıldığı üzere kulun Allah'ın sonsuzluğu karşısındaki durumu denizdeki bir katre gibidir. Ancak hakikat ehli kendini Allah'ın varlığında yok ettiği, gönlünde her daim Allah aşkını taşıdığı için derya deniz gibi çağlamaktadır.

Aynı bölümde *Pinhan*'ın gördüğü bir rüya anlatılır. *Pinhan* rüyasında uçsuz bucaksız bir denizin üzerinde ufacık bir kara parçasında durmaktadır. Bu kara parçasını eşik olarak adlandıran anlatıcı eşiğin bir yanında *Dürri Baba*'nın, öte yanında *Dulhani Hasan*'ın durduğunu belirtir. *Dürri Baba*'nın bulunduğu taraf masmavi bir denizdir, *Dulhani Hasan*'ın bulunduğu taraf ise kahverengidir. Bu kahverengilik *Dulhani Hasan*'ın sürekli kahve içmesi ve elindeki fincanı denize daldırarak bol köpüklü kahveler çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Uyandığında rüyasını dereye anlatan *Pinhan*, dereden eşiğin iki yanında bulunan iki apayrı renkteki denizlerin aslında tek ve hudutsuz bir umman olduğunu öğrenir.(P.:2010,30–33) Burada iki ayrı denizin söz edilmesi *Pinhan*'ın bedeni gibi ruhunun da iki başlı olması, henüz vahdet bilincinin oluşmamasından kaynaklanır.

Dürri Baba, ebrunun ne anlama geldiğini anlatırken suyun içine bırakılan küçük, tek bir noktanın umman u derya oluşturacağını, biz âlemde bir katre dahi olsak bir noktanın bütün sırları içinde barındıracağını söyler.(P.:2010,62) Aynı söylem *Med-*

²⁴¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.213

Cezir'de "Sonrası Kaygısı" başlıklı yazıda da yer almaktadır. Yazar, bu yazısında bâtını ve zahiri olmak üzere iki yanının bulunduğunu söyler. Bâtını yanını anlatırken Dürri Baba'nın bu sözlerini kullanır.(M.C.:2010,77)

Aşk'ta tasavvufun içmek isteyen için bir derya deniz suyu olduğu vurgusu sık sık kullanılır.(Aş.:2009,115–293) Şems, ilk karşılaşmalarında Mevlânâ'ya Bayezid-i Bistamî'nin mi yoksa Peygamber Efendimizin mi daha ileride olduğunu sorduğunda Mevlânâ, Allah aşkının derya deniz gibi olduğunu söyler. Her insan kendi meşrebince ve kabının büyüklüğü oranında bu denizden su alır. Kimin kabı büyük, kimin kabı küçüktür. Kabı küçük olanlar çabuk kanar, ancak bu halde kalmak yola devam edememektir. Kabı büyük olanlar ise doymak bilmez, içinde sonsuz bir Allah aşkı hâsıl olur (Aş.:2009,201)

3.64. Destegül: Mevlevî dervişlerinin tennurenin üstüne giydikleri yakasız, göğsü açık kolları dar ve bileklere kadar beli kısa gömlektir. Mevlevî dervişleri, bunu, hücrede giyerler. Ayın sırasındaki giysileri tennure olup, bellerine Elifi nemed denilen bir kemer sararlar.²⁴² Bele gelen sağ eteğinin ucunda yer alan bir parmak uzunluğundaki şerit, sema esnasında açılmaması için Elifi nemed in bağına geçirilir.²⁴³ Asaf Halet Çelebi ise Mevlevilikte semaya çıkan dervişlerin tennurenin üstüne Destegül denilen uzun kollu bir yelek giydiklerini, bu yeleğinde tennurenin renginde olup bele kadar geldiğini söyler.²⁴⁴ Eteklik, kuşak ve bu uzun kollu yelekle üç parçadan ibaret olan Mevlevî kisvesinin tamamı tennure sayılmaktadır ve dervişler yalnızca bu kisve ile sema edebilir.

Aşk'ta Sultan Veled, Mevlânâ ve Şems'in icra ettikleri ilk semayı anlatırken, önce meydana Mevlânâ'nın çıktığını, ardından sikkeler, tennureler, Destegüller

²⁴² A.e., s.213

²⁴³ Gölpinarlı, A.g.e., 92

²⁴⁴ Çelebi, A.g.e., s.113

kuşanmış olarak Mevlânâ'nın eski müridi olan altı dervişin görüldüğünü ifade eder.(Aş.:2009,330)

3.65. Destur: Sözlükte “izin, ruhsat, müsaade”²⁴⁵ anlamındadır. Bazı tarikatlarda, özellikle Mevlevîlik ve Bektaşîlikte tarikat büyüklerinden müsaade almak için kullanılan bir deyimdir. Süleyman Uludağ, cesaret isteyen zor bir işe girişilirken evliyanın ruhaniyetinden faydalanmak ve onlardan güç almak için de “destur” denildiğini belirtir.²⁴⁶ Nitekim *Aşk* romanında bu mahiyette de kullanıldığı görülür.

Aşk'ta Çömez, Şems'in Konya'ya gitmek üzere Baba Zaman'ın zaviyesinden ayrıldığı esnada Şems'in yanında gitmek için ondan destur ister.(Aş.:2009,119)

Şems ise Konya'ya vardığında âdeti olduğu üzere orada yaşamış ve yaşamakta olan tüm velileri selamlar ve onlardan destur ister. Bunca senedir hiçbir şehir, köy ya da kasabaya velilerden destur almadan girmedikini söyler.(Aş.:2009,132–133)

Semaya başlamadan önce de dervişler, semazenbaşından destur almaları gerekir. Bu husus romanda da anlatılmıştır. Semaya çıkan altı derviş, ellerinin göğüslerinde birleştirerek destur almak için semazenbaşı olan Mevlânâ'nın önünde eğilirler.(Aş.:2009,330)

3.66. Devir: Dönmek, dolaşmak anlamına gelen devir, tasavvufta “Bir'den gelen çok'un tekrar O'na dönüşü, bir şeyin aslına rücu etmesi”²⁴⁷ demektir. Yani, manevi âlemden maddi âleme gelen ruhların ilk ve asli vatanlarına geri gitmelerini açıklayan tasavvufi bir görüştür. Abdülbâki Gölpinarlı devir nazariyesi hakkında şunları söylemiştir: Devir, âlemin insan olmasıdır. İnsana gelinceye dek maddenin, cansızlar,

²⁴⁵ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.511

²⁴⁶ Uludağ, A.g.e., s.105

²⁴⁷ A.e., s.105

bitkiler, hayvanlar âleminde süzülerek insan suretini bulduğu inancıdır.²⁴⁸ Tasavvuftaki yaratılış nazariyesi bir devirden ibarettir. Maddî olarak şu âleme düşen bir varlık, önce cemad (cansız), sonra bitki, sonra hayvan, sonra insan şekillerinde tecelli eder. İnsan olarak dünyaya gelirse insan olana dek kat ettiği mertebeler fenafillâh sayesinde geri yürür ve sonunda da “insan-ı kâmil” şekline dönüşür, tekrar Allah’a vasıl olur. Her şeyin aslı olan Nur-ı Muhammedî’den kopup gelen varlık, yine oraya dönmüş olur. Bu da karşılıklı iki yay (kavs) ile mümkündür. İnsan-ı kâmil’e kadar olan çizgiye kavs-i nüzul (iniş yarım dairesi), insan-ı kâmil ile başlayan Allah’a dönüş çizgisine de kavs-i urûc (çıkış yarım dairesi) denir. Kavs-i urûc ile varlık vücud-ı mutlaka yani aslına döner.

Devir bazen yanlış yorumlanarak tenasüh olarak anlaşılmıştır ki bu doğru değildir. Tenasüh (reenkarnasyon), ölümden sonra ruhun başka birinin bedenine girmesi yahut hayvan, bitki veya cansızlar âlemine gönderilmesidir. Tasavvuftaki devir ise, başta Allah’ın bilgi ve iradesi ondan sonra da, bu bilgi ve iradede insana kadar gelen bir maddî oluşum söz konusudur. Bu madde, cansızlarda varlığını korumak, bitkilerde büyümek, canlılarda duymak, seslenmek, hareket etmek suretiyle can kazanır. Devirde maddeye dönüş yoktur. Fakat cansızlara, bitkilere, hayvanlara ait olan bu canlılık geçicidir. Ana rahminde insana verilen ruh ise ölümsüzdür.

Pinhan romanında Pinhan, bahçede bulduğu bir tırtılı almış, döşeklerin arasına saklamıştır. Bir gün bu tırtılı hatırlar ve akıbetinin ne olduğunu öğrenmek için gidip bakar. Ancak tırtıl büyümüş ölü bir kelebeğe dönüşmüştür. Pinhan’ın şaşkınlığını görünce Dürri Baba çocuğun yanına gelir ve devri tamam olanların geleceğini, devri tamam olanların ise gideceğini, gelenin ve gidenin birbirinde saklı olduğunu söyler.(P.:2010,23) Burada tırtılın olgunlaşıp, gelişip kelebek olmasını devir nazariyesinin bir sembolü olarak düşünebilir. Tırtıl dünyaya gelen ham insanı, kelebek ise olgunlaşmış insanı insan-ı kâmil temsil eder.

²⁴⁸ Gölpınarlı, Y.S.T., s.74-75

Pinhan, İstanbul'a gidince tıpkı kelebek gibi bedensel dönüşümünü tamamlamış ve bir kadın olmuştur, nitekim kadın olarak da ölecektir. Kadınlık Pinhan'ın bedensel olgunluğu, devrini tamamlamasıdır. Dürri Baba tekkesine geri dönerken yolda yaşanan her şeyin bir tekerrürden ibaret olduğunu düşünür ve bunu bir halkaya benzetir. Halka döndükçe Pinhan kendisi olmaktan çıkacaktır.

“...Toprağa karıştığında yabani bir ot olup boy vereyim; dönmeli ki otu alıp kaynatmalı başka başka insanlar; dönmeli ki şifa niyetine içsinler beni, hastalıklarına deva, yaralarına merhem olayım. Dönmeli ki ölümlerden hayat doğsun. Dönmeli ki başka başka demlerde başka başka sıfatlarda vücut bulayım... her dem başka bir suret ile geleyim.”(P.:2010,225)

Pinhan'ın bu sözleri devir nazariyesinden çok tenasüh anlayışına benzer. Zira devir nazariyesinde insan, dünyaya başka suretlerde gelmez. Tenasüh, ölümden sonra ruhun, başka birinin bedenine, doğacak bir çocuğa girmesi yahut hayvan, nebat, cansızlar âlemine reddedilmesidir.²⁴⁹

Devir aynı zamanda Allah'ın sonsuz yaratıcı kudreti anlamını da ihtiva eder. *Aşk'ta Şems*, hayatımızın bir devir daimden ibaret olduğunu, Allah'ın engin devr-i tekvininde insanın ancak bir tane olabileceğini söyler. Bu suretle insan etrafındaki canlı cansız hiçbir mahlûku küçümsememelidir.(Aş.:2009,134)

3.67. Devr etmek/ Devran: Mevlevilikte sema esnasında dönmektir. Devran toplu veya ferdi yapılır. Toplu devran da dervişler hem kendi eksenleri, hem de zakirbaşı veya şeyhin etrafında dönerler. Ahenkli şekilde zikir söylenir. Devranda vecde

²⁴⁹ A.e.,

gelmek ve coşmak esastır. Meleklerin arş, hacıların Kâbe, gezegenlerin güneş etrafında dönmeleri, devranın gerekliliğine delil sayılmıştır.²⁵⁰

Aşk'ta Sultan Veled, babası ile Şems'in yaptıkları ilk semayı anlatırken önce babasının, ardından altı dervişin meydana çıktığını, dervişlerin önce destur almak için Mevlânâ'nın önünde eğilip ardından üç kere meydanı devrettiklerini belirtir. Daha sonra dervişler dönmeye başlar, aralarda dört selam edip dönerler. Bu dönme eylemi devran olarak adlandırılır. (Aş.:2009,330) Burada bahsedilen devr, "Devr-i Veledi" olarak bilinir, şeyh başta olmak üzere semaya katılan dervişlerin ve dedelerin semahaneyi üç defa dolaşmalarıdır.

Devr-i Veledi şu şekilde gerçekleşir:

"Şeyh önde olduğu halde herkes artarda ve bir sıra halinde, peşreve ayak uydurarak ve sessiz bir halde içinden ism-i celâl çekerek yavaş yavaş yürümeye başlar. Şeyhin kırmızı postunun önüne gelen posta ve hattı istivaya basmamak ve arkasını semahaneye dönmek şartıyla karşı tarafa geçerken geriye döner. Arkadan gelen, postun öbür tarafında durur. Birbirlerinin yüzlerine ve kaşlarının arasına bakıp birbirlerine karşı baş keserler. Sonra postun solundaki, yine semahaneye arka çevirmeden döner ve yürür. Arkasındaki, aynı tarzda onun yerini alır, kendisinden sonrakiyle niyazlaşır. Sıranın en sonundaki nev-niyaz, şeyhle karşılaşmış olur ve birbirlerine baş kesip niyaz ederler. Böylece semahane üç kere devredilir."²⁵¹

3.68. Dilenmek: Dervişler baştan beri çeşitli maksatlarla dilenmişlerdir. Başlangıç durumundaki dervişlerin, nefislerini terbiye etmek maksadıyla dilendikleri

²⁵⁰ Uludağ, A.g.e., s.105

²⁵¹ Çelebi, A.g.e., s.144–145

bilinir. Hindistan’da da, bazı tarikatlarda dervişlerin ellerinde keşkülleriyle geçici bir süre için toplayıcılık yaptıkları görülmüştür.²⁵²

Pinhan’da Pinhan’ın İstanbul’a gittiğinde bir süre Üsküdar’da bulunan Hırpani Baba tekkesinde kaldığı belirtilmiştir. Hırpani Baba tekkesindeki kırk bir Kalenderi derviş, ihtiyaçlarını karşılamak için sırasıyla her gün dilenmektedir. Bu dervişler fakr u teceddüt esası gereği nefislerini terbiye etmek için dilenmeyi erkândan kabul ederler. Pinhan burada tekkedeki dervişler gibi elinde keşkül dilenmeye başlar.(P.:2010,138–139)

Kaynaklarda Kalenderîlerin, nefislerine hâkim olmak, şan, şöhret, itibar, mal mülk kaydından kurtulmak ve halkın nezdinde hakir görülmek için dilendikleri yer alır.(Bkz. Kalenderîlik)

3.69. Dominikan: Aynı zamanda “Frer Vaizler” ya da İngiltere’de olduğu gibi “Siyah Frerler” olarak da bilinen bir Hıristiyan tarikatıdır. 1216’da Aziz Dominik (1170–1221) tarafından Hıristiyanlığı yaymak amacıyla kurulmuştur. Vaizler Tarikatı olarak da adlandırılır. Dilencilik ve yoksulluğu, yalnızca bireysel bir uygulama olarak değil, bir cemaat yaşantısı halinde yaşamayı temel prensip olarak kabul eden bu tarikat Avrupa’da hızla yayılmıştır. Dominikan Tarikatı mensupları kendilerini vaaza ve dinsel çalışmaya adanmışlar, kilisenin savunulması ve korunmasını esas alırlardı. Ortaçağda papalar bunları haçlı ordularına vaaz etme işinde ve engizisyon mahkemelerinde çalıştırdı.²⁵³

Şehrin Aynaları’nda iki yerde Dominikan tabiri geçmiş, ancak Dominikanlara dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Yalnızca ilahi söylediklerinden bahsedilir. İlki Engizisyon tarafından günahkârları cezalandırmak için düzenlenen auto (ateşte yakma)

²⁵² Cebecioğlu, A.g.e., s.225

günündedir. Din büyükleri ve halk meydanda toplanınca Dominikanlar ilahi söylemeye başlar.(Ş.A.:1999,194)

Bir diğeri Los Inocentes kilisesinde yapılan Geceyarısı ayinindedir. Burada yine Dominikanlar ilahi söylemektedir.(Ş.A.:1999,204)

3.70. Dost /Yaren: Kelime anlamı arkadaş, sevgili ve dosttur. Tasavvufta ilâhî sevgi demektir, gerçek dost, Allah'tır. Aynı yolda olan kişilere, sufiler dost der.²⁵⁴

Pinhan'da Ruz-ı Muhabbet meclisindeki ayin anlatılırken anlatıcı şiirsel bir ifade kullanır: "...ne kadar çok yürek varsa çapan/ ne kadar çok gönül gözü varsa dost cemaline müptela/o kadar çok yol yordam var demektir..." (P.:2010,59) Burada dost ile Allah'a işaret edilir. Tasavvufta Dost'a ulaşmanın namütenahi yolları vardır.

Dürri Baba için *Pinhan* dosttur. *Pinhan* tekmeden ayrılmaya karar verdiğiinde, Dürri Baba *Pinhan*'a dostunu gökte ararken yerde bulduğunu, ancak bulur bulmaz da yitirdiğini söyler. Zira *Pinhan*'ın gönlüne gurbet fikri düşmüş, gönlü o yöne akmıştır.(P.:2010,63)

Şeyh Mehmed Mühür Efendi anlatılırken semadan bahsedilir ve anlatıcı yine şiirsel bir ifade ile semanın ahde vefa, o nur yüzlü dostu vefa olduğunu söyler.(P.:2010,120) Sema, dervişin Allah'tan gayrı her şeyi unutarak O'na yöneldiği, yaklaştığı bir ayindir. Dervişler için sema Allah'ı zikretmek, O'na şükretmek şeklinde bir nevi ibadettir.

Aşk'ta ise dost, Şems ile Mevlânâ'nın birbirine söylediği bir hitap sözüdür. Şems ve Mevlânâ birbirinin can yoldaşı, dostudur. Onların dostluğu Allah'ın bir lütfü, eşsiz bir armağandır. Onlar yarenlikle büyür, olgunlaşır tamlığı tadar.(Aş.:2009,339)

²⁵⁴ A.e., s.227

3.71. Dört Kapı: Tarikat ehlinin manevi yolculuğu esnasında geçmesi gereken dört aşama, dört kapıdır. Bu dört kapı sırasıyla Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet'tir. "Hz. Peygamber'in sözü şeriat, fiili tarikat, hali marifet, sırrı hakikattir."²⁵⁵ Şeriata uymak, dinî esaslarına inanmak, gerek ibadet gerek muamelât hususunda da hükümlerini yerine getirmektir; bu da bilmekle mümkündür. Fakat bu inancın, uymanın bir de duygu, oluş, hatta kendini onlarda buluş, onlar için yaşayış ve onlar için ölüş hâli vardır ki buna "Hakikat" denir. İnsanı zahiri bilişten oluş haline getiren manevî yola "Tarikat" denir; tarikat sözünün anlamı da zaten budur. Başka bir anlatışa göre "Şeriat" Tanrı'nın, kullarına buyruklarının tümüdür. "Hakikat" ise bu buyrukların hem yapılaşında, hem buyrukların tümünde, bir birlik manzumesi olan kâinatın her an, her zerresinde Tanrı'nın kudretini, hikmetini, sanatını, yaratışını, sıfatlarının zuhurunu görmek, sıfatlarının, zatının zuhuru olduğunu anlamak, kendi varlığını yok bilmek, bu biliş de görüş ve oluş hâline getirmektir. Bu takdirde insan, izafî varlıktan tümüyle sıyrılmış, gerçek varlıkta yok olmuştur.²⁵⁶ Ethem Cebecioğlu, bu dört kapıdan şeriatın, baba mesabesinde olduğunu, birinci kapıyı gerçekleştirmenin, şeriatı yaşamakla mümkün olacağını söyler. Tarikat anadır ve şeriat bilgilerini oluş bazında tahakkuk ettirir. Marifet oğuldur. Bilgi-amel tevhibi bütünlüğünün sonucudur. Hakikat ise torun olarak varılacak zirve noktasıdır.²⁵⁷ Bu dört kapıyı sırasıyla ele alacak olursak:

Şeriat ilk mertebedir. Ondan sonra tarikat gelir Hakikat:, tasavvufta zahirîn ardındaki örtülü ve gizli mana, dinî hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilâhî sırlara aşına olunması gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Böylece dini, sadece şekil ve merasimden ibaret görmeyip, bunların yanı sıra ondan daha önemli olan anlam ve özüne değer vermek gerekir. Bu ise dinî hükümlerin gaye ve hikmetlerine uygun bir şekilde yorumlanması, eksiksiz uygulanması ve yaşanması anlamına gelmektedir. Şeriat,

²⁵⁵ Uludağ, A.g.e., s.110

²⁵⁶ Mesnevî Şerhi; V. cilt, İst. Millî Eğitim Basımevi — 1974; Dibace, s. 3-9

²⁵⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.228

tarikat, marifet ve hakikat tasavvufta dört kapıyı temsil eder. Hakikat ile şeriat bir paranın iki yüzü gibidir. Hakikatsiz şeriat makbul değildir; özsüz ve anlamsızdır. Şeriatsız hakikat ise batıldır. İkisi arasında tam bir uyum vardır. *Aşk*'ta Şems, kişinin tek başına inzivaya çekilerek hakikati keşfedemeyeceğini söyler. Hakikate ancak kendini bir başkasının aynasında görerek ulaşılabilir.(Aş.:2009,101) Tasavvufta, dört kapı da denilen dört mertebenin sonuncusudur. Bazı kaynaklarda hakikatten önce yer alır. Bu dört kapı içinde her şeyin başı, şeriatı yani İslâm dinini iyi yaşamaktan geçer, İslâm'ı yaşama ve anlamada, takva boyutunda olmak üzere derinleşme sonucu, bu mertebeler teşekkül etmiştir. Bu durumda, herkesin normal gündelik kurallara uyarak yaşadığı İslâm'a şeriat; dinde biraz takva cihetine ağırlık verenlerin yaşadığı ve ulaştığı inceliğe tarikat; takva ve verada titizlikle varılan sonuca, hakikat ve nihayet bu yaşamının, mana açısından kişide ifade ettiği bilgi planındaki sonuca marifet denir. Marifetin meydana gelişi, yaşamakla sıkı sıkıya irtibatlıdır. Tasavvufta, Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında şüphe götürmeyecek bir bilgiye sahip olmak demektir. Marifetin kaynağı kalp, ruh, ilham ve keşiftir. İlmin kaynağı ise, akıl, duyu organları ve nakildir.²⁵⁸ Bu sebeple ilim ile marifet birbirinden farklıdır. İlim sahiplerine âlim, marifet sahibi olanlara da arif denir. Marifet sahibi Allahu teâlânın sıfatlarını ve isimlerini hakkıyla bilir, tanır. Allah'la arasındaki kulluk muamelesinde ciddi, samimi ve doğru olur, sonra kötü ahlâkını düzeltme yoluna gider. Nefsinin kötülüklerinden ne denli uzak olursa, Rabbi hakkındaki marifeti, o denli artar. Bir kimsede marifetin meydana geldiğinin belirtisi, o kişide Allah'tan heybetin zuhur etmesidir. Marifeti fazla olanın, heybeti fazla olur.

Hakk'ın salikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması da hakikattir. "Zira kul ile kulda ve kuldanda faaliyetten bulunan O'dur. Ondanda başka hakiki fail yoktur."²⁵⁹

²⁵⁸ D.K.S.,A.g.e., s.409

²⁵⁹ Uludağ, A.g.e., s.153

Aşk'ta dört kapıdan sıkça bahsedilir. Şems, Baba Zaman'ın zaviyesinde kadı ile konuşurken ona dört kapıdan bahseder ve şeriatın ötesine geçmek gerektiğini söyler. Şeriat kandil gibidir, nuru ile aydınlatır, ancak kandil yalnızca önünü görmeye yarar. İnsan şeriatı bir araç değil de amaç olarak kabul ederse bu kandilin bir faydası olmayacaktır. Şeriattan sonra tarikat gelir, tarikattan sonra marifet, marifetten sonra ise hakikat bulunur. (Aş.:2009,75) Burada dikkatimizi çeken Şems'in dört kapı sıralamasının kaynaklarda verilen sıralama ile aynı olmamasıdır. Kaynaklarda marifet, en son mertebedir, burada ise marifet hakikatten önceki basamak olarak verilmiştir. Şems, daha sonra yine dört kapıdan bahseder ve şunları söyler:

“Şeriat der ki: ‘Seninki senin, benimki benim.’ Tarikat der ki: ‘Seninki senin, benimki de senin.’ Marifet der ki: ‘Ne benimki var ne seninki.’ Hakikat der ki: ‘Ne sen varsın ne ben’”(Aş.:2009,230)

Şems, Allah aşkında yok olunca tüm zahiri tariflerin yok olacağını, ortada “Ben” diye bir şeyin kalmayacağını da ekler. Bu noktada tüm benlik koca bir hiçlikten ibarettir ve ne şeriat, ne tarikat ne de marifet kalır. Sadece hakikat vardır.(Aş.:2009,231) Şeriat, her Müslüman'ın uyması doğumundan ölümüne kadar gereken kaideler bütünüdür. Sufilerinde bir ayağı şeriat üzerinde sabittir. Ancak şeriat, hakikat denizinde yüzen bir gemidir. Allah âşıkları er ya da geç gemiyi bırakıp bu ummana dalacaklardır. (Aş.:2009,320)

Şeyh Yasin mutasavvıflar hakkında pek olumlu düşünmez. Tasavvuf ehlinin “önümüz sıra dört kapı vardır; şeriat, marifet, tarikat ve hakikat basamak basamak çıkılır” sözlerine kızar, hatta kimilerinin şeriatı sadece bir menzil olarak gördüklerini söyler. Sufiler, dördüncü kapıya varanın birinci kapının kurallarına uymak zorunda olmadığını yani hakikat ehlinin şeriatın kaidelerine bağlı olmadığını belirtir. Ancak Şeyh Yasin içki içmek, raks etmek dini vecibelerden daha mı önemli diyerek tepkisini dile getirir.(s.193) Burada da dört kapı sıralaması kaynaklardan farklı olarak yer alır.

3.72. Dua: Bir kimsenin kendisi veya başkası hakkında bir dileğine bir arzusuna kavuşması için bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O'na arz etmesi, yalvarmasıdır.²⁶⁰ Duanın temel amacı insanın Allah'a halini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre Allah ile kul arasında bir diyalog anlamı taşır. Bir başka deyişle dua sınırlı, sonlu ve aciz olan insanın, sınırsız ve sonsuz kudret sahibi Allah ile kurduğu bir köprüdür. Darda kalanların, muhtaçların sığınağıdır.

Bazı âlimler, duayı bizzat ibadet olarak kabul eder. Nitekim Peygamber Efendimiz, “ dua ibadetin özüdür” buyurmuştur.

Elif Şafak'ın eserlerinde çeşitli amaçlar için dua edildiği görülür. Kahramanların darda kaldığında, bir ihtiyaçları olduğunda sık sık dua ettiğini tespit ederiz. Bunlardan birkaçını örnek vermek gerekirse; *Pinhan*'da Pinhan'ın annesi tekkeye giden oğluna, Allah'tan oğlunu sevdiği kullarının arasına sokması için her kuşluk vakti hayır duası etmektedir. (P.:2010,17)

Şehrin Aynaları'nda Zişan Kadın'ın devamlı dua ettiği söylenir.(Ş.A.:1999,8) Zişan Kadın aynı zamanda evinin karşısında bulunan Evliya Türbesi'ne de gidip dua eder

Vaiz Alonso Perez de Herrera, yemeklerden önce Tanrı'ya verdiği nimetlerden ötürü şükrederek yemek duası eder.(Ş.A.:1999,13)

Doğum yapan bir kadının yanında bulunan diğer kadınlar hem kolay bir doğum olması için hem de aynı yoldan geçecek kendileri ve kızları için dua eder.(Ş.A.:1999,42)

²⁶⁰ D.K.S., A.g.e., s.128

Bunların yanı sıra dua etme şekilleri de verilmiştir. Örneğin Hıristiyanlar, ellerini göğsünde birleştirerek diz çöküp dua eder.(Ş.A.:1999,234) Yahudilerin ise, Vaiz Alonso tarafından ayakta ve sallanarak dua ettikleri söylenir.(Ş.A.:1999,63)

3.74. Ebru: Kâğıt süslemeciliğinde kitre, kola vb. yapıştırıcılarla yoğunlaştırılmış su üzerine, neft yağı ile sulandırılmış yağlı boya damlatılarak yapılan ve kâğıda geçirilen süstür.²⁶¹ Ebrunun tasavvufî manasını Süleyman Uludağ şöyle açıklamıştır: “Allahın zatını perdelediği için sifata ebru, perde denilmiştir. Diğer bir anlamı salikte görülen kusur nedeniyle derecesinin düşmesi ve ihmale uğramasıdır.”²⁶²

Pinhan'da Dürri Baba ebru yaparken, *Pinhan*'a ebrunun neyi anlattığını sorar ve cevabını kendisi verir.

“Sen kendini küçük zannedersin. Hâlbuki en büyük âlem sende toplanmıştır. Ebru bunu fısıldar bize. Bir tek nokta, en ince fırçanın ucuyla suya bırakılan minnacık bir nokta olur sana umman u derya. Yayılır, kıvrılır, lam elif misali dolanır. Katreyiz âlemde, lakin unutma ki tek bir nokta *Pinhan*, tekmil sırları içinde barındırır.”(P.:2010,62)

Yazar, Dürri Baba'nın ebru hakkındaki bu sözlerini *Med-Cezir*'de “Sonrası Kaygısı” adlı yazısında yineler. Her iki metinde ebru ile anlatılmak istenen insanın surette küçük ama batinide çok büyük olduğudur. İnsanın büyük âlem olarak görülmesi âlem maddesinde ele alınmıştır.

Pinhan yaklaşp ebruyu seyretmeye başladığında iç içe geçmiş halkalar, halkaların içinde güller, bülbüller, baykuşlar görür. Ardından bir dev anası çıkar, korkunç bir gürültüyle yere yığılır. İşte o zaman dev anasının karnından kız mı oğlan mı olduğu anlaşılmayan bir çocuk çıkar.(P.:2010,62) *Pinhan*'ın bu gördükleri aslında kendi

²⁶¹ Türkçe Sözlük A.g.e., s.598

²⁶² Uludağ, A.g.e., s.115

hikâyesidir. Nitekim ebrunun salıktaki noksanlığı ifade ettiği belirtilmiştir. Pinhan'da âleme hünsa olarak gelmiş, manevî tamlıktan önce maddi tamlığa bile erişmemiştir.

3.74. Ecel: Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir.²⁶³Ecel kaza ve kaderle ilişkilidir. Bu da Allah'ın ilim ve irade sıfatını ilgilendirir. Bu durumda insanların ecelleri yalnız Allah tarafından bilinmektedir. Sahiplerince keşfedilmesi mümkün olmamaktadır.

Baba ve Piç'te Banu Teyze, kardeşi Mustafa'nın, kız kardeşi Zeliha'ya tecavüz ettiğini öğrenince onu öldürmeye karar verir ve en sevdiği tatlı olan aşureye zehir koyar. Mustafa aşureyi yiyince ölür. Banu Teyze, cini Ağulu Bey'e Mustafa'ya aşureyi kendisinin verdiğini ancak yiyip yememenin onun bileceği bir şey olduğunu söyler ve sözlerine şöyle devam eder: "Ne yaptığını biliyordu benim kardeşim! Azrail'in onu kırk birinden evvel bulacağını, Çin-i Maçin'e dahi kaçsa bu sefer de orada enseleyeceğini biliyordu. Ecel gelip almadan, o attı ilk adımlı." (B.:2006,401)

Banu Teyze, burada Mustafa'nın ecelinden evvel kendi arzusu ile öldüğünü söyler. Ancak ölecek kişinin sağlık kurallarına uyup uymayacağı, herhangi bir kaza ya da katilin eylemine maruz kalıp kalmayacağı Allah'ın bilgi ve iradesinin kapsamı dışında değildir. Dolayısıyla Mustafa'nın ölümü de ecel vaktinin gelmesinin bir sonucudur.

3.75. Edep: Kavram olarak edep bir toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi ve faydalı tutum ve davranışlar ya da bunları kazandıran bilgi, iyi ve güzel ahlak anlamında kullanılmaktadır. Edep, tasavvufta önemli bir husustur. Tasavvuf tümüyle edepten ibarettir. Edep kurallara uymayı ve resmi olmayı gerektirir. Kişinin kötü hal ve hareketlerinden vazgeçme her hususta sınırı bilip ona uygun davranma melekesidir.²⁶⁴

²⁶³ D.K.S., A.g.e., s.131

²⁶⁴ Uludağ, A.g.e., s.116

Tasavvuf yolunun yolcusu, her an, uyurken, uyanırken, kendisine kendisinden daha yakın olan Rabbinin huzurunda bulunduğunu hatırlayacak, bütün hareketlerini, sözlerini edebe uygun olarak yapacak, söyleyecektir. Edeple davranma, canlıya, cansıza, insana, hayvana, her şeye, herkese yapılmalıdır. Mutasavvıflar cansız varlıklara, bir tür dirilik atfederler ve bu sebeple, cansız varlıklara da edep üzere davranırlar. Mutasavvıflar, genelde iki türlü edep kabul ederler: Birincisi şeklî, zahîrî edep ki; ameli riyadan, münafıklıktan, yağcılıktan korunmaktır. İkincisi de batınî edeptir ki; kalpteki şehvet, itiraz, iradede zayıflık vb. gibi olumsuz şeyleri temizlemekten ibarettir.²⁶⁵

Aşk'ta Şems, Bağdat'a Baba Zaman'ın zaviyesine vardığı gün kadı da orada bulunmaktadır. Şems ile kadı, âlimler ve mutasavvıflar, Kur'an-ı Kerim, zahîrî mana bâtını mana gibi konular üzerinde konuşur, tartışırlar. Şems, kadıya sufilerin edep bildiğini bu yüzden Allah'ın yarattığı hiçbir varlığa ayrı nazarla bakmadıklarını; dil, din, mezhep ayrımı gözetmeden herkesi bir kabul ettiklerini, Allah âşıklarının şeriatının başka olduğunu söyler.(Aş.:2009,177)

Firarperest'te "Edep" başlıklı yazıda edep kavramı genişçe ele alınmıştır. Yazar Türkçenin en güzel kelimelerinden biri olan edebin tasavvuftaki karşılığını da anlatır. Yazarın ifadesiyle edep haddini aşmamak, kalp kırmamaktır. Dedikodulardan, haksızlıklardan ve ithamdan uzak durmak, canlı- cansız, zengin-fakir ayrımı yapmadan etrafa hoş bir nazarla bakabilmek, insan ayrımı yapmamak, eyvallah diyebilmektir. Edep bilmediğin konuda ahkâm kesmek yerine susmaktır. Bilgi bir perdedir, insan ne kadar bilirse bilsin bilmediği bir şeyler olabileceğini de hatta en cahil insandan bile bir şey öğrenebileceğini hesaba katmalıdır. Edep bunu unutmamaktır. Aşırılığa gitmemek, kimseyi aşağılamamak, her daim herkese karşı şefkati elden bırakmamak, unvandan, mal mülkten etkilenmemek, "ben" demekten vazgeçmektir. Edep bir ahenk meselesidir. Kâinatın müziğini yüreğinde duyma ve o müziğe uyma meselesidir. Kâinatla, yaratılışla, katreyle, bütünle uyum içinde olabilmektir.(F.:2010,230-231)

²⁶⁵ D.K.S., A.g.e., s.134

3.76. Edep Ya Hu: Edebin önemini belirtmek ve muhatabı edepli olmaya davet etmek için söylenir. Tekkelerde hüsnü hatla yazılmış bu ifade herkesin görebileceği bir yere asılırdı. Ayrıca, sūfî, iktiza ederse mürşit yahut tarikatta ulu tanınan birisi tarafından “Edeb Ya Hu” diye uyandırılır.²⁶⁶

Firarperest'te yazar, “Mor Harflerle Yazılmış Bir Yazı” başlıklı yazısında üzerinde “Edep Ya Hu Edep, Bugün Bir İyilik Yap” yazan kâğıt paradan bahseder. İstanbul'da yaşayan orta yaşlı bir adam bir apartmanın duvarında mor boyayla yazılmış bu sözleri görür ve cebinden çıkardığı bir kâğıt paranın üzerine yazar. Yaşlı adamın niyeti insanların gönlüne ferahlık vermek, onları iyiliğe sevk etmek, bir hayır işlemelerine vesile olmaktır. Daha sonra otobüse bindiğinde bu parayı verir ve para böylelikle elden ele dolaşarak nice insana ulaşır.(F.:2010,19)

3.77. Elhamdülillah: “Hamd, şükür Allah’a mahsustur, bütün nimetler O’ndandır” manasına gelen bir sözdür. Allah’a şükretmek için söylenir. Maddî ve manevî nimetleri elde eden, musibet ve belalardan kurtulan kimse bu cümle ile Allah’a şükreder. “İman edip sâlih ameller işleyenlerin, cennetlerde dualarının sonu da bu cümledir.”²⁶⁷

Yazar, *Siyah Süt*'te, kendisinin iyi bir Müslüman olamadığından yakınırken bu zamana kadar yeterince olmamış, pişmemiş olduğunu, layıkıyla “elhamdülillah” demediğini söyler.(S.S.:2008,120)

3.78. Erkân: Tarikat adabı, tasavvuf ehlinin uyması gereken usul ve kurallardır. Edep erkân diye de kullanılır.

²⁶⁶ Gölpinarlı, A.g.e., s.108-109

²⁶⁷ D.K.S., A.g.e., s.144

Pinhan'da Hırpani Baba tekkesinin dervişlerinin fakr u teceddüt esası gereği dilenmeyi erkândan saydıkları ifade edilir.(P.:2010,138) Erkan diğer eserlerde ismen zikredilmese de kurgu içinde tekke adabı, dervişlerin erkânı yer yer verilmiştir.

3.79. Eshab-ı Kiram: Kaynaklarda “Ashab-ı Kiram” olarak yer alan bu tabir sahabelere verilen isimdir. Sahabe, Hz. Peygamber devrine yetişmiş, Müslüman olarak Hz. Peygamber'i görmüş, O'nun sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak ölmüş olan kimselere denir.²⁶⁸

Aşk'ta Şems bir gün pazarda toplanan halka Hz. Ali'ye dair bir kıssa anlatırken, Hz. Ali için “peygamber halefi, eshab-ı kiramdan damadı” diye bahseder. (Aş.:2009,237)

3.80. Esmâ-i Hüsnâ: Bu tabir Allah'ın bütün güzel isimleri için kullanılır. Allah Tealânın Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçen pek çok ismi vardır. Kul bu isimleri öğrenerek Allah'ı tanır, onu sever, kulluğuna bağlanır. O'nun sevmediği kötü huyları atarak, iyi huylarla bezenir. Kur'an'da “Allah'ın güzel isimleri vardır. O halde O'nu o güzel isimlerle anın, onlarla dua edin” (A'râf 7/180) buyrulur esmâ-i hüsnâ ile dua ve niyazda bulunulması emredilmiştir.²⁶⁹

Esmâ-i Hüsnâ, Allah'ın nasıl bir varlık olduğunun, O'nun niteliklerini, özelliklerini ve hangi vasıflara sahip olduğunu veya olmadığını beyan eden isim ve sıfatlardır. Doksan dokuz tane olduğu bilinir. Allah'ı güzel isimleriyle tanımak ve anmak, O'na layık olmayan nitelikler isnat etmemek insanın başta gelen görevidir.

Baba ve Piç'te anlatıcı “Allah'ın gaffar ve hâkim ve rahman olan gözü, her şeyi gören, hiç kapanmayan, bir kez olsun kırılmayan bir göz olsa da, kimse kalkıp dünyanın daima gözlemlenebilir bir yer olduğunu söyleyemez...” (B.:2006,267)

²⁶⁸ A.e., s.571

²⁶⁹ Dönmez, A.g.e., C.1, s.490

sözlerinde Allah'ın gaffar, hâkim ve rahman sıfatlarını kullanmıştır. Gaffar, Allahu teâlânın Esmâ-i hüsnasındandır ve “günah, kusur ve kabahatleri çok bağışlayan” anlamındadır. Hâkim, Allah'ın sıfatı olarak “haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eden, ihtilafı konuları çözümleyen ve her işi hikmetli olan” demektir. Rahman ise, “pek merhametli, çok merhamet sahibi, çok nimet verici ve çok müşfik” şeklinde anlamlandırılır.²⁷⁰

Aşk'ta Şems, Bağdat'ta Baba Zaman'ın tekkesinde iken Şeyh Seyyid Burhaneddin'den Mevlânâ'nın bir can yoldaşına ihtiyacı olduğunu dile getiren bir mektup gelir. Baba Zaman mektupta ne yazdığını dervişlere söylemez. Şems, içten içe ulağın getirdiği mektubun kendisi ile alakalı olduğunu sezer. Yol göstermesi için gece boyunca tespih çekip Esmâ-i Hüsnâ'nın doksan dokuzunu zikreder. Her defasında Allah'ın “El-Kayyum” sıfatının öne çıktığını söyler. El-Kayyum Allah'ın sıfatı olarak her şeyi gözeten koruyan demektir. Allah, zeval bulmayan, devamlı kaim olan, başlangıcı bulunmayan, uykusu ve uyuklaması olmayan, yaratıklarını dilediği gibi yöneten, onların rızıklarını ve ihtiyaçlarını üstlenendir.²⁷¹ Şems de bu sıfatı “*El-Kayyum –Uykusu ile uyuklaması olmayan, varlıkları yöneten ve yönlendiren, ezeli ve ebedi kaim olan*” (Aş.:2009,110) şeklinde açıklar.

Şems, Konya'ya vardığında ilk olarak Dilenci Hasan ile karşılaşır ve kendini tanıtır. Dilenciye ismini sorduğunda adam, isminin öneminin olmadığını söyler. Şems, her insanın bir isminin olduğunu, Allah'ın ise sayısız isminin bulunduğunu lakin bizim ancak doksan dokuzunu bilebildiğimizi söyler. Burada doksan dokuz isimle Esmâ-i Hüsnâ söylenmek istenmiştir.(Aş.:2009,160)

Şems, Mevlânâ'ya semayı öğretirken, bahçede yere bir çember çizer, kollarını gökyüzüne kaldırır ve Esmâ-i hüsnayı sayarak çemberin içinde dönmeye

²⁷⁰ D.K.S., A.g.e., s.544

başlar.(Aş.:2009,256) Mevlevilikte sema icra edilirken Esmâ-i Hüsnâ'nın söylendiğine dair bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Dervişlerin dillerini damaklarına vurarak “Allah” dedikleri bildirilir.

3.81. Eşik: “Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak, kapı ağzında basamağın konulabileceği yer”²⁷² anlamına gelen eşığın, tasavvufta bir kutsiyeti vardır, Eşik mahviyeti simgeler, aynı zamanda bir basamaktır. Zahirden bâtına, mecazdan hakikate geçilmesini sağlayan veya hücrede oturan mürşide, o vasıtayla da Hakk'a ulaşmayı sağlayan önemli bir yerdir. “Ulaştırdığı hedefin ulvîliği yüzünden, eşikte de bir ulvîlik görülür. Eşik; yokluk ve tevazu gibi anlamları ifade eder. Tevazu ehli için “eşik gibi ayaklar altında” denir. Taşdığı yücelik itibarıyla eşığın üzerine oturulmaz, basılmaz.”²⁷³

Pinhan'da Dürri Baba hücrelerinde ebru yaparken onu seyretmekte olan *Pinhan* odanın eşığının bir adım gerisinde durur. (P.:2010,11) *Pinhan*'ın eşığı geçmesi mürşidine ulaşması demektir, ancak Dürri Baba'dan destur almadan içeri girmez.

Eşik metaforu *Pinhan*'ın rüyasında da yer alır. Rüyada *Pinhan* “üzerine ayak basılmaması gereken bir eşik” üstünde durmaktadır.(P.:2010,30) Bu eşik uçsuz bucaksız bir denizin üstünde bulunan kara parçasıdır. Eşığın bir tarafında Dulhani Hasan, diğer tarafında Dürri Baba durmaktadır ve *Pinhan* hangi tarafa gideceğini bilmesede eşik üstünde durmaması gerektiğini, zira eşığe basmanın çığlık olduğunu gayet iyi bilmektedir. Bu durum anlatıcı tarafından şiirsel bir ifade ile de söylenir:

“Eşik üstünde durmak olmazdı.
Eşik üste durmak yakışık almazdı.
Pinhan naçar kalmıştı.”(P.:2010,31)

²⁷² Türkçe Sözlük, A.g.e., s.657

²⁷³ Cebecioğlu, A.g.e., s.254

Burada eşiğin, varacak yeri, gidecek yuvası olanlar, yüreğinde sıla hasreti taşıyanlar için yapıldığı söylenir. Nitekim Pinhan yolunu şaşırıp ne taraf gideceğini bilmediği için eşik üstünde tam bir azap çekmektedir.

Romanlarda ayrıca cinlerin eşik üzerinde bulunduğu ibaresi sıkça yer almaktadır. Ancak dini kaynaklarda böyle bir ibare bulunmadığı için burada söz konusu edilmemiştir.

3.82. Evliya: Ermiş, erenler, hak dostları, Allahın özel ilgisine sevgisine ve yardımına nail olanlara evliya denmektedir. Allahın kendilerine keramet ve ilham ihsan ettiği kâmil müminler evliyadır. Evliyanın çeşitli varlıklar üzerinde etkili olan bir manevi gücü vardır, duaları Allah katında kabul olur. Evliya Allah'ı kendisine dost edinmiş, Allah da onları kendisine dost edinmiştir.²⁷⁴

Evliya ve Evliyalık bahsi ikinci bölümde “Evliya İnancı” başlığı altında incelendiği için tekrara düşmemek amacıyla burada kısa bir açıklama yapılmış, örnekleri söz konusu edilmemiştir.

3.83. Eyvallah: Sözlükte “iyi vallahi, evet öyledir” gibi anlamlara gelir. Bazı tarikatlarda peki olur, tamam mı efendim yerine eyvallah demek adaptandır. Tasavvuf ehline cevap, tasdik, soru, kabul, teşekkür, yemin yerlerinde kullanılır.²⁷⁵ Eserlerde bu görüşü tasdik eden örnekler mevcuttur.

Siyah Süt'te yazar, Can Derviş Hanım'la karşılaşmalarından birinde iç sesine hoş geldin dediğinde Can Derviş Hanım “eyvallah” diyerek karşılık verir.(S.S.:2008,101)

²⁷⁴ Uludağ, A.g.e., s.130

²⁷⁵ Gölpinarlı, A.g.e., s.123

Aşk'ta Şems, Mevlânâ ile sohbetlerinden birinde bir şeyhle müridinin hikâyesini anlatır. Hikâyede, tek bir talebesi olan bir sufiden bahsedilir. Bu sufi daha fazla talebe, şöhret ya da tarikat sahibi olayım düşüncesi taşımaz, halinden memnundur. Ancak talebesi herkesin hocasının izzeti ve kudreti karşısında saygı göstermesini ister ve şeyhine bir tarikat kurması, pek çok mürit edinmesi konusunda ısrar eder. Şeyhi “eyvallah” der ve talebesinin isteğini yerine getirir. Ancak müritlerin sayısı günden güne artınca, talebe şeyhini paylaşamaz ve bir şey yapıp hepsini göndermesini ister. Şeyh yine eyvallah diyerek karşılık verir ve talebesinin isteğini yapar.(Aş.:2009,354)

Fırarperest'te “Edep” adlı yazıda yazar, edep sahibi sufilerin canlı cansız tüm varlıklara bir nazarla bakıp, hepsine eyvallah diyebildiğinden söz eder.(F.:2010,230) Bu örneklerden anlaşılacağı üzere eyvallah sözü bir nevi teslimiyeti de içinde barındırır. Kişiler, eyvallah diyerek muhatabının istediğini yerine getirir.

3.84. Fakih: Din bilgini, fıkıh âlimi, İslâm hukukçusu demektir. İslâm ümmeti içinde, her devirde fakihler bulunmuş, bilgi ve gayretleri ile Müslümanlara yardımcı olmuşlardır. Her devirde dinî ve hukukî meseleleri, nassların ışığında, devrin şart ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çözümlerler.²⁷⁶

Aşk'ta Mevlânâ'nın iyi bir fakih olduğu ifade edilir. Mevlânâ da Şems için derin bir tefsir yeteneği olduğunu, felsefede, ilahiyatta, mantıkta derin birikime vakıf olduğunu, özünde fakih olduğunu ancak fakir gibi davrandığını söyler. (Aş.:2009,355)

3.85. Fakir: Kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkânının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Salikin Hak'ta fani olması ve kendini O'na muhtaç bilmesi halidir.²⁷⁷Fakir, fenafillâh makamındadır. Kişinin kendinde gördüğü her şeyi, kendine değil, Allah'a ait ve Allah

²⁷⁶ D.K.S., A.g.e., s.170

²⁷⁷ Uludağ, A.g.e., s.131

tarafından olduğunu bilir ve bu bilinci daima taşır. Fakirliğin tasavvufta önemli bir yere sahip olmasının sebebi Hz. Peygamber'in "Fakirlik övüncümdür. Onunla övünürüm." hadis-i şerifine dayanır.

Aşk'ta Mevlânâ Şems'i anlatırken onun esasında fakih olduğunu, ancak fakir gibi görünmek ve yaşamak istediğini söyler. Hüsam Çelebi de kendisini Şems'in ayak izinden giden fakir biri olarak tanımlar.(Aş.:2009,406) Burada bahsi geçen fakirlik manevi bir ihtiyaç halidir veya varlığını Allah'ın karşısında yok saymaktır. Sufiler, kendilerini mal mülk kaydından uzaklaştırır, Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz.

3.86. Farz: Bir fıkıh terimi olarak, Allah ve Peygamberimiz tarafından kati bir delille emredilen fiil ve amel demektir.²⁷⁸ Örneğin namaz, oruç, zekât, hac, ana-babaya iyilik etmek, kul hakkı yememek birer farzdır. Kur'an ayeti veya sünnet gibi kesin olarak sabit olan bir nassla, açık bir şekilde yapılması emredilen fiil ve amellerdir. Farzı yapan sevap kazanır, özürsüz olarak yapmayan azabı hak eder, inkâr edenler ise dinden çıkmış olur.

Aşk'ta Fahişe Çöl Gülü, Mevlânâ'yı dinlemek için erkek kılığına girerek Cuma vaazına gider. Ancak yüzündeki peçenin açılması ile kadın olduğu anlaşılır, yaka paça camiden çıkarılır. Orada bulunan cemaat, kadınlar için "Cuma'nın (Cuma namazının) farz olmadığını, gelmemelerini söyler. (Aş.:2009,162)

3.87. Fasık: Allah'ı inkâr edenlere ve iman ettiği halde Allah ve Peygamber'e itaat etmeyen, dinî görevlerini terk eden ve açıkça günah işleyenlere denir. Her kâfir fasıktır, ancak her fasık kâfir olmayabilir. Asi mümin fasıktır ama kâfir değildir.²⁷⁹

²⁷⁸ D.K.S., A.g.e., s.172

²⁷⁹ Dönmez, A.g.e., C.2 s.20

Aşk'ta zahitliği temsil eden Şeyh Yasin, Konya'yı yoldan çıkmış, inancını yitirmiş bir şehir olarak düşünür. Özellikle sufilerin bulunması onu bu düşünceye sevk etmiştir. Zira Şeyh Yasin, sufilerin Allah'ın emirlerini yorumlamaya çalıştıklarını oysa bize düşenin yalnızca onlara harfiyen uymak gerektiğini ifade eder ve burada ister kâfir olsun ister fasık olsun yola getirilmesi gereken pek çok kişinin bulunduğunu söyler. (Aş.:2009,195)

3.88. Fena: Yokluk, hiçlik anlamına gelen fena, tasavvufta “kulun fiilini görmemesi hali”dir.²⁸⁰ Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları ve huyları terk eder, fenaya ererek, tam hale gelir, olgunlaşır. Ancak, giden bu kötü sıfatların ve ahlâkın yerini, Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilâhî sıfatlar veya ilâhî huylar alır. Fena, Allah ile birleşme değil, Allah'ın mutlak irade ve kudretinin tanınmasından ibarettir. Kulun fâni olması demek Hakk'ın celâl ve azametini temaşa etmesi, O'nun celâlinde dünya ve ahireti unutmaktır.

Aşk'ta Şems, Kimya Hatun'a tasavvufta fena ve beka mertebelerinin kadınlık ve erkeklik hallerine tekabül ettiğinden söz eder.(Aş.:2009,246) Her insanın içinde kadınlık ve erkeklik hallerinin bulunması gibi farklı nispetlerde fena ve beka arzusu da mevcuttur. Her ikisine kucak açan insan bütünleşmiş, Hak'ta Hak olmuş olur. Kul önce masivadan fena olur, Allah'ı çok zikretme neticesinde kendinden fena olur, sonra O'nun sıfatları ile bütünleşerek bekaya ulaşır.

3.89. Fetva: Sözlükte, İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümün açıklanmasıdır.²⁸¹ Fetva yazılı veya sözlü olabilir. Örf ve âdetlere, zaman ve şartların değişmesine uygun olarak fetvaların değişebileceği açıktır.

²⁸⁰ Uludağ, A.g.e., s.134

²⁸¹ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.693

Aşk'ta Şeyh Yasin, Şems'le ulemalar ve sufiler arasındaki farklar hakkında konuşurken Şems, sufilerin kimsenin hakkında hüküm verip yargılama yapmayıp kendi içine baktığını, oysa sofuların başkalarının kusurlarını bulup çıkarmak için uğraştığını, teferruata ineyim derken bütünü yitirdiklerini söyler. Şeyh Yasin bu sözlere itiraz ederek ulemanın başkalarının yaptıkları ile ilgilenmek zorunda olduklarını; zira halkın her hususta onlardan fetva beklediğini söyler. (Aş.:2009,320)

3.90. Feyz: Sözlüklerde taşmak, bir sırrın açığa çıkarılması gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta ise, bütün bilgi ve varlıkların Allah'tan zuhur ve tecelli etmesi anlamında kullanılmaktadır. Mürşidin doğrudan doğruya Hz. Peygamber vasıtasıyla Hak'tan aldığı feyze ilâhî feyiz, silsile vasıtasıyla aldığı feyze isnadî feyiz, müridin şeyhten aldığı feyiz ve irfana da ahz-ı feyz adı verilmektedir.²⁸²

Aşk'ta görülen örnekler ahz-ı feyzdir. Çömez, zaviyelerine gelen Şems'ten öyle etkilenir ki ondan feyz alacak kadar yanında kalırsa Şems gibi gözü pek, isyankâr bir derviş olabileceğini düşünür.(Aş.:2009,115) Ayrıca Mevlânâ sadık müritleri ve kendisinden feyz alan öğrencilerinin olduğundan söz eder.(Aş.:2009,131)

3.91. Fıkıh: Dinde yapılması ve sakınılması lâzım gelen işleri bildiren ilimdir. "İslâm'ın kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen bir ilim dalını ifade eder."²⁸³

Aşk'ta Mevlânâ ve Şems için pek çok ilme vakıf oldukları, bunlardan birinin de fıkıh olduğu söylenir.(Aş.:2009,97, 109, 131) Hatta hocası Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ için fıkıhta emsalsizdi der.(Aş.:2009,97)

²⁸² D.K.S., A.g.e., s.183

²⁸³ A.e., s.185

3.92. Gayb/Gayb Âlemi: Göz önünde olmayan, bilinmeyen, gizli olan, duyu organları ve akılla bilinmeyen gibi manalar ihtiva eder. Tasavvufta Allah'ın insandan gizlediği her şey gaybtır. Gayb âlemi ise, duyu organları ile ve akılla bilinmeyen, görülmeyen varlıkların buldukları âlemdir, manevi, ruhani âlem denir.²⁸⁴ Gayb âlemi görülen âlemin dışında kalan âlemdir. Allah'ın pek çok âlemleri vardır. Allah'ın insan vasıtasıyla baktığı âleme vücûdî şehâdet, insan vasıtası olmaksızın baktığı âleme de gayb denir. Gayb ikiye ayrılmıştır. Allah gaybın birini, insanın ilminde mufassal kılmıştır. Yine bir gayb vardır ki, onu da insanın kabiliyetinde mücmel olarak yaratmıştır. Birinci gayba, vücûdî denir, âlem-i melekût gibi. İkinciye de, gayb-ı ademî âlem denir ki, bu âlemi Allah bilir kullar bilmez. Bu ikinci âlem bize göre, adem mesabesinde dir.²⁸⁵

Mutasavvıflar görünenle yetinmeyip görünenin ötesine geçmeyi esas kabul ederler ki bu da gönül gözüyle idrak edilir.

Pinhan'da, Pinhan bahçede bulup döşeklerin arasına sakladığı tırtılın kelebeğe dönüştüğünü görünce şaşkınlığını gizleyemez. Pinhan'ın bu halini gören Dürri Baba, ona görünenle yetinmeyip aradaki perdeyi kaldırmasını salık verir. Zira görünenle yetinirse ancak tırtılı görebilecektir. Tırtılın burada tasavvuf yoluna yeni girmiş saliki, aynı zamanda maddi âlemi ve aklî bilgiyi temsil ettiğini düşünebiliriz. Şayet gönül gözü ile bakılıp görünenin ötesine geçilirse kelebeği görmek mümkündür. Kelebeği ise olgunlaşmış, manevi dönüşümünü tamamlamış derviş ve gayb âlemine karşılık olarak alabiliriz. Dürri Baba sözlerine devam ederken Pinhan'a “*sakın ola hor görme Pinhan, canları hor görme. Bak bu gayb âlemine, bir kendini gör. Bak kendine, cümle mahlûkatın özünü gör.*”(P.:2010,23) der.

²⁸⁴ Uludağ, A.g.e., s.144

²⁸⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.289

Gayb âlemi, eserlerde “öte âlem” olarak da yer alır. *Şehrin Aynaları*’nda Miguel Pereira’nın çocukluğundan beri öte âlemden gelen ziyaretçilerinin, ahbablarının olduğu söylenir. Bunlardan en sonuncusu da “Maggid” adını verdiği ruhtur. Miguel, ona bakar bakmaz öte âlemden geldiğini anlar. (Ş.A.:1999,117)

Baba ve Piç’te Banu Teyze, çeşitli fallar bakmakta ve fallarda gördüklerini gaybden aldığını söylemektedir.(B.:2006,86) ancak Banu Teyze “Gaybı bilen yalnızca Allah’tır” düsturunu da hiçbir zaman aklından çıkarmaz ve buna hürmetsizlik, itaatsizlik etmek istemediği için gördüklerini açıkça söylemek yerine sırlı bir şekilde anlattığı ifade edilir. Gaybı yalnızca Allah’ın bildiği, Kur’an-ı Kerim’de En’âm Yûnus, Hûd, Buhârî, İstiskâ, Tevhid, Müslim, İmân Surelerinin çeşitli ayetlerinde belirtilmiştir. Âl-i İmrân ve Cin Surelerinde ise Allah’ın dilediği kullarını gayb konusunda bilgilendirdiği haber verilir. Ancak İslâm bilginlerinin üzerinde önemle durduğu bir nokta Allah’ın bilinmesine izin verdiği gaybın hangi yolla bilinebileceği hususudur. Kur’an-ı Kerim gayb bilgisini Allah’a tahsis etmekte, kendisini gaybı bilme vasfı ile yaratıklardan ayırmakta, kendisine özgü olan bu niteliğin yaratıklardan birine verilmesini “tevhit” inancına aykırılık olarak vasıflandırmakta, ancak dilediği kişilere gayb bilgisinden vereceğini bildirmektedir. Dinde bunun yolu olarak kabul edilen yol vahiydir. İlhamın bilgi kaynağı sayılıp sayılmaması hususunda ise farklı görüşler vardır.²⁸⁶

Banu Teyze, cinleri vasıtası ile de gaybden bilgi alır. Nitekim kardeşi Mustafa’nın Zeliha’ya tecavüz ettiğini, Çakmakçıyan ailesinin kendi ailesi ile olan bağını bu yolla öğrenmiştir. Gaybden gelen bilginin bu dünyada kullanılmazsa bir şeye yaramayacağını düşünerek kardeşi Mustafa’yı zehirlemiştir.(B.:2006,402) Cinlerin hâlleri, yaşayışları, insanlar için gaybtır. Uzak yerlerdeki şeylerin durumları cinler için gayb olmadığı hâlde, insanlar için gaybtır. Bundan dolayı bazı kimseler, cinlerin gaybı bildiğini iddia etmişlerdir. Hâlbuki onlar, görmediklerini değil, gördükleri şeyi bilirler.

²⁸⁶ Dönmez, A.g.e., C.2 s.74-75

Yine semadaki şeyler, sema ehline (meleklerle) göre gayb olmadığı hâlde, insanlara gaybtır.

Aşk'ta Şems, çocukluğundan beri sık sık öte âlemin içine çekilir, keşifler yapar, gaybden sesler işitir.(Aş.:2009,47, 85, 256, 273, 291) Bu sesin “koruyucu meleği”ne ait olduğunu söyler. Bu keşiflerde genellikle yaşayacağı hadiseleri görür. Örneğin Mevlânâ'nın yanına vardıktan sonra öldürüleceğini ve arkasından can dostunun çırpınışlarını bu keşiflerinde görmüştür.(Aş.:2009,47–48) Allah'tan inayetiyle bağışladığı ilmi doğru kişiye nakletmek için bir can yoldaşı ister, o esnada odanın içine bir ışık dolar ve bir ses- çocukluğunun koruyucu meleği- Şems'e dualarının kabul olduğunu, ruhuna eş bir yoldaş verileceğini, bunun için Bağdat'a gidip kendisini doğru istikamete yönlendirecek kişiyi bulmasını söyler.(Aş.:2009,64) Bunun üzerine Şems, Bağdat'a gitmek üzere yola çıkar.

3.93. Gıybet: Bir kimsenin arkasından, duyduğu takdirde hoşlanmayacağı sözler söylemek, kusurlarından söz etmek anlamına gelen bir sözcüktür. Kur'ân'da gıybet yasaklanmış, Hucurat Sure'si 12. Ayette gıybet etmek ölmüş bir din kardeşinin etini yemeye benzetilerek bu davranıştan sakındırılmıştır.²⁸⁷

Aşk'ta Şems, Mevlânâ ile aralarındaki dostluğu anlamayarak haklarında sürekli konuşan, hakkında pek çok dedikodu çıkaran halktan yakındır. Gıybetin büyük bir günah olduğunu, ama çoğu insanın bunu bilmediğini yahut bilmezden geldiğini söyler. Şems'in ifadesiyle bir tek şahıs hakkında konuştuğumuz tek bir kötü kelime, hele hele yalan, iftira ve karalama, muhakkak döner dolaşır; sahibine misliyle geri gelir.”Allah, bir başkasının dedikodusunu yapmayı ‘ölü kardeşinin etini yemeye benzetir’” diyerek ayete telmihte bulunur. (Aş.:2009,278)

²⁸⁷ D.K.S., A.g.e., s.202

3.94. Gönül: Tasavvufta gönül, Allah'ın tecellilerinin zuhur ettiği bir ayna olarak tasavvur edilir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür.²⁸⁸ Sahih bir imana sahip olan kişinin kalbi selimdir. Mümin kulun kalbi ruhunu Hakikat ummanına taşıyan bir ırmak olarak düşünülür. Gönül ilahi bilgi ve aşkın tahtıdır, marifettullaha ancak gönülle erişilebilir. Gönül, manevi gelişmenin yolunu açtığı için Allah, kendisinin sığındığı ye olarak tanımlamıştır. Mümin kalpler de ancak Allah'ı zikretmekle huzur bulur.²⁸⁹ Dervişe yol gösterecek olan gönlüdür, çünkü dervişler zahiri de kalmaz, gönül gözüyle bakmasını bilir. Bu yüzden Pinhan'da Dürri Baba, tekkeye geldiği ilk günden beri, sık sık Pinhan'a gönlü ne yöne akarsa onu tercih etmesini söyler.(Aş.:2009,16, 22, 33)

Aşk'ta Şems,

“Yaradan'ın gökyüzünde, tepede bir yerlerde olduğunu sanırlar. Kimileri de O'nu Mekke'de, Medine'de arar! Ya da mahalle camisinde! Allah bir mekâna sığar mı? Ne gaflet! O tek bir yerdedir ancak: Âşıkların gönüllerinde. O yüzden şöyle dememiş mi: 'Ne yer ne gök kucaklayabilir beni. Ancak ve ancak inanan kullarımın yüreğine sığabilirim.'” (Aş.:2009,228)der.

Aziz Z.Zahara, Fas'ta Baba Samed'in tekkesine gidip Mekke ve Medine'de fotoğraf çekmek istediğini, bunun için kendisinden yardım istediğini söyler. Baba Samed, madem kapımıza kadar gelip bizden yardım istedin geri çevirmek olmaz der. Ancak Aziz'e inşallah bir gün şan şöhret için değil, aşk için gidersen Kâbe'ye, kendi içindeki Kâbe'ye yani kalbine der.(Aş.:2009,288) Burada tasavvuftaki gönül anlayışının bir başka noktasına değinilmiştir. Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür, zira İlahi aşk

²⁸⁸ Pala, A.g.e., s.169

²⁸⁹ Kadir Özköse, **Tasavvuf ve Gönül Eğitimi**, Ankara, Nasihat Yayınları, 2007, s.46-47

gönülde tecelli ettiği için asıl Kâbe gönüldür. Allah'ın evi olduğu için de gönülle benzerlik kurulur.²⁹⁰(Bkz. Kâbe)

3.95. Gönül/Kalp/Can Gözü: Kin, haset, kibir gibi manevî hastalıklardan kurtulup, her an Allahu teâlâyı anan kimsenin kalbinde meydana gelen, işlerin iç yüzünü görme kuvveti, basirettir. Gerçek bir sufünün gönül gözüyle bakması, idrak etmesi makbuldür. Zira zahirde görünenler yanıltıcı olabilir, esas olan kalple anlaşılmalıdır. *Pinhan*'da dere Pinhan'a kâinata gönül gözüyle bakmasını, her şeyin manasının ve mahiyetinin ancak bu suretle anlaşılabilceğini salık verir. Şeyh Mehmet Mühür Efendi de gönül gözüyle bakanlardandır. Nitekim esas olan içerde yatırı görmektir.(P.:2010,121) *Aşk*'ta ise Şems vasıtasıyla söz konusu edilen kalp gözü, hayatın her alanında kullanılmalıdır. Şems, Kur'an'ı kalp gözüyle okursak, ayetlerin özünü anlayabileceğimizi söyler.(Aş.:2009,246)

3.96. Gurbet: Maksada ulaşmak için vatandan ayrılmak. Tasavvufta gerçek irfana vakıf olmadan önce Allah yolunda yürüyen dervişlerin kendi vatanlarında alıştıkları düzenin kendilerini meramlarına erişmekten alıkoyacağı düşüncesi vatanlarından ayrılmalarıdır.²⁹¹

Pinhan romanında Pinhan'ın özünü bulmak, manevi olgunluğa erişip hikâyesini yaşamak için tekkeden ayrılmaya karar vermesi Dürri Baba tarafından gönlüne gurbet düşmesi olarak ifade edilir.(P.:2010,63)

3.97. Günah: Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı fiil ve davranış anlamında kullanılır. Âlimler, günaha sevk eden etkenleri, insanın yapısında bulunan eğilim ve arzularla onu dışarıdan etkileyen amiller olmak üzere iki grupta toplar. İslâm'a göre insan yapısında bulunan kötülüklerin kaynağı nefistir. Zira nefis Kur'an'da da yer aldığı

²⁹⁰ Pala, A.g.e., s.245

²⁹¹ A.e., s.170

şekliyle “kötülüğü olabildiğine emreden” (nefs-i emmâre) (Yusuf, 12/53) ve kişiyi günaha yöneltmek için sürekli fısıltılar halinde telkinde bulunan bir güçtür. Günaha sevk eden bir başka etken de ölümsüz bir dünya hayatı içgüdüğü ve öbür dünyayı unutmaktır. Kur’an’da bu kötü eğilimli nefse karşı, kendini kınayan ve Hakk’ın rızasında huzura kavuşan nefisleri, yani eğitilmiş ve dizginlenmiş, iyilik yapmayı kabullenmiş nefislere ulaşma öğütlenir. Günaha sürükleyen dış etkenler içinde dünya hayatının çekiciliği, kötü örneklerin bol miktarda bulunması ve insanın her anlamda engellemeye, kötülüğe sevk etmeye çalışan şeytanın tahrikleri de önemli bir yer tutar.²⁹²

Hıristiyanlıkta da günah önemli bir kavramdır. Nitekim insanın dünyaya günahkâr olarak geldiği düşünüldüğünden doğan her bebek vaftiz edilir. *Şehrin Aynaları*’nda Vaiz Alonso, Hıristiyanların ilk günden itibaren günahkâr olduğunu söyler. Ona göre Hıristiyan dünyası günah batağında çırpınmaktadır.(Ş.A.:1999,25) İlk günah, bazı kaynaklarda Hz. Âdem ve Havva’nın yasak meyveyi yemeleri, bazı kaynaklarda ise Kabil’in Habil’i öldürmesi olarak geçmektedir. Eserde insanı baştan çıkararak günaha sevk edenin şeytan olduğu söylenir. Şeytan özellikle zayıf tabiatlı kadınları yoldan çıkarmaktadır. Kadınları yoldan çıkararak yedi temel günah olduğunu söyler. Vaizin bu görüşü, birinci bölümde kahramanlar anlatılırken “Alonso Perez de Herrera” başlığı altında verilmiştir.

Hıristiyanlıkta bir diğer görüş günahların saklanmaması gerektiğidir. Elena Rodriguez, vaizlerden öğrendiği kadarıyla günahkârların sustuğu zaman günahların dilleneceğini söyler. Bu sebeple Hıristiyanlar günah çıkartmak için kiliseye gider. Romanda intiharın affedilmeyecek bir günah olduğundan söz edilir.(Ş.A.:1999,149) İntihar, İslamiyet’te de Allah katında affolunmaz bir günahdır; zira Allah’ın verdiği canı yalnızca Allah alabilir. *Mahrem*’de de Hıristiyanlık ve Müslümanlıktaki günah kavramı söz konusu edilir, günahkârların cehenneme gideceğinden bahsedilir.(M.:2000,192–194)

²⁹² D.K.S., A.g.e., s.205

Baba ve Piç'te Müslümanlıkta nelerin günah kabul edildiğine dair bazı örnekler verilir. Örneğin dinimizde zina büyük bir günahdır. Zina konusu Zeliha Teyze vasıtası ile işlenir. Cicianne, gökyüzünden yağın her şeyin Allah'ın rahmeti ya da gazabı olduğunu, bu sebeple kati surette yağmura, kara sövmek gerektiğini, zira bunun Allah'a sövmek kadar büyük günah olduğunu söyler.(B.:2006,13) Gaipten bilgi almak ve bu bilgi doğrultusunda insanların hayatlarına müdahale etmek de dinimizde makul sayılmaz. Banu Teyze erkek kardeşinin, kız kardeşine tecavüz ettiğini öğrenmiş, onu zehirleyerek öldürmüştür ve Allah tarafından bu günahının affedilemeyeceğini bilir.(B.:2006,402) Cinayet işlemek de intihar kadar büyük bir günahdır.

Aşk'ta kulların günahlarının affı için fakirlere ve dilencilere sadaka verdiği, her bayramda kurban kestiği söylenir.(Aş.:2009,228, 230)

3.98. Haç: Birbirini dik olarak kesen iki doğrunun meydana getirdiği, Hıristiyanlık dininin sembolü olarak kabul edilen şekildir. Hıristiyanlarca, Hz. İsa'nın idam edildiği kabul edilen darağacına benzetilerek oluşturulan bu şekil, tarih boyunca, bu dinin simgesi olmuştur.²⁹³

Şehrin Aynaları'nda Alonso Perez de Herrera, kilisede dua ederken haç çıkartır(Ş.A.:1999,20) buna istavroz da denir. Haç çeşitli belalardan kurtulmak ya da ceza için de kullanılır. Eserde Hıristiyan bir çocuğu kaçııp işkence yapmakla suçlanan Benito Garcia adlı bir kadının, çocuğu bir mağaraya götürerek tahta bir haçın üstüne çivileyip saatlerce kırbaçladığı söylenir.(Ş.A.:1999,102) Engizisyon tarafından yargılanan suçlular da haçlara bağlanarak ateşte yakılır.(Ş.A.:1999,195)

Med-Cezir'de "İzahlı, Aydınlik Rüya Tabirleri Kitabı" adlı yazıda yazar, rüyanın dinimizdeki yerinden ve İslamî rüya tabirlerinden bahseder. Bir Müslüman diğer dinlere

²⁹³ A.e., s.213

ait simgeleri rüyasında görürse, bunun ait olduğu dindeki karşılığında farklı yorumlanacağını söyler ve bazı örnekler verir. Bu örneklerden birisi de haçtır. Rüyasında haç gören bir Müslüman için bu, işkence, acı, ıstırap, riyakârlık, yalancılık, sapkınlık... demektir.(M.C.:2010,124)

3.99. Hadis: İstilah olarak Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine denmektedir. İslamiyet'te hadis önemli bir yer tutar. Hadisler, Kur'an'dan sonra başvurulan en önemli kaynak konumundadır.²⁹⁴

Eserlerde hadis sözcüğü geçmese de yer yer hadis-i şerifler kullanılmıştır. *Baba ve Piç*'te Banu Teyze sofraya herkesin davet edilmesi gerektiğini, zira Peygamber Efendimizin "Sofranızdaki nimeti yabancılardan esirgemeyin" diye nasihat ettiğini söyler.(B.:2006,32)

Aşk'ta Şeyh Seyyid Burhaneddin, Baba Zaman'a yazdığı mektupta, Mevlânâ'nın her ne kadar âlim, kâmil bir insan olsa da içinde kimsenin çözemediği bir boşluk taşıdığını belirtir. Mevlânâ bu durumunu hocasına söylediğinde Seyyid Burhaneddin: "sana bir yoldaş gerek' dedim ve Kur'an-ı Kerim'de yazan bir hükmü hatırlattım 'Mümin müminin aynasıdır.'" (Aş.:2009,98) dediğini ifade eder. Burada bahsedilen ve ayet olarak belirtilen söz, Hz. Peygamber'e ait bir hadistir.

Şems, Konya halkının Mevlânâ ve kendisi hakkında çıkardıkları dedikodulardan bahsederken "Boşuna değil Peygamber Efendimiz, 'Bu dünyada üç kişiye acıyın' buyurmuş: 'Bir kavmin aşağı düşen yüce kişisine, yoksullaşan zenginine ve cahillere oyuncak olan bilginine...'" (Aş.:2009,280) hadisini söyler.

²⁹⁴ A.e., s.215

3.100. Haham: Yahudi din adamıdır. Eserlerde Yahudi cemaatin dini lideri olarak yer alır. *Şehrin Aynaları*'nda Haham Yakup, *Araf*'ta Ömer ve Gail'in nikâhını kıyan hahamdan bahsedilir.

3.101. Hak dostu: Allah'a ulaşmış, vuslat ehli kişiler, gerçek erenlerdir. *Aşk*'ta Mevlânâ ve Şems için Baba Zaman, Hak dostu tabirini kullanır. (Aş.:2009,99)

3.102. Hakikat ehli: Fenafillâh'tan sonra, bekabillaha eren sufiler için kullanılan bir deyimdir. Bunlar, iradelerini, Allah'ın iradelerine bağlamış, kendi iradelerini terk etmiş kişilerdir.²⁹⁵

Aşk'ta Şems, Mevlânâ için "Hakikat ehli" tabirini kullanır ve hakikat ehlinin başkaları tarafından kınansa, ayıplansa, iftiraya bile uğrasa kimse hakkında kötü söz söylemeyeceğini, kusurları görmeyip örteceğini söyler. (Aş.:2009,280)

Fırarperest'te de "Bilmiyorum Diyebilmek" yazısında yazar, hakikat ehlinin tevazu sahibi olduğunu, bilginin cehaletinden kurtulduğunu bu yüzden pek çoğunun 'cahilim, bilgisizim ben bilemem' dediğini belirtir.(F.:2010,173)

3.103. Hakk: Sözlükte "inkârı caiz olmayan sabit şey, doğru, doğruluk, adalet, hikmet, hikmete uygun vuku bulan hüküm, görev, gerekli, ahenk, uyum, uygunluk, pay, hisse, kısmet ve var olma"²⁹⁶ anlamlarına gelir. Hak kavramı, Allah'ın isimi-sıfatı olarak; gerçekten ve daima var olan, varlığında şüphe bulunmayan, varlığı, ilah ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan hakkı izhar eden ve âdil olan demektir.Hak yaratandır, gerçektir.²⁹⁷

²⁹⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.312

²⁹⁶ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.830

²⁹⁷ D.K.S., A.g.e., s.220

Eserlerde de Hak, belirtilen özellikleri ile Allah için kullanılmıştır. (P.:2010,124, 134), (Aş.:2009,50, 62, 73, 104, 217, 267)

3.104. Hakta yok olmak (fenafillâh): Allah'ta fani olmak demektir. Kulun zat ve sıfatının, Allah'ın zat ve sıfatında fani olmasıdır.²⁹⁸ Fenafillâh tasavvufun temel düşüncelerinden biridir. Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek demektir. Bu yöneltişte istiğrak hâli meydana gelir. Sûfi bu makama ulaşmak için, Allah'tan başka her şeyi terk ederek onunla bir olmayı hedefler, Allahın varlığı ile var olarak kendinden geçer onu gönlünde duyar. Yokluk tamamlanınca ortada yalnızca Allah kalır.

Tasavvufta pek çok şeyden fani olmak gerekir, ancak o zaman fenafillâha erişilir. Birincisi Allah karşısında muhalefetten fani olmaktır, ikincisi kulların işlediklerinin kendi işleri olduğundan fani olmaktır. Üçüncüsü mahlûkların sıfatlarından fani olmaktır. Dördüncüsü kulun kendi zatından fani olması, beşincisi Allahın veya zatının şühuduyla bütün âlemden fani olmaktır. Altıncısı Allahtan gayrı her şeyden fani olmaktır. Sonuncusu da Allahın sıfatlarından ve sıfatların nispetlerinden fani olmaktır, buna masivadan geçmek denir.²⁹⁹ Sufilerin bu hali “ölmeden önce ölmek” tir. Ölen kişi nasıl Allah'a rücû ederse, bu makama gelen kişi de Allah'a vasıl olmuş, O'na rücû etmiştir

Aşk'ta Şems, sık sık Hakk'ı ararım Hak için diyerek fenafillâh yolunda ilerlediğini bize hissettir. Şems'in seferi Hakk'ı bulma seferidir, O'na ulaştığı an Hak'ta yok olacak, O'nun varlığı ile var olacaktır.(Aş.:2009,50, 62) Nitekim Bağdat'ta kadı ile konuşurken Allah'ı bulduğunu meğer O'nun hep kendisiyle olduğunu söyler.(Aş.:2009,73)

²⁹⁸ Uludağ, A.g.e., s.134

²⁹⁹ Pala, A.g.e., s.151

Mevlânâ da Hak'ta yok olmak için öncelikle nefsi tümüyle yok etmek gerektiğini söyler. (Aş.:2009,212)

3.105. Hak'tan Alıp Halka Vermek: Sema ederken sağ elin dua eder gibi yukarıya bakacak şekilde kaldırılması, sol elin avuç içinin aşağıya bakacak şekilde tutulması dervişlerin Allah'tan aldıklarını halka vermesi düsturudur. Bu hareketle dervişler, Hak'tan alır, halka saçarız, hiçbir şeyi kendimize mal etmeyiz, görünüşte var olan, vasıtalık eden bir suretten başka bir şey değiliz demekteler. Bir başka ifadesiyle de, “Göğe ağarız, yere yağarız, varlığımız Hakk'ın rahmetinde yok olmuştur demektir.”³⁰⁰

Aşk'ta Mevlânâ Şems'le döndükleri ilk semadan sonra cemaate dönerek “*Dostlar, bu gördüğünüz ayinin adı semadır. Bugünden itibaren her asırda dervişler semaya duracak. Bir elleri göğe işaret ederken, öteki elleri yere dönecek ki, Hak'tan aldığımız her aşk zerresini halka teslim edelim*” (Aş.:2009,331) der ve böylelikle semanın özünü de açıklamış olur.

3.106. Hal /kalp ehli: “Gönlü zengin, ruhu temiz, ahlakı düzgün, manevi yaşayışı güzel olan, hakkın rızasını ve sevgisini kazanan iyi kullara hal sahibi denir. Hal sahibi veli ve ermiş anlamına gelir.”³⁰¹ Hal, Allah'ın kuluna ihsanıdır ve geçicidir. Kâşânî'ye göre, bu durumun kalıcı olmasına, makam denir, sûfinin bulunduğu durum ve zamana göre değişkenlik arz eder.³⁰² Tasavvufta hal ehli, kal ehli diye iki gruptan bahsedilir. Kal ehli; manevî hâllere sahip olmayan, işin sadece lafını eden kişiler iken, hâl ehli; gerçeği bulan, marifete eren ve bu şekilde birliği yaşayanlardır.

³⁰⁰ Abdülbâki Gölpinarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2009,s.73

³⁰¹ Uludağ, A.g.e., s.154

³⁰² Abdürrezzak Kaşani, **Tasavvuf Sözlüğü**, (Çev.Ekrem Demirli), İstanbul, İz Yayıncılık, 2008

Aşk romanında Şems, dervişleri için “bizler hal ehliyiz, kalp ehliyiz, aşk ehliyiz.” der.(Aş.:2009,330)

Firarperest'te “Kalem Ehli Kalp Ehli” başlıklı yazısında yazar, kalem ehli olan bilginler ile kalp ehli olan sufileri karşılaştırır. Kalp ehlinin kimseye karşı kötülük beslemeyip kin gütmediğini, dedikodu yapmadığını, hiç kimseye kötü söz söylemeyip, hiçbir konuda aşırıya gitmediklerini, cümle âleme hoşça baktıklarını söyler.(F.:2010,32)

3.107. Halka: Tasavvufta nokta her şeyin aslıdır. Noktaların birleşmesinden çizgi ve çember meydana gelir. Abdülbâki Gölpinarlı, halkayı zamanla ilişkilendirerek açıklar.³⁰³ Esas olan nokta, andır ve hiç durmaz. Zamanın gerçeği bölünemeyecek kadar az olan ‘an’dır ve an da boyuna yenilenmektedir. Gölpinarlı, bunu ucu yanan bir sopa ile örneklendirir. Sopyayı sağa sola ya da dairesel şekilde hızla çevirdiğimizde düz bir ateş çizgisi ya da çember görünür; oysa sopa hiç durmamaktadır. Süleyman Uludağ da halkayı tanımlarken aynı örneği kullanır.³⁰⁴ Halka döngüsellığı ifade eder ki bu biraz devir nazariyesini anımsatır.

Pinhan'da Ruz-ı Muhabbet meclisinde tekke ahalisinin toplanıp bir halka oluşturduğu söylenir. Bu halka, dergâhlarda dervişlerin zikir töreninde topluca oluşturdukları tevhit diğer bir adıyla zikir halkasıdır. Tek veya içice bir kaç daireden oluşur. Halkanın ortasında mürşit bulunur. Eserde bunun bir başka örneği *Pinhan*'ın parmağından akan kandamlası ile verilir. *Pinhan* mezarlıkta dolaşırken, serçe parmağını ısırır, yere bir damla kan akıtır. Bu kandamlasının üstüne Dürri Baba'nın adını yazar ve etrafına iç içe geçmiş halkalar çizer. (P.:2010,34) Bunun üzerine yazar “*O tek noktanın sırrına, halka içre halkaların canları feda*” şeklinde bir ifade kullanılır. Bu sözlerle dervişlerin fenafi’ş-şeyh mertebesinde, kendini şeyhinde yok ettiği söz konusu edilmiştir.

³⁰³ Gölpinarlı, Y.S.T., s.63–64

³⁰⁴ Uludağ, A.g.e., s.279

Eserin alt bölümlerinden birinin adı ‘Halka’dır. Burada yukarıda sözünü ettiğimiz Ruz-ı Muhabbet meclisi anlatılır. Dervişlerin zikir yaptığı anlatılırken, kim tarafından söylendiği belli olmayan ancak zikir esnasında dervişlerin söylediğini düşündüğümüz, şiirsel ifadeler yer alır.

“Halka, bir nokta idi başlangıçta/ne küçüktü ne büyük/ne yerdeydi ne arşta/çünkü sadece o vardı.../kimileri hesap kimileri feryat ederken/döner durur halka/halka dediğin tepeden tırnağa aşktır/orada yer yoktur gazaba/ben dönerim o döner halka döner/öyle bir halkadır ki bu kimsecikleri bırakmaz dışarıda.../Hızlanır nokta/döner nokta.../kül oluruz yana/ben sen gider/Can cana gider/âşık maşuk biter/nokta halkaya devreder/öyleyse ne başlangıç, ne son/sadece bir orta nokta...(P.:2010,59)

3.108. Halvet/ halvete çekilmek: Halvet, sözlükte yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir.³⁰⁵ Masivadan ilgiyi kesip tamamen Allah’a yönelmek ve kendini ibadete vermek, günahlardan korunmak ve daha iyi ibadet edebilmek için تنها bir yere çekilmek de denebilir. “Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması manasındadır.”³⁰⁶ Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir. Halvet; Hz. Peygamber’in vahiy gelmeden önce Hira’da uzlete çekilme uygulamasından doğmuştur. Peygamberin burada inziva hayatı yaşaması ve itikâfa girmesi ıssız yerlerde Allah’ı zikredip gözyaşı dökmeyi teşvik etmesi halvetin dinî açıdan önemini ortaya koymaktadır. Hz. Musa’nın, Tur’daki kırk günlük, Allah ile olan özel görüşmesinden esinlenilerek, halvet genelde kırk güne hasredilmiştir.³⁰⁷ Bu

³⁰⁵ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.838

³⁰⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.321-322

³⁰⁷ D.K.S., A.g.e., s.227

kırk güne bağlı kalınarak, halvet'e erbain ve çile de denmiştir. Halvet, bütün tarikatlarda bulunan ve kökü çok eskilere dayanan bir uygulamadır. Uygulama şekli de hemen hemen aynıdır. Ancak artık, Allah'a vuslat, yani tefekkürde sürekliliği sağlayabilme özelliğine ulaşabilmek için, geçici süreli halvet uygulamaları, daima ön planda tutulmuştur. Hedef; zihnin Allah dışındaki her şeyden sıyrılması, zihni saflığın elde edilmesidir. Her yerde Allah ile beraber olma bilinci, tasavvufta bu şekilde oluşturulmaya çalışılır.

Aşk'ta Mevlânâ ve Şems, Şems gelince kırk gün boyunca kütüphaneye çekilip halvete girerler. Bu süre zarfında Şems, "Gönlü Geniş ve Ruhu Gezgin Meşreplilerin Kırk Kuralı"ndan her gün birini tefekkür ettiklerini söyler. Bu kurallar yazar tarafından oluşturulmuş, gerçekte Şems-i Tebrizî'ye ait olmayan kurallardır. (Aş.:2009,206)

3.109. Ham/Hamlık: Çiğ, pişmemiş. Henüz sülukun bidayetinde bulunan, ruhen olgunlaşmamışlık durumudur.³⁰⁸ Hz. Mevlânâ'nın "Hamdım, piştim, oldum" ve "Ham idim, piştim, yandım" sözleri, buna işaret eder. Abdülbâki Gölpınarlı, tarikattan haberi olmayan, incelik nedir, bilmeyen kişiler hakkında da kullanıldığını belirtir.³⁰⁹

Pinhan'da Hezarpare Horoz Baba tekkesine gelen Mısırlı İbrahim Efendi, Şeyh Mehmet Mühür Efendi tarafından "çiğ" olarak itham edilir.(P.:2010,122)Mısırlı İbrahim Efendi şöyle anlatılmaktadır:

"Aslında bir bakıma tekkenin hatırı sayılır konuklarından biri idi mevkufat kaleminden Mısırlı İbrahim Efendi. Tasavvufi hususlardaki merakını gidermek için sık sık şeyhin ziyaretine gelirdi. Tekkedeki meclislerde bazen bir çocuk sevinciyle ortaya atılıp peş peşe sualler sıralar; bazen de bildikleriyle karşındakileri ezmek için

³⁰⁸ Uludağ, A.g.e., s.157

³⁰⁹ Gölpınarlı, A.g.e., s.151

konusarak hem çığlığını gösterir, hem de patavatsız çıkışlarıyla dost sohbetlerinin tadını kaçırmırdı.” (P.:2010,123)

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım, yazara henüz nefsini köreltmediğini, yeterince tevekkül etmediğini, pişip olgunlaşmadığını, ham meyve gibi takır tukur olduğunu söyler. Gidip biraz gazete kitap okuyup insanlarla tanışmasını, âlemden alametler toplayıp tefekkür ve tevekkül etmesini, mana denizinde yüzmesini, hamlığından kurtulduktan sonra gelmesini salık verir.(S.S.:2008,76)

Aşk'ta Şems, kimsenin tek başına hamlıktan olgunluğa geçemeyeceğini, bunun için kendini bir makamdan başka bir makama geçirecek bir yoldaş bulması gerektiğini söyler.(Aş.:2009,339) nitekim Mevlânâ ile Şems'in buluşması Allah'ın bir lütfudur. Her ikisi de birbirine rehber olmuş, birlikte pişip olgunlaşmışlardır.

3.110. Hamd etmek: Ululama ve yüceltmeyi, ifade etmek üzere methetmek, sena etmek demektir. Hamd, Allah'ı anmak, şükretmek için yapılır. Hamd üç çeşittir: İlki dil ile yapılandır ki, genel olarak halkın yaptığı budur. Bu durumda olan kişi, kalbi tasdik ederek, Allah'ın, üzerindeki nimet ve ikramlarını dil ile anar. İkincisi ruhanî hamddir. Bu, havass grubundakilerin hamdudur. Bu durumda olanların kalbi, Allah'ın, fiillerin arındırılması (İslâmîleştirilmesi) ve hâllerin terbiye edilmesi konusundaki lütuflarını anmasıdır. Üçüncü hamd ise, Rabbanî lisan ile yapılır. Bu ariflerin hamdudur. Bu, müşahede, yakınlıkta kaybolma, Allah'la yakınlık kurma, ruhun kudsiyyet yönüne dalması, nurların gelmesiyle, sır zevklerinin tadılması gibi özellikler sonucu, keşfettiklerini idrak ettiğinde, Hakk'a şükre yönelerek sırrın harekete geçmesidir.³¹⁰

Aşk'ta Şems,

³¹⁰ Cebecioğlu, A.g.e., s.325

“Dizlerim kopup dermanım kalmayınca, nefesim kesilip kalbim atmayınca dek O’nu hamd etmek için şarkı söyleyip, dans edeceğim. Çember olup döneceğim. Mademki Ruhundan ruh üfledi bana, ben de her nefeste O’nu yâd edeceğim. Sonsuzlukta bir zerre, aşkta habbe ve O’nun imar ettiği muntazam yapının tozunun tozu olana dek nefsimi tuzla buz edeceğim. Tutkuyla, sebatla O’na yöneleceğim. Sadece bana verdiği şeyler için değil, benden esirgedikleri için de şükredeceğim.” (Aş.:2009,229)

Şems’in bu sözlerinden anladığımız üzere sema da bir Allah’a hamd etme vesilesidir ki, bu hamdin üçüncü haline tekabül eder. Esasında bu ifadede üç türlü hamdı görmek mümkündür. Şems, hem dil ile ikrar hem de kalp ile tasdik eder.

3.111. Haram: Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de yapılmasını açıkça yasak ettiği şeylere haram denir. Haram, dinî bir kavram olup, bunu tespit ve tayin yetkisi sadece Allah’a aittir. Bu konuda insanların yetkisi yoktur. Hz. Peygamber’in bu konudaki hadisleri, Allah’ın koymuş olduğu hükmü açıklamaktan ibarettir.³¹¹

Pinhan’da Çelebi Şeyh, mutasavvıflar için haramın da helalinde bir olduğunu, gayelerinin yalnızca Allah’a vasıl olmak olduğunu söyler.(P.:2010,128)

Aşk’ta Mevlânâ, Şems’in isteği üzerine meyhaneye şarap almaya gittiği zaman, orada bulunanlardan birisi şarabın neden haram olduğunu sorar. Mevlânâ ise, içkinin masum bir şey olmadığını, içimizdeki en pespaye yanları ortaya çıkardığı için Allahu tealanın içkiyi haram kıldığını söyler.(Aş.:2009,300)

3.112. Hatip: Camide Müslümanlara dinî nasihatler veren ve hutbe okuyan kişidir.

³¹¹ Dönmez, A.g.e., C.2 s.168

Aşk'ta Mevlânâ'nın muhteşem bir hatip olduğu sıkça dile getirilir.
(Aş.:2009,135, 339)

3.113. Havarî: Özellikle Hz. İsa tarafından seçilmiş, tebliğ ve irşat görevinde ona yardımcı olan on iki kişilik grubu ifade eder. Kur'an'da da havarilerin Hz. İsa'ya inanıp onu destekleyen kişiler oldukları vurgulanır.³¹² Havarîlerin sayısının on iki olarak tespiti İsrail oğulları'nın on iki kabilesiyle ilgili olduğu söylenmektedir.

Havariler, *Şehrin Aynaları*'nda Miguel ile söz konusu edilmiştir. Miguel karnını doyurmak için arkadaşı Rodrigo ve dışardan buldukları on bir kişi ile birlikte bir hana gider. Burada kendisini Hz. İsa, yanındakileri de on iki havarisi olarak tanıtır. Hancıdan "*İsa Efendimiz ve on iki havarisini layıkıyla ağırlamasını*" (Ş.A.:1999,103) ister. Miguel'e inanan hancı mutfaktaki tüm yemekleri önlerine koyar, hizmette kusur etmez.

3.114. Hayr/Şer: Sözlükte iyilik, iyi, faydalı iş ve fayda anlamlarına gelen hayır, Allah'ın emrettiği, sevdiği ve hoşnut olduğu davranışlar demektir. Sözlükte kötülük, fenalık ve kötü iş demek olan şer ise Allah'ın hoşnut olmadığı, sevmediği, meşru olmayan, işlenmesi durumunda kişinin ceza ve kınamaya müstahak olacağı davranışlar demektir. Birbirinin zıddı olan hayır ve şer kelimeleri Kur'an'da pek çok yerde geçmektedir. Ehl-i sünnete göre âlemlerin yaratıcısı olan Allah, hayrı yarattığı gibi şerri de yaratır. Çünkü âlemde her şey onun irade, takdir ve kudreti altındadır. Âlemde ondan başka gerçek mülk, kudret ve tasarruf sahibi başka varlık yoktur.³¹³

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım, bir konuşmalarında yazara hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğini, bazen kulun isteklerinin ya da doğru bir çözüm olarak

³¹² Aydın, A.g.e., s.

³¹³ Dönmez, A.g.e., C.2 s.210
D.K.S., A.g.e., s.240

düşündüklerinin başkası için noksan ya da yanlış olabileceğini, bu yüzden Allah'tan her şeyin hayırlısını dilemesini nasihat eder.(S.S.:2008,77)

Can Derviş Hanım'ın başka bir öğüdü, Allah'ın kullarına hiçbir şeyi sebepsiz göndermeyeceği, sıkıntı, keder, cefa da olsa ucunda muhakkak bir hayır olacağıdır.(S.S.:2008,168) Bu düşünce *Aşk*'ta da yer alır. Şems, Sultan Veled'e Hızır ile Hz. Musa'nın kıssasını³¹⁴ anlatarak her şerrin ardında bir hayrın, korkunç görünen işlerin ardında bilmediğimiz bir açıklamanın bulunacağını söyler. Kıssada Hızır ile yolculuğa çıkan Hz. Musa, Hızır'ın sebepsiz yere masum insanların canını aldığını düşünür, ancak Hızır onların ileride ailesine, çevresine, vatanına zarar verecek kişiler olduğunu söylediğinde Hz. Musa dışardan bakınca kötü, korkunç gibi düşündüğümüz hadiselerin mutlak surette bir açıklamasının olduğunu anlar.(Aş.:2009258)

Sarhoş Süleyman, bir grup insanın Şems'i öldürmek için plan yaptığından haberdar olur ve bunu ona anlatır. Şems, her şeyin Allah'ın inayeti ile olacağını, hayrın da şerrin de O'ndan geldiğini ve insanların yaptıkları davranışların muhakkak işlediği amele göre iyi ya da kötü karşılığının olacağını söyler.(Aş.:2009,394)

3.115. Hayy: Allah'ın sıfatı olarak hayy, yaşayan, ölümlü olmayan demektir. Varlığı vacip olan Allah'ın hayy sıfatı, O'nun ezeli ve ebedi olduğunu ifade eder. O'nun evveli ve sonu yoktur. O hep diridir, diri olmaya devam edecektir.³¹⁵

Aşk'ta Hayy, Şems'in bir sözünde geçer: “*Ne demeye puta ya da ilaha tapayım? Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay.*” (Aş.:2009,229)

3.116. Helal: Dinen yapılması veya yenip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir. Allah ve Resulü'nün bir şeyin helâl olduğunu belirtmesi veya

³¹⁴ Bu kıssaya, ikinci bölümde “Peygamber İnanıcı” başlığı altında yer verilmiştir.

³¹⁵ D.K.S., A.g.e., s.249-250

işlenmesinde günah olmadığını bildirmesi, o fiilin helâl olduğunu gösterdiği gibi, o fiil veya şeyin yasaklandığına dair bir delil bulunmaması da helâl olduğunu gösterir. Zira eşyada aslolan helal oluşudur.³¹⁶ Buradan anlayacağımız üzere bir şey dinin açık hükmüne, yasağına ve ilkesine aykırı olmadıkça helâldir. Allah, iyi, temiz ve insan sağlığına ve başkalarına yararlı olan şeyleri helâl; kötü, pis ve zararı olan şeyleri de haram kılmıştır.

Araf'ta Zehra Amerika'ya oğlunu ziyarete gittiğinde, daha önceden adanmış olduğu kurbanı kestirmek ister. Ancak İslamî şartlara göre kesim yapan bir kasap bulmaları gerekmektedir. Ömer, Abed'e kurban almak yerine, helal et satan bir kasaptan bütünü tamamlayacak şekilde et almalarını önerir.(Aş.:2009,200) Dinimizde kesilmesi, yenmesi haram kılınmış hayvanlar ve helal kılınmış hayvanlar ayrılır.

3.117. Hırka: Dervişlerin giydiği önü açık, yakasız, geniş kollu giysi, cüppedir. Tarikat sembollerinden biri de hırkadır. Dervişler hırkayı, genellikle zikir sırasında giyerler. Hırka giymenin, tarikata girmek gibi bir anlamı vardır. Bu yüzden hırka, müride törenle giydirilir.

Aşk'ta merasim hırkasından bahsedilir. Çömez, önce hücrede kırk gün boyunca erbain çıkaracak, ardından Aşçı Dedenin yanında zorlu bir imtihandan geçecek, çilesini çıkaracak ardından da merasim hırkası giyecektir. (Aş.:2009,112) Bu, zaviyedeki tüm taliplere uygulanır, erkândandır. Bir mürit adayı belli bir deneme ve hazırlık döneminden sona tarikata ehil ve şeyhe layık görülürse ona tekkede yapılan bir törenle hırka giydirilir. Hırka giyen talip artık bundan böyle şeyhin müridi, tarikat mensubu ve diğer müritlerin kardeşidir. Tarikatın kural ve ilkelerine uymak, kendisine verilen görevleri seve seve yerine getirmek zorundadır. Hırka giymek mürit adayını şeyhin kabul ettiğini, dolayısıyla Hakk'ın da kendisini kabul ettiğinin simgesidir.³¹⁷

³¹⁶ A.e., s.251

³¹⁷ Uludağ, A.g.e., s.166

Eserde, semaya çıkmadan önce Şems, tennurelerini, elifi kuşaklarını, sikkelerini ve hırkalarını giydiklerini söyler ve hırkanın ölmeden önce ölmenin mezarı olduğunu belirtir.(Aş.:2009,337) Hırka Mevlevîlerde resmi giysi olarak kabul edilir. Ethem Cebecioğlu, Müritlerin, şeyhinin huzuruna çıkarken, mescide, meydana (semahaneye) girerken hırka giydiklerini, ancak kural olarak, semaya başlamadan önce hırkayı çıkardıklarını ifade eder.³¹⁸

3.118. Hoş Görmek/ Bakmak: Her şeye rıza gözüyle bakma, iyi yanını görme, müsamaha gösterme, gönül hoşluğu ile karşılama, Allahın yarattığı her şeyi beğenme demektir. “Maddedeki öz üzerine inşa edilmiş olumsuz nitelikleri aşıp, ardındaki hakikatin güzelliğini yakalamak, tasavvufî ruh eğitiminde büyük önem arz eder.”³¹⁹ Tasavvufta Yaradandan ötürü yaratılanı hoş görme esası vardır. Çünkü güzel olan Allah’ın yarattığı her varlık güzeldir.

Aşk’ta Hz. Mevlânâ ve Şems, dil, din, mezhep ayrımı yapmadan herkese hoşgörü ile yaklaşır. Dervişlerde olması gereken başkalarının hatalarını hoş görmek, bağışlayıcı olmak, cümle âleme hoşça bakmaktır. (Aş.:2009,95)

Yazar *Fırarperest*’te “Kalem Ehli Kalp Ehli” yazısında da sufilerle âlimleri karşılaştırır ve aynı hususa dikkat çeker. Kalp ehli olan mutasavvıfların kimseye kin gütmemediğini, çirkin söz söylemediğini, hata ve kusur aramak gibi bir niyetleri olmadığını söyler. Kalp ehlinin gönlünde kimseye karşı fenalık yoktur, kem gözle bakmazlar, Yaradandan ötürü tüm yaratılanlara muhabbet beslerler.(F.:2010,32)

3.119. Hu: Allah yerine kullanılan, manası “O” olan bir zamirdir. “Allahın mutlak gayb olan hüviyeti, kühü, temaşası mümkün olmayan zatı.”³²⁰dır. Kur’an-ı Kerim’de Allah yerine kullanıldığı için tasavvufta özel bir yeri vardır. Sûfilere göre

³¹⁸ Cebecioğlu, A.g.e., s.352

³¹⁹ A.e., s.366

³²⁰ Uludağ, A.g.e., s.172

zikrin en faziletlisi, bir şey isteme anlamı taşımayan ve Allah'ın zati ismi olan hu ile anmaktadır. Bu sebeple dervişler zikir esnasında “Hu, Hu” çekerler.

Pinhan'da Ruz-ı Muhabbet meclisinde dervişler bir halka oluşturup “hu” diyerek zikir çekerler: “...ballar balını bulmak için/ kol kola bir öne bir arkaya/ kovanımızı yağma etmek için/ “hu” çekmek her nefes alışta/...” (P.:2010,59)

Aşk'ta Şems, “Hak” ve “Hu”nun diline dost olduğunu, her an Allah'ı zikrettiğini söyler.(Aş.:2009,104) Dervişlerin sürekli “Hu” çektiği, Çöl Gülü'nün çalıştığı evin patronu tarafından da dile getirilir. Hünsa Patron Şems'e dervişlerin her daim “Hu” deyip kadın kız gördüğünde öcü görmüş gibi kaçtıklarını söyler. (Aş.:2009,146)

3.120. Huri: Allah'ın iman edenlere mükâfat olarak yarattığı, nasıl oldukları bilinmeyen cennet kızıdır. Kur'an-ı Kerim'de cennetlik olanların hurilerle mükâfatlandırılacağı müjdelenmiştir. (Bakara /25) Huriler cennetle özdeşleşmiştir ki eserlerde de cennetle birlikte yer alır.

Mutasavvıflar ne cennetteki hurileri arzular ne de cehennem ateşinden korkar. Onlar için esas olan yalnızca Allah'a vasıl olabilmektir.(P.:2010,128), (B.:2006, 295) Ancak mutasavvıfların eleştirdikleri husus, sofuların ibadetlerini cennette hurilerle, hurmalarla, rahat bir yaşamla mükâfatlandırılmak için yapmalarıdır.(Aş.:2009,230, 382)

3.121. Hurufi: Fadlullah Hurufî (800/1398) tarafından kurulmuş bir okul veya anlayıştır, ancak orta yoldan ayrılmışlardır. Hurufilikte harf ile ilgili nazariyeler sonsuzdur. İnsan vücudundaki bütün hatları ve uzuvları birer harfe benzetirler. Böylece insan vücudunu ve kâinatı harflerle izah ederler. Bütün hakikatleri hatta ayet ve

hadisleri harf ve kelimelerin oyuncağı yaparak tahrif ederler. Onlara göre Halik harftir, yani Allah huruftur.³²¹

Yazar *Med-Cezir*'de “Önce Yüzünü Sileriz Sevdiklerimizin” yazısında Hurufilerden bahseder. Hurufilerin kitap okur gibi insanların yüzlerini okuduğunu, harflerden manalar devşirdiğini söyler. Hurufiler, suratlarda suretler bulmuşlar, yaratılanlarda Rab'den ibareler görmüşler; ancak anlaşamadıkları için suçlanmışlar, mahkûm edilmişlerdir. Yazar, daha sonra Hurufiler gibi âşıkların da yüzün anlaşılmaz bir boyut olduğunun bilincinde olduğunu ifade eder.(M.C.:2010,215–216)

3.122. Hutbe: “Cuma ve bayram namazlarında, genel olarak, Allah’a hamd, Peygamberine salât ve Müslümanlara nasihatten oluşan konuşmayı ifade eder.”³²² Hutbe Cuma namazının şartlarından ve namazdan önce cemaat huzurunda okunur. Hutbede dini konuların dışında müminlerin hayatlarını kolaylaştıracak, ilişkilerini uyumlu ve düzenli bir hale getirecek ve her konuda aydınlatılmasını sağlayacak öğüt ve tebliğler sunulur.

Aşk'ta Mevlânâ'nın hutbelerini dinlemek için her Cuma günü dört bir yandan insanın Konya'ya geldiği söylenir. Şems'le Mevlânâ'nın tanışması da bir Cuma günü namaz sonrası olmuştur. Şems, önce Mevlânâ'nın hutbesini dinler, ardından namaz bitiminde meydanda karşısına çıkar. Fahişe Çöl Gülü de Mevlânâ'nın hutbesini dinlemek için erkek kılığına girerek camiye gider. (Aş.:2009,97–136–139)

3.123. Hücrenişin: Bin bir gün çile, on sekiz gün hücre çilesi çıkarıp ‘dede’ unvanını alan Mevlevî dervişine hücrenişin denir. Mevlevîlikte hücreye yerleşebilmek için, çile denilen 1001 günlük bir hizmet süresi gerekiyordu ve hizmet bitince, mürit

³²¹ Pala, A.g.e., s.215

³²² D.K.S., A.g.e., s.272

törene hücreye çıkar (yerleşir)di. Hücre-nişinler her sabah namazından sonra, murakabe yaparlar, ardından toplanıp beraberce zikir çekerlerdi. O bitince, hücrelerine gidip, evrâd-ı şerif ve zikirle meşgul olurlardı. Hücre-nişinler zorunluluk olmadıkça, mesela ibadet, ziyaret gibi bir vesile söz konusu olmadıkça, tekkeden dışarı çıkamazlardı.³²³

Şehrin Aynaları'nda Miguel, tekkeyi dolaşırken derviş hücrelerini de gezer ve hücre anlatılırken, hücrenişin dede tabiri kullanılır.(Ş.A..1999,260)

3.124. İbadet: İstilah olarak müminlerin Rabb'ine tazim için yaptığı fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık ifade eden şuurlu itaat³²⁴ anlamına gelir. İbadet; boyun eğmenin, itaat etmenin, saygı göstermenin ve kulluğun en son noktasıdır. Bir amelin ibadet olabilmesi için; kişide iman, niyet ve ihlâs olması ve ibadetin İslâm'a uygun olması gerekir. İbadet üç maksat için yapılır: ilki cehennem korkusu ve cennete girme ümidi ve Allah emrettiği için ki bunlar ibadeti bir şeref sayarlar, ikincisi Allaha aşk ve şevkle, üçüncüsü ise, heybet ve celal iledir.

Elif Şafak'ın eserlerinde namaz, oruç, hac gibi temel ibadetlere yer verilmiştir. Bunlara ikinci bölümde yer verdiğimiz için burada tekrar ele alınmayacaktır. Kişilerin ibadete bakış açısı ve ibadetleri ne maksatla yaptıkları hakkında eserlerde yer alan düşünceler söz konusu edilecektir.

Yazar, sık sık sofular ve sufilerin ibadeti etme amaçlarının farklı olduğu üzerinde durur. Dervişler, tekkelerde günlerinin ibadetle geçirirken maksatları Allah'a yakın olmaktır. Sofular ise cehennem korkusu ya da cennete gitme ümidiyle ibadet ederler. *Aşk'ta Şems*:

³²³ Cebecioğlu, A.g.e., s.373

³²⁴ D.K.S., A.g.e., s.285

“Öyle insanlar var ki, her Ramazan sektirmeden oruç tutar, her bayramda günahlarının kefareti için kınalı koyun keser, hacca umreye gider, günde beş vakit alnı secdeye değer ama yüreğinde ne sevgiye yer vardır, ne merhamete. Bre adam, o zaman ne demeye uğraşır durursun ki? Aşksız inanç olur mu? Sevmeden ve sevilmeden, habire bir şeylere söylenip homurdanarak iman etmek mümkün mü? Aşk yoksa “ibadet” bir kuru kelimedendir, yan yana gelmiş altı harften ibaret. Dışı kabuk, içi oyuk. İnsan aşkla ve aşkta iman etmeli; damarlarında gürül gürül hissederek Allah ve insan sevgisini! (Aş.:2009,228)

“Biz Sufiler nafile ibadet ya da riyazat yoluyla değil; şeklen, cebren yahut göstermelik olsun diye değil; sadece aşk ve cezbe ile bağlanırsız Allah’a”(Aş.:2009,305) sözleriyle aradaki bu farkı belirtmiş olur.

3.125. İblis: Şeytanın isimlerinden biri veya şeytanların reisi olarak kabul edilir. Süleyman Uludağ, iblisin bir anlamının da nefis olduğunu belirtmiştir. “Dıştan gelen vesvesenin kaynağı ve sebebi iblis, içten gelen vesvesenin kaynağı ve sebebi nefis şeytandır.”³²⁵

Mahrem’de Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi’nin her akşam kafasında iblis tayfasının cümbüş yaptığı, onu yoldan çıkardığı ve böylece kafasına koyduğu her şeyi yaptığı söylenmiştir.(M.:2000,42) İblis burada mecazi anlamda kullanılmış, asiliğin, inatçılığın sembolü olarak düşünülmüştür. Aynı tabir, Şişko için de babaannesini tarafından kullanılır. Babaanne, yaramaz torunu için iblis der.(M.:2000,182) *Aşk*’ta da Şeyh Yasin, Şems’in bir şeytan, iblis olabileceğini düşünür, zira onun nezdinde Mevlânâ’yı yoldan çıkarmıştır, bu sebeple talebelerini her gün iblise karşı uyanık olmaları konusunda uyarır.(Aş.:2009,313)

³²⁵ Uludağ, A.g.e., s.179

İblis, Hz. Âdem'e secde etmediği için Allah'ın huzurundan kovulmuş, bunun neticesinde o da insanları yoldan çıkarmak, döndürmek için çaba göstermiştir. İblisin bu yönü *Bit Palas*'ta vurgulanır. Ben, şeytana uyup, duvara bahçede evliya olduğuna dair yazı yazdığını, fakat insanları kandırmanın bedelini ağır ödediğini, sonunda iblisi gördüğünü, ancak bir tek Allah'a iman ettiğini söyler.(B.P.:2002,371)

3.126. İbnü'l-Vakt: *Aşk* romanında yer alan “vaktin çocuğuyum” ibaresi, tasavvufta geçmiş ve gelecek endişesinden kurtulmuş, şimdiki anı yaşayan sufiye denmektedir. Sufi tabirlerinin dışında olmak üzere bu ifade, zamanın uyarına giden, vaktin icaplarına göre hareket eden, mizaç ve tabiata göre söz söyleyen, müsamahakâr kişiler için kullanılır.³²⁶ Sufi o içinde bulunduğu zamanda yapılması en uygun olan şeyle meşgul olur, o vakitte kendisinden istenen şey neyse onu yapar bu sebeple ibnü'l-vaktir.

Aşk'ta Şems ve Aziz, kendisi için “*sufiyim, vaktin oğluyum, şimdinin çocuğuyum*” diyerek geçmiş gelecek hiçbir kayda bağlı olmadığını, önemli olanın anı yaşamak olduğunu söylerler.(Aş.:2009,205)

3.127. İcazet: Bir şeyhin, müritleri ve muhibleri gördüğü terbiye ve irşat sınırları içinde yetiştirmesi için olgunluk makamlarını aşmış ve irşat mertebesine yükselmiş bir müridine izin vermesidir.

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin Mesnevihan Hamdi Dede'nin mektubunu alarak İstanbul'a Hezarpare Horoz Baba tekkesine gider. Burada Muhyiddin-i Arabî'nin Füsüs adlı eserini noksansız ve kusursuz okuduktan sonra devrin âlimlerinin ve şeyhlerinin huzurunda semahane merasimle icazet alır.(P.:2010,127)

³²⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.382

Müritlerin önemli işlerde, özellikle sefere çıkarken de şeyhlerinden icazet alır. Pinhan, tekkeden ayrılmadan evvel Dürri Baba'nın yanına gider ve onun izniyle ancak yola çıkar.(P.:2010,63) *Aşk'ta Çömez* de, Şems Baba Zaman'ın zaviyesinden ayrılırken onunla gitmek ister ve bu düşüncesini şeyhine söyler. (Aş.:2009,115–116)

3.128. İfrat- tefrit: İfrat, söz ve fiillerde ileri gitmek, tefrit de gevşek ve ihmalkâr davranmak, çabuklukta çok geri kalmak demektir. Her iki aşırı ucun ortası ise itidaldir. Kur'an ve Sünnette ifrat ve tefrit yasaklanmış, dengeli davranılması istenmiştir.

Aşk'ta Dilenci Hasan, Mevlânâ'yı dinlemek için camiye gider. Mevlânâ vaaz verirken Hasan, kendisinin durumu ile Mevlânâ'ninkini karşılaştırır. Onun elemden, kahrden anlamayacağını, fakirlik nedir bilmediğini, hayatını refah içinde geçirdiğini; oysa kendisinin bunların hiçbirine sahip olmadığını düşünür. Hasan'a göre Allah, tezatlıkları, ahenksizliği daha çok sevmektedir. Her şeyde ya ifrat ya da tefrit mevcuttur. Kendisinin payına fakr u zaruret, Mevlânâ'ya ise refah, irfan, saadet düşmüştür. (Aş.:2009,142)

Şems, kurallarından birinde; maddi âleme aşırı kıymet verenleri eleştirerek; sufilerin aşırılıklardan uzak durması, ne ifratta ne de tefritte bulunmayıp daima orta yerde olması gerektiğini söyler.(Aş.:2009,196)

3.129. İkon-İkona: İkonalar, İsa Mesih'i, Meryem'i veya herhangi bir Hıristiyan azizi temsil etmek üzere yapılmış olan resimler ya da mozaik, fildişi veya başka herhangi bir materyal üzerine işlenmiş olan kabartmalardır.³²⁷ Bu ikonaları kolye, maket, pano vb. gibi çeşitli şekillerde görmek mümkündür. *Bit Palas'ta* Madam Teyze ve Agripina F. Antipova boynunda Aziz Serafim'in ikonasını taşır. *Baba ve Piç'te*

³²⁷ Aydın, A.g.e., s.

Çakmakçıyan ailesinin evinde Azize Ana ikonu vardır.(B.P.:2002,72) İkonlar evde bulunduğu zaman mihrap kabul edilir.

3.130. İlahi: Arapça Allah'a ait manasına gelir. Tanrı'yı ya da çeşitli dinsel değerleri övmek maksadıyla yazılmış olan ve çoğunlukla makamla veya ezgili olarak okunan şiir. Hemen her dinsel gelenekte ilahilere rastlanır.³²⁸

Şehrin Aynaları'nda kilisede okunan ilahilerden bahsedilir. Alonso Perez de Herrera çocukluğunda kilise korosunda ilahi söylemektedir. (Ş.A.:1999,19,20,179,205)

Bit Palas'ta tasavvuftaki ilahiden de söz edilir. Mavi Metres, bir dönem şehirdeki birkaç tarikatın sohbetlerine, zikirlerine katılır, burada ilahiler dinler.(B.P.:2002,155) Tasavvufta sufi şairler tarafından yazılan bu ilahilerde dinî ve ilahî fikirler yer alır.

3.131. İlhad/ Mülhid: Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek, hakikatten sapmak, inançsızlık ve dinsizlik gibi anlamlara gelmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında dine ters düşen davranışlara ilhad denirken çağımızda ortaya çıkan bu tür hareketlere kelâm ve felsefe açısından ateizm denmektedir. İlhad; İslâm kültüründe, İslâm dışı sapık, inkârcı görüş ve yönelişleri ifade eden geniş bir kapsama sahiptir. Allah'ın varlığı ve birliği, iman esasları, dini zaruretlar ve kutsal değerler konusunda inkârcı, bunları hafife alıcı veya saygısızca tavırlar sergileyen kişilere mülhid denir.³²⁹

Pinhan'da Çelebi Şeyh'in tasavvufî düşüncelerini hiçbir zaman söylemekten çekinmemiş, etrafına pek çok mürit toplamış olduğundan söz edilir. Fakat Çelebi Şeyh'in bu görüşleri din âlimlerinin pek hoşuna gitmemiş, onu mülhid olmakla itham etmişler ve divanda yargılamışlar. Çelebi Şeyh, idam edilince sağ kolu olan bir derviş,

³²⁸ A.e., s.

³²⁹ D.K.S., A.g.e., 309

şeyhinin kitabını Hezarpare Horoz Baba'ya ulaştırmış. Horoz Baba mülhîde yardım edenin kendisinin de mülhid addedildiğini bile bile şeyhin kitabını almış ve saklamış.(P.:2010,128)

3.132. İlm-i Keşf-i İlahi: Allah'tan gelen bilgi, maddeye ihtiyacı olmayan, varlıkların hallerinden bahseden ilimdir.

Aşk'ta Mevlânâ, otuz yedi yaşına kadar Allah'ın inayeti ile farklı nispetlerde nebilere, velilere, âlimlere kadar uzanan İlm-i Keşf-i İlahi'den nasibini aldığını söyler.(Aş.:2009,131)

3.133. İlm-i Ledün: Allah tarafından öğretilen ilim. Şer'i ve zahirî ilimler, melek ve Resul aracılığı ile gelir, ilham ise aracısız olarak doğudan Hak'tan gelir. Bu sebeple, ilhama, ilm-i ledün denmiştir.³³⁰ Zahirî ilim konuşarak, kitap, kalem, defterle tahsil edilmesine rağmen ilm-i ledün, susarak ve yaşamakla, kal ile değil hâl ile öğrenilir. Bu kişiye özgü, mahrem ve gizemli bir bilgidir.

Aşk'ta Şems, neredeyse kırk yıldır abdal olduğunu, pek çok insan tanıyıp nice alametler gördüğünü, Allah'ın izniyle ilmüne vakıf olduğundan bahseder. Şems'e göre ilm-i ledün, bir yere akmazsa beklemiş bir vazodaki acı suya benzer. Bu sebeple, bu ilme vakıf olan Hak dostu, ilmini paylaşacak bir dost, yoldaş bulmalıdır. Şems de kendisine bir can yoldaşı vermesi için Allah'a dua eder. (Aş.:2009,86) Âşıklar, Allah'ı sever, O'nun sevgili kullarıdır. Bu dolaysız sevgi ile sonsuz bir Ledün denizinde yüzerler.

3.134. İman: "Sözlükte iman, bir kişinin söylediği sözü tasdik etmek, doğrulamak, kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, şüpheye yer vermeyecek

³³⁰ Cebecioğlu, A.g.e., s.393

şekilde kesin olarak yürekten inanmak ve güven vermek anlamlarına gelir. Dinî bir terim olarak ise iman, Allah'ın varlığını ve birliğini ve Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı kesin olarak bilinen hükümleri kalp ile tasdik etmek, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabullenip teslim olmak demektir.”³³¹ İman edene mümin denir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi imanın hakikati kalbin tasdikidir, zira kalbin tasdiki hiçbir şekilde değişmeyen bir unsurdur. İmanın esasları Allah'ın varlığına ve birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhret gününe, kader ve kazaya, yani hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanmaktır. İmanın Allah katında makbul olabilmesi için; imanda şüphe bulunmayıp kalben kesin olarak inanılması, bütünlük olması, iman ve ibadete şirk karıştırılmaması, yeis halinde olmaması (ölümden ve ilâhî azapla karşılaşmadan önce olması), dince kutsal sayılan şeyleri, ayetleri, dinî hükümleri küçümsememesi gerekir.

Pinhan'da Çelebi Şeyh, sufilerin korku ile değil Allah aşkıyla iman ettiklerini, bu sebepten onların nezdinde sevincin de kederin de, hayrın da şerrin de bir olduğunu söyler.(P.:2010,128) Korku ile iman edenler yalnızca kendisini sever, kendi için iman eder, oysa âşıklar, Allah aşkıyla yanıp tutuşur, canlarından vazgeçerler. Çelebi Şeyh'in bu sözleri “Min-el-evvel İl-el-ezel” adlı kitabında da yer alır. Pinhan, özünü bulmak için manevi yolculuğa çıktığında karşısına bu kitap çıkar ve ilk sayfasında şunlar yazmaktadır:

“Kiminin imanı korkudur.
‘Ve inne rabbeke leşediydül’ikaab’
Kiminin imanı safi aşktır.
‘Ve ma rabbüke bizallamin lil’abiyd’”(P.:2010,218)

Yazar burada ayetlerden örneklerle hakiki iman ile cebri iman edenleri anlatmıştır. Ra'd Suresi 6.ayette geçen ‘*Ve inne rabbeke leşediydül’ikaab*’ “Gerçekten senin Tanrı'nın azabı çok şiddetlidir.” anlamındadır. Sofular Allah'ın gazabından korkar, iman ve ibadetlerinde samimi değildir. Âşıklar ise aşkla iman eder. Fussilet

³³¹ Dönmez, A.g.e., C.2 s.392

Suresi 46. ayette geçen ‘*Ve ma rabbüke bizallamin lil’abiyd*’ “Rabbin kullarına asla zulmedici değildir” ibaresi sufilerin yaklaşımını bize gösterir.

Aşk romanında da bu ayrıma sıkça yer verilmiştir. Şems, âşıkların aşkla iman ettiğini söyler. Sûfiler, velilerin imanını, “vuslata ermek”, “ulûhiyeti seyretmek”, “sadece bir olanı görmek” şeklinde değerlendirir ve imanın çok yüksek ileri derecelerini aşk ve hakikat olarak görürler.

3.135. İmtihan/ Sınanma: İmtihan, Allah’ın denemek için kullarını çeşitli bela ve musibetlere duçar etmesidir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah, “İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece ‘İman ettik’ demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Andolsun ki biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.”(Ankebut/2–3)³³² buyurmuştur.

Tasavvufta da Allah kendine ulaşan yolda giderken; saliki çeşitli şekillerde sınar. Bu, nihayetinde ya kazanılacak, ya da kaybedilecek bir imtihandır. İmtihan, salike, çektiği çile ve sıkıntılarla bir şeyler kazandırır. Sıkıntı karşısında salikin davranışı şükür, hamd, sükûnet ve rıza olursa, Allah da ona dereceler, makamlar, hakikatler ihsan eder. İmtihan bir terbiye olduğu kadar, salikin kalbini Allah’a yöneltmek içindir.³³³

Araf’ta Abed ve Piyu, insan olarak zaman zaman yaşamak zorunda kaldığımız ıstırapların bir sebebi olduğuna, bazen Tanrı’nın inancımızı böyle zorluklarla sınıadığını düşünürler.(A.:2004,150) Hiçbir sıkıntı sebepsiz değildir. Zira Allah, kullarını çeşitli imtihandan geçirerek kullukta sebatını, sabrını sınar; göremediğimiz şeyleri bize gösterir.

³³² Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e., s.395

³³³ Cebecioğlu, A.g.e., s.395

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım, yazara hamilelik sürecinde yaşadıklarının bir sınav olduğunu hatırlatır.

“Rabbena zaman zaman bizleri böyle sınar. Bakalım nasıl geçecek kullarım korkulardan, hüznlerden, evhamlardan diye atar seni kıyasız bir denize. Bazen maddi refah, şan, şöhret ve aşırı başarı, bereketle sınar bizleri. Çeşit çeşit sınavlar çıkarır karşımıza. Tek yapman gereken daha fazla iman sahibi olmaktır her halükarda... Unutma zorluğun olduğu yerde kolaylık vardır.”
(S.S.:2008,260)

Aşk'ta ise imtihan salıkların, dervişlerin Hak yolunda ilerlerken çektikleri sıkıntılar olarak verilmiştir. Çömez, mürit olmak için zorlu bir imtihandan geçmektedir. Önce kırk gün erbain çıkarır, sonra bin bir günlük mutfak çilesini çekmeye başlar. (Aş.:2009,112–114) Çömez, daha sonra tekmeden ayrılıp Şems'le Konya'ya gitmeye karar verir. Şems, kendisine yoldaşlık edecek kişinin başkalarının ne düşündüğüne önem vermemesini ister ve Çömez'i şarap almaya gönderir. Çömez, itikadının sağlamlığının sınındığını düşününce, Şems: “*Bir başkasının itikadının sağlamlığını sınamak biz insanlara düşmez ki. Bu Allah'tan rol çalmak olur. Kulun imanını ölçüp tartmak kul harcı değildir, bilmez misin?*” (Aş.:2009,120) cevabını verir. İtikad; iman esaslarını da kapsayan ve buna ilişkin tasdik, inkâr, küfür gibi hususların detaylı bir biçimde tartışılmasını sağlayan hüküm ve prensiplerdir.

3.136. İnci: Süleyman Uludağ dür için “itaat etmek boyun eğmek, Hz. Peygamber, kâmil insan, insan ruhu”³³⁴ der. *Pinhan*'da roman boyunca, zorlu manevî yolculuğu boyunca Pinhan'a yoldaşlık ve rehberlik eden inci, kanaatimizce bilgeliği, tasavvufî aydınlığı ve tasavvufî dünya görüşünü temsil ediyor olmalıdır. Pinhan'ın tekkeye girmesine vesile olan boynunda inci taşıyan bir kuştur. Bu kuş, eserde Dürri Baba olarak verilir. Nitekim Dürri Baba'nın adı da bu anlamda dikkat çekicidir. “Dürri”,

³³⁴ Uludağ, A.g.e., s.112

Arapçada “inci”; “dürrî” ise “dürr’e mensup, inci ile ilgili” anlamına gelmektedir. Romanın pek çok yerinde de inciden Dürri Baba’nın emaneti diye bahsedilir. Pinhan, tekkeden ayrılacağı zaman Dürri Baba’nın hediyelerinden biri bu incidir. İstanbul’a vardığında inciyi kaybetmesi ve onu bulmak için uğraşması tasavvufi aydınlanma yolunda verilen savaşı da simgeler. “İstiridye kabuğunun içindeki inci gibi insan da vücut kisvesi altında ruhu saklar. Asıl hazine de vücut elbisesinin ardına gizlenen ruhtur ve tasavvuf terbiyesinde inciye ulaşmanın savaşı verilir.”³³⁵

Bu bakımdan dürr yani incinin tasavvufi aydınlanmayı simgelediği, Dürri Baba’nın da hem ismi hem de konumu bakımından bilgisiyle gönülleri aydınlatan bir rehber olduğu ve insan-ı kâmil simgelediği söylenebilir. (P.:2010, 9, 14, 59, 139,226)

3.137. İnsan-ı Kâmil: İslâmiyet’in emrettiği bütün emirleri yapan, yasaklardan sakınan, Peygamber efendimizin güzel ahlâkıyla ahlâklanmış, hareketleri ve sözleri hep Allahu teâlânın ilhamı ile olan üstün insana denir. Allahın yeryüzündeki halifesi olması itibarıyla onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş hazreti, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insandır. Kâmil insan gözbebeğine benzer, her şeyi görür ama kendisini görmez. İnsan-ı kâmil Allah’ın gözüdür, âlemin nurudur, Allah’ın zat, sıfat ve isimlerinin aynasıdır. Kâmil insanın sözü, huyu ve bilgisi iyidir. İnsan-ı kâmil Allah’ın sureti, Allah da onun ruhu gibidir, Allah’ın var oluş ve varlığını sürdürme sebebidir, bu anlamda varlığı meydana getiren ve onu muhafaza eden ilkedir.³³⁶ O Hak ile halk arasında vasıtaadır. Hakk’ın feyzi, imdadı onun vasıtasıyla yayılır. Hak’tan gayri her şey, ulvî veya süflîdir. Her ikisi arasında, ikisinden de ayrı olmayan bir berzahiyet olmasaydı, irtibatsızlık sebebiyle İlâhî yardım âleminden hiçbir şey ulaşmazdı.³³⁷

³³⁵Sibel Hatipoğlu “Eşikte Parlayan İnci ve İlâhi Sırrı Fısıldayan Ney ya da ‘Pinhan’ ve ‘Suskunlarda Tasavvuf’, Turkish Studies International Periodical For the Language, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010, s.25–27

³³⁶Uludağ, A.g.e., s.188

³³⁷Cebecioğlu, A.g.e., s.398

Aşk'ta Hz. Mevlânâ'nın insan-ı kâmil olduğu vurgulanır. Hz. Mevlânâ Allah'ın sevgili kuludur. Dinin dış kabuğunu aralayıp özündeki cevheri görme marifetine sahiptir. Allah ona ilim, irfan ve başkalarına doğru yolu gösterme ehliyeti vermiştir. Hak tebliğini halka ulaştırmak ve insanların doğruyu yanlıştan ayırmasına yardımcı olmak gibi şerefli bir vazife üstlenmiştir. İlm-i ledünden nasibince pay almış, Şems'in gelişiyile birlikte nefsin tüm mertebelerini yok etmiş, hamlıktan olgunluğa geçmiş, makamlardan makama uçarak İlahi aşkta yok olmuştur. Nitekim Mevlânâ bu halini "Hamdım, piştım, yandım" sözleri ile özetler.

Şems, insanın kemal mertebesine ulaşip insan-ı kâmil olana kadar adım adım ilerlediğini ve ancak içindeki tezatları kucaklayabildiği ölçüde olgunlaşabileceğini söyler. Şems'e göre bu hayatta ancak tezatlarla ilerleyebilmeliyiz. İnsan önce içindeki zıtlıklarla tanışmalı, kendini bilmeli ki bu vesile ile Rabb'ini bilebilsin. (Aş.:2009,374)

3.138. İnziva / Münzevi: Tasavvufta, günaha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak demektir.³³⁸ Buna halvet, vahdet adı da verilir. Esasen inziva, kötü ahlâktan ayrılmak içindir. Hayatın akışı içinde küçük zaman dilimlerinde, iç murakabe, iç muhasebe için yapılır. Kişi, haramlardan ve günahlardan korunmak, nefsin terbiye etmek ve sadece Allahu teâlâyı anmak ve âhireti düşünmek için bir yerde yalnız kalır, sıfatlarını değiştirir.

Baba ve Piç'te Banu Teyze, çocuklarının ölümüyle ciddi anlamda sarsılır ve maddi- dünyevi her şeyden elini çekip kendisini tümüyle Allah'ın hizmetine adamaya karar verir. Bu uğurda bir nedamet devresi geçirir ve kırk gün boyunca odasına, inzivaya çekilir. Nefsiyle mücadele etmek ve onu yenmek için hayatın rutin işlerini bırakır, bütün gününü Kur'an okuyarak, ibadet ederek geçirir.(B.:2006,83-84) İnziva,

³³⁸ D.K.S., A.g.e., s.669

yalnızca sufilerin yaptığı bir hadise değildir. Ancak eserde Banu Teyze'nin inzivası için "kırk günlük sufi perhizi" ibaresi kullanılır.(B.:2006,143)

Esasında Banu Teyze, nedamet getirip inzivaya çekilmiş, ancak tam anlamıyla dünyevi işleri de bırakmamıştır. İnzivası sırasında en sevdiği dizide neler olduğunu merak eder, ilk günler yanına evin kedisini de almıştır.(B.:2006,215)

Aşk'ta Şems, abdal olup pek çok yeri gezdiğini, mağaralarda çileye kapanmış münzevilerle tefekküre daldığından bahseder. Bunun yanı sıra Şems, hayatta tek başına inzivada kalarak, sadece kendi sesinin yankısını duyarak Hakk'ın keşfedilemeyeceğini, Allah âşıklarının kendini, ancak bir başkasının aynasında tam olarak görebileceğini söyler. (Aş.:2009,101) Bu sebeple Mevlânâ ile birlikte kırk gün kütüphaneye çekilip, tefekküre dalarlar, birbirlerinin aynasında kendilerini görüp, tamlığa ererler. Şems'in ölümünden sonra Mevlânâ, Şems'le karşılaşmalarının her yıl dönümünde aynı günler inzivaya çekildiğini söyler. Kırk gün boyunca çilede kalıp onun her bir kuralını yeniden tefekkür eder.(Aş.:2009,404)

3.139. İrfan: "Marifet, keşf, ilham, sezgi, manevi ve ruhi tecrübeyle elde edilen bilgi, tecrübî bilgidir."³³⁹İrfan, Allahu teâlânın sevdiği kullarına bir ihsandır, çalışarak ya da okuyarak elde edilmez. Buna marifet de denir. Tasavvufta fena mertebesiyle şereflenelerde bulunur.

Örneğin Aşk'ta Mevlânâ, âlimlerin sahip olduğu ilmin yanında irfana da vakıf olmuştur. Şems, irfan sahibi olanların Kur'an'dan ayrı bir lezzet aldığını, onlara din adamlarının rehberliğinin gerekmediğini söyler. (Aş.:2009,404) Çünkü irfan aşk ile elde edilir. Zaten irfan sahipleri zahiri ilme vakıf olmuş, onun da üstüne çıkarak manevi ve ilahi hakikatleri tatmıştır.

³³⁹ Uludağ, A.g.e., s.189

3.140. İsrâfil: Allah'ın emri ile kıyamet kopacağı zaman sura üflemele görevlendirilen İsrâfil, dört büyük melekten biridir. Eserlerde İsrâfil, sur ile birlikte anılır. “Boru veya boynuz” gibi üfürülen şey anlamına gelen sur, dinî terim olarak kıyametin kopuşunu belirtmek ve kıyamet koştuktan sonra bütün insanların dirilip mahşer yerinde toplanmalarını sağlamak üzere İsrâfil tarafından üflenecek boruya denir.³⁴⁰ Hz. Peygamber bir hadislerinde surun, kendisine üflenen bir boru veya boynuz olduğunu haber vermiştir. Ancak bu borunun mahiyeti bilinmez.

Şehrin Aynaları'nda Engizisyon tarafından Müslüman köyüne, Türk derviş kılığında bir casus gönderilir. Casus, onlara kıyamet gününden bahseder. İsrâfil'in borusu öttüğünde, yeryüzündeki hayatın sona ermeyeceğini; aksine yeniden tanzim edileceğini söyler.

Kur'an-ı Kerim'de İsrâfil'in suru iki defa üfleyeceği haber verilmiştir. İlkinde Allah'ın diledikleri hariç, yerde ve göklerde olan her şey dehşetinden sarsılacak, canlılar ölecek, her şey yıkılacak ve kıyamet kopacaktır. (Neml, 27/87; Hakka, 69/13–16)³⁴¹ İsrâfil'in suru ikinci defa üflemesiyle ise, insanlar dirilecek ve mahşer yerinde toplanmak üzere Rab'lerine doğru koşacaklardır.

Bit Palas'ta ise, yazar kadınların kuaförde iken dünyayla ilgili her şeyi unuttuklarından, orada bambaşka bir dünya yaratıp apayrı dostluklar kurduklarından bahsederken mizahi bir söylemle “*dünyanın bir dibi, kıyametin geleceği varsa bile, siz kadın kuaföründeyken çalmayacaktır İsrâfil surunu.*” (B.P.:2002,70) der.

3.141. Kâbe: Mekke'de Mescid-i Haram denilen Cami-i Şerif'in ortasında taştan yapılmış dört köşe bir binadır. Yeryüzünde Allah'a ibadet edilmek üzere inşa olunan ilk mabettir. İki Kâbe vardır Mekke'deki bina ve diğeri, Allah tarafından bina

³⁴⁰ D.K.S., A.g.e., s.328

³⁴¹ A.e., s.328

edilen insanın gönlüdür. Sufilere göre gönül kâbesi daha önemlidir. Zira gönül kâbesi vuslat makamı, ilahi aşkın tecelligahı, gönlün Hakk'a, kalbin sevgiliye yönelmesidir. Bu makamda âşığın sevgilisine ermesi için ihrama girmesi icap eder. Hacılar Kâbe'yi, Kâbe Hak âşıklarını tavaf ve ziyaret eder.³⁴²

Zahirdeki Kâbe ibadet, batındaki Kâbe temaşa içindir. Bu yıkıldığı zaman yapılması mümkün değildir. Nitekim Yunus Emre, "Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil" demiştir. Onun için gönül yıkmamak gerekir. Şunu belirtmekte yarar var ki mutasavvıflar, kalbe önem vererek Kâbe'ye gitmeyi, farz olan Hac görevini, şeriatın bir emrini ikinci plana atmış değillerdir. Eğer bu gerçek olsaydı, hiç bir sufînin, üzerine farz olan hac görevini yapmaması gerekirdi ki, tasavvuf tarihi ve velilerin biyografilerini dikkatle okuduğumuz zaman, istisnasız hemen hepsinin hac görevini yaptığını görürüz. Onların kalbe önem vermeleri, Kâbe'yi ikinci plana atar, gibi görünmeleri, gerçekte bu manada değildir.³⁴³

Aşk'ta Baba Samed, Aziz'e resmini çekmek için Kâbe'ye istemesini şan şöhret sahibi olmak için arzu ettiğini, ancak nasip olursa günün birinde aşk için gitmesini, aşk Kâbe'sinin de kendi içinde, gönlünde olduğunu söyler. (Aş.:2009,288)

Şeyh Yasin ise Şems'in Hz. Mevlânâ'ya Peygamber Efendimiz mi yoksa Bayezid-i Bistami'nin mi ileri olduğu sorusundan yola çıkarak Bayezid-i Bistami'yi eleştirir.

"Bistâmî değil miydi 'Ben kendimi överim, benim şanım ne yücedir!' diyen? Sonra da utanmadan şöyle dememiş miydi: 'Nefsimi döven demirci benim!' Adam işi 'Kâbe'yi tavafa gittim, bir baktım ki Kâbe beni tavaf etmekte' demeye kadar vardırımtı. Bu nasıl

³⁴² Uludağ, A.g.e., s.200

³⁴³ Cebecioğlu, A.g.e., s.413

lakırdı? Bu ne cüret? Küfür değilse nedir bunlar?” (Aş.:2009,313)

3.142. Kâinat: Var olan her şeyin cümlesi, tasavvufta ise Allah’ın mazharı, tecelligahıdır. Tasavvufî anlayışa göre Allah, kâinatı kendi suretinde yaratmıştır.

Siyah Süt’te Can Derviş Hanım, yazara bu koskoca kâinatı açık bir kitap gibi kabul edip, her varlıktan ayrı ayrı alametler toplamasını nasihat eder. Bakara Suresi 164.ayette bunun açıkça buyrulduğunu belirtir. (S.S.:2008,121) Ayette, kâinattaki her şeyde Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller olduğu müjdelenmiştir. Kul, bunları okumasını bilmelidir.

Aşk’ta Şems, kâinattaki her varlığın esasında bir ve birbirine bağlı olduğunu, her şeyin Allah’ın bir tecellisi olarak yaratıldığını söyler. (Aş.:2009,176) Bitkiler, hayvanlar, insanlar birbirinden farklı ve ayrı değildir, hepsi tektir, kâinat yekvücuttur ve O’na aittir.

3.143. Kalenderi: Kalenderilik tarikatına bağlı kişilerdir. Kalender, “iki âlemden ilgisini kesen dünyayı ve ahireti umursamayan,”³⁴⁴ Allah’a yönelen kişilere denir. Kalenderi örfe, ananeye, adetlere ve toplumun kurallarına karşı ilgisizdir, hiçbir şeye aldırılmaz. Hatta gelenek ve göreneklere aykırı davranmaktan zevk alırlar. Bunların özelliği, laubali meşrep, lakayt, mücerret ve fakir olmalarıdır.³⁴⁵ Kaynaklara göre, Kalenderiler başı açık gezmektedirler. Sikkelerinin yukarı kısmında on iki, aşağı kısmında ise kırk dilimin bulunduğu kaydedilir. Kalenderiler; çar-dara denilen bir uygulama yaparak zahirî süsten vazgeçme amacıyla saç, sakal, bıyık ve kaşları tıraş ederler. Kafadaki tüm kılların kazınmasına özen gösteren bu tip dervişlerin, cevalika (cavlaklar) diye anıldığı da bilinmektedir. Kalenderiliğin ana karakterini teşkil eden fakr u teceddüttür. Kalenderlik âlem, halkın hayrında şerrinde olmamak, cennet ve

³⁴⁴ Uludağ, A.g.e., s.205

³⁴⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.424

cehennem korkusu taşımamak, halk arasına karışmamak, mücerret olmak ve âlemi dolaşmaktır. Onlara göre insanın gerçek dostu fakrdır. Hatibi Farsi Kalenderliğin esası olan prensiplerin kanaat, nedamet, diyanet ve riyazat olduğunu söyler.³⁴⁶

Kalenderiler, def, kudüm ve âlemleriyle gruplar halinde çeşitli yerleri gezerler, tasavvuf anlayışlarını yayarlardı. Tembelligi meslek edinmiş, bekâr bir hayat tarzına yönelerek dilencilikle iştigal etmişlerdi. Edepleri, âdetleri, meclis ve muamele gibi hususları terk etmiş kişilerdir. İbadetlerin yalnızca farzlarını yerine getirirler.

Pinhan'da Pinhan'ın vücudundaki tüm kılları koparması bir Kalenderi geleneğidir. Nitekim Pinhan, İstanbul'a varınca Üsküdar'da Hırpani Baba adındaki Kalenderi tekkesinde kalır. Buradaki kırk bir derviş, fakr u tecerrüd esası gereği, her gün birisi eline keşkül alarak dilenir. Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderilerin bazı aksesuarlar taşıdığını belirtir.³⁴⁷ Bunların başında ucu kıvrık, çomak denilen bir asa gelir. Pinhan, tekmeden ayrılınca yol boyunca elinde asa ile dolaştığı eserde bahsedilmiştir. (P.:2010,10) Boyunlarında boynuz ya da nefir asılıdır. Gruplar halinde yolculuk eden kalenderiler, bunu ulaşmak istedikleri yere yaklaştıkları zaman gelmekte olduklarını haber vermek maksadıyla kullanırlardı. Pinhan'ın İstanbul'a vardığı zaman omzundaki boynuzu üflediği belirtilir:

“Sol omzunda asılı duran koca boynuzu çatlamış dudaklarına yapıştırıp, var gücüyle üfleyerek, yaklaşmakta olduğunu ‘oraya’ ve ‘oralılara’ haber verdi.” (P.:2010,10)

Keşkül de Kalenderilerin vazgeçilmez aksesuarlarından biridir. Hırpani Baba tekkesinin dervişleri gibi Pinhan'da bir keşkül edinir ve bu tekmeden ayrıldıktan sonra da keşkülünü bırakmaz. Onlar gibi yalın ayak, başı açık, belinde zillerle dolaşmaya başlar.(P.:2010,139)

³⁴⁶ Hatib-i Farsi, Menakıb-ı Cemal al- Din-i Sav Ter. Cemal Yazıcı,

³⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak,

Aşk'ta Şems, Kalenderi bir derviş olarak tanıtılır. Kılık kıyafet olarak, Kalenderi erkânına uyar. Bağdat'a Baba Zaman'ın zaviyesine vardığında, boynunda birkaç muska, elinde dünya malından uzak durmak için tahta bir çanak taşımakta olduğu görülür. (Aş.:2009,72) Konya'ya gidip Mevlânâ'yı bulmak üzere yola çıkmadan önce usturayla saçlarını, kaşlarını, sakalını tıraş eder. Şems, kıllarından arınıncı ne yaşı, ne cinsiyeti, ne de adının kaldığını; böylelikle ne geçmişe ne geleceğe yalnızca şu ana mühürlü olduğunu söyler.(Aş.:2009,117)

3.144. Kalubela: Bu ifade, Kur'an-ı Kerim'deki A'raf Suresi'nin 172. ayetlerinde yer alır ve “evet, dediler” manasına gelir “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye, Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk dediler.”³⁴⁸ Allah, insanlardan çok evvel onların ruhlarını yaratmış ve elest bezminde sormuş, böylece Allah ile kulları arasında bir sözleşme yapılmış, kullar Allah'a ahit ve söz vermişlerdir. Ne zamandan beri Müslümanların sorusunun cevabı kalu beladan beridir.

Pinhan'da, *Pinhan*'ın rüyasını yorumlayan dere, bu rüyanın neticesinde eşini, dostunu bulacağını zira kalubeladan beri anlatılan destanlarda canansız can, cansız canan olmamıştır. Âşığın da maşukun da gıdası aşktı, diyerek Allah âşıklığının Kalu belada başladığına telmihte bulunur.(P.:2010,33) Kalubela tabiri *Pinhan*'da insanlığın başlangıcı olarak yer alır. (P.:2010,46,231)

3.145. Kardinal: Papayı seçen ve başpapazlığını yapan danışmanlardan her birine denir.³⁴⁹ *Şehrin Aynaları*'nda auto töreninde kardinal de yer alır. Tören meydanına en son gelen Kardinal Antonio Zapata'dır. Kralın yanına giderek ona

³⁴⁸ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e., s.172

³⁴⁹ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.1085

Hıristiyanlığın düşmanlarıyla mücadele etmeye devam edeceğine dair yemin ettirir ve tören başlar.(Ş.A.:1999,179)

3.146. Katre: Sözlük anlamı damladır. Tasavvufta İlahi tecelliler, kalp, insan-ı kâmil, nokta³⁵⁰ demek olan katre, insan yerine kullanılır. *Pinhan*'da insanın kâinat karşısında küçüklüğünü anlatmak için katre, habbe denmiştir. Ancak şu da belirtilir ki, katre de damla da özdür. (P.:2010,25, 61, 62)

Aşk'ta Şems, insanı, Allah'ın devr-i tekvininde bir habbe, küçük bir tane olarak düşünür.(Aş.:2009,144) Ayrıca sema da kâinatın özünü taşıyan bir katre gibi ele alınmıştır. Her su damlasının içinde okyanusları taşıdığı gibi semanın da içinde kâinatın sınırlarını taşıdığını söyler.(Aş.:2009,337) Kâinatın yaratılış sırrı aşktır. Sema da Allah aşkıyla, O'nu anarak, O'na vasıl olmak için yapılır.

3.147. Kefaret: Kusur veya günahı örten şey anlamına gelmektedir. Allah, kullarının işledikleri hata ve günahları çeşitli vesilelerle affetmektedir. İstiğfar ve kefarete bunlardandır. Bu nispetle Kur'an'da, iyiliklerin kötülükleri sildiği haber verilmektedir. Oruç ve yeminin bozulmasında, ziharda, hac cinayetlerinde ve hata ile öldürmelerde, günahı affettirmek için meşru kılınan ibadet mahiyetindeki davranışlardır.³⁵¹ Kefaretler, bir bakımdan ibadet, bir bakımdan ceza durumundadır.

Pinhan'da ismi daha önce Akrep Arif iken, Nakş-ı Nigar adlı bir bayanın mahalleye hamam yaptırması, başlılarda bulunması neticesinde, mahalle halkı gönül borcu ile mahallenin adını Nakş-ı Nigar olarak değiştirmişlerdir. Bu isim değişikliğinden sonra mahallede türlü belalar, olumsuzluklar baş gösterir. Mahallenin yedi yaşlı kadını, bunlara Akrep Arif'in sebep olduğunu kendisine yapılan haksızlıktan

³⁵⁰ Uludağ, A.g.e., s.208

³⁵¹ D.K.S., A.g.e., s.369-370

ötürü kefareti istediğini düşünürler. Emanete hıyanetin cezasını ödemeye razı olup Pinhan'dan yardım isterler.

Aşk'ta ise Şeyh Yasin, Moğolların Osmanlı topraklarına saldırıp yakıp yıkmalarını günahlarının kefareti olarak görür. Buna sebep olanlar da lafta Müslüman olup İslâm'ın kurallarına uymayanlar, şeyhin tabiriyle Allah'ın ipini bırakanlardır. (Aş.:2009,192) Allah, yoldan çıkan Müslümanlara gazabını göstermek için Moğolları göndermiştir. Günahkârlar bundan ders alıp nedamet getirene kadar bu felaketler sürecektir. Şeyh Yasin, Şems'i de fikirlerinden ve sözlerinden ötürü günahkâr olarak görür ve kendisini tahlil etmesini, günün birinde inşallah günahlarının kefaretiyle ödeyebileceğini söyler.(Aş.:2009,318)

3.148. Kelam/ İlm-i Kelam: İslam dininin iman ve itikat bilgilerini, inanç esaslarını delilleri ile anlatan ilimdir.³⁵² Kelam, İslâmî bilim dallarından biridir, ihtiyaçtan doğmuştur. Hz. Peygamber zamanında İslâm'ın iman esaslarından bahseden bir ilim yoktu. Çünkü bu dönemde vahiy devam etmekteydi ve hiç bir konuda çözümsüz kalmış bir mesele ile karşılaşılmıyordu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanların gün geçtikçe peygamberlik nurundan uzaklaşmaları gibi sebeplerle İslâm dünyasında bazı inanç problemleri ile karşılaşmıştır.³⁵³

Baba ve Piç'te Banu Teyze, cinlerinden geçmişe dair bilgi almak ister. Ancak Şekerşerbet Hanım, insanların geçmişini öğrenmenin hayırlı olup olmadığı konusunda tereddüt taşıdığını sahibine söyler. Bu durum, insanın kolay tatmin olmayacağı, ilm-i kelamın getirdiği mesuliyeti anlamayacağı şeklinde yorumlanmıştır.(B.:2006,267) Kelam ilmi *Aşk'ta* Mevlânâ'nın vakıf olduğu ilimler arasında yer alır. Bunun dışında ayrıntılı bilgi eserlerde yer almaz.

³⁵² Dönmez, A.g.e., C.3 s.28

³⁵³ A.e., s.28-29

3.149. Kemal: Bir şeyin bütün cüzlerinin, yerli yerinde ve tam olması manasına gelir.³⁵⁴ Olgunluk, mükemmellik, eksiksiz olma, fazilet mertebesidir. Kemal mertebesinde olan nefsanî vasıf ve sıfatlardan münezzehtir. İnsanlar ilahi kemalden pay aldıkları oranda kâmindirler. Bunda en çok pay alan şahsa insan-ı kâmil denir. Kemal mertebesindekiler evliyanın üst tabakasındadır. Şeriat, hakikat, tarikatı kendilerinde toplamışlardır.

Aşk'ta Mevlânâ nefsin yedi mertebesinde bahsederken son üçünün kemal mertebeleri olduğunu söyler.(Bkz. Nefs) Buraya ulaşabilen insan gerçekten çok azdır. Allah onları hangi hale sokarsa soksun, mesut, munis ve müteşekkirdir. (Aş.:2009,212)

3.150. Kendini Bilmek: Kendini bilen Rabb'ini bilir, ilkesi tasavvufun ana kurallarından biridir. Kendini acizle, noksanla, yoksullukla, ihtiyaçla, yoklukla, bilgisizlikle, bütün noksan sıfatlarla bilen kişi, Rabbini, kudretle, olgunlukla, varlıkla, istigayla, hayatla, bilgiyle, bütün ebedî ve mutlak kemal sıfatlarıyla bilir ve bu bilgi, kişiye benlik vermez, yokluk verir; gerçek varlıkta yok olansa, gerçek varlığa bürünür.³⁵⁵ Diğer bir yorum da Allah kulu yarattığı zaman, ona kendi ruhundan üfürmüştür. Bu ilâhî ruh, bütün insanlarda vardır. Eğer insan, kendinde bulunan bu yönü keşfeder, tanıyabilirse o derecede, kendisini yaratan Rabbini tanır ve bilir.³⁵⁶ Her insanda, kendini Allah'a ulaştırarak Ancak bunu bilmek, keşfetmek gerek. Kendini bilen kişinin çiğ iş yapmayacağını, her şeyinin yerli yerince olacağını bildirmek üzere kullanırlar.

Aşk romanında Şems'in ifadesiyle insan yaratılanların en şerefliisidir. Hem yücelerden yüce hem de bayağılardan bayağıdır. İnsan için önemli olan kendini tanımak, bilmek, her bir zerresini tahlil etmektir. (Aş.:2009,318) İnsan kendini bilip nefsini körelttiği ölçüde Rabb'ine yakınlaşır.

³⁵⁴ Cebecioğlu, A.g.e., s.442

³⁵⁵ Gölpinarlı, A.g.e., s

³⁵⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.444

3.151. Kerahet Vakti: Namaz kılmanın mekruh yani haram olduğu vakitlerdir.³⁵⁷ Bu vakitler, güneş doğarken, batarken, gündüz ortasında ikendir.

Aşk'ta Mevlânâ'nın tefekküre daldığı bir zaman, kerahet vaktinden söz edilirken meleklerin insanlara karıştığı saat denir. (Aş.:2009,291)

3.152. Keramet: Peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir müminde harikulâde (olağan üstü) bir halin meydana gelmesi demektir. Şayet bu hâl kendisinde meydana gelen kimse amelleri sâlih olan biri değilse, o harikulâde hale istidrâc adı verilir.³⁵⁸ Keramet, Allah'ın veli kuluna bir ikramıdır. İki çeşit keramet vardır:

Büyük keramet (keramet-i kübrâ); kişinin istikamet üzere bulunması, hal ve hareketlerinin Kur'an ve Sünnet'e uygun düşmesi. İlimde, irfanda, ahlakta, ibadette, taatte, amelde, edepte, insanlıkta ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, faziletler olan manevi ve hakiki keramet. Küçük keramet (keramet-i suğrâ); su üzerinde yürüme, ateşte yanmama, uzun mesafeyi kısa zamanda alma don giyme gibi hasletlerdir. Sufiler bu tür keramete fazla önem vermez, bunun mekr-i ilahi olmasından korkarlar. Keramet Hakk'ın dilemesi ile meydana gelir, istenildiğinde ortaya çıkarılmaz, gösterilemez.³⁵⁹ Bir müminin veli olması için bu tür kerameti olması şart değildir. Keramet çok olması o velinin en ulu evliyadan olduğunu da göstermez. Veli kemale erdikçe kerameti azalır.

Pinhan'da Dürri Baba'nın kuş donuna girmesi onun bir kerametidir. Kuş haline bürünüp tekke kapısına gelenlerin içeri girmesine vesile olur. Nitekim *Pinhan*'ın da Dertli Hagopik'in de tekkeye intisabı bu kuşu görüp içeri girmeleri neticesinde olmuştur.

³⁵⁷ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.1139

³⁵⁸ D.K.S., A.g.e., s.372

³⁵⁹ Uludağ, A.g.e., s.211

Toplumda evliyaların keramet sahibi oldukları görüşü yaygındır, ancak yukarıda belirttiğimiz üzere her veli keramet göstermez. Pinhan henüz tam manasıyla bir derviş olup olmadığı bile belli değilken, gezgin abdal olup elinde keşkülü ile İstanbul sokaklarında dolaşırken ondan keramet bekleyen insanlarla karşılaşır. Bir kadın hasta kızını iyileştirmesi için yakarır. Ancak Pinhan, keramet sahibi değildir, zaten birilerinin ondan keramet bekleyip, onu olduğundan daha büyük sanmasından korkar.(P.:2010,139–140)

Aşk'ta ise Şems'in rüya tabir etme, fal bakma, duvarların ve kapıların ötesini görme gibi kerametleri vardır. Baba Zaman'ın zaviyesinde Çömez'in Mevlânâ'nın evinde Alâeddin'in kapının ardında olduğunu fark etmiş, onlara hitaben konuşmuştur. Çöl Gülü, dilediğinde kendini görünmez yapabildiğini de söyler.(Aş.:2009,267)

Mevlânâ da tıpkı Pinhan gibi, insanların kendisinden keramet beklemesi, onlar için dua etmesini istemesinden endişe duyar. “*Görmüyorlar mı ki ne peygamberim keramet göstereyim, ne lokmanım şifa dağıtayım?*” (Aş.:2009,198) der. Burada esasında keramet mucize yerine kullanılmıştır. Zira peygamberlerin gösterdiği olağanüstü hal ve durumlara “mucize” denmektedir. Kerametle mucize arasında şu fark vardır:

“Peygamberler, Allah'ın kendi ellerinde yarattığı mucizeyi göstermekle mükelleftir. Bunu gizledikleri takdirde Allah'a isyan etmiş olur. Zira mucize, peygamberliğin bir delilidir. Velinin ise kerametini gizlemesi makbuldür. Keramet ile kimseye veliliğini ispata kalkışmaz.”³⁶⁰

3.153. Keşf: Açma, gizli bir şeyi bulma, üzerindeki kapalılığı kaldırma ve ortaya çıkarma anlamındır. Sufilere göre maddî ve duyulur âlemden gelen tesir, kir ve pas kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde oluşturur. Riyazet ve tasfiye ile bu perde kalınca gayb ayan beyan görülür. Bu perdenin açılmasına, yani kalp gözünün

³⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam Tasavvufu**, s.549–550

açılmasına keşf denir. Keşf, perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve hakiki şeylere, bunları yaşayarak ve temaşa ederek vakıf olmaktır.³⁶¹ Keşfi bilgi, doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgidir. Bu bilgi ya ilahi kitabı işitmek ve dinlemek veya gayb âlemini görmek suretiyle elde edilir. Kitap ve sünnetle çelişmeyen keşf, hakıdır. Gerçek mürit, keşf peşinde değil Kur'an ve Sünnet peşinde koşar. Sûfilere göre, Kitap ve Sünnete uymayan keşifle amel edilmez.³⁶²

Aşk'ta Şems, çocukluğundan beri sık sık öte âleme keşfe çıkar, bu keşiflerde kâinatın kimi sırlarının önüne serildiğinden söz eder. Ancak her fırsatta rüya ile keşfin farklı olduğunu da söyler. Şems, keşiflerini ilk fark ettiğinde rüya ile keşfi ayırabilmek için Allah'tan kendisinden rüya melekesini almasını ister, Allah da dileğini kabul eder.(Aş.:2009,85) Şems, bu keşiflerinde geleceğe dair bilgiler de alır. Mevlânâ'yla buluşmadan evvel onu ve kendi ölümünden sonra Mevlânâ'nın haykırışlarını duyar. Başka bir keşif de Mevlânâ'nın yıllar sonraki halini görür.

3.154. Keşiş: Hıristiyanlıkta manastırlarda bir tarikata bağlı olarak hiç evlenmeden ibadetle meşgul olan, dini emirleri sıkı bir şekilde yaşamaya kendini adayan ve dünyadan uzaklaşarak kendini dine veren zahitlere verilen bir isimdir. Keşiş, kendini serapa dine ve çileciliğe adayan kişidir. Toplumdan soyutlanmıştır. Zahidane çile hayatını tercih etmiştir. İffet, bekâret keşişlikte çok önem arz eder.³⁶³

Aşk'ta Şems, Mevlânâ'nın evinden ayrılp Şam'a gider. Sultan Veled, onu bulduğunda Fransis adlı bir keşişle satranç oynamaktadır. Keşişi şöyle tanımlar:

“İç ahengi kolay bozulmayan, teslimiyetle gelen huzurun ne demek olduğunu bilen, tüm canlıları aynı nazarla gören bir adamdı. Bana göre o, kendine Müslüman deyip de İslam'ın

³⁶¹ Uludağ, A.g.e., s.213

³⁶² Cebecioğlu, A.g.e., s.447

³⁶³ Aydın, A.g.e., s

ne anlama geldiğini bilmeyen ve düşünme gereği dahi duymayan onlarcasından daha Müslüman'dı.” (Aş.:2009,357)

3.155. Keşköl: Hindistan cevizi kabuğu veya abanoz gibi sert ağaçtan yapıldığı bilinir ve dilenmede kullanılır. Bu yüzden dilenci çanağı da denir. Bu tas, iki ucundan bir zincirle bağlanırdı. Yolculuğa çıkan bazı tarikatlara mensup dervişler, bu tası yanlarında taşırlar, yiyecek ihtiyacını başkalarından isteyerek giderirlerdi. İstenen kişi keşkölün içine ekme, buğday, pirinç gibi yiyecekler atardı.³⁶⁴ Anadolu'da abdallar, Kalenderiler, Bektaşiler tarafından kullanılmıştır. Bu çanakla sadaka toplanır ya da bazı tarikatlarda nefis terbiyesi için izin verilmiştir.

Pinhan'da Pinhan ve Hırpani Baba tekkesinin kırk bir dervişi, *Aşk*'ta Şems keşköl taşımaktadır.

3.156. Kible: Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri taraftır. Müslümanların kiblesi, Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Kur'an-ı Kerim'de “Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke'-deki (Kâbe) dir.” buyrulmaktadır (Âl-i İmrân, 3/96).

Araf'ta, Abed'in annesi Zehra Amerika'ya gider gitmez namaz kılmak için kiblenin nerede olduğunu sorar.(A.:2004,181)

Aşk'ta Şems, Konya'dan ayrıldıktan sonra aklının, kalbinin orada kaldığını, Mevlânâ neredeyse kiblesinin o tarafta olduğunu söyler.(Aş.:2009,358) Tasavvufta kible, mürşit, sevgili, Hakk gibi anlamlara gelir.

³⁶⁴ Cebecioğlu, A.g.e., s.447

3.157. Kırk: Tasavvufi gelenekte kırk önemli bir sayıdır. Tasavvufta kırk makam vardır. Bu makamlar ayı bir başlık olarak anlatılmıştır.(Bkz. Makam) Kırkın önemi, Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda, Allah ile olan kırk günlük münacatıyla temelini bulur. Buradan hareketle dervişler kırk gün halvete çekilip çile çıkarırlar. Olgunluk yaşı olarak kırk görülür. Hz. Peygamber Efendimize bile, peygamberlik kırk yaşında gelmiştir. "Hiyerarşik veliler zümresinde, kırklar da, dünyanın hükümranlılığına iştirak ederler."³⁶⁵

Aşk'ta Aziz, kırk yaşına basan Ella'ya kırk sayısının öneminden bahseder. Ona göre kırk tılsımlı bir sayıdır. Nuh Tufanı kırk gün sürmüştür. Tasavvufta, kırk bir merteye aşmak için sarf edilen zamanı, manevi uyanışı temsil etmektedir. Bilincin dört temek safhası vardır, her birinde on derece mevcuttur, bu da toplamda kırk eder. Hz. İsa kırk gün kırk gece çölde çile çekmiştir. Hz. Muhammed'e peygamberlik müjdesi kırk yaşında gelmiştir. Bunlara bir de Şems'in kırk altın kuralını ekler ki, bu kurallar yazar tarafından oluşturulmuş, Şems'e atfedilmiştir.(Aş.:2009,151)

3.158. Kıyamet: "İradi ölümden sonra kutsi âlemde kalbin ebedi olarak diri kalması tarzında yeni bir yaşam tarzına kavuşmak."³⁶⁶ Allah'ın emri ile İsrail'in sur denilen boruya birinci defa üfmesi ile bütün canlıların ölüp, her şeyin yok olması, kâinattaki düzenin bozulması, kıyametin kopması demektir. Her canlının ölüp, âlemin nizamının bozulmasından bir müddet sonra, yine Allahu teâlânın emri ile İsrail'in ikinci defa sura üförecek, bütün ölümler yeniden dirilip, hayat bulacak ve yeni bir hayat başlayacaktır. Sonra herkes buldukları yerden, kabirlerinden kalkıp, mahşer (Arasat meydanı) denilen yerde toplanıp, dünyadaki amelleri hesaba çekilecek ve amellerine göre cennete veya cehenneme gidecektir. İşte kıyamet, ahiret hayatının başladığı ana kadar devam edecek olan zaman dilimidir. Kur'an'da kıyametin kesin olduğu ve yakın bulunduğu, şiddet ve dehşeti hakkında bilgi verilmektedir.

³⁶⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.450

³⁶⁶ Uludağ, A.g.e., s.217

Pinhan'da Akrep Arif mahallesinde akkarınca Erda'nın görülmesi mahallenin yedi kocakarısı tarafından kıyamet alameti olarak yorumlanır.(P.:2010,107) Kur'an'da ve hadislerde belirtilen kıyamet alametlerinin arasında böyle bir karıncanın görülmesi yer almaz.

Şehrin Aynaları'nda kendini Mesih zanneden Miguel Pereira için “*sanki kıyametin kopup kopmaması Miguel'in iki dudağı arasından çıkacak tek bir kelimeye bağlıydı. O tek kelime gökyüzünün düşmesine mani olacak, kaymaya çalışan yıldızları yerlerinde tutacak, çekilen ve çekilecek acıları ortadan kaldıracaktı.*” (P.:2010,102) ifadesi kullanılır. Hz. İsa'nın Mesih olarak dirilmesi kıyamet alametleri arasında yer alır, ancak Miguel Mesih falan değildir, ailesinin ve kendisinin yaşadığı sıkıntılardan, engizisyon tarafından yargılanmasından dolayı Allah'ın onu sınadığını aynı zamanda seçtiğini düşünür. Burada söz edilen kıyamet tasviri Kur'an'da İnfitar Suresi 1–5.ayetlerinde yer alır:

“Gök yarıldığı zaman, yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman, denizler fışkırtıldığı zaman, kabirler alt-üst edildiği zaman herkes önündeki ve arkasındaki şeyleri bilecektir”³⁶⁷

Baba ve Piç'te de kıyamet alametlerinden biri olan Dabbetü'l-arz söz konusu edilmiştir. Asya, kendisini çirkin bulduğu için “*kıyamet günü arzı endam edecek olan*” Dabbetü'l-arz'a benzetir.(B.:2006,78)

3.159. Kiramen kâtibin: İnsanların iki omzunda bulunup, onların hayır, şer, iyi ve kötü, sevap ve günahlarını amel defterine yazan iki melektir. Hafaza melekleridir diyen âlimler de olmuştur.

³⁶⁷ Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, A.g.e., s.586

Bit Palas'ta Meryem, her sabah oğluna yumurta yedirir ve bu yumurta kabuklarına çocuğun yaptıklarını yazıp Kiramen kâtibin meleklerinin okuması için bahçeye atar. Meleklerin ismi zikredilmez, ancak “*bu boş yumurtalar, yeryüzünde işlenen tüm günahlarla sevapları semavi deftere kaydeden iki kâtip meleğin yanına götürsünler diye, kuşlara atılıyordu birer birer.*” (B.P.:2002,194) sözünde geçen kâtip melekler ile Kiramen kâtibin kastedilmiştir.

3.160. Kitap: Allah'ın vahiy yoluyla, Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e yirmi üç senede Arapça olarak indirdiği, bize kadar ilk nazil olduğu şekilde gelen ve mushafalarda yazılı olup, okunması ile ibadet edilen, hiçbir kimsenin bir benzerini getiremediği ve getiremeyeceği son ilâhî kitaptır.³⁶⁸ Kur'an, insanın dünya ve âhîret saadetini sağlamasını amaç edinmiştir. Kur'an, insanlığın rehberi ve mutluluk kaynağıdır. Kur'an'ın amacı; hangi milletten olursa olsun bütün insanları aydınlatmak, yeryüzünde cehalet, sefahat, küfür ve sapık inançlara kapılarak karanlıklar içinde kalan, nereden gelip nereye gittiğini bilemeyen bütün insanları sapıklık ve dalaletten, sefahat ve rezaletten kurtarıp iman nuru ile doğru yola sevk etmektir.

Siyah Süt'te ve *Aşk*'ta kâinat, insanlar açık bir kitap olarak görülür. *Siyah Süt*'te Can Derviş Hanım, bu koskoca kâinatı açık bir kitap gibi kabul edip her gününü ayrı ayrı okuyup tefekkür etmek gerektiğini söyler.(S.S.:2008,121)

Aşk'ta Şems Allah'a dua ederken şu sözleri söyler: “*Karşılaştığım her insanı senin yeryüzünde halifen olmaya layık açık bir kitap, konuşan Kur'an belledim.*” (Aş.:2009,64) İnsan Allah'ın kendi suretinde yaratıldığı için Allah'ın kitabında yazılanları söyler, yapar. Her insan özünde açık, okunmayı bekleyen bir kitaptır. Her birimiz nefes alan, yürüyen Kur'an'dır, ancak esas olan kişinin özünü bilmesi, içindeki Allah'ı bulma arzusunu keşfetmesidir.(Aş.:2009,148)

³⁶⁸ A.e., s.386

3.161. Kul: İbadet eden, itaat eden, hizmet eden, insan, melek ve cin gibi canlı mahlûktur. Eserlerde kul ile insan kastedilmiştir ve kulun Allah'a karşı bazı görevlerinden bahsedilir.

Baba ve Piç'te Zeliha Kazancı, Allah'ın yardımına koşması gereken nice kullarının olduğunu, bu yüzden bazılarını görmezden geldiğini, bu kullardan birisinin de kendisi olduğunu söyler.(B.:2006,27) Allah'ın kulları arasında insan, eşref-i mahlûkattır. Kendi zatının tecellisidir. Zeliha Teyze, Allah'ı insanlaştırmanın yakışık almayacağını, Allah'ı kişileştirmenin affedilmez günah olduğunu bilincindedir. Ancak Allah'ın insanlara ait sıfatlarla anılmasına anlam veremez. Yaradanın kullarına benzeyebileceğini, ancak kulların kati surette O'na benzeyemeyeceğini söyler. Allah'ı anarken insana has sıfatlar kullanılır, ancak O'nun bilgisi, görgüsü, kudreti hiçbir kulda bulunamaz. Allah'ın sıfatları zati ve sübuti olmak üzere ikiye ayrılır. Zati sıfatları, Allahu teâlânın zatına mahsus olan sıfatlardır. Bu sıfatlar, mahlûkların hiçbirinde yoktur. Bunların mahlûklara, hiçbir şekilde bağlantıları da yoktur. Sübuti sıfatları ise, mahlûklarla bağlantılı olan sıfatlardır. Bunlardan, yaratmak sıfatı hariç, diğerlerinden kullarına da sınırlı olarak ihsan etmiştir.

Aşk'ta Şems, kulun iradesinin sınırlı olduğundan bahseder. Affetmek, kulların imanını sınamak insanların yapacağı iş değildir.(Aş.:2009,120)

3.162. Kul Hakkı: Bir kimsenin başkası üzerindeki hakkı, alacağına kul hakkı denir. Kul hakları, genelde Allah'ın yarattıklarına şefkat ve ahde vefa ilkelerine, özellikle Müslümanlar bakımından kardeşlik ilkesine dayanır. Bu ilkelerin gerektirdiği hak ve sorumluluklar, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle belirtildiği gibi, hadislerde de geniş ölçüde işlenmiştir.³⁶⁹

³⁶⁹ Dönmez, A.g.e., s.

Aşk'ta Şems, Baba Zaman'ın zaviyesinde kadı ile dini konular üzerinde tartışırken kadının sufileri yargılamasına kızar. Kur'an'da Allah'ın "bana kul hakkıyla gelmeyin" dediğini söyler.

3.163. Kuşak/Elifi Nemed: Fütüvvet ehli bir törenle, örgütlerine aldıkları üyelerine şet kuşatırlar. Mevleviler elifi nemed kuşanır.³⁷⁰ Bu kuşak tennurenin üstüne kuşanılır ve yünden dört parmak enindedir. Tarikata girilirken, şeyh tarafından üç veya yedi dolama ile sarılır. Ayın sırasında bu kemeri takmak mecburîdir. Bu kemer, sağdan sola doğru sarılır.³⁷¹ Tennurenin üst ve dar kısmını bele bağlar, aşağı ve geniş kısmının sema esnasında açılmasını sağlar; şekli dolayısıyla Elifi Nemed adıyla anılır.

Aşk'ta semaya çıkarken tennurenin üstüne elifi kuşak kuşanıldığı belirtilmiştir.(Aş.:2009,337)

3.164. Kutb: Sözlükte değirmen taşının miline denir, değirmen taşı bu eksenin etrafında döner. Tasavvufta ise en büyük veli, her zaman âlemde Allahın nazar kıldığı yer olan tek kişidir. Kutup âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde ve onun sayesinde hareket eder, yani her şeyi o idare eder. İşlerin görülmesine veya insanların doğru yolu bulmasına vasıta olur.

Aşk'ta kutb, Mevlânâ nefsin mertebelerini anlatırken söz konusu edilmiştir. Nefsin altıncı mertebesi olan Nefs-i Mazriye, hakiki kutbun makamıdır. Kutb, bir deniz başkalarını aydınlatır. Bazen şifa dağıtabilir. Davranışlarında aşırıktan kaçınır, düşmanları uzlaştırır, ayrı düşenleri buluşturur, ortamları yumuşatır.(Aş.:2009,212)

³⁷⁰ Uludağ, A.g.e., s.222

³⁷¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.247

3.165. Küfr/ Kâfir: Örtmek, kapamak, Hakk'ı inkâr etmek. Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlamak, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkâr etmek demektir.³⁷²

Küfür, en büyük günahtır. Bir insanın iman edilmesi gereken hususların hepsini inkâr ettiğinde küfür eylemini işlemiş olacağı gibi, birini hatta bir ayette yer alan bir hükmü, bir helâli ya da haramı, bir emri veya bir yasağı inkâr etse, yalanlasa, hatta beğenmese, küçümsese veya alay konusu etse yine küfre düşmüş olur. Kâfir ise, İslâmiyet'te inanılması lâzım olan şeylerin hepsine veya birine inanmayan, dinin emirlerini beğenmeyen, hafife alan, alay eden kişidir. Tarih boyunca din âlimleri ile tarikat ehli görüş birliğine varamamışlar, âlimlerin nezdinde dervişlerin sözleri ve düşünceleri küfr olarak kabul edilmiştir. *Pinhan*'da Dürri Baba tekkesindeki dervişlerin küfr ve ilhad içinde olmakla suçlanır ve Denizli kadısına yazılan mektupta (mektubun kim tarafından yazıldığı belirtilmemiştir.) tekke faaliyetlerinin durdurulması emri verilir. (P.:2010,224)

Aşk'ta da aynı durumla sık sık karşılaşırız. Şems, Mevlânâ'yı değiştirdiği için Konya halkı tarafından dinle imanla alakası olmayan bir kâfir olmakla suçlanır. Hatta Mevlânâ için, Şems'e kıymet verip onu dinlemesi sebebiyle onun da küfre düşmeye hazır olduğu söylenir. (Aş.:2009,312) Sema bile küfr olarak algılanır. (Aş.:2009,337) Baba Zaman'ın zaviyesinde karşımıza çıkan kadı efendi dervişlerden bazılarının kendilerine Müslüman dediği halde tefsirlerinin kâfirlere daha tehlikeli olduğunu söyler. (Aş.:2009,71) Şeyh Yasin de Şems'in zikrinin ve fikrinin küfr olduğunu söyler. Dervişlerin, şeriati sadece bir menzil olarak görmesi ve asıl ulaşılması gerekenin hakikat olduğunu söylemesini tasvip etmez. Allah'ı zikirle, semayla anmayı dini vecibelerden daha önemli bulduklarını söyler.

³⁷² D.K.S., A.g.e., s.390

3.166. Kün: “Ol” manasındadır. Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde Allah’ın yaratmayı dilediği şeylere “Ol” demesinin yeterli olduğu ve o anda olduğu hususunda ayetler vardır.(Bakara/11, Nahl/49, Al-i İmran/47,59...) Kün, kâinatın ve her şeyin yaratılış emridir.

Bit Palas’ta Ben, sevgilisi Mavi Metres’in “ ‘ol!’ demekle kâinatı olduran Tanrı’sının ‘öl!’ demekle düşmanlarını öldürdüğünü zanneden” (B.P.:2002,358) naif bir kul olarak tanımlar.

Baba ve Piç’te yazar, sözün kutsallığından bahsederken salt “kün” demekle koskoca bir kâinatın ve insanın olduğunu söyler.(B.:2006,361)

Aşk’ta Şems, bu âleme tek bir insan için geldiğini söyler ve mademki bu dünya “kün” deyince olmuştur yani var oluşumuzun özü bir kelimedir, ben de harflerden kelimeleri, kelimelerden hakikati çıkarak olan dil cambazı bir kişiye yardıma geldim der.(Aş.:2009,109) Nitekim Mevlânâ, şiir yazmaya Şems’in teşvikiyle başlamıştır.

3.167. Mahlûk / mahlûkat: Yaratılmış; yoktan var edilmiş, Allah’ın yarattıklarına mahlûk denir. Elif Şafak’ın eserlerinde mahlûk ibaresi Allah’ın yoktan var ettiği ve kendi suretinde yarattığından söz edilir. Cümle mahlûkatın özü insandır. Zira insan, yaratılmışların en güzeli, en şerefliisidir.(P.:2010,22)

3.168. Makam: Tasavvuf yolunda bulunan kimsenin bu yolda ilerlerken kazandığı manevî derecelerden her birine makam denir. Salikin çeşitli sıkıntılara katlanarak azimli bir şekilde geçtiği merhale bir makamdır. ”Kulun tekrar etmek suretiyle kazandığı ve kendisinde özellik haline getirdiği edepler ve ahlâk veya kulun

riyazet ve mücahede ile ulaştığı derece demektir.”³⁷³ Haller Allahın salike bağışdır geçicidir. Makam ise iradeyle çalışarak kazanılır ve süreklidir. Başlıca makamlar şunlardır: tövbe, vera, züht, fakr, sabr, rıza, tevekkül. Bir makamı tam olarak uygulamadan, hakkını vermeden ve halletmeden onu takip eden makama geçmemek şarttır. Tasavvufta kırk makam vardır, bunların başlıca kapıları şeriat, tarikat, marifet ve hakikate onar onar paylaştırılmıştır.

Aşk'ta Mevlânâ, nefis mertebelerinden bahsederken Hakk yolundaki makamları tek tek sıralamanın kolay, ancak yaşamının zor olduğunu söyler.(Aş.:2009,213) Bu makam güzergâhında dümdüz bir çizgi halinde ilerlemek mümkün değildir. İlkinden sonuncu makama kadar dolambaçlı bir yol vardır. Ayrıca üst makamlara ulaşan kişinin orada kalacağı garantisi de yoktur, ulaştığı makamdan tepetaklak düşebilir. Hal böyle olunca nihai makama varan insan sayısı çok azdır.

Aziz Z. Zahara da derviş olmaya karar verdikten sonra önce ölmeden evvel ölmeyi öğrendiğini sonrasında makamlardan adım adım geçtiğini söyler. (Aş.:2009,389) Ancak bu makamların ismi belirtilmemiştir.

3.169. Malikü'l- Mülk: Allahu teâlânın Esmâ-i hüsnâsından biridir. Yaratılmışların ve onlarda bulunan her şeyin sahibi olan manasındadır. Allah kula emrolunduğu şeyden, bulunduğu hale göre layık olduğu karşılığı verir.

Aşk'ta nefis-i mutmaine mertebesinde olan kişinin gözünün doyun gönlünün genişlediği bu sebeple malı ve mülkü Malikü'l-Mülk olan Allah'a teslim ettiği söylenmiştir.(Aş.:2009,212)

³⁷³ D.K.S., A.g.e., s.403

3.170. Mana /Mana Âlemi: Mana, hakikat, sır, marifet, bir şeyin hakikati ve ruhudur. Mana âlemi ise misal ve ruhaniler âlemidir.³⁷⁴ Mana âlemi, suretle zahir olan sıfat âlemidir. Allah mana, zuhuru ise surettir.

Tasavvufta esas olan mana âlemidir, her şeyin gerçek anlamı mana âleminde mevcuttur. *Siyah Süüt*'te Can Derviş Hanım, yazara pişip olgunlaşmak için biraz mana denizinde yüzmesi gerektiğini, böylelikle idrakinin artacağını söyler.(S.S.:2008,76)

3.171. Manevi Terbiye: Dervişin nefsini öldürme yolundaki çabasıdır. Tekkeye giren salik çeşitli imtihanlardan geçer buna manevi terbiye denir. Manevi terbiye tekke adabı, erkândır. Tekkeye girip bir şeyhe intisap eden salik, derviş olabilmek için bazı görevleri yerine getirmeli, imtihanlardan geçmelidir. Bu yolda ilk sınavı tekke hizmetidir. *Aşk*'ta Çömez vasıtası ile hücre ve mutfak çilesi ile manevi terbiyeyi öğreniriz. Aşçı Dede, mutfakta her gün Çömez'e temizlik yaptırır, dervişlerin hizmetine baktırır.(Aş.:2009,83)

3.172. Manevi/ İçsel Yolculuk: Tasavvufta, seyir, sefer, seyr ü süluk kavramları ile ifade edilen manevi yolculuğa Allah'a vuslat için çıkılır.

Siyah Süüt'te Can Derviş Hanım, yazara sıkıntılarından ve vesveselerinden kurtulması için içsel bir yolculuğa çıkıp nefsini terbiye etmesi gerektiğini söyler. Bunun için öncelikle kendi içiyle ve dışıyla helalleşmeli, Hak ile Hak yolunda bütünleşmesi gerekir. Bu mertebeye ulaşmak için de bir takım aşamalardan geçmelidir. Bu aşamalar manevi yolculuğun birer duraklarıdır.(S.S.:2008,122)

Aşk'ta da manevi yolculuktan sıklıkla söz edilmiştir. Şems de Can Derviş Hanım gibi içsel yolculuğun öneminden söz eder. Şems'in ifadesiyle kişi çıktığı her yolculuğu

³⁷⁴ Uludağ, A.g.e., s.236

kendi içine doğru bir seyahat olarak görmelidir. Kendi içine yolculuk eden kişi, sonunda arzı dolaşır.(Aş.:2009,117)

İçsel yolculukta kişi nefsinin arızalarını, takıntılarını ayırt eder ve düzeltmeye niyetlenir. Bundan böyle gözlerini dışarıya değil kendi içine çevirir, adım adım nefis mertebelerini aşarak neticede Hak'la Hak olur. Bu görüş Mevlânâ'nın anlattığı nefis mertebelerinin içinde de yer alır. (Aş.:2009,211)

Baba Zaman, Şems'in Mevlânâ'ya yoldaş olmasını; fakat bunun zorlu bir manevi yolculuk olduğunu, bir vazife gibi değil yalnızca aşkla yapılabileceğini söyler. (Aş.:2009,102) Şems'in ve Mevlânâ'nın yolcuğu Hak'la bütünleşme yolculuğudur. Mevlânâ, şan şöhret, makam, itibar sahibi iken Şems'le tanışıp yükselmişken alçalmayı, hocayken öğrenci olmayı göze almıştır.

3.173. Marifet: Bkz. Dört Kapı

3.174. Masiva: Allah'tan başka her şey masivadır. "Sûfilerce, gönülde, Tanrı'dan başka, kimin ve neyin olursa olsun, sevgisi, dileği varsa, o kişi, Masivaya gönül vermiştir."³⁷⁵ Masivadan ilgiyi kesmek, dünya ve dünya nimetlerine değer vermemek, toplumdan uzaklaşmak demek değildir. Tam aksine toplum içinde yaşayarak dünya nimetlerinden faydalanmak; ancak dünyaya ve içindekilere kalben bağlanmamaktır.

Aşk romanında Allah'a ulaşmak isteyen kişinin makam, mertebe peşinde koşmaması, para pul derdinde olmaması, lüks içinde yaşayıp bununla övünmemesi gerektiği Şems ve Mevlânâ'nın sözleri ile verilmiştir.(Aş.:2009,73, 121) Gerçek sufi, Allah'tan başka her şeyi bırakır yalnız aşkla ona yönelir. Dervişin yegâne malı, zenginliği aşktır.

³⁷⁵ Gölpınarlı, A.g.e.,

3.175. Maşuk: Sevgili, yar anlamındadır. Tasavvufta ise Allah'tır, zira her yönden en mükemmel ve en fazla sevmeye hakkı olan odur.

Pinhan'da dere, *Pinhan*'a âşığın da maşukun da gıdasının aşk olduğunu, ne âşığın maşuksuz ne de maşukun âşiksiz yapabileceğini söyler.(P.:2010,33) Ancak âşık ve maşuk ikilik bildirir. Hak'la Hak olunduğunda ortada ne âşık ne de maşuk kalır.

Aşk'ta Şems sema dönen dervişler için her birinin “Âşık ile Maşuk arasına ağ” olduklarını söyler. (Aş.:2009,338) Semanın temeli Hak'tan aldıklarını halka dağıtmaya dayanır. Maşuk olan Allah'tan alınanlar dervişlerin ağı ile âşık olan kullara verilir.

3.176. Mecusi: Ateşe tapanlara denir. Mecusîler, Kısra denilen Acem şahlarından Küştüseb zamanında yaşayıp yaşamadığı tam bilinmeyen Zerdüşt adlı birinin uydurduğu batıl bir dine bağlılardır.³⁷⁶

Aşk'ta iki yerde Mecusi sözcüğü yer alır. Şems, insan ayırımı yapmadan herkese bir baktığını söylerken Mecusileri de örnek vererek söz konusu etmiştir.(Aş.:2009,132, 143)

3.177. Meczip: Cezbeye tutulmuş, çekilmiş, yüksek mertebeye ulaşmış, Allah sevgisi ile kendinden geçmiş kişi için kullanılır. Akşemseddin'in, aklını yitirmiş meczuplar için yaptığı tespit, onların bir anda zat tecellisine, Şeyhe bağlı olmadan direkt maruz kalmaları ve bunun sonucu, akıl nurunun yanması şeklindedir. Bu tipler, aile sahibi olamaz, nefsanî bazı özellikleri kaybolmuş, bir tür sürekli tecelli sarhoşu kişilerdir.³⁷⁷

³⁷⁶ D.K.S., A.g.e., s.415

³⁷⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.495

Meczuplar, Allah'ın rızasını kazanan ve yakınlığına lâayık görölen, her türlü heva ve heves lekesinden temizlenen ve bu sayede manevi makam ve mertebelere ulaşan ermiş kimselerdir. Hakk'ın kendine dost edindiğı, üns makamı için seçtiğı ve kutsiyet suyuyla temizlediğı meczuplar, nail olduğı lütuf ve ihsanlar sayesinde hiçbir zorlukla karşılaşmadan ve çaba göstermeden bütün mertebe ve makamları aşarak Hakk'a erer. Meczup kendinden geçerek hakka ermiş ve fena denizinde yok olup bir daha kendine gelememiştir. Bu haldeki meczupla akıl ve şuur hallerini yitirdiklerinden dinin emir, yasak ve ibadetleriyle mükellef değildir. Bunlar akıllarına geleni doğru yanlış, sevap günah söyler, içlerinden nasıl gelirse öyle hareket ederler.³⁷⁸

Pinhan'da halkın Kalenderi dervişleri meczup olarak gördükleri ifade edilmiştir.(P.:2010,138) Bauda halkın meczup anlayışı tasavvuftaki cezbeye tutulmuş dervişler değil, akli melekeleri yerinde olmayan insanlar için kullanılan bir tabirdir. Esasında halk arasında böyle bir söylemin yaygınlaşması da gerçek meczupların hal ve tavırları neticesinde olmuştur. Şems, âlemi gezip meczuplarla da görüştüğünü söylerken Mevlânâ, Şems'in uğruna imtihanlardan geçtiğini, en sadık müritlerinin gözünde dahi şaibeli bir insana, adeta meczuba dönüştüğünü ifade eder.(Aş.:2009,355)

3.178. Mekruh: Allah tarafından kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda yapılmaması istenen fiil demektir. Yasak olduğı haram gibi kesin olmamakla beraber, Kur'an-ı Kerim'de, şüpheli delil ile yani açık olmayarak bildirilmiş veya bir sahabenin (Peygamber Efendimizin arkadaşlarının) bildirmesi ile anlaşılmış olan yasaklardır.³⁷⁹

Bit Palas'ta apartmanın bahçesinde evliya mezarı olduğı rivayeti yayılınca, apartmanda kuaförlük yapan Celal, bundan sonra evlerde köpek beslenmeyeceğini, çünkü köpeğin dinimizce mekruh olduğunu söyler. A'raf Suresi'nde "Üstüne varsan dilini sarkıtarak solur, kendi haline bıraksan dilini sarkıtarak solur." buyrulduğunu ifade eder.(B.P.:2002,291)

³⁷⁸ Uludağ, A.g.e., s.240

³⁷⁹ Dönmez, A.g.e., s.

3.179. Melâmî: Allahu teâlânın rızasını kazanmak için çalışan, bu yolda farzları yapıp, haramlardan sakınan, şöhretten kaçındıkları için nafîle ve sünnetleri gizli yapan kimse. Nefislerini kınadıkları için Melâmî adı ile anılmışlardır. Melâmîler sıdk ve ihlâsı kazanmağa çalışır. İbadetlerini, yaptığı iyilikleri gizler, sünnetleri ve nafîle ibadetleri çok yaparlar. Bu ibadetlerin görünmesinden korkarlar. Melamiler, içlerinde olanın aksine davranmayı metot edinmişlerdir. İç dünyalarında samimiyetin en üst derecelerine ulaşmaya çalışırlar, başkalarının kınamalarına aldırılmazlar. Mâide suresinin 54. ayetindeki “kınayanın kınamasından korkmazlar” ifadeleri, kınananlar anlamında Melâmîlere ilham kaynağı olmuştur. Taç, hırka, ayin, tekke gibi şeklî unsurlar, melâmetiler için mühim değıldir, önemli olan özdür.³⁸⁰

Melâmet ehlinin belli bir kıyafeti yoktur, onları halktan ayıran şekle ait bir şey mevcut değıldir. Melâmet ehli her türlü merasimden titizlikle kaçınır sadece sohbetle önem verirler. Melami riyadan ve kendini beğenmişlikten şiddetle kaçınır, ihlâsa büyük önem verir. Bu yüzden ibadetlerin açığa çıkmasından ve günahlarının gizli kalmasından rahatsız olur. Başkaları hatalarının teşhir edilmesinden ne kadar rahatsız olursa onlar kusurlarının kınamaya yol açmasından o kadar hoşlanırlar. Melami farzı terk etmemek, haramı işlememek şartıyla özellikle halkın kınamasına yol açan hususları bilerek ve isteyerek yapar. Yerleşik töre, gelenek ve göreneklere aykırı hareket eder, kınana kınana nefisini ezeceğine ve yola getireceğine inanır.³⁸¹

Aşk'ta Baba Zaman, Şems zaviyelerine ilk geldiğı gün, elinde bir çanak taşıdığını fark eder. Şems'i ya dünya malından uzak durmak için dilenen Kalenderiler ya da dünya payelerini elinin tersiyle iten Melamiler gibi, cemiyetin geleneksel yargılarına kulak tıkamış biri olarak yorumlar.(Aş.:2009,72)

³⁸⁰ Cebecioğlu, A.g.e., s.498

³⁸¹ Uludağ, A.g.e., s.242

3.180. Melek: Allah'ın nurdan yarattığı gözle görülmeyen, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, latif, ruhanî varlıklar.

Meleklerle iman İslâm'ın temel şartlarından biridir. Çünkü onların varlığı nass ile sabittir. Onlara iman etmek, aynı zamanda gayba da iman etmek demektir. Her ne kadar onları gözlerimizle görmek mümkün değilse de, aklen inkârını gerektirecek bir sebep de yoktur. Melekler, gaybı yalnız başlarına bilemezler. Ancak Allah tarafından kendilerine gaybla ilgili bir bilgi verilmişse, bu bilgileri ölçüsünde bilebilirler. Melekler yerde, arşta veya semada bulunurlar. Melekler Allah'a isyan etmezler. Hangi iş için yaratılmış iseler o işi yaparlar. Daimi olarak Allah'a ibadet ve itaat ederler. Melekler bir anda Allah'ın emrettiği bir mekândan diğer bir mekâna intikal edecek, hatta yerleri ve gökleri dolaşacak bir kabiliyette yaratılmışlardır, kanatları vardır, Allah'ın emirleriyle farklı şekillere girebilirler. Örneğin Cebrail Peygamber'e gelirken bazen ashab-ı kiramdan Dihye adındaki sahabe gibi görünmüş, bazen de kimsenin tanıyamadığı bir yabancı gibi gelmiştir. (Müslim; İman; 1). Hz. İbrahim ve Hz. İsa'ya gönderilen meleklerin de birer insan şeklinde göründükleri yine Kur'an'da haber verilmektedir.³⁸²

Eserlerde dört büyük meleklerden Azrail, Cebrail ve İsrail'den söz edilir. Bunların yanı sıra Kiramen Kâtibin, Harut ve Marut'tan da söz edilir. İsmi zikredilen her bir melek ayrı başlık altında ele alınmıştır. Burada yalnızca yazarın direk ve kahramanlar vasıtası ile melek kavramını kullanışı söz konusu edilecektir. *Şehrin Aynaları*'nda vaiz Alonso Perez de Herrera'nın evinin duvarları melek ve şeytan tasvirleri ile bezenmiştir. Melek ve şeytan tasvirleri kiliselerde, Engizisyon'un merkezi olan Casa Santa'da da görülür.(Ş.A.:1999,150)

³⁸² D.K.S., A.g.e., s.421

Bunun yanı sıra “koruyucu melek” kavramı karşımıza çıkar. *Araf* ta Piyu’nun evinde koruyucu melek resmi vardır. *Aşk*’ta Şems de çocukluğunda bir koruyucu meleğinin olduğunu söyler.(Aş.:2009,61)Bu koruyucu melek Şems’i hemen her gün ziyaret etmektedir. Daha sonra bu koruyucu melek Şems’e gaybden haber getirir. Allah’a dua ettiği zaman duasının kabul olduğunu meleği vasıtası ile öğrenir.(Aş.:2009,64)

3.181. Menzil/ Mertebe: Makam, durak, mertebe seyr ü süluk esnasında varılan ve geçilen konaklama yerleridir.³⁸³

Aşk’ta ilk olarak Mevlânâ nefsin yedi mertebesinden bahseder. Önümüzde yedi merhale olduğunu, bu güzergâhtaki her menzile bir isim verildiğini söyler. (Aş.:2009,211) Nefsimiz bu menzillerden birer birer geçmeden Hak’la bütünleşemez. Hakikate ulaşması ancak yedi mertebeyi teker teker çıkması ile mümkündür. Sufiler için dört kapıdan biri olan şeriat de hakikate ulaşmak için sadece bir menzildir. Dervişler, bu menzilde bir süre konaklayıp onun da üstüne çıkarlar.(Aş.:2009,193)

Şems, kurallarından birinde dervişin menzilinin hiçlik, yokluk olması gerektiğini söyler.(Aş.:2009,328) Bu insanın benliğini öldürmekle mümkündür. Zira insanı ayakta tutan benlik zannı değil hiçlik bilincidir.

3.182. Mesih: İsa Peygambere verilen bir isimdir. İnsanlık başarısız duruma düşerse, hemen Allah mesihini gönderecektir. Talmud’da şöyle bir atasözü vardır: “İnsanlık tamamen iyi veya tamamen kötü olduğu zaman mesih gelecektir.” Mesih’in gelme zamanı, “yargı gününe”, “ölülerin dirilmesine” ve “Tanrısal krallığın kurulmasına” ve “evrensel Barış”la aynı zamana rastlamaktadır. Bunun için, Antik Judaizm, mesihi çağla öbür dünya arasında çok az bir ayırım yapmıştır. Geleneğe göre

³⁸³ Uludağ, A.g.e., s.243

mesih, “dünyaya gelecek ruhların tükenmesi” veya “İsrail tarafından dökülen gözyaşlarının toplandığı kupanın dolması”ndan sonra gelecektir. Hahamlar döneminde mesihe iman, Yahudiliğin temel inançlarından biri haline gelmiştir. Hıristiyanlar için mesih olan İsa, kıyamet çağını başlatmaktadır.³⁸⁴

Mesih, *Şehrin Aynaları*'nda bahsi geçen bir kavramdır. İstanbul'da bulunan Haham Yakup'un liderliğini yaptığı Yahudi cemaat arasında mesihın geleceğine dair söylentiler dolaşmaktadır. Ester adlı bir kız da rüyasında gördüğü kıvrıkcık, kuzguni saçlı bir adamın Mesih olduğunu söyler ve halk buna inanır. (Ş.A.:1999,140) Ester'in anlattığı tarife uyan Miguel, ailesinin ve kendisinin yaşadıklarından ötürü kendinin Mesih olduğunu düşünür. Bir gün Haham Yakup'la sokakta yürürken sokağın ortasında durup halka seslenerek beklediklerinin, Ester'in rüyalarına giren kişinin kendisi olduğunu söyler. (Ş.A..1999,280)

3.183. Mevlevî: Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'ye (ö. 672/ 1273) nispet edilen tarikatın adıdır. Kâmil manada âlim, sûfi ve şairlik özelliklerine sahip olan Mevlânâ, Mevlevi silsilenamesinde tarikatın piri olarak sayılır. Mevlânâ'nın dini-tasavvufi düşüncesinin kaynağı Kur'an ve sünnettir. Mevleviliğe göre, tasavvufi eğitimin amacı insanın kendine gelmesini, kendini bulmasını sağlamaktır. Gerçeğe ulaşmak için insan fitratına aykırı yöntemlere başvurmaktan kaçınmalıdır. Esasen gerçeğe ulaşmanın asıl yolu aşk ve cezbedir. Zikir ve çile gerçeğe ulaşmanın temel yöntemi olarak görülmemelidir. Zikir ancak düşünceyi harekete geçirebildiği ölçüde yarar sağlar. Cenabı Hakk'ı gerçek anlamda tanımayanlar dünyanın, altın ve gümüşün kulu, kölesi olurlar. Bu kölelikten kurtulmanın yegâne yolu da Allah aşkıdır.

Mevlevilik başlangıçta Anadolu'daki diğer tasavvuf akımları gibi adap ve erkânı belirlenmiş ve tekke düzeni kurulmuş klasik bir tarikat niteliğinde değildi. Çünkü Mevlânâ, tarikatlara özgü birtakım kurallar koymamıştır. Örneğin, kendisine

³⁸⁴ Aydın, A.g.e., s

bağlananlar için ne bir giriş töreni düzenler, ne de belli bir zikir öngörürdü. Mevlevilikte tarikatın esası aşk, marifet ve hizmettir. Bunun içindir ki Mevlânâ, her Mevlevî'nin bilmesi gerekli hafi ve devrânî zikir olan semayı da yalnızca aşk ve cezbe için yardımcı bir öge sayardı.

Sultan Veled (ö.712/1312), babasının düşüncelerini sistemli bir hale getirerek Mevleviliği kendine özgü kuralları, törenleri olan bir tarikat durumuna getirdi. Bu sebeple Sultan Veled, Mevleviliğin asıl kurucusu ve ikinci piri sayılır. Anadolu'da siyasal ve sosyal sıkıntıların had safhada olduğu bu dönemde yetiştirdiği halifeleri Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a yollayarak buralarda zaviyeler kurdurmak suretiyle Mevleviliği yaymaya başlamıştır.

Sultan Veled'in, yerine oğlu Ulu Arif Çelebi'yi bırakması tarikatın tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve böylece Mevlevilik "Çelebi" unvanlarıyla anılan Mevlânâ soyuna mensup şeyhler tarafından temsil edilmeye başlamıştır.

Mevlevilik ismen zikredilmese de eserlerde bahsi geçen bazı tekkelerin Mevleviliğe bağlı olduğu anlaşılır. *Pinhan*'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi Mesnevihan Hamdi Dede'nin selamını alarak İstanbul'daki Hezarpare Horoz Baba tekkesine gelir. Tekkede şeyhlik görevini yürütürken Mesnevi dersleri verdiği için söz edilir. Ancak Mühür Efendi Mevlevî dervişlere has olan sikke üzerine sarık sarma geleneğini öteki dervişlerden ayrılmamak için yapmaz.(P.:2010,120–121) Mevlânâ zamanında henüz Mevlevilik tarikatı kurulmamış, ancak Mevlânâ tarafından temellerini atmıştır. *Aşk* romanında tarikat haline gelmeden önce Mevleviliği buluruz.

3.184. Mezhep: Kendi içinde tutarlı bir metot ve düşünce sistemine sahip itikadî ve amelî doktrin manasına gelir. Mezhep kurucusu imam veya müçtehidin, Müslümanların yapmaları gereken hususlarla ilgili olarak dinî delillerden (Kur'an-ı Kerim, hâdis-i şerifler ve İcmâ'dan) hüküm çıkarma usulleri ve çıkarıp bildirdikleri

hükümlerin hepsidir. Bu usül farklılıkları ile bunlara dayalı olarak ortaya çıkan hükümlerdeki farklılıklar mezhepleri oluşturmuştur. Ehl-i sünnetin (Peygamber efendimiz ve Ashabının yolu) yüzlerce mezhebenden bugün dört tanesi kitaplara geçmiş olup, diğerleri kısmen unutulmuştur. Bu dört mezhep; Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleridir.³⁸⁵

Aşk romanında Hanbelî, Hanefî, Şafi, Maliki mezheplerinin adı geçer. Şeyh Yasin; her mezhebin belli hususlarda farklılık gösterdiğini ve Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerinin ayrı fetva beklediğini söyler.(Aş.:2009,320)

3.185. Minber: Camilerde hatiplerin hutbe okumaları için yapılmış basamakla çıkılan yüksek yere denir. Her caminin bir minberi vardır.

Aşk'ta Mevlânâ'nın hem vaaz hem de hutbe için minbere çıkması vesilesi ile geçmektedir.(Aş.:2009,139)

3.186. Mucize: Peygamberlerden, peygamberliklerine delil olarak Allah'ın izniyle meydana gelen olağanüstü haller mucizedir. Mucizelerin benzerlerini meydana getirmekte insanlar acizdir. Mucizenin asıl maksadı, peygamberin nübüvvet davasını ispat ve doğrulamaktır. Herhangi bir olayın mucize olabilmesi için onun nübüvvet görevi verilmiş kişilerin elinde gerçekleşmesi gerekir. Mucize gerçekte Allah'ın fiilidir, "peygamber mucizesi" denilmesi mecazîdir. Peygambere verilen mucizeler, bir yönüyle imanın temel esaslarından olan nübüvvetle, diğer yönüyle de vahiy ile alâkalıdır. Dolayısıyla mucizeye inanmak gerekir.

³⁸⁵ Dönmez, A.g.e., s.

Müslümanlıkta olduğu gibi Yahudilikte de mucizelere inanmak dini esaslardandır. *Şehrin Aynaları*'nda Antonio diğer adıyla Abraham Pereira'nın mucizelere inanmadığı hahamlar arasında konuşulur.(Ş.A.:1999,230)

Mahrem'de Şişko, mucizelerin Allah'ın varlığına bir delil olduğunu bu sebeple insanların Allah, görünür olsun diye mucizelere inandığını ve peygamberlerden mucize beklediğini söyler.(M.:2000,205)

Araf'ta da mucize Hz. Meryem'le söz konusu edilmiştir. Piyu, "Bakire Meryem *Virgen de Guadalupe*"nin insanlara tezahürünün kanıtı olarak imgesini bırakmasını başlı başına bir mucize olarak kabul eder.(A.:2004,268) Buradaki mucize anlayışı, dini terminolojide yer alan mucizeyi karşılamamaktadır. Nitekim mucize, yalnızca peygamberlere hastır.

3.187. Muhabbet: Tasavvufta, Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı sevmesi, Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı veli ve dost edinmesi anlamına gelir. Allahın kulunu sevmesi, kulunun O'nu sevmesinden öncedir. Eğer Allah kulunu sevmeseydi, kulun O'nu sevmesi mümkün olmazdı. Âlemin yaratılış sebebi sevgidir. Allah her şeyi sever, her şey de O'nu sever. Tasavvufta bahsedilen sevgi, insanın Allah'ın nimetine, lütfuna, kendisini kayırmasına ve korumasına, ezelde kendisini sevmiş ve hidayet nasip etmiş olmasına bakarak O'nu sevmesidir. Muhabbet ve mahabbetullah tasavvufun esasıdır. Çoğu zaman konu muhabbet olduğu ve muhabbeti artırdığı için tasavvuf ehlinin sohbet meclislerine muhabbet meclisi denir. Tasavvufta muhabbetin hakikati, her şeyini sevdiğine bağışlamak, kendine de sende olan hiçbir şeyi bırakmamaktır. "Muhabbetin, başlangıçları ve gayeleri itibariyle on kısma ayrıldığı söylenir. Bunlardan beşi, salık ve

muhiplerin makamlarıdır. Bunlar sırayla; ülfet, hevâ, hülle, şağf ve vecddir. Âşıkların makamlarına gelince, onlar da şunlardır: Garaim, iftitân, veleh, deş ve fenadır.”³⁸⁶

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi, bülbüle gülzar, tutiye şeker neyse dervişe de muhabbet odur diyerek tasavvufta muhabbetin ne kadar önemli olduğunu dile getirir.(P.:2010,121) Tekkelerde muhabbet meclisleri düzenlenir, bu meclislerde dervişler şeyhlerine kavuşur, onun sohbetinde yer alır, sözlerini dinler.

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım, yaradılışın ve kâinatın özünün muhabbet olduğunu söyleyerek Allah'a muhabbetinden mahrum bırakmaması için dua eder. (S.S.:2008,73) Burada kâinatın aşkla yaratılmasına telmih yapılmıştır. Allah Hz. Muhammed'e duyduğu aşkla önce kâinatı sonra insanları yaratmıştır. Yine Can Derviş Hanım, yazara her şeyin başının da sonunun da muhabbet olduğunu mahlûk sevilmeden halikın sevimeyeceğini söyler.(S.S.:2008,233) İnsan Allah'a duyduğu sevgi ile O'nun yarattığı, O'na ait ve O'ndan bir parça olan her şeyi ve herkesi sevmelidir.

3.188. Mutasavvıf: Tasavvuf ehli kişiye denir. Mutasavvıflar çeşitli isimler altında derviş, âşık, Hak ehli gibi eserlerde yer almış ve burada incelenmiştir.

3.189. Mutrib: Zevk ve neşe veren, nağmeler düzen anlamına gelen Apapça bir sözcüktür. Mevlevîhanelerde Semahanenin giriş kapısının üstünde, mihraba ve şeyh postuna karşı olan ve merdivenle çıkılan kısma Mutribhâne, yani zevk ve neşe veren, nağmeler düzen kişilerin, ayin okuyanların, halile, kudüm ve ney çalanların buldukları yer ve bunun kısaltılmışı olarak da Mutrib denmektedir.³⁸⁷

Mutrib *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesinde görülür. Tekkedeki dervişlerden biri İsak'ı semahannede gezdirirken İsak semahanenin

³⁸⁶ A.e., s

³⁸⁷ Gölpinarlı, A.g.e., s

üst tarafında dışarıdan merdivenle çıkılan bir yer görür. Derviş, bu kısma mutrib isminin verildiğini, burada ney, kudüm gibi çalgıları çalanların, ayin okuyanların oturduğunu anlatır.(Ş.A.:1999,260)

3.190. Mümin: Tasdik eden, itimat eden, inanan, boyun eğen, itaat eden; güven veren, emin kılan demektir. Kur'an'da hem Allah'ın hem de insanların sıfatı olarak kullanılmıştır. İnsanın sıfatı olarak mümin; Allah'a, O'nun emirlerine, âhiret gününe, kitaplarına, meleklerine, peygamberlerine ve kadere iman edip itaat eden demektir. Allah için, yaratıklarına güven veren, onları zulümden koruyan, iman, emniyet veren, şek ve şüpheleri gideren, korkuda olanlara güven veren demektir. Mucize vererek peygamberleri tasdik eden anlamında olduğu da söylenmiştir.

Mümin, sözlük anlamına da uygun olarak, hem inandığı kudretin, sağladığı güvenin içinde olan, hem de kendisi başkasına güven veren kimsedir. Ayet ve hadislerde müminlerin birçok özellikleri ve sorumlulukları zikredilmiştir. Mümin Allah'a, gayba, âhirete ve O'nun emirlerine boyun eğerek gönderdiği bütün vahiy mahsulüne inanıp Hz. Muhammed başta olmak üzere gelip geçmiş bütün peygamberleri tasdik eden, Allah anıldığı zaman kalbi ürperen ve O'nun ayetleri okunduğunda imanı mükemmelleşen ve sadece Rabbine dayanıp güvenen, ibadetini huşu içinde yerine getiren, boş ve yararsız işlerden yüz çeviren, zekâtını veren, iffetini koruyan, her türlü aşırılıklardan kaçınan, ahitlerine ve emanetlerine riayet eden, Allah'ı, peygamberi, müminleri seven, yaratılanları hoş gören, insanların haklarını koruyan, dost ve kardeşlik duygularına bağlı olan, imanın kendisine verdiği sadelik, temizlik, dürüstlük ve samimiyetle dünyadaki birlik ve İslâm'ın menfaatini korumak amacıyla düşmana karşı sert ve çetin, kendi kardeşine karşı ise son derece yumuşak ve merhametli olan kimsedir.³⁸⁸

³⁸⁸ D.K.S., A.g.e., s.315
Dönmez, A.g.e., s

Bit Palas'ta Mavi Metres, dini vecibeleri yerine getirmese de tutkulu bir mümin olduğunu söyler.(B.P.:2002,155) Hacı Hacı ise cinlerin bazılarının tıpkı insanlar gibi mümin, bazılarının ise kâfir olduğunu torunlarına anlatır.(B.P.:2002,262)

Aşk'ta Şems, Mevlânâ'nın vaazını dinlemek için camiye gittiğinde Fahişe Çöl Gülü de erkek kılığına girerek camiye gelmiştir ve peçesi açılınca cemaat tarafından yaka paça dışarı atılır. Bunun üzerine Şems, gerçek bir müminin yanında bir çıplak dahi olsa haramı fark etmeyeceğini, gerçekten kendini Allah'a adayanın O'ndan başka her şeyi unutacağını, oysa onların akıllarının fikirlerinin başka yerde olduğunu gösterdiklerini söyler.(Aş.:2009,163) Cemaat, bu kadını yakalamakla aslında kendisini ele vermiştir. Yine Şems, müminin ancak içindeki münkirle tanışıp onu yendiği zaman olgunlaşabileceğini söyler.(Aş.:2009,374)

3.191. Münafık: İnanmadığı hâlde, Müslümanları aldatmak için, inanmış görünen kimseler münafık kabul edilir. Münafıklar kalbi ile inanmadığı halde inkârını saklayıp, dili ile inandığını söyleyerek mümin görünürler. Görünüşte mümin oldukları için, dünyada Müslüman muamelesi görürler. Ancak Kur'an'da Nisa Suresi'nde, âhirette cehennem en alt tabakasına atılacakları bildirilmiştir.

Münafıkların özü sözüne uymaz. Esasında münafıklar, İslam dini için kâfirlerden daha tehlikelidir. İnanmış gibi gözüktükleri için ayırt edilmeleri zordur.

Baba ve Piç'te Mustafa Kazancı için, çocukluğunda annesinden sağ elin ne kadar mübarekse sol elin o kadar münafık olduğunu öğrendiği, bu sebeple temiz, hayırlı ve güzel işleri sağ eliyle yaptığı, sol eliyle ise pis işlerini gördüğü söylenmiştir. (B.:2006,349)

3.192. Münkir: Bir şeyi bilmeyen, bir hakkı ve gerçeği inkâr eden, bir şeyi hoş ve iyi görmeyen demektir.³⁸⁹

Aşk'ta Şems ve Mevlânâ insanın içindeki tezatlarla tanışması gerektiğini Hakk yolunda ancak bu şekilde ilerlenebileceğini söyler. Mevlânâ, Allah'a inancı olmadığını söyleyen Sarhoş Süleyman'a Allah'ın bazen kullarını şaşırtıp sınadığını, kulun imanını kaybettiğini ancak sonunda yine O'na döndüğünü söyler. (Aş.:2009,238, 374)

3.193. Mürit: Tasavvufta Allah'ın rızasına kavuşmak için müridin, tarikat şeyhinin terbiyesi altına giren talebeye mürit denir. Mürit, Allah'a vuslatı arzu eden, kendisi için Allah'ın irade ettiğinden başka bir şey istemeyen, Allah'ın iradesi karşısında kendi iradesini hiçe sayan; tarikata giren ve şeyhine bağlanan kişidir. İmam Rabbani mürit şeyhinin önünde gassal önündeki cenaze gibi olmalıdır der. Mürit şeyhinin emir ve iradesini yerine getiren bir alettir. Tasavvufi anlamdaki olgunlaşmada dört merhale vardır. 1-Talib, 2- Mürit, 3-Mutasavvıf, 4- Sûfi. Mürit, bu tekamülî oluşumda ikinci sırayı işgal etmektedir.

Eserlerde mürit olarak yer alan kişiler:

Pinhan'da Pinhan, Dulhani Hasan, Dertli Hagopik, Kul Hüseyin, Budala Tosun, Çelebi Şeyh'in ismi söylenmeyen müritleri, Hezarpare Horoz Baba tekkesinin müritleri, *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin müritleri, *Aşk'ta Mevlânâ'nın* ismi söylenmeyen müritleri, Aziz Z. Zahara, Baba Zaman'ın zaviyesindeki müritler, Baba Samed'in dergâhında bulunan müritler, Şems, Çömez, Talebe Hüsam'dır.

3.194. Mürşit: Mürşit, tasavvufta, insanlara hak yolu gösteren; irşat eden şeyh, veli, er, eren, pir demektir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccade-

³⁸⁹ D.K.S., A.g.e., s.497

nişin, ifadeleri de kullanılır. Mürşit, herkese nasibi ölçüsünde Hak yolunu gösterir. Tasavvuf yolunda nihayete varan büyükler iki türdür: Birincisi Resulullah'ın izinde giderek kemale erdikten sonra insanları irşat için halkın derecesine indirilmiş olan mürşitlerdir. İkincisi, yükseldikleri derecelerde bırakılıp, insanların yetişmesi ile vazifeli olmayan evliyadır.³⁹⁰ “Mürşit merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir, mum gibidir kendisi yanar ama çevresindekileri aydınlatır.”³⁹¹

Gerçek mürşit Hz. Muhammed'dir. Diğer mürşitler, O'nun manevî mirasını elde etmeğe muvaffak olmuş kişilerdir. Mürşit olan kişinin, Allah'ın ahlâkını tahakkuk ettirmiş olması, yani, en azından fena makamına ulaşması şarttır. Her mürşit, kâmil olmayabilir. Bu yüzden mürşidin kâmil olmayanları da bulunabilir. Ancak en makbulü hem kâmil hem de mükemmil olanlardır.

Eserlerde mürşit konumunda bulunan kişiler *Pinhan*'da Dürri Baba, Çelebi Şeyh, Hezarpare Horoz Baba, Şeyh Abdüssamed Efendi, Şeyh Mehmet Mühür Efendi, *Şehrin Aynaları*'nda, Şeyh Süleyman Sedef Edendi, *Aşk*'ta Hz. Mevlânâ, Baba Samed, Baba Zaman Şeyh Seyyid Burhaneddin'dir.

3.195. Nedamet: Kulun işlediği günahlar, hatalar ve kötülüklerden dolayı pişmanlık duyması demektir. İslâm ahlâkçıları, herhangi bir kötülük ve günah işlemiş olan birinin, daha sonra bundan nedamet duymasını, “vera” diye anılan ve günah işlemekten ileri derecede kaçınma, sakınma anlamına gelen faziletin bir sonucu, gelişmiş vicdanın bir belirtisi saymışlardır. “Nitekim Hz. Peygamber; ‘Nedamet tevbedir’ (ibn Mâce, Zühd, 30); başka bir hadislerinde de “Günahtan tevbe etmek, pişmanlık duyup Allah'tan bağış dilemekle olur.” (Müsned, v1, 264) buyurmuştur.”³⁹²

³⁹⁰ Rabbani, A.g.e.,

³⁹¹ Uludağ, A.g.e., s.263

³⁹² Dönmez, A.g.e., s.

Araf ta Alegre, yıllar önce bir erkekle birlikteliğinden hamile kalmış ve gizlice kürtaj yaptırmıştır. Bu günahın yükünü kaldıramayan Alegre birkaç kez itiraf edip nedamet getirmeyi düşünmüş; ancak yapamamıştır.(A.:2004,252)

Baba ve Piç'te Banu Teyze, iki oğlunu arka arkaya kaybettikten sonra maddi ve dünyevi olan her şeyden elini eteğini çekmeye, kendini tümüyle Allah'a adamaya karar verir. Bu kararın ardından kırk günlük inzivaya çekilir. Yazar tarafından bu dönem nedamet devresi olarak adlandırılmıştır.(B.:2006,81, 83,215, 338)

3.196. Nefs: Ruh, can, akıl, insanın şahsı, bir şeyin varlığı, zatı, içi, hakikati, beden; ceset, kan, azamet, izzet, kötü söz, bir şeyin cevheri, arzu ve istek demektir. Nefs, insanda ve cinde şer, kötülük kuvveti, Şeriata yani dine uymayan isteklerin kaynağı olarak görülür. İnsandaki nefsin, ruhanî bir cevher ve gözle görülmeyen lâtif bir varlık olduğunu, nur ve ziyadan yaratıldığını söyleyenlerin yanında lâtif bir cisim, kan ve araz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bilginlerin çoğunluğuna göre ruh ile nefis ayrı şeylerdir. Nefs, hem insanın maddî varlığını ve hem de insanda var olan fakat gözle görülmeyen, iyi ve kötüyü arzu eden manevî varlığını ifade eder.

İmam Gazali nefis için şunları söyler: “Bilmiş ol ki; en büyük düşmanın, seni kuşatan nefsendir. Hep kötülüğü emreder şekilde yaratılmıştır. İşi, iyilikten uzaklaşp fenalığa meyletmektir. Onu tezkiye edip doğrultmak, Rabbine ve Halıkına ibadet için zincire vurmak, arzularından alıkoyup zevklerinden uzaklaştırmakla memursun. Şayet biraz ihmal edersen azar ve bir daha önüne geçilmez hâl alır.”³⁹³

Tasavvufta nefis kavramı, kendisinde iradî hareket, duygu ve hayat kuvveti bulunan lâtif bir cevher şeklinde tanımlanmaktadır. Kötülüğü emreden anlamına geldiği gibi, Allah tarafından insana üflenen ve ruh-i Rahmanî anlamında da kullanılmıştır. Mutasavvıflar nefsi; nefs-i emmâre, nefs-i levvame, nefs-i kâmile, nefs-i râziye, nefs-i

³⁹³ Cebecioğlu, A.g.e., s.545

merdıyye, nefs-i mutmainne, nefs-i mülheme, nefs-i zâkiye ve nefs-i safiye kısımlarına ayırmışlardır. Efkâr-ı seba denilen bu yedi nefis, aslında bir nefsin Allah yolunda ilerlerken kat ettiği merhalelerdir. Bu nefsin her bir durağında Allah'ın bir ismi zikredilir. Esmâ-i seba denilen bu isimler: Lailahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhar'dır.³⁹⁴Birinci nefsten yedinci nefse doğru gelindikçe cismaniyet, zulmaniyet, kesafet azalırken derece derece ruhaniyet, letafet artar. Her nefsin bir âlemi, bir seyri, bir hali, bir varidi, bir mahalli, bir müşahedesi, bir ismi ve bir nuru vardır. Nefs, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olduğu için kişinin en büyük düşmanı sayılır ve onu ezmek, kırmak, mücahede kılıcıyla katletmek gerekir. Bunun için riyazet yapılır, çile çıkarılır.³⁹⁵

Pinhan'da Üsküdar'daki Hırpani Baba tekkesinde bulunan Kalenderi dervişlerinin nefislerinin hâkimiyetine son vermek için dilendiklerinden söz edilmiştir.(P.:2010,138)

Bit Palas'ta, Kalkıtıgöçeyledi Dede adlı bir zatın, hakkında uydurulan rivayetlere göre dünya nimetlerine aldanmamak için nefisini parmağındaki firuze mahfazalı yüzüğe hapsettiği ifade edilmişti. (B.P.:2002,30)

3.197. Nefs-i Emmare: Kötülüğü emreden nefis olarak tanımlanır. Nefs-i emmâre, hiç kimsenin emri altına girmeyip, herkese emretmek ister. İnsanın bütün kötülükleri nefis-i emmârede toplanmıştır. Nefs-i emmâre hiç iyilik yapmak istemez. Kendisine ve başkalarına zararlı olan şeyleri sever. İnsanın dünya ve âhirette saadete kavuşması için nefisine uymaması, onu zayıflatıp, zarar yapmayacak hâle getirmesi lâzımdır. Nefs-i emmâreyi yıpratmak, azgınlığını önlemek için dine uymaktan başka çare yoktur.

³⁹⁴ Pala, A.g.e., s.355

³⁹⁵ Uludağ, A.g.e., s.274

Kâşânî, bu nefsin, bedenî tabiata meylettigini, lezzet ve hissî şehvetleri körüklediğini söyler. Yani kalbi, ulvî değil, süflî (aşağılık, alçak) şeylere celbeden şeye nefs-i emmâre denir.³⁹⁶ Yusuf suresinin 53. ayeti kerimesinde bu nefse işaret edilmiştir Süleyman Uludağ ise üzeri yoğun ve kalın perdelerle örtülü nefis olarak tanımlar.³⁹⁷

Aşk'ta Mevlânâ nefis-i emmareyi şöyle açıklamıştır:

“İlk mertebenin adı Nefs-i Emmare. Yoz. Ham ve Daima Başkalarını Suçlayan Nefs merhalesi. Ne yazık ki pek çok insan ömrü boyu bu aşamada takılıp kalmış. Kurtulamaz cendereden. Dünyevi işlerden gayrisini düşünmeyen, paraya iktidara makama tamah eden, şişkin ve semiz bir ‘Ben’ zannıyla yaşayan insan bu makamdadır. Buraya demir atmış kişileri hemen tanırın. Hep başkalarını suçlar, eleştirir, çekiştirir; nefes alır gibi doğallıkla dedikodu ve iftira eder; katiyen kendilerinde kusur bulmaz; başkalarını yargılar; şüphe, kuşku ve kibir ikliminde yaşarlar. Bilirsin onları. Kendinden bilirsin. Çünkü mademki insanız ve mademki beşer dediğin şaşar, Nefs-i Emmare’ye düşmeyenimiz yoktur. Önemli olan o çukurdan çabuk çıkabilmek.” (Aş.:2009,210)

3.198. Nefs-i Levvame: Kınayıcı nefis anlamına gelir. Yaptığı kötülükten pişman olan ve Hakk’a yönelen nefstir. Bir parça kalbin nuru ile nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış, gafletten bir parça sıyrılmıştır. Bu yüzden kendisini kınar, kötülük yapmak istemez. Ancak yeterince olgunlaştığı da söylenemez. Bununla birlikte, bir takım iyileşmeler mevcuttur. Yüce Allah’a doğru seyreden nefsin yeri, Berzah âlemdir. Bu nefis, Hz. Peygamber’in davranışlarını örnek alır. Kur’an’da bulunan emirlere saygı ve bağlılık artmıştır. Namaz, oruç, sadaka vermek gibi salih amellerde fazlalaşma görülür. Amellerini Allah için yapar, ancak bunun böyle

³⁹⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.546

³⁹⁷ Uludağ, A.g.e., s.274

olduğunu, halkın da bilmesini ister. Artık nefis bu vasfıyla tövbe-kârdir. Süleyman Uludağ'ın ifadesiyle, perdelerin tamamen kalktığı, zulmetin kalmadığı nefstir³⁹⁸.

Aşk'ta Mevlânâ'nın bu merteye hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Ol kişi ne zaman ki nefsinin arızalarını, takıntılarını, hatalarını ayırt eder ve düzeltmeye niyetlenir, işte o zaman içsel bir yolculuğa çıkar. Bundan böyle gözleri dışarıya değil, kendi içine çevrilir. Böyle böyle adım adım bir sonraki makama varır. Bu makam bir bakıma öncekinin tam tersidir. Burada kişi hep başkalarını suçlayacağına, sürekli kendinde kusur bulur. Olan biten her şeyde kendini didik didik inceleyerek eleştirir. ‘Âlem güzel, ben çirkin’ aşamasıdır bu. İşte bu safhada nefis, Nefs-i Levvame olur. Yani Suçlanan..yahut Kınanan Nefs.” (Aş.:2009,210-211)

3.199. Nefs-i Mülhime: İlham ve keşfe nail olan, iyiyi kötüden ayıran iradeye, nefis-i mülhime denir. Bu, nefsin ulaştığı üçüncü makamdır. Allah tarafından iyilik ilham edilmiş ve kötülüklerden arınmıştır. Bu, bir iyileşme derecesidir. Artık nefis, sevabını ve günahını Allah'ın yardımı ile bilmektedir; bu sebeple, Allah'tan gayrı her şeyden uzaklaşır. Ruhlar âlemine yönelen bu nefis, aşk hali içindedir, ilmi sever, cömerttir, kanaatkâr ve mütevazıdır. Sabır ve tahammül gücü artmıştır. Müsamahakârdır, zahmete ve işkenceye katlanır. Kâinatın sırrına hayran kalır, halkı terk edip Hakk'a yaklaşır. Sözü güzel ve hikmetli olur.

Mevlânâ'nın Aşk'ta Nefs-i Mülhime için söyledikleri şu şekildedir:

“Üçüncü mertebede kişi biraz daha pişer. Nefs-i Mülhime'ye erişir. Bu noktada, insanın nefsi, İlham Alan olduğundan, kişi dünyada gördüğü her şeyden ve herkesten

³⁹⁸ A.e., s.274

esinlenir. Teslimiyet denilen hâlin nasıl bir özgürlük olduğunu kıyısından köşesinden hissetmeye başlar. Nasibiye İlim Şehri'ne adımını atar. Zaman zaman kabz, yani sıkılma ve daralma yaratsa da, ekseriya bast, yani genişleme ve ferahlama getirdiğinden gönle hoşluk verecek kadar güzeldir bu makam. Fakat cazibesi aynı zamanda en büyük tehlikesidir. Zira bu aşamaya gelenlerden çoğu buradan çıkmak istemez. Zanneder ki yolun sonuna gelindi. Oysa yol daha uzun ve çetindir. Ahenkli ve renklidir ya burası, nice kişi daha öteye gitme iradesini, basiretini veya cesaretini gösteremez. Bu nedenledir ki üçüncü makam her ne kadar cennet bahçesi kadar latifse olsa da, yüceleri hedefleyenler için bir tuzaktır.” (Aş.:2009,211)

3.200. Nefs-i Mutmaine: İmanda hata yapmayacak kadar kötülüklerden uzaklaşmış nefstir. Allahu teâlâyı anmakla huzura eren, İslâmiyet'in emirlerini yapmak kendisine zor, ağır gelmeyen nefis. Nefs-i mutmaineye kavuşmuş olan insan sabırlıdır. Yumuşak ve güler yüzlüdür. Ayıpları örter ve kusurları affeder. Allahu teâlâyâ tam teslim olmuştur. Çok ibadet yapar. Cömerttir. İslâm dinînin emirlerinden bir karış ayrılmaz.

“Allah ile manevî bir bağ Kur'an ve bunun lezzetine ulaşan nefis demektir. Fecr suresinin son ayetlerinde bildirilen ve “Cennetime gir” hitabına mazhar olan bu nefistir (Fecr, 89/27-30)”³⁹⁹. Bu niteliğe kavuşan nefis, cömertlik, doğruluk, alçak gönüllülük, güler yüzlülük, tatlı dillilik gibi güzel huy ve sıfatları kazanmıştır. Daima tevekkül, tefviz, teslim, sabır ve rıza halleri içindedir. Bu vasfa sahip nefsi, bazı kaynaklar şu şekilde tarif ederler: “Nefis, İlâhî emirler altında sakin ve şehvetlere karşı çıkarak ıstıraptan kurtulursa mutmaine olur”.

³⁹⁹ D.K.S., A.g.e., s.524

Bu nefsin dördüncü makamıdır. Bu makamda nefsin üzüntüleri son bulmuş, kalp her şeyden emin olmuştur. Allah'a doğru giden bu nefis sahibinin kalbi, tam ve gerçek bir inanışa sahiptir. Şeriatın bazı sırlarını elde etmiş, cömertlik, doğruluk, yumuşak gönüllülük, güler yüzlülük, tatlı dillilik gibi güzel sıfatları kazanmıştır. Hz. Peygamberin ahlâkını güzel bir şekilde yaşar ve bundan zevk alır. Allah'ın izniyle, bir takım keşif ve ilhamlara sahiptir.

Aşk'ta Mevlânâ şunları söylemiştir:

“Buradan öteye geçmeyi başaran kişi İlim Şehri'ni kat eder ve Nefs-i Mutmaine safhasına ulaşır. Artık nefis eskisi gibi değildir, tamamıyla değişmiştir. Bu sebepten ona Tatmin Olmuş Nefs adı verilir. Kişi artık çok daha üstün bir şuura sahiptir. Gözü doymuş, gönü genişlemiştir. Para pul, ad san, mal mülk makam derdinde değildir. Başkalarıyla iyi geçinir, sadece seccade üstünde namaz kılarken değil, her zaman huzurdadır. Daimi namazdadır. Kalp kırmaz, kul hakkı yemekten gözü gibi sakınır ve kimsenin kusuruna bakmaz, hatta başkalarının kusurlarını örter. Malı ve mülkü, Malik-ül mülk olan Allah'a teslim eder.” (Aş.:2009,212)

3.201. Nefs-i Raziye: Rabbinden razı ve hoşnut olan nefstir. Bu mertebeye kavuşan kimsenin duasını Allahu teâlâ reddetmez. Allahu teâlâ katında aziz ve kıymetlidir. Her yönüyle Hakk'a yönelmiş, Allah'tan gafil olmama şuuruna ermiştir. Nefs-i raziye, Allah için ibadet, zikir ve tâat ile meşgul olarak dünyaya gönül vermeyen, hayvanî nefsin arzu ve isteklerini terk eden, Allah'ın sevgi ve rızası dışında bütün arzu ve isteklerini bırakan kâmil kimsenin ruhudur. Bu makama erişmiş olan kimse, şüpheli şeylerden uzak durur, keşif ve keramet sahibi olur. Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı, râziye'dir. Nefs yerilmiş, beşerî özelliklerden kurtulup, fenaya ulaşmıştır. Artık o, emir ve yasaklara tam olarak uyar. Kendinde güzel ahlaklar zuhur eder. Zaman

zaman, Allah'ın isimleri ve sıfatlarının tecellisine mazhar olur. İyilikler onun şahsiyetidir, Hakka'l-yakin mertebesine ulaşmıştır.⁴⁰⁰

Aşk romanında Mevlânâ nefs-i raziye'yi açıklarken şunları söylemiştir:

“Buradan ötesi Tevhid Şehri'dir. Son üç mertebeye kemal mertebeleri denir. Oraya ulaşabilen insan hakikaten çok azdır. Ve onlar, Allah kendilerini hangi hale sokarsa soksun, mesut, munis ve müteşekkirdir. Son üç safhadan ilkinde Nefs-i Raziye'ye erdiklerinden dünyevi meselelere aldırılmaz, aldanmazlar.” (Aş.:2009,212)

3.202. Nefs-i Marziye/Mardiyeye: Kusurlarını bilen, Allah'ın kendisinden razı olduğu ve rızasını verdiği nefstir. Nefs-i mardiyeye kavuşan kimse, verdiği her sözü yerine getirir. Adaletten ayrılmaz, kerem sahibidir. Herkese lâzım olan bilgileri anlayacağı derecede söyler. Bütün benliği ile Hakk'a teslim olmuştur. Bu niteliğe kavuşan nefis, insanları sırf Allah rızası için sever, onların kusurlarını affeder, şefkat ve merhamet sahibidir, beşeri istekleri terk ederek nefis muhasebesini en iyi şekilde yapar, cömert, hassas ve ince düşünceli bir yapıya sahiptir. Nefsin altıncı makamıdır. Bu nefis, Allah'ın izin verdiği kadarıyla, Allah tarafından bazı gayb sırlarına vâkıf olur. Bunlar, Allah'ın ona ihsanıdır. Allah'ın izniyle başka şahıslara tesir edebilir.

Aşk'ta bu nefis Mevlânâ tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“Sonraki makam, Nefs-i Marziye'dir. Bu safhadan Allah razı olduğu için ona Razi Olunmuş Nefs de denir. Buraya ulaşan kişi başkalarına deniz feneri olur. Işığını kime isterse ona tutar, hakiki bir kutûb, sönmeyen bir kandil gibi aydınlatır. Bazen şifa dahi dağıtabilir. Davranışlarında ifrat ve tefritten kaçınır. Hiçbir konuda aşırılık sergilemez;

⁴⁰⁰ Cebecioğlu, A.g.e., s.549

tam tersine ayrı düşenleri buluşturur,
düşmanları uzlaştırır. Ortamları yumuşatır;
en hırçın iklimlerde esen ılık bir yel gibidir.”
(Aş.:2009,212)

3.203. Nefs-i Kâmile: Tasavvufta, bütün olgunluk özelliklerini elde etmiş, irşat durumuna geçmiş nefis demektir. Buna nefis-i kudsiyye, nefis-i sâfiyye ve nefis-i zekiyye de denilir. Bu, gururun daha fazla, kırılğanlığın daha az olduğu nefstir.

Mevlânâ, *Aşk*'ta Nefs-i Kamile'yi şöyle ifade eder:

“Yedinci ve sonuncu makamda kişi Nefs-i Kamile'ye ulaşır. Burada ayrı bir ‘benlik’ zannı toz duman olur. Ama bu makamı bilen, bilse de hakkında konuşan olmadığından oradan bakınca âlemin nasıl görüldüğüne dair malumatımız sınırlıdır.” (Aş.:2009,212)

3.204. Nefsini bilmek/ aşmak/köreltmek: Nefsi bilmek ya da köreltmek nefsin etkisiz ve sözü dinlenmez hale getirilmesi, Cihad-ı Ekber ile nefsin ezilmesi, katledilmesi demektir. ‘Nefsini bilen Rabbini bilir.’ anlayışı tasavvufun özünü oluşturur. Nefsini bilen kişi, yukarıda saydığımız yedi mertebeyi aşarak Hakk’a vasıl olur. “Nefsini bilen, yani, kendisini acizle, noksanla, bilgisizlikle, yoklukla bilen, Rabbini bilir, yani, Rabbini, kudretiyle, yüceliği ve kemaliyle, bilgisiyle, varlığıyla bilir.”⁴⁰¹

Pinhan'da Dürri Baba, *Pinhan*'a sık sık nefsinin silmesi değil bilmesini öğütler. Bazı kaynaklarda Hacı Bektaşî Veli'ye ait olduğu söylenen “Biz nefsimizi silmekten değil, bilmekten yanayız” sözü, Dürri Baba'nın adeta düsturu olmuş, bu çerçevede yaşamaya çalışmıştır. (P.:2010,60, 122)

Aşk'ta nefsi bilmekle ilgili görüşler Şems tarafından söylenmiştir. Şems, ömrünü nefsinin yeryüzünde bir tane olana kadar tuzla buz etmeye adanmıştır. İnsanların nefsinin

⁴⁰¹ Gölpinarlı, A.g.e., s

kırmak için onların nefsiyle kavga ettiğini söyler. Şems de Dürri Baba gibi nefsi silmenin değil bilmenin öneminden söz eder.(Aş.:2009,64) Nefsini bilen Rabbi'ni bileceğini, sadece kendisiyle uğraşan kişinin sonunda mükâfat olarak Allah'ı tanıyacağını söyler.(Aş.:2009,148, 196) Hak yolunda ilerleyen kişinin rehberi kalbi olmalıdır. Nefsi tümüyle ortadan kaldıran kişi, kaba zahitler, ham sofulardır. Onların ibadetlerinde muhabbet yoktur. Şems, hakiki mürşidin müridin kendi içine bakmasını sağlayacağını, nefsinin aşp içindeki güzellikleri keşfetmesine vesile olacağını söyler.(Aş.:2009,119)

3.205. Ney: Farsça, kamış anlamına gelir. Kamıştan üretilmiş, üflenerek çalınan bir musiki âletidir. Tasavvufta ney'in hikâyesi şöyle anlatılır:⁴⁰² “Ney, bir zamanlar, kendi asıl vatanı sazlık, kamışlık bir bölgede hemcinsleriyle birlikte yaşamaktadır. Onu oradan keserler, pisin olgunlaşsın, içi boşalsın diye, gübre yığınının içine sokarlar, o karanlık yerde kalır. Çile çeker, sabır ve tahammül gösterir. Sonunda, içi bomboş hale gelir, rengi sapsarı olur. Oradan çıkarırlar, üzerine delikler açarlar. Ağız kısmından üfürülünce, kalpleri yakan bir ses ile feryada başlar. Bu feryadı, asıl vatanın (kamışlık)dan olan ayrılığının doğurduğu hasretten kaynaklanmaktadır.”⁴⁰³

O, nameleri ile ötelerin mükemmelliğini, ötelerin güzelliğini terennüm etmektedir. Kamış, içi boşalmadan yani fena halini, yokluk, hiçlik makamını elde etmeden, ötelerin ruhanî soluklarını haykıramaz. Ney sesi, aşk çılgılığıdır. Mevlânâ, içteki İlâhî cezbeyi harekete geçiren bir ilham kaynağı olduğu için, Ney'e âşıktır. Nitekim Mesnevi'ye de “*dinle neyden...*” sözleriyle başlamaktadır. Bu yüzden, o, ney'i

⁴⁰² Ney'in bir de Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye hasredilen hikâyesi vardır ki,

“Rivayete göre Peygamberimiz İlâhî aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmış. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeye başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlâhî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen çobanın ney sesini işitince durumu anlamış.” (Pala, A.g.e., s.358)

⁴⁰³ Cebecioğlu, A.g.e., s.555

insan-ı kâmil'e benzetir. Ruhlar, İlâhî âlemde Allah ile beraber mutlu iken, bu huzursuz ve sıkıntı dolu âleme inmiştir, işte olgun insanlar, bu ayrılığı, var oluşa fiilen katılarak yaşayan ve ney'de bu ayrılığın feryadını duyan kişilerdir. Ney bir tasavvuf terimi olarak; mürşit-i kâmil, sevgiliden haber, esas vatanı olan ruhlar ve kutsiler âleminden ayrılarak bu dünyaya gelen insan ruhu, gurbet ellerindeki beşer ruhunu temsil eder.

Elif Şafak'ın eserlerinde gerek Dürri Baba tekkesinde, gerek Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin gerekse Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin tekkesinde yer alan musiki aletlerinin içinde neyin ayrı bir yeri olduğu söylenmiştir. Ancak yalnızca *Aşk*'ta neyle ilgili bilgi verilmiştir. Sultan Veled, sema ayinini anlatırken neyin sesinin derin bir iç çekiş olduğunu, sevdiğinden ayrılanların içli ağlamasını temsil ettiğini söyler.(Aş.:2009,330) Şems'in semayı anlattığı kısımda ise Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin ilk beyitleri olan şu dizeler verilmiştir:

“Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor:
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan
Erkek, kadın herkes ağlayıp inledi” (Aş.:2009,338)

3.206. Nokta: Tasavvufta nokta, harflerin başlangıcı ve sonudur. Harflerin hepsi, noktanın yayılmasından meydana gelir, bu bakımdan harflerin hepsi bir noktadadır. İşte tıpkı bunun gibi, bütün varlıkların suretleri, her an Allah'ın bilgisinde taayyün eder, bu taayyün, varlıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Bu sebeple kâinat, gerçekte 'Taayyün-i Zati'nin, Allah'ın zatına ait sıfatı olan bilgisinde belirmiş, suretlerin, yokluk âleminde zuhurundan ibarettir ve âlemlerin varlığı izafî varlıktır. Gerçek varlık, yalnızca Allah'ındır. Nokta o, “zatî taayyün” dür, kâinat da adeta harflerdir.⁴⁰⁴

Nokta, hakiki birlik, tüm çokluğun aslıdır. Noktanın hareket ettirilmesinden hat (çizgi) meydana gelir. Hat ikinci taayyüne işaret eder. Ucunda ateş bulunan çubuk, hızlı

⁴⁰⁴ Gölpınarlı, A.g.e., s

bir şekilde düz olarak hareket ettirilirse nokta olan ateş, ateşten çizgi halinde görülür, daire biçiminde hareket ettirilirse çember olarak görülür. Hat ve çemberin varlığı vehmi ve hayalidir. Hakikatte yalnızca nokta vardır. Fakat vehm ve hayal bakımından, haricide dairenin bulunması hakikîdir. Çokluk itibari, birlik hakikidir. Bunun gibi vahdet-i vücûd (Mahlûkatı tek bir varlık olarak görme) her bakımdan hakikîdir. Birden ziyade varlık ise vehm ve hayal bakımından hakikîdir. Batını tarikatlara göre Kur'an'ın sırrı Fatiha Suresi'nde, Fatiha'nın sırrı besmelede, besmelenin sırrı 'b' de, b'nin sırrı da altındaki noktadadır.

Pinhan'da noktanın her şeyin özü olduğu, nice harflerin, rakamların bir noktadan meydana geldiği üzerinde durulmuştur. İnsan da bu kâinat umanında bir nokta, bir katedir. Lakin nokta, özü içinde barındırır.(P.:2010,33, 34,46,) Eserde noktanın sırrı ihtiva ettiği de söylenir. Nokta bir sır iken onu çevreleyen halkalar korunmasını, sırrın açığa çıkmasını engeller. Burada nokta ile kastedilen mürşit, halka ise müritleridir. Mürşit, Allah'ın sırrını bilen, O'na vasıl olmuş kişidir. Nitekim Dürri Baba hem zikir halkasında ortadaki noktadır hem de *Pinhan*'ın parmağından damlayan kandamlası olarak düşünülmüştür.

Zikir esnasında dervişler halkanın başlangıçta bir nokta olduğunu, her şeyin sonunda ona döneceğini söyler. Burada noktayı Allah, halkayı ise kullar olarak da düşünürüz. Zira herkes Allah'tan gelmiş yine Allah'a dönecektir. (P.:2010,59, 120)

Aşk'ta da Mevlânâ bu koca kâinat karşısında her birimizin birer nokta olduğu, cüssemizin idrakimizin sınırlı olduğunu söyler. Burada nokta ile insanın küçüklüğü, acizliği anlatılmak istenmiştir. Yukarıda verilen örneklerin aksine kişinin bir nokta olsa dahi âlemin sırrını içinde taşıdığı söylenmez.(Aş.:2009,141) Daha sonra Mevlânâ, Şems'in ölümünün ardından kendisine harflerden bir saray yaptığını sadece şiir yazdığını söyler ve bunu şöyle açıklar: “*Sufî olmayana pek karmaşık görünür dünya.*

Çok şahıslı, sürtüşmeli ve tartışmalı... Hâlbuki bunca kargaşa tek bir kelimedede saklı. Kelime harfte saklı. Harf noktada saklı. B'nin altındaki noktada..." (Aş.:2009,407)

3.207. Nur: Aydınlık, ışık, feyz, bereket, ihsandır. Alev, ateş, görüş, alâmet ve cehennem anlamına gelen “nâr” da aynı kökten gelir. Nur, maddenin kalpten uzaklaştırdığı ilahi feyz ve dini bilgileri açığa çıkarmada araç olan ışıktır. Ethem Cebecioğlu nur hakkında şunları söyler;

“Nur; dünyevî veya uhrevî olur. Dünyevî nur, akıl ve Kur’an nuru gibi basiretle anlaşılabilir, gözle görülmeyen nur veya ay ve güneş ışığı gibi cisimlerden yayılan ve gözle görülebilen nur kısımlarına ayrılır. Uhrevî nur, Hadîd suresinin 12–13. ayetlerinde bildirildiği gibi müminlerin âhirette manevi ışığı, aydınlığıdır. Allah’ın kendisini “nur” olarak isimlendirmesi ışık verme ve aydınlatma fiilinin çokluğunu ifade etmesi içindir.”⁴⁰⁵

Bütün varlıklar, Allah’ın nurunun bir tecellisidir. Nitekim Kur’an’da “*Allah, göklerin ve yerin nurudur*”(Nur/35) buyrulmuştur

Kâinattaki her şeyin zuhuru, ortaya çıkışı Allah’ın izharıyla, maddî veya mecazi anlamda nurlandırmasıyla olur. Nurun yokluğu karanlık demektir. Kur’an’da Enam Suresi’nde nur, zulumâtın, karanlıkların zıddı olarak kullanılmıştır. (En’am, 6/1) Varlıklarda nur’un yokluğu, o varlığın yokluğu demektir. Varlıklara nurunu veren nur ve nurlandırıcı olan Allah’tır.

Pinhan’da Şeyh Mehmet Mühür Efendi, kahve falında yangın görünce “Hak narı nur eder” der. Yukarıda da ifade edildiği üzere nar ve nur sözcükleri aynı kökten

⁴⁰⁵ Cebecioğlu, A.g.e., s.562

türemiş biri yakıp yıkıcı bir ateş anlamına gelirken, öteki bolluk, bereket, aydınlık demektir. (P.:2010,124) *Aşk* romanında Şems de Mevlânâ için onun bilgisi, ışığı, feyzi dolayısıyla safi nur olduğunu söyler.

3.208. Ölmeden Evvel Ölmek: Salikin, maddi manevi dileklerinden tümüyle vazgeçmesi haline sufiler, ölmeden önce ölmek demişlerdir. Yani, kalpte Allah'tan başka bütün istekleri yok etmek, nefsin heva ve heveslerinin kökünü kazımdır. Nefs, süfli âleme çekilince kalp ölür, ulvi âleme çekilince kalp ve ruh hayat bulur. Nefsi öldürmek için açılan savaşa Cihad-ı Ekber denir.⁴⁰⁶ Bu, isteğe bağlı ölümdür, ecelle gelen mecburî ölüm bir değildir. Bu şekilde, kendi iradesiyle ölenler, mana âleminde yeni bir yaşantıya kavuşurlar.

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım, yazara ölmeden evvel ölmesini salık verir.(S.S.:2008,78, 232) Ona göre bu dünyanın işleri için fazla koşuşturup durmaya gerek yoktur. Bu insanın 'ben'ini şişirir, kibrini artırır. Bu yüzden Allah'a teslim olmasını ve tevekkül etmesini ister. Can Derviş Hanım'ın ölümün aslında bir son değil bir doğum olduğunu, ölünce sonsuzluğa doğacağımızı, mutasavvıfların bu dünyayı bir ana rahmine benzettiklerini söyler. İnsanlar bunu idrak edemedikleri için ölümden korkarlar. Bu yüzden ölmeden evvel ölmeli, dünyevi ayrıntılara kafa yormamalıdır.

Aşk'ta Şems, kendisini Allah'ta yok edip ölmeden evvel öldüğünü, o günden beri başlangıçsız ve sonsuz olduğunu söyler.(Aş.:2009,62, 377)

3.209. Öz: Sözlükte, "bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun"⁴⁰⁷ olarak tanımlanan öz, tasavvufta cevherdir. Eserlerde cevherden farklı olarak öz de kişinin aslı manasında kullanılmıştır. Eserlerde insan, mahlûkatın özü olarak

⁴⁰⁶ Uludağ, A.g.e., s.247

⁴⁰⁷ Türkçe Sözlük, A.g.e., s.1553

tanımlanır. Âlemdeki her şey insanda toplanmıştır. (Bkz. Âlem) *Pinhan*'da öz biraz daha farklı ele alınır ve 'aslı' manasında kullanılır. Pinhan, özünü bulmadan, hikâyesini yaşamadan olgunluğa erişemeyecektir. Bu yüzden tekkedeki diğer dervişlere benzemez ve meclise alınmaz. Şems de *Aşk*'ta önemli olanın insanın özünü bilmesi olduğunu, özünü (nefsini yahut kendini) bilen kişinin ancak Allah'ı bulabileceğini söyler. (Aş.:2009,148)

Aşk romanında aşkın hayatın, yaradılışın özü olduğu üzerinde de durulmuştur. (Aş.:2009,31) Allah aşk ile kâinata Ol! demiş ve olmuştur.

3.210. Papaz: Hıristiyan din adamlarına verilen ad. *Mahrem*'de, *Araf*'ta *Baba ve Piç*'te papazlar ismen bahis konusu edilmiştir.

3.211. Pazar okulu: Pazar günleri, kiliseye bağlı olarak gençlere veya çocuklara din dersi vermek üzere açılan okullardır. İlk pazar okulunu, Anglikan kilisesinin desteğiyle Robert Raikes 1780'de İngiltere'de açmıştır. Pazar okulunun hedefi, din dersi almamış çocukların dini bilgilerle donatılmasıydı. Haftanın altı günü fabrikada çalışan yoksul çocukların, pazarlarını dini eğitimle geçirerek suç işlemekten uzaklaşacağını düşünen Raikes, pazar okullarına çok önem vermiştir. Pazar okulu uygulamaları, devletin okullarda din öğretimini yasakladığı ülkelerde çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmiş oluyordu.⁴⁰⁸

Baba ve Piç'te Barsam Çakmakçıyan için çocukluğundan beri dine ve dinî ritüellere derin ilgi duyduğu, Pazar Okulu'nun en parlak öğrencisi olduğu söylenir. (B.:2006,308)

⁴⁰⁸ Aydın, A.g.e., s.

3.212. Perde: Hicap, örtü anlamına gelen perde, tasavvufta Allah ile kulu arasındaki engel, aşığı maşukundan ayıran hususlar olarak görülür. Allah ve kul arasında yetmiş bin perde bulunduğunu bildiren bir hadis-i şerif vardır. Bu perdelerden bir kısmı zulmanî, bir kısmı da nuranîdir. Mal, mülk, menfaat, dünya sevgisi, şehvet, zulmanî perdelerdir ve bunlar Hakk'ı görmeye, O'na ulaşmaya engeldir. Allah'a ait tecelliler ise nuranî perdedir. Tasavvufî sülük ve vuslat yolunda, bu perdelerin kaldırılması gerekir. Bu hususta Süleyman Uludağ'ın görüşlerini verecek olursak,

“Sufiler maddi kirlere ve nefsanî pisliklerden arınan kalbin gayb âleminin bazı hususlarına vakıf olacağına inanırlar. Bu pas ve pisliklere perde ya da hicap adını verirler. Bunu temizleme işine de tasfiye, kalp tasfiyesi derler. Kalbinde perde olduğu için hakikati göremeyenler mahcup denir. Mahcup, manevi ve ilahi gerçekleri doğru biçimde göremez, bunun sağlıklı bilgisine de sahip olamaz.”⁴⁰⁹

Aşk'ta Şems, Tanrı'ya saf bir aşkla bağlanabilmek için kul ile Allah arasındaki bütün perdelerin kaldırılması gerektiğini söyler.(Aş.:2009,305) Bu perde kişinin Allah'a ulaşmasını engelleyen her türlü şeydir. Zira bu dünya mal, mülk, makam, ihtişam, unvanla dolu bin bir gölge oyununun oynandığı bir yerdir. Kul bunlara aldanıp Allah'ı unutabilir.

3.213. Peygamber/Resul/Nebi: Allahu teâlânın, emirlerini ve yasaklarını kullarına bildirmeleri için insanlar arasından seçtiği ve kendilerine mucizeler verdiği üstün zatlardır. Bu zatlar, Allah'tan haber getirir. Peygamberlik Allah vergisidir. Çok çalışmakla elde edilemez. İmam Gazalî insanların peygamberlere olan ihtiyacını hastaların doktorlara olan ihtiyacına benzetmiştir. Tıbbın doğruluğu tecrübe ile bilirse, peygamberlerin doğruluğu da, Allah'ın görevlendirmesi ve bu görevlendirilenin mucize

⁴⁰⁹ Uludağ, A.g.e., s.285

izhar etmesiyle bilinir. Peygamberlerin görevlerini tam anlamıyla yerine getirmeleri ve gönderildikleri kavimler üzerinde güven telkin etmeleri için beş önemli sıfatları vardır. Bunlar; sıdk, emanet, tebliğ, fetanet, ismettir.

Allah Teâlâ, kulları ile arasında elçilik yapmak üzere bazı kullarını görevlendirir. Bunlara kendi katından vahiy indirir. Arapçada peygamber kelimesinin karşılığı olarak, nebi kelimesiyle beraber, “resul” kelimesi de kullanılır. Resul’ün sözlük anlamı gönderilmiş kişi ve elçidir.

“Bazı bilginler nebi ve resul kavramları arasında kapsam farklılığı bulunmadığı görüşünü benimserken, bazıları da bu iki kavram arasında özellik-genellik ilişkisi bulunduğunu; nebinin yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip kendisinden önceki bir peygamberin kitabını ve şeriatını ümmetine bildirmekle görevli peygamber; resulün de yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla insanlara gönderilen peygamber anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu ikinci görüşe göre her resul nebidir, fakat her nebi resul değildir.”⁴¹⁰

Eserlerde yeri geldikçe bazı peygamberlerin ismi anılmıştır. Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Süleyman, Hz. İbrahim, Hz. Davud, Hz. Eyüp, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Muhammed tüm eserlerde örneklerde ismi geçen peygamberlerdir. Bu peygamberler ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır, burada örnek olarak tekrar verilmemiştir.

3.214. Pir: Mürşit-i kâmil, tasavvuf yolunda rehber kişi, bir tarikatın ilk kurucusudur. Mevlevilerin piri Mevlânâ Celaleddin Muhammed’dir. Bu kelime üstat, mütehasıs gibi anlamları da ihtiva eder. “O, bu işin piridir” gibi. Esnaf teşkilatında her sanat dalı kendisine bir pir kabul ederdi. Mesela terzilerin piri İdris

⁴¹⁰ Dönmez, A.g.e., s.

peygamberdir.⁴¹¹ *Pinhan*'da kuyumcu ustası olan Dertli Hagopik, Hz. Davud'un demiri şekillendirme mucizesine atıfta bulunarak pirimiz Davud Peygamber der.(P.:2010,42)

Aşk'ta Şems, Baba Zaman'a 'Pirim' diye hitap eder.(Aş.:2009,102–103–115)

3.215. Post-nişin: Tasavvuf ehline göre 'Post', makam anlamına gelir. Şeyhin oturduğu post, tarikat pirinin makamıdır, şeyh de o posta oturmakla piri temsil etmiş olur. 'Post – Nişin' ise postta oturan yani o tekkenin şeyhi demektir. Post-nişin tabiri yalnızca bir yerde karşımıza çıkar.

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin, Hezarpare Horoz Baba tekkesinin post-nişini olduğu söylenmiştir.(P.:2010,119)

3.216. Put /Putperest: Put, Allah'a inanmayanların taptıkları resim veya heykele denir. Putperest ise puta tapan kişidir. Putperestler, kendilerinden daha üstün bir varlığın mevcudiyetini zihnen kabul etme, bu üstün kudrete bağlanma, onun için ibadet denilen bazı davranışları yapma durumundadır. Kur'an-ı Kerim'de putperestliğin ortaya çıkışı ile ilgili olarak Hz. Nuh'un kavmi örnek gösterilir. (Nuh/23) Tarihin değişik dönemlerinde ve çeşitli coğrafi bölgelerde farklı tapınma objeleri söz konusu olmuştur. Bunlardan bazıları ruhlar, tabiat olayları, tarihi varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve insanlardır. Bu varlıklara tapanlar, onlarda gizli ve görünmez bir gücün mevcudiyetine veya tanrılarla kendileri arasında aracılık görevi yaptıklarına inandıkları için tapınmışlardır. Elif Şafak'ta tabii bu anlamda put yoktur. Daha çok Allah ile kul arasına giren nesne, varlık veya kavramlar olarak değerlendirilir.

Pinhan'da *Pinhan*'ın annesi, kendisi ve dört kardeşi bir başına bırakıp gittiği için her akşam yemeği öncesinde oğluna beddua eder. Bu beddualardan birinde "*Kilisede puta dönesin*" (P.:2010,17) der. Hıristiyan kiliselerinde ikonlar, heykeller bulunur.

⁴¹¹ Pala, A.g.e., s.371

Kadın, burada dinden çıkması manasında değil de bir put kadar hareketsiz olmasını söylemek istemiştir.

Aşk'ta ise Şems, ne diye puta, ilaha tapayım benim Rabb'im her zaman diridir diyerek putperestlere atıfta bulunur.(Aş.:2009,229) Bunun yanı sıra Şems'e göre insan putlardan uzak durmalı, kendi doğrularını ve inançlarını putlaştırmamalıdır. Zira bunun putperestlikten farkı yoktur. Mevlânâ'da Allah ile kul arasındaki dünyevi her şeyi put olarak değerlendirir. Fert ile Rab arasında şan, şöret, para, pul, makam gibi bütün putlar yerinden oynatılmalı, yerle bir edilmelidir.(Aş.:2009,355)

3.217. Rahip/Rahibe: Rahip, hiç evlenmeyen ve yalnız yaşayan, salt ibadetle meşgul olan ve kilisede vazifeli olan Hıristiyan din adamıdır. Papazlar herkese rahip olmayı, yalnız yaşamayı emreliyordu. Allah yolunda bulunabilmek ve Allahu teâlâya yaklaşabilmek ancak ruhbanlıkla yani evlenmemekle olur sanıyorlardı. Rahibe de kadın rahiptir. Rahip ve rahibeler, halktan ayrılarak mâsivâdan sıyrılır, kendisini sadece Allah'a adar, çile çeker. Çile çekmeleri sebebiyle devrilere benzeseler de İslamiyet'te ruhbanlık yoktur.

Rahip ve rahibeler, Şehrin *Aynaları*'nda, *Araf*'ta, *Baba ve Piç*'te, *Aşk*'ta ismen söz konusu edilmiştir. *Med- Cezir*'de yazar "Sonrası Kaygısı" yazısında, nice din erbabı ve tasavvuf ehlinin hiçlik bilinci ile yaşadığından söz eder. Mevlânâ, Hacı Bektaşî Veli gibi büyük zatlarında aynı düşünceye sahip olduğunu söyledikten sonra, benliğindeki ötekiliği gün yüzüne çıkarabilmek için erkekliğini öldürüp bedenini ve ruhunu kadınsılaştıran taoist bir rahipten söz eder.(M.C.:2010,76)

3.218. Rahman: 'Dünyada dost olsun düşman olsun, lâyıık olsun olmasın, mümin olsun kâfir olsun bütün mahlûklara rızık ve sayısız nimetler veren'⁴¹² manasında Allahu teâlânın Esmâ-i Hüsnâ'sındandır. Allah'ın rahman sıfatı, rahîm sıfatı ile aynı

⁴¹² Dönmez, A.g.e., s

kökten türemesine karşılık daha kapsamlıdır. Yüce Allah, rahman sıfatının gereği olarak yarattığı bütün varlıklara merhamet eder. İlâhî hazrette kendisinden, varlığı ve mümkünlere ait kemalâtı doyuran şeyi indiren, toplu isimler bakımından, Hakk'a Rahman adı verilir.

Baba ve Piç'te Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Anlatıcı Allah'ın gaffar, hâkim ve rahman gözünün her şeyi bilip gördüğünü, hiç kapanmadığını söyler. (B.:2006,267)

3.219. Rahmet: Kelime anlamı acımak, yazıklanmak, lütfetmektir. Allah'ın iki türlü rahmet vardır: Birincisi, rahmet-i imtinaniye, amel ve ibadet edilmeden evvelki Allah'ın umumi rahmeti buna rahman da denir. İkincisi ise, rahmet-i vücudiye, takva ehline ahirette vaat edilen özel rahmettir, Allah'ın rahman sıfatıdır.

Baba ve Piç'te Zeliha Teyze anlatılırken, Zeliha'ya göre Allah'ın rahmetinden sual etmeyen kişinin ottan, böcekten farksız olduğu söylenmiştir.(B.:2006,244) Zeliha Teyze, çocukluğunda Allah'a derin sevgi ile bağlıyken yaşadığı tecavüz hadisesinden sonra O'nun rahmetinden şüphe ettiğini, kendisine merhameti olmadığını düşünür.

Aşk'ta ise Mevlânâ Şems için “*Benim Rahmet Ummanım*”(Aş:2009,40) der. Şems, Hz. Mevlânâ'yı ilahi aşk denizinde yüzdürmüş, Yüce Allah'a ermesine vesile olmuştur.

3.220. Rakib: Allah'ın sıfatı olarak rakîb, insanların bütün hallerini, yaptıklarını, davranışlarını, sözlerini görüp gözeten, haberi olan, bilen, murakabe eden, koruyan, hiçbir şey kendisine gizli kalmayan anlamlarına gelir.⁴¹³

⁴¹³ Uludağ, A.g.e., s.

Aşk'ta Şems, Allah'a olan inancını Allah'ın sıfatları ile açıklarken bahsettiği sıfatlarından birisi de rakib'tir. Şems, "Nasıl başka insanlar hakkında dedikodu yapabilirim ki, Allah'ın her an her şeyi duyduğuna inanıyorsam şayet? İsmi Rakib." (Aş.:2009,229) sözleriyle açıklar.

3.221. Ramazan: Hicrî ayların dokuzuncusu, üç ayların sonuncusu ve farz olan orucun tutulduğu aydır. Kur'an-ı Kerim, ramazan ayında indirildiği için kameri ayların en faziletlisidir. Ramazan yanmak demektir, çünkü bu ayda oruç tutan ve tövbe edenlerin günahları yanar, yok olur. *Pinhan'da* Ramazan ayı ve bayramı yaşanan hadiselerin zamanını belirtmek için verilmiştir.(P.:2010,83,158,181) Ramazan'da Akrep Arif mahallesindeki herkesin oruç tuttuğu, kadınların akşamları bir evde toplanıp iftar yaptığı söz edilir.

Araf'ta Abed, Hıristiyan arkadaşlarına Ramazan ayından ve oruç tutmanın temelinde yatan düşünceden, Ramazan'da yenilen yiyeceklerden bahseder.

Aşk'ta ise Dilenci Hasan, insanların en çok Ramazan ayında sadaka verdiğini, ne kadar günah işlenmişse bu ayda affedilir düşüncesi ile Ramazan bitmeden muhakkak bir hayır yapma telaşı içinde olduklarını söyler.(Aş.:2009,138)

3.222. Rind: Halkın hakkındaki söylediklerine aldırmandan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişidir. Rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilahi takdire göre olduğunu bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insana rind denir. Süleyman Uludağ, rindleri şöyle tarif eder: "Tefviz ve tevekkül ehli, zahit ve abidler gibi dinin şekli yanıyla sınırlı kalmayıp özünü ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf. Rindler

daha çok Melamiler, kalenderiler gibi gelenek ve göreneklere aldirmeden geniş bir hürriyet ve gönül rahatlığı içinde yaşarlar.”⁴¹⁴

Aşk'ta Şems, bir gün Şeyh Yasin'in ders verdiği medreseye gider ve orada Talebe Hüsam ile tanışır. Hüsam'la sohbet etmeye başlayınca verdiği cevaplar hoşuna gider ve kendisinde sufi yüreği olduğunu, farkında olmasa da rind mayası taşıdığını söyler.(Aş.:2009,320)

3.223. Ruz-ı Mahşer: Kıyamet koştuktan sonra insanların diriltilip hesap için toplandıkları gündür, kıyamet günü de denir. Kur'an-ı Kerim'de “Sizi topraktan yarattık, oraya döndüreceğiz ve sizi tekrar oradan çıkaracağız” (Tâhâ 20/55) buyrulur; ölünce toprağa gömülen ve çürüyüp toprak olan insanların tekrar oradan çıkarılacakları haber verilmiştir. Mahşerde toplanacak olan insanların o gün görecekleri muamele, dünyadaki yaşayışlarına, iman ve amel durumlarına göre olacaktır. Nitekim Kur'an'da dünyada Allah'tan yüz çevirenlerin o gün kör olarak haşrolunacağı (Tâhâ /124–126), kâfirlerin yüzlerinin siyah ve kederli, müminlerin ise parlak ve sevinçli olacağı (Âl-i İmrân 3/106,107; Abese 80/38–43) haber verilmektedir. Mahşer, herkesin yaptığıının karşılığını tam olarak alacağı cennet veya cehenneme gideceklerin uğrayacakları bir duraktır. Burada, diğer merhale ve duraklarda olduğu gibi, iyiler daima izzet, ikram ve mükâfat görüp oradaki sıkıntı ve ıstıraplardan korunurken; kötüler mahşerin türlü sıkıntı ve ıstıraplarına maruz kalacaklardır. “Çeşitli sıkıntılarla dolu olan haşr, müminlere çok kolay, kâfirlere ise çok çetin olacaktır. Mahşerdeki bekleyiş, Peygamber Efendimizin şefaati neticesinde hesabın başlamasıyla son bulacak ve sonunda herkes hak ettiği ebedî kalış yeri olan cennet ya da cehenneme gidecektir.”⁴¹⁵

⁴¹⁴ Uludağ, A.g.e., s.297

⁴¹⁵ Dönmez, A.g.e., s.

Bit Palas'ta Hacı Hacı, torunlarına sık sık dini konulardan söz eder. Bir defasında ruz-ı mahşerden söz eder. Mahşer gününde toplanıp bir araya gelene kadar ölülerin yerin altında, dirilerin ise yerin üstünde bulunacağını anlatır.(B.P.:2002,218)

3.224. Sabır: Ahlâkî bir kavram olarak sabır, başa gelen türlü musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak; nefse ağır gelen ve hoşla gitmeyen şeyler karşısında dünya ve âhiret yararını düşünerek, ruhi dengeyi bozmamak için insanın kalbinde bulunmakta olan sükûnet ve dayanma gücü demektir. Sabır kavramı Kur'an'da yetmişden fazla ayette geçmektedir. Diğer ahlâkî faziletlere de kaynaklık etmesi sebebiyle Kur'an'da müminlere ısrarla sabırlı olmaları emrolunmuştur (Kehf, 18/28). Müminler, belâ ve musibetlere karşı sabırlı olduğu kadar dinin emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınma konusunda da sabırlı olmalıdır. Peygamberler de çevresindekilere daima sabrı tavsiye etmişlerdir Ethem Cebecioğlu, Allah'a ibadette devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır dendiğini ifade etmiştir.⁴¹⁶ Kur'an-ı Kerim'de, kulun çeşitli dayanıklılık testlerine tâbi tutulduğunu gösteren pek çok ayet vardır. Sabr tasavvufta bir makamdır. Sabredenlerin muratlarına ereceklerine, zafere ulaşacaklarına inanılır.

Siyah Süt'te Can Derviş Hanım'ın her karşılaşmalarında yazara verdiği başlıca öğüt sabırlı olmasıdır. Sabrının sonunda Allah, kula mükâfatını verecektir. Ancak yazar bu zamana kadar peygamberler içinde en çok Eyüp Peygamber'e kızdığını, onca zulme, ezaya rağmen nasıl hâlâ sabredebildiğini anlamadığını söyler. (S.S.:20008,76, 95, 96,181)

Aşk'ta Şems'in sabır hakkındaki düşünceleri şöyledir:

“Sabretmek öylece durup beklemek değil,
ileri görüşlü olmak demektir. Sabır nedir?
Dikene bakıp gülü, geceye bakıp gündüzü

⁴¹⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.605

tahayyül edebilmektir. Allah âşıkları sabrı gülbeşeker gibi tatlı emer, hazmeder. Ve bilirler ki, gökteki ayın hilalden dolunaya varması için zaman gerekir.”(Aş.:2009,104)

Nitekim Mevlânâ'ya kavuşmak için gaybden gelen sesle sabredilmesi öğütlenmiş, o da Konya'ya gidebilmek için bir yıl Baba Zaman'ın zaviyesinde sabırla beklemiştir.

3.225. Sadaka: Sevap kazanmak ve karşılığını Allahtan beklemek maksadıyla fakir ve muhtaçlara iyilik ve ihsanda bulunma, bağış, yardımdır. Sadakanın gerek zorunlu gerek gönüllü olarak yapıldığı haller vardır. Kur'an-ı Kerim'de insanların elinde bulunan dünyevî imkânların gerçek sahibinin Allah olduğu, Allah'ın insanlara dünya malını emanet olarak verdiği belirtilerek sadaka vermek gibi yollarla Allah rızası için harcamada bulunmanın gerekliliği, bunun dinî, ahlâkî ve toplumsal bakımlardan yararı üzerinde önemle durulur.

Pinhan'da Defterdar Celal Mahallesinde bir evliya mezarının yanında sadaka taşı bulunmaktadır. Yolu bu mahalleden geçen herkes, başının gözünün sadakası olarak ihtiyacı olanlara nafaka bırakır. Maddi durumu iyi olmayanlar zaman zaman buraya uğrayarak bırakılanları alır.(P.:2010,81–82)

Aşk'ta Dilenci Hasan Mevlânâ'nın vaaz verdiği ve hutbe okuduğu caminin karşısında dilenmektedir. Camiye gelenlerin hemen hepsi Hasan'a sadaka verir. Hasan, en çok sadakanın Ramazan ayında verildiğinden söz etmiştir.

3.226. Saf: Cemaatle kılınan namazlarda, cemaatin aynı hizada durmalarını, cemaatin sırasını ifade etmektedir. Safların arasında boşluk bırakılmaması ve düzgün olması gerekir.

Aşk'ta Mevlânâ'nın minbere çıktığı günler caminin hınca hınç dolup safların sıkıştığından söz edilmiştir.(Aş.:2009,139, 198)

3.227. Salik: Tasavvufta, mana olgunluğunu elde etme üzere tasavvuf yoluna giren ve bu yolun gerektirdiği hususları maddi ihtiyaçlarından önde tutan kişidir. Allaha giden yolu tutana seyr halinde bulunduğu sürece müritle müntehi (eren) arasındaki muvassite salik denir. İlmi ve tasarrufuyla değil, haliyle makamlarda seyreden salik bu haldeyken ayne'l-yakin türünden bilgi sahibi olur ve bu bilgi onun yolunu şaşırmasına sebep olan herhangi bir şüpheye kapılmasına engel olur.⁴¹⁷ Allah'a erişmesi için salikin ahlâkî olgunluğa ulaşması gerekir. Bu da kulun nefsinin kötülüklerden arındırması, ahlâkî faziletlerle donatmasıyla olur.

Aşk romanında Baba Zaman'ın tekkesinde bulunan Çömez, saliktir. Eserde de salik diye seslenilmektedir. (Aş.:2009,112) Esasında Pinhan romanında Pinhan da tekkeye yeni intisap etmiş, tekkenin mutfak işlerine bakan bir saliktir. Henüz olgunlaşmamış, derviş mertebesine yükselmemiştir. Ancak Pinhan için eserde salik terimi kullanılmamıştır.

3.228. Secde: Namazın içindeki farzlarından biridir. Allah'ın emirlerine boyun eğmek, Allah'a kulluk etmek maksadıyla ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnın yere konması demektir. “Kur'an-ı Kerim'de secde kelimesi, hem ıstılah anlamında, hem de sözlük manasına uygun olarak itaat etmek, boyun eğmek anlamında kullanılmıştır. İstılah manasında, Allah'a ibadet etmek maksadıyla alını yere koymak namaz içerisinde ve müstakil olmak üzere ikiye ayrılır. Namaz içerisinde secde yapmak namazın rükünlerinden olup farzdır.”⁴¹⁸

⁴¹⁷ Uludağ, A.g.e., s.306

⁴¹⁸ D.K.S., A.g.e., s.582

Secde etmek namaz esnasında farzın yerine getirilmesinin yanında Allah'a şükretmek, dua etmek gibi çeşitli maksatlarla da yapılır. *Baba ve Piç*'te namazın farzı olarak yer alırken (B.:2006,147) *Aşk*'ta Şems, Mevlânâ'yı şarap alması için meyhaneye gitmesini söylediğinde Mevlânâ'nın itiraz etmeden görmesi gereken bir hakikatin olduğunu düşünüp meyhaneye gider. Bunun üzerine Şems, dizlerinin üstüne çöküp secde eder. Eline tespih alarak defalarca Allah'a şükreder.(Aş.:2009,293)

3.229. Sefer: Bir mesafeyi kat etmek manasına gelen sefer, hakka yönelmeye başlayan kalbin zikirle seyretmesi ve manevi yolculuk yapması. Sufiler ve dervişler çile çekmek, şeyhlerle görüşmek, Allahın arz üzerindeki eserlerini seyretmek için de bedenlen sefer yaparlar. Buna zahir sefer denir. Zamanla sefer, içte yapılmak üzere yorumlanmıştır. Kişinin, kendi iç dünyasında yaptığı bu sefere, sefer-der-vatan demişlerdir. Bu şekilde sefer; mana âlemine gidiş, kötü huylardan iyi huylara hicret etme gibi anlamları içerir.

Aşk'ta Şems, Semerkant'ta bir hana varınca hancıya kendini tanıtır. Gezgin abdal olup âlemi dolaşıp Allah'ı aradığını, onun seferinin Rabb'ini bulma seferi olduğunu söyler.(Aş.:2009,50) Şems'e göre Allah aşkı başlı başına bir seferdir. Bu sefere çıkan her yolcu istese de istemese de tepeden tırnağa değişecektir. Nitekim Allah aşkı ile makamlardan makamlara ilerleyen, nice menziller kat eden salık fenadan başlayıp bekaya bulaşır.

Mevlânâ da insan hayatının bir seyr ü seferden ibaret olduğunu, beşikten mezara kadar çeşitli sınavlardan geçerek yollar kat ettiğini söyler. Mevlânâ bu seferi nefis öldürme, benliği yok etme seferi olarak nefsin yedi mertebesiyle açıklar.(Aş.:2009,211)

3.230. Sema: Sema, tasavvufta, makam ve nağme ile okunan dini metin ve ilâhileri ve dini musikiyi dinleme; raksetme, devran etme, dinlenen dini musikin

etkisiyle coşup dönme demektir.⁴¹⁹ Sema'nın pek çok çeşidi vardır. Genel anlamıyla sema, Hak'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesajdır. Onu iyi niyetle dinleyen, hedefine ulaşır. Sema müminin imanı, kâfirin küfrünü artırır.⁴²⁰ Musiki heyeti eşliğinde belli bir düzen dâhilinde icra edilen Mevlevî ayinine sema denir.

Pinhan'da Hezarpare Horoz Baba tekkesinde her Çarşamba günü önce dervişler şeyhin huzurunda toplanıp sohbetine katılır, ardından sema icra ederler. Burada sema dönüldüğü sadece söylenmekle yetinilmiştir.(P.:2010,120)

Aşk'ta Sultan Veled ve Şems, Mevlânâ ve Şems'in ilk çıktıkları semayı anlatır. Sultan Veled, ilk sema ayinini dervişlerin meydana çıkışından itibaren şu şekilde anlatır:

“ ...dikkatli adımlarla yaklaştı; usulca eğilip gelenlere selâm verdi. Onun peşi sıra, hepsi de babamın eski müridi olan altı derviş göründü; sikkeler, tennureler, deste güller kuşanmış olarak. Ellerini göğüslerinde kavuşturup destur almak için babamın önünde eğildiler. Üç kere meydanı devrettiler... Yeniden yükselen müzikle beraber dervişler tek tek dönmeye başladılar. Önce ağır ağırdı dönüşleri. Döndükçe hızlandılar... Dervişler aralarda dört selâm edip döndü... Ne kadar döndüler bilemiyorum. En nihayetinde musiki yavaşladı. Dervişler bir bir dönmeye son verip içlerine kapandı. Zarif hareketlerle ellerini çaprazlama kavuşturup meydandaki herkesi selâmladılar...” (Aş.:2009,330)

Yine aynı romanda Şems ise Semaya çıkmadan önce Mevlânâ ve semaya çıkacak diğer altı dervişle tefekküre dalmak için odaya çekildiklerini, sonra abdest alıp namaz kıldıklarını söyler. Sema esnasında giyilen Mevlevîliğe has kıyafetler ve Mevlevîlikteki karşılıkları da anlatılmıştır:

⁴¹⁹ D.K.S., A.g.e., s.589

⁴²⁰ Uludağ, A.g.e., s.312

“Sonra tennurelerimize bürünüp, elifi kuşaklarımızı kuşandık. Bal rengi sikke mezar taşımızdı, uzun beyaz tennure nefsimize biçtiğimiz kefen, hırka ise ölmeden evvel ölenin mezarı. "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler..."Bizler hâl ehliyiz. Kalp ehliyiz. Aşk ehliyiz. Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız şeriat üste sabit, bir ayağımızla yetmiş iki milleti devrederiz.” (Aş.:2009,338–339)

Önce ney çalınmaya başlar. Ardından dervişler meydana çıkar. Mevlânâ semazenbaşı sıfatıyla bulunacaktır. Son çıkan Şeyh olacaktır ki Mevlânâ'nın isteği üzerine bu makam Şems'e verilir. Daha sonra ilk derviş dönmeye başlar:

“İlk derviş semaya başladı, tennuresinin eteği inceden hışirdarken seyircilerin gözü önünde bu âlemden uzaklaştı. Derken hepimiz semaya katıldık. Vahdetten gayrиси kalmayana dek dönmeye durduk. Gökten ne aldysak toprağa, Hak'tan ne aldysak halka. Her birimiz Âşık ile Maşuk arasına ağ olduk. Musiki sonlanınca evrenin başat unsurlarına selâm durduk: Ateş, hava, toprak, su ve beşinci unsur, boşluk...” (Aş.:2009,338–339)

Yukarıda anlatılan ilk ayından sonra Mevlânâ bir gün çarşıda dolaşırken Selahattin Zerkubi adında bir zatın demir döverken çıkardığı sestten etkilenerek sema dönmeye başlar ve Şems'in başlattığı semaya son halini vermiş olur. (Aş.:2009,404)

3.231. Semazen: Semaya katılan, sema yapan dervişlere semazen denir. Sema dönmeyi öğrenmek isteyen derviş, sağ avucuna biraz tuz alır, saygılı bir şekilde sema tahtasına gelir. Önce baş keser ve içli bir niyaz arz eder. Daha sonra, sol dizini büküp çökerek çiviye öper, avucundaki tuzu, çivinin etrafına serper. Sonra da ayağa

kalkıp, tekrar baş keserek sema tahtasının üzerine çıkar; çiviye, sol ayağının başparmağı ile ikinci parmağının arasına takıp, sağ kolu üstte olmak üzere, kollarını göğsünün üstüne çaprazlama bağlayarak, avuçlarıyla omuz başlarını tutar. Sağ ayağını geriye iterek, sol ayağı üzerinde, dönmeye başlardı. Bu yeni öğrenci (Mübtedi)'ye birinci gün, üç; ikinci gün, beş çark attırılır, (yani döndürülür). İlk meşkler, ayaklar çiviye takılı olarak yapılırken, sonraki aşamalarda kol açmak, direk tutmak, hiç şaşmadan ilerlemek gibi usuller öğretilir. Başarı sağladıktan sonra, eğitim yeri, matbahtaki meşk yerinden, "Semahane" ye kaydırılır. Burada, eteklerin hızlı sema ile şemsiye gibi açılması öğretilir. Eğitim sonunda, semazen başı mübtediyi sıkı bir sınavdan geçirir, başarılı olma durumunda da, sonuç Şeyh Efendiye arz edilir. Şeyh de sınavı geçen bu dervişe, bir mukabele günü, öğle namazından önce "Mübtedi Mukabelesi" yaptırarak, onu semazenler arasına sokar.⁴²¹

Aşk romanında bahsi geçen semazenlere sema ayini anlatılırken yer verilmiştir. (Bkz. Sema)

3.232. Sırat köprüsü: Cehennem üzerinde bulunan ve herkesin geçmeye mecbur olacağı bir yol veya köprüdür. Müminler cennete bu yoldan geçerek ulaşacaklardır. Sırat köprüsü, Allahu teâlânın emri ile cehennemün üstünde kurulacaktır. Cennetlik olanlar, köprüden kolayca geçerek, cennete gideceklerdir. Sırat köprüsü, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Dünyada iken İslâmiyet'e uyanlar, nefislerine hâkim olanlar, Sırat'ı kolay ve rahat geçecektir. Müminlerden bazıları şimşek misali, bazıları esen bir rüzgâr gibi, bazıları da cins atlar gibi üzerinden geçer. Münafıklar ise emekleyerek geçmeye çalışır ve ateşe düşerler. Kâfirlere gelince köprüden hiç geçemeyip ateşe yuvarlanırlar. Nefislerine düşkün olanlar, cehennemlik olanlar, Sırat'tan geçemeyip, cehenneme düşeceklerdir.

⁴²¹ Cebecioğlu, A.g.e., s.631

Bazı kaynaklara göre iyi veya kötü amel sahibi olan herkes cehenneme uğrayacak, fakat Allah iyileri cezalandırmayıp oradan kurtaracaktır. Cehennem üzerinde cennete uzanan bu köprüyü, insanın dünya hayatı boyunca güzel amellerle inşa ettiği bir köprü olarak düşünen âlimler vardır. Bu durumda, insanın bu dünyadaki iyi amelleri, öteki dünyada onun önüne bir köprü olarak gelir. Onu cehenneme düşmeden cennete ulaştırır.⁴²² Öyle anlaşılıyor ki sırat, Allah ve Hz. Peygamberin haber verdiği şekilde ve yalnız Allah'ın bildiği ve takdir ettiği keyfiyette mutlaka olacaktır.

Pinhan, Mahrem ve Aşk'ta mahşerde insanların kıldan ince kılıçtan keskin sırat köprüsünden geçeceği, günahkârların geçemeyip cehenneme düşeceği, masumların ise cennete kavuşacağı anlatılır.

3.233. Sikke: Mevlevî külahına sikke denir. Mevlevîler, Mevlânâ'ya mensup olduklarını bildiren, dövme keçeden yapılan yekpare, bal rengi yahut beyaz, bir karış, dört parmak bunluğunda içice geçme, iki kattan meydana gelen külahı bu münasebetle sikke demişlerdir.⁴²³ Sikke üzerine genellikle sarık sarılır. Mevlevîlerin, sikke adı verilen başlıklarından “destarlı” olanlara sarıklı sikke denilmektedir. Sikkeye sarık sarma, Çelebi Efendi tarafından tekbirlendikten sonra gerçekleşebilirdi.⁴²⁴ Sarık sarılmayan sikkeye, dal sikke, dal kavuk veya dal fes denir. Mevlevîlikte üç mertebeli külah vardır: 1. Mertebe, teberrük ve emanet külahı; mutfakta çile çıkaranlara ve muhıblere giydirilir. 2. Mertebe, irâdet külahı; hizmetini tamamlamış dervişlere giydirilir. 3. Mertebe, hizmet külahı; sülük tamamlayıp, hilâfet alanlara giydirilir.

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi, Mevlevî şeyhi olmasına rağmen diğer dervişlerden farklı olmamak adına sikkesinin üzerine sarık sarmaz.(P.:2020,121) *Aşk'ta* ise semaya çıkmadan evvel semazenlerin destarlı sarıklarını giydikleri belirtilir.

⁴²² D.K.S., A.g.e., s.593

⁴²³ Gölpinarlı, A.g.e.,

⁴²⁴ Cebecioğlu, A.g.e., s.644

3.234. Sofu: Samimi dindar kişilere sofu denirken, şekilci, ham tipli dindarlara da aynı tabir kullanılır. Sofular, “mutaassıp ham ruhlu, dinin özünden habersiz, şekilci ve katı kişi, softa” dır.⁴²⁵

Eserlerde dinin dış yüzünü algılayan şekilci insanlar için zahit yanında sofu ibaresi de kullanılmıştır.

3.235. Sohbet: Allah’a ulaştırın tasavvuf okullarının her biri, “hizmet” ve “sohbet” gibi iki temele dayanır. Bu ikisi, saliki, maneviyat yüceliklerine ulaştırın vasıtaadır. Sohbette, mürşit-i kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansıması yani kabiliyet aktarımı söz konusudur. İlk sufiler sohbete büyük önem verir, tasavvufi bilgileri ehil ve hevesli gördükleri muhiblere özel sohbette aktarır, eğitim ve öğretimde sohbeti esas alırlardı. Bu yüzden Allah dostları, sohbete çok önem verirler. Mevlevilikte ve Nakşibendîlikte sohbet bir tarikat esasıdır. Sohbet, belli yerlerde toplanma şeklinde olduğu gibi, birlikte yolculuk yapma şeklinde de olur. Sohbette fertler yok, toplum vardır, her şey ortaktır. Benim demek caiz olmaz, bizim demek icap eder.⁴²⁶ Peygamberimizin arkadaşlarına “ashâb” denilir, bu kelime “suhbe” mastarından türemiştir. Hz. Peygamberin, sahabe-i kiramı sohbet yoluyla yetiştirmesi, sûfiyye yolunda vazgeçilmez, göz ardı edilemez bir metot olarak kabul edilmiştir.

Pinhan’da Şeyh Mehmet Mühür Efendi, tekkesinde her Çarşamba günü, öğle namazından sonra tevhidhanede bir saat kadar Mesnevi okutur. O gün için seçilen kısım okunduktan sonra dervişler çit çıkarmadan, “gözleriyle, gönülleriyle” sohbet ederek Mesnevi hakkında konuşurlar.(P.:2010,120)

3.236. Sufi: Tasavvufta, gönlü saf kişi, eren, ermiş, nefsinden fâni, Hak ile baki; zahirde halk ile batında Hak ile olan; nefsinde ölen Hak ile diri kalan demektir.

⁴²⁵ Uludağ, A.g.e., s.321

⁴²⁶ Cebecioğlu, A.g.e., s.647

Hakk'a vasıl olan kişiye, sūfi, yolda süluka devam edene de, mutasavvıf denir. Sūfi, nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmıştır. Onlara sūfiyye denilmesi, onların Allah huzurunda, ilk safta bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Ki bu, onların himmetlerinin Allah'a yükselmesiyle, yani, kalpleriyle O'na yönelmesiyle olur. Bir başka görüşe göre, özellikleri ehl-i suffice'ye benzediği için, bu topluluğa sūfiyye denilmiştir. Bir kanaate göre de, sūf, yani yün giydikleri için, sūfiyye adını almışlardır.⁴²⁷

3.237. Şeriat: Toplumlar için amelî hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilâhî dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur şeriat her peygamberin kendi devrinde dine dayalı olarak ortaya koyduğu amelî kurallar ve tatbikatın adı olmuştur. Dinin zahirî yönüne ait kaideleri veya dinin hukuk kuralları. Tasavvufa da, batini hukuk veya batini fıkıh denir. Bir tarife göre şeriat ister zahiri, ister batini olsun bütün dini hükümleri kapsar. Sufiler, beden ve dünyayla ilgili zahiri ve şer'i hükümlere şeriat veya fıkıh, kalp ve ahiretle ilgili batini ve sırrı (deruni) hükümlere hakikat ve tasavvuf derler. İlkine ameli fıkıh, ikincisine vicdani fıkıh dendiği de olur. Şeriatın hükümleri geneldir, herkesi bağlar. Hakikatin hükümleri özeldir, yalnızca aydınları ve seçkinleri bağlar. Şeriata uymak zorunludur, hakikate tabi olmak ihtiyaridir. Şeriat kulluğun gereğini yerine getirmektir, hakikat ulûhiyeti temaşa etmektir. Hakikatin desteklenmediği ve tasdik etmediği hiçbir şeriat makbul değildir, şeriata bağlı olmayan hiçbir hakikat verimli olmaz. Şeriat, hakikatin dış yüzü, hakikat şeriatın iç yüzüdür. Bu ikisi bir paranın iki yüzü gibidir, ikisi farklı şeylerdir, ama biri olmadan diğeri olmaz. Hz. Peygamberin sözü şeriat, davranışları tarikat, yaşantısı hakikattir.⁴²⁸

Eserlerde şeriat hakkındaki düşünceler, dört kapı bahsinde verilmiştir. (Bkz. Dört Kapı)

⁴²⁷ A.e., s.650

⁴²⁸ Uludağ, A.g.e., s.332

3.238. Şeyh: Nefsinden fâni Hak'ta baki olmuş veli, Allah dostu; isteklilere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyet ve liyakatine sahip bulunan kâmil insan, rehber, mürşit demektir. Gerçek şeyh, Allah'ı kullarına, kullarını da hem Allah'a hem de birbirlerine sevdirebilen kâmil insandır. Şeyh, mürit ve müntesiplerini bir annenin çocuğunu eğitip yetiştirdiği gibi terbiye edip yetiştirir. Şeyh'in şeriat bilgisine sahip, fena makamını geçmiş, ahlâk-ı hamide (övuken ahlak) ile süslenmiş olması gerekir. Kendisi kâmidir, bu yüzden kemale erdirir, yani mükemmildir. Allaha giden yol şeyhten geçer. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytan'dır. Şeyh keşf ve keramet sahibidir. Allahın arz üzerindeki halifesidir. Allah adına hareket eder. Şeyh Hz. Peygamberin naibidir. Onun temsilcisidir.

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi; *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi, *Aşk*'ta Şeyh Seyyid Burhaneddin ve Şeyh Yasin, şeyh unvanı taşıyan kişilerdir. Bu kişiler arasında yalnızca Şeyh Yasin, herhangi bir tekkenin mürşitliğini yapmaz, medrese de ders verir. Tasavvufi mahiyette şeyh değildir. Bu şeyhlerin ortak özellikleri irşad edici, yol gösterici olmaları ve tüm insanlara, kâinata hoşgörü çerçevesinde yaklaşmalarıdır.

3.239. Şeytan: Kibir ve gururu sebebiyle Allah'ın “Âdem'e secde ediniz” emrine isyan edip, karşı geldiği için, O'nun rahmetinden uzaklaştırılan varlıktır. Kur'an-ı Kerim'de şeytandan “İblis” adıyla söz edilir. Şeytanın cin mi melek mi olduğu hususunda âlimler farklı görüşler ortaya koymaktadır, ancak ateşten yaratıldığı kesin olarak bilinmektedir. Şeytanın itaatsizliği ile ilk isyan, kibir, ayrılık ve düşmanlık başlar. Artık şeytan insan nesline karşı olan bu tavrını, düşmanlık, saptırmak, vesvese vermek, aldatmak, nankörlük etmek, isyan etmek, şüpheye düşürmek, kötü işleri güzel göstermek, içki, kumar ve fuhuş gibi eylemleri sevdirmekle sürekli hale getirmiştir. Onun gücü daha çok kendisine dost olanlarla Allah'a şirk koşanlara yetmektedir. Kulluk vebelerini yerine getirenlerle Allah'a sığınanlara zarar veremez.

Şeytan, *Şehrin Aynaları*'nda insanları, özellikle kadınları yoldan çıkaran bir mahluk olarak yer alır. Vaiz Alonso'ya göre kadınlar şeytana uymaya erkeklere oranla çok daha meyillidir.(Ş.A.:1999,10, 57, 59)

3.240. Şükür/ Şükretmek: Bir ahlâk kavramı olarak, yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini bilip makbule geçtiğini dile getirmek, iyilik edeni övmek; nankör olmamak demektir. Kul, Allah'ın lütuf ve nimetlerini dile getirir ve O'nu överse şükretmiş olur.⁴²⁹ Ancak esas şükür verilen nimetleri yerli yerince kullanmaktır. Bu da nimeti bilme, elde edilen nimetten dolayı sevinç duyma, nimete karşılık olarak yapılması gerekeni dil, beden ve kalp ile yerine getirmek suretiyle olur. Allah'ın nimetlerini dile getirme, bu nimeti ibadette ve sevap kazandıran işlerde kullanma, iyiliğe ve hayra niyetlenme gibi. Şükür, nimetin artmasına vesile olur. Azap edilmeme sebebidir. Nimetin değerini bilmek, ilim, hal ve amel ile olmak üzere üç türdür. Âlimlerin şükürü dilde, abidlerinki fiilde, ariflerinki haldedir.⁴³⁰ Şükür, genel olarak İslâm ahlâkında ve özellikle tasavvufta kulun Allah'a karşı edep ve saygısını ifade eden en önemli kavramlardan biridir; ayrıca insanın Allah nezdindeki değerini de yükselten bir erdemdir. Şükür nimetin artmasına vesile olur. Şükür nimetten evvel onu vereni görmektir, nimetin içinde, nimeti vereni düşünmektir.

Aşk'ta Şems, hemen her sözünde Allah'a şükretmek gerektiğini vurgular. Allah iyi ya da kötü ne layık gördüyse, kişi için en hayırlısı odur, kişi her an her hadisede Allah'ı anmalı, O'na şükretmelidir.(Aş.:2009,60, 103)

3.241. Takva: İman edip, Allah'ın emir ve yasaklarına uyararak, Allah'a karşı gelmekten sakınmak, dünya veya âhirette insana zarar verecek, ilâhî azaba sebep

⁴²⁹ İhlas Yay.

⁴³⁰ Uludağ, A.g.e., s.338

olabilecek inanç söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günden sakınmak anlamına gelir. Yani takva, insanın kendisini Allaha uzaklaştıran şeylerden uzak durması, masivadan sakınmaktır diyebiliriz. “Takvanın zahiri, hududu muhafaza, batını ihlâs ve niyettir. Takva helal, mubah ve bir de şüpheli hususlarda söz konusu olur. Farzları ifa, haramları terk takva değildir. Takva dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde uygulamaktır.”⁴³¹ Takva sahibi olmak, ama takva sahibi olduğunu hatırlamak ve hayalden bile geçirmemek esastır. Takva; dini daha derin bir anlayışla yaşama olayıdır, dinde hassaslıktır. Takvada, ruhsattan kaçış, azimle amel ediş söz konusudur. Takva dini hükümlerin disiplinli, düzenli, devamlı, samimi ve ciddi bir surette, dikkatli ve özenle uygulanması, en küçük bir ayrıntının bile göz ardı edilmemesidir. Takva tasavvufun temelidir.

Aşk'ta Baba Zaman, dervişlerine Mevlânâ'yı anlatırken “takva ve ibadette kamil” bir zat olduğunu söyler.(Aş.:2009,101)

3.242. Talib: Talep eden, isteyen manasındadır. Tasavvuf okuluna girmeye aday olanlara tâlib denir. Tasavvufta, hedefe ulaşana kadar dört dereceden söz edilir: Tâlib, mürit, salik, vasıl. Tâlib ilk derecedir. Tâlib eskiden hemen tasavvuf okuluna alınmaz, önce, bir süredurumu incelenirdi. Bazen işin altından kalkıp kalkamayacağını denemek üzere, hazırlık dersi yaptırılır bu aşamada başarılı olanlara, esas ders verilirdi. Talepten maksat talib-i hak veya talib-i tarik-i haktır. Arayan mevlasını da belasını da bulur. Talip Hakk'ı sevgiyle değil ibadet yoluyla arayan kişidir.⁴³²

Aşk'ta Baba Zaman'ın zaviyesinde bulunan Çömez, tekkeye intisap etmiş ve talip olmuştur.

⁴³¹ Uludağ, A.g.e., s.342

⁴³² Cebecioğlu, A.g.e., s.685

3.243. Tarikat: Sözlükte “yol, hal ve gidiş, kat, tabaka”⁴³³ gibi anlamlara gelen tarikat, bir tasavvuf kavramı olarak, Hakk’a ulaşmak için tutulan, bir takım kuralları bulunan yol demektir. Mutasavvıflara göre tüm insanlar, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allah’a giden yol vardır. Şeyh adı verilen bir öğretmen gözetiminde, müridin Allah’a ulaşma konusunda takip ettiği usule veya metoda tarikat adı verilir. Tarikat, bunu gerçekleştirmek maksadıyla, farz ve vacibin ötesinde bir takım nafilere, özellikle sünnetlere ağırlık verir.

Tarikatlar zamanla çeşitli kollara ayrılarak sayıları artmıştır. Tarikatların bir kısmı zikri, gizli (sessizce) kalp ile bir kısmı da açıktan dil ile yapmaktadırlar. Tarikatlar, kurucusu olan şeyhlerin adlarıyla anılırlar. İlk devirde sûfiler, kendilerinden daha deneyimli durumda olanlardan yararlanmakla birlikte, bugün bildiğimiz şekliyle teknik manada tarikat kurmamışlardı. Tarikatlaşma hareketi, yaklaşık XII. Yüzyıldan itibaren başlamıştır. Tarikatlar arasında ortak esaslar olduğu gibi, birçok farklı yönler de bulunur. Herkes kendi meşrebine, ruh yapısına, dünya görüşüne ve manevi zevkine göre bir yol tutar veya bir şeyhe bağlanır veya tamamıyla bunların dışında yaşar. Tarikat ehli, genel olarak gayet hür ve çok serbest olarak hareket eder, fikir ve kanaatlerini ortaya koyar.

Tarikat, tasavvufun dört kapısından ikincisidir. *Aşk* romanında bu dört kapı birbiriyle bağlantılı olarak ifade edildiği için, örnekler “dört kapı” başlığı altında verilmiştir.

3.244. Tefekkür: Tefekkür, düşünme demektir. İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan ayırıcı bir özelliktir. Hayrı ve şerri görmeye yarayan kalpteki ışık, vicdandır.⁴³⁴

⁴³³ TDK, A.g.e.,

⁴³⁴ Uludağ, A.g.e., s.348

Aşk'ta Mevlânâ ve Şems'in kavuştukları zaman kırk gün kütüphaneye kapanıp tefekküre daldıkları yer alır.

3.245. Tefsir: Anlamı kapalı olana, manası zor anlaşılan sözden ne kastedildiğini açıklama demektir. Tefsir kelimesi daha çok Kur'an kelime, terkip ve cümlelerinin ne anlama geldiğini açıklamak, müşkül ve garip lafızları izah etmek, Kur'an'ı yorumlamak anlamında kullanılır.⁴³⁵ Tefsir usulü, Kur'an'ı anlamak, yorumlamak, açıklamak ve izah etmek için takip edilmesi gereken esas ve yöntemleri konu edinen bir yöntem, bilim dalıdır. Kur'an tarihi, Kur'an'ın inişi, vahiy ve çeşitleri, ayet, sure, Kur'an'ın yazılışı, toplanması, çoğaltılması vb. konularını işler. Tefsir'de kesinlik vardır, lafzın konulduğu manayı hakîkî veya mecazi olarak beyan etmektir. Ayetler, ayetlerle tefsir edilir. Sonra peygamberin hadislerine, sonra varsa sahabe sözlerine bakılır.⁴³⁶

Aşk romanında Mevlânâ için tefsire ilmüne hâkim olduğu söylenir.

3.246. Tennure: Mevlevî tabiridir. Mevlevîlerin giydikleri kolsuz, yakası yırtmaçlı, bel tarafı kırmalı, geniş ve uzun entariye tennure denir. Tennure, “elifi nemed” ve “destegül” adlı iki parçadan meydana gelir. Tennure giyilince, bele, elifi nemed sarılır, üzerine de salta şeklinde destegül giyilirdi. Günlük ve sema törenine mahsus olmak üzere iki tür tennure vardı. Günlük olanı, diz kapağının altına, sema tennesi de ayak bileklerine kadar uzanırdı. Hizmet tennesini mutfakta görevli canlar giyer.⁴³⁷

Pinhan'da Pinhan'ın tennure giydiği söz edilmiştir. *Aşk'ta* da Şems, sema ayinine çıkmadan önce tennurelerini giydiklerini söyler.

⁴³⁵ D.K.S., A.g.e., s.642

⁴³⁶ Dönmez, A.g.e., s.

⁴³⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.711

3.247. Tevekkül: Allahın katında olana güvenip, halkın elinde ve avucunda olan hiçbir şeye göz dikmemek, her halükarda yalnızca Allaha sığınmaktır.⁴³⁸ Tevekkül, kalbin hakka itimadıdır. Tevekkül, kalbin hali olduğundan bedenle çalışmaya ve kazanmaya asla mani değildir. Tevekkül, neticenin hâsıl olması için lüzumlu tedbirler alındıktan sonra ve sebeplere tevessül edildikten sonra tedbir ve tevessülün kifayetini Allahtan beklemektir. Önce deveni bağla, sonra tevekkül et hadisi bunu ifade eder. Tedbir alınmadan önce, tedbir alınırken ve alındıktan sonra, kısacası her an ve her zaman Allaha güven esastır. Hasbünallahü ve nimel vekil ‘Allah kâfi, o iyi bir vekildir.’ İfadeleri tevekkül ehli olmak için söylenir Allah’a tevekkül; Allah’ın yardımına, çalışanın emeklerini boşa çıkarmayacağına, sevabını, ücretini tam vereceğine, duaları kabul edeceğine, âdil olduğuna ve haksızlık etmeyeceğine inanmak ve güvenmektir. Tevekkül, çalışmadan, sebeplere sarılmadan işi Allah’a havale etmek değildir. İnsan her ne iş yapıyorsa yapsın, o işi kurallarına uygun olarak yapacak, çalışacak, sabredecek, Allah’tan başarısı için yardım isteyecek ve Allah’ın kendisini muvaffak kılacağına itimat edecektir. Çalışma, sabır ve tevekkül birlikte olacaktır. Çalışmadan işleri Allah’a havale etmek doğru olmadığı gibi Allah’ı devre dışı bırakmak da doğru değildir. Allah’ın izni ve yardımı olmadan başarılı olmak mümkün değildir.

Siyah Süt’te Can Derviş Hanım, yazara sıkıntılarından kurtulması için önce tevekkül etmesi gerektiğini belirtir.

3.248. Tevhid: Allah’ın bir olduğuna inanmak, O’na kimseyi ortak etmemek, yani “Lâ ilâhe illallah” (Allah’tan başka ibadete lâyık bir ilâh yoktur. O’nun ortağı benzeri yoktur) sözünü, manasına inanarak söylemektir. Tasavvufta ise kalbi Allah’tan başka şeylere bağılıktan kurtarmaktır.⁴³⁹ Tevhid üç şekilde olur; Yüce Allah’ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tasdik etmek ve O’na hiç bir eş ve ortak kabul etmemektir.

⁴³⁸ Uludağ, A.g.e., s.257

⁴³⁹ İhlas Yay.

Bütün peygamberlerin ilk daveti tevhiddir. Çünkü o, Hak yoluna girmenin başlangıcı ve Allah'a inanmanın ilk basamağıdır. Hakkın Hak için tevhidi: Allahın kendisinin bir ve eşsiz olduğunu bilmesi. Hakkın halk için tevhidi: insanların Allahın bir ve eşsiz olduğunu insanlara bildirmesi. Halkın hakkı tevhidi: insanların Allahın bir ve eşsiz olduğunu dile getirmeleri. En mükemmel tevhid Hakkın Hak için olan tevhidir. Bu tevhid anlatılmaz, burada diller lal olur, onu dille anlatmaya kalkışan mülhit olur.

Tevhid bir görme, bilme halidir. Sufi yalnızca Bir'i görür. Yalnızca Bir'i bilir. O'ndan başka varlık olduğunu ne görür ne bilir. Tevhidin hakikatine eren Bir'den başkasını unuttur.⁴⁴⁰

Aşk romanında Mevlânâ, nefsin yedi mertebesinden söz ederken, dördüncü mertebeden sonrasının Tevhid şehri olduğunu, buraya ulaşabilen çok az kişi bulunduğunu ve bunlara gerçek Hakk âşığı dendiğini söyler.(Aş.:2009,212)

3.249. Tövbe/ İstiğfar: Kulun, haram, günah işledikten sonra, pişman olup, Allahu teâlâdan korkmak, bir daha yapmamaya karar vererek emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak Allah'tan af dilemek. Tövbenin bir kısım şartları vardır. Günaha pişmanlık duymak, günahı derhal terk etmek ve bir daha eski hâle dönmemeye azmetmek. Günahlardan dolayı tövbe etmek farzdır. Tövbe, Hz. Âdem'le başlar ve kulluğun bir göstergesidir. İnsanı yeniden hayata bağlayan, ona ümit ve yaşama isteği veren, onu Allah'a yöneltip inanç ve imanını kuvvetlendiren, doğru ve dürüst davranmasını sağlayan, herkesin hakkını gözeten ve kendi hakkına razı olan bir kişi haline gelmesine vesile olan tövbenin insan hayatındaki rolü büyüktür. Sözlükte “örtmek, örtbas etmek” anlamına gelen istiğfar, dinî bir kavram olarak, hata ve günahların Allah tarafından af ve mağfiret edilmesini istemek; kulun işlediği iyi ve güzel amelleri azımsayıp bunları artırmaya çalışması, günahlarını çok bulup bunları azaltmaya gayret etmesi demektir. İstiğfar ile “günahtan vazgeçme” anlamına gelen

⁴⁴⁰ Uludağ, A.g.e., s.359

tövbe arasında bazı farklar vardır. Kişi ancak kendi günahından dolayı tövbe edebilirken, başkalarının günahından dolayı da istiğfar edebilir. Yani başkasının affını Allah'tan dileyebilir. . Tasavvufî olgunluk yolunda, yetmiş makamdan bahsedilir. İlki tövbe, sonuncusu kulluktur. Kul günah işleyince Allah ile arası açılır. Kulun pişman olup Hakk'a dönmesi tövbedir. Hak kulunun kendisine döndüğünü görünce o da Ona döner. Bu da hakkın tövbesidir. Aslında tövbe Allah'tan Allah'adır. Allah nasip ederde kul tövbe eder. Hak kuluna dönerse kul Hakk'ına döner. Kulun Hakk'a dönüşü Hakk'ın kendisine dönüşünün ve yönelişinin işaretidir. İstiğfar ise, hata ve günahların Allah tarafından af ve mağfiret edilmesini istemek, kulun Allah'ım beni affet diye ona dua etmesi. 2. kulun işlediği iyi amelleri az bulup bunları artırmaya çalışması, günahları çok bulup bunları azaltmaya gayret etmesi.

3.250. Umman: Büyük deniz, okyanus manasına gelir.(Bkz. Derya/Deniz)

3.251. Vaaz/Vaiz: Nasihat ve öğüt anlamına gelen vaaz, İslâmî bir kavram olarak, kalbi yumuşatacak konularda iyiliği hatırlatma demektir. Amaç, insanları dinî yönden aydınlatmak, onları, ibadetlerini eksiksiz ve yanlışsız yapabilmelerini sağlayacak şekilde bilgilendirmektir. Vaaz eden kimseye vaiz denir.

Şehrin Aynaları'nda vaiz Alonso Perez de Herrera kilise de vaaz vermektedir. *Aşk*'ta ise Mevlânâ'nın Cuma günleri namazdan sonra vaaz verdiği ifade edilmiştir.

3.252. Varlık Âlemi / Dünya/ Âlem-i Vücut/ Maddi Âlem: Canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küreye varlık âlemi, dünya denir. Tasavvufta insanı Allahtan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şer, mal, menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhrettir. Varlık âlemi, geçicidir, bir imtihan yeri, ahiretin tarlası olarak düşünülür. (Bkz. Âlem)

3.253. Vecd: Tasavvufta, kulun istek ve çabası olmaksızın onun kalbine tesadüf eden şey (his, ilham, feyz, vârid); Hak'tan gelen tecelliler demektir. Salikin dinî his ve heyecanı yaşadığı mistik hâl “vecd” kelimesi ile ifade edilir. Vecd zorlama ve yapmacık olmaksızın kalbe gelen şeydir. O, kalpte şimşek gibi parlayıp sonra aniden sönen parıltılardır. Vecd, karşılaşma, yüz yüze gelme, buluşmadır. Kalbin karşılaştığı hüznün ve neşe gibi şeylerin hepsi birer vecddir. Vecd, daha çok kendinden geçme ve istiğrak anlamında kullanılmaktadır. Vecd sahibi telvin ehli olup, bazı kere nefsin sıfatlarının gayreti (yok olmasıyla) ile bazı kere de bulması ile vecde ulaşır. Vecd anında dünya ile ilişkiler kesilir, artık his âlemi ile yalnızca Allah ile meşgul olunur.⁴⁴¹

Aşk'ta Şems, sema esnasında dervişlerin vecde kapılıp Hak'la bütünleştiğinden söz eder.

3.254. Vedud: Allah'ın güzel isimlerinden biridir. “Mümin kullarını çok seven, güzel amelleri sebebiyle onlardan razı olan, onlara ihsanda bulunan ve onları öven”⁴⁴² demektir. *Aşk'ta Şems* tarafından Allah'ın vuslat sıfatı anılmıştır. (Aş.:2009,229)

3.255. Vuslat: Bir şeyin bir şeye ulaşması, bir şeye kavuşmak, sonra onda yoğunlaşmak anlamında ele alınabilir. Tasavvufta vuslat, Hakk'a ermek, kemale ermek, olgunlaşmak seyr ü süluku tamamlamak için kullanılır.⁴⁴³

3.256. Yaradandan Ötürü Yaradılanı Sevmek: Bu sözler Yunus Emre'ye aittir. Kulların hatalarının affedilmesini salık vermektedir. Allah hatırı için, kulların affı, onların hoş görülmesi toplumsal moral açıdan büyük bir önem taşır.

⁴⁴¹ Pala, A.g.e., s.473

⁴⁴² D.K.S., A.g.e., s.687

⁴⁴³ Uludağ, A.g.e., s.375

Aşk'ta Şems, her meşrepten, her inançtan, her mezhepten insanı Allah'ın bir kulu olduğu için sevip ayırmadığını, herkese eşit davrandığını sık sık dile getirir. (Aş.:2009,63,143,353)

3.257. Yatır: belli bir yerde mezarı olan, doğüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliyadır. Halk, yatırlara büyük saygı gösterir. Ziyaretçilerine fayda ya da (çarparak) zarar vereceğine inanır. Oralarda Allah rızasını kazanmak için, dileklerinin kabul olması için kurban keser, o yerin ayrıcalığı olması münasebetiyle, orada Allah'a bazı isteklerinin yerine gelmesi için dua eder. Yatırlarda görülen mum yakma, çaput bağlama, taş yapıştırma gibi çok sayıdaki bu tür davranışlar, dikkatle incelendiğinde, kökeninin İslam dışı dinlere dayandığı görülür.⁴⁴⁴

Eslif Şafak.'ın eserlerinde kahramanların evlşyadan, yatırdan medet umduğu görülür.

3.258. Yortu: Hz. İsa'nın yaşamını, ölümünü, dirilişini ve azizlerin yaşamlarına yansımış olan erdemlerini anmak üzere kilisenin belirlediği kutsal günlere denir.⁴⁴⁵

Şehrin Aynaları'nda yortu günlerinde İstanbul'da bulunan Hıristiyan gemilerinin Hz. İsa'nın şerefine direklerine haçlı bayraklar çektiğinden söz edilmiştir. (Ş.A.:1999,217)

3.259. Zahid: Zahitler için ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci denir. Bunlar arif ve âşık değildir. Zahitler Allah'ın emirlerini yerine getirmenin yanında şüpheli şeylerden de kaçınırlar.

⁴⁴⁴ Cebecioğlu, A.g.e., s.768

⁴⁴⁵ TDK, A.g.e.,

Aşk romanında Şems, dinin dış yüzünü algılayan, salt şeriata bağlı kalıp ötesini göremeyenleri zahit olarak değerlendirir. Zahitlerin imanında ve ibadetlerinde samimi olmadıklarını, Allah'a mükâfat için yanaştıklarından bahseder.(Aş.:2009,75, 280)

3.260. Zahir: Allah'ın sıfatı olarak zahir, varlığı her şeyden aşikâr olan, her şeye galip gelen, her şeyden yüce olan demektir.⁴⁴⁶ Allah; fiilleriyle zahir, açık, bilinen, inkârı mümkün olmayan varlıktır. Her şey O'nun varlığına delâlet eder. Zahir olan Hakk'ın vücududur. Allah bu isim gereği, hikmeti, kudreti, sıfatlarıyla görünür, zuhur eder.⁴⁴⁷

Mahrem'de Be-Ce'nin "Nazar Sözlüğü"nde Allah'ın zahir sıfatı yer alır ve şöyle açıklanmıştır: "*zahir: Tanrı'nın doksan dokuz isminden biri olan zahir 'gözden saklanmayan' demektir.*" (M.:2000,73)

3.261. Zahiri: Arapça görünen, meydanda olan, açık anlamındadır. Kur'an lafızlarının zahirinden açıkça ve kolayca anlaşılan manaya denir.

Tasavvufçulara göre zahir, görünen âlemdir. Batınsa bu izafî varlıklarda tecelli eden Tanrı sıfatlarıdır. Sıfat, zatın zuhuru, fiil, yani işse sıfatların zuhuru olduğundan sûfî, mazharda, zahiri, yani görüneni, görünmesi gerekli olanı, Tanrı'yı, Tanrı'nın sıfatlarını görür; bu bakımdan irfanı olmayan kişi, ne kadar bilgin olursa olsun ancak zahiri görebilir.⁴⁴⁸

Zahiri âlem ve zahiri bilgi eserlerde sık sık batını âlem ve bilgi ile karşılaştırılmıştır. Zahir aldatıcı ve yanıltıcıdır. Esas olan zahirin derinine inebilmek, ardındaki hakikati yani batını bilgiyi görebilmektir. *Pinhan*'da da, *Siyah Süt*'te de,

⁴⁴⁶ D.K.S., A.g.e., s.702

⁴⁴⁷ Cebecioğlu, A.g.e., s.776

⁴⁴⁸ Gölpinarlı, A.g.e., s.

Aşk'ta da bu görüş mutasavvıflar tarafından savunulmuş; din âlimlerinin, zahitlerin zahirde kalması eleştirilmiştir. Bu görüşün en katı savunucusu olarak Şems'i görürüz.

3.262. Zebani: Cehennem meleği olarak bilinen azap yapıcı melektir. Kâfirler cehenneme varınca onları karşılayacaklar ve azap edeceklerdir.⁴⁴⁹

Zebani, cehennemle ilişkili olarak, eserlerde cehennemın söz konusu edildiği yerde zikredilmiştir. *Aşk*'ta Şems, sık sık zahitlerin cehennemde zebanilerin elinde azap çekme korkusu taşıdıklarını, hakiki müminin bu düşünce ile ibadet etmemesi gerektiğini söyler.

3.263. Zekât: Belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir. Zekât, İslâm'ın beş temel esasından biridir. Bir kimsenin zekât vermekle mükellef olması için Müslüman, akıllı, buluğ çağına erişmiş olması ve hür olması; borcundan ve aslî ihtiyaçlarından fazla nisap miktarı mala sahip olması gerekir. Fakirlere, miskinlere, borçlulara, yolda kalmışlara, Allah yolunda olanlara, kalbi İslâm'a ısındırılanlara, esir ve kölelikten kurtulmak isteyenlere verilir.⁴⁵⁰

Aşk'ta ismi belirtilmeyen kerhane patronu, Şems'e; kendisi her ne kadar günahkâr olsa da her sene zekâtını verdiğini, Ramazan ayı boyunca kapılarını kapattığını söyler.(Aş.:2009,146)

3.264. Zemzem: Kâbe'nin doğusunda Yüce Allah'ın Hâcer ile oğlu İsmail'e ihsan ettiği suya denir. Hacerü'l-esvet'in karşısında bulunan kuyudan çıkarılır. Yeryüzündeki suların en faziletlisidir. Hacılar, bu sudan çokça içerler ve memleketlerine götürüp ziyaretçilerine ikram ederler. Hacda özellikle veda tavafından

⁴⁴⁹ Dönmez, A.g.e., s.

⁴⁵⁰ A.e., s.

sonra Kâbe'ye dönerek ayakta bolca zenzem içmek, başa ve vücuda dökmek sünnettir.⁴⁵¹

Zenzem, *Baba ve Piç*'te Banu Teyze, Ağulu Bey adındaki cininden geçmişe dair bilgiler alır. Cin, geçmişten haber verirken gümüş bir tasın içine Mekke'den getirilen zenzem suyu konur ve bu suyun içine bakarak anlatır.(B.:2006,247)

3.265. Zındık: Hiçbir dinde olmadığı ve Allah'a inanmadığı hâlde, Müslüman görünüp Müslümanlığı değiştirmeye, imanı bozmaya, dinsizliği Müslümanlık olarak yaymaya çalışan ve İslâmiyet'i içerden yıkmaya uğraşan kimseler hakkında kullanılan bir terimdir. Bazen halkı kendi görüşlerine çekmek için hadis uydurdukları, bazen de muteber kaynak ve şahıslara dine aykırı fikirler isnat ettikleri görülür. Tasavvufta ilk zamandan beri ünlü sufilerin pek çoğu zındık olmakla suçlanmışlardı. Bu yüzden zındık olmakla suçlanmak yüksek bir mertebe sayılmıştır.⁴⁵² Nitekim *Pinhan*'da Dürri Baba tekkesinin dervişleri zındıklıkla suçlanır ve tekkenin kapatılması istenir.(P.:2010,224)

Araf'ta Abed, Müslüman kardeşi Ömer'i dini vecibeleri yerine getirmeyip içki içtiği, domuz eti yediği için zındık olarak değerlendirir.(A.:2004,232,292) *Aşk*'ta Şems de Mevlânâ'yı yoldan çıkarmış, meyhaneye şarap alması için göndermiş olduğu için Konya halkının gözünde zındıktır. (Aş.:2009,313, 333)

3.266. Zikir: Allah'ı anmak ve hatırlamak, O'nu unutmamak ve gaflet halinde olmamak, Allah kelimesini ve tekbir, tehlil, tesbih, tahmid cümlelerini tekrarlamak demektir.⁴⁵³ Zikir, Allah'ın yüceliğini dile getirmek ve manevî yetkinliğe ulaşmak amacıyla yapılır. Tasavvufta, tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda belli sayıda belli bir edep halinde her gün düzenli olarak söylemeleridir. Tarikat ehlinin ve sufi cemaatlerin bir yede toplanıp şeyh veya halifesinin gözetiminde (Allah, Allah hu

⁴⁵¹ D.K.S., A.g.e., s.712

⁴⁵² Uludağ, A.g.e., s.393

⁴⁵³ A.e., s.393

hu, Hay Hay gibi) belli ibareleri belli bir hareket düzeni içinde söylerler. Söylenen sözlerin ve hareketlerin ritmik olması gerekir. Bu zikirlerde bazen ney, kudüm kullanılır. Zikirde zikredilenden başka her şeyden geçilir. Zakir o esnada zikredilenden başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olma. Bu yüzden zikir kendinden geçip Hakk'ı buluş halidir.

Pinhan'da senede iki kez yapılan Ruz-ı Muhabbet'te dervişlerin bir zikir halkası oluşturduğu, Dürri Baba'nın da bu halkanın ortasında durduğunu görürüz. Dervişler müzik eşliğinde iç içe geçmiş halkalar halinde dönerler. Bu esnada Dürri Baba, halkanın ortasında kırıtsız durup dua etmektedir. Müzik hızlanınca tüm dervişler hep bir ağızdan "Allahım, Allahım!" şeklinde zikire başlarlar. (P.:2010,60)

Bit Palas'ta Mavi Metres, genliğinde üç ayrı tarikatın sohbetlerine, zikirlerine (daha doğrusu ihya gecelerine) katıldığını anlatır. Esasında Mavi Metres'i dergâha çeken tek şey bu zikirlerdir. Zikir başladığı an kendi ifadesiyle, o bitimsiz tekerlemenin içinde kaybolmaktan hoşlanır.(B.P.:2002,155) Ancak zikir esnasında ne söylendiği, neler yapıldığı hakkında bilgi vermez.

Aşk'ta Şems, zaman zaman hücrelerine çekilip esma-i hüsnâ'nın doksan dokuzunu zikreder. Kerra'yı ilk kez yapacakları semaya davet ederken, hep birlikte aşkla Allah'ı zikredeceklerini söyler. (Aş.:2009,100,328)

3.267. Zina: Evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelmekte olup, dinen kesinlikle yasaklanmış büyük günahlardandır. Zina, sadece tarafları ve onların yakınlarını ilgilendiren şahsî bir suç değil, bütün toplumu ilgilendiren; toplumun temel taşı olan aileyi kökünden sarsan, insanlardaki namus ve iffet duygusunu rencide eden, ahlâksızlığın yaygınlaşmasına neden olan sosyal bir suçtur. Kur'an-ı Kerim'de, "Zinaya

yaklaşmayın, çünkü o bir hayâsızlıktır. O ne kötü bir yoldur.” (İsrâ /32)⁴⁵⁴ buyrularak zinanın çirkinliği ve kaçınılması gerektiği bildirilmiştir. Burada söz konusu edişimiz, yazarın bu kelimenin daha doğrusu fiilin dinî hükmünü vermesidir.

Mahrem'de Be-Ce'nin “Nazar Sözlüğü”nde Zina maddesi açılmış ve şöyle açıklanmıştır:

“zina: Zinanın ispatlanabilmesi için dört erkek şahidin işlene suçu bizzat gözleriyle görmüş olmaları gerekir. Şahitlerin aynı şeyi görmeleri yetmez; bir de gördüklerini aynı şekilde ifade etmeleri beklenir. Eğer içlerinden biri gördüklerini şüphe uyandıracak biçimde ifade ederse, öteki şahitlerin ifadeleri yalan, suçlama asılsızdır.”(M.:2000,84)

⁴⁵⁴ TDV, A.g.e.,

4.BAZI DİNÎ VE KUTSAL MEKÂNLAR

4.1.İbadethaneler

4.1. 1.Cami

Camiler, Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yerdir. Kur'an ve sünnette cami, mescit kavramı ile ifade edilmiştir. Eserlerde cami, ibadet mekânı olarak sıkça geçmektedir. Müslüman kahramanlar namaz kılmak için camiye giderler.

Bit Palas'ta Meryem'in kocası Musa'nın, her namaz vakti namaz kılmak için camiye gittiği belirtilir.(B.P.:2002,256)

Araf'ta Abed'in annesi Zehra, baraka mefhumunu anlatırken camilerin de barakası olduğunu söyler.(A.:2004,188) Ömer ile Gail, İstanbul'a Ömer'in ailesini ziyarete geldiğinde İstanbul'un camilerini dolaştıkları söylenir.(A.:2004,324)

Baba ve Piç'te cami, ezan ile birlikte konu edilmiştir. Zeliha Kazancı kürtaj yaptıracığı esnada camiden ezan sesi duyulur.(B.:2006,26), Banu Teyze, namaza kalkarken camiden yükselen ezanı duyduğu söylenir.(B.:2006,206)

Aşk'ta ise, Mevlânâ, her cuma günü camide vaaz vermektedir.(Aş.:2009,86, 131)

4.1.2. Mescit

Mescit, Müslümanların mabetlerine verilen bir isim olup, cami kelimesi ile eş anlamdadır. Türkiye'de küçük mabetlere mescit, büyüklerine cami denilmektedir.⁴⁵⁵

Mescit, tekkelerin, zaviyelerin bünyesinde bulunması sebebiyle ismen söz konusu edilmiştir. *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesinde, *Aşk*'ta Baba Zaman'ın tekkesinde mescit mevcuttur.

4.1.3. Kilise

Hız. İsa'nın getirdiği inanç sistemini benimseyenlerin dinî törenleri, yaptıkları tapınak ya da mabede kilise demektir. Başlangıçta tek bir kurum olan kilise daha sonra tapınma biçimleri, inanç şekilleri ve yaşayış ilkeleri bakımından doğu ve batı kollarına

⁴⁵⁵ D.K.S., A.g.e., s.428

ayrılmıştır. Kiliselerin disipline edilmiş ayin ve dua törenleri vardır. Bu törenler orada görevli din adamları tarafından icra edilir.⁴⁵⁶

Elif Şafak'ın eserlerinde kilise; ayin, dua ve törenler vesilesi ile söz konusu edilmiştir. Ayrıntılı birer kilise tasviri yapılmasa da kiliselerde çarmıha gerilmiş Hz. İsa ve Meryem Ana ikonaları bulunduğu söylenir. *Şehrin Aynaları*'nda kilise bahsi çok geçmektedir. Alonso Perez de Herrera çocukluğunda kilise korosundadır. Daha sonra vaiz olur ve kilise de vaaz verir.

Eserde geçen kilise tasvirlerinden biri şöyledir:

“...Zayıf, hastalıklı vücudu kilisenin loş ışığına saklanırken; tiz, kuş sesi dikkatleri çekmiyor, alay konusu olmuyordu. Hatta bazen, öteki çocuklara zor gelen bir ilahiyi başından sonuna kadar hatasız okuyup takdir topladığı bile oluyordu. Alonso'ya kalsa oradan hiç çıkmazdı. Ömür boyu bu sığınakta kalır; demir parmaklıkların, altın şamdanların, oymalı kapıların, Bakire Meryem'in gözyaşlarının, azizlerin hüznü bakışlarının, mumların titrek alevlerinin, iri tespihlerin, kutsal ekmek ve kokularıyla başını döndüren tütsülerin arasında,... öylece yaşayıp giderdi. Nihayet bir yuva bulabilmişti kendine. Vahşi gözlerden uzak, alabildiğine sıcak bir kuş yuvasıydı kilise.”
(Ş.A.:1999,19)

4.1.4.Havra

Havra, Yahudi mabedi, sinagogdur. İlk çağlarda havralarda ibadet olarak sadece kurban kesilirdi. Zamanla dua ve diğer dinî törenler, burada düzenlenmeye başlanmıştır. Havralara insan resmi asılması da yasaklanmış ancak bu yasağın da her zaman

⁴⁵⁶ A.e., s.380

uygulanmadığı görülmüştür. Havralardaki dinî törenler Hahamlar tarafından yönetilmektedir

Aşk'ta Şems, Allah'ı kâinattaki her zerrede, her sıfatta, her yerde bulabileceğimizi, O'nu yalnızca camide, kilisede, havrada aramanın yanlış olduğunu söyler.

4.1.5.Manastır

Hıristiyanlıkta ibadet edilen ve din adamlarından bir rahip veya rahibenin idare edip, münzevi Hıristiyanların kendilerini toplumdaki ayrılarak barındığı binadır.⁴⁵⁷ Burada bulunanların tek görevi dini ibadet ve misyonerliktir. Oldukça katı kuralları içeren manastır düzenine herkes uymak zorundadır. Evlenme yoktur, cemaatin büyümesi yeni kabul edilen adaylar sayesinde olur.

Şehrin Aynaları'nda Hıristiyanlıktaki günah kavramı ve günahkârın ıslah edilmesi yahut cezalandırılma yöntemleri geniş çapta işlenmiştir. Günahkârlara verilen cezalardan biri manastıra gönderilmektir. Isabel, Engizisyon mahkemesi tarafından dine ve Hz. İsa'ya saygısızlık suçu ile yargılanır ve manastıra gönderilir. Isabel Santa Clara Manastırı'na vardığında onu başrahibe karşılar ve beş sene boyunca orada, onlarla birlikte olacağını söyler. İsterse Isabel, bir ömür boyunca da orada kalabilecektir. Isabel'e manastırda bir oda verirler. Bu oda ışısız ve havasızdır. (Ş.A.:1999,197) Engizisyon tarafından manastıra gönderilen bir başka kişi Amed Zambarel'in karısı, Yaşlı'nın annesidir. Engizisyon görevlileri Amed'i yakalayamayınca ailesini tutuklar ve karısı ile kızını on yıllığına manastıra gönderir.(Ş.A.:1999,97)

Santa Clara Manastırı'nın baş rahibesi kendi isteği ile manastıra gitmiştir. İnançlı ve zengin bir ailenin kızı iken kimseye anlatmadığı, eserde de söylenmeyen

günahı yüzünden her gün vicdan muhasebesi yapar ve sonunda sahip olduğu her şeyi bırakarak manastıra gider. Kendisini sadece Hz. İsa'ya adar. (Ş.A.:1999,58)

Aşk'ta Şeyh Yasin, Mevlânâ'nın sık sık Konya'da bulunan Aziz Khariton Manastırı'na gidip dua ettiğini, manastırın başpapazı ile sıkı bir dostluk kurduğunu söyler. (Aş.:2009,313) Hz. Mevlânâ'nın din, ırk, mezhep ayrımı yapmadan herkesi bir kabul edip eşit davrandığı bilinmektedir. Zira Mesnevi de bile ister Mecusi, ister puta tapan olsun herkese 'Gel' çağrısında bulunur.

4.1.6.Namazgâh

Şehir dışında kırdı ve set üzerinde mihrap konulmak suretiyle, namaz kılmak için yapılan yere verilen addır.⁴⁵⁸

Aşk'ta Şems, âşıklar için her yerin hatta meyhanenin bile namazgâh olduğunu, önemli olanın kişinin neye niyet etmiş olduğunu söyler. (Aş.:2009,183)

4.2.Tasavvufî Mekânlar

4.2.1.Dergâh

Dergâhın kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Terim olarak tarikat pirlерinin veya büyük şeyhlerinin ikamet edip irşat faaliyetini sürdürdükleri, topluca ibadet ve tören yaptıkları ve mezarlarının bulunduğu merkezi tekke anlamında kullanılmaktadır. Ethem Cebecioğlu, büyük tekkelerde dergâh denildiğini ilave eder.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Cebecioğlu, A.g.e., s.535

⁴⁵⁹ Cebecioğlu, A.g.e., s.214

Pinhan'da Pinhan'ın İstanbul'a geldikten sonra bazen gezgin dervişleri ağırlayan dergâhlarda konakladığı ifade edilir.(P.:2010,138)

Şehrin Aynaları'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi İstanbul'da adı belirtilmeyen dergâhın şeyhidir. Bu dergâhta, açıklamalarda da belirtildiği üzere, içeride dergâhın büyük şeyhleri yatmakta olduğu bir türbe bulunur. (Ş.A.:1999,260)

Aşk'ta ise Bağdat'ta Şems'in bir süre konakladığı Baba Zaman'ın zaviyesi hem dergâh hem de zaviye isimleri ile anılmıştır. (Aş.:2009,100–101) Zaviye ile dergâh farklı manalara gelmektedir, zira zaviye küçük tekkelere denmektedir.

4.2.2.Hücre

Bazı tekke ve mescitlerin çevresinde bulunan ve halvete çekilmek için kullanılan odalardır. Bunlara halvethane ya da çilehane de denir. Bu hücreler birbirine bitişik, kapalı, karanlık, tek bir penceresi bulunan ve yalnızca tek kişinin kalabileceği darlıktadır. Abdülbâki Gölpınarlı, hücrelerde, kendini tekkeye hizmete vermiş, evlenmemiş dervişlerin oturduğunu belirtir. Mevlevi hücrelerinin ayrıca özellikleri vardır. Hücre kapısından, dar bir giriş yerine girilirdi ki burada, ayakkabıları koymağa yarayan ve duvara çakılmış raf da bulunur. Asıl hücreye bu giriş yerinden iki yahut bir basamakla çıkılır. Hücreye girilince, sol tarafta ve kapı karşısında dedenin oturduğu yer, yanında kahve ocağı, arkasında, gerekli şeyleri koymaya yarayan dolap, odanın karşısında boylu boyunca bir kerevet bulunur. Kerevetin üstündeki mindere ziyaretçiler, misafirler otururlar. Kerevetin üst tarafında, duvarda lamba konacak yer ve lamba yahut mum şamdanı, karşı duvarda yatak konan bir büyük dolap, bir tarafta da Kur'an-ı Kerim'in ve bazı kitapların konmasına yarayan bir raf bulunur, hücreye kilim döşenir.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Gölpınarlı, A.g.e., s.164

Şehrin Aynaları'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesindeki derviş hücreleri Miguel(İsak)'in gözünden anlatılır. Miguel, tekkeye gidince önce semahaneyi ardından derviş hücrelerini gezer, bu hücre yukarıda belirtilen Mevlevi hücrelerinin özelliklerini taşır:

“Semahanenin arka tarafına geçtiklerinde uzunca bir koridor boyunca karşılıklı dizilmiş derviş hücreleri gördü. Küçüküktü hücreler. Boş olan hücrelerden birine girdiler. Girişteki küçük bölmede ayakkabılarını çıkartıp, küçük bir basamak çıktılar. Yerde rengârenk desenli kilimler, halılar vardı; duvarın kenarında da bir sedir. Boy şiltesi ve boy yastığı öteki duvara dayanmıştı. Duvardaki oyukta bir lamba ve birkaç kitap duruyordu. Bir tarafta da küçük bir kahve ocağı. Sıska derviş, hücrenişin dedenin bu ocakta kahve pişirip misafirlerine ikram ettiğini söyledi.”(Ş.A.:1999,260)

Aşk'ta Çömez de hücrenin ufacık, basık ve karanlık olduğunu, o yüzden burada ne yayılabileceğini ne de doğrulabileceğini, sürekli diz üstü oturmak zorunda kaldığını söyler. Ayrıca *Çömez*'in kaldığı hücrede ihtiyacı halinde çalması için bir de çan vardır.(Aş.:2009,114)

Aziz, Fas'ta 1975 yılının yazında Baba Samed'in zaviyesine misafir olduğunda, kendisine kalması için bir hücre verilir, hücreyi şöyle anlatmaktadır:

“Odam beyazdı; ufacık, basık ve basit. En temel ihtiyaçları karşılıyordu, o kadar. Bir döşek, bir gaz lâmbası, bir kehribar tespih, pervazda bir saksı çiçeği, duvarda Hazreti Fatma'nın Eli'ni gösteren bir kabartma ve çekmecesinde Rumi'nin şiirleri olan ceviz ağacından bir masa vardı. Hepsi bu. Ne telefon, ne televizyon, ne duvar saati, ne radyo.” (Aş.:2009,287)

4.2.3.Mevlevihane

Mevlevî tekkelerine verilen isim. Mevlevîhanelerin en büyüğü, tarikatın merkezi olan Konya'daki Mevlevîhane'dir. Bu merkezî tekkeye Âsitâne denirdi.

Bit Palas'ta Ester'in neyzen sevgilisinden bahsedilirken İstanbul'un en meşhur Mevlevihane'sinde kadın ve erkek semazenlerin bir arada sema yapmasının caiz olup olmadığının tartışıldığından söz edilir. Ancak bu Mevlevihane'nin hangisi olduğu söylenmez.(B.P.:2002,162)

4.2.4.Semahane

Sema ayinin icra olunduğu yere semahane denir. Burası daire şeklinde bir yer olup döşemesi, ayağı incitmeyecek düz, cilalı tahtalarla kaplıdır. Semayı izlemek üzere gelen seyircilere mahsus, parmaklıkla ayrılmış bir yer vardı. Bu kısım semahaneden ayrıdır. Semahanenin kapısı kibleye karşıdır. Semahaneye girilen kapının tam karşısında, ziyaretçilere ait yerin sonunda, mihrab vardır, bu mihrapta şeyhin makamı olan kırmızı bir post bulunur. Sol kısımda, türbe bulunur ve burası duvarla ayrılmamıştır. Asıl semahanenin sağ tarafında Mesnevî'nin şerh edilip anlatıldığı bir kürsü bulunur. Kapıya yakın kısımda ise Mevlevilerin adına 'Mutrib' dediği merdivenle çıkılan ve camilerdeki müezzinin mahfili gibi olan 'ayin-i şerif' okunmasına ve çalınmasına mahsus bir yer vardır.⁴⁶¹

Semahane *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin tekkesinde bulunmaktadır. Haham Yakup, İsak'ı can dostu Şeyh Efendi ile tanıştırmaya götürür. İsak, önce tekkeyi gezmek ister. Bir derviş eşliğinde semahaneye girerler. Semahane şöyle anlatılmıştır:

⁴⁶¹ Çelebi, A.g.e., s.136-137

“Semahanenin kibleye bakan kapısından içeri girdiğinde, ilk dikkatini çeken buranın dışarıya göre çok daha serin olmasıydı. Sanki bir yerden serin bir yel esiyordu içeriye. Ortadaki cilalı, çivisiz tahtalarla döşeli çemberin etrafındaki daracık yoldan ilerlemeye başladılar. Bu dar yol kilimlerle döşenmişti... Derviş bu kilimlerde, dışarıdan gelen ama kendini içerden sayanların oturduklarını, oturup da semayı izlediklerini anlattı. Kapının tam karşısında mihrap vardı. Başını kaldırdığında semahanenin üst tarafında başka bir kısım olduğunu gördü. Buraya dışardan merdivenle çıkılıyordu. Derviş bu kısma mutrib isminin verildiğini ve burada ney, kudüm gibi çalgıları çalanların, ayin okuyanların oturduğunu anlattı... Türbe ise neredeyse boyuna gelen demir parmaklıklarla semahanedan ayrılmıştı.” (Ş.A.:1999,259–260)

4.2.5.Tekke

Dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp şeyh veya halifesinin yönetimi altında zikir, ayin ve ibadet ettikleri, seyr ve sülukla meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ve ahlaken eğitilip olgun ve yetkin kişiler haline geldikleri yer. Küçük tekkelere “zaviye”, büyüklerine “hânkâh”, “dergâh”, merkezi pozisyonda olanlara da “âsitâne” denir.⁴⁶² Bazı tekkeler dervişlerin ve uzak yerden gelen dervişlerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılmış olduğu halde, bazıları haftanın belli günlerinde veya günün belli saatlerinde toplanıp zikir ve sohbet etmek için yapılmıştır. Taşradan gelecek dervişlerin kalabileceği özel odaları ve mutfağı bulunur. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde, tekkeler sosyal, ekonomik, moral, ilmî, hatta siyasî fonksiyonlar icra ediyorlardı. Belli bir tarikatın veya şeyhin adıyla anılan tekkeler de vardır.

⁴⁶² Uludağ, A.g.e., s.350

Pinhan'da Dürri Baba Tekkesi, Hezarpare Horoz Baba Tekkesi'nden söz edilir. Her iki tekkenin ortak özelliği, her dil, din, mezhep, tarikattan kişilere açık olmasıdır. Hırpani Baba Tekkesi ise Kalenderi dervişlerin bulunduğu bir tekkedir. Kalenderiyye geleneklerine göre yaşanır.

Şehrin Aynaları'nda Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin ismi belirtilmeyen tekkesi karşımıza çıkar. Tekkenin mekânsal özellikleri İsak tarafından anlatılır. (Bkz. Semahane)

4.2.6.Tevhidhane

Mevlevî tabiridir. Bazı tekkelerde, sema ayininin yapıldığı yere, semahanelere, "Tevhidhane" denir.⁴⁶³

Pinhan'da Şeyh Mehmet Mühür Efendi'nin her çarşamba tevhidhanede bir saat kadar mesnevi okuttuğu söylenmiştir.(P.:2010,120)

4.2.7.Zaviye

Küçük tekkelere denir. Zaviyeler genel olarak, şehir ve kazaların kenarlarında, uzakça yerlerde kurulurdu.⁴⁶⁴

Aşk'ta Baba Zaman'ın mürşidi olduğu, Bağdat'ta kurulmuş olan zaviyeden söz edilmiş, mekânın özellikleri verilmemiştir.

⁴⁶³ Cebecioğlu, A.g.e., s.718

⁴⁶⁴ Cebecioğlu, A.g.e., s.778

4.3. Kutsal Mekânlar

4.3.1. Türbe

Veli olduğu zannedilen kişiler için üstü kapalı olarak yapılmış mezara türbe denir. Buraya adaklar adanır, mumlar yakılır, dilekler dilenir, serili postta namaz kılınır, dua edilir, paralar verilir, çaputlar bağlanır. Ermişin ve yatırın sağ insanlara manen, ama gerçekten yardımcı olacağına inanılır.⁴⁶⁵

Elif Şafak'ın hemen her eserinde bir evliya türbesinden söz edilir. *Şehrin Aynaları*'nda, Zişan Kadın, evinin karşısında bulunan evliya türbesine gider, dua eder, medet umar. Şeyh Süleyman Sedef Efendi'nin dergâhında, semahanenin içinde dergâhın ulularının yattığı türbe vardır. (Ş.A.:1999,260) *Bit Palas*'ta Hacı Hacı, torunlarına Boşluk Dede'nin hikâyesini ve Fatih Sultan Mehmet'in ona türbe yaptırdığını anlatır.(B.P.:2002,121–122) Yine aynı eserde Sidar, İstanbul'un mezarlıklarını dolaşırken türbelerle karşılaştığını söyler.(Ş.A.:2002,205)

Aşk'ta ise Şems, gezgin abdal olup pek çok yer gezer, uğradığı yerlerden birinin de türbeler olduğunu ifade eder.(Aş.:2009,63) Bu türbeler ve türbelerden medet uman kahramanlar “Evliya İnancı” başlığı altında ikinci bölümde incelenmiştir.

4.3.2. Mabet

İbadet edilen yer demektir. Mabetle camiler, kiliseler ve havralar kastedilir. *Baba ve Piç*'te mabet Mustafa Kazancı vesilesi ile söz konusu edilmiştir. Mustafa, Amerika'da, aforoz edilmiş bir kişiye ait olan El Tiradito mabedine gider, işlediği

⁴⁶⁵ Uludağ, A.g.e., s.361

günahları bir kâğıda yazıp mabedin duvarlarında bulunan oyuklardan birinin içine koyar.(B.:2006,327)

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere kilise, semahane ve hücre dışındaki mekânlar tasvir edilmemiş, kahramanların çeşitli vesilelerle bu mekânlara gittikleri, orada buldukları söz konusu edilmiştir.

SONUÇ

Din, genellikle doğüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler bütünü. Zaman zaman inanç sözcüğünün yerine kullanıldığı gibi, bazen de inanç sözcüğü din sözcüğünün yerinde kullanılır. Din tarihine bakıldığında, birçok farklı kültür, topluluk ve bireyde din kavramının farklı biçimlere sahip olduğu görülür.

Tasavvuf ise kaynağı, gelişimi ve yaklaşım biçimi itibariyle sürekli olarak tartışmaların odağında olmuştur. Her şeyde yaratıcının yansımaları arayan tasavvuf, sevgi ve hoşgörü odaklı bir geleneğe sahiptir. İnsanlığın gelişim sürecinde gizemli unsurların ilgi çekiciliği, tasavvufta da kendisini göstermiş ve etkisinin dönüştürme gücü, ilgili olsun veya olmasın herkeste, tasavvufa karşı bir merak uyandırmıştır.

Elif Şafak, çocukluğunda ilk dinî eğitimin anneannesi ve babaannesinden almış, dolayısıyla dine bakışı da bu çerçevede gelişmiştir. Babaannesinden dinin acımasız, katı kurallar bütünü olduğunu öğrendiğini dile getiren Şafak, bunu eserlerinde yansıtmıştır. Anneannesinden ise, daha naif, hoşgörülü bir Tanrı anlayışını öğrenmiş, böylelikle dine karşı yaklaşımı ve sempatisi değişmiştir. Çocukluğunu kadınlar arasında geçirdiğini sık sık vurgulayan Şafak, romanlarında da daha çok kadın kahramanlara yer verir. Bu kadın kahramanlar dinî, manevî yönü güçlü olan; fakat çeşitli batıl itikatlara da inanan kimselerdir. Yazar da dini daha çok batıl inançlar çerçevesinde ele alır. Özellikle “cin ve fal” bahsine sıkça rastlanmaktadır.

Şafak, eserlerinde sadece Müslümanlık değil Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerini de işlemiş, bu dinlere eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Dikkat çekici bir husus, her üç dine mensup insanların birbirine karşı hoşgörü çerçevesinde yaklaşmasıdır. Dinler arası dostluk, eserlerin ana temalarından biridir. *Pinhan*'da Dertli Hagopik, Hıristiyan'dır, Dürri Baba tekkesinde yaşar. *Şehrin Aynaları*'nda Şeyh Süleyman Sedef

Efendi ve Haham Yakup çok yakın iki arkadaştır. Ayrıca Haham Yakup, cemaatine, diğer cemaatlerle iyi ilişkiler kurmasını telkin eder. *Araf* ta Müslüman Abed ve Ömer'in ev arkadaşları Piyu, Katolik Hıristiyan'dır, birbirlerinin inançlarına son derece saygılıdır.

Hoşgörü teması, en çok tasavvufta karşımıza çıkan bir olgudur. Nitekim tasavvufun temeli hoşgörüye, insan ayrımı yapmamaya dayanmaktadır. Şafak tasavvuf temasını ilk olarak *Pinhan* romanında işlemiştir. Romanda Dürri Baba tekkesin herkese açık olması hoşgörü timsalidir. Pinhan'ın çocuk yaşta girdiği tekkede yaptığı hatalar hoşgörü ile karşılanır. Hoşgörü teması diğer romanlarında da yer yer görülür. Örneğin Şafak'ın, *Aşk* romanında Mevlânâ üzerinden, tasavvuf ve hoşgörü konuları okurun dikkatine sunulur. Mevlânâ'nın evi de tıpkı Dürri Baba'nın tekkesi gibi herkese açıktır. Nitekim Çöl Gülü, kerhanede çalışırken bu hayattan kurtulmaya karar vermiş, tövbe edip kendisini dine, ibadete adanmış ve Mevlânâ'nın evine sığınmıştır. Ayrıca Şeyh Yasin, Mevlânâ'nın zaman zaman Konya'da bulunan manastırlara gittiği, keşişlerle sohbet ettiğinden söz eder. Şems de, herkese hoşgörü ile yaklaşan, insanları iyi kötü ayrımı yapmadan kucaklayan bir şahsiyettir. Konuşmalarında sık sık herkese bir bakmayı, hoşgörü ile yaklaşmayı nasihat eder.

Yazarın eserlerinde tasavvufî literatüre bağlı kaldığı ve sıkça kullandığı gözlemlenir. Romanlarında, tasavvufun felsefî temellerinden, aşamalarına ve amaçlarına, ürünü olduğu arayışlara değin birçok konunun farklı durum ve olgular üzerinden incelenmesine tanık olmak mümkündür. Çalışmamızın her bir bölümünde ulaştığımız sonuçları kısaca vermek gerekirse:

Tezin birinci bölümünde dindar ve mutasavvıf kahramanları kurgu içindeki gelişim seyrine göre inceledik. Bu bölümde gördük ki, Şafak'ın eserlerinde kadın kahramanlar erkeklere oranla, dinine ve inançlarına çok daha fazla bağlıdır. Bunun yanı sıra dinî inançları kuvvetli olan hemen her kahraman bir takım hurafeleri, İslam dininin

kutsal kitabında ve hadis-i şeriflerde yer almayan inanışları ve uygulamaları benimsemiş, kurgu içindeki günlük hayatında bu uygulamaları yapmıştır. Örneğin kahramanlar cinlerle irtibat kurarak yahut fal bakarak gaybden haber almaktadır, evliyadan medet ummaktadır. Tespit ettiğimiz bir başka husus, İslam dininin din adamları, kahraman olarak yer almazken⁴⁶⁶ Hıristiyan ve Yahudi din adamları *Şehrin Aynaları*'nda önemli kahramanlar olarak yer alır.

İkinci bölümde yazarın dine, dinlere ve tasavvufa bakış açısını, bu konulardaki görüşlerini eser içinde ne şekilde verdiğini ele aldık. Burada yazarın, söyleşilerinde de bahsettiği üzere dinler tarihine ilgi duyduğunu, dinler arası kardeşliği, dostluğu benimsediğini tespit ettik. Eserlerinin hemen hepsinde İslamiyet'in esaslarına yer veren yazarın en az İslamiyet kadar Hıristiyanlık ve Yahudilik konusunda bilgi sahibi olduğunu, bu dinlerin kutsal kitaplarından faydalandığını gördük, bunları örnekleri ile açıkladık. Yazar, *Bit Palas*'ta Yahudi mistisizmi olan Kabala ise tasavvuf arasında bir benzerlik olduğunu söylese de genel anlamda tasavvufu mistisizm olarak düşünmediğini, zira eserlerinde "mistik, mistisizm" kavramlarının yer olmadığını gördük.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü dinî ve tasavvufî terimlere, kavramlara ayırdık. Eserlerde yer alan bu terim ve kavramları tespit ederek klasik kaynaklardaki anlamları ve açıklamalarına yer verdik. Eser içinde kullanım şekillerini tespit ettiğimiz terim/kavramları kaynaklardaki anlamları ile karşılaştırmalı olarak, örnekleri ile açıkladık. Yazarın da bu terim/kavramları kullanırken özellikle tasavvufî terimler konusunda çeşitli kaynaklardan yararlandığını tespit ettik.

⁴⁶⁶ Yalnız *Bit Palas*'ta Mustafa Kazancı öldükten sonra ailesi evde Kur'an okutur. Kur'an okuyan imam anlatıcı tarafından tarif edilir. Ancak imam, kurgu içinde herhangi bir işlev yüklenmediği için başlı başına bir kahraman olarak ele almadık.

Dördüncü bölümde romanlarda yer alan dinî, tasavvufî ve kutsal sayılan mekânlara yer verdik. Burada kilise ve tekke, semahane dışındaki kavramların yalnızca ismen söz konusu edildiğini, mekansal özelliklere yer verilmediğini gördük.

BİBLİYOGRAFYA

- A. Hamdi AKSEKİ.; *İslâm Dini, İtikad, İbâdet ve Ahlâk*, Başbakanlık Basımevi, 26. bs., Ankara 1975.
- Abd-el Bari ENNEDVİ, “**Tasavvuf ve Hayat**”, Çev.: Mustafa Ateş, Ankara, İrfan Matbaası. 1974
- Abdülbaki GÖLPINARLI, **Mevlana (Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler)** Varlık Yayınları, İstanbul, 2005
- Abdülbaki GÖLPINARLI, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, İnkılap Kitabevi
- Abdülbâki GÖLPINARLI, **100 Soruda Tasavvuf**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969
- Abdülbâki GÖLPINARLI, **Mevlânâ Celeleddin- Hayatı, Felsefesi, Eserleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2010
- Abdülbâki GÖLPINARLI, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul, İnkılâp ve Anka Kitapevleri, 1977, s.159
- Ahmet KABAKLI **Tasavvuf Tarikat Edebiyat** Türk Edebiyatı Vakfı, 2006;
- Ahmet KABAKLI, “**Mevlânâ**”, İstanbul, Toker Yay. 1979
- Ahmet Lütfi KAZANCI, **Peygamberler Tarihi (Hz. Âdem'den Hatemü'l-Enbiya'ya Kur'an'ın Tanıttığı Peygamberler)**, İstanbul, İpek Yayın Dağıtım, t.y.y.,
- Ahmet RIFAT, **Tasvîr-i Ahlâk-Ahlâk Sözlüğü**, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık,
- Ahmet Yaşar OCAK, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar & Makaleler-İncelemeler** Timaş Yayınları 2011;
- Ahmet Yaşar OCAK,,**Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler** Türk Tarih Kurumu 2005;
- Ahmet Yaşar OCAK,**Türkler, Türkiye ve İslam** İletişim Yayınları ,2009;
- Ahmet Yaşar OCAK “**Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler**”, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yay. 1992
- Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011

- Ahmet Yaşar OCAK, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999
- Annemarie SCHIMMEL **Dinler Tarihi** Kırkambar Kitaplığı , 2008;
- Asaf Atalay YILMAZ, **Dinler Tarihi**, Ankara, Alter Yayınları, 2009
- Asaf Halet ÇELEBİ, **Mevlânâ ve Mevlevîlik**, İstanbul, Hece Yayınları, 2006,
- Dinî Kavramlar Sözlüğü**, yay. haz. Doç. Dr. İsmail Karagöz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010,
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, Sabah Dış. Tic, Paz. Aş., 1999
- Ekrem SARIKÇIOĞLU **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi** Fakülte Kitabevi ,2002
- Elif ŞAFAK, *Kem Gözlere Anadolu*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1994
- Elif; ŞAFAK *Araf*, Metis Yay., 9. bs., İstanbul 2008.
- Elif; ŞAFAK *Bit Palas*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.
- Elif; ŞAFAK *Şehrin Aynaları*, Doğan Kitap, 5. bs., İstanbul 2009.
- Elif; ŞAFAK, *Aşk*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.
- Elif; ŞAFAK, *Baba ve Piç*, Metis Yay., İstanbul 2006.
- Elif; ŞAFAK, *Mahrem*, Metis Yay., 11. bs., İstanbul 2007.
- Elif; ŞAFAK, *Pinhan*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.
- Elif; ŞAFAK, *Siyah Süt*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Elif ŞAFAK, *Med-Cezir*, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2005
- Elif ŞAFAK, *Firarperest*, İstanbul, Doğan Kitap, 2010
- Ethem, CEBECİOĞLU **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul,
- Faruk Kadri TİMURTAŞ, **Yunus Emre Divanı**, İstanbul, Babıâli Kültür Yayıncılık, 2006
- Ferit DEVELLİOĞLU, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2005
- Fernand BRAUDEL, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, İmge Kitabevi, 1994,

- Fuat KÖPRÜLÜ “**Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**”, İstanbul, Akçağ Yay.,2003
- Guy TESTAS, **Engizisyon Orta Çağ Hıristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet**, (çev. Ali Erbaş), İstanbul, İnsan Yayınları, 2003
- Hanifi AKIN, **Sahih-i Müslim Muhtasarı**, İstanbul, Polen Yayınları, 2008
- İ.Kafi DÖNMEZ, **İslam’da İnanç, Günlük Yaşayış ve İbadetler Ansiklopedisi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009
- İhsan ÜNLÜ, Muharrem Ayı ve Özellikleri, www.idealdusunce.com)
- İlmihal 1, İman ve İbadetler**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999
- İskender PALA, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları,2005
- İslam Âlimleri Ansiklopedisi,
- İsmail ÇETİŞLİ, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001,
- İzzeddîn KÂŞÂNÎ, **Tasavvufun Ana Esasları**, İstanbul, Kurtuba Yayınları, 2010
- Kadir Özköse, **Tasavvuf ve Gönül Eğitimi**, Ankara, Nasihat Yayınları, 2007
- Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009
- Hülya KÜÇÜK **Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş** Ensar Neşriyat,2011;
- M. Asım KÖKSAL, **Peygamberler Tarihi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004,
- M. Zeki PAKALIN, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1993,
- Mehmet DEMİRCİ **Hadislerle Tasavvuf Kültürü** Vefa Yayınları ,2009;
- Mehmet DEMİRCİ **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler** Damla Yayınları
- Abdürrezzak KAŞANİ **Tasavvuf Sözlüğü** İz Yayıncılık, 2008
- Mehmet AYDIN, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, İstanbul, Din Bilimleri Yayınları, 2005,
- Mehmet DİKİCİ, **Türklerde İnanışlar ve Din**, Akçağ Yay, Ank., 2005
- Mevlânâ, **Mesnevi-i Şerif**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010,
- Mike FEATHERSTONE, **“Postmodernizm ve Tüketim Kültürü”**, İstanbul, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay. 2005

- Mike FEATHERSTONE, “**Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**”, İstanbul, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay. 2005
- Mircea ELİADE **Dinler Tarihi / İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi** Serhat Kitabevi, 2005
- MUNGAN, Murathan; ULAY, Faruk; ŞAFAK, Elif; OKER, Celil; KÜR, Pınar; *Beşpeşe*, Metis Yay., İstanbul 2005.
- Mustafa ALICI “**Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler**”, İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’esi, Cilt II, (1299- 1366), İstanbul, 2005.
- Mustafa ALICI, “**Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler**”, İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’esi, Cilt II, (1299- 1366), İstanbul, 2005
- Mustafa KARA, **Metinlerle Günümüzde Tasavvuf Hareketleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2003
- Orhan HANÇERLİOĞLU, **Dünya İnançları Sözlüğü, Dinler, Tarikatlar, Mezhepler, Efsaneler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993
- Sezai KARAKOÇ, “**Mevlânâ**”, İstanbul, Diriliş Yay. 2006
- Süleyman ULUDAĞ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005
- Yıldız ECEVİT, **Türk Romanında Postmodern Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- Yusuf BESALEL, **Yahudilik Ansiklopedisi, C.3, Gözlem Yay.**

TEZLER -MAKALELER

- Düccane CÜNDİOĞLU “**Aklın Kaleminden Kırk Kurallı Aşk**”, Yeni Şafak. 30 Ağustos Pazar 2010.
- Düccane CÜNDİOĞLU “**Mevlânâ ve Şems ve Aşk**”, Yeni Şafak. 29 Ağustos Cumartesi 2010
- Gariper, C. Yard. Doç. Dr. - Küçükcoşkun Y. Arş. Gör. "Elif Şafak'ın Pinhan Romanında Varoluş Problemi ve İnsanın Kendi İç Dünyasına Yolculuğu", 2007

UNESCO Mevlana Yılında Uluslararası VII. Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu, 2–5 Mayıs 2007, Konya, Bildiri Kitabı II,

Gökşen ONAT, “**Elif Şafak’ın Romanlarının Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi**”, 2007, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ

Gülseren ÖZDEMİR, “**Postmodern Bir Edebiyatın Postmodern Bir Eleştirisi**”, 2008Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, , Çukurova Üniversitesi, <http://turkoloji.cu.edu.tr>

Güneş YAVRI, “**Elif Şafak’ın Romanlarında Sosyal Problemler Üzerine Bir İnceleme**”, (2010), Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan

Mehmet Bakır ŞENGÜL, “**Elif Şafak’ın Aşk Romanında Tasavvuf**”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010

Muhammed HÜKÜM, “**Elif Şafak’ın “Aşk” Romanında Postmodern Bir Unsur Olarak Tasavvuf**”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010

Mustafa EVER, “**Pinhan ve Mahrem Romanları Odağında Elif Şafak’ın Romanlarında Görülen Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Kültür Unsurları**”,2009, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

Vecihe ÇAKIR, “**Elif Şafak’ın Romanlarının Tematik Açısından İncelenmesi**”, (2007), Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van

İNTERNET ERIŞİM KAYNAKLARI

<http://www.Kur'an-ikerim.org/>

<http://www.bydigi.net/alevilik/46752-alevi-bektasi-folklorunda-kus-motifi.html>

<http://www.diyenet.gov.tr/turkish/basiliyayin/weboku/>

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj>

<http://www.ilkvahiy.net/dini-kissalar/yunus-emreden-kissa-20550/>

<http://www.kabbalah.info/tr/kabala-nedir>

<http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=305785>

(<http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Dosya/manset-alti/osmanlida-Kur'andan-falbakma-da-vardi>)